



4: 2.390



1757



DANIELIS GERDESH  
**HISTORIA**  
**REFORMATIONIS,**

SIVE,  
**ANNALES EVANGELII,**

**SEculo XVI.**  
PASSIM PER EUROPAM

**RENOVATI**  
**DOCTRINÆQUE REFORMATÆ,**  
ACCEDUNT VARIA MONUMENTA  
PIETATIS ET REI LITERARIÆ

Ut plurimum ex mss. eruta.

**TOMUS IV.**

Qui Reformationem *Gallie* usque ad exitum Francisci I.  
& *Anglie* sub Henrico VIII. & Eduardo VI. complectitur.

Accedunt Indices in Tom. III. & IV. necessarii.



EX  
*Bibliotheca*  
*Baldigiana*

GRONINGÆ & BREMÆ,

Apud { **HAJONEM SPANDAW,** } Bibliopolas.  
          { **& GERH. WILH. RUMP.** }  
                    **ANNO MDCCLII.**

RECEIVED

1913

THE CITY OF NEW YORK

AT NEW YORK, 1913

Testimony

IN SENATE



# LECTORI BENEVOLO

ATQUE VERITATIS CUPIDO  
S A L U T E M.

**P**raesentem hunc *Historiae* REFORMA-  
TIONIS Tomum quartum, qui serius  
aliquanto quam exoptaveram prodit,  
sine Praefamine emittere constitueram,  
praesertim, cum nihil magnopere quod è re tua  
esset, haberem monendum, nec opus esse Lecto-  
rem in atrio diu immorari judicarem;

Etenim, eadem methodo; eademque accura-  
tione ac fidelitate, in recensendis rebus, & enarran-  
dis Dei Magnalibus, me usum fuisse atque etiam  
in Tomis superioribus, deprehendes, ne non ulti-  
ma responderent primis; Neque facillè quicquam  
quod

## P R Æ F A T I O.

quod non ex uberrimis fontibus depromptum & à fide dignis testibus comprobatum sit, admisi, neque etiam commisi, ut ullo partium studio ductus (quod equidem noverim) à veritate devia-  
verim vel divortium fecerim.

At verò, interpellarunt quædam, ac ut sententiam mutarem induxerunt animum, ac pæne obstrinxerunt; Erat scilicet inanis quorundam ac frivola opinio, sive ea sit vetus sive recens, & denudanda & refellenda, qui, qua sunt animi levitate, univèrsum REFORMATIONIS negotium, quo Deus ecclesiæ suæ misertus, Religionis doctrinam ab inveteratis scholarum erroribus, cultum verò ab usitatis superstitionibus repurgavit, ac *Papam Romanum*, qui illa in sede pro Christi Vicario ac totius Ecclesiæ Catholicæ capite sese gerebat, detracta ei larva, ipsissimum esse *Antichristum* verbo & opere clarissimè testatus est, tanti vix æstimant, ut in ejus descriptione vel teratur tempus, vel oleum insumatur ac opera, quique adeò rident a) zelum illum Majorum, tolerataque, ob res, quæ pro indifferentibus hodie habentur, tot ac tanta pericula.

Ne-

a) De quibus jam suo tempore conquerebatur in Præloq. ad Comment. de *Luther*. SECKENDORFIUS.

Neque sunt hi tales imperiti tantum, qui in hunc institutæ à majoribus Reformationis contemptum incidunt, sed & docti, quique ante alios & supra scholam sapere videntur, sed tales tamen, qui Acta illorum temporum & Reformationum nostrorum cogitata, scripta, facta, ita fastidiunt, ut illis tanquam incultis & semibarbaris, vel sua vel aliorum recentiorum cogitata longe præferant.

Enimverò, hi, sive clam sive palam in Reformationem invehantur, suam docti licet produnt ignorantiam, ac simul exulceratum erga Religionem, purumque Dei cultum & sanctissima Christi placita dissimulare nequeunt animum, hisque adeò vix quicquam regeri posse pervideo, quam quod sapienter suo jam tempore monuit Illustris SECKENDORFIUS a) in Præloquio ad Commentar. Histor. & Apolog. de Lutheranismò; „ Non frustra in Veteri Testamento Ægyptiacæ servitutis recordatio Israëlitis toties „ commendatur, eademque utilitate Apostoli „ gentilibus non cessant pristini erroris infelici-

\* 3

„ ta-

a) SECKENDORF l. c. Quod monitum scitè admodum suis Reformationum adversus Eminentiss. Quirinum vindiciis appositum Vir Excellentiss. Sam. FORMEY Academiæ Borussicæ Secretarius perpetuus, Francof. ad Viadr. 1750. 8.

# P A R Æ F F A T I O.

„ tatem ob oculos ponere. Cur non & nobis  
 „ illo exemplo recolere conveniat beneficia, in  
 „ repurgando Ecclesiæ statu majoribus exhibita  
 „ & in nos continuata, SIQUIDEM SERIO  
 „ CREDIMUS BENEFICIA ESSE? „

Et factum sanè nollemus, ut veterem illam, totiesque decantatam, sed & à nostris toties totiesque jam retusam ordiretur denuò cantilenam, Eminentiſſimus ille R. E. Cardinalis *Angelus Maria QUIRINUS*, Vir πολλων ἀνάξιος άλλων, quasi levissimis saltem de causis totum hoc fuisset susceptum negotium, quod *deformationis* potius quam *reformationis* nomine compellandum, atque à *schismatis dedecore* non facile sit vindicandum:

Quamvis enim non sine ingenti tripudio in hanc rem suam, quædam ex *Commentariis Brandenburgicis* a) petita verba, ad vellicandam Re-  
 for-

a) Verba Academici Berolinensis (quicumque demum fuerit) ita se habent, in *Memoires pour servir à l'histoire de Brandebourg* p. m. 32. editionis Haganæ, in forma quarta, cum privilegio Regis: „ Si dont on veut reduire les causes des progres de la „ Réforme, à des principes simples, on verra, qu' en *Allemagne* „ ce fut l'ouvrage del' Interêt, en *Angleterre*, celui de l' Amour, „ & en *France*, celui de la Nouveauté, où peut etre, d'une Chan- „ son „ Quibus iisdem verbis ad causam suam detortis intempestivè jam abusus est Jesuita Heidelbergensis F. SEEDORF in Epistolis Gallico sermone adversus Protestantes scriptis, quas



## P R Æ F A T I O.

formationem potissimum faciëntia decerpserit; eaque nostris hominibus nunc nuper admodum publicè privatimque objecerit atque objiciat; Tamen non poterat esse, Viro Eminentissimo, atque in nostrorum scriptis sive historicis sive apologeticis versatissimo, obscurum, quam omnia fere Monumenta historica, pridem à nostris allata & in aprium producta, evincant contrarium, ut illa vetus criminatio dudum evilescere ac evanescere debuerit, apud eos saltem, qui Εδικοκρινταις se vel studiosos vel sectatores perhibent, quamcunque demum profiteantur sectam.

Neque enim Reformatio GERMANIÆ ullo pacto vel Lutheri vel Principum Potestantium avaritiæ; ac intempestivo inhiandi bonis Pontificiorum ecclesiasticis, studio, adscribi potest; Neque etiam cum veritate historica potest conciliari, quod Reformatio ANGLIÆ illicitis Henrici VIII. amoribus accepta referri debeat; Multo verò etiam minus, quod Reformatio GALLIÆ Novitatis studio

quas tamen examini subiecit ac solidè refutavit Celeb. C. M. PFAFFIUS Academiæ Tubingensis Cancellarius, qui *Commentarios* illos, Membro cuidam *Societatis Borussicæ* adscribit, ac ut ne amplius cum ratione hæc nobis à Jesuita queant objici, effecit, *conf. Museum Helvet. Partic. XVIII. p. 272. & Pfaffii Respons. ad Ep. II. p. 67. edit. German.*

# P A R Æ F A T I O.

dio tantum, vel his illiusve Canticis à Jo. Calvino aliisque, in gentis sive propudium sive delectamentum compositis, sit adtribuenda.

Certè, quod ad GERMANIÆ Reformationem adinet, unicus ille atque præstantissimus Illustris SECKENDORFII commentarius, tot egregiis documentis authenticis instructus, de Judicii illius infirmitate unumquemque convincere poterit, quippe qui perversam illam ac veterem cumprimis accusationem convellit, *quasi Principes nuncium Romanæ Hierarchiæ non alio sine miserint, quam ut opes ecclesiasticas invaderent.*

Et, sunt ipsorum Principum, JOHANNIS FRIDERICI Saxoniae, & PHILIPPI Hassiæ, ac reliquorum, cum his conjunctorum, Verba in Responso ad Imperatorem A. 1540. dato, memorabilia a). „ Et quoniam intelligimus Inviçtissimo Imperatori instillari quasdam suspensiones „ adversus nos, ut nos, non de gloria Dei, de „ emendatione Ecclesiarum, de salute animarum „ con-

a) Torum hoc Responsum, Legatis Caroli V. Imperatoris, Comitibus Theodorico de Manderscheid & Gulielmo de Nuenar datum A. 1540. legitur in Phil. MELANCHTH. Consiliis Theologicis à Pezelio editis, ubi pag. 373. ea quæ citavimus, habentur verba.

# P R Æ F A T I O.

;; contendere putet, sed quærere, vel opes eccle-  
 ,, siasticas, vel alia, magnopere oramus, ut  
 ,, Illustrissimo Imperatori Domino nostro Clemen-  
 ,, tissimo nos purget & excuset.,,

„ Scimus tales fabellas feri in populo à mate-  
 ,, volis, ad deformandam causam quam agimus.  
 „ Sed tamen in consilio summi Principis domi-  
 ,, netur veritas, non sit locus calumniis. Cum  
 „ enim adversarii diffisi suæ causæ non possint  
 „ doctrinam, quæ in Ecclesiis nostris traditur,  
 „ veris argumentis labefactare, decurrunt ad has  
 „ querelas. .... Non dubium est autem,  
 „ satis perspectum esse ipsis adversariis, nos non  
 „ litigare de opibus, nec appetere ecclesiasticas  
 „ facultates: Sed hic prætextus fingitur, ut Regum  
 „ animos incendiant ad delendam doctrinam, &  
 „ ad explendam crudelitatem. Constat enim,  
 „ neminem ex nobis ullam partem alieni terri-  
 „ torii abstulisse cuiquam, aut auferre conatum  
 „ esse. Nemo ex nobis in Germania ulli Episco-  
 „ po ademit partem aliquam ditionis, aut redi-  
 „ tus; Jurisdictionem ecclesiasticam, postquam  
 „ desiit esse quæstuosa, ipsi abjecerunt. Nec col-  
 „ legiis Episcopalibus quicquam detractum est.?  
 „ ..... Itaque non aliam ob causam sustine-

\* \*

,, mus

# P R Æ F A T I O.

„mus tam difficile onus profitendæ hujus doctrinæ, nisi quia Deus præcepit Evangelii Confessionem, ut inquit Christus: *Quisquis confitebitur me coram hominibus, confitebor eum coram patre cœlesti.* Præcipit etiam, ut fugiamus impios cultus, juxta illud: *Fugite idololatriam.* Præcipit etiam, ne socii simus injustæ sævitæ, quæ adversus pios exercetur.,

• Potestne vero quidpiam confidentius, atque ad hujus calumniæ opprobrium redarguendum, dici adcommodatius? Inprimis cum tot extent Reformatorum, atque inter eos præcipue *LUTHERI*, scripta, ex quibus quam frivole hoc Luthero imputatum fuerit ac imputetur, pellucet, ut in præloquio laudato rectè concludat *SECKENDORFIUS*, „Adeò ab illa accusatione, „quasi tantum opibus cleri invadendis incubuissent, vel Lutherus, vel ipso suadente Principes, absolvi possunt Lutheri actiones, ut ne „levissima quidem, iterandi calumniam toties „putide repetitam, species superesse queat;

Et constat sanè ex priorum annorum historia (quam primo & secundo Volumine exposuimus) Lutherum sub *FRIDERICO* Sapiente, Electore Saxonie, nihil egisse nec audere potuisse, quod  
vel

# P R Æ F A T I O.

vel minimam suspensionem cupiditatis illius præberet. Succedere postea, frater Friderici *JOHANNES*, qui publica auctoritate Reformationem religionis primus tractavit; huic filius *JOHANNES FRIDERICUS*, qui arma etiam pro tuenda illa expedit. *His regnantibus* (uti recte iterum *SECKEND.* l. c. notat) *jam omnia in Saxonia monasteria à monachis utriusque sexus vacua erant, redditusque eorum, primò ab Ordinibus Provinciæ administrati, enatis variis ex illa œconomia incommodis, in Principum curam concesserant, indeque stipendia Pastoribus & Scholarum magistris præbebantur. Ea erat potentia Johannis Friderici, ea etiam Agnatorum cum eo tum temporis concordia, ut Episcopi in Saxonia ditionibus suis temporalibus exui facillime potuissent. Erant fortassis etiam, quales in aulis non infrequentes sunt, qui id suggererent. Sed, quid LUTHERUS senserit, & quale consilium dederit, proximo ante mortem suam, bellumque Saxonicum, anno ex documento indubitatae fidei, quod communi consilio Phil. MELANCHTON stylo consignavit, quodque nomine M. Lutheri Jo. Bugenbachi Casp. Crucigeri Georgii Majoris & Phi. Melancthonis ad Electorem Joh. Fridericum est datum,*

# P R Æ F A T I O.

prouti illud in *MELANCT.* Consiliis Theologicis pag. 586. seq. legitur, & ex scriniis Serenissimi Principis Gothani est excerptum à SECKENDORFIO loc. cit. & in Histor. ad Annum 1545. fol. 522---536. ubi illud exhibetur integrum, abundè colligitur, atque indicatum est ab eodem, qui hic nobis otia fecit, Illustri SECKENDORFIO, ad quem, ne actum agamus, benevolum remittimus Lectorem.

Quod verò jam ANGLIÆ concernit Reformationem; Eam ne quidem HENRICO, quippe qui semet ipso propemodum inscio atque invito in illud theatrum est introductus, acceptam referri debere in comperto est, nedum, ut ejus amores, & in iis vel levitas vel fervor, in hunc censum vocari possint;

Quanquam enim non diffiteamur, quod illa de matrimonio & divortio Henrici VIII. Regis Anglorum cum Catharina Hispaniæ Regis Filia natu majori, controversia, (de qua quantum fatis est in hoc Opere §. LXI. seq. pag. 195---204. diximus) ansam dederit Henrico, vinculum cum Pontifice Romano disrumpendi, & omnem illam Hierarchiam Papalem, sub qua Christianus orbis, atque Anglia cumprimis dudum

P R Æ F A T I O.

dum gemuerat, excutiendi, tamen, quod Henricus ita non stabiliverit Reformationem, aut repurgatam doctrinam unquam fuerit amplexus, adeò certum est, quam quod certissimum; Quod enim, per omnem vitam, licet à Papa alienus, papisticam tamen doctrinam & sectatus sit, & homines ei addictos foverit, ex certis constat rerum documentis; Quid? quod & summum ejus erga Evangelicos odium, non uno declaraverit facinore, quando & emendatæ doctrinæ confessores sua auctoritate jussuque gravissimè & ad mortem usque persecutus est; Ut parum quoque abfuerit, quin sub ultimis vitæ diebus, eum, quem ceteroquin tanti aestimaverat, atque intimo prosequeretur affectu, *CRANMERUM* inquam Archiepiscopum, & Catharinam quoque *PARRIAM* Reginam, quod Lutheranismi accusarentur, atque hæresin eam fovere dicerentur, in supplicium traxisset ac Papisticorum accusatorum libidini sacrificasset, nisi singulari Providentia divina, quod in ipso hoc Opere est ostensum, periculum quod illis intentabatur, evasissent;

Ne jam de martyriis Thomæ *CROMWELLI*, Roberti *BARNESII*, Jo. *LAMBERTI* & aliorum,

# P Æ F A T I O.

rum, itemque de mortibus *Anne Askewæ* nobilis fœminæ, *Nicolai Beleniani*, *Johannis Adami*, & *Johannis Lacelli*, Reformatorum doctrinæ addictorum, & ultimo Regiminis Henrici anno, capite plexorum, aut, de sex illis famosis *Articulis*, de quibus in hoc opere §. XCIII. pag. 289. seq. actum est, & quos unicuique sub pœna capitis obtrudere conabatur, quique nostræ doctrinæ è diametro adversabantur, quicquam dicamus;

Quæ tamen omnia, atque quamplurima alia, luculenter evincunt, HENRICUM Regem à Reformatorum doctrina & cultu planè fuisse alienum, ut, si quæ tentamina reformandi Ecclesiam tum facta fuerint, uti verè fuerunt facta à Cranmero, Cromwello, atque aliis, aut, si quæ via sit parata Reformationi sub ejus Imperio, id longe aliis caussis sit adscribendum, quam Ejus favori, aut in Restitutam doctrinam studio, nedum ut ejus in Annam Boleniam amores, quibus equidem cum Catharina divortium accelerabatur, atque etiam à Pontifice Romano Schisma promovebatur, non autem Reformationis negotium, hic in censum venire possint.

Et,



# P R Æ F A T I O.

Et, quis nescit, quam Elector Saxoniae *Johannes Fridericus*, etiam post iteratas Henrici ad Principes Potestantes Legationes, ab Henrico tanquam doctrinae Protestantium inimicissimo abhorruerit, utpote à quo nil boni plane expectari posset, cum ejus Regimen esset tyrannicum? quod ad Ann. 1546. Illustris BURNETUS In Historia Reformationis Anglicanae Tom. III. fol. 166. disertis verbis ex ejus rescripto ad Legatos d. 12. Januar. 1546. signato, retulit; In quo Saxo Henricum vocat, *virum impium, cum quo nihil commercii habere vellet, persecutorem, non meliorem Pontifice, cujus dominatum sui tantum emolumentum causa excusserit, & ex duabus religionibus peculiarem quandam conflaverit, ut opes acquireret, cum primarios tamen Evangelicorum articulos in Parlamento suo damnasset.* Conf. SECKENDORF. Hist. Lutheranismi Lib. III. §. CXXXI. n. 3. fol. 614.

Uti quamplurima alia crudelitatis ejus & in Evangelicos exercitæ tyrannidos specimina, tum, ut potestatem supremi Ecclesiæ Anglicanae capitis tanto clarius exfereret, tum, ut suam de fide Romano-Catholica curam tanto magis ostenderet, omnium oculis sunt exposita, nec nisi à rerum illarum ignavis negari possint;

Enim-

P R Æ F A T I O.

Enimverò EDUARDUM VI. ejus filium ac in Regno successorem, Evangelicorum doctrinam & cultum in Anglia stabilivisse, ac beatam Reformationem suscepisse, ac ad certam quandam formam reduxisse, ex eorum temporum Annalibus constat, & à nobis in hoc Opere est evictum; Neque tamen alias ei negotio adscribi posse causas generales, si à providentiæ divinæ hæc omnia gubernantis nutu discefferimus, certum est, quam, quæ ex ipso intuitu Religionis depromuntur, tunc ubivis mirum & miserum in modum deturpata, quod inficiari non audent Pontificii cordatiores, quodque non inficiaturum esse confidimus ipsum Romanæ Ecclesiæ Principem Purpuratum, Eminentissimum QUIRINUM; Tametsi hanc telam satis in opere pertractatam, nunc in præfamine retexere ac repetita vice exponere, non allubescat.

Sed &, GALLIÆ Reformationem, si contemplari velimus seriò, nullisque occupati præjudiciis, prouti ea sub FRANCISCO I. cœpta, atque deinceps sub Henrico II. Francisco II. Carolo IX. & Henrico III. per tela per ignes, continuata & conservata est, pervidebimus, quam ea nullo modo, frivolis ejusmodi atque ludicris cantionculis

# P R Æ F A T I O.

culis, quales sibi quidam imaginantur, & quibus tum temporis Gallos, per insitam Nationis levitatem, cumprimis delinitos, hodierni quidam sibi nobisque persuadere conantur Galluli, sit adscribenda, quin potius, eidem illi benignissimæ supremi Numinis providentiæ, veritatem ex tenebris, & diem ex densissima noctis caligine educenti, animos confessorum luce veritatis collustranti & eos adversus infinita suppliciorum genera, exilia, proscriptiones, ignes, mirum in modum confortanti ac corroboranti;

Est quidem Famianus STRADA ex Jesuitarum disciplina Historicus, qui suo jam tempore prodidit, quam Editio Psalterii Davidici Gallicis metris illigata, per Clementem Marotum inchoata ac per Theodorum Bezam continuata & absoluta, accedentibus imprimis, opera præstantium musicorum, (quæ verba sunt Stradæ a)) suis cuivis hymno magno numerorum lenocinio modis, id effecerit, ut novum Psalterium ab omnibus certatim expeteretur: Ita tamen ut cum ea hymnorum translatio à Pontificiis (quos vocat Catholicos) & defereretur & damnaretur, quod ea tum obfirmato studio manserit apud hæreticos,

\* \* \*

a) Vid. STRAD. de Bello Belg. Dec. I. Lib. III. p. m. 108. 109.

# P<sup>A</sup> R Œ F A T I O.

cos, *sicque mos canendi Psalmos Gallica lingua ad modos Genevatum in cœtib, in triviis, in officinis, propria exinde nota fuerit hæreticorum.* Neque tamen ex his quidpiam posse aut debere colligi, manifestum est, apud æquos saltem rerum arbitros, quod Reformationis causam extenuet, nisi quis omnem forte Canticorum & Hymnorum sacrorum usum ex cœtibus Christianorum eliminare velit, quem in ipsius tamen & Christianorum & Pontificiorum sacris jam ab antiquo usum habuisse ex Historia constat Ecclesiastica; Nisi quod Pontificii, lingua peregrina, Nostri verò, lingua vernacula, cultum Deo peragendum esse sustinuerint; quod ita ferre tum nequibant Pontificii, ut vel ob hanc etiam causam, inusserint veræ fidei confessoribus, hæreseos notam, eosque ferro & igne fuerint persecuti, omneque pœnarum genus in eos decreverint ac in hunc usque diem decernant:

Quæ autem de Hymno Calvini, ex MORERI a) dictionario referuntur, ea sublestæ fidei esse jam dudum à nostris est evictum, ut hæc talia sine die

§ MORERI in Dictionar. voce Calvin: „Il avoit des partisans, qui travailloient à lui faire des creatures. Les plus zeles estoient Veron, le Ramasseur, & Bonhomme, qui alloient de tous côtez solliciter les Religieux & les Religieuses, à Soucrire aux sentimens de ce nouvel Apotre, qui leur permettoit de se marier. Ils chantoient une certaine chanson, que Calvin avoit lui-même composée, avec ce refrain: O Moines, Moines, il vous faut marier, Cœli enarrant gloriam Dei.

P R Æ F A T I O.

die & consule prolata, tanquam dudum explosa  
 suis auctoribus potius relinquenda sint, animique  
 devotio sit defigenda, in mirabiles illas & innu-  
 merabiles providentiæ divinæ vias, quæ si ullibi  
 certè in *Historia Reformationis Gallicæ* jam inde  
 ab initio hujus Reformationis fuerunt conspicuæ,  
 quæque (quod in hoc Volumine explicatum est)  
 effecerunt, ut integra veritatis Evangelicæ doctri-  
 na, quam carcere, exilio, proscriptione, in-  
 cendio mulctandam, quam terra marique exter-  
 minandam vociferabantur Pontificii, tamen in-  
 numeros sortiretur ex omni hominum genere as-  
 secclas & confessores usque ad mortem perseve-  
 rantes, tametsi etiam propter eandem vinculis  
 constringerentur, virgis cæderentur, in ludibrium  
 circumducerentur, proscriberentur, sævissimè  
 torquerentur, fuga elaberentur, omnium rerum  
 angustia premerentur, diris execrationibus de-  
 voverentur, maledictis lacerarentur, & indig-  
 nissimis modis tractarentur; Quæ ipsa persecu-  
 tionum vehementia & eorum inflammabat stu-  
 dium, & exacuebat ardorem, & vim addebat  
 veritati, quæ nullis hostium armis aut violentia  
 poterat extinguì, sed instar palmæ, quo suppri-  
 meretur magis, magis succrescebat; Cujus miri-

## P R Æ F A T I O.

ficæ profus atque stupendæ constantiæ, uti inde ab initio in memoriam atque posteritatem prominentia dedit exempla natio Gallica, nulli certe secunda, ita tristissimis deplorandum est lacrymis, eam ipsam Nationem omnem illam doctrinæ puritatem ita deinceps & cumprimis parentum nostrorum temporibus excutere debuisse, ut non nisi leves quædam remanserint umbræ, atque tenues opulentissimæ messis evangelicæ relictæ spicæ, quæ tamen etiam nunc, simulac in segetem quandamadolescere denuo videntur, & dissipantur, & extirpantur, caventibus iis, quibus publica Sacra ad Romanæ ecclesiæ nutum instituta tuenda conservandaque sunt demandata, ne ad ullam maturitatem emergere amplius possit in vastissimo Galliarum Regno Messis Evangelica.

Atque hæc quidem hætenus. De reliquo, ut missis præjudiciis, atque consideratis adtenta mente, quæ luculentis à me testimoniis instructa sunt, rerum momentis, hoc quoque volumen perlustres, oro, divinamque efferas gratiam, quæ in hunc usque diem Lucem Evangelii tum temporis exortam in felicissimo cumprimis *Magna Brittanniæ* Regno & serenam conservavit, & late splendentem tuetur ac conservat:

Mihi saltem abunde satisfactum erit, si, quæ magno labore ac non mediocri industria conquisivi, & quanta fieri potuit accurate exposui, tametsi non aliam quam veritatis ac simplicitatis habeant laudem, bonis quibusdam, & το αληθευν εν ἀγαπη diligentibus, non omnino displicuerint. Dab. Growingæ. Ad Idus Quintiles. cId Idcc LII.

# INDEX IN TOM. III. & IV.

A designat Tomum III. B. Tomum IV.  
A. D. Documenta Tomo III. B. D. Do-  
cumenta Tomo IV. subjuncta.



- A** **A.**  
Apud, *Aarbusanos*, in Fionia  
Euangelii progressus. A. [386](#)  
*Abbatia* anglizæ in Regis manus re-  
signata. B. [278](#)  
*Abtingius* (Herm.) J. U. Doctor  
A. [32](#)  
- - disputat cum Dominicanis  
A. D. [28](#) (q.  
*Academia* Hafnientis restituitur  
Bughagii cura. A. [414](#)  
*Academia* Gallicæ tres purioris  
Doctrinæ gustu imbuuntur A.  
1532. B. [79](#)  
*Acontius* (Jac.) laudatur ab his,  
culpatur ab illis. A. D. [147](#)  
- - ad eum Adr. Haemstedii Epi-  
stola. ib.  
- - Haemstedii causam agit. A. [274](#)  
*Acronius* (Joh.) A. [1562](#) opera Præ-  
dicii edidit. A. [194](#)  
*Adamus* (Joh.) Vestiarius, Mar-  
tyr. B. [350](#)  
*Aduardæ* laus. A. [12](#)  
- - Coenobium agri Groningani  
celeberrimum instar erat Acade-  
miæ cujusdam. A. [157](#)  
*Æpinus* (Joh.) Hamburgensium  
Ecclesiastes in Angliam mittitur  
A. 1536. B. [253](#)  
*Agricola* (Rud.) A. [190](#)
- Agyleus* (Henr.) Iæus Buscodu-  
censis A. [81](#)  
*Alardus* Amst. scribit adversus Joh.  
Sartorium. A. [78](#)  
- - Ejus sententia de titulo Beatis-  
simi P. R. tributo. A. [178](#)  
- - mors & Epitaphium. A. [177](#)  
- - de eo Erasmi testimonium  
A. [178](#)  
*Alciatus* (Andr.) Calvini in Juris  
prudentia præceptor. B. [80](#)  
de *Aleandro* judicium Erasmi.  
A. D. [12](#)  
*Alefius* (Alex.) Scorus, in Germania  
Professorem agit B. [229](#)  
- - in Angliam proficiscitur B. [257](#)  
- - pro Sacramentorum numero  
binario decernat. B. [267](#)  
Ad *Alexandrum* Comitis a Nassau-  
wen Secretarium Erasmi Epis-  
tola. A. D. [8](#)  
*Aloyisa* Francisci Regis mater Re-  
formationi infesta. B. [97](#)  
- - Cum ea Henricus VIII. foc-  
cus pangit Lutheranis invisum  
B. [128, 192](#)  
*Amstelodamum*, Euangelicæ verita-  
tis gustu imbuitur. A. [75](#) Ana-  
baptistarum ibi furores [90](#). Eo  
mittitur Nic. Carineus ab Emda-  
nis ad annunciandam doctrinam  
puri-

- puriorum. 270  
*Ankerdammus* (Job. Timannus) A. 79  
*Les An des placards* dictus Ann. 1534  
B. 100  
*Anabaptistarum* Belgii origines.  
 A. 81, 94. furores *Amstelod.* 90.  
 Groningenses 91. Num gladiū  
 tollendi sint omnes num vero  
 minus? 106. De eorum reliquiis  
 quædam referuntur ad A. 1536.  
 111. Adversus eos decretum Im-  
 peratorum. ib. Motus in dice-  
 cess. Othoniens. apud Danos  
 consopiantur. 415  
*Anastasi* (Joh.) Veluanus primo  
 meticulousus, dein constans veri-  
 tatis Evangelicæ confessor, in pa-  
 go Garderen Pastor. A. 218 219  
 - Eius Liber der Leeken weg-  
 wyler. 218. Hattumensi turri in-  
 clusus non nisi præstita cau-  
 tione inde est dimissus. ib.  
*Andelins* (Joh.) A. 81  
*Andersson* (Joh.) sive *Andrea* Epis-  
 copi Orthoniensis ad S. P. Q.  
 Assensem in Fionia Epistola. A.  
362. A. D. 214. 34  
*Anderson* (Laurentius) Gustavum  
 doctrinæ purioris gustu inbuilt.  
 A. 287. Caussam Regis & Re-  
 formatorum promovet. 307  
*Anemundus* Coctus. vid. Coctus.  
 De *Anglicana* Reformatione sub  
 Henr. VIII. & Eduardo VI.  
 B. 172. sq. sub Elisabetha. A.  
D. 81. Regis & populi decla-  
 ratio de concilio Mantuam in-  
 dicto. B. 268. 9  
 - Ecclesiæ consilium de conciliis  
 Occumenicis 1536. B. D. 171  
*Anna* Cliviaca Henrico VIII. com-  
 mendatur uxor. B. 293. Ei nu-  
 bit sed eam repudiat. 294. 297  
*Annata* apud Anglos abrogatæ A.  
1532. B. 213 sq.  
*Annebalus* Thalassiarcha Gallicus  
 in Angliam missus de Refor-  
 matione suscipienda quædam  
 monet. B. 332  
*Antonius* Dux Lotharingæ Lu-  
 theranos persequitur. B. 44  
 - Wolfgangum Schuch. in car-  
 cerem conjicit & ut per suos  
 ad ignis supplicium condem-  
 natur procurat. B. 90  
*Antverpienses* Evangelica luce col-  
 lustrari cœperunt ab initio A. 20  
 - Eorum monasterium diru-  
 tum. 29. apud eos doctrina pu-  
 rior A. 1524. annunciat. 37.  
 Concionatores ib. Novi pro-  
 phetæ apud eos exorti A. 1525.  
43. Adversus Fanaticos *Ant-*  
*verpienses* Epist. Lutheri. 42.  
 Contentis edictis Cæsareis pro-  
 pendent in Evangelium. 43. E-  
 dicto inquisitionis contradicunt.  
215. Eorum Ecclesia clandestina  
 ejusque Pastores primi. 217.  
 Inviti edictum Cæsaris de A. 1550  
 admittunt. 218. Ecclesiæ eo-  
 rum status. 243. Apud eos per-  
 secutio. A. 1558. 269. Hæm-  
 stedium ministrum laudant. 275.  
6. Fideles A. 1558. in vinculis  
 detinebantur. A. D. 140  
 Adversus *Apostatas* Augustini ar-  
 gumentum. A. 28.  
 De *Apparitionibus* novis præter  
 eas, quæ in scripturis commem-  
 morantur. A. D. 172.  
*Aquensis* (Petr.) Canonicus Gro-  
 ninganus. A. 33  
*Aquisgranensem* Ecclesiam fundat  
 Adr.



- Adr. Hæmstedius A. 272  
*Arausionensem* Ecclesiam informat  
 Petr. Viretus B. 35  
 De *Arbitrio* libero P. Brulii sent.  
 A. D. 100  
*Arcimboldus* Legatus Pontificius  
 apud Danos & Suecos. A. 277.  
 Ejus nundationes primam Sue-  
 ciæ reformandæ dederunt occa-  
 sionem. ib. Ejus in Sueciam  
 ingresus. A. 279. Conspiratio  
 cum Christierno Rege Daniæ  
 ad subjugandam sibi Sueciam. ib.  
 Multas accipit donationes diviti-  
 asque corradit. 280. Minime  
 fidus in Regem Daniæ. ejus con-  
 silia prodit Stenoni. 281. Quæ-  
 stor Indulgentiarum. 338  
*Arenacensis* civitatis incolæ propter  
 Lutheranam doctrinam A.  
 1529 proscribuntur. A. 66  
*Arenbergius* (Joh.) Frisicæ præfec-  
 tus de emendandis Clericorum  
 moribus præcipit. A. 251  
*Argentorati* conditur Ecclesia ex  
 reliquiis peregrinorum London.  
 A. 237  
*Arosiensia* comitia 1517. celebrata  
 A. 304  
*Articuli* religionis A. 1536. editi  
 in Anglia B. D. 167  
 - - VI. famosi quibus Reforma-  
 tionis negotium sufflaminabatur  
 A. 1539. B. 288. 9. Ibidem A-  
 brogati. 356  
*Askewæ* Annæ præclaræ scemine  
 Anglicæ martyrium B. 334 sq. in  
 eam instituitur inquisitio. 335.  
 345. Ejus de S. Cœna Senten-  
 tia. 346.  
 In *Assensu* urbe Fionic Chr. Schrok-  
 kius concionatur. A. 362. Ad  
 Ejus urbis S. P. Q. Joh. Andreæ  
 Epistola A. D. 214. De Ejus  
 urbis Reformatione. ib.  
*Assenses* in Dania monachi relic-  
 tis claustris aliorum se recipi-  
 unt. A. 385  
*Atrebatensis* Synodus A. 1025.  
 A. 1  
*Auctoritatis* Regiæ supremæ apud  
 Anglos primum statutum pro-  
 dunt Cromwelli mandata Eccle-  
 siastica 1537. B. 274 sq.  
*Audlejus* (Th.) cancellarius Ang-  
 liæ moritur. B. 319  
*Augustanæ* Confessionis origo. A.  
 70. Ejus in Linguam Dani-  
 cam versio Ge. Sadolini. Ann.  
 1533. A. 401  
 - - In Dania non est recepta A.  
 1544. Sed 30. demum annis  
 post A. 1574. A. 418  
*Augustini* Argumentum adversus  
 Apostatas. A. 428  
*Aureliæ* funestus et cruentus A.  
 1534. agitur casus a monachis  
 Franciscanis. B. 96 sq.  
 - - Academia Joh. Calvinum fo-  
 vet. B. 79  
 De *Avenionensi* (Lamb.) B. 22 sq.  
 Is Minoritarum castra relinquit  
 23. apud Lausanenses Euang.  
 docet. 24. Zwinglio commenda-  
 tur ab Hallero. ib. Witeber-  
 gam migrat ib. Hoseam propheta  
 explicat ib. Inter Gallos Cle-  
 ricos primus matrimonium con-  
 trahit. ib. Metensem Ecclesiam  
 informat. 25. Apud Argento-  
 ratenses scripta edit ib. In Apo-  
 calypsin commentatur ib. Hom-  
 burgensem in Hassia Synodum  
 moderatur. 25. Paradoxa edit.  
 ib.

# I N D E X.

- Ab.** Colloquio Marburgensi ad-  
est auditor. 26. In eundem E-  
pitaphium. 26. Ejus de vocati-  
one ministrorum judicium for-  
te eductum 27. Informatur per  
libros Lutheri. B. D. 25. Ra-  
tiones propter quas deteruit  
Papismum. B. D. 21 sq.  
**Aymondi** (à via) doctrina & mar-  
tyrium B. 141 145
- B.
- De Dazii** (*Job*) Inventario  
Ecclesiæ Sueo Gothicæ. A. D.  
153
- Banner** (Ericus) se a Senatu Regni  
Danici proripit. A. 395
- de Barlando** (Andr.) A. 19
- Barnesius** (Rob.) Ejus vita, scrip-  
ta, Legatio in Germaniam, mors  
&c. A. 1540. B. 249 250 299.  
Egregiam fidei Confessionem e-  
dit. 299
- De Bartonis** (Elis) puella Cantien-  
si B. 239-242
- apud Basileenses** disputat Farellus  
B. 29
- Basileam** migrat Calvinus: ibique  
A. 1534. edit institutionem Rel.  
Christi. B. 41
- Batenburgius** (Joh. Theod.) Ba-  
tenburgicorum Anabaptistarum  
auctor. A. 115
- Baynham** (Joh.) Martyr. B. 226
- Beatissimi** titulus Papæ tributus  
quid sibi velit ex sententia Alar-  
di Amstelodamensis A. 178
- Becquetus** (Th.) ex sanctorum fas-  
tis in Anglia deletus A. 1538.  
B. 280
- Becum** (Mariæ a) nobilis virginis  
martyrium apud Transilanos  
A. 180. 1
- Bedda**, (Nat.) Reformationi ini-  
micus multa molitur, B. 16. E-  
jus apologia in Erasmus &c.  
60. Incarceratus legitur quod  
se adversus Reginam Navarre-  
nam opposuisset. 93
- Beldenack** (Joh. Andr.) Episcopus  
othonianus a Rege Friderico in  
Jus vocatur A. 384
- Belenianus** (Nic.) Sacerdos Martyr  
B. 349
- In Belgio** corruptissima Clerico-  
rum vita A. 9. Lux Evangelii  
coorta 17. A. 1530. Jam plu-  
rimi ibi erant Doctrinæ Euange-  
licæ studiosi. 42 **Belgium** an,  
1548. corpori Imperii Rom-Ger-  
manici insertum 203. *in Belgi-  
cam* Linguam translata Lutheri  
Versio N. T. A. 1523. 35
- Bellay** (Gul.) Domini Langæ Le-  
gatio ad principes Protestantés.  
A. 1535 B. 112. Ejus oratio &  
colloquium memorabile cum pro-  
testantibus A. 1535. 114 sq. Ejus  
mors 151 Relatio Ge. Spalatini de  
ejus colloquio cum ministris pro-  
testantibus 1535 habito, B. D. 68.  
19.
- Bellum** an sit licitum? A. D. 41
- - Legitime adversus Papam sus-  
cipi posse statuitur in conventu  
Turonensi. B. 2
- Beneficiorum** Ecclesiasticorum caus-  
sa inter Frisios agitata. A. 139
- Berga** Norvegorum Civitas refor-  
matur. A. 370
- Bernardus** Monachus doctrinæ Re-  
formatae favet. A. 44. Ejus Mar-  
tyrium. 55
- Berquinius** (Lud.) vir nobilis multos  
Lutheri & Reformatorem libros in

# I N D E X.

- in Gallicam Ling. convertit B 8  
in Ejus scripta insurgunt Parisi-  
enses. 58. Pro Lutherano haberi  
nequit 69. Ejus Martyrium ib.  
de ejus Martyrio Epist. Eras-  
mi ad Car. Utenhovium. 1529  
B. D. 51  
*Bertaldus* Monachus V. D. M.  
Parisiensis 1533. Euangelio fa-  
vet sed minime constans. B. 93.  
B. D. 59  
*Berthelini* (Andr.) martyrium. B.  
129  
*Betonus* (Dav.) Episcopus S. Andreæ  
in Scotia, Cardinalis, persecu-  
tor acerrimus tandem in arce pro-  
pria occiditur. B. 329, 330  
*Bræa* Judicium de tribus Galliarum Re-  
formatoribus. B. 28  
*Biblia* Vet. & N. T. edita & in Bel-  
gicum sermonem transfusa. A.  
57 sq. Belgica Basileæ A. 1525.  
cura Belgarum exsulum impres-  
sa 58 Liesveldensia ib. Angli-  
ca Lutetiæ excudebantur A. 1538.  
sed invito Rege Galliarum B. 129, 182  
de versione Anglica agit Syno-  
dus Londinensis Ann. 1536. B.  
259. Cui favet Anna Bolenia 161  
De ea tamen vituperationes  
feruntur, quas dispergit Thom.  
Cranmerus 308, 309  
De *Biblis* Anglicanis mandata Re-  
gia Henrici VIII. A. 1541. B. D.  
186. De Bibliorum Lectione  
vernacula in Ecclesiis Londinensi-  
bus B. 303. Latina 1535 sub  
auspiciis Henrici VIII. edita  
cum præfatione ejus. notabili.  
242.  
*De Bilde* (Oveno) nobili Dano A 367  
*De Bildejo* (Th.) Martyre B. 193.  
194, 210 Ejus virtus. B. D. 129  
Epist. ad Cutb. Tonsillam. A.  
1528 1301q.  
*Bituricensis* concilii A. 1528. ha-  
biti adversus Lutheranos summa.  
B. 64  
*Blos* (Bertandi de) horribile sup-  
plicium. A. 252  
*Boissot* (Car.) apud Metenses E-  
vangelicos persequitur. B. 148  
*De Bolenia* Anna & ejus ad Car-  
dinalem Voltejum datis literis. B.  
197, 199. Eam uxorem ducit &  
Reginam declarat Henricus Rex.  
203. Evangelicis favet. 229, 230  
Favet Sententiæ de Bibliorum  
versione vernacula adornanda.  
261. Regis favore excidit. 262  
Capite plectitur. A. 1536, 164 E-  
jus innocentia indicatur & qua  
in re peccaverit 263. Ultimæ  
literæ ad Henricum R. B. D. 165  
*Bomelius*. (Henr.) A. 81.  
- - (Arn.) *αυτοχρησία*, desperabun-  
di indicium animi. A. 176  
*Bona* Ecclesiastica in usum publi-  
cum magis esse conferenda quam  
in Clericorum luxum Senatus  
Suecici Regni judicat. A. 300.  
301, 307  
*Bona Ecclesiastica* apud Anglos in  
Ærarium Regis rediguntur. B. 278  
*Bona Opera* non prohibuit Luthe-  
rus. A. 300  
*Bonnerus* (Edm.) Epus Londinensis  
infestum in Reformatos fovet ani-  
mum. B. 302. Ejus quædam A.  
1542. edita mandata Ecclesiasti-  
ca. 311, 312. Reformationi oblo-  
quitur. 357  
*Bononia* titulus libri a Fr. Furio e-  
diti. A. 255  
\* 3 De

# I N D E X .

- De Bortwiche* (Joh.) Equite Scoto Confessore ejusque Confessione Apologetica. B. 306
- Boxhornius* (M. Z.) laudatur. A. 4
- Braskius* (Joh.) Epus Linkopingensis Regi obsistit & Reformationi se præbet inimicum. A. 291. 298. 305.
- Brassius* (Herm.) V. D. M. Emdanus A. 268
- Bremenſes* postulant ut Henricus Zuphanienſis apud ipsos concionetur. A. D. 14
- Briccnetus* (Gul.) Parisienſis. Episcopus Meldensis Evangelicæ doctrinæ faver. B. 32
- Brixius* Pastor Budericensis Evangelio addiſus. A. 178
- Brulii* (Petr.) adſectæ in urbe Gandavenſi laudantur. A. 126 Martyrium. 127. 185 Apud Fornacenses Euangelium annuntiavit. 127 Doctrina de Sacramento altaris & de Miſſa A. D. 98 A. 185. Epistola ad uxorem & amicos ex carcere data 1545. memorabilis. A. 186. A. D. 96 De Libero arbitrio ſententia 100 De Confessione auriculari. 105
- Brunus* (Steph.) A. 1543. Martyr Gallus. B. 135 ſq.
- Brunxcellis* A. 1543. Ingens Evangelicorum numerus. A. 171
- Buchmannus* (Geor.) Scotus custodia propter Religionem elapſus in Galliam ſecedit. B. 292
- Bucoldus* (Joh.) Leydenſis. A. 87. 95. 102. Ejus, ceu Regis Anabaptistarum Nummius. 102
- Bugenbagii* Inauguratio Chriſtiani III. Regis Daniæ. A. 410 Circa Academiam reſtituendam curæ.
414. Epistola adverſus Flaccii Illyrici ſectam & Joach. Weſphalum 415
- ad *Bullingerum* Ep Jo Cox. B. D. 322
- Bunderen* (Jo. v. d.) adverſus Anaſtaſii Confessionem ſidei libellum edidit. A. 218
- Burgo* (Joh. a) Martyr in Gallia. B. 109
- - (Ant. de) Cancellarius Gallicæ. B. 126
- Burgundicum* tractum Euangelio implet Gul. Farellus. B. 30
- Burgundia* (Dav. a) Episcopus Trajectinus Weſſeli ſ autor & patronus. A. 12
- Burklandus* (Franc.) nomine principum Proteſtantium, Guſtavum Regem, adverſus Concilium Tridentinum excitat. A. 327
- Buſchius* (Herm.) Anabaptismum apud Monasterienſes oppugnat. A. 19. 96
- Buſcoducenſis* Reformationis principia tenuit. A. 43
- - (Nic.) Pastor Veſalienſis. A. 180
- Buſſidius* (Hier.) A. 19
- Byfield.* (Rich.) Martyr. B. 220
- C.
- De Cadurco* (Joh.) Jureconſulto propter doctrinam Evangelicam combuſto. B. 81. 82
- De Calvino* (Joh.) Gallicæ Reformatore. B. 39 ſq. Is ſub Volmaro Sacras inibit literas 40 Baſileam migrat ac ibi Inſtitutionem Rel. Chriſt. edit. 1534. 41. 118. A. 1533. Senecæ tractatum de Clementia edit & in eum commentatur. 41 Non Galliam ſo-

# I N D E X.

- solum sed Helvetiam & Germaniam doctrina sua complet ib. Juris Doctor creatur in Academia Aurelianensi. 79. Academiam Bituricensem Evangelii gustu in-  
buit. 80. Nic. Copo orationem suggerit quæ Sorbonistis ingratæ est. 92. Intercessione Regi-  
næ Navarrenæ A. 1523. periculo eximitur. 93. Ejus tractatus de fugienda Idololatria, 117  
Antidorum Sorbonistarum articulis oppositum. 140. Liber de Reliquiis Sanctorum 153. E-  
jus Inlicitio R. C. inter li-  
bros damnatos à Sen. Paris. re-  
lata. 138. Querela de nimia ad  
Henricum R. Angliæ delata po-  
testate. 245. Literæ ad Protec-  
torem Angliæ. 365. & B. D. 211 sq.  
- - Dum quædam in Liturgia An-  
glica desiderat non patrocinator  
Schismati. B. 369  
*Calvinus* (Joh.) defenditur adver-  
sus Nicholsum B. 369  
- - Arrestum facultatis Parisien-  
sis de comburenda ejus lustru-  
tione Rel. Chr. A. 1543 B. D.  
102  
- - ad eum Utenhovii Epistola.  
A. 1551. A. D. 175  
- - Ex Calvini rivis arva sua irri-  
gavit Pighius, A. 164.  
*Cambelli* (Alex) mors singularis  
B. 211  
*Cameracensis* dioecesis habet testes  
veritatis. A. 2. Pax inter Caro-  
lum Franciscum 64. quæ Euan-  
gelio infesta. B. 70.  
*Campanensis* Civitatis motus prop-  
ter Arn. Gratium urbis pasto-  
rem qui Lutheranismi æcula-  
batur. A. 134  
de *Canonico* Jure reformando Edu-  
ardi VI. editum. B. D. 213  
*Canterus* (Gelmarus) laudatur. A.  
D. 5  
*Cantionale* primum A. 1521. Ling.  
Danica typis impressum A. 366  
*De Cano* (Alex.) Martyre Gallo.  
B. 82  
*Capitula* & Contraternitates in  
Anglia A. 1546. sublata. B. 331  
*Carfenne* (Balxi) testimonium de  
Persecutionum Belgicarum sub  
Carolo V. gravitate, A. 160 sq.  
*Carinaus* (Nic) ab Emdanis Am-  
stelodamum mittitur. A. 270  
*Carolus V.* Belgii Dominus. A. 22  
Ejus in Belgas Imperium san-  
guinolentum. 27. Gelriam recu-  
perat. 133. Gravia adversus E-  
uangelicos edita A. 1540. 143  
Bellum cum Henrico II. Galliæ  
R. 239. Cum Francisco I. de  
extirpandis Lutheranis paci-  
scitur. B. 56  
*Carolus V.* Imperium deponit.  
A. 246. Ante obitum pietati &  
veræ Religioni studuit. 247. Chri-  
stierno Daniæ succurrere ten-  
tat. 299  
*Carolus* Francisci filius Dux Au-  
relianensis reformationem in du-  
catu Luxemburgensi stabilien-  
dam promittit. B. 155. Ejus Li-  
teræ ad Philippum Landgravi-  
um Hassiæ. 1543. B. D. 106. In  
Reformationem propensio. ib.  
Ejus mors. A. 1545. A. 156  
*Caroli* (Petrus) Inter primos apud  
Gallos Evangelicæ Doctrinæ  
Confessores Pastor Parisiensis.  
A. 13. Hæreseos accusatus se de-  
fen-

# I N D E X

- fendit a 62 sq. Insequentibus temporibus & Ecclesiam turbat & ad Romanas sordes redit. 55
- Corranza* (Barth.) Archiepiscopus Toletanus propter hæreseos suspensionem in vincula conjicitur. A. 284
- Carvajal*. (Bern.) præses in concilio Pilano. B. 3
- Cassaneus* (Barth.) lætus auctor Catalogi gloriæ mundi. B. 133
- Castellani* (Joh.) Tornacensis Martyrium A 52 per eum Merensis urbs Evangelii luce collustratur ib. Tornacenses reformat. 53. Sententia degradationis ab ordine Sacerdotii removetur. A D 68
- Castellani* (Petr.) in Franciscum oratio funebris B 170. Scitum ejus responsum Sorbonistis datum ib.
- Catharina* Margarethæ Reginæ torbrina nubit Gustavo. A 334. Reginæ Gallix viduæ in Evangelicos Studium. A D 79. Medica Clementis VII neptis Henrico Francisci filio elocatur. B 87. Arragonia Henrici VIII uxor B 195. 202. ab eo repudiata moritur. B 261
- De Ceratino* (Jacobo) A 19
- Chekus* (Joh.) Ling. Gr. Professor. B. 369 sq. Edictum Steph. Gardineri adversus ipsum de pronunciatione L. Gr. ib.
- Chemius* (Nic.) Calvinii amicus. B 127.
- Christianus* III Rex Daniæ declaratus. A 401. Ejus in augurio per Bugenhagum peracta. 410. in tædus Smalcaldicum recipitur. 413
- Christierni* II Regis exilium in urbem Verensem & Middelburg A 38. favet D. Erinnæ Lutheri. 39. Plura de eo. 177 sq. Conspirat cum Arcimbolito ad subigendum sibi Sueciam. 199. Papa ei mandat ut bullam interdicti in Suecos editam executioni daret. 283. Arcimboldi thesauros expilandos curat. 284. Ejus in Suecos truculentia, Trollio, Arcimboldo & Leoni X imputanda ib. Evangelio promovendo studet, serionejan minus, incertum. 341 344. Episcoporum fastum temperat 346
- Christiernus* II. Leges promulgat A. 1512. inter quas & quædam recententur quæ concernunt Ecclesiasticos. A 347. Regno exiit. 348. Profugus regno Hattiensem civitatem spoliatur. 349. Ex rex versionem Danicam N. T. procurat 350. In custodiam Sunderburgensem abducitur. 1531. 390. III Daniæ Rex Sueciam adit. A 316
- Christophori* Oldenburgici adversus Christianum III bellum A 402 ad eum Epistola Pauli Eliæ Carmelitæ. A D 237
- De Ciborum* delectu A D 117
- Cimbria* IV Ep. 1 A. 1525 Joh. Eckium & Cochleum in Daniam accersunt. A 360 Literæ ad Joh. Eccium. A D 203
- Clementis* VII. P. R. bulla exhortatoria ad Erhardum Episcopum Leodiensem de exterminandis hæreticis. A 1524. A 45 Epistola ad Parlamentum Parisiense de hæ-

# I N D E X:

- hæreticis. B 57. Cum Francisco I scædus pangit suamque nepotem Catharinam Medicæm elocat Henrico Francisci-filio. 87
- Mira curiositas circa nuptias Henrici cum nepte sua. 88
- Titulum defensoris fidei Henrico VIII datum singulari bulla confirmat. 1513. 180 B. D. 126
- Clerici* (Joh.) Meldenfis Martyris apud Metenses constantia singularis B 19
- Clarembach* (Adol.) Velaliensis. A 67. Scholæ ibidem Rector. 168
- Clericus* (Nic.) Parochus S. Andr. apud Parisienses B 91. Incarceratus legitur quod se adversus Regnam Navarren. opposuisset. 93
- (Petr.) Apud Meldenfes V. D. M. B 163
- Adversus *Clericos* & Monachos edita. A 80
- de Cleyne* (Mart.) five Micronius inter claros Gandavenfes numeratur vid. *Micron*. ejus fata breviter recensita. A 118
- Cloprifus*. Pastor Budericenfis Evangelio addictus. A 178
- De Cofio* (Anemundo) Delphinatē Evangelii Confessore B 12, 55. B. D. 28
- Calibatum* multi Sacerdotum ubi-vis locorum 1515. repudiant. A 49
- De S. Cæna* sententia A. Askewæ B 346
- Columna* (Victoria) Fred. Avali uxor eximia cætui Reformatorum apud Neapolitanos se addicit. B 359
- Comitia* Stregnenfia. 1518. in suæcia celebrata A 318
- de Communione* sub utraque specie Sorbonistarum sententia. B p 82
- de Comædia* Sorbonistarum Scho- lastica circa Margaritam Regis sororem acta. B 89 90
- De Conciliis* A D 48. Scionenfi Parisiis habito A. 1521. B 5 A. 1528. adversus Reformatos habito. B 61. 62. de eorum superioritate supra Papam Sorbonistarum Sent. B 6 de iis Legatio missa ab Henrico VIII ad Principes Protestantes. B 246
- Concilii* Bituricensis 1528 habita- adversus Lutheranos summa. B 64
- de Conc Mantuam indicto Anglorum Regis & populi declaratione. B 268. 269. De eo ad Henricum VIII scribunt Principes Protestantes. B 270
- Concionatorum* constitutio Episcopo Parisiensi demandatur invita Sorbona. A. 1533. B 94
- Concionatores* publici, electi & regio sacello Ednardi VI. præfæcti. B. 378.
- Confessio*. privata aboletur in Anglia. A. 1548. B 368. fidei promte edenda. A D 13. Auricularis, de ea P. Brulii sententia A D 105
- Confessio* Anglica conficitur à Cran- mero et Ridleyo. B. 377. compro- batur 382
- Conjugii* Laus. A D. 115. de ejus usu Olai Petri scriptum A D 183
- Conradus* Monachus V. D. M. Parisiensis dein Guevenfis B 95 B. D. 59. Prudentiam & moderationem laudet. B 100
- Constantinus* Tyndalli amicus. A 108. 109
- Constitutiones* Ecclesiasticæ ultimæ a Gustavo Rege factæ. A. 336
- Coppinus* Libertinismi patronus A 189

# I N D E X.

**Copus** (Nic.) Medicus, Academiae Parisiensis Rector. B. 90 92  
**Cognus** (Herm.) Pastor Nerdanus. A. 44  
**De Corderio** (Maturino) viro literato Reformatis addicto B 65  
**Cornelius** (Gul.) Antverpiæ vixit sæc. XIII. Tanchelini discipulus A. 4  
**Coronationis** actum quomodo curaverit Gustavus. A. 317  
**Corvini** (Ant.) Epist. de excidio Anabaptistarum Monasteriens. A. 105  
**Confardus** (Joh.) Gandavensis Epistolam scribit ad Joh. Calvinum de Dei Providentia. A. 127  
**Coxius** (Rich.) Vir pius & Doctus Eduardi Regis informator. B 355 Ep. ad Bullingerum. B D 222  
**De Cranmevo** (Th.) Regis que Henrici in eum favore. B 200. Archiepiscopus Reformator. 229. 230. Pro Archiepiscopatu bullas papa adhuc expetit. 233. Primo Papistica circa Eucharistiam sententiæ addictus erat 285 Postea una cum Ridlejo saniores de ea amplectitur sent. 367 Privatum Bibliorum vernaculorum usum urget & impetrat 291 302 Ejus in amore erga Cromwellum sinceritas & constantia 295. Consilium de Constitutendis Ling. Gr. ac Hebr. Professoribus &c. impeditur. 301. ad Regem Henricum literæ de abolendis Superstitionibus quibusdam A. 1544. B 319. B. D 207. de Versione Bibliorum Anglica ortas vitiligationes dispergit. 308. 9. Juris Pontificii Emen-

dationem una cum aliis viris Doctis suscipit. 318. 383. supplicium quod ipsi intentabant evadit. 350. à Bucero in modo reformandi dissentit. 377  
**Cranmeri** (Th.) Eximia concio in celebratione Jesunii 1549. B 370 Protestatio contra Jurisd. Papæ B D. 144. Purgatio adv. rumores sparsos de Missa restituta Cantuariæ B D. 230  
**Creebtinus** (B.) Pastor Gylthufiensis. A. 105  
**Crocius** (Corn.) Amstelodamensis A. 75. Lis cum Joh. Sartorio. 77  
**Cromwellus** (Th.) Cancellarius in locum Th. Mori electus Evangelii patronus. B 230 19. Regis vicarius Generalis constituitur in rebus Ecclesiasticis. 243. Propositio in Conventu Ecclesiastico 1536. habito 267. Ejus mandata Ecclesiastica A. 1537. prodeunt secunda veluti Reformandæ Doctrinæ conamina. 274 sq. Lapsus indicatur. 293-297  
**Crookius** (Rich.) Ling. Græcæ peritissimus in Italiam mittitur ut Italorum sententias pro Henrici VIII. divorcio colligeret B. 200  
**Cuberonensis** (Henr.) Martyr in Gallia. B 109  
**De Cusano** (Nic.) & ejus scriptis itemque quam is vario modo Hierarchiæ Pontificiæ fuerit adversus. A. 6. 7. 8. Mittitur in Belgium. 9. Sententia de indulgentiis 10.

D.

**D**alecarli qui dicantur. A. 304. Ad seditionem promti: ib. Da-



*Danica Reformatio* A. 438 1q. A. D. 207. Ejus Apologia XII. propositionibus comprehensa A. 283. Versio N. T. a Christiano Exrege procurata 350. Antverpiæ, 1529. curata per Christianum Petri. 374. 401

*Dani* Christianum regno exuunt & Fridericum Holstatum Regem creant. 348. Inundationibus gravissimis infestantur A. 1532. 390

*Daventrienses* nolunt inquiri de fide. A. 80. Adversus Lutheranismum se communiunt. 106

*Defensoris fidei* titulus Henrico VIII a Clemente VII. confirmatur 1523 B. D. 126.

*Degradationis* sententia qua Joh. Castellanus ab ordine Sacerdotali est remotus. A. D. 68

*Deleonus* (Gualt.) V. D. M. in Ecclesia peregrina Londinensi; A. 44. 234. Epist. de Statu Ecclesiæ Londinensis sub cruce &c. 236. ad Joh. a Lasco. A. D. 1524

*Delfensis* Civitatis confesores. A. 30

*De Denario Petri* B. 124

*Desperationis* apud Pontificios exempla quædam. A. 175

*Diazus* (Joh.) Martyr. ib.

*Dominicanorum* disputatio cum Groninganis quibusdam A. 1522. A. D. 28.

*De Dominica die & Sabbatho* Regn. Prædicii sententia. A. 201

*Dominium* in Ecclesiam nulli competit. A. 50

*Dordraci* tumultus exortus propter Lutherum. A. 21.

*Driedo* (Joh.) dictus Turenholt

Lutheri adversarius sed moderatus. A. 21. 22

*Dryander* (Franc.) sive Enzinas Hispanicus. 165. commendatus a Melanchtone ib. Ejus versio N. T. in Linguam Hispanicam. 166. ei sæderis nomen scriptis N. T. tributum fraudi fuit eumque in suspicionem Lutheranismi adduxit. 167. ejus incarceration. ib. cum Hardenbergio familiaritas. A. D. 85. Epistola ad Joh. a Lasco. A. D. 81. E.

*Ecclesiæ Leges* A. 1527. in Suecia A. 312

de *Ecclesiasticorum* vitis oratio Christiani III Regis A. 407

*Eckii* (Joh.) Enchiridion in Ling. Belgicam translatus recensetur. A. 61 1q. De præsentia corporali corporis Christi in Eucharistia sententia ib. ad eum litteræ IV Cimbriæ Episcoporum; A. D. 203.

*De Edicto* apud Gallos ita dicto Januario, quædam. B. D. 33

*Eduardus VI* nascitur ex Joh. Seimouria B. 264. 279. Rex Angliæ. B. 355. Privilegium Ejus singulare Ecclesiæ peregrinorum Londinensi indultum. A. 227. 237

Cum Danis amicitiam contrahit 424. Ejus mors. 225. B. 392.

*Eduardus Seimouria* frater ab Henrico VIII. in bellum Gallicum proficente Vicarius regni designatur. B. 310. Regis & Regni Protector 355. Ejus tristia fata 379. character. 380

*Effigies* Confessorum efformatæ ad eos capiendum. A. 173

Eg.

# I N D E X.

*Egmondanus* (Georg.) Præsul Ultrajectinus. A. 251  
*Elisabetta* Angliæ Reg. nascitur. B. 203. imbutur principiis relig. reformatæ. 378  
*Emdaab* Anabaptistis repurgatur. A. 87. Apud eos Anabaptistarum molimina. 84. 85. Recipiunt. A. 1554. Peregrinos Loudinenses. 237  
*Enchiridion* doctrinæ Christianæ ab Olao Petri conscriptum. A. 320.  
*Episcoporum* ordo a primatu in Suecia detrusus. A. 304. Adversus Regem Gustavum consilia moluntur. 305. a regimine detruduntur. 311. Strugensis & Soarensis pro Rege vota ferebant 306. variis artibus Papiſmum stabilire conantur. 354. Daniæ A. 1536. in captivitatem dantur quod Regi & religioni essent inimici. 405. 406. Angliæ quidam pro alii contra Reformationem. B. 266  
*Epistole* & Evangelia in usum Ecclesiæ Meldensis 1525 edita a Sorbonistis proscripta. B. 58.  
*Erasmii* sententia circa negotium Reformationis. A. 70 sq. *Pluræque* 71. sententia de Reformato-ribus 72. Epistola ad Gul. Fridericum. A. D. 6. sq. ad Alexandrum Comitis a Nassau-wen Secretarium. A. D. 8  
*Erasmii* de Luthero Sententia. A. D. 9. Epist. ad Nicol. Everhardum Hollandiæ præsidem. 11 In ejus Scripta insurgunt Parisienses. B. 58. Colloquia damnantur a Parisiensibus: 61. De Libero arbitrio adversus Lutherum

scribit. 181. Ejus Paraphras-  
 sis N. T. Anglice verba. 357.  
 Epist. ad Car. Utenhovium de  
 martyrio Lud. Berquini 1529.  
 B. D. 51 sq.  
*Esebius* (Joh.) Martyr. A. 31  
*De Esposito* (Claudio) quædam B.  
 152. 157.  
*Evangelii* restituti in Belgio pro-  
 gressus. A. 172  
*in Evangelicos* tempore interregni  
 Danici persecutio. A. 392 sq.  
*in Eucharistia* de præsentia corpo-  
 ris Christi carnali error. A. 3.  
 de ea pure sensit Rup. Tuiti-  
 ensis & ex eo Weselius Gron.  
 11. Primorum Daniæ Theolo-  
 gorum sententia. A. 419. sen-  
 tentia Petr. Brulii. A. D. 98  
 Alex. Cant. Martyris B. 85.  
 Liber Petri Martyris 363. Pro  
 reformationum circa Eucharisti-  
 am doctrina Martyr Joh. Nicol-  
 son vulgo Lambertus B. 285.  
 sanio-rem de ea sententiam am-  
 plectuntur Ridlejus, Cranmerus.  
 B. 367  
*De Eucharistica* fistula &c. B. D. 72  
*Excommunicatio* penes quos A. D.  
 45. 164. fulmen in Henricum  
 Pauli III. B. 281. Adversus  
 eam Henrici VIII. declaratio. ib.

## F.

*Faaborgenſes* Monachi relictis A.  
 1530. clauſtris aliorum se re-  
 ciunt. A. 385  
*Faber* (Mich.)  
 — (Anna) Martyres. A. 222  
 — (Jacob)  
 — (Jac.) Stapulensis & ejus di-  
 scipuli apud Meldenses refor-  
 mæ

- mationi faverunt. B. 12. 13. In eum Sorbonistarum conamina per Margaritam Navarrenam suffaminata, B. 59
- Fabricius* (Christ.) sive Smetius Pastor Antverpiensis. A. 38 (Theod.) Evangelii Doctor apud Monasterienses. 97
- Fagius* (Paul) in Angliam vocatus cum Mart. Bucero illuc contendit B. 361. Fata & mors 362 Studium in exponenda S. Scriptura. 365
- Fanatici* quidam Holmiam infestare tentant sed repelluntur A. 289
- Fanoë* Insulæ quæ ad Fioniam spectat incolæ sibi concionatorem expectant A. 365
- Farellus* (Gul.) Delphinus inter primos apud Gallos Evangelicæ Doctrinæ confessores. B. 11. Migrat in Helvetiam 18. apud Melenses operatur. 29. apud Basileenses disputat ib. Montem Belgardi adit 30. Omnem tractum Burgundicum Evangelio implet ib. Erasmi virulenta in eum diatriba ib. Ejus Zelus singularis ib. Apud Metenses concionatur. A. 1542 31. Neoconientem Ecclesiam fundat 31. Genevensibus operam collocat. ib. Ejus scripta ib. A. 1565 supremum diem obiit 33. Epistola ad Corn. Scep-perum. 51. Genevæ docet. A. 1534. 100
- Ferretus* quidam adversus Missam programmata edit B. 100
- de Fessis* diebus A. D. 116
- Fidei* distinctio in Historicam & fidem cum confidentia, an sit hæretica? B. 54.
- Finnonica* versio Bibliorum A 314
- in *Fionia* Evangelium annunciatum 361
- Fischerus* (Joh.) Rossensis quod Pontificem missum facere & Regis potestatem circa sacra agnoscere nollet, capite plexus est A. 1534. B. 235 & 245
- de Fissula* Eucharistica sive more sumendi vinum Eucharisticum per fissulam. B D. 72
- Flacii* Illyrici secta Lutheranismum infestat, adversus eam & Joh. Westphalum Bugenhagii Epistola A 424
- Flandri* A. 1515 jam favent doctrinæ Lutheri. A 44
- Flensburgensis* Reformatio. A 361
- Colloquium ibi habitum A. 1529. 374
- Fœdus* Commune Provinciarum Belgii. A. 1535. A 110.
- Nomen scriptis N. T. tributum fraudi fuit Dryandro eumque in Lutheranismi suspicionem adduxit A 167
- Fons vitæ* Liber A 81
- Fontius* (Const.) sive de La Fuente Cælaris confessionarius hæreseos ita dictæ suspectus in vincula conjicitur A 248
- Forgens* (Steph.) Martyr in Gallia B 109
- Forrestii* Scoti Canonici Regularis imperitia. B 305
- Forster* (Rich.) ad abjuracionem Thesium quarundam cogitur B 213
- Foxi* (Rich.) Epi. Wintoniensis Epist. de necessitate Reformationis Cleri Anglicani 1517 B 177
- B. D. 109. Liber de differentia
- \* \* 3 Re-

# I N D E X.

- Regiæ potestatis & Ecclesiæ. 8136  
Legatio ad Protestantes. 216 1q.
- Fraccianus* (Petritius) literas scribit  
ad Argentoratenses pro Evange-  
licis A. 1530. B 70, 71
- Franciscus* I. Galliarum Rex B 4. 5  
singularis ejus in imaginem S. Ma-  
riæ superstitio 56. a Carolo V.  
captivatur A. 1525. ib. cum  
Carolo de extirpandis Lutheranis  
ita discis pacificetur 59. captivi-  
tate solutus in Reformatos acrius  
insurgit 60. Publicam decernit  
supplicationem in honorem Mis-  
sæ. 108. Ejus literæ ad Principes  
& ordines Germaniæ B 150. ad  
Protestantes. A. 110 Veritatem ag-  
noscit, sed irrexit Pontificiorum  
vinculis eam tueri non potest  
B. 113 1q. Ejus laus 118. Acta  
inter eum & Phil. Melanchto-  
nem 119 1q. Regis ad Melancht.  
Epist. 122. levitas & inconstan-  
tia. 154. 155. Mors. 170.
- Waldeceus Comes Episco-  
pus Monasteriensis. A 94
- Francosurti* conditur Ecclesia ex  
reliquis peregrinorum Londin.  
A 237
- Francosbalii* oppidi origo & Incre-  
mentum. 217
- Fridericus* Holstius Christiano ex  
regno pulso Rex Daniæ renun-  
ciatur. A 348. Reformationi  
favet. 349. 153. Ipsi se oppo-  
nunt Episcopi. A. 1526. 354
- Fridericus* Daniæ Rex more Luth-  
eranorum Eucharistiam celebrat.  
A 360. Oratione eximia animos  
suorum pro Reformatione susci-  
pienda demulcet. 364. se veri-  
tati addictum esse, sive eam Lu-  
therus sive alii protulerint, pro-  
fitetur 385 Ius indultum Joh.  
Tausono concessum. A. 1526.  
A D 102. Moritur. A 391
- Friderici* (Frider.) A 44. (Gul.)  
Apud Groninganos Pastoris laus  
eximia A 25. 191. A D 3. ad  
eum Erasmi Epistola. 6. 1q. Per-  
sona personatus. 26.
- (Hier.) Doctor Evangelii & E-  
vangelicorum fautor. A 191. 202
- Ad Fridericum*, Ejusque fratrem  
*Johan.* & patrualem *Georg* Sax-  
onum principes, literæ Henrici  
VIII. adversus Lutherum A.  
1523. A D 119 1q.
- Frisii* non inclinantes in genua sed  
stantes & erecti Philippo homa-  
gium præstiterunt. A 245 Phi-  
lippo inquisitionem urgenti se  
opponunt & quandam edicti mi-  
tigationem recipiunt 250
- Frythius* (Joh.) Anglus Reform.  
amicus A 107. de eodem Con-  
fessore & Martyre B 181 1q.  
Ejus Scripta & doctrina 182. 183.  
184. Liber de Purgatorio. 219
- de Fundis* hæreticorum ita dicto-  
rum in fiscum redigendis Edi-  
ctum Cæsareum A 211
- Furii* (F.) Cæriolani disputatio  
Lovanienfis de Bibliis in verna-  
culam vertendis A. 155. Ejus Li-  
ber cui titulus Bononia ib.
- Fursterbergius* Comes prope Me-  
tim Evangelio favet B 148  
G.
- De Gallicæ reformatione*. B. 1—171  
*in Gallia* Ecclesiæ facies A. 1524.  
B 51
- Gallus* (Rich.) V. D. M. in Ec-  
clesia peregrinorum Londinen-  
sium

**Hum** A [334](#)  
**Gaudavo** (Henr. a) Testis veritatis A [4](#)  
 in **Gandavensi** urbe aſſectæ Petri Brulii laudantur A [126](#). primi Reformatores recententur 127 omnia demuntur iis Privilegiapropter exortam A. [1540](#). ſeditionem [142](#). [143](#). Ediſtum A. [1544](#). adverſus libros Anonymos & Pleudonymos [180](#)  
**Gandulſi** diſcipuli dicti Gandulphiani A [1](#)  
**Gansfort** (Weſt.) A [190](#)  
**Gardenen**, pagus Velaviæ, in quo Anaſtaſius Veluanus paſtorem egit A [218](#). [219](#)  
**Gardinerus** (Steph.) Epicoſopus Wintonienſis Cranmeri æmulus B119 ejus Oratio de vera Obedientia [237](#). [273](#). Inſeſta in Reformatos conſilia [284](#). Ediſtum adverſus Joh. Chekum Ling. Græcæ Profeſſorem de pronuntiati-one Lingvæ Græcæ B [309](#) ſq. Ultimis Henrici viii temporibus aula ejicitur [353](#). Reformationi obloquitur. [357](#). carceri includitur quod inſurgeret adverſus auctoritatem Regiminis A. [1548](#). B [369](#)  
**Geerkens** (Henr.) miſſus a Cimbriæ Epicoſpis ad Joh. Eckium A [104](#)  
**Geldenbaurius** (Gerh.) dictus Noviomagus A [40](#)  
**Gelvie** Reformationis initia A. [41](#)  
 ad **Geneſeos** III: [15](#). inſiceta Sorboniſtarum cenſura B [53](#)  
**De Genevenſis** urbis Reformatione B [41](#). iis operam collocat Furellus [31](#)

**Georgii** (Davidis) vulgo **Joris** dicti Hiſtoria. A [116](#) ſq. Reliquias Anabaptiſtarum colligit & novam condit ſectam 119. Ejus Dogmata 119. 121. Mirabilium liber [123](#). Baſileam contendit atque ibi ſere per xii annos eum vixiſſet moritur & triennio poſt ſepulcro exemptus comburitur. 125  
**Gillotus** Martyr A [222](#)  
**Gnapheus** (Gul.) A [32](#). Liber ſub titulo Tobie & Lazari recenſetur. [55](#) ſq.  
**Goelenius** (Conr.) A [19](#)  
**Gonini** (Mart.) Waldenſis Martyrium B [126](#)  
**Goudanis** ſacem doctri-næ reformatæ præbuit Regn. Snoyus A [126](#)  
**Goye** (Magnus) Religionis emendatæ apud Danos protector A [393](#). ſe e ſenatu Regni Danici proripit. [395](#)  
**Grabonis** (Matth.) Monachi Dominicani in Huſſitas expeditio cruciata A [5](#)  
**Græphens** (Corn.) Secretarius Antverpienſis Euangelii ſautor A [20](#) ejus Epiſtola ad Joh. Carondiletum laudatur ib. ejus carcer & liberatio. ib.  
**Gratius** (Aſn.) propter eum Lutheranismi accularum motus in civitate Campenſi. A [134](#). in eum ſententia. [135](#). [136](#)  
**Grindallus** (Edm.) adverſus Hæmſtedium agit. A. [278](#)  
**Groningana** diſputatio habita 1523 A [23](#) ſq. Decretum adverſus ſectarios A. [1536](#). [125](#). Apud eos Euangelicis in contra diſtinctione

- tiōe ad Pontificios jam A. 1536.  
 securitas publica est concessa. [126](#).  
 Ejus Civitatis gloria quod  
 propter Religionem ibi peremptus  
 legatur nemo ante tempora du-  
 cis Albani [159](#). - - Reformatio  
[190](#) sq. Pastores inde a Refor-  
 mationis principio [191](#). Scho-  
 læ sub reſtoratu Prædiniî cele-  
 britas [193](#). Eccleſiam puriorem  
 ſed clanculariam erigunt [268](#)  
 contra quam A. 1557. & 1558.  
 hoſtilitates exercentur. [269](#).  
 Acta diſputationis Groninganz  
 A. [1523](#). A D [25](#)  
**Groot** (Henr. de) Daventrienſis  
 veritatis teſtis A [4](#)  
**Gruwel** (Joh.) Inquiſitor fidei  
 A [218](#)  
**Gualaci** Pontificii Doctōris deſpe-  
 ratio A [175](#)  
**Guichard** (Ge.) diſſi Sophocardi  
 ſupplicium late enarratur. B [315](#).  
**Gulielmus** Trajeſtinus A [321](#). [327](#)  
**Gulielmi** Swollenſis Confeſſio fidei.  
 A. [68](#). ejus Martyrium [70](#)  
**Gulſavus** Erici filius ad Sueciæ re-  
 gimen evectus A [285](#). Refor-  
 mationem non uno impetu ſed  
 per certos gradus promovit [287](#).  
 288. Friderici I. Daniæ Regis  
 amicitiam A. [1514](#). lucratur [289](#)  
 Decimam ſibi ab Episcopis ex  
 bonis Eccleſiaſticis ſolvi jubet  
[290](#). Aerario publico conſulit  
[300](#). Regiam dignitatem in ſi-  
 num Senatus populique Suecici  
 deponit [309](#). Quæ ipſi denuo  
 offertur. [311](#). Non novam ſe  
 condere religionem ſed veterem  
 reſtaurare adlerit. [308](#). Ejus ami-  
 citiam Proteſtantes Principes  
 appetunt & lucrantur [316](#). In  
 Reformationem merita [328](#). [329](#)  
 Hæreditaria ſucceſſio in ejus  
 familia ſtabilita [330](#). pro ſua  
 Reformatione Apologia [331](#). Pro  
 reſtitutibus Eccleſiaſticorum cura  
 ſingularis ib. Adverſus librum  
 Interim decernit [333](#). Cathari-  
 nam Margarethæ Reginz ſobri-  
 nam uxorem ducit [334](#). Con-  
 ſtitutiones ultimæ Eccleſiaſticæ  
[336](#). Moritur. [337](#). Ejus Apo-  
 logia adverſus Joh. Magni Ar-  
 chiepiscopi Upſalienſis calum-  
 nias A D [181](#)  
**Gyldenſtierna** (Canutus) per con-  
 cionem Tauſſani ad Refor-  
 mationem promovendam fere per-  
 movetur. A [372](#)  
 H.  
**Hadrianus** vi. Fidei inquiſitio-  
 nem jam conſtituit in Bel-  
 gio. A [44](#)  
**Haemſtedii** (Hadr.) ſata. A [271](#) ſq.  
 Zelus ſingularis [271](#). [272](#). Aquis-  
 granenſium Eccleſiam fundat.  
[272](#). Primus Hiſtoriam Marty-  
 rum edit. [273](#). Eccleſiæ Pere-  
 grinorum Paſtor [274](#). Anabap-  
 tiſtis favet. ib. Epiſt. ad Jac.  
 Acontium. A D [147](#). De ſuis  
 rebus commentatur [149](#). ſata  
 ejus in Anglia. [151](#). [152](#). mo-  
 ritur. A [275](#)  
**Hæreditaria** ſucceſſio in familia  
 Guſtavi ſtabilitur. A [320](#)  
**Hæreſis** crimen impingitur Crom-  
 wello B [295](#). Cath. Parriæ Re-  
 ginz [352](#). Cranmero. [317](#). [350](#)  
 Barnesio. [399](#)  
**Haſſnienſis** Templi Magiſter Mar-  
 tinus

- tinus doctorem agit & Reformationi studet. A 313. Comitia ibi A 1530. celebrata 375 Disputatio ib. per Pontificiorum tergiversationes abrumpitur 381. Confessio opera & labore Joh. Taussiani confecta A. 1530. A. 376 sq. A D 217 articuli Pontificii tum exhibitum A. D 231 sq. Monachi reliquis claustris aliorum se recipiunt A. 1530. A 385. Civitas in Christiani III fidem recepta in reformatam religionem inclinat 401. Recensus 1536. 408. Academia restituitur 413. Acta inter Theologos Hassia. et Capitulum Roerschildienle A. 1544. 417
- Halen* (Göf. ab) laudatur. A. D. 4. 6
- Hamellai* (Godofr.) Epistola, Doctrina de S. Coena, Martyrium. A. 223. 224 ejus Epist. 1552 ad mulierem piam. A D 108. de Eucharistia sententia. 112
- De Hamiltoni* (Patricii) in Scotia martyrio B 210. Ejus fumus insepit quoscunque adflavit. A. 305
- - (Jac.) Scotiae Prorege minime fido Evangelii adfecta B 315 sq.
- Hardenbergius* (Alb.) Moguntiae Doctor Theol. creatus A. 147 amicitia cum Joh. a Lasco jam A 1532. contracta ib. de eo quaedam 157. Ejus Doctrina Groningani proficua 158. in eum Epigramma Th. Halæi 159 Cum Dryandro familiaritas A. D 85
- Hardingius* (Th.) Martyr B 228 229
- Harlemensis* Reformatio A 78. us
- Florentius quidam Minorita sed homo simplex doctrinam puram annuntiavit. A 184
- Hattumensi* turri inclusus Anastasius non nisi praestita cautione inde dimittitur. A 219
- Heidanus* (Casp.) Abrahami Pater Ejus in Ecclesiam Antverpiensem, Francothalensem, & omnem Reformatam merita A 217 Epist. ad Ecclesiam Emdanam A 1555 A 243 A D 142 sq.
- Heilo* (Frid.) antiquus scriptor laudatus a Boxhornio. A 10
- Helvetiorum* ad Regem Galliae literae A 1526. B. 126
- Hemmingius* (Nic.) Evangelico-Reformatae magis quam Lutheranae faveat sententiae A 422
- Henricus* Nassavius, Renati Arausiaci Pater Hollandiae & Zelandiae praefectus A 23. Eius dictum de Concionatoribus Hagani ib.
- VIII Rex Angliae B 176 951 sq. foedus pangit cum Aloysia Lutheranis in visum B 58. 192 Ejus Literae de Luthero expellendo ad Ludovicum Palatinum B 177. B D 117 Liber adversus Lutherum B 178. Titulus Defensor fidei ib. Ei mittit Rosam auream Hadrianus VI. Pontifex R. 179 Ejus Epist. ad Fridericum Joh. & Georg Principes Saxoniae adversus Lutherum B D 119 sq. B 180. Licet a Papa alienus Papisticam tamen fovebat doctrinam B 104. Prima adversus Papam edita A 1530. 217 Liber de potestate Regia &c. 236
- • • A 1535

# I N D E X.

- A 1535. sub ejus auspiciis & prælatione notabili eduntur Biblia Latina 242. Nummi cum Inscriptione Potestatis sibi datæ &c. 243. Disciplinam Ecclesiasticam reformat 244. Acque Pontificiisac Lutheranis inimicus 245. Literæ ad Melancthonem 1535 252. frustra a Paulo III P. R. tentatur ad reconciliationem 265. Responsio ad Protestantes A 1531. 222 Declaratio adversus Excommunicationem Papalem 281. Cum Lamberto Martyre disputat 286. Ejus animus A. 1539 a Protestantibus alienus 288. 9 Despoticum in suos imperium 290. 300. 316 Ducit & repudiat Annam Cliviam 293. 294. 297. Uxorem ducit Catharinam Houwartham A 1540. 197. Ejus literæ pro observatione Legum Ecclesiasticarum a se reformatarum. B D 163 Mandata Regia de Bibliis Anglicanis A 1541. B D. 186. Responsio ad Cranmeri Epist. de abolendis Superstitionibus &c. B D 207. Ej. Character B 300. Moritur. 354
- Flander quod uxorem duxisset ad supplicium trahitur A 1518. A 64
- De *Henrico Zutphanienſi* A D. 13. Ejus Epistola ad Jac. Yprensem A 1521. Brema data 13. A Zutphanienſibus coram Tribunali vocatur 14. Bremenses postulant ut ibi concionetur. ib. Ejus Propositiones A 1521 in Academia Wittebergensi ventilatæ sq. Ipsiſus Theſes contra Miſſam privatam 20 ſq
- Henricus Franciſci* L. Filius ducit uxorem Catharinam Medicæam Clementis VII neptem B 87
- Hermannus* Sutor Anabaptiſta. A. 92
- De *Hierarchia* Eccleſiaſtica Sorboniſtarum ſententia B D. 78
- in *Hiſpania* multi fideles. A. D. 80.
- Hiſtonius* (Th.) Martyr B 219
- Hoffmannus* (Melch.) Enthuſiaſta A. 83
- Holbein* (Joh.) Pictor Antiam Cliviam delineaverat non ſine adulatione. B 293
- Hollandi* in Bohemiam miſſi veritatem inde reportant A 6. Apud eos A. 1519. jam erant qui doctrinæ Euangelicæ ſavebant. 21 Ediſtum adverſus libros non ad probatos A. 1524. A 39. Jam A. 1525. ſavent doctrinæ Lutheri. A. 44. Ediſtum promulgatum A. 1539. ne Concionatorum alter alterum proſcinderet. 139
- Holmiam* Fanatici infeſtare tentant ſed repelluntur. A 289. Eccleſiæ ejus Reformatio. 303
- Homiliæ* publicæ Angliſ datæ. B. 357.
- Honiſ* (Corn.) Batavus. A 33
- De *Houpero* (Joh.) Episcopo Gloceſtrienſi & ejus circa veſtes ſacerdotales ſententia. B 374
- Hore* Pontificiorum ſuperſtitioſæ A. 100. Canonica. A D 48
- Houwartha* Cath. Regi uxori ducitur A. 1540. B 297. Capite plectitur 307
- Hulſius* (Franc.) Conſiliarius Brabantæ.



# I N D E X.

- bantiæ, fidei inquisitor. A 37  
*In Huffitas* Math. Grabonis expeditio cruciata. A. 5  
*Huy.* (Joh. & Casp. ab) Nobiles Metenses Euangelio patrocinium præbent. B 146  
*Hyperii* (Andr.) ad Ge. Cassandrum querela de persecutione Belgica. A 224. Scripta & in Ecclesiam merita 225 Arma quibus adversarios oppugnabat. ib.  
**I** L  
*Iacobus V.* Rex Scotiæ Papæ adheret. B 244. Mariam Guisiam ducit uxorem 304.  
 -- Carmelita apud Valencenses. A 53  
*de Januario* ita dicto Edicto apud Gallos quædam. B D. 33  
*Jarghes* (Everh.) Legum Doctor & Pastor Civitatis Groninganz A. D. 28  
*de Jejunii* præscriptis Sorbonistarum mens. B D. 79  
*Imagines* Anglorum Templis ejectæ substitutis in eorum locum S. Scripturæ dictis. B. 356  
*De Imanno* Ortzenio. dicto Zelando, Vesaliensium reformatore A 179  
*Impuritates* Monasteriensis. A 103  
*Index* Librorum prohibitorum primus A 189. Londini editus A. 1529. B D. 139  
*De Indulgentiis* Nic. Cusani sent. A 141. gratuitæ publicantur A 1525. 49  
*Inquisitorum* Belgii violentia A 27  
 Inquisitionis horror & odium. 215. Eam in Belgio Hadrianus VI. jam constituit. A 44. Formula in Euangelicos a Lovaniensibus præscripta. 173. Officium in Belgio erigi ceptum A. 1550. Sub Carolo V. 211 Ejus formula. A. D. 122 lq. Urgenti eam Philippo se opponunt Frisii & quidam edicti mitigationem recipiunt 250. De quibus quæstiones formet A. D. 139 lq. Ejus forma Ecclesiæ ministris in Gallia præscripta A. 1542. B 138  
*Inspiratorum* Antverpiensium A. 1525. Doctrina A D. 65  
*Institutio* hominis Christiani, Liber a Cranmero et Gardinero communi consilio A 1540. scriptus B 297. Ejus Lectio cuiusvis permissa. 315  
*De Interim* (Libro) & ejus argumento A. 203 lq. Et Pontificiis & Protestantibus displicebat 206. Intermissa formula apud Frisios orientales ib. Contra interim decernit Rex Gustavus. 333. Quoddam Dancrum meditatur Jac. Ronnovius antistes Roeschildiensis. 388 lq. novum Danorum molitur Paulus Eliæ. A. 1534. 403. Illum refutarunt P. Palladius & Joh. Maccabæus, Theol. Dani. 419. Anglorum quoddam Interim. B. 268  
*De Invocatione* solius L. ei egregium sœminæ cujusdam responsum. A 144. sanctorum, sententia A. Merulæ. A 258  
*Ad Job.* c. VI: 38. Regn. Prædini observatio. A 199  
 ——— XI: 25. ib.  
 ——— XIII: 20. ib.  
*Jonas* scholæ Rector egregiam fidei confessionem edit A. 1528. B 67  
 \*\*\* 2 1/a

# I N D E X.

*Isabella* Christierni II uxoris Laus & Mors. A 28

*Isardici* motus circa religionem A 1540. A 415

*in Italia* multi fideles A D 80

*Julius* II. Papa perjurii reus agitur. A 164. Adversus eum articuli. B D 8, 9

*Junii* (Franc.) liberatio singularis A 174. relatio de concionatoris cujusdam Bituricensis impudentia. B 94

*Juris Canonici* apud Anglos Reformatio. B 383

*De Justificatione* nostra coram Deo Alb. Pighii sententia. A 164

- - Olai Petri. 321

*In Jutia* Evangelii Progressus 368 K.

*Kennedy* Scotus Martyr. B 192

*Kipperbroeck* (Joh.) Consul Monasteriensis. A 100

*Knipperdolling* (Bernh.) Consul ibid A 99

*Konyks* vulgo, alias Caroli Regii mors pro veritate Evangelica. A 155

L. *Lacellus* (Joh.) Nobilis Martyr B 350

*Lambertus* Avenionensis vid *Avenionensis.*

*Lambertus* (Joh.) sive Nicholson. Martyr pro Reformatorem circa Eucharistiam Doctrina B 285 Ejus cum Henrico VIII disputatio. 286

*De Landro* (Franc.) et præscripta ipsi a Theol. Parisiensibus dei formula. B 139. 140. 151

*Langius* (Math) unus ex primis Daniæ Superintendentibus in

locum Episcoporum surrogatis A 411

*Lasco* (Joh. a) Nobilis Frisiz reformator. A 145 sq. Erasmi amicus. 146. Ejus ad Pellicanum literæ de Statu vitæ propriæ laudantur. 147. Missio Papismo ad Evangelicos se confert A 1536. ib. Ejus cum Alb. Harenbergio contracta jam A. 1537 Amicitia. ib. A. 1540 ad Emdanos proficiscitur. A 141. Se Oost-Frisicis Ecclesiis A. 1542. addicit 148. Ejus in Ecclesias Frisicas & in primis Emdanam merita 149 Ejus forma & ratio ministerii Ecclesiastici in Ecclesia Peregrinorum Londinensium 235 250. In Poloniam redit. 151 moritur 152. Character. ib. de felici ejus in Poloniam adventu & rerum ejus successu A D 75-78. Hier. Zanchii adeum Epistola ib. Doctrina a Lutherismo & Remonstrantismo prorsus aliena A. 152 154. De Sacramento Eucharistiæ sententia 156. Ejus in Ecclesiam Londinensem peregrinorum merita 226. 231-234. Cum suis tutum apud Danos quærebatur receptaculum, sed in cassum 426. P. Deloeni ad eum Epistola. A D 134 sq. Duabus vicibus in Angliam contendit. B 364. in Ecclesiam Anglicanam merita. 366

*Lacifus* (Paulus) Latinæ Linguz Professor. B 360

*Latimerus* (Hugo) eximius Concionator. B 373

*Latina* Lingua in Anglorum Sa-  
cris rejecta. B. 369. La-

# I N D E X.

- Latomus* (Jac.) Lutheri Adversarius A 11. Persecutor. 144  
*De Lateranensi* Concilio A. 1512 in-  
 dicto. B 4  
*Laurentius* Groninganus A. 31.  
*Laurentius* & *Olaus* Petri Nericii  
 Reformatores Sueciæ, A 185, 286  
 Ad Archiepiscopatum Holmiæ  
 evectus uxorem ducit 217. Con-  
 stitutiones varias condit Ecclesia-  
 sticas in Suecia 336. Archiepiscopi  
 Upsaliensis admonitio pia ad pre-  
 ces publicas A D 197. (Petr.)  
 Gymnasii Malmogienſis Profes-  
 sor adversus Canonicos Londi-  
 nenses disputat. A 399.  
 - - *Andreas* sive *Anderson* deinceps  
 Sueciæ Cancellarius Gustavum  
 doctrinæ purioris gustu  
 A 287  
 Apud *Laufannenſes* Lamb. Aven-  
 nionensis Evangelium docet. B  
 24. Iis cumprimis inservit Petr.  
 Viretus 34.  
 - - Colloquium A. 1536. inter Pon-  
 tificios & Farellum & Viretum ib.  
*Leſſio* Bibliorum vernaculorum  
 in Ecclesiis Londinensibus B 303  
*Pro Legum* Ecclesiasticarum a se  
 Reformatarum observatione li-  
 teræ Herici VIII. B D 163  
*Leidam* occupare tentant Anabap-  
 tistæ A 89 ei Evangelii Re-  
 formati lux adſulget. 110  
*Lens* (Phil. de) A 47  
*Leodicensis* dioecesis habet testes  
 veritatis. A 2  
*Leonis* X duplex bulla Suecis in-  
 fecta. A 285. Ei imputanda  
 Christierni in Suecos truculen-  
 tia 284. Ejus bulla de titulo  
 defensoris fidei confirmatur a  
 Clemente VII. A. 1523. B D 126  
*Leovardie* Anabaptistæ detegun-  
 tur. A 89  
*Lesdorpſius* (Nic.) Gymnasiiarcha  
 Groninganus. A 32 192. dis-  
 putat cum Dominicanis A D.  
 281q.  
*Libertas* quam Lutherus defendit  
 est spiritualis. A. 315. Euan-  
 gelica. A D 39  
*Libertini* Flandriam & Brabantiam  
 turbant. A 189 ib. adversus  
 eos Calvinus scripsit ib. Eorum  
 hæresis ib. Patroni ib. De iis  
 Judicium P. Vireti. B 37  
*Liberum* arbitrium negavit Luth-  
 erus A 316. de eo sententia  
 Tauſſani. 380  
*De Libris* Lutheranorum non ex-  
 cudendis vel in Belgium infe-  
 rendis. A 79  
*de Libris* Hæreticorum decretum  
 in concilio Londinensi A. 1529  
 B D. 134  
*Liesveld* (Jac.) Typographus Ant-  
 verpiensis Bibliorum Belg. edi-  
 tor capite plexus A 1546. propter  
 evangelium. A 59 188. De ejus  
 Bibliis. A 52  
*Limburgenses* propter doctrinam  
 puriorem infestantur. A 80  
*Lira* (Nic. a) A. 1322 floruit, E-  
 jus Commentarius in Biblia lau-  
 datur. A 4  
*Liturgia* in festo Coronationis Re-  
 giæ Gustavi I promulgata A D 187  
*Liturgia* & Preces Anglicanæ A.  
 1544. in Vernaculum translata  
 B. 320. Anglica Emendata a M.  
 Bucero B 365. 374. 375. Quid  
 complectatur. B. 369  
*Loeſcherus* notatur. A 111. B 13 166  
 \*\*\* 3  
 Low.

# I N D E X.

*Loife* quodnam hominum genus fuerit ? A [190](#)

*Loy* Libertinificæ ſectæ inter Belgas primipilus. ib.

*Lollardi* quinam ita fuerint dicti B [173](#). eorum quædam Doctrinæ pro hæreticis reputatæ reſcententur. [174](#)

*Londinenſis* Eccleſiæ Peregrinorum Status Sub Mariæ Tyrannide Pontificia. A D [134](#) ſq.

Synodus A. [1528](#) A [193](#). [213](#). de Bibliorum verſione Anglica agit B [359](#)

*Longlandus* Lincolnæ Epiſcopus veritati infeſtus. B [176](#). Euangelii hoſtis. ib. [229](#)

*Lotbaringæ* Dux Antonius Lutheranos perſequitur. B [44](#). adeum literæ Principum Proteſtantium A [1541](#) B D. [103](#)

*Lovanienſes* Doctores plurimi Euangelico inimici A [28](#). Perſecutione A. [1544](#). Euangelicis imminet [144](#). eorum iudicium de verſione N. T. in Linguas vernaculas fatuum [166](#). ſerviunt denuo A [1543](#). in Confeſſores Euangelii. [172](#). [173](#). Inquiſitionis iu Euangelicos formulam præſcribunt [173](#). Articuli [32](#). adverſus ita dictos hæreticos. A [1545](#). A [182](#). [183](#). A D [87](#) ſq. Adverſus eos Lutheri Scriptum A. [183](#) Præſenti Principi fidelitatis Juramentum præſtant. [244](#)

*Ludi* Scenici & Rythmi Reformationem promovent apud Belgas Anglos & Helvetios. B [315](#)

*Ludovica* Sabauda Franciſci I.

Mater ad Sorboniſtas A [1523](#) ſcribit de Lutherana hæreſi exſtirpanda. B [11](#)

*Ludovicus* XII Gallicæ Rex. B [2](#) Adverſus Papam condit Articulos B D [3](#) ſq.

Ad *Ludovicum* Palatinum literæ Henrici VIII de expellendo Luthero [1511](#). B D. [117](#)

*Lugdunenſem* Eccleſiam informat P. Viretus. B [35](#). Reformationis ejus exordia. [87](#)

De *Luthero* teſtimonium Erasmii A [17](#). A D. [9](#). Doctrina in

Belgio a civibus prius quam a Clericis & Theologis recepta.

[19](#). Ejus Epiſt. ad Fratres in Hollandia Brabantia &c. A. [35](#). Adverſus Fanaticos Antverp. [43](#)

Verſio Bibliorum imperſecta. [60](#)

Liber de Libertate Chriſtiana in Hiſpanicum idioma converſus [168](#). Scriptum adverſus Articulos Lovaniennes. A [1545](#) editos [183](#). Inter Libros majoris & minoris pretii diſtinguit Canonicos [351](#). Scripta quædam in Danicam Linguam tranſlata apud Malmogientes eduntur [403](#)

Ejus Negotium ejusque progreſſus A D [10](#). Epiſt. ad Antverpiens. A. [1525](#). A D [61](#) ſq. Cum Melanchtone adverſus Sorboniſtas ſcriptum edit. B [7](#). In eum & Scripta ejus multi ſingulari ſtudio ferebantur in Gallia. B [10](#). Libri ejus in Angliam deportati B [176](#)

adverſus Henricum VIII Regis animum exalperat [179](#). A [1525](#). ad Henricum ſubmiſſe ſcribit ſed con-

consilio irrito [192](#). Adversus eum Facultatis Parisiensis determinatio [A 1521](#). B D [10-15](#)

*Lutherus* omnium hæresium reus declaratur. [B 13](#). de ejus libris extradendis Volsseji mandatum [B D 111](#). Adversus eum Epistola Henrici VIII ad Principes Saxones [B D 119](#) sq. ad Lud. Palatinum. [117](#)

*De Lutheranis* extirpandis edictum Caroli V. [A 1519](#). [A 65](#) Eorum doctrinam describit Paulus Eliæ verbis memorabilibus [403](#). Doctrinæ Luth. in Gallia incrementum. [B 10](#) [30](#). De Luth. hæresi extirpanda ad Sorbonistas scribit Ludovica Sabauda Francisci I mater [1523](#). [B 111](#). Num præ Reformatis primas obtinuerint in Reformatione Gallicana [B 12](#). a Senonensibus comparantur Manichæis [B 62](#). multarum ineptiarum adculabantur [79](#). In Gallia dicebantur omnes Evangelici [171](#). De iis extirpandis Consilium Facultatis Parisiensis ad Regem Galliarum [A. 1523](#). [B D. 15](#).

*Maccabæus* (Joh.) ad Hassniensem Academiam vocatur, ejus vita & merita [A 417](#). refutavit Interlm [419](#). Calvinismo faveret [410](#). Anglos exules damnare noluit ib. Andr. Osiandri Hypotheses refellit. [425](#)

*Machiavelli* de Principe tractatum Christiernusium vernaculam transferendum tradit Paulo Eliæ. [A 345](#)

*Machopalis* (Steph.) in agro Viva-

riensi doctrinam puriorem promovet. [B 66](#)

*Magnus* (Joh.) Archiepiscopus Sueciæ quod subditos adversus regem instigaret carceri datus elabitur [A 301](#). ad ejus calumnias Gustavi Regis responsio. [303](#). & [A D 181](#)

*Maigret*. (Amedæus) ob varias propositiones Evangelicas declaratur hæreticus. [B 10](#)

*Mallet* (Anton.) Legatus Galliarum ad Philippum Hassiarum Landgravium [A. 1543](#). [B D 106](#)

*Malmogienses* quædam in Scania pro reformatione moliantur. [A 366](#). Reformatio plenior instituitur [A 1529](#). [370](#). Gymnasium variis Doctoribus celebre. [371](#) ejus Gymnasii Professor Petrus Laurentii adversus Canonicos Lundinenses disputat. [A 329](#)

*Manichæis* comparantur Lutherani in concilio Senonensi. [B 62](#)

*Mantua* concilium celebrandum indicitur a Paulo III. [B 128](#). De eo Regis & populi Anglicani declaratio [1537](#). [B D 173](#) sq.

*Margaretha* Caroli V fororis colloquum cum Magistris Lovaniensibus [A 23](#). Edictum Sanguinarium adversus Lutherum [A. 1521](#). in Belgio edictum [26](#). Caroli V. amita Belgii Gubernatrix [A 33](#). moritur [74](#). Edictum adversus ineptos concionatores [A 1525](#). [A 54](#).

-- Navarrenæ in Reformatos favor. [B 17](#). *Sorbonistarum* in Jac. Fabrum Stapulensem conamina sufflammat [59](#). Evangelium promovet &

# I N D E X.

- & Sacrae Scripturae lectioni est intentia [a 88, 95](#) librum edit à Sorbonistis notatum [89](#). Regis animum in mitiorem partem flectit [95](#). In eam comœdia scholastica Sorbonistarum acta [89, 90](#)
- Maria* Reginae Hungariae Belgii Gubernatricis laus & in Evangelicos studium. [a 74, 75](#) de ea conqueritur Paulus III P. R. quod ea clam faveret Lutheranis. [a. 142](#). Ad emolliendum Edictum Cæsaris de inquisitione omnem navat operam [116](#). Regimine se abdicat [245](#).
- Henrici VIII filia Princeps & Catharina Parria Regina versioni Anglicae paraphraeos Erasmanae incumbunt. [b 357](#) Reformationem Eduardi impedire tenebat [358](#). Liturgiam Anglicam admittere renuit [368](#) eique obnititur. [378](#)
- Marnixi* (Phil.) Domini de Aldegonde Elogium & fata primaria. [a 129](#). Canticum in Laudem Gulielmi Nassavii [131](#). Alvearium Romanum laudatur ib. Tableau des differens de la Religion. [ib.](#)
- Marotus* (Clemens) Psalmos in rythmum Gallicum redegit. [b 152, 153](#)
- Martinus* Magister in Templo Hassnienti Doctorem agit reformationeque studet [a 342](#). propter gestus minime decoros ludibrio exponitur. [343](#)
- Martini* (Nic.) cognominatus Tondebinder in variis Scaniae locis Reformationem promovet. [a 366](#)
- Martinengus* (Celsus) Graecæ Linguæ Professor. [b 359](#)
- Martyrum* Historiam primus edidit Hadr. Haemstedius. [a 273](#)
- De Martyre* (Petr.) in Angliam vocato [b 359](#). Ejus in Ecclesiam Angl. merita. [363](#). Sententia & liber de Eucharist. [363](#) Ejus ex Anglia Secessus. [a 235](#)
- Mafius* (Hed. God.) notatur. [a. 423](#)
- Masurius* vid. Mesurier.
- Matbie* (Joh.) Anabaptista. [a 87, 101](#). A Misnico milite in obfione Monasteriensis cæditur. [101](#)
- De Matrimonio* Sacerdotum. [a 51](#)
- Mekins* (Rich.) Martyr. [b 102](#)
- Melanchthonis* (Phil.) laus & fama [a d. 85](#). Idem & Lutherus contra Sorbonistas scriptum edunt [b 7](#) ejus Scripta Pontificiis pejoradicuntur quam Lutheri. [9](#). sed Francisco [L](#) accepta [114](#). Ad eum mittitur Barn. Voræus in Germaniam [120](#). Acta inter ipsum & Franciscum [L. 119](#) sq. Ejus de itinere Gallico consilium. [121](#). Articuli missi ad Regem Galliae de ineunda concordia [123](#). Idem in Angliam invitatur [b 292](#). Distichon de Henrici VIII inconstantia [253](#) De ejus articulis Responsum Facultatis Parisiensis [1535](#). [b. d 174](#) sq. Epistolæ duæ ad Henr. VIII [1539](#). [b. d. 191](#)
- Melcheses* primi fuerunt qui doctrinam puriorem in Gallia receperunt. [b. 12, 16](#). De iis Lutheranismo infectis Varillasii testis.

# I N D E X.

- testimonium **14**. **15**. Persecutio Evangelicæ doctrinæ incrementum promovet **17**. Apud eos operatur Farellus **29**. In eorum utum conscripta Epistola & Evangelia **1525**. a Sorbonistis proferbantur **58**. In Melandensem ecclesiastice persecutionem **1546**. excitata. **B 161** sq.
- De Melodunensi Theologorum Parisiensium conventu* **A. 1545**. **B 156**
- Meltingerus*. (Joh.) Evangelii Doctor apud Monasterienses **A 97**
- Meltzenis* Parochus dicit Sacrificulos esse Juda proditore deteriores. **A 37**
- Menno* Simonis Groningani præfatur ab Ubbone Philippi **A 112**. Sectæ conditor, quibus in rebus a reliquis Anabaptistis distulserit? **114**
- Menno* æque ac Ubbo alienus fuit a factiosis Monaster. consiliis. **A 113**. Davidis Georgii adversarius **123**. colloquitur cum Mart. Micronio **A. 1554**. **238**
- se purgat ab imputatione Seditiosis Monasteriensis. **239**
- Mennonita* priusdicti Ubbonitæ **A. 112**. eorum doctrinæ inde a principio summa. **113**
- Merindolensium* confessio fidei **ad Jac. Sadoletum **A. 1542**. **B 131**. **B D. 87****
- de Meritis* operum. **A D 167**
- Merula* (Angeli) Historia Tragica recensetur. **A 256**. **19**. Sententia de Invocatione Sanctorum **258**. Confessio eximia. **261-265** retraxit nunquam **266**. Ejus mors, cum instaret supplicium, placida **267**
- (Pauli) libellus de Angelo Merula laudatur. **257**
- Mesurier*. (Martialis) sive Masurius inter primos apud Gallos Evangelicæ doctrinæ Confessores **B 13**
- Metensis* urbs Evangelii luce colostrata per Joh. Castellatum. **A 52**. Progressus ibi Doctrinæ Evangelicæ **A 1542**. **B 145** sq. Gravissima in ea persecutio **1543**. **149**. pro iis epistola Principum Protestantium ad Ducem Lotharingæ. **B D. 103**
- Michaelius* (Joh.) Consul Malmogiensis cum Christierno Rege patria extorris N. T. versionem procurat. **A 351-353**
- Micronius* (Matt.) vid. Cleynæ V. D. M. in Ecclesia peregrinorum Londinens. **A 234**. Ejus cum Mennone colloquium **1554**. **238**
- Mierbeke* (Steph.) **A D 138**
- Milonius* (Barthel.) Martyr in Gallia. **B 109**
- Minerii* (Joh.) in Waldenses furor **B 158** sq.
- De Missa*, Tauslani sententia. **A 380** inter Paulum Eliæ & Johann. Tauslanum disputatio **387**. Contra missam privatam Henrici Zutphanienfis Theles. **A D 20** sq. Witebergensium Theles. **A 1521**. ib. Missa VII Caput quænam? **B 96**. in Missam libellus festivus. **B 103-107**. in ejus honorem Supplicatio publica decernitur a Francisco **I. 108**. De ea abolenda Consilia pariter in Gallia & Anglia agitata **333**. De ejus abusibus articuli. **1534**. **B D 19** sq. Sorbonistarum Sententia. **81**
- \* \* \*
- Mom-

# I N D E X.

- Mompeliensis* Ecclesiæ inservit P. Viretus. B 35
- Monachi* plurimi inter Reformatores A 17. & Moniales per Brabantiam Flandriam & Hollandiam convertuntur. A 39. Adversus eos & Clericos edita. 80. relictis claustris Evangelium annunciant. 324. Monachalia claustra in Anglia post accuratam visitationem delentur. B 254 sq.
- Monachorum* impietas in Angliam fanda & profanitas. B 258- 278 Eorum fraudes detectæ. 280
- De Monarchia* Papæ A 32. prorsus abludit a regno Ecclesiastico. A D 33
- Monasteriensis* Urbs novi regni Anabaptistici sedes. A 89. Turbæ 95 sq. eorum de Sacramentis Liber recensetur 98. obsequio famem suscitavit inter cives acerbißimam. 103, 104
- Monastica* vita. A D 167, 168
- Monmorantius* (A) Curix Magister Franciscum instigabat ad perfectionem urgendam. B 127
- Montem Belligardi* adit Farellus. 30.
- Morinus* (Joh.) acerrimus persecutor. 103
- Mortaigne* (Ger.) Senior Ecclesiæ Emdanæ. A 269. Epist. ad (Joh.) Utenhovium. A D 137. 141
- Morus* (Th.) adversus Frythum calumiam stringit. B 184. 210. a Tonsillo veniam impetrat legendi scripta Tyndalli. 208. Adversus Tyndallum scribit. 210 Liber ejus, sub titulo Supplicatio animarum in purgatorio decenterum. 219, Cancellariatu
- se abdicat 127. Capite pleßitur 1534. B 245
- Mundus* an sit æternus? A D. 50
- Munzeri* (Th.) Schola A 82 sq.
- Myconius* Frid. in Angliam missus A 1539. B 188
- De Mysteriis Scripturæ* liber Monasteriensium recensetur A 98
- N.
- Nannius* (Petr.) A 44
- Navarra* & Sorbona duo collegia Theologorum Parisiensium B 5
- Navarrei* Principes Reformati principii favent. B 5
- Nemausensis* Ecclesiæ inservit Viretus. 33
- Neocomensem* Ecclesiam fundat Farellus. 32
- Nicolaus* Egmondanus, Inquisitor A 27.
- - Antverpiensis propter Evangelium suffocatur. 137
- Norbertus* Tanchelini adversarius, 3.
- Nordvicensis* reformatio. 78
- Norsulcia Dux* (Th.) Annæ Boleniæ avunculus Evangelicis inimicus, B 221. captivus detinetur. 354
- Northumbrius* Dux, vid. Varvicius.
- Noviomagus* (Gerh.) alias Geldenhaurius A 40. Ejus studium reformationis 41. 67. cum Erasmo contentio. 41. 71. Argentoratam se confert. 41.
- - (Paulus) acer Anglorum exulum adversarius. 421. 426
- O.
- Oabinus* (Bern.) Senensis in Angliam vocatur. B 369. ejus Opus adversus Pont. Rom. laudatur, 364.
- Occo-



# I N D E X:

- Oecolampadii** Sententia jam A. 1531  
apud quosdam Amstelodamenſes  
recepta. A 76
- Oguierii** (Rob.) & Balduini ejus  
filii Martyrium & confefſio. A  
253
- Olaus** & **Laurentius** Petri Neri-  
cii Sueciæ Reformatores. 285.  
286 Paſtor Holmienſis 1514.  
uxorem ducit 292. A Papiſtica  
ſactione hæreſeos adculatur ſed  
a rege defenditur 293. De præ-  
cipuis capitibus ſidei Sententia.  
296 298. 316. Cum Petro Gal-  
lo diſputatio. 210. Secretarius  
Holmienſis factus Reformatio-  
nem promouet. 314. Scripta  
Pauli Eliæ Carmelitæ Refor-  
mationi adverſa reſellit. 315.  
Enchiridion Doctrinæ Chriſti-  
anæ conſcribit 320. Ejus de Ju-  
ſtificatione hominis peccatoris  
coram Deo ſententia 322 Scrip-  
tum de Sacramentorum numero  
& de uſu conjugii. A D 183 ſq.
- Omkenius** Paſtor Budericenſis E-  
vangeliſta additus. A 178
- Orbe** ditionis Bernenſis oppidino  
ſacro miniſterio fungitur Vir-  
tus Juvenſ. B 33
- Ordinatio** Eccleſiaſtica regni Da-  
niæ non a Bugenhagio ſed a  
Theologis Daniſ conſecta. A 408  
Anglicana laudatur. B 373
- In Ore** bugenſi concilio Refor-  
matio Eccleſiæ Sueciæ definita  
A. 1519. A D 193 ſq.
- Ortzenius** Inianus dictus Zelan-  
dus, Veſalienſis Reformator A.  
179.
- Oſiandri** (Andr.) Hypotheſes re-  
ſelluntur a Palladio & Macca-
- bæo.  
**Oſtendanus** (Joh.) dictus Tronken  
Martyr. A 222
- Oſthonienſis** Civitatis Reformatio.  
A 361.
- Oſthonienſia** Comitia in Regno Da-  
niæ celebrata A. 1527 reſor-  
mationem promouent. 353 ſq.  
A. 1583. ultimam impoluerunt  
manum Daniæ reformationi. 414
- P**  
**Pacificatio** Paſſavienſis 1551. 1555  
indulta. A. 240. Ejus argu-  
mentum 241 ſq.
- Pædobaptismus** cur à quibusdam  
Veritatis teſtibus non fuerit cre-  
ditus. A. 2
- Pakyngton** (Auguſt.) Mercator  
Anglus. A 108
- Palladius** (Petr.) unus ex primis  
ſuperintendentibus Daniſ in E-  
piſcoporum locum ſurrogatis  
A 411. Reſutavit Librum Inte-  
rim. 419. Anglos exſules fra-  
tres appellabat 421. Andr. O-  
ſiandri Hypotheſes reſellit. 525
- Papa** Romani Jugum Regibus Da-  
niæ quoque inſeſtum fuit. A 278  
Adverſus Papam legitime bel-  
lum ſulcipi poſſe, ſtatuitur in  
conventu Turonenſi. B 2
- Papiſmum** variis artibus ſtabilire  
conantur Episcopi. A 354 Cur  
deſeruerit Lamb. Avenionenſis?  
B D 21 ſq.
- Parieſenſes** articuli de rebus fidei  
1544. A D 87 ſq Facultatis de-  
terminatio adverſus Lutherum  
B D 10-15. Conſilium de ex-  
ſtirpandis Lutheranis ad Regi-  
nam Galliæ A 1523. B D 15. Re-  
ſponſum circa Articulos a Me-  
lanch.

# I N D E X.

- lanctone propositos 1535. B 125 B D. 74 sq. In Ludov. Berquini & Erasmi scripta insurgunt. B 51. Arrestum de comburenda Joh. Calvini institutione Rel. Christ. A 1543. B D 102
- Parvus* (Gul.) Doctor Sorbonensis B. 92
- Parvi* (Petr.) dicti de Lillers Rosfontani in Euang. causam studium. A. 341
- Parria* (Cath.) sexta Henrici VIII uxor Reformationi favet. B. 316. adculatur Hæreseos sed servatur. 352 sq.
- a Patrum* Ecclesiasticorum interpretatione non pendet Religionis veritas. A D 155
- Paulus III* Pont. Rom. conqueritur de Maria Caroli V sorore quod clam faveret Lutheranis A 142. Concilium Mantuæ celebrandum indicit. B 128. tentat reconciliationem cum Henrico VIII sed frustra 165. Fulmen Excommunicationis in Henricum. 281.
- Paulus Elia* Carmelita Danus. A 374. Ejus Scripta Reformationi adversa ab Olao Petri refelluntur. 315. Homo versipellis 339. primo reformationi favet deinceps ei ponit obicem. 340. Erasmi institutionem Principis translet ac Regi offert atque eapropter in exilium mittitur. A 345. Adversus versionem Danicam N. T. primum scripsit atque Christierno Petri anlam dedit novam proferendi 374. novum Danorum Interim molitur A. 1534. 401. Ejus labor in transferendo Psalterio Danico laudatur. A. 368. Lutheranos eo tempore Doctrinam verbis memorabilibus describit: 403
- De Pavane* (Jac.) sive Pouent Martyr. B 42. Ejus & Math. Saunier Thesa Sorbonistis condemnata. B D 36 sq.
- Peccata* Deus velle non potest, permittere autem potest. A 42. 43
- Peregrinorum* apud Londinenses Ecclesiæ primordia A. 1545. A 187 sq. In Anglia tempore Edwardi VI. 226 sq. Pastor Hadr. Haemstedius 274. status sub Mariæ tyrannide Pontificia. A D. 134
- Persecutio* propter Doctrinam Evangelicam incepta A. 1521. A 26. in Privatos Confessores. B 265. Meldensis, Evangelicæ Doctrinæ incrementum promovet B 17. Gravissima in Reformatos Parisienses. B. 103
- Perivallus* (Claud.) Libertinismi patronus. A 189
- Persona Personatus* titulus singularis. 191
- Petri* (Christiernus) Versionem Danicam N. T. curat Antverps 1529. A. 374 401
- Philippus* Burgundus Episcopus Trajectinus laudatur. A. 40
- Philippus II.* Caroli fil. Belgii hæres. A. 107. in Belgium venit ib. Ejus mores austeri teste Miniana, ib. Juramentum Brabantis præstitum 208. idem Neomagens. Daventriens. Campens. & Swollanis. 109. 210. Imperium Belgicum a Patre ipsi de-

# I N D E X.

- defertur. 244 lq. in Pontificiam religionem studium. 246  
 Cum Maria Anglica Matrimonium 243. Relicta Anglia in Belgium revertitur. 244  
*Philippus Hassiæ* Landgravius conventum Homburgicum A 1536. indicit. A 107. Ejus ad Velienses Epist. Gratulatoria horumque Responsio 179. A rege Galliæ pecuniam sibi expetit. B 88. de Concilio rogatus prudenter & constanter animi sententiam explicat ib. ad eum literæ Caroli Ducis Aurelianensis A. 1543. B D 106  
*Picartus* (Franc.) incarceratus legitur quod se adversus Regnam Navarrenam opposuisset. B 93  
*Pistor* (Claud.) Martyr Gallus. 1540 137  
*Pigbius* (Alb.) Pontificiæ doctrinæ adversor. A 133. Arn. Gratii adversarius 135. In eum sententia ordinum Transsalarum. 138. de eo quædam specialia. 164. De Justificatione nostra eorum Dco sententia ibid. Mors 163. Calvinii scriptis sua arva irrigavit. 164  
*Pisanum* Concilium A 1511 indictum de emendando Ecclesiæ Statu in Capite & in membris. B 2. Debet distingui ab alio 1409. celebrato. B. D. 3  
*Piscatoris* (Arn.) Ministri Lopperumani Ep. ad Joh. Urenhovium 1558 A 269  
*Pistorius* (Gerh.) cum Dominicanis disputat. A 32. A D 82. (Joh.) Woerdenatis martyrium. A 47  
 cum sacris Judiciis disputatio 50. Confessio Inquisitori facta 51. Ejus Patereum incarcerationatum inquit. ib.  
*Pittink* subprior Groninganus A. 32  
*Plateanus* (Th.) Pastor Velatiens. A 180  
*Pocquius* (Ant.) Libertinismi patronus. A 189  
*Poli* (Reg.) Liber pro unitate Eccles. B 238. Opus adversus Henricum Regem recensetur 271  
 Quædam de eo singularia. ib. scripta Satyrica in Henric. 281  
 In *Poloniam* Joh. a Lasco venit & rerum ejus successus. A. D. 75. 78.  
*Pontani* fides Historica laudatur A. 378  
*Pontificia* Doctrinæ falsitas. 24  
 ——— *orum* articuli Libelli Supplicis Regi Daniæ 1530 oblatis A D 231. & a Tauslano refutatis. A 379. 380. A D 234  
*Pontificis* auctoritas A. 1533. in Anglia prorsus est abolita B. 124 lq. de eo in Jus vocando. B D. 8  
 Ejus non est Imperatorem agere sed Pastorem. A D 57. 165  
*Possius* (Herm.) Jureconsultus Bremensis laudatur. A D 153  
 De *Potestate* Regiæ oratio Rich. Sampsonis 1535 adversus Polum; B D 149 lq.  
*Ponwell.* (Eduard.) Libellus adversus Luther. B 87  
*Prædinius* (Reg.) Scholæ Groninganz Rector. A 192. Alb. Hardenbergii Commilitio 193. Ejus omnem Doctrinam ad praxin referendi studium ib. Erga vitam  
 \* \* \* 3. tam

# I N D E X.

tam scholasticam amor ib. De  
 statu hominis corrupto, de Gra-  
 tuito Dei erga nos amore, De  
 Scriptura S. de Precibus, de Fi-  
 de quæ non est omnium, de  
 Communione cum Christo, de  
 Conversione opere non Naturæ  
 sed Spiritus S., de Fide viva, de  
 officiis erga proximum, de mor-  
 te fidelium &c. 194 199. Mors  
 A. 1559. & Elogium. 267  
*Præpositus* (Jac.) dictus Spreng. A  
 18. de Ejus Historia. 22. 23. 19.  
*De Præsentia* corporis Christi Car-  
 nali in Eucharistia error. A 3  
*Du Prat* (Ant.) Cancellarii Galli-  
 ci in Reformatos odium B 15.  
 17. 57. 61. Ejus inors. 1535 &  
 Epiraphium. 126  
*Ad Preces* publicas Laurentii Pe-  
 tri Archiepiscopi Upsaliensis pia  
 admonitio. A D 197  
*Primatus* Pont. Rom. abdicatio  
 1534. B. D 145  
*Prohibitorum* Librorum index pri-  
 mus. A 188  
*De Pronunciatione* Linguae Græcæ  
 Steph. Gardineri editum. B.  
 309 sq  
*De Prophetis* novis Antverpiæ ex-  
 ortis A 1525. A D 63-67  
*Protestantium* nomen & Origo. A  
 70. Iis inter milites Cæsarianos  
 permittitur cultus sacri liber-  
 tas in ipsis Belgii Civitatibus.  
 250. Principes Gustavi amicitia-  
 m sibi expetunt & lucrantur.  
 326. De eorum dissidio. B 73  
 Principum Apologia ad Galliam  
 & Angliæ Regem missa, 74 sq.  
 & 221. Literæ A. 1538. & 1541  
 ad Regem Galliam B 128. 135 ad

Ducem Lotharingæ pro Meten-  
 sibus Evangelicis A 1541. 147  
 B D 103 Sinceritas in causa  
 Henrici VIII laudatur. 201. de  
 concilio ad Henricum VIII scri-  
 bunt 270. Legationem in An-  
 gliam mittunt sed subdole trac-  
 tantur 287. 288. Henrici ani-  
 mus ab iis alienus 288. 9. ad  
 eum nova Legatio A. 1544. sed  
 conatu inuito 320. Ordinum  
 Epist. ad Franciscum I pro Me-  
 rindolensibus. 1541. B. D 100.  
 101.

*De Purgatorio* A D 118 174 sq.  
 De eo Joh. Frythi Liber B 219  
 Sorbonistarum sententia B D 86

**Q** *Questions* fidei ad Inquisitio-  
 nem spectantes recensentur. A.  
 215. A D 129  
*Quicquius* (Nic.) A 44  
*Quintinus* Libertinismi patronus  
 A. 189

**R** *Ramus*. (Petr.) Professor apud  
 Parisiensem. B 81  
*Randallus* (Joh.) quædam de eo  
 singularia B 191  
*Ratbertus* (Paschas.) Transsubstan-  
 tiationi præfuit. A 2  
*Rebellionem* fulciran in Anglia  
 Monachi, quæ componitur. B.  
 276-278  
*Recessus* Hassniensis 1536. A 408  
*Reekamp* (Joh.) Abbas Aduardi-  
 ensis vir egregius A 157  
*Reformatio*.  
 Aarhulana in Fionia A 386.  
 Amstelodamensis A 75. 270.  
 Antverpiensis A 20. 29.

An-

# I N D E X.

## *Reformatio.*

Anglica [B 171](#) &sq.  
 Aquisgranensis [A 27.](#)  
 Araulionensis. [B 35.](#)  
 Arenacensis [A 66.](#)  
 Assensis in Fionia. [A D 215.](#)  
 Belgica [A 1](#) &sq. [112.](#)  
 Bergensis in Norvegia. [A 370.](#)  
 Bruxellensis. [A 171.](#)  
 Budericensis. [A 178.](#)  
 Buscoducensis. [A 43.](#)  
 Campensis. [A 134.](#)  
 Danica [A 338](#) &sq.  
 Daventriensis [A 80.](#)  
 Delphenis [A 30.](#)  
 Emdana [A 84.](#) [85.](#) [87.](#)  
 Faaburgensis [A 385.](#)  
 Fionica [A 361.](#)  
 Flandrica [A 44.](#)  
 Flensburgensis [A 361.](#)  
 Gallica. [B 1—171.](#)  
 Gandavenis [A 126](#) sq.  
 Gelrica [A 41.](#)  
 Genevensis [A 41.](#)  
 Goudana [A 136.](#)  
 Groningana [A 126.](#) [190](#) sq. [268](#)  
 Hafniensis [A 343.](#) [404](#)  
 Harlemensis [A 478.](#)  
 Holmienis [A 303.](#)  
 Islandica [A 415.](#)  
 Iutica [A 386.](#)  
 Lausannensis [B 34.](#)  
 Leidenis [A 110.](#)  
 Lotharingica. [B 44.](#) [B D 103.](#)  
 Lugdunensis in Gallia [B 20](#) [35.](#) [87](#)  
 Malmogienis in Scania. [A 370.](#)  
 Metensis [A 52.](#) [B 145](#) sq.  
 Meldensis [B 12.](#) [14.](#) [16.](#) [17.](#) [29.](#)  
 Mompelgardienis [B 30.](#)  
 Monasterienis [A 93.](#)  
 Nemaufensis [B 35.](#)  
 Neocomensis [B 32.](#)

## *Reformatio.*

Nordvicensis [A 78.](#)  
 Orbenis in Helvetia [B 43](#) sq.  
 Orthoniensis in Dania [A 361.](#)  
 Polonica [A D 75.](#) [78.](#)  
 Ripensis [A 385.](#) [416.](#)  
 Scanica [A 366.](#)  
 Scotica [A 313.](#) [B 179](#) [291](#) [304](#) [321](#)  
 Suecica [A 277.](#) [285](#) sq. [319.](#) [A D 193](#) sq.  
 Thielenis [A 41.](#)  
 Tornacensis [A 53.](#)  
 Transsylvanica [A 82.](#) [180.](#) [181.](#)  
 Upsalienis [A 294](#) sq. [A D 153](#) sq.  
 Vesaliensis [A 179.](#)  
 Viburgensis [A 358.](#)  
 Ziericleensis [A 145.](#)  
 Zutphanienis [A 67.](#)

*De Reformatione* sententia Erasmi. [A 70](#) sq. Sueciæ retentis quibusdam carimoniis Papiſticis promota [319.](#) Ecclesiæ Sueciæ forma in Concilio Orebrogensi definita [1529.](#) [A D 193](#) sq.  
 - In Gallia necessitas [B 2.](#) necessitas in Lateranensi concilio agnoscitur. Reformationi Scotiæ proficuum fuit bellum cum Anglis [313.](#) eam promouent Rythimi & Ludi Scenici apud Anglos, Belgas & Helvetios [315.](#) Quidam in Anglia Episcopi favent, alii obnuntantur [266.](#) A calumnia seditionis defenditur. [B D 32.](#) [33](#)  
*Reformationis* prima apud Anglos conamina edendo quosdam articulos &c. [B 267.](#) secunda veluti conamina per Mandata Cromwelli Ecclesiastica tamquam primum Statutum Supremæ Auctoritatis Regiæ [A 1537.](#) [B 274](#) sq.

# I N D E X.

- sq. tertia Lectione S. Scripturæ unicuique permiffa 1538 [283](#)  
 fufflaminabatur VI articulis famofis A 1539 [289](#). Progreffus  
 fub Eduardo [VI. 355](#) sq. Legum Ecclefiasticarum reformatio  
 apud Anglos recensetur. B [384](#)  
 De Ref. neceffitate Rich Foxi ad  
 Th. Vollejum Epift. A 1527. B  
 D 809. pro Ref. fulcipienda  
 quædam monet Annebaldus  
 Thalaffiarcha Gallicus in Angliam miffus. B 332  
*Reformati* fub Confeflionis Auguftinæ nomine etiam comprehenduntur. A [241](#)  
*Reformatores* Daniæ recententur. A [409](#). Suecici Olaus & Laur. Petri 285. 286. Flensburgieſes. [361](#)  
*Regius* (Car.) vulgo Konyks A [255](#)  
*Regiam* dignitatem in finum Senatus Pop. que Suecici deponit Guſtavus Rex. A [309](#). quæ ei denuo offerunt Sueci. [311](#)  
*Regnum* Chriſti non eſt terrenum nec de hoc mundo (ſed Spirituale. A D [32](#) ſq. [163](#)  
*Reinerius* (Steph.) ob Religionem exuſtus. B [67](#)  
*Reinoldus* (Matth.) ad Regem Gallicæ legatus. B [78](#)  
*Religionem* non novam ſe concedere ſed veterem reſtaurare Rex Guſtavus adſerit. A [308](#). Veritas a Patrum Eccleſiaſticorum interpretatione non pendet. A D [155](#). Articuli 1536 editi in Anglia. B D [167](#)  
*De Reliquiis* Sanctorum Joh. Calvini Liber. B. [253](#)  
*Reſus* (Rutg.) A [19](#)  
*Reſtitutionis* opus liber a Monafterienſibus conſcriptus recensetur. A [81](#). [83](#). [98](#)  
*Reynbardus* (Mart.) Lutheraniſmo addiſtus illam defendit theſin de Captivitate Babylonica Papiſmi typo. A [346](#)  
*Rhetoricorum* lufus ſcenici prohibentur. A [144](#)  
*Rhodius* (Joh.) A [36](#). [47](#). [48](#)  
*Ridley* & Cranmerus ſaniores de Euchariftia Sacra amplectuntur ſententiam B [367](#). Angliæ Reformator 373. Ejus viſitatio Eccleſiaſtica Londinenſis 1551. inſtituta recentetur. [276](#)  
*Rieux* (Dion. de) Martyr Meldenſis. B [65](#)  
*Ripenſes* Monachi reliſtis clauſtris alioſum ſe recipiunt. 1530. A [385](#)  
 - - Episcopus vel Superintendens conſtituitur Joh. Tausſanus in locum defuncti Joh. Wandali. [416](#)  
*De Ritibus* Eccleſiaſticis antiquis A D [157](#)  
*Riverius* (Franc.) V. D. M. III Eccleſia peregrinorum Londinenſi. A [234](#)  
*Roeſchildienſis* Capituli cum Theologis Haſſnienſibus acta [1544](#). A [417](#)  
*Ronnovius* (Joh.) A [396](#)  
*Ronnovius* (Jac.) Antiſtes Roeſchildienſis quoddam Danorum Interim meditatur. A [388](#) ſq.  
*Rofa* (Jod.) A D [139](#)  
*Rofaſontani* Petri parvi diſti de Lillers in Euangelii cauſam ſtudium. A [341](#)  
*Rofam* auream Henrico VIII. [mit](#).

# I N D E X.

- mittit Hadrianus VI. Pontifex. B 179
- Rotmannus* (Bern) Euangelista  
 Monasteriensis primum dein ad  
 Anabaptistas prolapsus. A 93.  
 95. 99. 105
- Ruardi* Feito primus Ecclesiæ pri-  
 vatæ minister apud Groninganos  
 A 268
- Rufus* (Ger.) V. D. M. apud Pa-  
 risienses. B 95. A D 59. Inter  
 primos apud Gallos Euangelicæ  
 doctrinæ Confessores B 12. Non  
 Lutheranus fuit & ne quidem ad  
 Ecclesiæ Reformatas unquam  
 accessit, licet doctrinæ puriori fa-  
 veret ejusque commoda pro-  
 moveret B 18. Ejus extrema  
 non responderunt prioribus. B  
 128
- Russellius* Scotus Martyr. B 192
- Rusticorum* Seditio Luthero impu-  
 tari nequit A 315.
- - Angliæ Tumultus suscitatus &  
 compositi A. 1549. B 372
- Rythmi* & Ludi Scenici Reforma-  
 tionis doctrinam promovent apud  
 Anglos, Belgas, Helverios B 315
- De **Sabbatho** & die Dominica  
 Regn. Prædini sententia A 201
- De **Sacramentis** Monasteriensium  
 Liber recensetur. A 98. Eu-  
 charistiæ Joh. a Lasco sententia.  
 156. primorum Theol. Danor-  
 um 419. de eorum nomine. A  
 D 114. de eorum numero Olai  
 Petri scriptum. 183 sq.
- Sadolinus* (Georg.) Danorum dic-  
 tus Apostolus A 354 sq. Re-  
 formationem Danicam promo-  
 vet 360. Confessionem Augu-  
 stanam in Danicum idioma trans-  
 fert. 1533 401
- Sampsonia* (Elisab.) de Alderman-  
 bury A 1509. retractasse dicitur  
 sententiam de Euchar. puriorem.  
 B 175
- Sampsonis* Rich. oratio de potestate  
 Regis, A. 1535. adversus Po-  
 lum, B 237. B D 49 sq.
- De *Sancorum* invocatione. A D 118.  
 179
- Sartorius* (Joh.) Nordvicensis Rec-  
 tor, A 44. 67. Vita & fata. 76  
 lis cum Corn. Croco A 77. Pa-  
 raphrasis in Prophetas 78. Epi-  
 taphium 79. Harlemensis ver-  
 ritatem aperit. 184
- Sacerdis* (Joh.) Warmenhufani The-  
 ologi dein Hassnienensis Doctrina  
 & scripta. A 220 sq. Poëma de  
 Christi victoria adversus Gogum.  
 221;
- Satyræ* in Mislam affiguntur Lu-  
 tetiæ. B 100
- De *Saunerio* (Math.) Jac. Fabri  
 discipulo & Pavanis defensore B  
 43. Ejus Theses a Sorbonistis  
 condemnatæ. B D 47 sq.
- Per *Scaligerum* (Jul. Cæf.) doctri-  
 na purior apud Tolosates inva-  
 lescit. B 80. 81
- Apud *Scanderburgenses* Evangelii  
 progressus. A 386
- Scania* variis in locis Nic. Martini  
 sive Tondebinder & Joh. Span-  
 demager Reformationem promo-  
 vent. A 366
- Scanningius* (Jac.) ex primis Da-  
 niæ superintendentibus in locum  
 Episcoporum surrogatis. A 411
- Scholl* (Isebrand) Pastor apud Am-  
 ste-

# I N D E X.

- flodamenes Martyrium subit. 107  
*Schrokkius* (Christ.) in urbe As-  
 senfi Fionæ contra Papismum  
 concionatur. 361  
*Schuch* (Wolffg.) Germanus Mar-  
 tyr apud Lotharingos. B 44 sq.  
 Fjus articuli a Sorbonistis con-  
 demnati ib. hunc Antonius  
 Lotharingæ Dux in carcerem  
 conjici & ad ignis Supplicium  
 condemnari procurat 50. ejus e-  
 pift. ad Antonium Ducem 1515.  
 B D 47 sq.  
*Schyn* (Herm.) notatur. A 112  
*In Scotia* Martyrium subit Patrici-  
 us Hamilton. B 210. Persecutio  
 ibi in Lutheranos excitata B 229.  
 244. De Reformatione B 279 sq.  
 291. 304. 321. Clericorum ibi  
 ignorantia B 305. Bellum cum  
 Anglis gestum reformationi pro-  
 ficuum fuit. B 313  
*Scoto* (Petr. a) In Dryandrum &  
 Confessores odium. A 169. 170  
 Judicium de versione S. Scrip-  
 turæ in Linguas vernaculas. A  
 168  
*Scotus* (Joh.) sine cibo & potu  
 multos transegit dies refertur.  
 B 221  
*Scriptura* Sacra unica fidei norma A  
 50. In linguam Suevicam versa 191  
 ejus lectio unicuique permiffa quæ  
 tertia fuerunt reformandæ doc-  
 trinæ in Anglia conamina 1538.  
 B 283  
*Sebevilla.* apud Gratianopolitanos  
 Euangelicam Doctrinam promo-  
 vet. B 21. Ad eum Zwinglii  
 Epift. hortatoria ib. & B D. 28  
*Seimouria* (Joh.) Henrici VIII. a-  
 nimus occupat B 262. ei in  
 uxorem data Eduardum VI eni-  
 xa est. 264. 279. Moritur 279  
 - (Eduard) Dux Somerſehenſis  
 Regis & Regni Anglici prote-  
 ſtor 355 & ſq.  
 - (Thom.) Inimicitiz interip-  
 ſum & Eduardum fratrem B 370.  
 Fata & Supplicium. 371. 372  
*Senarclaus* (Cl.) de morte Diazii  
 laudatur. A 175  
*Senonenſe* Concilium Pariſiis ha-  
 bitum A. 1521. B 5  
 - A. 1528. adverſus Reformatos.  
 B 61 62. ejus ſententia de Decretis  
 Eccleſiæ contradicitoriis ſimulta-  
 men veris ib. Lutheranos Ma-  
 nichæis comparant ib. et hæ-  
 reticos conviſtos Iudicio ſecula-  
 ri tradendos decernunt 62. cir-  
 ca emendandos mores quædam  
 definiunt. B 64  
*Shaxtonus* (N.) Episcopus Saris-  
 burienſis Annam Askewam con-  
 verrere tentat ſed fruſtra B 349 In-  
 carceratus propter VI articulos  
 290. ſententiam retractat ac  
 liberatur ſique Reform. Perle-  
 cutor. 333. 334  
*Sinapius* (Chri.) A 81  
*Sleidani* fides Hiſtorica adſerta B.  
 D. 68  
*Smalcaldici* ſcæderis inſtitutum A  
 385. In id recipitur Fridericus  
 I. Rex Daniæ 1532. 386. et Chri-  
 ſtianus III. 413  
*Smetius* (Chriſtoph.) ſive Fabrici-  
 us Paſtor Antverpieuſis. A 38  
*Sonius* (Fr.) Inquiſitor fidei. 218  
*Sophocardi* ſive Georg. Guichard  
 ſupplicium late enarratur. B 314.  
 321. 327  
 Sor:



# I N D E X.

*Sorbona* & Navarra, duo collegia Theologorum Parisiensium B 6  
*Sorbonilla* Parisienses adversus Lutherum concludunt B 5, 6. Berquini libros condemnant 8, 9  
 Theses Pavanis a Saunierio editas & defensas condemnant 43, 44 B D 36 sq. varios condemnant libellus Lutheri doctrinam instillantes B 48. Eorum inficeta ad Gen. III: 15. censura 53. Absente rege in Reformatos sunt insolentiores 56. Proscribunt Epistolas & Evangelia in usum Ecclesiæ Meldensis A 1525 edita 58. de eorum Comœdia Scholastica circa Margaritam Regis sororem acta B 89. 90  
*Spalatini* (Ge.) Relatio de colloquio inter Bellajum Galliæ legatum & ministros Protestantes habito A. 1535. B D 68 sq.  
*Spandemager* (Ioh.) in variis Scandiæ locis reformationem promover, A 366. Laudatur ab Hemmingio, 367  
*Spectrorum* plenum est regnum Papisticum. B 99  
*Spreng.* (Iac.) Præpositi dicti Historiæ. A 18 22. 23 sq.  
*Stapreda* (Herm.) Morfensis Anabapt. A. 96  
*Starkius* Episcopus Londinensis adversus Polum scribit. B 173  
*Stella* (Petr.) Iur. Utr. Professor. Aurelianensis. B 79  
*Stockesley* Episcopi Londinensis Episc. ad Reginaldum Polum B 217  
*Stregensis* & Scarenis Episcopi pro Rege Sueciæ vota ferebant A 306.  
 Comitibus ibi celebrata 1528. 318

*Szrikker.* Herm. Zwollanus. A 38  
*Sturius* (Steno) Sueciæ Gubernator A 278. Arcimbaldi arcana rimatur & detegit. 280. Bellum adversus Danum instruit. 282  
*Sturmius* (Ioh.) Professor Parisiensis ab A. 1619-1527. Evangelio faveat. B 81. Ejus Literæ ad Melancthonem 1534. 101  
*Sueciæ* Reformationis primordia A 277. 199 285. Regnum interdicto Papali subiectum 283. Duplex bulla Leonis X ei infesta 285. Proceres multi Reform. promouent 299. Ecclesiæ Reformationis forma in Concilio Orebrogenſi A. 1529. definita A D 193 sq.  
*Sueffonius* (Adr.) A 19  
*De Superſtitione* abolenda Cranmeri Epistola ad Henricum Regem cum hujus Responsione A 1545. B D 207  
*Supplicatio* publica a Francisco I decreta in honorem Mislæ. B 108  
 Pauperum sive Mendicantium Liber A. 1530. in Angliā editus 218. Animarum in Purgatorio detentorum, titulus libri a Morro editi. 219  
*Surrey* Comes Norfolki filius Capite plexus. B 354  
*Swendius* (Laz.) Imperator bellicus Cælaris. A 239  
*Sylvanus* (Ge.) Antverpiensis Pastor. A 81 & 217

**T.**  
*Tanchelinus* sive Tandemus veritatis testis. A 3  
*Tapperus* (Ruad.) Inquisitor. A 36  
 Persecutor. 144. 177. Adversus

\* \* \* \* \*

# I N D E X.

- us Merulam causam instruit 260. 1  
*Tausanus* (Ioh.) Reformator Dan-  
 niz A 355. 6. Ipsi A 1526. In-  
 dultum a Friderico I conceditur  
 ad libere proferendam Euange-  
 licam veritatem in civitate Vi-  
 burgenli 358 A D 202. Ejus in  
 Civitatem & Reformationem Haff-  
 niensem merita 371. confessio Haff-  
 nienfis ejus opera & labore ejus  
 confecta 376 lq. Pontificiorum ar-  
 ticulos instar Libelli Supplicis  
 Regi Daniz A. 1510. oblatos  
 refutat. 379. 80. A D 234  
*Tausani*. de Libero arbitrio sen-  
 tent. A 380. de Vigiliis ib. Sym-  
 bolum: Ægyptus homo est non  
 Deus fortis. 384. Acies Pon-  
 tificiorum in ipsum instruitur.  
 A. 1532. 396. Ad Gymnasium  
 Roefchildiense vocatur Theolo-  
 gix Professor 412 In locum  
 Ioh. Wandali defuncti Episco-  
 pus vel Superintendens Ripensis  
 constituitur 416. Zwinglianismi  
 accusatur. 420  
*Templum* dicitur certus in civitate  
 Londinensi locus. B 22  
*Tentare* aliquem ad malum num  
 Deus queat? 200  
*Tewksburius* Ioh. Martyr. 22  
*Tbielenfis* reformatio. A 41  
*Tbieffen* (Fr. & Nic.) Civium Me-  
 chliniensium Martyrium per Phil.  
 Melancthonem descriptum A 187  
*Tbügerus* (Theocarius) Tausani  
 socius. 371  
*Tboma* (Petr.) ex primis Daniz  
 superintendentibus in locum E-  
 piscoporum surrogatis. 411  
*Thracius* (Gul.) Armiger Anglus  
 mortuus exhumatus est, quod a-  
 nimam non commendasset Sanctis  
 sed Deo B 228  
*Tburo* (Ioh.) Succus res novas adver-  
 sus Regem & Reformationem A.  
 1531. molitur. A 325  
*Tilbekius* Senator Monasteriensis  
 favet Anabaptistis. A 100  
*Ad 1 Tim.* 1: 20. Regn. Prædini  
 observatio. 199  
*Timannus* (Ioh.) Amsterdams A 79  
*Timmerman* (Ioh. Alb.) Gronin-  
 ganus disputat cum Dominica-  
 nis. A 32. A D 28 lq.  
*Apud Tolafates* per Iul. Cæl. Scäl-  
 ligerum Doctrina purior inval-  
 scit. B 80. 81  
*Tondebinder* vid. (Nic.) Martini. A  
 366  
*Tonstallus* (Cutb.) Episcopus Lon-  
 dinensis A 108 Erasmus adversus  
 Lutherum instigat. B 181. ven-  
 niam dat Tb. Moro ad legen-  
 da Tyndalli scripta 208. Ejus  
 adversus versionem N. T. Tyndal-  
 lianam conamina 207. 215  
 adversus Reg. Polum scribit  
 272. adeum Epist. Th. Bilneji  
 1528. B D 130 lq.  
*Tornacensis* Ecclesiæ laus A 53. pri-  
 mum per Ioh. Castellanus suæ  
 reformatiib. Geneva Flandrica  
 dicti ib. Apud eos Evangelii  
 Prædicatio. 184  
*Tosarrii* (Ioh.) id est, Sartorii para-  
 phrasis in Prophetas. A 78  
*Transilvani* Anabaptisticis Doctrin-  
 is infestantur. A 82. Apud  
 eos. Maria a Becum nobilis vir-  
 go martyrium obiit ob causam  
 Evangelii A 180 1. Libertatis  
 & Privilegiorum studio-  
 si. 244  
*Tra:*z-



# I N D E X.

- Zichenis* (Eustach. de) Euangelii adversarius. A 21  
*Apud Zierikzeenses*. Confessor quidam milere perimitur A. 1540. quod Christum hostiæ inclutum esse credere nequiret. A. 145  
*Zutphanienfis* (Henr.) Martyr A. 28. Theles adversus Missam 29. Reformatio 67. vid & Henricus.  
*Zutphanienfes* Henricum coram tribunali vocant. A D 14  
*Zwinglii* ad Sebevillam Epistola hortatoria. A. 1523. B 21. B D. 28

## ADDITAMENTA ad TOMUM IV.

- Ad pag. 69. in fine not. (a) adde: Cui ERASMUS præterea in Epist. MCXXVIII. p. 1202 contradicit ita scribens ad Episcopum Augustanum: „ Ante complures menses exusserunt quendam *Ludovicum Berquinum*, Virum optimum, ut prædicant, nec erat „ *Lutheranus*. Uti idem ERASM. in modo citata epistola, quæ in documentis nostris legetur pag. 53. dilertè dicit: *Ab instituto Lutheri plurimum abhorrebat*  
 Ad pag. 155. in fine not. (c) Conf. BURNET Histor. Reform. Volum. III. fol. 158. 159 edit. Anglic.  
 Ad pag. 192. lin. 13. Subjunge notam \*) Conf. Jo. BUGENHAGEN Epist. hoc anno scriptam ad Fratres in Anglia, quam cum notis acerbissimis edidit & refutare conatus est A. 1526. Johannes Cochleus. vid. Cl. LOESCHER. Histor. mot. P. P. II. p. 82.  
 Ad pag. 327. lin. 7. adde: Quam videmus insertam Joh. FOXI Actis & Monumentis Martyrum Vol. II. fol. 289 1q. edit. Anglic.

# F I N I S.



# HISTORIA EVANGELII

SECULO XVI.

*PASSIM PER EUROPAM RENOVATI,  
DOCTRINÆQUE REFORMATÆ.*

SECTIONIS III.

CAPUT I.

DE PRIMORDIIS REFORMATIONIS ECCLESIAE  
GALLICANÆ SUB FRANCISCO I. REGE.

§. I.

**S**UNT WALDENSES, qui jam à trecentis annis in montibus Narbonensis Gallia, Provincia, & Allobrogum sub Alpinis vallibus aliisque locis, à Pontificia & ecclesia & doctrina palàm divortium fecerant, uti inter Veritatis Testes, ita inter primarios Gallicane Ecclesiae Reformatores connumerandi; Quippe qui alta satis voce contendebant, *a Paparum obedientia alienari debere populum Christianum, si salvari vellet, atque extinctæ prope Religioni, atque pietati opem ferendam esse*; Sunt enim ab iis *Tom. IV.*

A

per-

permulta veritatis Evangelicæ semina per universum Galliæ regnum dispersa, quæ tam altas in hominum mentibus radices egerunt, ut cum propior Reformationis dies alluisceret, ea quoque ubertim semet exsererent, atque non in ramos solummodo ac frondes, sed præcipue in fructus miris modis propullularent; Ut fere nullibi Reformationis lumen vel promptius fuerit receptum, vel latius ac celerius se diffuderit, quam in Regno Galliæ, quanquam etiam nullibi majori vi atque contentione fuerit sufflammatum atque subversum.

Imperabat autem Gallis circa *Seculi decimi sexti* principium, LUDOVICUS, ejus nominis *duodecimus*, præclara fama Rex, qui, quali erga Pontificem Romanum *Julium secundum* fuerit animo, plus simplici vice testatum fecit: Quippe qui non solummodo A. 1510. *Cæsaroduni*, (quæ civitas est Turonorum metropolis vulgò *Tours*) coacta Præsulum regni ejus Congregatione solenni, ipsum in jus (a) vocavit, & variis definitis articulis (b), etiam adversus Papam legitime suscipi posse bellum, affirmavit, sed &, ad compescendum Papæ fastum (c) adunatis cum Maximiliano Imperatore consiliis, auctoritate quorundam Cardinalium Mediolani congregatorum, Concilium PISIS indixit, in quo de *Emendando Ecclesiæ statu* ageretur, &, juxta regulam ultimi Concilii Constantiensis, in caput & membra inquireretur.

In

(a) THUAN. L. I. C. VI. fol. 15. qui tamen in loco, errorem, à PUTEANO animadversum commisit, *Lugdunum* pro *Cæsaroduno*, ponendo. conf. RICHERII *Hist. Concilior General.* Lib. IV. P. I. pag. 81. sq.

(b) Hos articulos, prorsus memorabiles, propter rei memoriam inter Documenta huic volumini Num. I. subjuncta exhibemus ex memorabili Opere *Libertatum Ecclesiæ Gallicanæ* a P. PUTEANO circa medium superioris sæculi edito, fol. 397. & 398. Sed & addimus iis illud, quod Cl. KAPPIUS suo spicilegio ad *Hist. Reform.* P. IV. p. 490. sq. inseruit exemplar quod copiosius atque elucidatius à cœvæ manu est conceptum, atque Cl. Kappio communicatum à Viro Rev. J. B. Rittero tum temporis Verbi divini ministro Francofurtano.

(c) MEZERÆUS abregé *Chronolog.* To. IV. p. 454. *Ainsi l'un & l'autre (L'Empereur & le Roy) afin de dompter l'orgueil de Jules, convinrent entre eux, d'assembler un Concile general, pour la reformation d'Eglise, tant en son Chef, qu'en ses membres.*

In eo Concilio (a), ne quis Ecclesiæ caput reformatione non indigere arguat, perjurii reus agebatur Papa JULIUS, qui intra biennium se universale concilium cogere velle (b) juraverat, cum hætenus tamen jam per octennium sedisset, nec quicquam ejus effecisset; Ipsa convocatio fiebat à Maximiliano & Ludovico, quorum prior testabatur, *sibi tanquam Imperatori & Ecclesiæ advocato & protectori, id competere, ne, Pontifice cessante (c), & ipse ab omnipotente Deo negligentiae redargueretur*, posterior etiam addebat, *hanc fieri convocationem, ut de criminibus notoriis Julii II. universam Ecclesiam scandalizantibus (d) ageretur.*

In ipso verò Concilio, quod d. 15. Novembris 1511. Præsidente Bernardino Carvajalo Episcopo Sabinensi Cardinale Sanctæ Crucis, aperiebatur, Sessione prima decretum fuit, „indictionem præsentis Concilii ob generalis Reformationis Ecclesiæ Dei tam in „capite, quam in membris (e) evidentissimam necessitatem, rectè „& legitime factam esse.„ In sequentibus, varia ad movendum Papam, ut vel accederet ipse, vel in alio libero loco Concilium cogat, decreta sunt, uti, speciatim in Sessione sexta *Canones vite (f) & morum* perquam elegantes conduntur, respectu illorum; qui Concilio præsentem esse velint; ac tandem, in Sessione octava (g) d. 21. Aprilis 1512. post trinam accusationem contumaciæ (h), *Julium Papam, diversorum, enormium (i) & Ecclesiam Dei scandalizantium continuorum criminum accusatum, contumacem* pronunciant Patres, atque, eum, *ut in aperta rebellionem*

A 2

per

(a) Extant ejus Acta Lutet. Paris 1612. 4. edita, sed rardè ubia, unde hæc ipsa excerptimus. Cæterum, & RICHERIUS in ejus Historia Conciliorum Generalium Lib. IV. P. I. latissime ejus acta recenset, suoque commentario Tractatum Apologeticum Philippi DECII Juriconsulti eximii inseruit.

(b) Ejus juramenti formulam legimus in hisdem actis pag. 14. 15. 16.

(c) Vid. Acta l. c. p. 22.

(d) Vid. Acta l. c. p. 25.

(e) Vid. Acta l. c. p. 88.

(f) Vid. Acta l. c. p. 152——159.

(g) Vid. Acta l. c. p. 189. sq.

(h) Vid. Acta l. c. p. 184. & p. 190.

(i) Acta l. c. p. 196.

*persistentem, schismatis excitatorem (a) pacis inimicum, tam in spiritualibus, quam in temporalibus ab omni papali administratione (b) ipso facto suspensum fuisse esse & fore statuunt.*

Neque sanè opportuniorem Gallia potuisset habere occasionem, semet extricandi Apollaticæ illius Ecclesiæ Pontificiæ laqueis, quam eandem hanc, modo sibi constans in his fuisset Ludovicus, qui, haud ita multo post, Julio mortuo, & Leone X. in ejus locum successit, Pisano Concilio renunciavit, & ut Leoni X. gratificaretur (c), Lateranenti subscripsit, consultius multorum judicio factururus, si in laudabili corrigendæ ecclesiasticæ disciplinæ proposito perseverasset.

§. II. Illud verò LATERANENSE Concilium, à Julio II. A. 1512. indictum, à Leone X. continuatum, Pisano contrarium, præter alia multa, disertis verbis, *Papam esse supra concilium definitum*, approbante id tum quidem Ludovico, & ejus successore Francisco Rege, sed ita tamen, ut *Universitas Parisiensis* jam tum A. 1517. gravissimam illam interposuerit atque publicaverit *Appellationem*, quam in Introductione nostra ad Historiam Reformationis (d) inter Moumenta Operi subjecta exhibuimus, in documentum, „ quam prorsus depravata tum esset Ecclesia „ Pontificia, & quam ea tota solenni indigeret Reformatione, „ tam in capite, quam in membris. „

Ludovicus autem Rex cum A. 1515. fato suo functus esset, ei FRANCISCUS Valelius successit, Musageta (e) præstantissimus, idemque Libertatis Ecclesiæ Gallicanæ assertor strenuus, quamvis etiam sæpius in Evangelicorum sacra, & doctrinæ Reformatæ affectus acriter sævierit, & non nisi ex obliquo eorum causam, dum ægrè facere volebat partibus Cæsareis, promoverit; Sed tamen, quæ tum in Galliæ finibus adhuc florebat

(a) Acta l. c. p. 202. Conf. *Introd. nostr. in Hist. Reform.* §. XVIII. pag. 32. 33.

(b) Acta l. c. p. 203. Conf. RICHER in *Histor. Concil. General.* L. IV. P. I. p. 257.

(c) THUAN. l. c. fol. 16.

(d) vid. *Introd. nostr. ad Hist. Reform. Docum. Num. VI.* pag. 60. & seq.

(e) vid. *Introd. nostr. l. c. §. XII.* p. 20.



peculiaris *Navarreorum* regia stirps, variis admodum indiciiis suum erga sacra repurganda affectum declarabat, eoque ipso, provido Dei Numine, efficiebat, ut jam tum, doctrinam Reformatam apud Gallos propagandi lata aperiretur porta.

§. III. Vixdum enim *Lutherus* in Saxonia & *Zwinglius* in Helvetia illud Reformandorum Sacrorum institutum susceperant, quin & in Galliam ejus rei rumor, una cum Lutheri scriptis deveniret; Quæ res pro diversitate tum ingeniorum tum studiorum non poterat non varios eosque admodum diversos excitare affectus:

Est verò dubium, Doctoresne Scholastici, an verò Ecclesiastici se prius emergenti opposuerint veritati, modò verum sit illud, quod in Collectione Judiciorum de novis erroribus (a) legitur, quod jam Anno 1521. ad Concilium Senonensis Provinciae Parisiis habitum, querelæ sint delatæ, adversus duos libellos, quorum alter inscribitur: *Contrà Papisticas leges Sacerdotibus prohibentes matrimonium apologia Pastoris Kembergensis, qui nuper sine Ecclesiæ consensu uxorem duxit.* Alter verò sic: *De Cælibatu & viduitate, auctore Andr. Caroloſtadio;* quodque Antistites Senonensis Concilii, Librarios excommunicaverint, à quibus isti libelli typis impressi fuerant, sive divulgati. Quando simul Parisiensis Senatus d. 22. Martii ejusdem anni refertur judiciali sententia graves pœnas statuisse contra eos librarios, qui rei essent, maximè cum antea Parisiensis Senatus interdixisset, ne ullus liber sive scriptum de rebus ad S. Scripturam & divinam Religionem pertinentibus, sine judicio Magistrorum Theologiæ à Sacra Facultate Parisiensi ad examinandos libros delegatorum typis imprimeretur vel divulgaretur.

Integra autem *Universitas Parisiensis* ab ipso *Luthero*, quin imò etiam a *Friderico Saxone* consultata, semet ei statim opponere, arque adversus eum acerbissimam A. 1521. evulgare Determinationem, non est verita.

A 3

LU.

(a) d' ARGENTRE Tom. I. Part. II. fol. 381. ubi simul annotatur, quod hujus rei monumenta legantur in Collectione sic inscripta: *Recueil des Actes & titres & Memoires concernant les affaires du Clergé de France &c.* Edit. 1716. Tom. I. p. 565. quanquam apud alios ejus rei nec vola sit nec vestigium.

LUTHERUS scilicet in suo cum J. Eccio conflictu Lipsiensi, inter alia quoque ad scholam Parisiensem (a) provocaverat, ab initio saltem non male speraverat de Parisiensibus, ob opinionem nempe Sorbonæ (ita à Collegio quodam (b) vocatur Theologica facultas) de *superioritate Conciliorum supra Papam*, quâ A. 1517. usa fueret Academia; Neque forte negari potest, cum, cum ex rumoribus quibusdam percepisset, quod non deessent in Gallia (c) qui sua probarent, in spe sua circa Sorbonam, veritati vota submittentem, fuisse confirmatum, priusquam longe aliter se rem habere, & apud eos æque ac apud Colonenses & Lovanienses inveterati erroris præjudicium prævalere cognovisset.

Etenim, Parisienses A. 1521. d. xv. Aprilis, admodum gravem in Lutherum censuram (d) edebant, *impiam ipsi & inverecondam arrogantiam* adscribentes, quæ *vinculis, censuris, imo ignibus & flammis coercenda potius sit, quam ratione convincenda*; Eum porro comparant Montano hæresiarchæ cum suis Prisca & Maximilla, Ma-

(a) vid. *Introd. in Hist. Reform.* T. I. p. 253.

(b) Ut SLEIDANI de his adscribam Judicium, operæ pretium erit: Is Lib. III. p. 38. ita: Theologi Parisienses, primum totius Europæ locum in eo genere sibi vendicant: Duo habent præcipuè collegia, Sorbonam & Navarram, eoque confluere solent ex omnibus prope gentibus, doctrinæ percipiendæ causa. Candidati hujus professionis qui vulgo dicuntur baccalares, per totam æstatem multis exercentur disputationibus, & per horas duodecim argumentis omnium ut respondeant, oportet. Hic miræ sunt digladiationes, ac plerumque de rebus aut frivolis, aut quæ captum humanum excedunt, magnis agitur clamoribus, & certamen ferè finitur auditorum strepitu, cum ex disputatoribus alter vel inepte vel prolixè nimium agit: foris per cancellos auscultant Theologi Doctores, qui Magistri nostri dicuntur: hi sunt omnis doctrinæ censores, & pluriè regnum possident. Nam rei Theologicæ nemo quicquam audent evulgare, nisi de ipsorum permisso, plerique verò sectantur otium, eoque videntur ad gradum illum aspirare, ut suaviter vivant & aliis imperent. Sunt quidem in iis nonnulli præclaris ingeniis, verum alio digni contubernio & meliori cultura.

(c) SECKENDORF. *Hist. Luther.* L. I. §. CXIII. p. 185.

(d) Hanc *Determinationem* propter rei memoriam, una cum *Propositionibus* ex Lutheri libro de *Captivitate Babylonica* excerptis, inter documenta huic Operi Subnexa Num. II. exhibere voluimus ex ARGENTRE Tom. II. p. 3. & 4. & Tom. I.

Manichæo, & Secundino, Manichæi discipulo; Librum ejus de *Captivitate Babylonica*, Alcorano similem pronunciant, & in genere affirmant, quod *Bobemorum*, *Albigensium*, *Valdensium*, *Heracleonitarum*, *Pepusianorum*, *Arrianorum*, *Lamperianorum*, *Jovinianistarum*, *Artotyritarum* ceterorumque id genus monstro- rum insanias comprobet, commendet, extollat; Quin imo de universa ejus doctrina decernunt, „ quod ea simplicis populi se- „ ductiva sit, omnibus doctoribus injuria, potestati Ecclesiasti- „ cæ & ordini Hierarchico impie derogativa, aperte schismati- „ ca, sacræ scripturæ adversa, & ejus depravativa, atque in „ Spiritum S. blasphema,„ unde eam judicant, veluti *Reip. Chri- stiana perniciosam*, omnino ita exterminandam, ac palam ultricibus flammis committendam &c.

Istud vero Judicium, severissimum licet & fastidii plenum, ita parum fregisse Lutheri animum, aut doctrinam ejus evertisse compertum est, ut Lutherus quoque pariter atque Philippus Melancthon (a) semet ei graviter opposuerint, atque illorum hominum sophisticationes denudaverint; Doctrina verò Lutheri & ejus asseclæum vel apud ipsos Parisienses permultos quoque nacta sit asseclas, & habuerit patronos atque fautores.

Et quidem, quod ad prius. PHILIPPI Apologia pro Luthero hunc habet titulum: *Apologia adversus furiosum Parisiensem Theologastrorum decretum*: Exprobat in hac Academiæ, propagata Scholasticæ doctrinæ (b) figmenta, & quod Gersoni meliora monenti, majores eorum restiterint, nugæ scholæ, adductis quibusdam Johannis Majoris thesibus, irridet; Epistolam, quam decreto præmiserunt, *muliebrium furiarum & monachalis impotentia plenam esse* ait, & à Rhetore quodam conductitio conscriptam. Principia fidei illis esse, hominum opiniones; Lutherum tamen in doctrina de libero arbitrio & gratia consentientem Augustinum habere, injuste & ineptissime illum cum hæreticis compara-  
rari,

(a) vid. SECKENDORF. *Histor. Lutheranismi* loc. cit. itemque ARGENTRE I. c. pag. 4. b. & *Histor. nostr. Reform.* Tom. II. §. XXIX. pag. 57. & p. 41.

(b) Ita SECKEND. L. I. loc. cit. brevem nobis ejus Apologiæ summam recenset.

rari, præcipuè cum Montano, qui Spiritu cuidam suo credi volebat, cum Lutherus omnia sua ex Scriptura probanda suscipiat: Concilia frustra allegari, quorum quædam non Christi sed Antichristi doctrinam firmaverint: Academias Theologiam scholasticam secutas in hæresin incidisse: Sorbonam non esse Ecclesiam, quæ autoritate absoluta decidere possit. In lucem provocat Sorbonistas, ut prodeant & rationes reddant. Luthero enim per mendacium affingi, ac si Ecclesiam audire nollet, qui nihil impensius desideraverit, quam ut doceretur, dummodo id ex scripturis fiat. Ideò meritò ei à Germanis credi, qui ad Sorbonistarum nomina jam obliuiderint: non dogmata, sed dogmatum rationes conferri debere: Exagitat speciatim strophas Parisiensem, de gratia gratum faciente: *O infelicem exclamat Galliam, cui tales contingunt censores.* Addit alia mordaciora, Dei verò misericordiam prædicat, quod nunc vera habeatur doctrina de pœnitentia, qua per annos quadringentos caruerit Ecclesia. Addit Epilogum „Hæc monere te, Christiane Lector, volui, ne à Lutherana doctrina abstereretur Sorbonæ autoritas, quæ quid sapiat ex uno atque altero loco cognovisti. Et ex his, quos adnotavimus, reliqua æstima. Est enim sui similis Sorbona, Christum inter fabros citius, quam in isto genere reperias. Tuum est interim, unà mecum postulare Lutetiam rationem sui iudicii, quam ubi ediderit, de nostris nos quoque copiosius differemus. „

Quod ad posterius; Nullum est dubium, quin ea Melancthonis Apologia, in qua tot notorii Sorbonistarum errores notabantur, ac tanta argumentorum virtute refellebantur, sese plurimorum non ex plebe solum, sed cum primis magnatum, animis insinuaverit; Certè *Ludovicum BERQUINUM* Virum Nobilem & Regis Consiliarium, jam inde ab eo tempore veritatis Evangelicæ gustu imbutum, quosdam Lutheri libros (a) in Gallicum sermonem transtulisse refertur, & nonnullos præterea, ad ædificationem publicam, elucubrasse, quos omnes tamen eodem censuræ condemnatoriæ obelo confixit eadem illa Sorbona, in eo quod tum, A. 1523. de iis tulit iudicio, inter alia referens, „No-

(a) d' ARGENTRE *Judicia de novis erroribus* Tom. II. fol. XI.

„ Nobilis ille Ludovicus de Berquin perversa Lutheri dogmata  
 „ jam dudum damnata per illos à se editos libros instauret (a)  
 „ ac defenderet, sicque complures ea tabe letifera inquinet, quod-  
 „ que complures libri Lutheri, Melanchthonis atque Carolo-  
 „ stadii, non solum in urbe Parisiensi, sed & in toto Franco-  
 „ rum regno ubivis locorum per eundem & ejus assecclas sint di-  
 „ sperfi, qui tamen igne sint concremandi, ne suo contagio  
 „ quempiam lædant; „ De ipso autem Berquino (b) ita pro-  
 „ nunciatur. „ Eum, quoniam Lutheranae impietatis acerrimus  
 „ est propugnator, ad publicam abjuracionem eorum, quæ com-  
 „ posuit & transtulit, via juridica esse compellandum, eidemque  
 „ auctoritate senatoria prohibendum esse, ne posthac attentet  
 „ componere, aut è latino in vernaculum sermonem transferre  
 „ quicquam, quod in vesaniae Lutheranae defensionem tendat,  
 „ aut vergat in præjudicium fidei Catholicae &c. „

Quod verò, non in solis Berquini libris, à Facultate Parisiensi  
 damnatis, sed in innumeris aliis, purior illa fuerit reperta doc-  
 trina, quandoquidem summa esset ubivis animorum concertatio  
 de fide, ex ipsis Pontificiorum ea de re testimoniis colligitur (c);  
 Prouti eadem illa Facultas jam tum quoque *Philippi Melanchthonis*  
 (d) libros varios, & cumprimis ejus editos *Locos communes* tan-  
 quam hæreticos proclamavit, & condemnationis fulmen, in eos vi-  
 bravit, asserendo, *quod etiam magis essent perniciosi & magis periculosi*  
*Melanchthonis libri* (e) *quam Lutheri, ob fucos & lenocinia verborum;*  
 Plurimi etiam eruditi, Poetæ & Rhetores (f) novitati studebant,  
 cui parti faverent, ancipites, dum alii satis apertè suam doctrinam,  
 certis propositionibus comprehensam publicarent, atque multa

B

Sor-

(a) d' ARGENTRE l. c. fol. XII.

(b) d' ARGENTRE l. c. fol. XIII.

(c) ARGENTRE l. c. „ Non in solis Berquini libris à sacra Facul-  
 „ tate damnatis deprehensum virus Lutheranae hæreseos, innumeri ejus-  
 „ dem fursuris reperti fuerant apud Bibliopolas. Ubique summa erat ani-  
 „ morum concertatio de fide. „

(d) ARGENTRE l. c. fol. XIV.

(e) Conf. DU PIN. Biblioth. nov. Scriptor. Ecclesiastic. Tom. XIII.  
 p. m. 213.

(f) ARGENTRE l. c. fol. IV.

Sorbonistis negotia facerent, eas examinandi, suumque in eas virus effundendi: Sic enim erant, qui eam phrasin, qua *Maria Regina misericordiae* dicitur, & *Regina Caeli*, & *Spes nostra*, improbabant, itemque illam, qua *Maria* dicebatur *meruisse ut Filium Dei portaret*, quippe cum „ ipsa Virgo nec Regina misericordiae, nec „ Caeli, nec vita aut spes nostra deberet vocari, neque portare „ Dei Filium potuerit mereri. „ Facultas autem id ipsum confidenter admodum pronunciabat erroneum & scandalosum, atque ex damnato Valdensium (a), Catharorum & Bohemorum errore, profluxisse. Cum quidam affirmarent; „ Sanctorum ossa sub terra „ debere recondi atque propter spem resurrectionis servari, nec „ pium esse illa sic in superioribus Ecclesiarum locis exaltata „ videri. „ Regerebant Sorbonistæ, Hanc propositionem esse præfatorum hæreticorum blasphemiam consonam, & piæ fidelium in sanctos devotioni derogare. Porro, cum essent, qui dicerent, *humanam esse fictionem & voluntariam allusionem*, qua *sanctorum nomina alia, aliis infirmitatibus medendis essent accommodata*, quasi ad *sanctum Ficiarium* pro ficiis, ad *sanctum Eutropium* pro hydropisi sit recurrendum, & ad *sanctum Clarum* pro visu &c. Facultas reponebat; „ Eam assertionem esse temerariam & homini „ noni sanctorum contumeliosam, & de damnata Lutheri doctrina „ na desumptam. „ Cum quidam dicerent: *Ubi Lutherus bene dixit, nemo melius*, Sorbona, id *salum esse*, regerebat, *sacris doctoribus injuriam, & execrabili Lutheri doctrinæ impudenter & mendaciter suffragari*. Cum circa officium pro defunctis alii hærenter, atque illud suspectum esse proclamarent, nec ex Scripturis satis evinci posse; Sorbonistæ, eam dubitationem impiam esse dicebant & schismaticam, & Arrianorum & Albigensum hæresi consonam: Cum *Maccabeorum libros*, quidam non esse de Canone, nec per Ecclesiam comprobatos, asseverarent, Parisienses, id temere & mendaciter dici aiebant, quandoquidem *Ecclesia illos libros pro Canonicis haberet*.

§. IV. Sed, quod non ad Laicos solummodo & Seculares ita dictos, Evangelicæ veritatis, quam hæresin vocant Pontificii, doctrina, Parisiis pervaserit, verum & quod eodem A. 1523. Religiosi qui-

(a) ARGENTRE l. c. fol. XV. XVI. & seq.

quidam eandem profiteri non erubuerint, ab ipsis iterum Scriptoribus Pontificiis (a) annotatum legimus; sic enim frater *Arnoldus de Bornoſio* Auguſtinianus menſe Junio 1523. dum exponeret Pa-riſiis Epistolam ad Romanos, quasdam propositiones Lutheranis non abſimiles de Purgatorio, ſatisfactione, libris Maccabæorum &c. docuerat, ad quas tamen revocandas, eundem d. 7. Julii coëgit eadem illa Facultas Pariſienſis, quæ ſimul eo tempore varios Fratrum Auguſtinianorum ita dictos errores pro ea quam ſibi arrogabat auctoritate condemnavit.

Neque id tantum, verum etiam, quantum incrementi ceperit in Galliæ Regno doctrina purior, per Lutheri & aliorum virorum doctorum ſcripta, inſtillata, colligitur indubitato ex eo, quod Franciſci Regis mater, quæ erat LUDOVICA ſive *Aloyſia Sabauda*, Pontificiæ doctrinæ addiſtiſſima, ſingularem ea de re miſit Legationem ad Facultatem Theologicam Pariſienſem, Fratrem ſcil. *Gilbertum Nicolai*, Franciſcanum, qui ipſi erat à confeſſionibus, qui exquireret ante omnia, qua via & quomodo *Lutherana* quæ dicebatur *hæreſis* regno Galliæ expelli poſſit? „ quod ea videret, indies creſcere Lutheranos errores (b) in „ Galliis; atque ipſam Navarræ Reginam Margaretam, ſublimis- „ que Perſonas in domo Regis, quin imò, Se quoque, notari, „ quaſi faveret *Fabro Stapulenſi*, *Berquino* & aliis *Novatoribus*, „ ut à ſe ſuſpicionem Lutheranæ hæreſeos averteret, ſimul & „ Catholicæ veritati proſpiceret. „ Eſtque tum ab ipſa Facul- tate ſingularis facta Concluſio (c), qua & Epistolam Reſponſo- riam ad Sereniſſimam Principem conſcriptam approbarunt, & ar- ticulos reſponſionis loco adornarunt, *de eo quomodo Lutherana hæreſis ex Regno Galliarum extirpari poſſit*; quem in finem inter alia notant, „ quod permulti Viri magni, atque ſpectatæ aucto- ritatis in Aula Regia, priuſquam cauſam rite intellexiſſent,

B 2

„ lau

(a) ARGENTRE l. c. fol. XX.

(b) Verba ſunt Domini d' ARGENTRE lib. cit. fol. XX.

(c) Et hanc Concluſionem &amp; Literas Facultatis &amp; Articulos illos omnes cum nobis exhibuerit in opere Judiciorum de novis Erroribus III. D. d' ARGENTRE Tom. II. fol. XX. XXI. XXII. tum eadem inde depromere, atque inter Documenta huic volumini ſubnexa legi volui- mus Num. III.

„ laudaverint Lutheri doctrinam, & de iis qui eam vel repudiarent, vel condemnarent, minus bene locuti fuerint &c. „ Quæ omnia satis arguunt, purioris doctrinæ progressum singularem & haud contemnendum in regno Galliarum successum.

Certè quæ de Anemundo Cocto, Equite Aurato, Gallo Delphinato, & Evangelicæ veritati addicto deinceps referuntur, eam causam comprobant; Quippe, qui cum admodum liberè puriorem illam professus esset doctrinam, haud ita multo post, Basileam adire coactus est, ubi A. 1526. supremum diem obiit.

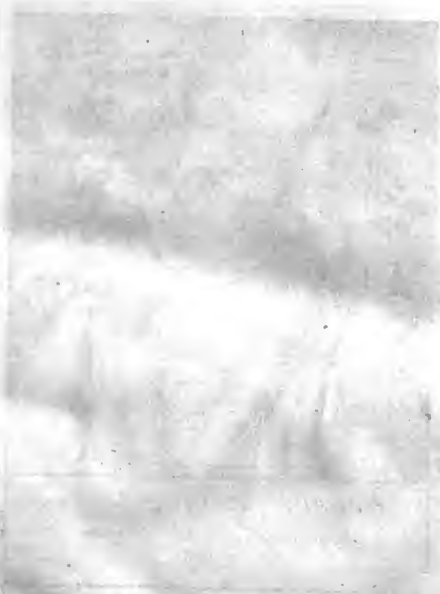
§. V. Neque tamen ulla alia fuit prior Ecclesiæ, quæ Reformatæ doctrinæ lucem recepit, quam MELDENSIS, cujus aded, ut hic refricemus memoriam, ante omnia judicamus opportunum.

*Melda*, oppidum est in Galliis, decem à Lutetia Parisiorum miliaribus; Ejus tum erat Episcopus *Gulielmus Briconnetus*, Parisiensis, vir plane eximius; Is cum doctrinæ purioris jam apud Parisienses gustum cepisset, & semet ei addixisset, nihil eorum omittere, quicquid obstreperent Doctores Sorbonici (a) Evangelio cum maxime infesti, quæ ad excolendam & propagandam veritatem, cujus singulari flagrabat zelo, facere poterant: Certè, non ipse solum, exemplo tum inter Episcopos rarissimo, concionabatur, & populum erudiebat, sed & undique viros probos & doctos A. 1521. ad se alliciebat, & idoneos Doctores populo præficiebat, inter quos *Jacobus Faber* eminebat *Stapulensis*, ætate licet provectus, cujus in Scripturam S. merita alibi (b) jam quoque enarravimus, & *Gulielmus Farellus* Delphinus,

(a) BEZE *Histoire Ecclesiastique des Eglises Reformées de France* T. I. pag. 5. Conf. SCULTET. *Annales* pag. 159.

(b) v. *Introd. in Histor. Reform.* §. LXXXVI. pag. 172. sq. Iis verò quæ ibi de Fabro protulimus, addi meretur Elogium, ab eodem Symphoriano Champerio in *Mirabil. divinor. Lib. II. fol. XVI. b.* Jacobo nostro datum: „ Gloriarì itaque merito in Fabro nostro debemus, quia ad „ nostram & posteriorum doctrinam tot immortalia ediderit monumenta, „ & præcipuè quod Epistolas Pauli Latinas fecerit, & nunc intelligentiam ex Græco, nunc vulgatam taxat interpretationem. Scimus enim, „ qua nocte densissima hæc latuerint. O beata, non tantum, quam in „ habitas, civitas! sed & omnis Gallia, quæ tali decorata est viro! qui „ cū







*JACOBUS FABER, Stapulensis.*

*Reformationis Gallicanae Prodigium,*  
*m. 1537.*

nas, qui tum in ipso ætatis flore Lutetiæ versabatur, & in Collegio quodam Lectorem agebat, porro *Petrus Caroli* (a), *Martialis Mezurier*, & *Gerardus Rufus*, Doctores, qui magna cum alacritate Briffonectum adjuvabant & Meldensem populum veritatis cupidum erudiebant, dum ipse interea Versiones Bibliorum, in Gallicam linguam translatorum & præcipue Psalterii, aliosque libros, inter quos & erat auctore Jacobo Fabro, confectus sub ti-

B 3

tu-

„ ed majoribus dignus est præconiis, quod eloquentiam philosophicam,  
 „ quæ sub Gothorum, Vandalorum & Hunnorum tempora perpeffa fue-  
 „ rat Gallia, immo (quod multo deterius) optimæ litteræ, quæ ante illa  
 „ calamitosa secula maximo erant flore, formaverit; quod excellentius est  
 „ animos civium, quam mœnia condere. „

Sed & illud de *Jacobo Fabro* est observandum, eum, quantumvis & superstitutionibus & nœniis papalibus repurgandam judicaret Ecclesiam, eaque propter a Sorbonistis, uti ex sequentibus patebit, impeteretur, ut se ad Navarrenam recipere deberet, tamen ab Ecclesiæ Romanæ communione secessisse nunquam, unde *Du PINIUS* rectè in Bibl. Nov. Script. Eccl. T. XIII. p. 174. *Il se retira à Neras... Et y demeura le reste de ses jours sans se separer de l'Eglise.* Quid? quod ERASMUS testetur, quod ipsi, Germanorum, atque aded Lutheri, reformandi modus fuerit invisus, in Epist. ad Fratres Germaniæ &c. edit. Londinens. pag. 2095. sq. Præterquam, quod unica odii & persecutionis & fugæ ratio fuerit, quod is Scripturam S. in vernaculam transtulerat, in annotationibus ad Evangelia & Epistolas Paulinas aliquantò liberius Vulgatam Versionem taxaverat, Erasmi libros commendaverat, atque iis per *Lud. Berquinum* edendis annuerat vid. *Erasm. Ep.* p. 918. A. 940. E. & 974. F. ut prorsus inane illud sit de ejus Lutheranismi commentum, à Cl. LOESCHERO in Hist. mot. uberiori P. II. p. 57. 58. instauratum & ab aliis ita repetitum, ut exinde etiam concludendum esse adversus rei veritatem arbitrentur, quasi Lutherianorum prius quam Reformatorum doctrina Galliam illustraverit. Quod, si verd is dicatur fuisse Lutheranismi suspectus, sanè vel pueri norunt, quam illud nomen & Erasmo & Farello & Calvino & reliquis ad invidiam conciliandam fuerit datum, non verd, ut inde quis colligat, hos omnes Lutherò magis & Lutheranis doctoribus, quam Reformatis nostris fuisse addictos. Id quod ita de Fabro nostro non potuit esse verum, ut is quoque prius jam in scenam prodierit, quam Lutherus, quippe qui jam A. 1521. Meldis in quatuor Evangelia commentarios edidit, & A. 1517. Parisiis commentarios in *Epp. Paulinas*, quos ipse in fine Operis se jam A. 1512. absolvisse scribit. Sed hæc *ais in xapodw.*

(a) ARGENTRE lib. cit. Tom. II. fol. 9.

tulo (a); *Epistolæ & Evangelia secundum usum Ecclesiæ Meldenfis* &c. divulgabat & suis sumptibus disseminabat, prædicandi verò potestatem denegabat Fratribus Minoribus, ut ipsi exprobratum est coram Senatu (b). Sed, cum non omnes in veritatis quam amplexi erant studio æque constantes essent, tum factum est, ut quum per Doctores Sorbonicos incitati Monachi Franciscani Meldenfes periculum crearent Episcopo, *Martialis ille Masurius* (c) cujus ante omnia fuisset animum addere Episcopo, cumque in bono opere confirmare, animum ejus dejiceret, atque ne ipse quoque Briffonctus, acerbè à Francisco Rege increpatus, ultra pergeret (d), suis cum exemplo tum persuasionibus efficeret: Certè, quæ modo plantata crescere videbatur Ecclesia, tum jam collabescere, siquidem Faber Stapulensis, Farellus, Rufus, & alii, jam A. 1523. semet abinde recipere cogerentur, dum *Martialis* aperte se Papalibus tradens nuntiis, deinceps ad Canonica-tum Parisiensem sibi viam munivit, factus Canonicus & pœnitentiarius (e) Parisiensis.

Sed juvat hanc Historiam de actis in Episcopatu Meldensi, ex ipso veritatis hoste VARILLASIO (f) cognoscere, qui hæc habet: „Lutheranismus ex *Metensi* regione, in quam cum *Franciscus Sickingius* bellum Trevirenti Electori inferens introduxe-  
„rat, per *Campaniam* & *Briam* in *Meldorum* provinciam pene-  
„travit. Episcopus urbis erat vir Excellentissimus *Guilielmus*  
„*Brif-*

(a) Conf. BEDDÆ Apolog. ap. Argentré Tom. III. P. II. p. 9.

(b) ARGENTRE l. c. ibid.

(c) Conf. LAUNOI Histor. Gymnas. Navarr. Opp. Tom. IV. P. II. p. 621. qui disertè dicit, Martialem hunc, ut Episcopus etiam ab incepto desisteret, suis consiliis effecisse; Ipse autem ille Masurius, uti ex LAUNOJI libro cit. p. 409. constat, quoque A. 1525. jam carceri propter suspicionem Lutheranismi fuerat mancipatus, ex eo, quod retractaret e mancipatus.

(d) *Il se deporta de passer outre.* BEZE l. c. cf. SECKEND. Hist. Luther. L. I. §. CLIX. p. 282.

(e) v. LAUNOJ. loc. cit. p. 621. qui eum A. 1550. adhuc in vivis fuisse asserit.

(f) VARILLAS in Historia hæresium lib. V. p. 373. sq. apud SECKENDORF. in Hist. Lutheranismi L. I. §. CLIX. p. 282.

„ *Briffonetus*, filius, aut ut alii tradunt, nepos Cardinalis ejus  
„ nominis, qui Carolo VIII. à ministerio itatus fuit, longe  
„ charissimus. Tanta flagrabat literarum cupiditate, ut om-  
„ nes, quas curæ diœcelanæ subtrahere poterat horas, iis im-  
„ penderet, & cum non reperiret Meldis, quos studiorum ad-  
„ jutores habere posset, quatuor literatos aliunde accersivit, ne-  
„ scius suspectos hæreseos esse. *Jacobum* nempe *Fabrum* Stapu-  
„ lensem, *Guilielmum Farellum*, *Martialem* & *Gerardum Rufos*.  
„ *Faber*, ut magis se insinuaret, novam Bibliorum versionem  
„ adornabat, prætexens veteres & inprimis vulgatam non satis  
„ congruere cum textu Hebræo & Græco. *Farellus* Zwinglii  
„ errorem docebat discipulos, quos putabat secretum custodi-  
„ turos esse. *Ruffi* duo licentiam sibi sumserant, librum de *cap-*  
„ *tivitate Babylonica* defendendi, quo *Lutherus* acerrimè in cu-  
„ riam Romanam invehctus erat. Hi novæ doctrinæ missionarii,  
„ quamvis secretò docerent, à Franciscanis tamen Meldensibus  
„ non multò post detecti, & Cancellario Gallix (*Antonio*) *Præ-*  
„ *tensis* denunciati fuerunt. Hic ut in Historia Francisci I. *pro-*  
„ *lixè* relatum est, Politicorum suæ diœceseos (nescio an dicere  
„ voluerit, *seculi*, aut *regni illius*) maximus fuit. Perfecte no-  
„ verat ingenium Gallorum, & prævidebat majora in regno il-  
„ lo, quam in reliquo Christiano orbe toto, damna daturam  
„ esse hæresin, si reciperetur. Regem, herum suum in dies ar-  
„ dentiore deprehendebat ad recuperandum ducatum Medio-  
„ lanensem, ab Imperialibus sibi ablatum. Hanc pulcherrimam  
„ Christiani orbis regionem non alia de causa Galli perdiderant,  
„ quam quod Papam sociare sibi neglexissent: Opus itaque ante  
„ omnia esse videbatur, ut cum sacra sede reconciliarentur. Tu-  
„ tissimum autem medium ad id erat, si novis hæresibus aditus  
„ in Galliam præcluderetur. Statim itaque ac Franciscanorum  
„ Meldensium Guardianus Cancellario per literas denuntiasset,  
„ urbem hæresi infici & contagium ex palatio Episcopali prop-  
„ rigari, Episcopus ad regem citatus, & ab eo, qui in talibus  
„ occasionibus mirè facundus erat, acerbè reprehensus est, quod  
„ tribus aut quatuor hominibus receptum apud se daret, qui  
„ diœcesin ejus brevi essent perverfuri, nisi prohiberentur; pro-  
„ mi-

„ misit igitur Episcopus, se eos statim esse dimissurum, ut & fecit. Sic Lutheranismus in cunis oppressus fuit in Gallia. *Martialis Rufus* publice recantravit, & tanta poenitentiae signa dedit, ut tandem Canonicus & Poenitentiarius Parisiis factus sit. *Frater* ejus & *Faber*, asyllum *Neraci* invenerunt, ubi soror *Francisci* l. eos protexit, sive, quod ejusdem cum illis esset sententiae, sive, simplici erga literatos cujuscunque religionis, affectu. Duo illi *Lutheranismum* constanter tenuerunt, sed *Farellus*, qui ad Helvetios fugerat, *Zwinglii* dogmata statim professus est, & *Calvinum* postea Genevæ adjuvit, ubi centrum sectae suae habuit. Discipuli eorum plerique lanifices, obstinatiores erant. *Johannes Clericus* qui scriptum quoddam adversus indulgentias publice in valvis templi Cathedralis affixerat, virgis caesus & stigmate notatus fuit. Cum verò, illa animadversione spreta, in *Meldensem* civitatem profectus esset, & cum interdiu lanas carminaret, noctu Lutheranismum doceret, sequenti anno detectus & ultimo supplicio affectus fuit. „

Sunt in his non pauca, quae censuram admitterent, sed notanda tamen est ingenua *Varillasi* confessio, de origine, quam, Pratenfis & Regis ipsius severitas in Evangelicos habuerit:

§. VI. Neque autem, ea recentis Ecclesiae ruina cursum Evangelii tantopere impedivit, ut non & multorum animis apud ipsos Meldenfes (a) jam infusa & infixata esset veritatis doctrina, quae deinceps semet prodebat; adeò ut biennio post, scilicet A. 1525. Bedda (b) jam conquereretur, quod *Jacobus Faber*, Sanctis debitum honorem derogans, id effecerit, ut in Ecclesia Metropolitana Meldenfi aliisque pluribus diocesis illius, sanctae Dei Genetricis & multorum sanctorum honori palam multi detraxerint, dicentes, quod nos nihil possint sancti juvare, quod sibi vix sufficiant, quod solus Christus Mediator noster sit, & non creature quan-

(a) Certè DUPINIUS in Biblioth. scriptor. Eccles. T. XIII. p. 174. tradit, quod cœtus ille Reformatorum se brevi ad numerum trecentorum vel quadringentorum extenderit.

(b) vid. Apologiam Natalis Beddæ adversus clandestinos Lutheranos ap. ARGENTRE Tom. III. P. II. fol. 8. & sqq.

*quantumvis sanctæ.* E quibus toxicatis radicibus (sunt verba Bedæ) in Ecclesiæ Meldensis agro positæ, rami prodire pestilentes quamplurimi. Quid? quod is ibi fateatur, Imagines plurimas sanctorum jam tum fuisse vel confractas vel à suis locis amotas &c. uti constat, quod illa clandestina Meldensis Ecclesia duraverit usque ad annum 1546. quando circiter sexaginta oppidani, Verbi Ministri sibi habebant delectum, qui in ædibus privatis administraret sacra, sed quos tum in his amplius pergere non sivit immanitas persecutionis, uti ad eum annum (a) videbimus.

Enimverò, ipsa quoque Doctorum paucorum fuga, mirabili Providentia divina, magis *εις προκοπήν τῶ ἐναγγελίῳ* cedebat, quippe cum Doctores pariter & auditores nonnulli inde fugati, in alia atque alia Galliæ loca se reciperent, sicque unius Ecclesiæ destructio multarum evaderet ædificatio. Qui enim vi tempestatis (b) huc illuc disjiciebantur, illi prima Metensis, Aurelianensis, Sylvanectensis, Albinianensis Ecclesiarum fundamenta jecerunt; eò admirabiliore Dei virtute, quod ita quò magis videretur interiisse veritas, eò gloriosius ea revivisceret.

*Faber* saltem, primo *Bloesas* & tandem *Neracum* se recipere debuit, Navarrenæ ditionis urbem, Albretiorum olim regiam (c), ubi in *Margaretæ* Principissæ, (quæ Francisci soror erat unica) clientelam receptus, ad longissimam ætatem vixit tranquillissime, usque dum A. 1537. mortalitatem deponeret. Erat enim *Margareta* Valesia, primum *Carolo Alenconiorum* Duci nupta, deinceps autem *Henrico Albretio* Regi Navarræ, uti ipsa literis exulta, ita Literatorum faventissima, decima *Musa* & quarta *Charis* enpropter appellata; præterea etiam Veritatis Evangelicæ renascentis gustu imbuta, atque inimica conatibus Antonii Pratensis (d), Cancellarii Regni Gallici, qui purioris Religionis confessoribus semet infestum præbebat, unde factum est, ut ea non solum ipsa puriorem profiteretur religionem, sed & præsidio

C

effect

(a) Conf. SLEIDAN. Lib. XVIII. p. m. 328. a.

(b) BEZA in Iconibus lit. Z. J.

(c) v. Introd. in Hist. Reform. §. LXXVI. p. 175.

(d) BEZE l. c. p. 56.

effet iis, qui persecutionem ob religionem patiebantur, utque Viri pii & sacrarum literarum periti, se ad eam, tanquam ad portum vel asylum quoddam reciperent, ac tutela ejus nixi, passim populi animis veritatem instillare, imò familias & cœtus condere non vererentur; Hoc enim (teste SAMMARTHANO) (a) habebat eximium, quod omnes aut rerum inopes, aut aliqua sortis acerbitate oppressos, pia vereque Christiana benignitate sustentaret, virosque literarum & virtutis opinione celebres, tum per se ipsa, tum ex Francisci fratris liberalitate, curaret exornandos, omnique opum & honorum accessione adaugendos.

*Farellus* autem, cum aliquamdiu substitisset Parisiis, tandem in Helvetiam migravit, atque ibi mirificam Evangelii messem inveniens, primus Ecclesiæ *Genevensis* & plurimarum aliarum circumjacentium Ecclesiarum Reformator factus est, quod deinceps enarrabimus.

Quod ad *Gerardum Rufum*, is non minus ad Navarrenam se recipiebat, ibique tutum inveniendū perfrugium, veritati multis equidem modis abinde fuit proficiuus, ut tamen unquam plene a veteris Ecclesiæ communione ad Ecclesias Reformatas cum accessisse (b) non constet, uti cumprimis colligitur ex iis quæ ad Ann. 1537. à nobis annotabuntur.

Interea verò, quod non in vanum apud Meldenses per quantillum tempus laboratum fuerit, vel illa commonstrat *Johannis Cle-*

(a) vid. SAMMARTH. Elog. Gallor. n. XVII. p. m. 39. edit. Heumann. & conf. qui ejus Vitam luculento stylo profecutus est BAYLIUS in diction. v. Navarre not. N. p. 2189. Tom. II.

(b) BEZE l. c. p. 6. ut in eo quoque, tanquam qui *synodus* Lutheranus fuerit, incassum gloriantur, cum Cl. LOESCHERO in Histor. Motuum P. II. C. VI. §. 3. hodierni Evangelico-Lutherani, nullo quippe suffulti argumento, nisi quod Varillasius dicat, utrumque Rufum, locorum quorundam ex Lutheri libro de captivitate Babylonia defensionem in se suscepisse, quasi verò id fieri nequivisset, nisi quis Luthero sit ad dictus præ Zwinglio: Quid verò non hi dicerent, si Rufus etiam & Faber Lutherum adivissent consultandi gratia, cum nunc Bucerum adiverint atque Capitonem; idque eo tempore, ut cum Loefcherō loquamur l. c. §. IX. p. 62. quo hi adhuc Lutheri erant adversarii.



*Clerici* (a) Meldensis, in fide ac veritatis confessione constantia singularis, quæ tanta fuit, ut non flagris tantum cordi atque cauterio signari propter veritatis assertæ causam (b) voluerit, sed &, ut non detrectaverit propter eandem vitæ periculum subire. Enimverò, quod is A. 1523. schedulam Meldis affixerat valvis summi templi ejus urbis, contra Indulgentias à Papa missas, in qua scripserat, *Papam esse Antichristum*, is virgis cæditur per tres dies, & impressa in fronte nota ignominiosè afficitur. Mater ejus hæc videns animum ei addit, & exclamat: *Vivat Christus, & ejus insignia*, neque ei propterea manum ab ullo injectam legimus. *Clericus* autem semet inde recipiens, atque in aliis Gallia locis victum quæritans, (erat enim carminarius) apud Metenses quoque cumprimis, primam Evangelicæ veritatis fementem fecit, dum interdium suo intentus opificio, lanas carminabat, noctu veritatem Evangelicam docebat, ibidemque primus inter Gallos ob doctrinæ reformatæ confessionem Martyrii coronam accepit; Cum enim peculiari quodam (quæ verba sunt Theodori BEZÆ in Iconibus) divini Spiritus, ut exitus docuit afflatu impulsus, noctu extra urbem eversis in sacello quodam quò tota civitas Metensium erat postridie concursura idolis, manè apud urbis portam deprehenderetur, captus est & eodem pænè momento damnatus: Quo autem crudeliore pœna est affectus (altero videlicet pugno truncatus, naso candentibus forcipibus abrepto iisdemque brachio utroque, ipsisque mammis crudelissimè exultis) tandem flammis subjectis ustulatus, eò gloriosorem victoriam tulit, quum inter hæc tormenta ipsi crudelitati insultans & illud Davidis altissima voce recitans, *Idola gentium sunt argentum & aurum, opus manuum hominum*, tanta constantia tum adversariis territis, tum piis magnopere confirmatis, feliciter ad Dominum migraret.

C 2

§. VII.

(a) BEZE l. c. p. 6. conf. MEZERÆI comp. Hist. Tom. IV. p. 523.  
 (b) Est autem falsum, quod DUPINIUS l. c. p. 174. dicit, eum fuisse electum V. D. Ministrum in Ecclesia Reformatorum Meldensi, qui sine ulla alia missione, & concionatus fuerit & administraverit sacramenta: *Ils élurent pour Ministre J. le Clerc, Cardeur de laine, qui sans autre mission se mit à prescher & à administrer les Sacrements à l'Assemblée &c.*

§. VII. Sed &, fuit eodem anno 1523. in urbe *Lugdunensi* ex ordine Fratrum Prædicatorum *Amedæus Maigret*, qui dicebatur, „ inter concionandum tam apud *Lugdunenses*, quam apud *Gratianopolitanos* (a), plures protulisse propositiones *Lutheranam* „ doctrinam redolentes, „ unde is ab Archiepiscopo *Lugdunensi* & ejus Vicario, delatus est ad Facultatem *Parisiensem*, missis ad eam literis A. 1524. in quibus inter alia retulerunt *Lugdunenses*, „ quod *Lutherana* hæresis ubivis ferme in iis regionibus „ propullulet, ut jam plures de cineribus veluti renascantur „ plantulæ, & opus sit exemplo gravis & severæ alicujus animadversionis. „ Unde deinceps testantur, quod si modo dictus ille *Amedæus* rite puniatur, & ejus propositiones condemnentur, fides *Catholica* brevi ad suam sit reducenda integritatem, tanquam suppresso autore (b), & tubicini omnis mali, quod panditur ab *Aquilone*. Et posteaquam cælesti clementia & terrestris potentiæ favore adjuti sumus, summe est enitendum, ut hydram istam cum tota *Lerna* confodiamus, ne veniat in nos dira illa vastitas & desolatio, quæ ferme totam nunc opprimit *Germaniam*. Facultas igitur *Parisiensis* à *Lugdunensibus* incitata, eodem illo anno 1524. adversus ipsum pronuntiavit sententiam, variosque Articulos ex ejus concionibus annotatos, & ex ejus responsionibus ad interrogata erutos, condemnavit, tanquam hæreticos & à fide deviantes. Inter hos & erant sequentes.

Abstinentia à carnibus tempore quadragesimali & diebus *Sabbathi* non est de præcepto.

Canones & Decretales sunt traditiones hominum & non sunt curandæ.

Quod

(a) In ea, quam *Parisienses* tum dederant censura, dicitur, „ quod scandalum sit ortum iis diebus ob quadragesimales sermones Fratris *Amedæi Mesgret* Ordinis Prædicatorum, Doctoris Theologi anno domini 1523. in civitate *Lugduni* ad populum habitos, nec non *Gratianopoli* „ ratione sermonis in die sancti *Marci* sequente per eundem *Mesgret* lingua vernacula declamati, similiter & Orationis *Latinæ* ad Senatum ejusdem civitatis postmodum cum eodem sermone emissæ. „

(b) ARGENTRE l. c. p. 9. Ubi totus adversus eum processus institutus enarratur à pag. 9——17. conf. Du PIN. in Nov. Biblioth. Eccl. Tom. XIII. p. 216.

Quod ille maledicit, & est detrectator, qui dicit: *Que Luther est mechant homme.*

Vanum est hominem obligari ea proferre vocabula & sententias, quorum ignorat significationem.

Abutuntur moderni statutis antiquorum patrum, eò quod reservationes, quæ fiebant tempore antiquo de pœnis, ipsi reservant ad culpas.

In peccato quantumcunque enormi nihil reservatur Episcopis, neque Pontifici Romano.

Prophetia Pauli 1 Tim. IV. 2. 3. duas continet leges, quas Paulus appellat diabolicas & hypocriticas, altera est, de prohibitione matrimonii, quæ hodie obtinet apud Ecclesiasticos, altera, de differentia ciborum certis diebus vetitorum, qui mos etiam nunc locum habet apud Christianos.

Cæterum, quid ipsi tum Amedeo Maigret venerit, annotatum non legimus, nisi quod A. 1525. Natalis BEDDA (a) alicubi dicat, *Eum Doctorem plusquam Lutheranum, apud Germanos quo ex Gallia profugerat, periisse.*

§. VIII. Quidquid sit, Gratianopoli in Delphinatu, Petrus Sebevilla (b) religionem puriorem eodem Anno 1523. quod suis instillaverit, conspicitur ex ZWINGLI ad eum Epistola hortatoria, qua eundem d. 111. Decembris monet, ut in Galliis Christiana armatura munitus, in publicum prodeat, sublataque instar tubæ, voce, Evangelium Christi, invitis omnibus puppis & Papis prædicet. *Christus, inquit (c) Classicum cecinit, impressionem in Phariseos scribas & hypocritas facturum. Quis dexteram ad prælium non armabit? Leo rugiet inquit Propheta, quis non metuet? Christo per ministros suos detonante, quis ex hostibus non pavebit? imo disperere, si non in totis castris illorum trepidabitur: adeo vertuntur, rotantur, ambigunt, ut quid consilium sequuturi sint, nondum exploratum habeant. Nam si Christi gregem mactare per seductos Principes cœperint, verentur, ne sic aperiatur fenestra, ut in*

C 3

se

(a) Nat. BEDDA Apologia A. 1525. edita adversus Lutheranos fol. 6. a. apud Argentré l. c. Tom. III. P. II.

(b) SCULTET. Annal. p. 157.

(c) vid. Zwingl. & Oecolampad. Epistol. Lib. IV. fol. 191. b.

*se quoque paulo post irruatur. Si vero scripturâ obfistere tentent, conscii sibi violentiæ quam ei faciunt, toti frigent, ac concidunt. Quid igitur in ignavos non irruimus, uno illoque satis forti Verbi Dei præsidio fulti? Is enim Antichristum interficiet Spiritu oris sui. Stet à nobis Christus, quis contra nos? Simus licet Samia vasa, nemo tamen confringere nos poterit, quamdiu nobis Dominus adest: aderit autem ex Verbi sui certa promissione, qua pollicitus est, se nobiscum mansurum usque ad mundi consummationem: iussitque securos esse, cum ad Reges & Præsides illius causa trahamus, daturum enim esse sapientiam & eloquentiam, cui omnes adversarii non poterunt resistere. Quid igitur adhuc cunctamur? Victoria in manibus est, an eam decerpere piget? Et paullo post: Non modo cum Antichristo sed cum universo simul orbe certamen tibi subeundum est, si quidem cælestia ambis, ea enim solis eis eveniunt, qui terrena negligunt. Ante omnia igitur opus est, ut te ipsum abneget, ac quotidie moriaris. Id autem tuopte Marte non poteris: ad unam igitur misericordiam Dei confugiendum, & illic flagitandum, ut vias tuas dirigat, mentem illustret, cor excitet, ut illius gratia nihil non tum audeas, tum quo pacto fieri oporteat, scias. Proderit & illud, Evangeliam Christi prædicare molienti, ut rejeclis omnibus præsumtis opinionibus & doctrinis hoc consilio ad literas vere sacras accedat, ut eas præceptorem, habiturus sit, non discipulum.*

§. IX. Dum autem Ecclesiarum apud Gallos Reformatarum primordia investigamus, non possumus non in antecessum Virorum quorundam Clarissimorum, qui vel inter Gallos eminuerunt veritatis studiosi, vel Gallia: Reformandæ suam navarunt operam, instaurare Memoriam, pro eo, quem in Introductione ad Historiam Reformationis observavimus instituto. Atque hic ante omnia se offert LAMBERTUS AVENIONENSIS: cujus tantò libentius instauramus memoriam, quanto majorem is utilitatem rei reformatæ, vita, voce, consilio & scriptis suis, quæ etiam nunc magni meritò æstimantur, adtulit, ut immortalia ejus in cœtum puriorem sint merita, silentio minime obliteranda, & quânto is ardentior fuit in propaganda inter Gallos suos Veritate Evangelica.

Cujus intensi studii specimen, pariter atque testimonium, præbet

bet ipse, in sua ad inclytum Senatum Bisuntinensem præfatione præmissa ejus commentario in Michæ prophetiam, ubi inter alia, „ Videns igitur, scribit, quod in ea urbe, (de urbe *Metensi* loquitur) tam regnet impietas . . . cessare ab eis debui, „ quoniam verbum Domini pepulerunt, & ad alias urbes scribere, quæ sunt Domini: E quibus primum menti occurrit „ *Bisuntium*, urbs magna potens, inclyta, comitatus Burgundiae prima, Christianissimo *Argentorato*, reliquis pluribus „ vicinior. Urgebat ideo vehemens Spiritus, ut quando *Metenses* se indignos faciunt Verbo Domini, ad vos convertar, „ æternæque salutis eloquia ad vos mittam. Provocavit quoque „ me nonnihil, quod, ego ipse tametsi Avenione natus, nostra „ verumtamen familia, ex Burgundia, nempe ex Orgeleto originem traxit. . . . Afficior omnium saluti, sed præsertim „ meorum *Burgundorum*, interim veruntamen cupiens anathema fieri pro meis *Avenionensibus*, qui sub Antichristi summi „ imperium vivunt, & pro infelicissimis *Metensibus*, qui Sanctum Dei Verbum ad eos missum tam sæpe pepulerunt. „

Habuit LAMBERTUS, natalem urbem *Avenionem*, ibidem natus A. 1487. patre, legationis Pontificia & palatii ut vocant Apostolici Secretario, quod ipse in dedicatione commentarii de conjugio testatur, è familia, quæ ex Burgundia, nempe ex Orgeleto originem traxit. Anno ætatis decimo quinto, cum patre jam in tenella ætate orbatus esset, ordinis Minoritarum Monasterio, quod Avenione est, se mancipavit, externa sanctitatis specie deceptus. Neque tamen ea fuit Monachalis vita diuturna, quippe cum agnita propius veritate Evangelica, & perspecta hypocrisis pariter atque impietate Papistica, eidem prorsus renunciaverit, in Germaniam se conferens, ubi posthac scripto (a) singulari, rationes, propter quas Minoritarum conversationem habitumque rejecerit, edisseruit. Sic igitur Lambertus noster A. 1522. reliquit Galliam, ubi jam annunciare Evangelium, Lutheri libros legere, & aliis commendare tentaverat, quos tamen

(a) Quod scriptum inter Documenta huic operi subnexa N. IV. legi volumus ex SCHELHORNII Amœnit. Literar. Tom. IV. p. 312. seq. 324.

men combusserant Monachi, à quibus is præterea admodum contumeliose tractatus erat, seque convertit primò in Helvetiam, ibique veritatem à se agnitam variis in locis nec sine fructu liberè prorsus ac fideliter docuit, uti cumprimis apud *Lausannenses* quod Evangelium docuerit, constat, permittente id *Sebastiano de Montefalcone*, Episcopo & Principe Laufanienfi (a) quando non ita multo post *Bernensibus*, *Tigurinis*, *Basileensibus* & *Friburgensibus* innotuit Theologis, à Berchtoldo Hallero præcipue commendatus Huldrico Zwinglio (b); Sed & eodem anno ad finem vergente Lambertus *Isenacum* Thuringiæ oppidum pervenit, ibique positiones quasdam (c) verbi gratia, de matrimonio male prohibito Clericis, de Confessione, de Baptismo, de Contritione, de Satisfactione, et sim. publicæ discussioni subjecit, sub conficito tamen *Johannis Serrani* nomine. Anno sequenti sub initium migravit *Witebergam*, atque contracta cum Luthero amicitia, ejus commendatione gravissus, ad publicam docendi provinciam est admissus, atque tum *Hoseam* Prophetam, aliosque libros Bibliocos studiosæ juventuti non sine auditorum plausu exposuit, quam ipsam expositionem A. 1525. typis imprimi curavit, præfixa ad *Fridericum* Saxonem dedicatione; Quidquid sit, cum apud Witebergenses commoraretur, is vitæ cælibis pertæsus, sponsalia fecit cum honesta virgine Witebergensi (d), ut legitimo matrimonio (quæ ejus sunt verba) carnis illecebras repelleret, sicque è Theologis Galliæ primus omnium sacra conjugii vincula subiit, uti ipse in literis ad *Georg. SPALATINUM* & in Epistola ad Franciscum I Galliæ Regem exarata, & commentario de Conjugio præfixo docuit. Anno sequenti 1524. Witeberga relicta, *Metas* se contulit, haud alio fine, quam ut inter Gal-

(a) vid. *Introd. nostr.* in *Hist. Reform.* T. II. §. XC. p. 247.

(b) Epistolam HALLERI ad Zwingl. exhibet J. H. HOTTINGER. *Hist. Eccl. Sec. XVI.* P. II. p. 584. sq.

(c) SCHELHORN. l. c. p. 327. ex *Spalatini* diario MSS. ad Ann. 1522. qui simul illarum propositionum quoddam lectoribus communicat specimen.

(d) Extant ea de causa ejus ad Ger. Spalatinum literæ die S. Johannis 1523. datæ, apud SCHELHORN. l. c. p. 353. sq. conf. ejus tractatum de conjugio, qui A. 1525. Noribergæ est editus.

Gallos suos cœlestia Verbi divini semina spargeret, ecclesiæque pomœria, quantum in se esset, proveheret: *Matis* adversariorum violentia pulsus (a), *Argentoratum* concessit, ibique quietem ac otium nactus, pleraque scripta sua in publicum emisit, quin imò scripto & viva voce Verbum Dei est interpretatus, atque post *Ezechielem*, & alia nonnulla (b), *Apocalypsin* & *Daniëlem* tunc enarravit. Certè, Argentorati is A. 1525. suum in *Joëlem* Prophetam commentarium luci publicæ donavit, quem cum *Sigismundo* Comiti de *Hohenlæ*, ecclesiæ Argentinensis Decano dedicaverit, eum inter alia, ita alloquitur. „ Ob id autem „ Tuæ Celsitudini hunc Prophetam, qui maxime est adversus „ filii perditionis factionem, dicare volui, eò quod mihi sit persuasissimum, te omnem Satanæ altitudinem, quæ in eo cernitur, „ toto corde calasse, atque, ut tuo exemplo multi fiant ex „ Nicodemis Apostoli, hoc est, ex secretis veritatis confessoribus, & sermonibus & facto publici eius adsertores. Videmus „ quosdam tui ordinis, qui abscondite Christum adserunt, publice autem negant. Negant autem satis, dum profiteri nolunt, quod sciunt. Timent miseri & cœci, suis peris, culinis, stabulis & ventribus. „

§. X. Circa hæc tempora, Anno scilicet 1526. Philippus Hassiæ Landgravius, Hassiæ suæ reformandæ intentus, eundem hunc Lambertum nostrum in Hassiam vocavit, ut Synodo illi *Homburgensi* (c) quæ religionis in Hassiæ reformandæ ergo instituebatur, interesset, & totum Reformationis negotium moderaretur, quod & per edita ab ipso *Paradoxa*, factum fuisse jam alibi monuimus, ut Anno seq. 1527. cum *Marburgense* Lyceum inau-

D

gu-

(a) vid. Præfat. ej. ad commentar. in Micham, ubi ita: *vocatus & missus sui à Domino è Saxonibus ad Metenses, ut eis annuntiarem Evangelium regni sui. Ad quos ingenti cum viarum discrimine veni, sed tam in me insanivit cohors Papæ, hi scilicet, quos Spirituales ementito vocant, (nihil enim minus quam spirituales sunt) ut post occiduum vel coactus venerim ad Christianiss. Argentoratum &c.*

(b) Id ipse proficitur ad Senatum Argentinensem in Epistola dedicatoria præfixa commentariis in Sophoniam, Haggæum, Zachariam & Malachiam, conf. SCHELHORN. l. c. p. 386.

(c) vid. *Hist. nostr. Reform.* T. II. §. LXIX. p. 165.

guraretur, *Lambertus* quoque noster primus in ea constituere-  
tur Theologiæ Professor. Enimverò, cum A. 1529. ad compo-  
nendos doctorum Evangelicorum, Helveticorum & Saxonico-  
rum animos nutu Principis illud celeberrimum institueretur *Col-  
loquium Marburgense*, tum Franciscus noster, animi uti videtur  
pendens, quamnam sequeretur sententiam, non ei quidem inter-  
fuit, tanquam actor, qui colloquentis partibus fungeretur, at-  
tamen tanquam auditor, eo cum successu, ut & ipse, & Philip-  
pus Princeps, abinde in Helvetiorum de sacra Cœna senten-  
tiam (a) secesserint; Neque tamen, eum abinde diu rebus hu-  
manis fuisse superstitem, Academici Marburgensis Universitatis  
Annales testantur, quippe cum A. 1530. jam fato sit functus, &  
triste sui apud Marburgenses reliquerit desiderium, hoc conde-  
coratus Epitaphio. (b)

Lambertus claris Gallorum finibus ortus  
Exul pergratus Martis in urbe fuit.  
Explicuit sacros studio fervente Prophetas,  
Scripturæ sanctis deditus historiis.  
Hic Evangelicæ doctrinæ summus amator,  
Hostis Romulei Præfulis acer erat.  
Edidit in Divum sacra commentaria Lucam,  
De captivo hominis scripsit & arbitrio.  
Conjugii tædas sacri laudavit honestas,  
Polluti thalami probra nefanda notans.  
Gallorum Regi transmisit & ipse libellos,  
Exoptans Patriæ commoda ferre suæ.  
Sed quis narrabit, quos scripserit ille tot annis  
Repletos multa commoditate libros.

Inno-

(a) vid. SCHELHORN. Amœnit. Liter. T. IV. p. 376. sq. Et sa-  
nè, cum is ad ministros Ecclesiæ Argentinenfis libellum conscripserit,  
sub titulo: *symbolum fœderis nunquam rampendi*, qui A. 1530. Argento-  
rati prodiiit, cumque in eo libello doctrinæ Zwinglii subscripserit, nemo  
amplius, eum ad mortem usque, Lutheri doctrinæ adhæsisse, adfirmare  
poterit, Conf. *die Casselsche Wechselschriften* Cassel. 1632. p. 258. 259.

(b) Est ei id positum à NIGIDIO in Catalogo Professorum Marbur-  
genfium vid. Jo. TILEMANNI Vit. Profess. Theol. Marburgenf. p. 9.



Innocuam hic degit casta cum conjuge vitam,  
 Quæ potuit sanctum sat decuisse virum.  
 Tandem pestifero morbo correptus obivit  
 Gallus in Hassiaco fata suprema solo.  
 Nec longo spatio conjux dilecta marito,  
 Consimilem mortis cæpit inire viam.

Erat vir pius (a), eruditus, laborum patientissimus, flagrantissimo pro veritate agnita zelo præditus, variis fortunæ discrimi-

D 2

mi-

(a) Pietatis ejus singulare specimen elucescit ex ejus secessu Metensi, quem post præviam fidelium vocationem, & repetitam divini Numinis consultationem, singulari zelo Domini exercituum ductus, suscepit, tametsi gravissimæ quoque propter Christum subeundæ ipsi instarent Passiones conf. Præf. ej. in Proph. Mich. & tract. de vocatione fidelium, ex quo pauca quadam ut hic legantur, non inopportuno judicabam; ita vero Is p. 19. b. & 20. a. „ Scio ego & novi fratrem unum, qui aliquando in „ gravissima perplexitate, super vocatione sua positus erat, & id quidem „ sic, ut multo tempore nulla omnino pax illi esset, à facie sævissimæ „ perplexitatis hujus. Is tum erat in vocatione una, quam & exequebatur. Interim autem sollicitabatur à multis, ut alio pergeret. Utrinq. „ que videbatur necessitas, ita ut magna pars fratrum adferrent, dimit- „ tendam priorem vocationem, propter secundam. Alii autem opposi- „ tum decernebant, & hi plures reliquis erant. Verum istorum rationes, „ quibus adferebant, non deserendam priorem vocationem, nonnulli ad „ carnem spectare dicebant, eo quod in priore vocatione erat pax & se- „ curitas à multis periculis: in alia vero multa & eadem gravissima, etiam „ mortis pericula, erant. Verum absque similitudine, major fructus à „ posteriore vocatione sperabatur. Inter vero hæc animi dissidia, nulla „ erat misero requies, ut quidem vixdum somnum caperet. Proinde eo- „ rum quæ præscripsimus memor, oravit dominum, ut hanc contradic- „ tionem forte dirimeret, & ad id servavit ea quæ novissime diximus ob- „ servanda, dum in rebus seriis, & tam perplexis, domini beneplacitum „ requiritur. Sique ex fide & post multam orationem, misit sortem, „ & fors cecidit super vocatione secunda. Demum factò intervallo, & „ memor periculorum, in quæ se coniciebat, oravit, ut si eum servatu- „ rus erat ab omnibus, & liberaturus ab Antichristorum manibus, ut non „ clauderetur omnino os, deum laudare volentis, confirmaret iterum „ sorte eandem vocationem, & fors sic ut ante cecidit. Post aliquot de- „ nique horas, memor Gedeonis, qui in vellere in area, futuræ belli „ vic-

minibus jactatus, ore, manu, vita prodesse cupiens vereque adè inter primitias Galliaë Evangelicæ recensendus, cuius ti monitis gravissimis auscultare voluisset Franciscus Galliarum Rex, & qui ejus aulam dirigebant Ministri, habuisset jam inde ab initio insignem in eo & pereximium Reformatorem Gallia, quæ illi in amoribus ac deliciis erat, quàmque ut Christo & ejus Veritati lucraretur, remigiò, ut ajunt, velòque contendebat. Licet, cum veritatis radii successivè semet nobis infinuent, is quoque non in omnibus acutum aut verum vel creverit vel cernere potuerit.

§. XI. Sed ea Reformationis gloria potissimum relicta fuit Triumviris præstantissimis, *Gulielmo FARELLO*, *Petro VIRETO* & *Johanni CALVINO*, de quibus adeo ut paucis agamus, ab hoc opere non erit alienum. „ Erat enim, (ut cum *Tb. BE-*  
„ *ZA* (a) loquamur) jucundissimum spectaculum, tres istos tan-

„ tos

„ victoriæ, ter signum à domino petiit, oravit ut idem tertio monstrare-  
„ tur, quod & factum est. Misit namque sortem, & fors ipsa tertio ce-  
„ cidit, sicut à principio. Tum deferuit primam vocationem, & ad-  
„ gressus est iter ad secundam. In via autem, accidit illi impedimentum  
„ gravissimum, ut secundum hominem desperatum fere omnino esset,  
„ quod posset unquam pervenire quò tendebat, increpabant quoque il-  
„ lum multi, quod abivisset, suadebantque alii ut ad priorem vocationem  
„ regrederetur. Tum ille adflictus admodum, & de hominibus despe-  
„ rans, in solum autem Deum fiduciam habens, oravit dicens: Domine,  
„ in multa fiducia bonitatis tuæ, non in incredulitate cordis mei peto,  
„ ut mihi in tot pressuris & malis nunc posito, & vehementissime terro,  
„ adhuc semel ostendas, quod tertio palàm facere dignatus es. Tum  
„ adhuc sortem misit, & fors ipsa sicut ab initio cecidit. Mox ille iter  
„ adgressus, tam aperte agnovit & probavit, ipsam vocationem esse à  
„ Deo, ut nemo unquam satis rem explicarit. Bonus est deus speranti-  
„ bus in eum, animæ quærenti illum. „

(a) BEZA in Vita Calvinii Opp. Bezæ Tom. III. fol. 370. Est au-  
tem memorabile, quod hic omittere non possumus ejusdem BEZÆ his  
tribus Ecclesiæ Galliaë Reformatoribus datum Elogium in ej. Epigr. p. 178.

Gallica mirata est Calvinum Ecclesia nuper

Quo nemo docuit doctius.

Est quoque Te nuper mirata Farelle tonantem,

Quo nemo docuit fortius.

„ Est





**GULIELMUS FAR ELLUS.**

*Ecclesiae Gallicanae Reformator.*

„ tos in Ecclesia Dei viros, usque adco in opere divino consen-  
 „ tientes, eosque diversis donis florentes, cernere & audire.  
 „ Excellebat quadam animi magnitudine Farellus, cujus vel au-  
 „ dire absque tremore tonitrua, vel ardentissimas preces percipe-  
 „ re nemo posset, quin in ipsum pœne cœlum subveheretur.  
 „ Viretus facundiæ suavitæ sic excellebat, ut auditores ab ip-  
 „ sius ore necessario penderent. Calvinus quot sonabat verba,  
 „ tot gravissimis sententiis auditoris mentem explebat, ut sæpe  
 „ sibi in mentem venisse referat Beza, perfectum quodammodo  
 „ videri pastorem, qui ex tribus illis esset conflatus. „

*Gulielmus* FARELLUS, (quem jam diximus Ecclesiæ Mel-  
 denfi ad *Gulielmi Briffoneti* nutum operam suam licet haud diu-  
 turnam collocasse) natus erat A. 1489. ex nobili in Delphinatu  
 Galliæ prosapia ortus; Ab ineunte autem ætate Lutetiæ Pari-  
 siorum disciplinis atque artibus est imbutus, eo cum successu at-  
 que profectuum suorum fama, ut juvenis admodum jam illustri-  
 bus Viris & innotesceret, & ab iis magni æstimaretur, siqui-  
 dem & Faber Stapulensis, in cujus disciplinam is concesserat,  
 illi tum jam locum in collegio Cardinalis Monachii (le Moine)  
 procuraverat, cui cum per aliquot annos cum laude præfuisset,  
 is una cum Fabro ad Meldensem vocatus Episcopum, illi Ec-  
 clesiæ operam suam addicebat. At verò, cum inde pulsus esset  
 A. 1523. is statim Argentoratum secedere, ibique à Capitone  
 & Bucero plenis ulnis recipi (a); Neque tamen ibi longas nec-  
 tere moras, quin potius Anno sequente 1524. mense Februario  
 Basileam contendere; Apud Basileenses tamen, cum, invitis  
 Academicis, civili senatus auctoritate ad disputationem Thesium  
 quarundam Evangelicarum (b) esset admittus, non diu commo-  
 rari potuit, sed urgente factione Pontificia, cui tum favebat

D 3

Eras-

Et miratur adhuc fundentem mella *Viretum*,

Quo nemo satur dulcius.

Scilicet aut tribus his servabere testibus olim,  
 Aut interibus Gallia.

(a) ANCILLON in vita Farelli p. 110. apud BAYLE Tom. II.  
 p. 443.

(b) *Histor. Nostr. Reform.* T. II. p. 269. 270.

Erasmus, urbe ejectus Montem Belligardi (vulgo *Mompelgard*) adiit, ibique (a) quod Ulricus Dux Wurtembergensis, cui ea parebat, Evangelicæ doctrinæ faveret, renati Evangelii causam habita concione, & instituta cum *Francisco Monacho* disputatione, promovit, & omni modo utilem ecclesiæ præstitit operam; In locis autem vicinis, tractuque toto Burgundico (b) doctrinam à scoriis Pontificiis repurgatam inculcavit, tanta cum animi contentione, tantoque cum ardore (c), ut eum divinitus ad hoc munus excitatum re ipsa commonstraret, licet non deessent (d), qui moderatiorem in eo spiritum desiderassent;

Quidquid sit, universus ille tractus *Lausannensis*, *Aquilejensis*, *Neocomensis*, *Muraltenfis*, in Gallici idiomatis Helvetia, quod per ipsum (e) annis proxime insequentibus sit reformatus, constat, quippe cum & *Bernensi* disputationi A. 1528. habitæ interfuerit, & singularem lingua Gallica tum instituerit collationem cum doctore quodam Sorbonista, qui Pontificias in se partes susceperat; Nam & Farellum nostrum junctis cum *Vireto* viribus Ecclesiam *Genevensem* instituisse; satis est notum; atque id sua deinceps auctoritate effecisse, ut eadem in urbe *Johannes Calvinus* aliquando susciperet Ecclesiæ gubernandæ & regendæ ministerium, seque tum Ecclesiæ tum scholæ Genevensi addiceret, quippe qui non audebat (quæ Calvinus sunt verba) ad Farelli tonitrua,

(a) FRICK in Seckendorf. German. p. 663. 664.

(b) Certè ERASMUS Farelli inimicus ita Basilea d. 4. Septemb. 1524. „inter alia scribebat. Factio crescit indies latius, propagata in *Sa-  
“haudiam*, *Lotbaringiam*, *Franciam*, atque etiam *Mediolanum*. Tu-  
„multuatur & *Burgundia* nobis proxima, per Phallicum quendam Gal-  
„lum, qui è Gallia profugus, huc se contulit; „

(c) vid. SCULTET. in Annal. l. c. p. 225. & Ep. Zwingl. & Oecolamp. multis in locis. Conf. SPANHEM. Pater in Geneva restituta p. 40. 41. apud Bælium in dictionario p. 443. b. Ubi simul Erasmi virulenta referuntur in Farellum dictæria.

(d) Oecolampadius ipse ad inhibendum ejus fervorem ita ad eum d. 19. Augst. *Evangelizatum non maledictum missus es, laudo zelum, modo ne desideretur mansuetudo. Vinum & oleum in tempore suo infundendum. Evangelistam, non tyrannicum legislatorem præstes.*

(e) SPANHEM. l. c. p. 41. 42. Conf. *Hist. nostr. Reform.* T. II. p. 322. & RUCHAT. *Hist. Reform. Helvet.* Tom. II. p. 203.

*trua, plus quam Periclea, jugum vocationis, quod sibi à Domino videbat imponi, detestare.* Et quanquam ubivis ferme Farelli laboribus indefessis obstitarent sacrificuli, ipseque adversus omnis generis hostes habebat decertandum, tamen singulari providentia divina est effectum, ut una urbe extrusus in alteram migraret, & civitatibus expulsus, agrum circumjacentem & regionem ingenti successu Evangelii prædicatione impletet, sicque innumeram hominum multitudinem inter ludibria, verbera & contumelias, diaboli & Cleri ingratiis, qui nihil non in Farelli & Evangelii perniciem moliebantur, Christo vindicaret. Certè imperterritus hominis animus, omnes in stuporem dabat, cum viderent, animum simul ac vocem illi ad strictos enses constare, adeò quidem, ut illi ex Clero, qui continuo campanarum clangore & aure bombycina lanugine oppleta, conciones ejus eludere diu sategerant, postmodum patulas aures & faventes animos ad Farelli auditorium adferrent.

§. XII. Cæterum, is A. 1542. (uti Buceri ad *Calvinum* (a) habet Epistola) *Metim* venit, ac primam concionem in cœmiterio Dominicanorum habuit; Qui cum aliud non possent, campani æris impulsu impedire concionem conari sunt. Ibi tum Farellus contra ad ravim usque vocem intendit, nec vinci se à strepitu ullo passus est, Postridie tria circiter hominum millia confluxerunt Evangelium audituri. Sed à Farello, ii qui Evangelio favebant, petierunt, tantisper quiesceret, donec res eò deduceretur, ut sine metu alicujus motus concio haberi posset: In concilium ergo vocatus Farellus, interrogatusque, quo jubente & petente concionatus esset? Respondit: *jubente Christo, petentibus autem ejus membris*, simulque de suo munere graviter, deque Evangelii prædicatione piè disseruit, ac magistratum sui officii commonefecit. Dum autem Senatus, quid ei faciendum, deliberat, interea Evangelici alium quandam statuta & habitu Farello non abfimilem, equo impositum educunt. Interim verus Farellus Meti latet, donec Principum ac civitatum Germaniæ fœderatorum intercessione liberum impetretur Metensis religionis exercitium. Verum Pontificii, legatos Germanos nec ho-

spitio

(a) vid. ADAMI vitæ Theologor. extoror. p. 58

spitio exceperunt, nec in urbem admiserunt. Tandem auditis, responsum datum est nullum, quod Senatus, ut dicebant, per seipsum tunc cogi non posset. Inde ad Cæsarem res delata, cujus iussu interdictum à senatu civibus fuit, ne cujusquam interessent concioni (a), qui non Episcopi & tredecim virorum mandatu doceret.

Digressus itaque inde Farellus, denuo se totum *Neocomensi* Ecclesiæ mancipavit, in qua diligentia & zelo singulari, usque ad extremam senectutem fidi pastoris officium obivit: Sæpius verò etiam interea, quippe qui Genevæ adeo vicinus erat, Genevam excurrit, ubi *Calvinus*, altera vice receptus, Evangelium annunciabat; Ibi vero, quod denuò vituperationibus obnoxius fuerit atque afflictionibus, quas ingrati Genevenses in eum conjiciebant, colligitur ex *Joh. Calvini* ad Tigurinos Epistola, quæ ita se habet.

„ Cum hic nuper esset Frater noster Farellus, cui se totos  
 „ debent, ut satis nostis, Genevenses, & pro jure suo eos li-  
 „ bere moneret, tantus in eum furor exarsit, ut capitale judi-  
 „ cium in eum intentare non sint veriti. Scio equidem, novum  
 „ non debere videri, si reperiantur in urbe libera factiosi homi-  
 „ nes, qui turbas concitent; Sed deploranda est Senatus nostri  
 „ cæcitas, quod libertatis suæ Patrem, & Patrem hujus Ec-  
 „ clesiæ, sibi reum causæ capitalis, mitti à Neocomensibus po-  
 „ scit. Dedecus hujus urbis proferre cogor, quod sanguine  
 „ meo delere cuperem. „

De reliquo Farellus noster, paucis admodum editis scriptis (b),  
 anno

(a) Hanc verò causam deinceps ad Annum 1542. plenius enarrabimus.

(b) Inter ea recensetur *Descriptio illius Collationis Bernensis; summam, sive Declaratio omnibus Christianis necessaria.* Liber de *S. Cæna Domini* nostri J. C. ejusque *Testamento. Gladius Spiritus adversus avi ejus Libertinos* &c. Neque vero dubium est, quin ejus epistolæ, quarum integram se asservare farraginem professus est v. Cl. Abr. RUCHAT, Historiæ Reformationis Helveticæ conditor solertissimus, animi ejus ad omnia mala propter Christum & ejus veritatem perpetuanda obfirmatum, nobis exhibeant, cum id vel ex paucis quibusdam fragmentis à Doctissimo Ruchato hinc inde suæ tractationi tanquam totidem luminibus iusertis, colluceat.







PETRUS VIRETUS.

*Gallia mirata est fundentem mella VIRETUM,  
Quo nemo fatur dulcius.*

anno ætatis septuagesimo sexto A. 1565. d. 13. Septembris supremum obiit diem, cum leoninam ubivis magnanimitatem præ se tulisset, præsentiam animi singularem, patientiam infractam & infatigabilem, contemptum periculi intrepidum, &, quod præcipuè in eo fuit notandum, studium disciplinæ Ecclesiasticæ & puritatis morum inexorabile: Quæ sane dotes omnes ac virtutes, si fuissent cum mansuetiori animi indole conjunctæ, virum potuissent reddere incomparabilem.

§. XIII. Si quando sit, ut ad intensum veritatis propagandæ studium, accedat morum suavitas & oris facundia, tum sanè is, in quem hæc duo conveniunt, magnam de se in hominum animis excitare potest admirationem, & prosperum sibi polliceri operis sui successum: Hæc autem duo in *Petro VIRETO* (a), cujus nunc delineare imaginem volupe est, convenisse, propior ejus vitæ & scriptorum inspectio edocebit.

Fuit is natus in oppidulo Bernensis ditionis, *Orba* (b), quod Burgundis est proximum A. 1511. Primum Græcæ Latinæque linguæ intelligentia, tum optimarum artium notitia, omnisque liberalis doctrina ab eo percepta est Lutetiæ Parisiorum, qua in urbe studiorum suorum fundamenta jecit, simul verò etiam imbutus est purioris doctrinæ gustu, ut cum vix ex ephebis egressus esset, jam doctorem quoque veritatis agere potuerit ac egerit, siquidem jam A. 1531. sicque vigesimo ætatis anno, cum Lutetiam relinquere deberet, in urbe patria se ministerio sacro devoverit, ac d. 6. Maji A. 1531. primam habuerit concionem, eo cum successu prosperrimo, ut ipsos quoque parentes suos per Evangelii prædicationem Christo lucrifecerit, ac deinceps in

E

con-

(a) Neque præter meritum ejus elogium condidit Cl. RUCHAT Hist. Ref. Helv. T. VI. p. 353. P. Viret a été le premier savant homme, que je sache qui soit sorti du pays de Vaud, & même de toute la Suisse Romande. Et comme il a été fort au dessus, de tous ceux, qui l'avoient devancé (ce qui n'est pas beaucoup dire) j'ose assurer, qu'il n'est venu personne après lui, dans ce Pays là, qui l'ait surpassé, peut-être même ne m'aventureroisje pas trop, quand je dirois, que je ne sache personne, qui l'ait encore égalé.

(b) RUCHAT Hist. Ref. Helv. T. IV. p. 39. ADAMI Vit. Theolog. exter. p. 61.

constituendis per tractum illum ecclesiis, Gulielmo Farello præclaram præstiterit operam, in Lausannensi cumprimis Ecclesia multos annos docens & scribens: Sed &, cum A. 1541. Joh. CALVINO, tum jam Ecclesiasti Genevensi, demandaretur ad colloquium Wormatiense (a), (quod deinde Ratisbonam rejectum est,) legatio, Viretus interea temporis apud Geneveses sacro functus est officio, ejusque Ecclesiæ curam suscepit, non sine variis licet, quæ ipsi creabantur molestiis & tædiis, quæ ut devoraret, ardens efficiebat ac indefessum veritatem propagandi studium. Paulò tamen post, Geneva relicta, quippe quem ad tempus duntaxat Genevensibus concesserant Bernenses, ad suos iterum Lausannenses abiit, apud quos ore & scriptis, institutisque cum adversariis sæpenumero colloquiis (b), datis consiliis

(a) Conf. BEZA in vita Calvini p. m. 370.

(b) Uti præ reliquis illud A. 1536. habitum Lausannæ colloquium latissime describitur a doct. Ruchato l. c. Tom. VI. p. 1—317. in quo primariè cum Farello, tum Vireti fuerunt partes, qui cumprimis etiam, non solum adversus Pontificium Transsubstantiationis signum, sed & adversus illam realem quam dicunt corporis Christi in S. Cœna præsentiam, adeo egregie p. 248—259. disputarunt & acriter, ut qui ipsis dehinc Lutheranismum impingere allaborent, omnem exuisse pudorem dici debeant: Sic enim inter alia Viretus (uti ejus Colloquii acta habent apud Ruchat l. c. p. 257.) *Il est impossible, ajoit, que le corps de Jesus Christ soit dans le sacrement, comme il estoit, quand il fit la Cene, car alors il estoit passible & mortel: il faudroit, qu'il le fut encore a present, ce qu'on nie: Ou bien, qu'il eut eu deux corps, l'un passible & l'autre impassible & glorifié, pour estre par tous, & celui-ci ne seroit plus corps, & Jesus ne seroit plus homme, mais seulement Dieu, s'il est au sacrement en corps glorifié, il n'y est donc pas comme il estoit en la cene; Car en cenc il estoit passible & mortel, n'ayant pas encore glorifié, il n'estoit pas encore en plusieurs lieux, & par ainsi, n'estoit pas au pain, mais occupant un-lieu a la Table. Et s'il n'y estoit pas en la Cene, que lui me-me faisoit, je ne croy pas, que vous ayez plus de puissance que lui, ne que nous puissions faire une Cene, ou qu'il soit mieux, qu'a celle la.* Uti is deinceps ad convincendum adversarios, quod Christi corpus glorificatum non possit esse ubique, adducebat effatum Angeli ad mulieres Matth. XXVIII. & Luc. XXIV. *Ὁυκ ἴδιν ὡς, ἡγάθη γὰρ, & deinceps; Ἰδου προαγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν κ τ. λ.* quæ omnia dici ab angelo nequiverint, si corpus ejus non certum ac determinatum æque post atque ante resurrectionem occupavisset locum.

filiis variis, etſim. is operæ ſuæ ingens fecit pretium, atque tantisper apud eos eſt commoratus (a), uſque dum gravioris morbi impetu & virium imbecillitate fractus, primò ad *Nemaufenſem* in Septimania A. 1561. eccleſiam accederet (b) ac deinceps *Monpelienſem* (c), ubi per aliquot tempus verſatus eſt, uti A. 1562. d. 12. Januarii per eximiam prorfus ad Eccleſiæ Reformatæ miniſtros ad colloquium Monpelienſe congregatos ſcripſit epistolam (d), quæ vel una & ſola commonſtrat, quam ab omni plane ſeditione civili, & tentaminibus in Regem vel Rempublicam infeſtis, alieniſſimi fuerint ſancti illi noſtri Reformatores: Interea verò, dum præclara Galliæ urbs *Lugdunum*, eam ejus admodum impenſe ſibi expoſceret opem, quam iſſis denegare, uti non erat integrum, ita Viretus ultimos annos in *Gallicis Eccleſiis Reformandis* (e), conſumſit: Primò quidem *Lugdunenſibus* operam præſtando, inter duras licet belli civilis tempeſtates & ſæviſſima mox conſecutæ peſtis contagia, donec Pontificiis & maximè Jeſuitarum ſactione procurante A. 1563. in Gallia edictum proponeretur. „ Ne cui niſi indigenæ, & in regno nato „ ſas eſſet, Religionis Proteſtantium miniſterium exercere. „ Eo enim plerique exteri à miniſterio remoti ſunt, inque iis *Viretus* (f); Qui relicta, cui haſtenus præfuerat, *Lugdunenſi Eccleſia*, *Arauſonem*, & *Johanne Regine* Navarrenæ accitu, *Bearnum* venit, ubi aliquamdiu *Orteſii* docuit, uſque dum in his

## E 2

iſſis

(a) Niſi quod tamen A. 1548. una cum Farello Genevam ad ſopien- das lites inteſtinas excurreret, teſte BEZA in vita Calvini fol. 374.

(b) vid. Ep. VIRETI dedicatoria præfixa Tomo I. *Inſtructionis Chriſtiane* ad Eccleſiam Reformatam Nemaufenſem Lugduno ſcriptam. d. 7. Decemb. 1563.

(c) vid. Ep. VIRETI dedicatoria præfixa Tomo II. *Inſtructionis Chriſt.* ad Eccl. Reformatam Monpel. Lugduno ſcriptam d. 12. Decemb. 1563.

(d) Hanc, quod ea eſt cedro digniſſima, nobis conſervavit Theod. BEZA in Hiſtor. Eccleſiarum Reformatarum Galliæ Tom. I. p. 886. ſq. Unde eam decerpſimus, atque inter documenta huic volumini ſubjuncta Num. VI. legi voluimus.

(e) Certè BEZA in Hiſtor. Eccleſ. L. VI. p. 88. b. Viretum appellat unum ex præcipuis & celebrioribus ſui temporis V. D. miniſtris: *Pierre Viret dans les plus renommés miniſtres de ſon temps.*

(f) vid. THUAN. Hiſtoriar. Lib. XXXV. Cap. II. Volum. II. p. 348.

ipsis Navarrenæ ditionibus cursum suum consummaret, atque A. 1571. quod habebat mortale deponeret, atque triste sui relinqueret desiderium, quod tamen, aliquo modo per ea, quæ édedit Scripta immortalia, censeri potest expletum esse, quippe qui eximiis ingenii monumentis & suam ætatem, & sequentium temporum ecclesiam sibi devincivit:

§. XIV. Et, cum prioribus annis ad erudiendum præcipuè Ecclesiam Gallicanam, lingua Gallica suos consignaret commentarios, tum deinceps tamen & Latino sermone eoque venusto & perspicuo eundem usum fuisse constat. Habent autem hoc peculiare Scripta ejus, quod & profint & delectentur, quippe quæ, festivum in modum, varias Pontificiorum superstitiones risui exponunt, & lectorem sæpenumero, dum erudiant, summa voluptate afficiunt, comparando cum hodiernis Papistarum sacris, vetera Romanorum Gentilium sacra, & indicando, quam recentiorum illorum Romanensium major etiam ac fœdior sit idololatria, quam quidem fuerat Romanorum veterum; Quò ante omnia de *Theatrica Missæ saltatione* facit *Cento*, quantivis pretii, ex veteribus Poëtis consarcinatus, qui lectorem præcipuè in Poëtis versatum novo genere voluptatis (uti apud Belgas decantatum illud Alvearium Romanum) perfundit & recreat:

Quamvis tamen, eapropter censeri non debeat, quasi minus seriò tractavisset ea, quæ ad veram & salutarem doctrinam faciunt, quippe cum non minus graviter ac nervosè quam seriò disputet adversus errores, cum *Papisticos*, tum etiam illorum, qui verbi divini vel inter *Anabaptistas*, vel inter *Libertinos* & *Deistas* suorum temporum erant contemptores, itemque adversus eos, qui circà Religionem simulandum quoque ac dissimulandum esse præcipiebant.

Exemplo sint ea, quæ in Præfatione ad Laufannenses directæ atque Theatricæ Missæ rhapsodiæ præmissa refert, quando inter alia: „ Videbam, inquit, nullum esse idolum in toto Christiano orbe, nullumque genus superstitionis ac idolatriæ, hoc uno, toti Christianæ religioni probrosius, exitiosius ac magis pudendum, quodque majores vetustiores præstantioresque auctores, habere crederetur. Huc accedit, quod hæc sacra, velut sentina quædam sunt & fœx omnis antichri-

„ stianæ

„ stianæ impietatis & sacrilegæ ejusdem audaciæ, in quam,  
„ quasi in publicam cloacam congesta sunt & concervata om-  
„ nia antichristianæ doctrinæ ludibria & portenta, atque omnes  
„ in Christum blasphemiar & contumeliæ.

„ Præterea, quid jam hodie invenias, quod difficilius, ex  
„ animis hominum revelli possit, non eorum tantum, qui toti  
„ adhuc fascinati sunt veneficiis doctrinæ papisticæ, verum  
„ etiam, quam plurimorum ex illorum numero, qui ejus hostes,  
„ & Evangelicæ veritatis professores atque propugnatores videri  
„ volunt? Enimverò, quam multos videas ex horum grege,  
„ non modò ex gregariis hominibus, sed & ex ipsis anteligna-  
„ nis, suo quidem judicio lectissimos & egregios viros, qui  
„ multa apud omnes eruditionis sapientiæ & sanctitatis laude  
„ & opinione præstant, quos nihil jam pudet pigetque asserere,  
„ Christiano homini licere post cognitam Evangelii veritatem  
„ exsecrandis Missæ sacris non solum interesse, tanquam eorun-  
„ dem consorti, sed etiam, si ita comparatum est, quasi mysta-  
„ gogum & antikitem præesse, in quibus tanta afficitur Chri-  
„ stus Dei Filius contumelia, quanta potest maxima excogita-  
„ ri? Cujus quidem horrendæ contumeliæ dissimulatio, istis ho-  
„ minibus non infeliciter institutis, sed ad ungunem expolit-  
„ in plausibili illa sua simulandi & dissimulandi schola, nihil  
„ aliud esse videtur, quam aut jocus quidam puerilis aut thea-  
„ tricus lusus.

„ Neque minus severa sunt ea, quæ is adversus sui temporis Li-  
bertinos in libris *de Ministerio Verbi Dei* disputat, ubi ita:

„ Nam illis (de Libertinis loquor) Christus est Satanas & Sa-  
tanus Christus, vitium virtus, virtus vitium. Nullum enim  
„ ex eorum sententia peccatum est, nisi eorum opinione qui se  
„ peccare putant. Verus Dei timor, & eo imbuta conscientia  
„ pro inferno illis habetur, & Furiarum regno & conscientiæ  
„ carnificina, pro paradiso autem & vita beata, conscientia di-  
„ vini judicii contemtrix secunda stupida & consopita. . . .  
„ His verò jactis fundamentis, ita Scripturas Sacras interpretari  
„ solent, eas quocunque volunt versantes, ut illarum testimoniis  
„ impiam suam sententiam & doctrinam approbare & confirmare  
„ videantur, & imperitis fucum faciant. „ E 3 Sed

Sed & maximè severa, quin imò pia & gravia esse, quæ is de vi & efficacia Ministerii, & quo modo hic Dei opus & hominis opus ab invicem distingui debeat ac secerni, præcipit, nemo denegaverit, ubi inter alia hunc in modum (a): *Fateamur ergo hoc ministerium esse efficax quidem, non autem hominum ministrorum ratione atque opera, aut eorum, quæ ipsi de suo afferre solent, sed illius solius vi atque efficacia, qui ejus est auctor & eorum effector quæ ipsius vi perficiuntur. Is enim solus sui spiritus arcano afflatu corda movet & intus perficit, quod foris externo ministerio nunciat, testaturque, idque libere, ubi, quando, per quos, & in quibus ipsius bonitati visum fuerit, non autem ministrorum arbitrio. Et, paucis interjectis, ita pergit: „ Itaque ministrum dum conspici-*  
*„ cimus, sacris dantem operam, sive is concionem habeat ad*  
*„ populum, sive sacramenta administret, nobis Christum, cu-*  
*„ jus refert imaginem ponamus ob oculos: qui ut suo spiritu*  
*„ ministrorum, quorum ministeriis uti placuit, mentes afflat,*  
*„ linguamque moderatur, & igne illo cœlicus demisso accendit,*  
*„ quo, die Pentecostes Apostolorum animos & linguas inflam-*  
*„ mavit, ita auditorum corda, quos in regni sui societatem ad-*  
*„ vocare constituit, fide parat, velut vasa quædam, ad ea ex-*  
*„ cipienda. Quoniam autem pacto? non utique ex ministrorum*  
*„ ore, quasi illi unà cum suo habitu pariter & Spiritum divi-*  
*„ num afflarent, aut ipsorum manibus, quasi ipsis adhærerent*  
*„ & unà colligata essent dona cœlestia; sed ipsius Christi ore &*  
*„ manibus &c. „*

§. XV. Cæterùm, ex reliquis Vireti scriptis (b) cedro dignifi-

(a) De vero Verbi Dei ministerio L. II. C. III. p. 5. b. & 6.

(b) Ea recensentur à Melchiorre ADAMI in Viis Theologorum exterorum fol. 61. sq. & van der HEYDEN in Elogiis & Iconib. Præstantium virorum itemque à P. BÆLIO in Lexico atque aliis: Inter quæ tamen præ cæteris eminet liber cui tit. *Les Actes des vrais successeurs de Jesus Christ & de ses Apotres & des Apostats de l'Eglise.* Quem is se conscripsisse testatur in Opere, *de la vraye & fausse religion.* Lib. VIII. p. 565. itemque Ejus *Instructio Christiana*, quæ A. 1563. Lugduni prodit, adversus ejus seculi Deistas inprimis directæ, & Liber cui titulus *Inzerim* ita appellatus, quod judicaret regulas Christianismi ibi inculcatas vel



nissimis, cum purior ab ipso in quibusvis doctrinæ fidei capitibus asserta doctrina colligatur, tum dictionis suavitas pariter atque lenitas animi singularis, tum denique non fucata pietas ac devotio, quæ omnes fert numeros emicat, seque cunctis fermè insinuat paginis; Nam & commemorantur ultimæ, Conjugis ejus Elisabethæ Turtaziæ, horæ ab eo editæ, quippe in quibus & piæ voces referuntur & meditationes, quibus ea matrona cum ex hac vita discedendum esset occupata fuerat, ut quoque palàm propter cœlestes quæ ipsi propinabantur consolationes, exclamare non fuerit verita fidei plena, *se cœlos jam videre apertos* (a).

Nam & illud ad exemplum facit, quod Viretus per multas afflictiones fuerit excitatus in civitate Dei athleta, quippe cujus, cum esset corpusculo per se imbecillo, vires etiam prostratæ sunt per venenum (b) ipsi à Genevensis cujusdam Canonici vel servo vel ancilla, propinatum, &, per vulnera in agro Paterniacensi, ipsi A. 1533. à sacrificulo ipsum per insidias invadente, inflicta adeò gravia, ut jacentem pro mortuo reliquerit; Neque tamen hæ virium corporis jacturæ impedierunt, quò minus obfirmato planè atque corroborato animo, tot sustineret labores tot fundaret ecclesias, tot profligaret adversarios & tot ingenii monumenta ad posteritatem transmitteret, ut facile pateat, quam nullum sibi tempus dederit vacuum à ministerii munere, quod ipsi datum erat, usque dum duram illam & laboriosam militiam absolvisset, ac ad veram revocatus requiem, laborum suorum reportavisset mercedem, nulla temporum injuria abolendam.

§. XVI. *Johannis* autem CALVINI, quanquam etiam nomen ejus & virtus nemini non sint nota, paucis verbis, ut quoque refricemus memoriam necesse est, quippe quem primarium corrup-

vel ad penitiorem concordiam, quam initi posse censebat, vel saltem ad ulteriorem Reformationem usque valituras esse: Est verò is Magno Franciæ Admiralio Colinnæo dedicatus, atque 6 absolvitur dialogis 1. Les moyenneurs 2. Les transformateurs. 3. Les Libertins 4. Les Persecuteurs 5. Les Edicts 6. Les moderez, par P. Viret à Lyon 1565. 8.

(a) RUCHAT Tom. VI. p. 316.

(b) ADAMI l. c. p. 61. RUCHAT T. V. p. 354. 355. it. BEZA in Iconibus Lit. S. ii.

ruptæ Religionis vindicem ac reparatorem agnoscunt Ecclesiæ Gallicæ (a), quique allucente Sole Justitiæ, *post tenebras Lucem* in iis restituit; Natus is est Novioduni Veromanduorum oppido celebri A. 1509. Patre *Gerardo Calvino*, qui equidem prius ipsum sacro cuidam, uti tunc erant tempora, destinaverat ordini, sed mutato, dum apud Parisienses discendi gratia versabatur, consilio; Quando factum est, ut jurisprudentiæ eum addiceret Pater, filius autem simul in legendis Bibliis, quippe jam tum à Petro Roberto Olivetano, cognato quodam suo de vera religione admonitus, diligenter & strenue consumeret operam. Cum igitur non solum in Aurelianensi (b) Academia *Petrum Stellam* Jureconsultum audiisset, sed & in Bituricensi Academia sub *Andrea Alciato*, Juri, & sub *Melchiore Volmaro* (c) Græcæ linguæ addiscendæ intentus esset, simul & sacras ille ita imbibere literas, & Hebraicæ, Syriacæque linguæ operam navare, ut sibi quoque tantam veritatum pariter atque docendi copiam collegisse tum videretur, ut nonnullas in agro *Biturigum*, in oppidulo quod *Linerias* vocant, conciones, præsentè & probante illius loci Domino, populo christiano proponeret. Tum verò repentina Patris mors eum in Patriam revocavit. Inde paulò post Lutetia transiens A. 1533. cum vicesimum quartum ætatis annum ageret, egregium illum edidit commentarium in Senecæ librum de Clementia, atque tum intrà paucos admodum menses innotuit quibusvis (qui non pauci erant) purioris religionis affectis, simulque in eo se obfirmavit consilio, ut abjectis reliquis studiis Christo semet atque Veritati Evangelicæ annunciandæ manciparet. Quum autem in Gallia vix tutum ipsi ab insidiis & periculis, quæ tum quotidie ingravescabant, esset refugium, bre-  
vi

(a) Certè COCHLÆUS in dedicat. ad Historiam Hussitarum jam agnoscit ac proficitur, Calvinum hominem eloquentem & sacrarum literarum in diversis linguis peritum, suam cumprimis doctrinam per Galliam dilataisse.

(b) VARILLAS Histor. de revolut. T. II. p. 334. ait Calvinum jam tum plurimos Aureliæ incolas effecisse Lutheranos.

(c) Is idem ille est *Volmarus*, quem etiam *Theod. Beza* præceptorem habuit, atque informatorem.

vi post Basileam (a) atque deinde Genevam accessit, ejus potissimum Reip. & Civitatis Reformator; Quæ res quomodo suscepta, promota, perfecta fuerit, in illius Urbis Reformatione (b) describenda luculentius exponetur.

Neque tamen ejus Virtus in unius urbis quantumvis celeberrimæ gyrum se compelli sustinuit, sed omnem quâ patet regionem circumjacentem, quinimò totam Galliam complevit, atque varias alias, cum Helvetiæ, tum superioris pariter atque inferioris Germaniæ civitates illustravit; Exemplo sint, *Argentoraturn, Basilea, Neocomum, Lausanna*, deinceps *Lotharingia, Burgundia*, quinimò etiam *Italia & Anglia*, uti cum primis multorum ex Anglia profugorum cura ei incumberebat, quorum alii in *Frisia & Clivis, Vefalie & Emde*, alii verò *Francosurto* confederunt, omnes à Calvino consilium subinde flagitarunt & acceperunt; Quidquid sit, tam utilis fuit ejus opera Ecclesiæ Christi, ut nulla ferè Christiani orbis regio inveniat, quæ non sit Calvinii laboribus plena, nullæ fere in ullis regionibus hæreses fuerint subnatæ, contra quas ille non feliciter Verbo Dei ancipiti illo gladio pugnaverit, nullum doctrinæ Christianæ caput, quod ille non singularem in modum illustraverit; Certè ejus in Vetus ac Novum Testamentum commentaria omne ferunt punctum, Ejus Conciones unctiorem spirant omnes, ejus Institutiones Religionis Christianæ ad Franciscum I. Galliarum Regem ad limam sunt compositiæ & absolutæ, Tractatus dogmatici soliditatem, Elenchtici fervorem & zelum, Practici virtutem & pietatem complectuntur, Epistolæ autem, Responsa & Consilia omnia, Humanitatem, Prudentiam, Gravitationem atque Sapientiam præ se ferunt;

Et sunt, quæ scripsit innumera, quippe qui nullum tempus vacuum sibi à commentationibus vel à descriptionibus dedisse videtur; Et, cum inter omnes conveniat eum ingenio, eruditione,

F

ju-

(a) Ubi Institutionem Religionis Christianæ A. 1534. conscripsit, eamque anno sequenti A. 1535. omnium primo edidit. Conf. quæ ea de re annotavimus in Scrinio Antiquario T. II. P. I. pag. 451. sq.

(b) De illius urbis Reformatione ante omnia consuli debet *Frid. SPANHEMII* Patris, Viri Summi, *Geneva Restituta*, quæ inserta legitur Operibus SPANHEMII fil. Tom. II. fol. 1515. & sq.

judicio; facundia antecelluisse omnibus, tum id eò videtur admirabilis, quod in summis atque perpetuis occupationibus tanta scribendi tam bene facilitas & ratio ipsi contigerit, inprimis cum tot ageretur tempestatibus, (quid enim tota ejus vita nisi tempestas quædam veluti perpetua fuit?) cumque nec firma satis esset valetudine, nec multos ætatis annos impleverit A. 1564. ætatis anno 54. jam ex phthisi, vigiliis & jejuniis immodicis contracta, defunctus.

§. XVII. Sed redimus in viam. Inter eos, quos *Gulielmus Briffonetus*, Episcopus Meldensis, pro singulari quo tum ferebat zelo, puriorem doctrinam à superstitione liberatam suæ diocesi instillandi, ad se accersiverat, quique sub ejus patrocinio, dum res & hora sinebant, eandem publicè & pro concione profitebantur, erat quoque *Jacobus PAVANES* (a), Bolonia, quæ celebris Piccardiæ civitas est, atque ad oceanum Britannicum spectat, oriundus, Vir Juvenis eximius, & magna cum primis integritate conspicuus, præterea literis probè excultus, & *Jacobi Fabri* discipulus; At verò is, cum monachorum artibus res Meldenses retrò laberentur, atque Sorbonistarum infesta consilia ad eas perfundendas nihil reliqui facerent, ita tum, unà cum aliis quibusdam, elabi fugâ, vel non potuit vel non voluit, quin potius, in carcerem, propter disseminatos, uti calumniabantur, errores Lutheranos, inprimis vero, propter puram Religionis confessionem & assertam de Sacra Cœna doctrinam illibatam (b), conjiciebatur; In eo, per aliquod tempus ubi detentus fuisset, cum aliorum multorum non satis in fide constantium, tum præcipuè, Martialis illius Masurii, de quo jam diximus, suasu ac hortatu, quasi veritas non esset tanti, ut ejus asserendæ gratia vitæ periculum subire nos oporteat, eò deductus fuit, atque compulsus, ut doctrinæ assertæ renunciaret, eamque retractaret (c) solenniter,

(a) *Jaques Poyent*; conf. BEZE *Histoir. Eccles. l. c. p. 6.* & in *Icôn. lit. Z. i.*

(b) Pour la pure doctrine de la Cene du Seigneur, laquelle en ce tems commença d'etre mise en avant. vid. *Martyrol. magn. Gall. fol. 92. b.*

(c) Il fait amende honorable. Beze l. c. Id verò factum fuisse Anno 1524. le lendemain de Noël, idem asserit: Quomodo autem quis apud Gal-

ter, quò scilicet carcerem liber ac salvus evaderet: Et videbatur omne jam periculum à capite ejus è carcere liberati, remotum, nisi conscientie vis & lumen eundem haud ita multò post impulisset, ut, pœnitentia & serio dolore, quem lacrymis & suspiriis continuis testatum faciebat, ductus, palam veritatem abnegatam ore & scripto profiteretur, ejusque defensionem coram ipsis Judicibus susceperet: Eà enim re factum est, ut altera vice in hostium, (quorum odium erat internecinum) potestatem reductus, & tanquam relapsus Anno 1525. in ipsa Parisiorum urbe vicicomburio fuerit sublatuſ (a):

Sed juvat ejus intueri propius Theses, propter quas & ipse, & qui earum defensionem sive apologiam edito singulari codice in se susceperat, *Mattheus Saunier*, itidem *Jacobi Fabri* discipulus, tum temporis à Sorbonistis A. 1525. ad abjurationem (b) sunt condemnati: Pavanes enim asseruerat, *non dari Purgatorium*, atque illud nec in sacris scripturis reperiri, nec ab Ecclesia Græca fuisse agnitum, quin potius, Sacerdotum solummodò avaritiæ esse acceptum ferendum, affirmaverat Saunierius. Deinceps, *Deum non ullo indigere vicario, nec eum habere*, quod ipse sit omnipræsens, atque omnia nutu suo gubernet ac dirigat, asseruerat uterque; Pavanes etiam præcepta ecclesiæ dicebatur parvipendisse, atque cumprimis ea, quæ *omnium peccatorum confessionem* coram sacerdote quotannis faciendam injungebant; Dixisse insuper, *non esse nimium credendum doctoribus*

F 2

bus

Gallos multam subeat honorariam, explicat RICHELET in dictionario p. 89. *Le criminel qui fait amende honorable, est en chemise, une torche ardente à la main, la corde au cou, accompagné du bourreau, de ses supposés & de la Justice En cet état il demande pardon de son crime au Roi, à la Justice & au public.* conf. COLOMES. *Melange Curieux* p. 833.

(a) BEZE l. c. & Martyrol. Magn. fol. 93. Il fut emprisonné, condamné, & tost après brûlé vif à Paris, en la place de Greve 1525. au grand honneur de la doctrine d'Évangile, & edification des plusieurs fideles, qui pour l'ors ignoroient le vray usage & institution de la Cene du Seigneur Jesus Christ.

(b) Extant Acta de his Propositionibus habita in Collegio Sorbonæ, atque inserta sunt à D. d'ARGENTRE Collectioni Judiciorum de novis erroribus Tom. II. p. 30—35. unde eadem depromere atque propter rei memoriam documentis nostris inserere Num. VII. volumus.

*bus Ecclesiasticis*, quin imò, sprevisse illam Mariæ salutationem: *Salve Regina Mater misericordiæ* &c. atque statuisse, Non offerendas esse Sancto cuidam aut Sanctæ candelas: Sed &, fuerat inter Thefes Pavani, quas defenderat Saunierius, *Missas nihil juvare in remissionem peccatorum*, atque sufficere, audire Verbum Dei, & pluris esse unam audire concionem ecclesiasticam, quam centum missas. Porro, *Bullas & Indulgentias Papales esse imposturas diaboli*, quippe cum nec Papa ulla remittere possit peccata, nisi Spiritu Sancto adjutus; Itemque: Baptismum nisi fide receptum nihil valere, etsim. Hæc illa erant enormia illa dogmata, quæ è Valdensium Wiclefitarum Bohemorum & Lutheranorum perniciosis erroribus extracta dicebantur & confecta, quæque, tanquam impia, denigrabantur, scandalosa, schismatica & à doctrina Christiana omnino aliena, ut ipse quoque *Jacobus Pavanus*, ultimum ignis supplicium capropter subire debuerit. O tempora! o Mores!

§. XVIII. Eodem hoc anno 1524. Lotharingæ Dux ANTONIUS (a) facto decreto, quoniam Lutheri doctrina damnata sit à Pontifice Romano & à Cæsare, & à celeberrimis Academiis, mandat suis, „ne quis pro concione aliquid ejus generis doceat, „item, qui libros habent ullos à Luthero scriptos, intra certum „diem exhibeant, iis, qui non parebunt pœnam constituit; „Estque tum, cum *Wolfgango Schuch* quoque singularis sed tritissima acta fabula, in qua cum non minimæ fuerint Sorbonistarum partes, eandem huc paucis verbis referre, videtur opportunum.

Erat *Wolfgangus SCHUCH* (b) natione Germanus, sed qui in oppido Lotharingæ cui à *S. Hippolyto* nomen est, pastorem agebat, atque cum Evangelii luce collustratus esset, ejus radios ad auditores suos transmittere satagebat, eumque in finem, ut superstitiones & idolomanias, quæ jam alte in animis populi radices egerant, eradicaret, omnem navabat industriam; Exigui itaque temporis spatio (c) & Quadragesimæ observationem, & imagines

(a) SLEIDAN. Historiar. Lib. IV. p. 62. b.

(b) vid. Martyrol. parv. Latin. p. 205. & Martyrol. magn. Gall. fol. 89. a.

(c) vid. PANTALEON in continuatione Foxi Martyrologii fol. 54. 55.

nes atque idola, ipsam denique Missæ abominationem abolevit, id quod non admodum fuit difficile, quod populum haberet ad disciplinam Evangelii obedientiamque accommodatum & paratum, & qui statim singulari quadam opinione ac voluntate in ipsum Wolfgangum affectus erat: At vero, rumor ea de re sparsus, adversariis opportunam dedit occasionem, eum criminandi & falsis calumniis deferendi apud eundem quem dicebamus *Antonium* Calabrorum Lotharingiæ atque Barri Ducem; Dux igitur ante omnia eam causam demandare Abbati (a) Sancti *Antonii Viennensis*, qui tum Vicarius erat generalis Cardinalis de Lotharingia, atque à sede Pontificia speciatim missus erat, ad extirpandas in Ducatu Lotharingiæ & vicinis partibus hæreses, & ad Fidem catholicam tuendam; Abbas autem ille, qui nihilo segnior erat in persequendis iis, quos hæreticas opiniones fovere suspicabatur, atque Dux ipse, sibi tamen soli diffidens, totam hanc rem, missis quibusdam articulis ex concionibus *Wolgangi* uti videtur excerptis & quatuor libris ejusdem, deferre ad Sorbonistarum apud Parisienses Collegium hæretificum, quo suam de iis sententiam ad ipsum Ducem mitterent, & quid ab iis vel sperandum vel extimescendum haberet Ecclesia Lotharingica, declararent: Hi articuli, quod eos in Collectione Judiciorum de Novis Erroribus ex Archivo Sorbonistarum Parisiensi conservavit doctissimus dominus d' ARGENTRE (b), eosdem hic exhibemus.

1. Christum sub speciebus panis & vini Deo Patri à Presbyteris offerri pro peccatis vivorum & mortuorum, est falsum.

2. Christus in Missa non est oblatio seu sacrificium.

3. Qui simplici exemplo Christi innititur accipiendo Panem & Calicem, & benedicendo, absque pompa, relictis omnibus ab hominibus inventis, hæreticus non est, nisi Christus hæreticus sit.

4. Canon Missæ, deprecans, ut Deus acceptam habeat oblationem ac sacrificium &c. est blasphemus.

F 3

5. Ho-

(a) ARGENTRE Tom. II. fol. 18.

(b) ARGENTRE l. c. T. II. fol. 18. 19. 20. Conf. RAAB. Martyrolog. Tom. V. pag. 153. sq.

5. Hodiernus Missæ usus, quo Sacerdos frangit, manducat & bibit, non congruit Evangelio, in quo nulla fit mentio quod Christus ederet vel biberit, sed quod fregerit & dederit.

6. In Missa debet Panis in multa frangi frusta, & dividi aliis. Si autem aliter fit, contra ordinationem Christi fit.

7. Qui hoc Sacramentum populis publicè ministrant, aut infirmis deferunt, melius omnibus Christum imitantur. Sunt enim aliorum Ministri sicut Christus.

8. Fatua est illa trifaria divisio hostiæ, qua datur una particula vivis, una animabus in Purgatorio existentibus, alia beatis.

9. Nemo potest pro alio missare.

10. Impium est fideles altera specie privare.

11. Contritio, prout Ecclesia Romana contritionem intelligit, non est necessaria, sicuti nec Auricularis confessio, quæ non cadit sub præcepto, sed est arbitraria, neque alia est satisfactio quam sit satisfactio passionis Christi.

12. Accessuri ad Sacramentum corporis & sanguinis propter peccatorum multitudinem non debent recedere.

13. In primi parentis nondum vitiati manu stabat vita & mors, nunc autem non amplius in nostra: nam omnes posteri Adæ nil boni possunt.

14. Omnia hominum opera, omnes hominum conatus, peccata sunt.

15. Omnes homines per vires naturæ semper peccatores sunt & peccant.

16. Populus Novi Testamenti habet perpetuum Sabbathum; ut videlicet neglecto & contempto sui studio, arbitrio, providentia, Justitia, sapientia, abneget semet ipsum, in nulla creatura fidat, sinat Deum operari, sibi providere, se sanctificare.

17. Sabbathum verum violant, qui liberum arbitrium prædicant, justitiam operum & humanas sanctiones.

18. Sola fides justificat & amicos Dei constituit sine operibus, sine meritis.

19. Non stabunt ulla opera coram Deo Iudice.

20. Omnia hominum quantumvis laudabilia opera, planè sunt vitiosa & morte digna.

21. Fi-



21. Fidem & Dei verbum persequitur, qui rosariis Mariam honorat, & salve Regina legit aut decantat.

22. Pœnitentia illa, ad quam invitamur, nihil est, nisi mortificationis nostri, quæ in baptismo incipit & morte perficitur.

23. Scandalum inferunt mundo, qui prohibent matrimonium sacerdotibus.

24. Nemo excipitur à potestate seculari, sed debet quilibet Christianus obedire seculari potestati.

25. Nemo habet potestatem in animam nisi Deus, & ideo præscribere illi præceptum non debet nisi Deus, & qui id tentat, Dei regnum invadit, animas seducit & perdit.

26. Cærimonie in Missa ab Ecclesia observatæ, sunt extra Institutum Christi, nec necessariae.

27. Arbitrarium est, confiteri Laico vel Sacerdoti.

28. Papa aut Generale Concilium non potuit clericis in sacris constitutis interdicare matrimonium.

29. Aqua benedicta non est utilis & proficiens Christi fidelibus.

30. Sacra unctio, qua inunguntur ordinandi ad Sacerdotium, & illa quæ datur infirmis, non sunt de necessitate salutis.

31. Liberi sumus ab externis humanis observationibus, cærimonis, aut, si tales sunt, ut à nobis velut necessariae exigantur ad salutem, omnino rejiciendæ, ut sunt Papisticæ leges & humanae doctrinae verbo Dei non fundatæ, ut interdictum ciborum, vota, auricularis confessio, oblatio, indulgentiæ, satisfactiones, doctrinae de Invocatione Sanctorum, Purgatorio, Idolis, Templorum ornatibus, missis emptis, vigiliis, quibus frustra colitur Deus, & abominations sunt Deo.

Quamnam in horum articulorum singulos exercuerint Sorbonicæ censuram (a) haud adeo difficile est hariolatu, neque ut eam hic repetamus, operæ videtur pretium: Est tamen id notabile, quod inter alia ad articulum quartum hanc pudendam sanè tulerint censuram; *Eum esse impium, schismaticum, &* IN SPIRITUM SANCTUM (QUO INSPIRANTE sacer Missæ

CA.

(a) Habet has censuras singulas in eodem opere ARGENTRE l. c.

CANON (a) est editus) BLASPHEMUM: Prout articulum *decimum* pronunciant, *damnatum Bohemorum & Lutheri errorem*. & ad articulum *decimum septimum* annotant, „ quod, in quantum is prætendit liberum arbitrium in bonis operibus nullam „ habere actionem, is sit Manichæorum error per Lutherum „ renovatus, sitque hæreticus. „

Interea tamen, quomodo iidem Sorbonistæ suam illam deinceps Censuram clauferint, pervidendum est, idque propriis ipsorum verbis. (b) „ Præter præscriptas propositiones sive articulos, nobis oblatis sunt quatuor libelli, manu ut dicitur ejusdem *Wolfgangi* scripti, e pestifera Lutheri doctrina desumpti, „ unde prædictæ propositiones sunt exceptæ. Quorum *unus* in „ Johannem & primam epistolam Petri dicitur, in qua fidelium „ Orationes ad Sanctos & eorum Imagines, veluti simulacra aut „ idola damnantur, tollitur liberum arbitrium, aufertur ab Ecclesia Ordo sacerdotalis, neque discrimen aliquod ponitur „ Clericorum & Laicorum, Christianæ libertatis prætextu Sathanica Libertas statuitur & sacra ab Ecclesia instituta jejunia respuuntur. *Alius* est, in Ep. ad Galatas, qui non aliò tendit quam ad evertenda Ecclesiæ præcepta & leges, merita & „ bona opera & doctrinam sanam de auriculari confessione, satisfactione, delectu ciborum & cæteris consimilibus. Probare „ etiam nititur circumcisionem & cetera legalia, hac tempestate „ licere observari, decalogum esse abrogatum, & sola Christi fide manente, cætera omnia neque præcepta esse neque prohibita: *Alius* libellus dicitur Sermonum, qui ultra propositiones „ oblatas complectitur alia etiam virulenta, utpote quod idem „ est Sacerdos, Christianus baptizatus. Quod peccavit Martha sollicitudine in receptione Christi. Quod Idololatræ sint sacram Eucharistiam adorantes. Abolenda aqua benedicta. Ante „ crucem abusus est genua flectere, & pleraque alia erronea. „ In *ultimo* denique libello diversa continente, Missa negatur esse sacrificium. Ad Eucharistiam suscipiendam præparatio tantum „ tum

(a) Quid Pontificii per *Canonem Missæ* intelligant. Vid. *Introd. in Hist. Ref.* §. CXIX. pag. 289.

(b) vid. Argentré l. c. p. 21.

„ tum ponitur fides, seu fiducia in promissis Christi. Omnis Jurisdictionis asseritur esse secularis, nulla spiritualis ex Christi instituto. Psalmorum cantus in Ecclesia reprobatur. Rejicitur Purgatorium. Probatarum religionum vota refelluntur.

„ Hos autem quatuor libellos, prænotatos errores & alios multos continentes, qui ex execranda Lutheri officina trahuntur, „ impios, schismaticos ac variis hæresibus constat esse repletos: „ quare velut Reipublicæ Christianæ perniciosos censemus & „ idè exterminandos & publicè exurendos, auctorem verò eorum ad illos canonicè abjurandos compellendum: „

§. XIX. Hanc Censuram cum ad dictum Abbatem & per eum ad Antonium Ducem Lotharingiæ misissent Sorbonicæ, accessit alia, eaque nova Papistarum criminatio, quasi *Wolfgangus* ille populum seduceret, eumque ab omni Principibus & Superioribus debita obedientia alienaret, eorumque auctoritatem ac potestatem conculcasset; Quæ calumnia tantò virulentior, quantò turbulentiora tum erant rusticorum in Germania & consilia & conamina, quam primum ad Principem delata esset, is gravissimam statim concipere offensionem atque indignari, quin imò minitari, se ipsam, in qua docebat non sine successu *Wolfgangus*, urbem, flamma ac ferro vastaturum esse: Hoc periculum, cum optimus ac fidelissimus pastor intellexisset, nulla in eo amplius erat mora, quin is ad Ducem Lotharingiæ gravissimam conscriberet Epistolam (a), in qua & fidei suæ rationem redderet, & quam nihil à doctrina sua atque auditoribus suis haberet verendum Dux Illustrissimus, apertum faceret; Ea scripta est & consignata d. 2. Januarii A. 1525. At verò, sive quod Epistola consilio satis improbo interciperetur, ut ad Principis manus haud veniret, sive quod plus apud eum valerent calumniæ, Princeps in consilio de vastanda penitus urbe S. Hippolyti perstitisse dicitur; *Wolfgangus* igitur, ut eam ab innocenti civitate averteret tempestatem, se inde recipere atque sua sponte se Nantecejum conferre Lotharingiæ metropolin, in qua Dux præci-

G

puam

(a) Hanc Epistolam ex Pantaleonis commentario rerum in Ecclesiæ gestarum Lib. II. fol. 55. sq. & ex Martyrol. Gall. magno fol. 89. a. depromere atque Documentis nostris Num. VIII. inferere volupe fuit.

quam habebat sedem; Eam urbem ingressus, nihil habebat antiquius, quam ut partim suæ fidei Confessionem doctrinæque rationem palam ederet, partim, ut quam imminere civitati prævidebat tempestatem, in se solum atque unicum converteret atque derivaret; Neque tum diu cunctatum est, quin is in carcerem durum sanè ac graveolentem conjiceretur, atque per integrum annum detineretur, dum interea temporis non semel inde extractus, ad Franciscanorum cœnobium duceretur, ut de fide atque doctrina subiret inquisitionem, quanquam vel ita nullis aut holiis minis aut promissionibus sed ne quidem precibus uxoris aut commiseratione liberorum, quos sex vel septem habebat, frangi potuerit, ut à fidei professione & veritatis Evangelicæ puritate divortium faceret;

Dicitur autem præ cæteris fuisse monachus quidam nomine Bonaventura (a), Provincialis ordinis Franciscani, homo tam ipso vultu & distento ventre horridus atque deformis, quam in summa ignorantia, civilitatis etiam atque honestatis omnis contemptor: Is, quum præcipuas Confessoris partes apud Antonium Ducem obtineret; eoque non exiguæ esset auctoritatis in aula Lotharingica, quod omnibus liberam omnis libidinis ac voluptatis licentiam faceret; haudquidquam magis persuadere Principi conabatur, quam ut doctos omnes ab aula suisque regionibus iret ejectum; nec quenquam ferret, qui plus consueto vellet sapere: quum ad salutem, ipso desiniente, satis esset, scire, *Pater Noster*, &c., *Ave-Maria*: Hoc igitur præfide, Schuchius interrogatus fuit de fide sua; nec in disputando quidquam aliud ab isto prolatum aut cruciatum; præterquam; *Tu heretice, Juda, Beelzebub*, &c. Quo scilicet egregio disputandi artificio tandem obtinuit; ut Schuchius ad ignis supplicium condemnaretur: quâ quidem audita sententiâ, orsus est ille Psal. CXXII. *Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus*, &c.

Dum verò ad supplicium duceretur, præteribat cœnobium Franciscanorum; qui foris expectabant: ibi tum Cyclops ille Bo-

(a) Sunt verba Martyrologii parvi Latin. pag. 205. sq. cf. PANTA-LEON l. c. p. 57. & Martyrol. Gall. magn. fol. 91. itemque *Actu Martyrum* in 4. pag. 51. b. 52.

Bonaventura, exclamans, *Schuchio* dixit: *Heus heretice, exhibe honorem Deo, ipsiusque Matri, & sanctis ejus*; ostendens interim ei Idola, quæ istiusmodi ferarum lustris in vestibulo præponi solent, *Schuchius* autem illi respondens; *Heus*, inquit, *hypocrita, paries dealbato! perdet te Dominus, & fallacias ac imposturas tuas palam tandem faciet.*

Quum verò jam ad supplicii locum pervenisset, interrogabatur; *num pœnam sibi mitigari vellet?* Ille verò negavit se velle; addens: *Deum sibi semper adfuisse; proinde ne tunc quidem defuturum, quando vel maxime eo opus haberet:* atque sermonem suum hisce tandem verbis conclusit: *Mandetur executione sententia!* Deinceps incipiens Psal. LI. subivit locum fascibus stramineis atque lignis undique septum, & Psalmum eundem est persecutus, donec fumo flammæque præfocatus obiit: quod factum d. XIX. Augusti, MDXXV.

Continuò verò post istud tale Martyrium *Schuchii*, judicium Dei palam se exseruit, in nonnullis ipsius hostibus & acerrimis persecutoribus: in Commendatore nimirum S. Antonii Viennensis, Ecclesiastico (ut vocant) ejusdem *Schuchii* judice, & ipsius affectu Clari-loci Abbate, suffraganeo Metensi; quorum uterque subitanea morte correptus interiit.

§. XX. Cæterum, quænam fuerit A. 1524. facies Ecclesiæ Evangelicæ in Gallia, & quodnam ejus fuerit incrementum, sigillatim ex hisce *Gulielmi* FARELLI ad *Cornelium* SCEPPERUM literis (a) die secundo Aprilis ejusdem anni datis colligitur.

„ Gallia nostra jam Christi verbum quam acerrime excipit;  
 „ Primarie urbes, in quibus floret & fructum facit, sunt *Mel-*  
 „ *densis*, in qua communis preceptor, Gerardus ille Rufus,  
 „ magno & ardore & spiritu Christum detonat pene in dies.  
 „ Sequitur *Alenconensis* & *Biturica*, per Michaëlem Aran-  
 „ dum, vestratē, qui pauca Fabro contulit, ut de Sanctorum  
 „ cultu abrogando, rursus in multis à Fabro commonefactus.  
 „ Huic contigit, cum Bituris verbum ante Nativitatem an-

G 2

„ nun-

(a) Eas nobis ex *Spalatini* autographo communicavit Cl. KAPPIUS in Spicileg. ad Histor. Reform. P. II. pag. 603.

„ nunciasset, in quadregesima Antichristo locum denegari, lata  
 „ in omnes, ut dicunt, qui illum audituri essent, excommuni-  
 „ cationis sententia, ac interminata huic, si pergeret, etiam car-  
 „ ceris perpetui pena. Verum populus, & quidem mirum & in-  
 „ auditum clerus, illum postulavit & à Rege obtinuit, quod  
 „ fuere affecuti, non sine magno Episcopi malo. Nam cum ob-  
 „ jurgatione regia, pars, ut vocant, temporalis illi ademta fuit.  
 „ *Lugdunenses* duos habent declamatores, Christiane verbum trac-  
 „ tantes, quorum alter Jacobita & Theologus Parisius &c. „

Est verò etiam eodem illo anno 1524. cum *Petro CAROLI* (a)  
 res gesta in Collegio Sorbonico; Cum enim *Petrus Caroli* in Ec-  
 clesia S. Pauli Parisiis Ecclesiasten ageret, atque (qui *novus præ-*  
*dicandi modus* tum appellabatur) Epistolam *B. Pauli* ad Roma-  
 nos, loco Sermonis cujusdam in cathedra ecclesiastica legere in-  
 ciperet, curaretque afferri à viris æque ac à mulieribus, Pauli-  
 nas Epistolas, in vulgarem linguam de novo ut dicebatur *versas*,  
 nec non & ipse Biblia Latina nonnunquam afferret, ac salutatio-  
 nem ita dictam Angelicam à consueto modo recedens mutaret;  
 Ea res, non potuit non, quantocyus ad Natalem Beddam Facul-  
 tatis Syndicum & curiosum planè novitatum percunctatorem,  
 & hæreticæ pravitatis persecutorem, referri; Is pro sollicito in  
 pristinas superstitiones studio, statim eam causam ad Facultatem  
 denunciare, simul verò postulare, ut *Petrus* ille coram Facul-  
 tate compareret atque de articulis adversus ipsum formandis res-  
 ponderet: Annuit huic postulationi Facultas, atque ad diem 8.  
 mensis Augusti 1524. Petrum Caroli citavit, ut in Majori Sor-  
 bonici aula compareret: Neque autem tum in mora fuisse dici-  
 tur *Petrus Caroli*, qui se & sistebat alacriter & promptè ad inter-  
 rogata respondebat, dum interea responsiones ejus ad certos ar-  
 ticulos redactæ scripto consignabantur. Ea de re, cum deinceps  
 inter Sorbonistas consultum esset, altera vice ad d. 27. Au-  
 gusti citabatur Caroli, qui tamen jam quid ageretur suspicans,  
 antequam se disceptationi ulteriori immitteret, simulac compa-  
 ruerat, provocare ab hoc Judicio, tanquam foro non competen-  
 te,

(a) vid. ARGENTRE lib. cit. Tom. II. fol. 2. sq. itemque DU  
 PIN, in Biblioth. nov. Script. Eccles. Tom. XIII. p. 217.

te, atque simul illum famosissimum Beddam in jus vocare & coram Officiali Parisiensi injuriarum accusare. Enimverò, cum post aliquot altercationes tandem, denuò mense Octobri, non solum coram delegatis ex Facultate sed & coram Commissariis à Curia submissis respondisset Caroli, factum est, ut Facultas ipsi inhibitorium insinuaret, „ ne ulterius (ita se habebant verba) „ prædicaret præsertim in Diœcesi Parisiensi, in qua nullum ipsi „ esset animarum regimen, quod videretur solum a factione „ Lutheranorum conductus esse: „ Neque tamen is huic mandato parere, quin potius in concionando persistere, usquedum post iteratas Beddæ atque Facultatis Parisinæ instantias, d. 24. Januarii anni sequentis, ab ipso Officiali Parisiensi denuò, sub excommunicationis pœna eadem illæ conciones ipsi prohiberentur, isque iterum provocaret à Facultate; atque, cum Conciones ipsi essent prohibitæ, tamen publicas Lectiones discipulis suis haberet, quæ tamen & d. 13. Februarii ipsi interdicebantur. (a) Quando tandem, adversus ejus Propositiones in Collegio Sorbonico lata est sententia, ipseque earum auctor & assertor, condemnatus est ad publicam in locis ubi palam eas promulgaverat, abjuratorem: Inter has propositiones, quas sua feriebant censura Sorbonicæ, cum etiam hæc reperiretur: Quod cum in Bibliis vulgatis, Genes. III. 15. legatur *Illa conteret caput tuum*, tamen in textu Hebraico reperiatur: *Ipsum scil. semen*, id est, *Christus conteret* &c. quodque ea assertio (b) non esset sola ipsius Caroli, sed etiam aliorum Virorum doctorum Hebraicam callentium &c. Tum illa (mirabile dictu) in eam lata est faceta dicam an infesta censura: „ Cum hæc propositio Honori B. Virginis derogare „ videatur, & à communi usu Ecclesiæ Dei dissentiat, temera-

G 3

„ rie

(a) Memorabile est, quod cum ei hoc insinuaretur interdictum, ipsi tamen concederetur una adhuc lectio valedictoria, ad quam habendam is hanc affigi curabat Tabulam invitatoriam:

„ Pierre Caroli voulant obeir aux ordres de la Faculté, cesse de faire „ ses leçons, pour le recommencer quand il plaira à Dieu, à ces paro- „ les, ou il a fini: FODERUNT MANUS MEAS ET PEDES „ MEOS. v. Du PIN Biblioth. nov. Scriptor. Ecclesiast. Tom. XIII. „ p. 218. „

(b) v. ARGENTRE l. c. p. 27 b. sub fin. conf. Du PIN l. c.

„rie & schismaticè populo prædicata est: certum est enim, rec-  
 „tè legi ab Ecclesia, *Ipsa conteret caput tuum.* „ Porro, cum in  
 concionibus suis clarè & perspicue distingui debere asseruisset, in-  
 „ter *fidem historicam*, quæ equidem vera agnoscit ac reputat om-  
 „nia, quæ in verbo Dei referuntur, & inter *fidem*, quæ simul  
 promissa Evangelii apprehendit omnia, atque iis confidit & in-  
 „nititur; Atque, cum de posteriori illa asseruisset, eam esse justifi-  
 „cam atque vivificam, priorem verò non sufficere: Tum Sorbo-  
 „nista, præfatam distinctionem *fidei in historicam & fidem cum (a)*  
*confidentia*, dicunt esse insolitam apud Doctores Catholicos, & à  
 Lutheri & Melancthonis perfidia desumptam. Quin imò, cum  
 in concionibus suis quoque astruxisset, *quod non posset depingi Tri-*  
*nitatis*, atque hæc subdidisset verba: *Memini me legisse in S. Au-*  
*gustino, quod depingere Trinitatem nefas sit atque impium*, simulque  
 addidisset, *quod aliquando in Ecclesia prohibitum fuisset depingere*  
*Trinitatem*: Tum in hanc ejus assertionem Sorbonista pro judi-  
 „cii sui plenitudine istam tulerunt censuram: „ Hæc propositio  
 „quantum ad hoc, quod non potest depingi Trinitas, in quan-  
 „tum intendit reprobare imaginem beatissimæ Trinitatis, falsa  
 „est, schismatica, & probato Ecclesiæ ritui contumeliosa, &  
 „præfati hæretici Wiclef error, nec unquam de mente Augu-  
 „stini fuit, vel Ecclesiæ, hujusmodi imaginem damnare, licet  
 „ad sacrilegum Anthropomorphitarum eliminandum errorem,  
 „potuerit ad tempus intermitteri aut suspendi. „

At verò, quænam hujus Fabulæ fuerit catastrophe, relatum  
 nobis non est, nisi quod idem ille *Petrus Caroli (b)* sequentibus  
 temporibus Ecclesiam Reformatam magis turbasse quam ædifi-  
 „casse referatur, qua de re *Johannis Calvini* extat ad Grynæum  
 Epistola (c), itemque *Gulielmi Farelli* ad Calvinum (d); Certè  
 in Ecclesia Genevensi, Novocomensi & Lausannensi, varias  
 per ipsum turbas suscitatas fuisse A. 1537. constat, quippe qui  
 &

(a) ARGENTRE l. c. p. 28. b. Du PIN loc. cit.

(b) ARGENTRE l. c. p. 30. b.

(c) vid. Epist. Calvini p. m. 227. & 228.

(d) vid. Ep. Calvini p. m. 34. sq.



& apertè Farellum, Calvinum, & Viretum (a), at quantos viros, quasi de sacra Triade minus rectè sentirent, criminatus est; Qua de re cum A. 1537. Synodus haberetur Bernæ valde frequens & in ea damnatus esset calumniæ, accusator is postea defecisse dicitur atque ad Romanas sordes rediisse, quam tamen nunc non agimus causam.

§. XXI. Fuisse hac tempestate apud Basileenses quendam *Anemundum* COCTUM, equitem Gallum, sed qui Evangelio favebat, virum ut genere doctrinaque clarum (b), ita pietate humanitateque longè clariorem docemur; Is è Gallia (c) ob religionem profugus, *Lamberto Avenionensi* amicissimus, commentariis ejus in Minoritarum Regulam, Epistolam (d) præmisit; Neque verò de eodem hoc Anemundo quicquam annotatum reperimus, nisi quod Georg. Spalatius in diario suo ad Annum 1523. annotat: Hujus anni vigilia (Pentecostes scil.) Lochaviam (quæ arx est & oppidulum prope Witebergam) Principem (Fridericum Electorem) visitatum venisse tres Gallos pios & eruditos, *Anemundum Coctum à Castellare Equitem, olim militem Rhodium, virum mire festivum & doctum & eloquentem, Spalatino egregiè à Doctore Martino Luthero commendatum, Franciscum Lambertum, alioquin Serranum, Avenionensem, Delphinates & Claudium à Tauro.* (e) Et, quod *Huldr. ZWINGLIUS* in Epistola ad *Petrum Sebevillam.* (f) Ecclesiasten Gratianopolitanum in Delphinatu, ita de eodem: „ factum est (scribit) ut ignotus ignotum, quod „ itidem ego nunc facio, bene precatus sis, atque id literis ad „ Annemundum Coctum missis, Virum ut genere doctrinaque „ clarum, ita pietate humanitateque longè clariorem. Qui ut „ nihil antiquius amicitia pietateque inter humana ducit, sic vi- „ cissim

(a) BEZA in Vita Calvinii p. 368. conf. ANCILLON in Vita Farelli p. 172. sq.

(b) Ita HOTTINGERUS H. E. Sec. XVI. P. II. p. 584. eum describit ex mente Zwinglii. v. Epist. Zwingli.

(c) Conf. §. IV. pag. 12.

(d) vid. van der HARDT Autographa Lutheri T. II. p. 131. & T. III. p. 101. 133. & Oecolamp. fol. 191. b.

(e) v. SCHÉLHORN. Amœnit. Literar. T. IV. p. 333.

(f) v. Zwingli. & Oecolamp. Epistol. Lib. IV. fol. 191. b.

„ ciffim fuopte quodam jure (nam tanti viri imperio lubentes  
 „ volentésque ciffimus) compulit incultas illas ad te dare literas,  
 „ quibus futurum sperat, ut amicitia secundis avibus cœpta,  
 „ eodem auspicio in diem magis ac magis crescat, sed in eum  
 „ modo usum, ut pura illa veraque Christi religio amplie-  
 „ tur: „

Cæterum, ad Annum 1524. illud ante omnia commemorari me-  
 retur, quod habet Natalis BEDDA in sua adversus clandestinos  
 Lutheranos Apologia. (a) „ Quibus consentaneè agens superiori  
 „ ætate Rex noster Christianissimus Franciscus, cum sub tene-  
 „ bris perditionis quidam Lutherani, sanctæ Dei genitricis execrabili  
 „ blasphemia imaginem quandam Parisii detruncassent, summam  
 „ dedit operam, ut tam impii facinoris comperirentur auctores,  
 „ ingentibus etiam donis promissis, revelantibus, & consciis, si  
 „ præcipuos accusarent criminosos, plena impunitate oblata: Ip-  
 „ se autem cum frequentissimo & perquam magnifico ducum,  
 „ principum & primæ nobilitatis virorum, magistratuum quoque  
 „ ac populi comitatu, maxima cum veneratione scandalum repa-  
 „ rare voluit, adeo ut manibus propriis incredibili pietate pro  
 „ lapidea aut lignea imagine, aliam argenteam in pristinæ locum  
 „ obtulerit ac reposuerit, perpetuò ibi permanfuram, quod qui-  
 „ dem religiosissimum & Christianissimo Rege dignum Opus,  
 „ Lutheranis non pauca ademit cornua, & præsertim quoniam  
 „ apud Rothomagum urbem, de quodam Lutherano, qui diebus  
 „ illis etiam sanctorum imaginibus & pietati detraxerat, jussit  
 „ supplicia extrema & severissima desumi. „

§. XXII. Erat annus sequens ejus seculi *viceſimus quintus*, quo  
 Franciscus Galliarum Rex, cum in prælio Ticinensi d. 24. Fe-  
 bruarii inferiores facti essent Galli, capiebatur à Carolo V. Imp.  
 & in Hispaniam abducebatur, unde se tandem post tredecim cu-  
 stodiæ menses redimere debuit. Ea Regis absentia, magis etiam  
 inflammabat Sorbonistas, ut posthabito personarum respectu, in  
 Viros graves & eximios, modò innovationis cujusdam in doc-  
 trina vel moribus essent suspecti, calumum stringerent cen-  
 sorium

(a) Quæ edita est A. 1525. vid. *Argentré* l. c. Tom. III. P. II. fol.  
 11. b.

forum, eosque coram suo tribunali hæreseos incusarent, favente cumprimis in hac causa Sorbonistis, Antonio du PRAT (a), Cancellario Regni Gallici, viro magnæ auctoritatis, sed qui purioris religionis Confessoribus semet infestum præbebat;

Accedebat, quod Francisci Mater Aloysia, summam rerum interea administraret, quæ retinendi Pontificis causa (b), cum aliis de rebus, tum, quo esset erga Romanam ecclesiam animo, quaque observantia, literis & internunciis illi significabat. Clemens igitur septimus, datis literis ad senatum Parisiensem (vulgò parlamentum vocant) „ex illa se cognovisse dicit, quemadmodum & „per Galliam serpere jam incipiant impiarum hæresium mala, „& ipsi prudenter atque providè quosdam delegerint, qui dent „operam, ut in eos, qui fidem ac veterem religionem oppugnare conantur, animadversio fiat: hos ipsos ad eam rem delectos, autoritate sua se comprobare etiam: in hoc nimirum „tanto tamque gravi tumultu, quem Sathanæ malitia & satellitum illius furor ac impietas excitavit, omnibus elaborandum „esse, ut salus omnium communis conservetur, quandoquidem „hæc rabies non religionem modò, sed omnem principatum, „nobilitatem, leges, ordinesque confundere ac permiscere cogitet: se quidem nulli parcere nec labori neque curæ, ut medicinam huic malo faciat: ipsos etiam, quorum virtus atque „prudencia sit ubique memorabilis, debere in hoc esse totos,

H

ut

(a) Conf. 6. 5. fol. 7. Est verò is idem ille Cancellarius à Prato de quo RICHÉRIUS in Historia Concilior. General. Lib. IV. P. II. p. 55. sq. refert; quod ejus hortatu & consilio Bononiensia pacta sint cauponata, & quod is hoc turpi atque infelici mercimoniò viam sibi ad Cardinalatum perpetuamque legationem in Galliis straverit; Sed, quod is nunquam dehinc gratus fuerit Regi Francisco: Veluti in eum per omnes vicos & plateas urbis affixum esse aliquando sequens epigramma, tradit GENEBRARDUS in Chronologia:

Prata, Leo, Mulier, frendens Leo rodit utrumque.

Prata, Leo, Mulier, sulphuris antra petant

Prata, Leo, consorte carent, Mulierque marito,

Connubio hos jungas, cerberus alter erunt.

Per Leonem Pontifex, per Mulierem Regis Mater, per Pratam, Cancellarius ille, de quo agimus, indigitabatur.

(b) SLEIDAN. Histor. Lib. V. p. 83. a.

„ ut non solum veritas & recta fides, verum etiam istius regni  
 „ salus, & ipsorum ordinis dignitas, à domesticis periculis & ca-  
 „ lamitatibus custodiat, quas hæc perniciofa & pestifera hæ-  
 „ resis ubique disseminat: ipsos quidem hortatione non indige-  
 „ re, qui suæ sapientiæ documenta jam ostenderint, sed tamen  
 „ pro suo, quod obtineat, munere, proque ea, qua complectatur  
 „ ipsos, benevolentia, voluisse hoc etiam addere: nam &  
 „ placere sibi vehementer quæ adhuc egerint, & hortari, ut in  
 „ posterum, simili animo atque virtute, pro gloria Dei & pro  
 „ totius regni salute, contra impiam hanc hæreticorum pestem,  
 „ diligenter excubent: hoc & Deo fore longè gratissimum, &  
 „ apud homines etiam maximis laudibus celebratum iri: se quo-  
 „ que suam ipsis operam omnem in eo communicaturum esse. „  
 Hæ literæ, xx. die Maji Roma scriptæ, senatui redditæ sunt  
 Luteciæ, xvii. die Junii.

Sed & Rex Angliæ HENRICUS VIII. tum cum Aloysia  
 sœdus pepigisse refertur (a), cujus hoc primum erat caput, „ ut  
 „ & Turcarum impetus, & pestifera secta Lutherana profliga-  
 „ retur, à qua non minus periculi sit quam à Turcis. „

Ad hunc annum refertur illud quod Parisienses in *Ludovici  
 Berquini & Desiderii Erasmi*, aliorumque libros à *Lud. Berqui-  
 no* (b) in vernaculam conversos, tulerunt Judicium satis violentum,  
 asserendo, eos esse errorum & scandalorum fermento ple-  
 nos, atque complecti seminaria & incentiva sœditatum & vitio-  
 rum (c): Itemque illud, quod d. 6. Novembris tulerunt in Li-  
 brum (d), cui titulus: *Epistolæ & Evangelia ad usum Diœcesis  
 Meldensis*; Quem librum totum saluberrimis planè & utilissimis  
 monitis refertum, comburendum judicarunt cum omnibus simi-  
 libus, & qui illum composuerunt, aut legi seu prædicari popu-  
 lo fecerunt, publice ad scandali reparationem, eundem execrari  
 debere & condemnare, sciverunt; Uti inter alia, cum Liber ille in-  
 cul-

(a) SLEIDAN. l. c. conf. POPELINIERE Hist. de France L. I. p. 28. b.

(b) ARGENTRE l. c. fol. 40. & 43. sq.

(c) ARGENTRE l. c. fol. 46. b.

(d) ARGENTRE l. c. fol. 35. sq. & Du PIN Biblioth. Nov. T. XIII.

culcasset, quam nihil extra Scripturam Sacram pro doctrina fidei populo Christiano esset instillandum, id falsum esse pronunciant & schismaticum, & Ecclesiæ, sanctis doctoribus & Verbi Dei prædicatoribus, injurium & sapiens hæresin, quin imò, in Spiritum Sanctum, qui semper Ecclesiam regit, blasphemum.

Quid? quod, tum quoque iidem illi Sorbonici, denuò *Jacobum Fabrum* Stapulensem, senescentem, & libros sacros (a), ut hominem Theologici ordinis insignibus cohonestatum decebat, liberiore censura castigantem, depravatæ religionis reum, identidem postulant, non dubia demum spe victoriæ, cum Rege capto & abducto, cujus auctoritas & perpetuus in literatos amor, non semel eum ante protexerat, opportunam opprimendi hominis occasionem sibi offerri judicarent; nisi denuò Princeps, intercedente *Margarita Navarrena*, cæcas istorum artes & consilia elusisset, datis ad Senatum literis (b), quibus causæ totius cognitionem ad se transferebat;

Verum etiam deinceps, cum in libertatem suumque Regnum restitueretur Franciscus, ea inter Cæsarem & ipsum d. 14. Januarii 1526. singulari scripto sunt transacta, „ut & Christianæ religionis hostes & sectæ Lutheranæ (c) extirpentur hæreses.... „utque legatis eum in finem mittendis plena indulgeatur potestas „quæ videbuntur esse commoda, tum suscipiendo bello Turcico, „tum profligandis hæreticis hostibus Ecclesiæ., Vixdum vero etiam restitutus erat, quin novam comminiscerentur rationem veritatis hostes, ad persequendum Evangelii confessores, per calumniam scilicet, omnem afflictionum, quæ Regem presserant, rationem & culpam rejicientes, in eos, qui à veritate catholica divortium fecerant, eoque divortio Dei singularem provocaverant iram (d)

H 2

tan-

(a) Sunt verba SAMMARTHANI in Elogiis Gallor. p. 3.

(b) Summam illarum literarum SLEIDANUS exhibet Lib. V. extremo p. 83. b.

(c) SLEIDAN. Histor. L. VI. p. 86. a, conf. POPELINIERE l. c.

(d) vid. BEZE Histor. Eccles. T. I. p. 7. Fuerunt tamen etiam, qui omnia alia proferrent, quo *Gul. Postelli* spectant in ejus Apologia ultima verba à v. Cl. Magno CRUSIO allegata ex Mss. Bibliothecæ Regiæ Parisiensis: *Es quia ut debebas, solus Rex Franciscus numine illo Primus*

tantò ferventiorē, quantò Rex antehac ergo eos fuerant lenior, nec satis rigidam uti ipsis videbatur in eos exercuerat censuram, ut asperioribus jam consiliis videretur opus ad sopiendam Numinis iram, & ad extinguendam hanc malorum, uti calumniabantur, lernam.

Quidquid sit, Natalis Bedda, fax & tuba persecutionum, hoc anno 1525. Apologiam edere, adversus clandestinos (uti libri titulus habebat) Lutheranos (a), in qua ante omnia, eundem illum *Fabrum Stapulensem*, sed & *Erasmum Roterodamum* gravissima invektiva invadere non dubitat, atque ea præterea nobis subministrat documenta, quibus comprobatur, quod nihil magis promoverit doctrinam Reformationis in Gallia, quam ejusmodi inconditi clamores, & miserrimæ causæ planè desperatæ defensiones ac Apologiæ; quum è contra, *Jacobi Fabri & Desiderii Erasmi* scripta mirum in modum rem Evangelii promoverent ac suffulcirent:

Interea tamen Rex, istis clamoribus & incitamentis Cancellarii Pratenſis irritatus, abinde, quò tantò rigorosius adversus hæreticos instituerent processus, curare, atque inprimis mandare, ut causæ circà hæreticos vel convincendos vel puniendos cognitionem haberent in prima quoque instantia (b) Judices atque Magistratus seculares, quod cum hæresi (uti ajebat Pratenſis) blasphemia esset conjuncta; Tum verò indies magis magisque, ipsa quoque Tribunalia Regia atque inprimis Senatus Parisienſis, Natalis Beddæ & Gulielmi de Quercu sollicitationibus, inflammari cœperunt in Evangelicæ veritatis assecclas, atque multam cum asperitatem tum acerbitem in purioris religionis confessores exercuerunt.

Cer-

*non fecit, sicut à Gallicana Ecclesiæ Concilio Turonis factò statutum erat, sed loco castigationis Psendo cruciatam & Concordatum, duo maxima in mundum, maxime in Germaniam & Galliam induxit (mala) captivus in Hispaniam ductus in summas demum calamitates coniecit orbem, CRUS. Diss. Epistol. p. 52.*

(a) Eam suæ de novis erroribus Collectioni Judiciorum inseruit Doctiss. Do. d. ARGENTRE Tom. III. P. 2. fol. 2. & seq.

(b) BEZE l. c. p. 9.

Certè, eodem hoc anno 1526. Erasmi Colloquia (a) familiaria unanimi consensu damnavit Facultas Parisiensis, quæ & anno proximo 1527. (b) die 17. Decembris aliam in alios Erasmi libros edidit censuram.

§. XXIII. Antonius autem Pratenſis Cancellarius, inſenſiſſimus Reformationis hoſtis, nihil reliqui faciebat, quò & Regi ſuo & Senatui ſupremo adverſus Lutheranos odium inſtillaret atque aſperitatem, ſuoque in perſequendis & retundendis Evangelicæ Veritatis affectis litaret genio; Quum igitur Cardinalis eſſet & Archiepiſcopus Senonenſis, commodam ſibi videbatur naſtus occaſionem Evangelii curſum remorandi? Erat enim in Concilio Conſtantiensi ante omnia Episcopis inſunctum, ut Metropolitani ſubinde provincialia Concilia convocarent, ad mendendum abuſibus, qui vel in doctrina vel in diſciplina atque moribus irreperſerant, utque ſollicite cum ſuis providerent, ne quid Eccleſia detrimenti caperet; Huic igitur decreto ut ſatisſaceret, is, juxta veterem ſupputationem A. 1527. juxta noſtram, A. 1528. indicere atque celebrare Concilium, dictum *Senonenſe* (c), quod Archiepiſcopus eſſet Senonenſis, licet etiam feratur cum per omnem vitam ne quidem Eccleſiam Senonenſem oculis unquam uſurpaſſe, ſed verè *Parienſe*, à loco ubi celebrabatur; In hoc ex tota provincia Senonenſi Episcopos, (niſi quod Aurelianenſis ſaltem Chor-episcopum (d) *Petrum de Stella* cò miſiſſe referatur congregati à d. 3. Febr. uſque ad d. 9. Oc-

H 3

to-

(a) v. LAUNOJ. de Scholis celebriorib. Opp. T. IV. P. I. fol. 126. conf. Du PIN Biblioth. nov. Script. Eccl. T. XIII. p. 220.

(b) LAUNOJ. l. c. fol. 127.

(c) vid. HARDUIN. Aſſa Concilior. Tom. IX. pag. 1925. & ſqq. ubi & hujus Concilii Aſſa ex editione P. CRABBE leguntur, cum hac inſcriptione: *Concilium Senonenſe, Parienſe potius à Loco dicendum, contra Lutheranorum hæreſes, & pro Reformatione eccleſiæ celebratum Lutetia Pariſorum, ſub reverendiſſimo Domino, Antonio à Prato, ſituli ſanctæ Anaſtaſiæ Preſbytero cardinali, Senonenſi Archiepiſcopo, Galliarum ac Germaniæ Primate, nec non Albigenſi Episcopo, Francia Cancellario, inchoatum anno Domini 1527. & conſummatum anno ſequenti, tempore Clementis Papæ VII.*

(d) *François le Maire* hiſtoire de l'Egliſe & diocèſe d'Orléans fol. 231. edit. Aurel. 1643. fol. conf. Aſſa Concilior. Hard. l. c. p. 1951.

tobris, Lutheranam quam dicebant hæresin confixerunt, sedecim Decretis de fide (a) editis. Primum erat *de unitate & infallibilitate Ecclesiæ*. 2. *Quod Ecclesia non sit invisibilis*. 3. *De auctoritate sacrorum conciliorum*. 4. *Quod ad Ecclesiam spectet determinare qui libri sint Canonici*. 5. *Aliqua esse firmiter credenda, definit, quæ non continentur expresse in Scriptura S.* 6. *De Constitutionibus humanis*. 7. *De Jeuniis Ecclesiasticis*. 8. *De Cælibatu Sacerdotum*. 9. *De Votis & præsertim Monasticis*. 10. *De septem Ecclesiæ Sacramentis*. 11. *De Sacrificio Missæ*. 12. *De Satisfactione, Purgatorio & commemoratione defunctorum*. 13. *De Veneratione Sanctorum*. 14. *De Veneratione Sacrarum Imaginum*. 15. *De Libero arbitrio*. 16. *De Fide & Operibus*.

Porro, hæreticos & pertinaces & à communione fidelium separatos declarant, universos, qui aliter, quam Romana (b) credit & prædicat ecclesia, credere & pertinaciter asserere attentant.

Deinceps, contendunt, quod *Ecclesia etsi diversa & nonnunquam pugnans* (quod sæpius neoterici hæretici objiciant) proposuerit decreta, nihil tamen sit in tanta decretorum multitudine, quod fidei orthodoxæ adversetur; Sed, quod ab uno eodemque Spiritu edocta fuerit, ut ita pro conditione temporum (c) statueret, ut visum fuerit conducibilis.

Lectioe librorum Lutheri & Lutheranorum sub pœna excommunicationis omnibus interdicit. Et, ne cum Lutheranis ullam rem haberent Galli, aut ullam colerent familiaritatem, præcipiunt. Lutherum priscis hæreticis & cumprimis Manichæis comparant, institutis inter (d) Manichæos & eum comparationibus, propter negatam arbitrii humani libertatem, operum bonorum à salute exclusionem, & assertam justificationis ex sola fide doctrinam:

Sed

(a) NATAL. ALEX. ad Sec. XVI. pag. 122. 123. item Du PIN Biblioth. nov. Script. Eccl. T. XIII. p. 189—194.

(b) Acta Concilior. apud HARDUIN. p. 1932.

(c) Hæc fermè conveniunt cum Nicolai Cusani edito: *Explicandam Scripturam esse juxta currentem Ecclesiæ ritum, qua sententiam mutante, Dei etiam judicium mutetur*; Quod in Introduct. ad Hist. Ref. §. XVII. p. 32. exagitavimus.

(d) vid. HARDUIN. loc. cit. p. 1927. 1928.



Sed & cum *Lutbero Melancthonem*, *Carlstadium*, *Lambertum*, *Zwinglium*, *Oecolampadium*, quos omnes appellabant conjunctionis execrandæ consortes (a) licet etiam ceteroquin in quibusdam capitibus à se invicem dissiderent, condemnabant, seque ideò eos ex nomine citare dicebant, ne pestiferos illorum libros quis legere auderet, ne vipereis dogmatibus inficiatur.

„ Circa hæreticos ita definiunt : Dammati de hæresi (b), „ si ad unitatem fidei catholicæ redire noluerint, mancant de „ foro ecclesiæ, & ad agendam perpetuam pœnitentiam in „ pane doloris & aqua tristitiæ, perpetuo carceri deputentur. Dammati de hæresi, si eam abjurare noluerint, si laici sunt, statim sunt judicio sæculari relinquendi. Si Clerici, „ præfente potestate sæculari, sunt à suis ordinibus degradandi, „ & pronunciandum est, ut eos sæcularis iudex in suum forum „ recipiat. „ Inprimis verò etiam in eo Concilio ad Reges Christianos & præcipuè ad Regem Christianissimum, convertitur Oratio, „ ut à suis terris & dominiis universis hæreticos confestim repellant, exterminentque hanc tetram & diram luem „ hæreticorum, quæ indies magis ac magis pullulet, . . cum „ alioqui periculum sit, ne *Petri Navicula* (c) operiatur fluctibus ac demergatur in profundum; cum nunquam sic undis „ jactata sit ecclesiæ navis, sic ventis validis (id est, vanis doctrinis) impulsâ, sic undique procellis agitata. „ Ultimo loco, ne non Reformationi studuisse viderentur hi Senonenses, quadraginta circa emendandos mores (d) canones condiderunt, qui

(a) HARDUIN. A&C. Concil. l. c. p. 1930.

(b) HARD. A&C. l. c. p. 1932. 1933. ubi simul definitur quinam pro relapsis in hæresin fuerint habendi.

(c) A&C. Concil. l. c. p. 1934. & p. 1949.

(d) Breviter hujus Concilii summam MEZERÆUS Compend. To. IV. p. 561. Le Chancelier du Prat, depuis peu Cardinal & Archeveque de Sens, assembla un Concile Provincial de ses sept suffragans dans le Couvent des Augustins de Paris, ou il fit plusieurs beaux Decrets pour arrester, le cours de ces opinions, & pour reformer le Clergé, dont la dissolution avoit donné lieu à ces scandales.

qui tamen ut plurimum circà externas ecclesiæ ceremonias verfantur, atque circà το ἰξωθεν το πώληρι καὶ τῆς παροψίδος purificandum, dum interca το ἰσωθεν replebatur ἰξ ἀρπαγῆς καὶ ἀκρασίας (a).

Sed &, iisdem diebus d. 21. Martii A. 1528. *Franciscus Turmonius* Archiepiscopus Bituricensis, Aquitaniæ Primas, Provinciale Concilium (b) indicare atque celebrare iudicavit opportunum adversus dogma Lutheri (uti habet titulus (c),) ejusque sequacium, ad reformationem morum, nec non pro decimarum solutione &c. In eo cumprimis fuit decretum factum, „ quod „ damnatum dogma Lutheri & sequacium à sacrosancta sede Apostolica jampridem reprobatur, in publicis concionibus locis & temporibus opportunis, prout expediens Ordinariis locorum videbitur, generaliter tantum sit reprobandum, non „ declaratis sigillatim erroribus, nisi locus aliquis fuerit ad quem „ pervenerint damnati aliqui errores; „ Porro Decr. II. Curatis & parochiarum rectoribus injungitur, ut si quos Lutheranos in sua parochia invenerint, eos revelent Episcopo aut ejus vicario, sub incurfu pœnæ arbitrariæ per Ordinarios decernendæ; Deinceps Decr. III. prohibetur Libri Lutherana hæresi & sequacium infecti: itemque Decr. IV. libri etiam divini à Latino sermone in linguam vernaculam pridem & ab annis octo versi, ne scil. vendantur vel emantur, nisi fuerint ab Ordinariis locorum recogniti. Injungitur quoque Decr. XVIII. litterarii studii magistris, ne suis auditoribus legant auctores revocantes à divino cultu, ecclesiæ cærimoniis, & religionibus sive institutis ab ipsa ecclesia approbatis, sed potius ut legantur scriptores ad animi cultum & linguæ splendorem conducentes.

§. XXIV. Fuit autem ex iis, qui tum pro pura Evangelii doctrina Meldis mortem animo magno pertulerunt, quidam *Dionysius*

(a) Math. XXIII. 25.

(b) NATALIS ALEX. ad Sec. XVI. p. 122.

(c) Apud HARD. in Aët. Concil. l. c. p. 1919. ubi ejus decreta leguntur, quæ Ph. LABBEUS descripserat ex veteribus chartis pæne situ obstitis; Conf. Du PIN in Biblioth. nov. Scriptor. Eccles. Tom. XIII. pag. 186. sq.

*nyfus de Rieux*, quod palam asseruisset (a) *Missam esse certissimam Passionis & mortis domini Jesu Christi abnegationem*: Is enim A. 1528. die tertio Julii condemnatus fuit, ut vivus combureretur. Interea verò dum ad supplicium crate traheretur, continuò locutus, ac populum cohortatus fuit, ut ad suscipiendam veram vitæ salutisque doctrinam converteretur. Ad supplicii tandem locum pertractus, lento igne, magnoque cum tormento ac dolore fuit combustus, quod insigni tamen constantia Deum ad ultimum usque spiritum vitæ invocans ille pertulisse dicitur.

Floruit ea tempestate Parisiis *Maturinus CORDERIUS*, gente *Normannus*, vir literatus, atque scholarum Præfectus prorsus eximius variisque scriptis scholasticis inclytus, quibus non ad doctrinæ solum, sed & ad morum emendationem suos instigabat discipulos; Uti sic ejus ad pueros adolescentesque studiis literarum dicatos (b) extat obtestatio. „ Obsecro vos benevolentissimi mi pueri, vosque ingenui adolescentes, per Jesum Christum, „ communem nostrum omnium Præceptorem simul ac Servatorem; Primum, ut bonis moribus, deinde bonis literis deris „ operam, utrumque ad Deum optimum maximum referentes, „ ut in ejus ædificium vivi lapides paulatim possitis assurgere. „ Nemo prohibetur Christianam pietatem cum studiorum elegantia conjungere, si modo ille faveat, citrà cujus favorem „ nihil sit unquam boni. Valet, & bonarum literarum morumque præceptores amate perpetuò. „ Hunc præceptorem in Collegio primum Marchiano deinceps Navarreno habuit *Joh. CALVINUS* (c) qui literis tum humanioribus operam navabat; Idem ille cum annusuprà millesimum quingentesimum vicesimum octavus ageretur, in Theologicum Navarræ sodalitium admisus est, atque jam tum purioris religionis gustum habuit; quamquam etiam relicto studio Theologico se literarum studiis totum

## I

ve-

(a) BEZE l. c. p. 7. conf. *Martyrol. parv. Lat.* p. 219.

(b) In præfat. ad Commentar. puerorum de quotidiano sermone &c. citante *Johanne LAUNOJO* in *Historia Gymnasi Navarreni* Cap. XLIX. Operum T. IV. P. I. p. 624.

(c) vid. BEZA in *Vita Calvini* l. c. fol. 366.

veluti daret; Unde deinde relicta Lutetia Noviodunum *Æduorum* ad Ligerim concessit, ubi anno 1534. 1535. & 1536. Grammatices Professore egit; Tandem vero, cum totus in Reformatam à *Calvino* doctrinam secederet (a), Lausannam (b) primo & deinceps Genevam se recepit, ubi Scholæ Rector constitutus in antiqua humaniorum artium professione vitam perduxit & anno ætatis 85. eodem anno, quo *Calvinus* (c) scil. 1564. ad immortalem vitam transiit.

Erat tum *Stephanus* quidam MACHOPOLIS ex mendicantium ordine, qui luce veritatis tactus Saxoniam ad videndum & audiendum Lutherum se receperat; Is in Galliam redux, Nonnaji in agro Vivariensi, in Septimania (Languedoc) veritatem quam hauserat libere publicè privatimque profitebatur, seque superstitioni quæ plurimorum animos obfederat acriter opponebat: Erat verò ibidem famosissima quædam cistula, quam divina virtute pollere credebant, quæque miram sanctarum reliquiarum portionem innumeris ut credebatur miraculis conspicuam asservabat; Hanc cistulam ex alto suspensam (d) prono vultu atque animo simplex de longinquo aspiciebat ac venerabatur populus, neque tamen ulli ut eam introspiceret erat permissum, quod sacerdos quidam referretur aliquando eam improvidè inspexisse, sed qui è vestigio omni fuisset orbatus oculorum usu. Demittebatur eundem ea in festo Ascensionis, sed magna cum pompa, quando supra quam dici potest, populi esset concursus & solennis processus, in quo his diebus evenerat, ut cum processus castellum præterveheret, quot  
quot

(a) LAUNOJ. 1. c. fol. 624. qui inter alia ita: *Tunc quæ exorta sunt de religione & de emendanda Ecclesia controversia, virum reipsum & tenerioris conscientia interturbavit. Johanni Calvino, quem ad humaniores literas informarat in collegio Marchia, nimium credulus fuit. A discipulo Magister recti specie deceptus, Genevam se recepit.*

(b) Certè *Calvinus*, cum Lausannensis scholæ moderatorem ageret Corderius, ei commentarium in Ep. I. ad Thessalonicenses in grati animi testimonium dedicavit.

(c) BEZA in vita *Calvini* fol. 366.

(d) BEZE Hist. Eccles. 1. p. 8. 9.

quot captivitate detenti erant, liberi emitterentur, exceptis solis iis quos Lutheranos appellabant: Adversus hanc igitur superstitionem A. 1528. masculè Stephanus ille noster declamare, sed ita, ut simulac ab his squamis quidam sanarentur, is loco decedere debuerit: At vero, qui *Stephano* huic succedebat, ei non æquè feliciter ea res cedebat; *Stephanus* enim *Reinerius* (a), itidem ex mendicantium ordine, cum semet eidem illi opponeret superstitioni, atque etiam ultrà progrediretur, atque in hac causa perseveraret, haud ita multo post captivitati est datus, quin imo, sanguine doctrinam suam confirmare debuit, quando eum vivum comburendum, apud Viennenses (subjacet enim tractus ille Vivariensis Archiepiscopo Viennensi) igni tradiderunt; Post eum *Jonas* quidam, Scholæ Rector, vir magnæ cum eruditionis tum pietatis, ibidem eandem cum instillaret doctrinam, factum est ut carceri quidem manciparetur, sed edita confessione prorsus eximia amicorum quorundam ope faucibus ipsorum eriperetur, quare Archiepiscopus (b) vehementer offensus, circiter viginti quinque homines Viennam abduci jubebat, quorum alii languore ac timore perierunt, alii soluta ingenti multâ, per singularem (uti jactabant hostes) gratiam liberi tandem dimissi sunt.

Inprimis autem hic nobis est commemorandus *Ludovicus* ille **BERQUINUS** (c), Vir Nobilis & in aulâ Francisci cujus erat consiliarius spectatæ auctoritatis; Is enim, quod jam monuimus, cum singulari ferretur studio in Evangelii doctrinam repurgatam, & omnem moveret lapidem eam ad plures proferendi, eo ipso Sorbonistarum & præcipuè Natalis Beddæ & Gulielmi à Quercu, & tertii cujusdam, odium incurrit, eosque tanquam totidem crabrones irritavit; Neque sanè prosperè id ipsi tandem successit; Semel enim atque iterum hæreticos accusatus, in eorum tribunal vocatus, atque de suis laboribus ac scriptis correptus,

(a) BEZE l. c. p. 9.

(b) BEZE l. c. & *Martyrol. magn. Gall.* fol. 96.

(c) ERASMI ad *Carolus Utenbovium* Epistolam de hoc Martyrio prorsus memorabilem inter Documenta huic volumini subiecta retulimus Num. IX. Conf. *Martyrol. magn. Gall.* fol. 96. 97. & *Adiones Martyrum* in 4. A. 1560. fol. 57—59.

tandem succumbere debuit, ferali affectus supplicio, in æternum eorum qui id ipsi procurarunt opprobrium.

Fuerant jam superioribus annis A. 1523. & 1525. ex ejus scriptis, quæ vel composuerat vel ab aliis composita in vernaculam transfulerat, articuli quidam excerpti & anathematis fulmine tacti; Ipse quoque, quod non unius anni certamine cum voce tum scriptis ipsam Facultatem sacratissimam, monachos & Beddaicos reos egerat impictatis, & arcana quædam in eorum scriptis deprehenderat, in carcerem ductus erat atque reus hæreseos periclitabatur: At Judices, ubi viderant causam esse nondum satis gravem, quippe cum primarius articulus esset, „quod admodum incongruè in concionibus *B. Maria* invocaretur pro Spiritu S. eaque non satis apte vocaretur, *pons gratiæ spes & vitæ nostræ* &c. „ cum primis etiam, ubi perspexerant, Regem ipsum, quominus ipsi ægre facere possent, intercedere, absolverant hominem; Et potuisset, se litium molestia liberare, modo consilium Erasmi fuisset secutus, qui ipsi, ut vel à Rege Legationem sibi expeteret, vel suoapte motu peregrinationem in alias terras institueret, tum enim Theologos forte passuros esse, ut lis illa conquiesceret; At verò, cum *Berquinus* ad instar palmæ, adversus deprimentes extolleret animum & sibi potiore ex his litibus polliceretur triumphum, tum factum est, ut tandem delatorum artibus debuerit succumbere. Hi enim operæ atque labori non parcebant, quò suam in *Berquinum*, qui Regis patrocinio fretus editis duodecim adversus *Beddam* propositionibus eum veluti in jus vocaverat, effunderent animi malitiam, cumque denuo in suas casses pertraherent, adeò ut A. 1529. equidem prius iterata vice in ejus libros vibrarent fulmen, statim verò etiam procurarent ut à duodecim Judicibus eam in rem delegatis ea res inquireretur, hique reciperent pronunciandi ejus sententiam auctoritatem, sicque eundem, cum instaret dies, iterum carceri manciparent: Et pronunciatum tum fuit, ut exustis libellis & abjuratis articulis, lingua illi ferro perfoderetur, mox perpetuo carceri dederetur. Is autem audita præter expectationem atroci sententia, Regem appellavit & Pontificem: Judices indigne ferentes appellandi verbum: Si non recipis, inquirunt, hanc sententiam, effice-

ciemus ne posthac quoquam appelles, & postridie (a) pronunciarunt, illum flammis tradendum: Is fuit exitus viri præclari & multis nominibus de puriori doctrina promeriti, cujus singulare Elogium conscripsit in Iconibus *Theodorus* BEZA, quod ut hic legatur operæ judicavimus pretium;

„ In *Ludovico Berquino Atrebate*, quem vere possumus *ἡγούμενον*  
 „ simul & *ἱερότατον* appellare, Gallia fortassis alterum esset Lutherum nactus, si qualem iste Saxonum Ducem, talem hic Franciscum primum ejus nominis Galliarum Regem esset expertus.  
 „ Nec enim ei vel doctrinæ, vel promovendæ veritatis studium defuit: adfuit autem animi tanta generositas, ut maxime omnium tunc metuendos crabrones in ipsis eorum cavis, Beddam videlicet, & a Quercu (de quibus scripserat procul illos conficiens Erasmus, Lutetiæ Bctam sapere, & Quercum concionari:) Matæologorum ejus seculi principes, in ipso eorum sterquilino sit ausus non modo utcunque laceffere, sed impietatis etiam accusatos non unius anni certamine tum voce tum scriptis strenue exercere. Sed tunc quidem, ut postea sæpe (Christo nimirum non nisi sub cruce in Galliis triumphaturo) damnata in Berquino veritate, quum delecti judices exurenda ipsius scripta ipsomet cernente, & præterea perpetuis carceribus, excepta Regis venia, ipsum coërcendum pronuntiaissent: At ego, inquit ille, mortem subire, quam veritatis damnationem vel tacitus approbare malim. Sequuta igitur ut in contumacem severiore sententia, strangulatus, ac deinceps crematus *Berquinius*, qua constantia scribere & loqui  
 I 3 „ con-

(a) Illam contrà *Ludovicum Berquinum* sententiam A. 1529. à Curia Parisiensi latam ex authentico exemplari describam se Mss. possidere affirmat V. Cl. *Magnus Crasius* in Dissert. Epist. ad Cl. *Wormium* pag. 55. Cæterum, cum idem ille Berquinius, æque *Erasmi* libros & *Caroloostadii* theses & *Lamberti Avenionensis* scripta, atque etiam *Lutheri* Tractatus quosdam in Gallicum idioma transtulerit, suæque propria scripta iis addiderit, in quibus nihil quod magis pro *Lutheri* quam pro *Zwinglii* aut aliorum Reformatorum dogmate haberi queat, reperitur, facile apparet, quam inanis iterum sit Cl. LOESCHERI lib. cit. p. 60. eum pro *Lutheri* affecta & homine *γνηστος* *Lutherano* habentis & venditantis, conatus.

„ consueverat, eadem mortem perpesius, vere de adversariis,  
 „ qui victores videbantur, iudicum sententia veluti cœlitus re-  
 „ scissa, triumphavit: frugibus nocte post interitum illius pro-  
 „ xima (qui fuit undecimus dies Novembris anno Domini 1529.)  
 „ in tota Gallia frigore perustis, & gravissima tum fame tum  
 „ etiam peste consequuta. „

§. XXV. Erat idem hic annus, quo Cameraci (a), oppido  
 Belgicæ, conveniebant Margarita Caroli Cæsaris amita & Fran-  
 cisci Regis mater Aloysia, multique alii proceres, ac in his Car-  
 dinalis Episcopus Leodiensis, Erardus Marchianus, & pacem  
 Augusto mense faciebant, & illud ante triennium in Hispania  
 factum de Lutheranis extirpandis decretum, ut supra docuimus,  
 repetebant ac denuo confirmabant.

At verò sequenti anno 1530. gravior adhuc imminere videba-  
 tur doctrinæ purioris in Gallia asseclis tempestas, siquidem ad-  
 versarii omnem navabant operam, ut causam & professionem E-  
 vangeliî multis calumniis gravarent, & passim in summum odium  
 adducerent: Certè *Petrilius Fraccianus*, vel, quicumque sub eo  
 nomine delitescit, eodem hoc anno ex Gallia ad Argentoratensem  
 Tredecimviros dare literas (b), quas hi per Landgravium  
 d. 2. Januarii 1531. Saxoni communicant, ejus argumenti: „ E-  
 „ vangelicos per ipsos Germanos quosdam in Gallia miris modis  
 „ denigrari, & atrocissimis calumniis onerari, ut verendum quoque  
 „ sit ne Rex alioqui Evangelio non infestus, ejusmodi rumoribus,  
 „ cum quotidianæ accedant Prælatorum Gallicorum instigationes,  
 „ eò se deduci patiatur, ut Cæsari adversus eos auxilia submittat;  
 „ Et fuisse superiori mense Augusto Legatum quendam ipsius Cæ-  
 „ saris ex nobilitate Burgundica (*Noircarmium* vocat) in aula Re-  
 „ gia, qui palam, dixerit; Germanos id agere sub prætextu Re-  
 „ ligionis, ut bona possideant ecclesiastica, magnamque eorum  
 „ par-

(a) Conf. *Hist. Reform. Belg.* §. XXIII. p. 64. cf. SLEIDAN.  
 p. 102. b.

(b) v. SECKENDORF. *Hist. Lutheranismi* L. III. Sect. I. §. I.  
 pag. 3. itemque FRICKII *Seckendorf. German. Lib. III.* §. III. p. 1170.  
 qui & refert has literas etiam nunc in Archivo Vinariensi Reg. H. fol. 15.  
 lit. O. asservari. Conf. SALIG. *Hist. Aug. Conf. T. II.* p. 231.



„partem jam inter se partitos esse, atque ne unquam ad restitutionem cogi possent, eos demoliri ædificia sacra atque cœnobîa :  
„Esse hanc ab omnibus ferè receptam doctrinam, quæque de pulpitis doceatur ; Bona debere esse communia, æquale jus & Dominium competere omnibus, sustolli debere Principes &c. His sermonibus commotum fuisse Regem, qui ne similia subditi sui recipiant admodum vereatur. Porro, dici, eos, quotiescunque velint, dirimere conjugia, prætenso Spiritus S. quodam impulsu :  
„Illam quoque de Eucharistia controversiam odiose admodum describi, & invidiosissime exponi cum magno infirmorum in Gallia scandalo. Atque referri innumeras esse Evangelicorum sectas, unde quis facile conjicere possit, quam nihil sani ab iis sit expectandum : Regem quoque per Conjugem suam non parum exasperari, quæ magno quidem ducatur zelo, sed parum habeat scientiæ, aliæque plurima ; Sibi itaque videri magnoperè profuturum, si quam ad Regem Christianissimum legationem mittant Principes, refutandis illis calumniis utilissimam.,,

Et profectò vix satis mirari licet proterviam mentiendi, post editam Augustæ sub ejus anni principium Confessionem, si ista à Legato Casareo Regi significata sunt.

A Legatis igitur auctor demonstrari vult, obsequium à subditis Evangelicis longè exactius post reformationem quam antea præstari ; minui lites forenses, aliasque discordias ; exerceri charitatem & eleemosynas ; & hanc esse, quam suadeant, bonorum communionem, ut alter alteri pro facultatibus suis ad levandam inopiam succurrat, absque ulla dominii aut proprietatis confusione, bona Ecclesiæ non rapi aut profanari, sed ad meliorem usum transferri. Quæ verò de adulteriorum licentia sive uxorum permutatione sparsa sint, falsissima & absurdissima commenta esse ; nec veriora, quæ de sectarum multitudine jactarent. Fuisse ab initio disquisitiones, studio indagandæ veritatis enatas, quæ jam cessaverint, aut non ejus sint momenti, ut unitatem fidei lædant. De Sacramento, quod nimia superstitione Gallos venerari non tacet, caute loquendum esse monet, & agnoscendum quod magna illi insint mysteria, neque aliud agi quam ut Missarum abusus tollatur, & ceremoniæ ad formam Apostolicæ Ecclesiæ reducantur. Inter Lega-

tos

tos, *Zwinglium*, *Oecolampadium*, *Lutherum*, *Carolstadtium* mitti dissuadet, reliquorum neminem invisum futurum esse, arbitrat, præstare tamen, ut mittantur, qui Gallicæ linguæ periti sint, aut unum saltem, qui verba pro cæteris faciat. Commendat quendam *Simonem Tornacensem*, *Farelli* familiarem, & Argenteratenfis non ignotum. Suggestit, quæ loqui debeat, ad defensionem causæ Evangelicæ, & invidiam adversariis concitandam. Describit Regis ingenium, laudat humanitatem, sed & ambitionem notat, & quod flexilis sit, & facile sibi persuaderi patiatur, regiam potestatem se amissurum esse, nisi Lutheranismum inter suos supprimat. Dissimulari tamen id vult à Legatis, & Regem excusari, quod ignorantia rerum rigorem adversus veritatis professores exercuerit, rogandum etiam, ut cognita jam causa à sævitia illa cesset. Nominat inde quosdam Evangelicæ doctrinæ addictos, sed occultè, quorum notitia planè celanda sit. Narrat sororem Regis Reginam Navarræam jam veluti in custodia teneri, nec ullum in aula esse, qui veritatem commendare audeat. Magnum tamen aulæ Magistrum, quamvis non Christianum, id est, Evangelicum, moderate de Protestantibus sentire, Regique dicere solere, non obesse doctrinam Evangelii rationibus ejus. Cavere jubet, ne in literis Legatorum fiduciariis, mentio fiat religionis, sed ut tantum admissio petatur, difficile alias futurum esse, ut publice audiantur, si ita tim appareat de religione eos locuturos esse.

Ad Angliæ etiam Regem legatos expediendos esse putat, illum enim jam malè affectum esse Cæsari, ob divortium, quod cum Regina illius matertera, moliretur. Narrat, causam illam à Rege, Doctoribus Sorbonicis propositam fuisse, numero centum, ex his LIV. pro divortio respondisse, inter quos minimum duodecim fuerint Nicodemi, id est, in occulto Lutherani; XLVI. divortium improbasse. Multus est in suadenda Protestantium concordia & conjunctione, neque peccare eos putat, si de defensione cogitent, & irritatos adversum se Reges placare studeant. Conqueritur de Admiralli sævitia in Evangelicos, & orandum esse Deum monet, ut illius potentiam opprimat. Monet, ut cauti sint in literis ad Gallos scriben-

bendis. Farellum enim in carcere detineri, ob interceptam Argentoratensis concionatoris ad eum epistolam.

Profuit hæc relatio Protestantibus (a) in literis ad Regem concipiendis, quanquam de Legatione mittenda tunc nihil statuerint. Quæ verò idem ille auctor de discidio Protestantium monet, tanquam primario impedimento felicioris Evangelicæ doctrinæ successus, ea hoc eodem anno confirmabantur per *Martini Bucerii* (b) Theologi Argentinenfis Epistolam d. 25. Augusti datam ad *Martinum Lutherum*, ubi inter alia ita: „Accepimus nuper „literas à fratribus ex Galliis, qui scribunt admodum feliciter „apud se Evangelium gliscere, sed ita cursui ejus obstare infelix hoc nostrum discidium, ut, nisi componatur, haud sperent unquam futurum, ut Galliæ Evangelium publicitus audiant. At si contingeret illud sedari, bona eis spes est, brevi fore, ut Christus publicum apud ipsos obtineat. Nam Rex „à veritate alienus non est, & jam recuperatis liberis, non adeò „à Pontifice & Cæsare, hac quidem in causa pendeat. Tum „nunquam suo officio deest Christianissima illa heroina Regis soror. Quin & procerum magnus numerus jam veritati accessit. „In quadam Normandiæ regione adeò multi jam Evangelium „profitentur, ut hostes ceperint eam vocare parvam Alemanniam. Interim autem, dum, ut fieri solet, nobis dissentientibus, alii nostram, alii vestram de Eucharistia sententiam, quæ tamen revera eadem est, licet discrepantibus verbis proponi hæctenus consueverit, sequuntur, multi alioqui sanabiles ab Evangelio abalienantur: & præbetur telum hostibus, quo veritatem nuperam impugnent: Ipsi tamen, inquirunt, inter se non consentiunt, quod ii non solent, quos agit Spiritus Christi. Hac ergo de causa, fratres qui illic sunt & redemptionem Israël expectant, persancte nos hortati sunt, idque jussu Regina Navarræ, ut quam liceat, diligentem operam demus, ut hoc tandem diffidium sopiatur: in quo certè ultrò currentibus calcar addiderunt. „

§. XXVI. Fœderis Smalcaldici inter Principes & Civitates

K

Ger-

(a) SECKENDORF. l. c. pag. 3. b.

(b) v. BUCERI Opera Anglicana fol. 693.

Germaniæ Protestantes sub finem A. 1530. initi, consortes etiam id inter alia definiverant, scribendum esse cumprimis & Galliæ & Angliæ Regi, ne deteriora de se suspicentur, nec sibi eas de Evangelica doctrina quæ spargebantur calumnias perſunderi patiantur. Id igitur, ut exsequantur, circa hujus anni principium navant operam: Estque tum stylo *Philippi MELANCHTHONIS* conscripta & d. 16. Februarii à Principibus & civitatibus quibusdam Germaniæ communi nomine ea consignata Apologia, quam ad Galliæ Regem pariter atque ad Angliæ miserunt, quæ sinceram continet relationem (a) omnium Actorum in causa religionis ab origine usque ad nuperum edictum Augustanum, & in qua egregie depelluntur omnes calumniæ de cupiditate invadendi bona Ecclesiastica & subvertendi jura magistratuum. „Sci-  
 „re ipsos Reges haud dubie, profitentur, veterem esse multo-  
 „rum querimoniam de vitiis ecclesiasticis, quæ multi sæpe viri  
 „præstantes, & recenti fere memoria, per Galliam, *Joannes*  
 „*Gerson* (b), per Angliam, *Joannes Coletus*, graviter notarint  
 „atque reprehenderit. Idem his proximis annis accidisse Ger-  
 „maniæ. Cum enim expiationes illas, quæ vulgò dicuntur In-  
 „dulgentiæ, monachi quidam ibi circumferrent, & magna cum  
 „contumelia Christi, summoque discrimine salutis hominum,  
 „illas celebrarent, & infamem ex ea re quæstum ubique face-  
 „rent: admonitos fuisse leniter à viris aliquot eruditis atque bo-  
 „nis, ne sic agerent. Illos verò non solum non abstinuisse,  
 „verumetiam atrociter damnaſſe monitores: ita quidem, ut hi  
 „veritatis tutelam atque patrocinium suscipere cogerentur. Per  
 „eam occasionem alia multa necessariò fuisse reprehensa. Ve-  
 „rum adversarios, qui causam dederant offensioni, impudenti  
 „sua nundinatione, non prius conquievissè, quam hæc doctri-  
 „na, ipsorum opposita nugis & imposturæ, sine legitima cog-  
 „nitione damnaretur ut impia: quoque totam opprimerent, in  
 „summum odium adduxissè apud Cæsarem aliosque reges. Ve-  
 „runtamen, effulgescente veritatis, tanquam solis radio, quum  
 „essent in omnium aspectu multa, neque negari possent, quæ  
 „de-

(a) SECKENDORF. l. c. pag. 5.

(b) SLEIDAN. Lib. VIII. à principio.

„ depravatis iudiciis obreperant in Ecclesiam, ordines Imperii,  
„ in eo conventu, quem primum Cæsar egit Vuormaciæ, plu-  
„ rima illi edidisse gravissimæque postulata: quorum emendatio-  
„ nem dicerent esse necessariam. In aliis deinde conventibus  
„ Imperii, quum diu multumque res inter ordines ac Cæsaris  
„ legatos agitata fuisset, componendi dissidii nullam esse viam  
„ expeditiorem aut meliorem, quàm per liberum orbis Christi-  
„ ani concilium, una omnium voce judicatum fuisse. Cæsari  
„ quoque rationem hanc, ubi cognovit, placuisse: deque con-  
„ ciliium tum loco tum tempore deinceps deliberatum esse: quem-  
„ admodum decretis tunc factis doceri possit. Quum autem ex  
„ Hispaniis Cæsar per Italiam venisset in Germaniam, ad Au-  
„ gustæ comitia, totum in hoc fuisse, ut sine concilio res com-  
„ poneretur: quod quidem bono ipsum animo fecisse putent.  
„ Itaque se doctrinæ suæ confessionem in eo conventu palam  
„ tunc recitasse, & illi exhibuisse, & si majori opus esset ex-  
„ plicatione, detulisse. Contrarium deinde scriptum suæ con-  
„ fessionis, fuisse recitatum. Ejus ubi petiissent exemplum à  
„ Cæsare, non impetrasse, propter adjectam conditionem, quæ  
„ sibi periculo futura erat atque fraudi. Post, ex omni numero  
„ quosdam esse delectos utrinque velut arbitros & conciliatores.  
„ Verum ne sic quidem convenisse, licet ipsi profiterentur,  
„ quicquid omnino salva conscientia possent, sese facturos. Cæ-  
„ sarem deinde proposuisse nonnulla, quæ servarent interea dum  
„ fiat concilium: sed ejus generis, ut si recepissent, & con-  
„ scientiam suam ipsi læderent, & Deum gravissimè offende-  
„ rent. Cum autem edictum posthac Cæsar faceret valde du-  
„ rum, se necessariò provocasse ad concilium pium atque libe-  
„ rum. Et quanquam ita res habeat, licet iste sit rerum status,  
„ etsi nihil ipsi magis optent, quam ut legitimè de causa cog-  
„ noscatur, tamen audire, suos adversarios in hoc esse totos, ut  
„ Cæsarem aliosque reges contra se variis calumniis accendant.  
„ Dogmata quædam circumferri, quæ sibi falso tribuantur. Nec  
„ enim esse tantum à sacris literis aliena, verumetiam abhorrere  
„ à sensu communi. Siquis etiam ad hunc modum suos intra fines  
„ doceret, non illi futurum impune. Quantis autem ipsi ver-

„ sentur in periculis, ob hujus doctrinæ professionem, nemi-  
„ nem esse qui non videat. Quæ sanè discrimina minimè subire  
„ velint, nisi certo scirent, hanc ipsam doctrinam esse consen-  
„ taneam verbo Dei, & propter gloriam nominis Divini reti-  
„ nendam. Illud etiam spargi ab adversariis apud externos, qua-  
„ si doctrinæ genus hoc receperint, non quidem ulla pietate,  
„ sed ut per eam occasionem invaderent in bona sacra. Sed hanc  
„ calumniam & anteaetis conventibus esse refutatam, & fore,  
„ ut in totius orbis concilio magis confutetur. Homines etiam  
„ prudentes atque iudicio præditos, comparatione facta pericu-  
„ lorum atque commodorum, facilè videre, non minus absur-  
„ dam & ineptam hanc esse, quam acerbam & odiosam crimina-  
„ tionem. An enim ullæ suis in finibus tantæ queant esse fa-  
„ cultates Ecclesiarum, ut existimationem, famam, dignitatem,  
„ conjuges, liberos, denique fortunas omneis atque vitam ip-  
„ sam, in præsentissimum periculum idcirco devocare velint?  
„ An ulla commoda sibi tam arridere, & chara esse possint, ut  
„ non & Cæsaris, & ipsorum, laudatissimorum videlicet Re-  
„ gum, benevolentiam atque gratiam, his omnibus longè præ-  
„ ponant? Suos nimirum majores atque parentes, quum ex iis  
„ bonis nihil attingerent, & domi cum dignitate vixisse, &  
„ sumptus etiam publicos tolerasse, nec id modò, sed Ecclesias  
„ etiam partim instituisse novas, collatis eò magnis vectigalibus,  
„ partim locupletasse veteres ac magis exornasse. Suæ quidem  
„ ditionis Ecclesiarum opes esse mediocres, ac licet necessariæ  
„ sint ministris, qui populo præsunt erudiendo, quorum sanè  
„ proventus annui sint admodum accisi: non se tamen recusare,  
„ quo minus in pios usus, arbitrato concilii conferantur: modò  
„ concilium illud, tale sit, in quo præjudiciis & affectui non  
„ sit locus. In calumniis etiam hanc esse primam, hoc nomine  
„ se deferri potissimum & accusari, quasi doctrina, quam pro-  
„ fiteantur, improbet Magistratum, & legum dignitatem ener-  
„ vet, sed scriptum suum recitatum & exhibitum Augustæ re-  
„ spondere huic criminationi. Hoc quoque verè posse dici, huius  
„ temporis viros doctos orasse Magistratus atque legum digni-  
„ tatem, magis quam ulla superior ætas fecerit. Sic enim pror-  
„ „ sus

„ sus erudiisse mentes, ut & Magistratus intelligat certoque  
„ sciat, suum vitæ genus atque statum esse Deo pergratum, &  
„ populus invicem agnoscat, honorem & obsequentiam se de-  
„ bere Magistratui, propter mandatum Dei, qui potestatis or-  
„ dinariæ contemptum non dimittat impunitum. Præterea  
„ quum ipsi beneficio Dei præsent etiam aliis, cujus hoc esset  
„ dementiæ, tolerare doctrinam, quæ frena laxaret hominibus,  
„ & obedientiam dissolveret, & populum in se concitaret? Quid  
„ etiam de præfectis ecclesiarum sentiant, in suo illo scripto lu-  
„ culenter explicasse, nam & ecclesiastici status administratio-  
„ nem legitimam sibi probari, & ministerium Verbi seu pote-  
„ statem clavium summo se studio venerari. Jam vero, quum  
„ hæc & id genus alia crimina in se conferri audiant, & verò  
„ publicè multum referre putent, ut ipsi, tanta prudentia &  
„ autoritate reges, causam ordine & rectè intelligant, idèò se  
„ purgandi sui causa, voluisse hæc ad ipsos perscribere, & ora-  
„ re plurimum, ne calumniis illis fidem habeant, neque fini-  
„ stram ullam de se concipiant opinionem: sed integrum fer-  
„ vent judicium, donec publicè purgandi sui locus detur, quod  
„ imprimis cupiant. Orare etiam, Cæsarem hortentur, utprop-  
„ ter causæ magnitudinem & Ecclesiæ totius utilitatem, con-  
„ cilium pium atque liberum in Germania, primo quoque tem-  
„ pore cogat: neque gravius quid contra se statuatur, donec le-  
„ gitime disceptata res fuerit atque definita. Nam & hucusque  
„ semper officium se præstitisse suum Reipublicæ Imperii, &  
„ nunc doctrinam istam profiteri, eoque nomine in discrimen  
„ vocari, nulla certè cupiditate vel protervia, sed propter man-  
„ datum atque gloriam Dei. Quo magis etiam sperare, non ip-  
„ sos esse defuturos suis precibus. Nam in summa laude ponen-  
„ dum, si quidem hoc autoritate sua perficiant, & intercessio-  
„ ne, ne ferro decendantur & armis hæc controversiæ, sed rectum  
„ fiat judicium, & sanentur morbi, & Ecclesiæ concilientur,  
„ & vis nulla fiat hominum conscientiiis: postremò, si de ipso-  
„ rum erga se voluntate per literas cognoscant, longè id sibi  
„ fore gratissimum.,

§. XXVII. Has literas Fœderatorum ad Regem detulit vir

honestus *Matheus Reinholdus*, civis Belzigienſis, Gallicæ linguæ peritus, qui & reſponſum Regis reportavit: Rex enim d. 21. Aprilis ad ſuperiores illas literas reſpondit; Nihil ſe optare vehementius (a), quam totius Europæ concordiam: & pergratum eſſe, quod ipſi etiam eò propendeant, quodque concilium fieri cupiant. Hoc enim ſibi non utile modo, ſed & neceſſarium videri: & quoties de ſananda Republica ſermo incidit, ita ſemper judicare, nullum eſſe firmius fundamentum, quam ſi veri monſtrator & almus ille Spiritus, primas in ea re partes obtineat. Quod ſi cæteri etiam idem ſtatuant, & ſi concilio deligatur locus ab omni periculo vacuus atque ſuſpicionē, quo quidem in loco ſuam cuique ſententiam libere pronuntiare liceat, nec affectibus aliquid detur, tunc nimirum optimè ſperandum eſſe de ſumma rei. Quod autem ſoliciti ſint, ne criminationibus adverſariorum alienior ſit factus ab ipſis, non eſſe quod vereantur: ſuo enim quodam instituto atque diſciplina non ſe conſueviſſe, ne de inimicorum quidem fama temere ſtatuerē. Quum verò tanta ſit, tamque vetus inter Galliæ reges ac Imperii principes neceſſitudo, cujuſnam hoc eſſet inhumanitatis, de propinquis & amicis ullam ſiniſtram concipere opinionem, indiſta videlicet cauſa? quantum enim ipſe tribuat huic amicitiae jam olim initæ, vel ex eo poſſe videri, quod etiam tunc, quando forte bellum geritur cum Cæſare, Germanis tamen & civibus Imperii tutus in Galliam acceſſus & exitus illinc pateat, ut non ſecus, quam ſi domi eſſent, negotiari ipſis ibi liceat: ita quidem, ut Germaniæ principum atque civium domicilium, Gallia rectè nominari poſſit. Hæc quidem eſſe nota & pervulgata, ſed tamen non adeo magna, quin ipſorum cauſa, quandocunque res ita dabit, multo ſit facturus majora, præſertim, ſi, quod profitentur, pii liberique concilii decreta non repudient. Ut enim diſceptatione potius, quam ferro dirimatur controverſia, quod quidem ipſi petant, idem ſibi quoque videri, eſſe tum honeſtum magis, tum Reipublicæ ſalutare, quæ triſtiſſimam ſubitura ſit fortunam, ſi res ad arma veniat.

Cæterum idem ille Reinholdus, inter alia referebat; Se à Præ-  
lato

(a) SLEIDAN. Lib. VIII. pag. 125. b.



lato quodam in aula fuisse interrogatum, num verum esset, quod uxores Lutheranorum copiam sui facerent viris alienis, qui dicerent, se Spiritus S. impulsu concubitum appetere? aliaque multa non minus absurda sibi objecta esse, ad quæ verè & ingenuè responderit: à Rege autem gratiose admodum se fuisse receptum, quippe qui & sub abitum honorario quinquaginta aureorum eum donaverit.

§. XXVIII. Eodem hoc tempore tres primariæ Galliæ civitates (a), eæque Academiis illustres, Evangelicæ doctrinæ gustum acceperunt, Aurelia, Tolosa & Avaricum, sive Bituriges, ut abhinc, quicquid fuit aquarum cœlestis doctrinæ Galliam irrigantium tanquam ex tribus hisce fontibus promanaverit; Estque Deus in his aperiendis fontibus usus opera cum *Johannis CALVINI*, tum *Julii Cæsaris SCALIGERI*, Virorum eximia virtute ac doctrina præstantium;

In Academia Aurelianensi Professore agebat *Petrus Stella* Jure consultus celeberrimus, & Professorum totius Galliæ nemini secundus; In ejus disciplinam uti se quicquid fere erat ingeniorum politiorum tradebat, ita varii quoque illuc confluere, ut ex ejus doctrina tantum haurirent, quantum satis erat illis, qui jam veritatis cognitione & amore imbutum pectus gerebant, & tamen amplius informari cupiebant. Inter hos *Franciscus Daniel* erat causarum patronus & *Nicolaus à Via* (Chemin) qui commensales alebat; Præ reliquis autem, *Johannes Calvinus*, tum viginti trium annorum Juvenis: Mirum verò erat & pæne incredibile, quantoperè brevi tempore Calvinus proficeret, adeò quidem (b) ut quum sapissime obiret ipsorum doctorum vices, Doctor potius quam auditor haberetur, eique discedenti Doctoratus insignia, absque ullo pretio, summo docentium omnium consensu, quasi optimè de Academia merito, offerrentur; Inter ea dum sacrarum literarum studium simul diligenter excoleret, quippe in quo tantum is promovisse tum tesertur, ut quicumque in ea urbe aliquo purioris Religionis cognoscendæ studio tangebantur, ad eum etiam percontandum ventitarent, ejusque tum eruditionem tum ardorem admirarentur.

In

(a) SCULTET. annal. T. II. p. 381.

(b) v. BEZA in Vita Calvini p. m. 366.

In Academia verò *Bituricensi*, quæ *Margarita Valesie Navarrenorum* Reginæ parebat, cum *Andreas Alciatus* non minori cum eruditionis laude Jurisprudentiam doceret, & eum quoque sibi audiendum esse *Calvinus* æquum judicaret, factum est, ut Evangelicæ doctrinæ veritas simul ad ipsos Biturigas devenerit, iique in *Calvino*, non tam Jurisprudentiæ vel discipulum vel doctorem quam potius Religionis purioris & Doctorem haberet & restauratorem: Certè quum eò migrasset (a) amicitiam inivit & religionis & literarum nomine, cum *Melchior Volmaro*, *Germano Rotvilensi*, Græcarum literarum publico tum illic Professore, cujus maximi viri doctrinam, pietatem, ceterasque virtutes, admirabilem denique in erudienda Juventute dexteritatem nemo satis prædicarit; Hoc auctore & adjutore Græcas literas didicit *Calvinus*, cujus beneficii memoriam omnibus postea testatam esse voluit, consecratis ipsius Nomini commentariis, quos in alteram ad Corinthios (b) Epistolam edidit. In his verò cum studiis versaretur *Calvinus*, & sacras tamen literas assidue tereret, is non tantum in veritatis studio corroborabatur indies sed & ut aliis eadem illucesceret veritas operam navabat, nonnullas interdum conciones habendo in agro Biturigum, in oppidulo quod *Linerias* vocant, præsentè & probante illius Domino;

Apud *Tolosates* autem, ut Christus innotesceret, *Julius Caesar Scaliger*, Summus ille suo tempore Philosophus, Literator atque Medicus, *Josephi SCALIGERI*, quem eruditorum coryphæum agnoscunt omnes, Parens, fecit, cui non Aginni modo civitas in qua confedit, sed *Aquitania* pæne ipsa (c) (piis ipsius domo tantumquam

(a) BEZA loc. cit.

(b) BEZA in *Iconibus* lit. X. ii. inter alia de *Volmaro* hoc: *Majores inquit, multo fructus inde collectura Gallia, nisi partim savities adversus pios recrudescens, partim Ulrici Ducis Wurtembergensis cum invitantis auctoritas, illum Tubingam A. 1535. evocasset. . . .* Deinceps, se à pueritia proficitur eum unicum esse nactum præceptorem, & vivum ceu parentem alterum semper coluisse, & mortui memoriam celebrasse. *ibid.*

(c) BEZA in *Iconibus* lit. X. i. conf. Bez. *Histoir. Eccles. Tom. I. pag. 24* ubi singularis *Julii Caf. Scaligeri* cura & patrocinium pro Evangelii confessoribus quibusdam Lutheranismi accusatis vel suspectis referatur.

quam hospitio utentibus, eoque vicissim sua auctoritate pro viribus, illos, quantumvis asperis temporibus adjuvante) veræ pietatis instaurationem magna ex parte debet;

Quidquid sit, non deerant in ipsa Francisci Regis aula, Principes Viri atque Fœminæ, qui renascenti Evangelio favebant, Principisque animum sæpenumero versatilem & in Evangelicos minus faventem emollire annitebantur: Nam & in urbe Parisiorum & Scholis publicis erant, qui apertè Evangelicorum sacris addicti erant, In quorum numero *Johannes Sturm* præcipuè connumerari meretur, atque *Petrus Ramus*, alter philologiæ & literarum humaniorum, alter philosophiæ & literarum severiorum restaurator:

De *Johanne STURMIO* (a), qui ejus vitam descripserunt, referunt, quod ab A. 1529—1537. per integrum octennium apud Parisienses humaniores literas fuerit professus, usque dum Argentinam veniret Lutetia ex Gallia (b) evocatus:

De *Petro RAMO* (c) res non minus est nota, quanquam is ad feriora spectet tempora;

§. XXIX. Erat annus tricesimus secundus, quo Tolosæ *Johannes CADURCUS* (d) Licentiatus legum, Limoxiis, non ignobili Occitanix oppido natus, quemque jura humana docentem admirata erat Tolosa, jus divinum asserentem eadem est abominata; Accusabatur enim, quod in urbe Lemovicensi exhortationem Lutheranam die omnium Sanctorum instituisset; porro, quod in vigilia trium Regum auctor fuisset, ut populus loco vulgaris illius acclamationis, *Vivat Rex*, exclamaret: *Christus regnet in cordibus nostris*; denique, quod loco saltationum aliarumque vanitatum post cœnam ex scriptura quædam proposuisset; Propter hæc igitur omnia, quodque Anno Domini 1532. in aliquot piorum (e) hominum cœtu, *Bacchanalia*, quæ in Epi-

L

pha-

(a) Conf. BRUCKERI Templum Honoris Num. XLII. p. m. 174.

(b) Ita ipse STURMIUS in Anti Pappo IV. pag. 17.

(c) Historiam ejus pertractat BÆLIUS in dictiou. Conf. SAMMARTH. Elog. Lib. II. n. XXI p. m. 100. fq.

(d) BEZA Hist. Eccles. l. c. p. 11. SCULTET. Annal. T. II. p. 391.

(e) BEZA in Iconibus lit. Aa. i.

phanix festo celebrari consueverant, ausus esset liberius & redarguere & emendare, carceri inclusus & sub initium mensis Junii anni sequentis vivus ille combultus est;

Cum degradaretur, ut vocant, h. e. dignitate Licentiati Juris exueretur, & *Jacobinus* quidam pro more sermonem ad populum habiturus, verba *Pauli* ex ad 1 Tim. IV. 1. sq. recitasset, in quibus Spiritus Sanctus disertim prædicit, *ultimis hisce temporibus aliquos contradicenturos fidei, adherentes Spiritibus erroris & doctrinæ dæmoniorum*, atque ibi substitisset; Factum est, ut *Cadurcus* alta voce clamaret, *ad sequentia, ad sequentia textus*; Quo clamore audito, *Jacobinus* ille cum tantum non obtupesceret, *Cadurcus* noster pergere; Si tu non vis, inquit, ego pergam, statimque addidit sequentia; *Dicentes mendacia in hypocrisi, habentes conscientias cauteriatas, prohibentes conjugia, jubentes abstinere à cibis quos Deus condidit &c.* simul verò etiam horum verborum explicationem adjungere non est veritus;

Et fertur idem ille, quando mortis sententiam in palatio adversus se pronunciatam audivisset, exclamasse vocibus Latinis, *O curia iniquitatis! o sedes injustitiæ*, mortem vero deinceps summâ constantiâ subivisse. Siquidem ex pyra etiam, quasi ex pulpito (a) habita divinissima concione, veritatem, quam suo ipsius sanguine fanciebat, is ita asseruerit, ut, quum in eam longè frequentissimam Academiam ex omnibus Gallix partibus confluere maximus studiosorum numerus consueverit, non modo Tholosæ, verum etiam in universa Gallia, purum verbi Dei semen sparsisse meritò videatur.

De *Alexandro CANO* apud Lugdunenses in Gallia Evangelicam veritatem annunciantem in *Actis martyrum* (b) sequens extat relatio: „Memorabile nobis exemplum *Alexander CANUS A*  
„*vincensis*, constantiæ suæ reliquit; Is enim ejurata Domini-  
„calium familia, in qua annos aliquot antea vixerat, locum  
„quærens ubi profligata superstitione regnare cœpisset Evan-  
„gelium, eoque nomine ad Allobroges profectus, & annos ali-  
„quot in comitatu Neocomensi commoratus, venit Genevam,  
„quo

(a) BEZA in Icon. l. c.

(b) vid. Acta Martyrum de A. 1560. 4. pag. 62. b. seq.

quo in loco *Gulielmus* FARELLUS cum aliis nonnullis fidelibus Dei ministris Evangelium verè profiteri cœperat, maximo motu ac tumultu Canonorum, Presbyterorum & Monachorum, qui tum ibi summam rerum omnium potestatem gerebant. Quorum omnium insectatione commotus potissimum *Alexander*, urbe cedere, eoque modo salutis suæ consulere cogitur. Itaque profectus per *Segusianos* in Galliam, venit *Castilionem* Ducatus Borboniorum oppidum, indeque *Matisconum*, tandem *Lugdunum*, quibus omnibus locis iter faciens, Evangelii doctrinam spargebat animo maximo: eoque tanto, ut neque rem ullam suam, neque sanè vitam respicere videretur. *Lugduni* quidem fideles omnes qui tum aderant, hortatus sæpe fertur maxima contentione animi atque verborum, Christianisque Cerealibus ac item postridie concionem habuisse frequentibus auditoribus quibusdam aurificibus, qui *Lugduni* tum habitantes ei negotio non interessent tantum, sed etiam homini præstò semper existerent. Vix autem ibi diutius egerat, cum Præfecti judiciorum illius ecclesiæ, facti certiores ipsum comprehendunt; comprehensum è vestigio post mortem multandum censent; provocat *Alexander*: *Lutetiam* adducitur: sæpius ad quæstionem abripitur impetu tanto, ut effracto demum crure altero exclamaret, *ô Deus! postquam istorum animi misericordia moveri nequeunt, at respexeris ipse me Deus misericors.* Nec desunt qui testentur gemitunda ac lamentabili voce dixisse quoque illum, *Num quis Gamaliel tandem, qui mitigandæ tantæ crudelitatis atque sævitie locum apud istos querat?* Sanè tantam tamque excellentem sanctissimi viri in omni genere patientiam & æquabilitatem animi, quum præsentibus omnes admirabantur; tum quidem unus propter eximiam ejus eruditionem & auctoritatem valde gratiosus, Num, inquit, sat hætenus in miserum hunc sævitum est? num cruciatuum istorum plus satis adhibitum? Ego quidem ipse non video quid ex eo præterea expectare, quorum pergere debeat. Horum honore verborum quievit tormentum; quod idcirco fuerat iteratum sæpius, ut indices exprimerentur. Decuria tota *Parisiensis* admirabili viri perseveran-

„tia stupens atque commota, martyrisque conturbandi locum  
„undique & occasionem captans, sisti iudicio jubet: præsen-  
„tem judicat præter morem atque legem, qua (ut nunc qui-  
„dem est) cavebatur, reos omnes quibus mortis supplicium ir-  
„rogaretur, ad phylacitam rejici oportere. *Alexander* autem  
„audita de se palam dicta sententia, majorem adhuc quam un-  
„quam antea, fortitudinem animi præ se ferre videbatur. Bre-  
„viter, infulis omnibus sacerdotalibus ritu Papistico *Alexander*  
„exauguratur: silentium facit. Verebatur nimirum ne singul-  
„tus esset in sermone, & quemadmodum ei fuerat indictum, lin-  
„gua sibi præcideretur. Execrata linguarum exputandarum in-  
„ventio hoc primum anno invehi & in consuetudinem induci  
„cœperat. Ac etsi ne verbum ille quidem, tamen & gestu &  
„vultu, & interjecta plerumque subrisione facile quam parvi  
„ceremonias hujusmodi penderet, populo declarabat. *San-*  
„„nionis habitu vestitus exclamat, Proh tuam, ô Deus, fidem!  
„mihine majorem honorem haberi potuisse, quam insigne mihi  
„hodie deferri ei simile, quod quondam apud Herodem Filius  
„tuus unicus accepit? Ad locum igitur supplicio delectum,  
„Malbertinam aream, plaustro delatus, populum ad Christum  
„agnoscendum, & ad pœnitentiam hortatur, circumstantium  
„Dominicanorum tricis enectus, Quid? méne, inquit, eo adi-  
„gere, ut ipsum ejurem Christum, scelesti, vultis? Facessite  
„impostores. Postea ad *Joannem Morinum* Comitiorum quæsi-  
„torem conversus, petiit ut sibi cum populo pauca quædam  
„agere liceret. *Morinus* id velle quidem se, dicere; quod ip-  
„sum tamen ex *N. Molini* Basilicæ præcentoris ac choragi (ade-  
„rat enim) sententia fieri posset. *Molinus*, id ipsum velle se  
„quoque: at obsecrare, jam satis ut haberet tam multis eate-  
„nus egisse. Illud autem eò subjeciebat *Molinus*, quoniam ex  
„quo plaustrum conscenderat *Alexander*, nunquam ferè popu-  
„lum erudire, & ut se colligeret aliquando commonere desis-  
„set; eoque ventum esset, ut etiam existerent, qui quidem il-  
„lum iniquissimo iudicio perfusum & oppressum affirmarent.  
„Antequam igitur ad patibulum raperetur, impetrata liberè lo-  
„quendi facultate, concionem habuit bene longam, sed vibran-  
„tem,

„ tem, sed eruditam, sapientissimisque sententiis, & gravibus  
„ verbis ornatam atque perpolitam: qua concione vir constans  
„ & sapiens fidei suæ totius, ac imprimis Cœnæ Domini nostri  
„ Jesu Christi, rationem exposuit tanto studio, tanta conten-  
„ tione, ut plerique qui tum fortè ibi aderant, ipsumque alias  
„ audiverant tonantem, nunquam illum neque tam eleganter,  
„ neque tam feliciter sibi visum esse dicere faterentur. Porro  
„ qui sermonem exceptum literarum monumentis mandaverunt,  
„ illi quidem hanc seriem ejus perpetuationemque tradiderunt.

„ Clarissimi viri, lectissimæque scæminæ, qui quæque omnes  
„ in hunc locum convenistis, ut supplicium miserè damnati ho-  
„ minis spectaretis, intelligite, justè id effectum quidem, si com-  
„ munes hominum offensiones consideremus; at, si legem &  
„ consuetudinem hominum, inde maximè profectum esse, quod  
„ cum de multis ad salutem hominum pertinentibus rebus, tum  
„ verò *de Cœnâ Domini* nonnihil attulerim asseruerimque præ-  
„ ter popularem hominum opinionem. Quam Cœnam, inquam,  
„ Dominus noster Jesus Christus instituit pridie quam pro salute  
„ mortalibus restituenda ad mortem (& quidem crucis) profici-  
„ sceretur, ut eosdem universos Deo Patri reconciliatos, arro-  
„ gandos in filios ejus, suosque cohæredes instituendos, & na-  
„ talibus quasi restituendos curaret. Id quod est ipse morte pro-  
„ pria cumulatissimè sine dubitatione consecutus. Cujus rei con-  
„ templatione & memoria sempiterna Cœnam instituit: Apo-  
„ stolosque docuit, hæc quotiescunque facerent, in sui com-  
„ memoracionem esse facturos. Atque hoc illud est quod ipse  
„ quoque vult Paulus, Quotiescunque manducabitis panem hunc  
„ & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis donec ve-  
„ niat. Hoc autem dicebat Christus, panem distribuens: vult-  
„ que ut accipientes illum panem, tanquam monumentum &  
„ signum mortis suæ, mortem eandem suam annuntiemus, & in  
„ eadem charitate universi voluntateque vivamus. Itaque pro-  
„ bare nos ipsi debemus, antequam ad mensam illam sanctissi-  
„ mam accedamus: nempe fidem integram & perennem habere  
„ debemus, proque nobis Christum mortuum esse ducere. Nam  
„ aliter, sumptum indigne tantum panem in condemnationem

„ nostram converteremus, ut inquit idem Paulus: sic enim ille,  
 „ Probet seipsum homo: & sic de pane illo edat, & de calice  
 „ bibat. Quæ omnia cum ita mihi nota putarem, ut de iisdem  
 „ meo jure quodam mihi viderer aliquid posse pronuntiare, sanè  
 „ tenui, *panem illum* exhibitum nobis esse *tanquam signum ac*  
 „ *symbolum mortis Domini nostri Jesu Christi: non autem in*  
 „ *illo veram Christi personam atque corpus* existere putavi. Re-  
 „ liquas res, de quibus acculor, ad ipsius Dei optimi maximi  
 „ judicium defero, quem unum, obsecro, precemur ut menti-  
 „ bus omnium Christianorum lumina sua præferat, ut & Ver-  
 „ bum ejus purè perspicueque nuntietur, & Spiritu sancto suo  
 „ Ecclesia illustretur, jacuit enim per diu nobis ipse Jesus Chri-  
 „ stus. Ad extremum autem, ô viri, peto etiam atque etiam  
 „ à vobis ea charitate, cujus in Christo, vinculo conjuncti su-  
 „ mus, Deum oretis, ut sicut ejus Filius Jesus Christus pro me  
 „ mortuus est, ita etiam ego pari pro illo constantia mori hîc  
 „ hodie possim; mox, eamus, inquit. Itaque orandi munere  
 „ perfunctus, sublatis in cœlum oculis, medioque rogo exi-  
 „ stens, Rogemus, inquit, Christum ut nostri misereri, & ad  
 „ finem usque perseverantem animum meum suscipere dignetur.  
 „ O Redemptor, miserere mei; ac tum denique vitæ diem extre-  
 „ mum morte confecit.  
 „ Porro Senatusconsulto constitutum erat, ut erumpen-  
 „ te sensim igne, exureretur. Ac cum & reflaret ventus, &  
 „ martyre ipso trochlea suspenso, disiectus ignis huc illuc  
 „ evanescere potius, quam ferri sublimè rapique videretur,  
 „ lictor fune succiso, confossum harpaginibus, & fascibus  
 „ virgultorum oppressum interemit, spectantium hominum  
 „ maximo luctu & fletu, martyris longè sanè magis inno-  
 „ centiam, quam ullam aut humanitatem, aut affectum animi  
 „ leviores aliquem innuente. Quibus omnibus ita confectis re-  
 „ bus, erant, vel monachi, qui dicerent, Si hic salvus non es-  
 „ set, neminem salvum fore mortalem. Alii verò discedentes  
 „ percutiebant pectus, dicebantque gravem illi factam injuriam,  
 „ qui totus in Dei solius commemoratione fuisset. Alii deni-  
 „ que, legi sustinendæ suæ pertinaciter immortuum: mirum-  
 „ que



„ que sibi videri, istiusmodi viros quotidie passim, dum legis  
 „ illius suæ conscientiam ipsi vitæ, nedum rebus omnibus hu-  
 „ manis anteponunt, adeò fideliter, adeò constanter ad ignem  
 „ ruere voluntarium. Atque hæc quidem erant una de re singu-  
 „ lorum hominum variæ discrepantesque sententiæ. „

Et hæc quidem instauratæ Lugdunenſis Ecclesiæ felicia (a)  
 fuerunt exordia!

§. XXX. Erat annus hujus seculi *tricesimus tertius*, cum CLEMENS septimus Pontifex Romanus, arctiori se vinculo cum Galliarum Rege conjungere cupiens, neptem suam, fratris filiam *Catharinam Mediceam* elocavit *Henrico Valesio*, *Francisci Regis* filio, natu secundo, postmodum Galliarum Regi: Ea res, cum ferè spem omnem atque expectationem Pontificis superaret, & plerique disparitatem conjugii mirarentur, & Clemens ipse, num serio Gallus id ageret, subdubitaret, magno certè Galliæ infortunio & rerum Reformatarum detrimento perfectæ tandem est hujus anni autumnus: Ipse igitur Clemens, simulac resciret in Hispaniam Cæsarem rediisse, rogatu Galliæ Regis (b) per mare Ligusticum venit Massiliam d. v. Octobris; Henricus Princeps erat quindecim, Catharina verò tredecim annorum: Rex eodem se conferre cum *Henrico Filio* & totius aulæ comitatu, neque quidquam eorum (c) omittere, quæ ad benevolentiam Papæ sibi conciliandam facere poterant: Ordiebantur consilia sua à negotio Religionis veteris conservandæ, quem in finem Pontifex, ut extirparentur qui Galliam infestare credebantur hæretici, cumprimis urgebat. Progrediebantur ad causam contrahendi matrimonii;

Est verò memorabile, quod equidem à SLEIDANO (d) tribus tantum verbis traditur, atque à Scriptore *Legendorum* (e) S. Catha-

(a) BEZA in Iconibus lit. Aa. ii.

(b) SLEIDAN. Histor. Lib. IX. p. m. 139. b.

(c) le Pere DANIEL Hist. de France Tom. V. p. 295.

(d) SLEID. l. c. dicit: *Clementem non prius credidisse rem agi seriò, quam in complexus illi venissent.*

(e) Legenda S. Catharinæ p. m. 15. *de quibus tamen nuptiis nihil unquam sibi persuaserat Pontifex, antequam sponſos unà concumbentes vidisset.*

*Catharinæ Medicæ* repetitur, sed à SCEPPERO (a) in literis ad *Job. Dantiscum* disertius exponitur; „Clementem scilicet, „adeò auribus suis hic credere noluisse, ut cum matrimonium „illud celebraretur, quoque voluerit, ut, se, & Galliarum Re- „ge inspectante, nudus cum nuda coirent in opere, atque sic „opere exercebant matrimonialia: „Dignum profectò Pontifice atque Rege spectaculum!

Cæterùm, hoc anno PHILIPPUS *Hassie* Landgravius in Galliam profectus erat, quo *Ulricum Ducem* Wurtembergium in provinciam suam, pulsus Austriacis, restitueret, eumque in finem à Rege Galliarum certam pecuniæ summam expeteret, atque pro ea agrum Mompelicartum Regi oppignoraret, ea lege, nisi intra tertium annum ille luat (b), ut tum sit regni Galliarum hæreditarius. Hanc igitur occasionem commodam non prætermitti debere cum iudicaret ex inspiratione Pontificis Franciscus, is cum *Hassie* Landgravio, ut à Concilio petendo desisterent Protestantes, agebat, quando Pontifex unà cum Rege aliam conciliandis dissidiis rationem inituri erant: Enimvero, quantum illud officium diligenter exsequeretur Rex, à Landgravio (c) tamen impetrare non poterat quod Pontifex postulabat, quod ille Germanicæ nationis everfionem, & funestissimum in ea bellum civile, nulla alia quam unius Concilii via antevertendam, fidenter asseveraret, licet simul spem faceret, contentos fore se & fœderatos, etsi non in Germania, sed saltem extra Italiam, aut in finibus ejus haberetur.

§. XXXI. De MARGARITA *Regis* Sorore Navarrena, ejusque in Evangelicos studio singulari atque favore jam plus semel diximus; Neque tamen ea magis eluxerunt quam his iisdem temporibus, quando ea totis viribus impedivit ne plane extingueretur hostium vi & fraudibus Evangelica veritas, quin potius effecit, ut ea indies majora caperet incrementa (d), nec tutum solummodo in suis

(a) vid. III. de WESTPHALEN Monumenta rer. Cimbricar. Tom. III pag. 434. & *Acta Erudit.* nov. A. 1744. p. 438.

(b) SLEIDAN. l. IX. p. 140. a. it. POPELINIERE *Hist. de France* Lib. I. p. 33.

(c) Paulus SARP. in *Histor. Concil. Trident.* Lib. I. p. 59.

(d) BEZE *Histoir. Eccles.* pag. 14.

fuis ditionibus haberet receptaculum, sed & ad plures per univ-  
sum Gallix regnum manaret; Suntque ejus rei non Protestantium  
sed & Pontificiorum (a) Scriptores, luculenti testes; Hæc ea-  
dem, tum quoque A. 1533. Librum edidit, cui titulus, *Le Mi-  
roir de l'ame pechereffe*, sive *Speculum animæ peccatricis*. In eo li-  
bro, cum sibi deprehendisse viderentur Sorbonistæ, quædam à  
suorum placitis diversa, quippe cum nulla quoque (b) inibi Sanc-  
torum Sanctarumve recurreret mentio, nulla Meritorum, neque  
aliud statueretur Purgatorium præter Christi sanguinem, quin  
imò Preces illæ ordinariæ quæ sub titulo *Salve Regina* vendi-  
tantur, immutatæ essent, atque in Gallicum idioma translatae  
atque ad ipsum Jesum Christum applicatae; Tum factum est, ut  
eò temeritatis progredi non vererentur hi vitio creati librorum  
censores, ut eundem in prohibitorum numerum referrent:  
Quid? quod eò quoque tum processerint Bedda & ejus sodales, ut  
non destiterint publicis sermonibus in eum insurgere (c); Nam  
& ad Calendas Octobris, quo anni tempore pueri qui à Gram-  
maticis ad dialecticam demigrant, exerceri agendis fabulis solent,  
acta est in Gymnasio Navarræ fabula, felle & aceto plusquam  
mordaci conspersa. Inductæ sunt personæ. Regina (d) mulie-  
briter nendo intenta, & nihil aliud quam colum & acus tractans.  
Tum Megæra illi facies admovens, ut acus & colum abjiceret;  
Illa aliquantulum reniti & obluetari; ubi vero Furia cessis-  
set, Evangelia in manus accepit, ex quibus omnia, quibus ante  
assuevisset, & pæne seipsam dedisceret. Demum extulit se in

M

tyran-

(a) Certè *Florim. de* REMOND Hist. de l'Hereſie &c. L. VII. c. 3.  
inter alia: Cela est notamment marqué par tous les Historiens de l'un &  
de l'autre parti, que cette Princesse seule fut cause, sans y penser mal,  
de la conservation des Lutheriens François, & que l'Eglise, qui depuis  
s'est attribué le nom de Reformée, n'en eust été estouffée dans le ber-  
ceau. De nostris scriptoribus res est nota. Conf. BÆL. in Diction. V.  
Navarre not. F. p. 467.

(b) BEZE Histoir. Ecclesiast. pag. 14.

(c) BEZE ibid. pag. 13.

(d) CALVIN. Epist. ad Fr. Daniëlem in Epistolar. volum. pag. 1.  
& 2.

tyrannidem, & omni genere sævitiae miseros & innoxios vexavit. Multa ejusmodi figmenta addiderunt, indigna prorsus ea Regina, quam non figurate nec obscurè convitiis suis proscindebant. Res in aliquot dies est suppressa. Postea vero re ad Reginam delata, visum est statui pessimum exemplum eorum libidini, qui rebus novis inhiant, si impunitas daretur huic improbitati. Prætor stipatus centum apparitoribus Gymnasium (a) adiit, & suis jussis domum circumfidere, ne quis elaberetur, ipse cum paucis ingressus, Comicum non reperit. Ajunt eum minime id consilio providisse, sed quum forte in amici cubiculo esset, tumultum prius exaudisse quam perspicere posset, atque ita latebras quæsisse, è quibus per occasionem effugeret. Prætor tamen pueris actoribus manum injecit; cui dum vult obistere Gymnasiarcha, inter eorum altercationes lapides à nonnullis pueris conjecti sunt. Ille nihilominus eos arripuit, & quod pro scena recitassent, jussit repetere. Omnia excepta sunt. Quando auctor sceleris deprehendi non potuerat, proximum erat de iis inquirere, qui quum prohibere possent, permisissent, & tamdiu etiam dissimulassent. Quidquid sit eos (erant enim uno plures) postea deprehensos atque carceri mancipatos, vel arresto saltem, uti dicitur, gravatos constat:

At vero, cum Regina etiam rescivisset, librum suum esse relatum in eorum numerum à quorum lectione interdictum vellent, quæsta est apud Fratrem Regem (b), professæ se auctorem. Rex per literas Magistris Academiæ Parisiensis imperavit, sibi testarentur, an librum recensuissent in numero eorum quos judicassent improbatæ religionis, quod si ita haberet, sibi rationem sui judicii redderent. De ea re Nicolaus Copus Medicus, tunc Rector, retulit ad quatuor artium collegia, Medicinæ, Philosophiæ, Theologiæ, Juris Canonici. Apud Magistros artium, inter quos locum dicendi primum habuit, longa & acerba oratione

(a) Mirum est quod omnem hanc causam in Historia Gymnasij Navarreni silentio præterierit *Johannes LAUNOJUS*, nisi forte ea de re nihil in actis annotatum legerit.

(b) CALVINUS in ead. Epistola.

tione investus est in eorum temeritatem, qui sibi id juris in Majestatem Reginæ usurpassent. Dissuasit, ne se inmiscerent tanto discrimini, ne Regis iram experiri vellent, ne in Reginam virtutum omnium & bonarum literarum matrem arma sumerent. Postremo, ne hanc culpam in se recipientes, improbitatem eorum alerent, qui parati sunt quidvis semper agendi sub prætextu hujus nominis, ut dicant Academiam fecisse, quod ipsi injussu Academiæ perpetrant. Omnium sententia fuit, factum abjurandum. Idem censuerunt Theologi, Canonici, Medici. Rector renunciavit ordinis sui decretum, post Decanus Medicinæ, tertius Canonici Juris Doctor, quartus Theologus, ultimus verba fecit *Clericus* (a) Parochus sancti *Andreae*, in quem omnis culpa derivabatur, aliis à se amolientibus. Primum magnificis verbis extulit Regis integritatem, qui Fidei se animosum protectorem hætenus gesserit. Esse aliquos sinistros homines, qui hunc egregium animum conentur pervertere, qui etiam conspiraverint in exitium sacræ Facultatis: sibi tamen certam spem esse, nihil obtenturos esse adversus talem constantiam, quam in Rege esse novisset. Quantum attineret ad negotium quod esset in manibus, se quidem fuisse delegatum Academiæ decreto ad eam provinciam, nihil tamen minus sibi in animo fuisse quam adversus Reginam quidpiam moliri, fœminam tum sanctis moribus tum pura religione præditam, cujus rei argumento esse poterant justa quæ matris suæ manibus post mortem persolvisset. Se pro damnatis libris habuisse obscœnos illos, Pantagruellem & Sylvam amorum & ejus monetæ. Hunc interim inter suspectos reposuisse, quod sine Facultatis consilio editus esset; magna fraude arresti, quo vetitum erat, inconsulta Facultate quicquam edere, quod ad Fidem spectaret. Denique, sibi hoc esse præsidium, mandato Facultatis factum, quod in quæstionem vocabatur. Omnes esse culpæ affines, si qua esset, quantumvis culpam abnegarent. Atque hæc omnia Gallicè, ut omnes intelligerent, præfatur; omnes tamen fremebant eum obtemperare ignorantia suæ hanc speciem. Aderant autem Episco-

M 2

pus

(a) Is est *Nicolaus Clericus* cujus mentionem injicit LAUNOJUS in *Historia Gymnasii Navarrensi* Opp. LAUNOJ. T. IV. P. I. pag. 411.

pūs *Sylvanectensis* (a), *Stella*, & quidam ex præfectis aulæ regiæ. Ubi finem fecit dicendi Clericus, *Parvus* (b) dixit, lectum à se librum, nihil se dignum litura comperisse, nisi oblitus esset suæ Theologiæ: Demum postulavit, ut ederetur decretum quo Regi satisfaceret. Copus Rector pronunciavit (c) „Academiam non agnoscere Censuram illam, qualis qualis fuisset, „quo libellus censitus esset in libris aut damnatis aut suspectis, „non probare neque in se recipere, viderent qui id fecissent, „qua ratione se defensuri essent, „paratas fore in tempore literas quibus se Academia Regi excusaret, ageret etiam gratias, quod tam benigne paterno more compellasset.

§. XXXII. Est autem non ita multo post factum, ut *Nicolaus* ille *Copus* ex more recepto ad Kal. Novembris, quo die à Pontificiis *Panagia* celebrantur, haberet Orationem; Hanc ei suggerebat *Johannes Calvinus*, quo cum ipsi usus erat ac familiaritas, quique eoque tempore, propter parentis obitum Lutetiam se receperat; In ea (d) purius & apertius quam antea consuevissent, de Religione differebatur: Hoc verò cum Theologi ferre non possent, nec probaret Senatus, quem Parlamentum vocant, citatus est Rector; Is autem cum nihil mali suspicaretur, se in viam dare atque præsentissimum incurere periculum, nisi ab amicis in itinere fuisset admonitus, qui, quid in ipsum molirentur adversarii, indicabant; Tum verò is domum reversus, ex ipso haud ita multo post Regno excedens Basileam se contulit. Itum vero est tum in Gymnasium, quod Fortretum vocant, ubi *Calvinus* sibi Domicilium delegerat, quo forte domi non reperto, deprehensus inter schedas multis amicorum literis, nil propius factum, quam ut plurimi in maximum vitæ discrimen incurrerent; Ita tum erant

(a) Is erat *Gulielmus PARVI*, itidem Sorbonensis Doctor & Episcopus *Sylvanectensis*, Regisque Francis Confessionarius: de quo *BEZA* in Hist. Eccles. p. 13. *Guillaume PARVI*, docteur de Sorbonne, Evêque de Senlis, & confesseur du Roy; lequel pour la (loquitur de Regina) gratifier, & non pour vray zèle, qu'il eut à la religion, se fit imprimer les heures en François &c.

(b) Idem scil. ille, Episcopus *Sylvanectensis*.

(c) Ea omnia sunt *CALVINI* verba in Epistola citata.

(d) *BEZA* Vit. *Calvini* p. 367.

erant (a) acres illi admodum adversus Ecclesiam Judices, & in his quidem præcipuè *Johannes* quidam *Morinus*, cujus adhuc nomen ab insigni sævitia celebratur. Sed hanc tempestatem Dominus, Regina Navarrensis intercessione dissipavit (b), misso in aulam, ibique perhonorifice ab ea accepto & audito *Calvino*;

Interea tamen, quænam superioris illius fabulæ fuerit catastrophe, non adeò perspicuè relatum est à Nostreis, & Pontificii scriptores eam totam silentio involvunt, nisi quod tamen ex iis quæ in Historia Gymnasii Navarreni annotavit *Johannes LAUNOJUS* ad eundem hunc annum 1533. satis liquido colligi possit, quod & *Nicolaus* ille *Clericus*, & *Franciscus Picartus*, & *Natalis* quoque *Bedda* in carcerem fuerint dati, suæ temeritatis & violenti erga veritatem animi (quanquam has causas dissimulet *Launojus*) pœnas daturi, tamen paulo post exinde quoque denuò referantur liberati; Juvat ipsa *Launoji* (c) adducere verba, quæ ita se habent: „ Anno 1533. *Franciscus Picartus*, cum adhuc es, „ set Baccalaureus, contra Lutheranos occultos in Quadragesi- „ ma prædicavit, & illorum insidiis in exilium missus est, ut „ manuscriptum quoddam Cœnobii S. Victoris diarium testa- „ tur. Sed res paulo aliter narratur in Actis Facultatis Medici- „ næ Paris. ad d. 21. Novembris. Quod ad secundum articulum „ supplicavit quidam Doctor Theologus cognomento *Luillier*, „ ut mitterentur Oratores ad Regem nomine & expensis totius „ Universitatis, pro liberatione *Natalis Bedde* & *Nicolai Cleri- „ ci*, Doctorum Theologorum, qui tunc de mandato Regis detinebantur captivi in carceribus D. Parisiensis episcopi, & cu- „ jusdam etiam licentiandi Theologi cognomento *Picart*. Ad „ hanc supplicationem respondit Facultas unà cum aliis Facul- „ tatibus, rem maturo consilio tractandam esse, neque ita præ- „ cipitanter Regem pro hujusmodi negotio adeundum esse, ne „ oleum adderemus camino & moveremus camarinam. Parata „ tamen fuit Facultas omnem favorem, & quod posset auxilium

M 3

„ illis

(a) BEZA in Vit. Calvini p. 367.

(b) BEZA ibid.

(c) LAUNOJ. Hist. Gymm. Navarr. l. c. p. 411.

„ illis impertiri, data occasione. *Clericus* & *Picart* liberati sunt  
 „ post aliquot dies, sed *Bedda* missus est in exilium. „

Quidquid sit, eodem hoc tempore allatum quoque fuisse diploma Regium docemur ad Sorbonnam (a), quo posthabita Facultate Theologica, Parisiensi Episcopo permittitur præficere quos velit singulis parochiis concionatores, qui prius pro libidine Sorbonistarum eligebantur, ut quisque erat clamorissimus & stolidi furore præditus, quem illi zelum vocant.

Neque tamen Parisienses solum adversus Reginam Navarrenam suum proferebant furorem, sed & sub iisdem diebus apud Bituriges simile quid contigisse refert *Franciscus* JUNIUS, eximius ille Theologus Leidenfis, qui Biturigum metropolim habebat patriam: Verba ejus (b) hæc sunt: „ Est Uxelloduni (hoc nomen  
 „ secundarii apud Biturigas oppidi vino lanitioque celebris) in  
 „ suburbio Cœnobium Franciscanorum: cui pater Gardianus  
 „ (uti appellatur vulgo) præerat quidam Frater Toffanus, vir  
 „ impurissimi oris & corporis, & ad omne flagitium paratissimus. Ille autem de Navarrena Regina Margarita (quæ Dux  
 „ quoque erat Biturigum (c)) palam concionari non dubitaverat, Lutheranam eam esse, dignam quæ obvoluta sacco in  
 „ profluentem jaccretur, atque alia id genus. Hæc quum diutius Gardianus iste, quamvis monitus, pergeret pronunciare,  
 „ non potuit magistratus loci bona fide dissimulare factum. Quæstio habetur, audiuntur testes, ad Regem perscribitur. Hic  
 „ Rex indignari: hominem ad supplicium, cui sororem addixerat, planè deposcere; rescribere Magistratui, ut comprehenderetur & quamprimum adducatur ad se. Regina pro sua clementia intercessit, suppliciumque lenius in hominem pessimè  
 „ de se meritum statui procuravit, ut biennium scilicet remigio daret in mari mediterraneo ex decreto Regis. „

Cæterum, quod ipsa Regina Sacram Scripturam legendi esset avidissima, eam ut sibi prælegerent lingua Gallica, in quam rud

(a) CALVIN. Epist. cit. sub finem. Conf. BAYLE v. Navarre p. 468.

(b) Franc. JUNIUS in Vita sua §. III. in *Scrinio nostro Antiquar. five Misc. Gron. nov.* Tomi I. P. II. pag. 211.

(c) La Duchesse de Berry.



di licet stylo ea tum quoque jam translata erat, qui pone ipsam erant, curabat (a); Quin imò etiam in ipsa Parisiorum urbe Lutetia tres insignes fovebat Verbi Divini Ministros, qui negotium Christi plurimum promovebant, *Gerardum Rufum* Magistrum quidem Sorbonicum, sed pietatis studia magnopere tunc adjuvantem, duosque alios Augustiniani Ordinis Monachos, alterum *Bertaldum* alterum *Coraldum* dictum: Qui tamen omnes (b) brevi post adversariorum nutu & apud Regem clamoribus, à munere publice concionandi desistere debuerunt, atque ex pulpito deturbati in carcerem sunt coniecti: Ex quo tamen cum brevi post evaderent, *Bertaldus* deinceps à veritate divortium fecit, factus Canonicus Ecclesiæ Bisuntinensis, *Rufus* in ditiones Navarrenas secessit, atque tandem ad Episcopatum Oleironensem est evectus; *Coraldus* autem solus in veritate constans apud Genevenses Gulielmi Farelli collega ministerium obavit.

Neque sane multum aberat, quin Margarita nostra, cum iteratis suasionibus & pro Evangelicis intercessionibus, tum exemplo suo, *Francisci* Regis animum in mitiorem deflexisset sententiam, quippe quæ ita non desisteret per Aquitaniam & Benearniam res reformatas promovere, ut quoque in iis regionibus jam haberentur cœtus, crearentur pastores, & Sacra Domini Cœna Evangelico ritu celebraretur (c) ita scilicet, ut post habitam con-

(a) *Florim REMOND* loc. cit. p. 849. apud BAYL. l. c. p. 467. qui & ante omnia addit Bertrandi Eliæ testimonium in Historia Comitum Fuxensium, quod fol. 103. ita se habet: *Cujus* (scil. Reginæ) *etiam manibus sanctissimum illud Veteris novique Testamenti volumen, quod Bibliam appellant, nunquam vel raro exit, semper divinis, ut verè Christianam decet intenta libellis: nihil unquam nisi divinum cogitat suadetque, adeo ut ipse etiam meminerim, me aliquando ob eam cum Appamyam venisset, humanissimè submonitum, jussumque, partem aliquam vel Veteris vel Novi Testamenti maximo affectu, orationis instar quotidie legere, quo sane ut ipsa agebat, nosque etiam postea experti sumus, nostra mens à vitio averteretur, & ad virtutes facilius accederet.*

(b) BEZE Hist. Eccles. p. 14. & 15. it. in Vita Calvini p. 367.

(c) vid. du PIN Biblioth. nov. Scriptor. ecclesiasticor. Tom. XIII. p. 174.

concionem, S. Cœnam, quam *Manducationem* (a) vocabant, vero Panem & Vino, ad exemplum & præceptum Christi, sumerent. Quid? quod ipsa Regina, *septem* tum quoque potissimum *capita* prorsus immutanda Regi proponere non vereretur (b), *primò*, ut nullæ essent Missæ sine communicantibus, *secundò*, Ut nulla fieret Hostiæ elevatio, *Tertio*, ut nulla esset ejusdem adoratio, *quartò*, ut communio sub utraque specie fieret, *quintò*, Ut in Missæ solemnibus nulla fieret B. Virginis nec Sanctorum commemoratio, *sextò*, Ut communis panis frangendus & populo distribuendus adhiberetur, & *Septimò*, Ut presbyteri ad cœlibatum non adigerentur. Quanquam hæc omnia (*Missam septem capitum, la Messe aux sept points* dixerunt) & fastidiose sint rejecta & in spongiam incumbere debuerint.

§. XXXIII. His ferè diebus monachi Franciscani cruentum ac funestum ediderunt ludum in Galliis, Aureliæ (c). Res verò sic se habet. Prætoris uxor ejus urbis, testamento caverat, ut sine pompa sepeliretur atque strepitu. Cùm enim è vita quis excessit in Galliis, præcones funebres, ad hoc conducti, per urbis loca frequentiora circumeunt, & cymbalis excitato sono multitudinem convocant: deinde nomen ejus qui decessit atque titulos edunt, & hortati populum, ut pro mortuo Deum precentur, quandò sit & ubi sepeliendus, pronuntiant. Cum autem funus defertur, adhiberi solent plerunque monachi mendicantes, & multa præferuntur luminaria. Certatim ista fiunt, & æmulatione quadam, & quò magnificentior est apparatus, eò major est populi concursus & admiratio. Sed ea, quam dixi, fœmina, nihil earum rerum sibi fieri voluit. Maritus ergò, qui conjugis memoriam diligeret, morem ei gessit, & Franciscanis, quorum in templo sepulta fuit juxta patrem & avum, muneris loco dabat

(a) PERIZON. Hist. Sec. XVI. pag. 237.

(b) Has Propositiones à Gerardo Rufo & ejus sociis esse profectas, atque à Regina, Fratri propositas ad sui ipsius exculpationem, quippe quæ diceretur, omnem Missam abolevisse aut abolere velle, tradit du PINIUS loc. cit.

(c) SLEIDAN. Histor. Lib. IX. fol. 141. a. b. & SCULTET. Annal. Tom. II. p. 463. conf. BEZE Hist. Eccles. p. 17.

bat sex tantum aureos, cum illi multò sperassent majorem prædam. Et cum deinde sylvam caderet atque divenderet, petentibus illis ligna sibi dari gratis, denegabat. Tulerunt hoc valdè graviter, & cum antea minus illum probarent, ulciscendi rationem hanc excogitabant, ut dicerent ipsius uxorem in sempiternum esse damnatam. Architecti erant hujus tragœdiæ Colimannus & Stephanus Atrebatensis, ambo Theologi doctores. Et ille quidem erat exorcista, totumque suum apparatus, in ejusmodi rebus adhiberi solitum, habebat in promptu. Rem verò sic administrant. Novicius quendam adolescentem supra testudinem templi collocant. Is intempesta nocte, cum ad demurmurandas preces illi more consueto venirent, magnum excitat strepitum. Adhibentur adjurationes & exorcismi: sed nihil ille proloquitur. Jussus edere signum, quo declaret, num sit mutus spiritus, denuò tumultuatur & perstrepat: id erat loco signi. Eo jacto fundamento, cives aliquot, & celebres quidem, ac ipsorum studiosos adeunt: narrant sibi triste quiddam accidisse domi, neque tamen quid rei sit, exponunt: sed rogant, ne graventur adesse nocturnis precibus. Cum hi venissent, & precationum esset factum initium, ille de superiori loco turbam excitat. Rogatus quid vellet, & quis esset, significat non sibi licere loqui. Jubetur ergò per signa respondere ad interrogata. Foramen autem erat factum, per quod, admotis auribus, exorcistæ vocem haurire poterat & intelligere. Deinde tabulam habebat ad manum, quam interrogatus seriebat, sic ut infra posset exaudiri. Primum itaque rogatur, num sit ex eorum numero, qui sint ibi sepulti, postea multis ordine recitatis nominatim, quorum erant ibi corpora condita, venit tandem ad uxorem Prætoris. Ibi dato signo, se spiritum ejus esse demonstrat. An sit damnatus, & quonam suo merito seu delicto? num propter avaritiam, aut libidinem, aut superbiam, aut non præstitam charitatem, an verò propter nuper natam hæresim, & Lutheranismum? deinde, quid sibi velit illo strepitu & inquietudine? num, ut corpus loco sacro sepultum effodiatur, alioque transportetur? Ad hæc omnia, sicut jussus erat, per signa respondet, quibus aliquid vel affirmabat vel negabat, prout bis

aut ter tabulam feriret. Cum autem & suæ damnationis causam esse Lutheranam hæresim, & effodiendum esse corpus significaret, monachi petunt à civibus, quos adhibuerant, ut iis, quæ coram vidissent, dent testimonium, & actis, quæ jam erant confecta superioribus diebus, subscribant. Hi re deliberata, ne Prætores offenderent, aut molestiam sibi crearent, id facere recusant. Illi nihilominus panem azymum, quem vocant hostiam & corpus Domini, cum reliquiis omnibus Divorum, aliò transferunt, & Missas ibi suas peragunt. Quod lege Pontificia fieri solet, cum locus aliquis propter infamiam & profanationem est expiandus. Nam certa quædam ejus rei capita sunt ipsorum comprehensa libris. Episcopi autem vicarius judex, Officialem vocant, ea re cognita, ut propius omnia cognosceret, venit eò, comitatus honestis aliquot viris: & exorcismos fieri se præsentem jubet, ac deligi nonnullos petit, qui supra testudinem ascendant, & videant, num spectrum aliquod appareat. Ibi Stephanus Atrebatensis admodum repugnat, & valde dehortatus ne fieret, aiebat non esse turbandum spiritum. Et quamquam is, quem dixi, vicarius multum instabat ut adjurationes fierent, tamen impetrare nihil potuit.

Interea Prætor, ubi reliquos judices urbanos, quid fieri vellet, docuisset, ad Regem profectus, rem omnem commemorat. Et quia suis privilegiis ac immunitatibus freti, judicium Monachi delinabant, Rex è Senatu Parisino deligit, qui de causa cognoscant, iisque plenam potestatem attribuit. Facit idem Cancellarius, Antonius Pratenfis, cardinalis & legatus per Galliam pontificius. Itaque, cum nullam haberent exceptionem rei, traducti Lutetiam, coacti sunt respondere: sed nulla potuit ab eis exprimi confessio. Positæ singulis erant custodiæ separatim: & novicius quidem tenebatur in aedibus Fumæi senatoris: ac sæpe sollicitatus nihil voluit fateri, metuens ne post interficeretur ab illis, ob iniustam ordini maculam & factam ignominiam. Sed, cum judices & impunitatem ei promitterent, & fore dicerent ut in ipsorum potestatem minimè rediret, totam actionem ordine recenset: & adductus ad illos, idem affirmat. Illi, quamquam erant convicti, & in ipso propè maleficio deprehensi, recusabant tamen judices,

ces, ac privilegia sua jactabant. Verum id frustra fuit, & de communi consilio lata sententia damnati sunt, ut Aureliam reducti & in carcerem conditi, publicè deinde producerentur ad primarium templum, & ad eum urbis locum, ubi supplicia fumuntur de maleficis: atque ibi suum scelus ipsi profiterentur. Sed his ipsi ferè diebus incidit in Lutheranos persecutio, quæ res in causa fuit, quò minus ea sententia, licet admodum lenis pro tanto flagitio, veniret in executionem. Nam quia Lutheranorum nomen erat odiosissimum, metus erat, ne si quid gravius fieret, non tam illis debita persoluta pœna, quam Ordini facta putaretur injuria: & quicquid eis accideret, Lutheranis id jucundissimum fore spectaculum plerique judicabant. Franciscanorum autem Ordo magnam habet ad vulgus opinionem sanctimonie: & quum illi jam damnati Lutetia deportarentur Aureliam, fœminæ quædam, impulsæ misericordia, multis cum lachrymis atque suspiriis, ad portam eos usque sequebantur. Ubi venissent Aureliam, in singulos carceres abducti, rursus immunitatem ac privilegia sua jactabant & tandem post diuturnam custodiam, nulla graviore pœna mulctati, ac soluti vinculis evaserunt. Dum essent captivi, nihil eis deerat, & tam ad victum, quam ad comparandum patrocinium atque gratiam, abundè subministratum eis fuit, à fœminis præsertim. Nisi persecutiones illæ, quas attigimus, & incendia rem impedivissent, constituerat Rex, ut quidem ferebatur, ædificium illorum omne diruere ac æquare solo.

Cæterum in regno Pontificio creberrima solebant esse spectra. Nam demortuorum spiritus, ut credebatur, tumultuantes à funere quamobrem vel essent damnati, vel ad tempus, igni purgatorio, sicut vocant, affligerentur, exponebant, & proximos, agnatos vel amicos, ut miseris opem ferrent, sollicitabant. Frequens autem erat, ut aut vota, quæ Divis fecissent, persolveri, vel pro sui liberatione, Missarum aliquem certum numerum atque sacrificia fieri postularent. Ea res & opinionem purgatorii mirabiliter auxit, & Missis autoritatem summam conciliavit, & sacrificiis erat supra modum quæstuosa.

§. XXXIV. Sed ut illarum persecutionum Anno 1534. quem

annum eapropter singulari nomine Programmatum & inscriptorum (*P'An des placards*) denominarunt, suscitatarum gravissimarum rationem & causam paulò altius rimemur, est necesse;

Erant Fideles quamplurimi, qui, cum viderent apud Parisienses doctoribus Evangelicis etiam privatam docendi rationem prohiberi, seque adeò planè concionibus destitutos in mero luctu & squalore versari, præcipiti quodam animi impetu, factò inter se consortio rem ad Allobroges deferrebant, illorum expetentes sibi quid factò opus esset consilium.

Itaque *Feretum* quendam (a) famulum tum pharmacopolæ Regii, ad eam expeditionem deligunt, delectum expediunt, qui Neocomum profectus sub id fere tempus, cum *Gulielmus Farellus* Evangelium auspiciò Genevæ profiteri cepisset, programmata quædam in Missæ deliria & rituum hujusmodi Papisticorum ludibria characteribus excudi curavit. Quibus inscriptionibus Lutetiam deportatis, deductisque in deliberationem, proferrene eas an omnino comprimi oporteret? Couraldus ipse quidem „ mi „ nimè proferri censebat oportere, hinc enim & motum maxi „ mum populi fore, & hujus totius facinoris invidiam in odium „ atque caput fidelium hominum redundaturam esse. „ Ad extremum autem placuit, optimis quidem illis & studiosis hominibus, at fervidioribus, usuque rerum minus quam illa tempora postularent eruditis, ut non modo proferrentur, sed etiam compitativè affigerentur.

Erant ea programmata libellive (b) illi stylo confecti vibrante quodam & incitato, atque potissimum in Missam tanquam turbinem & funus Sacrosanctæ Cœnæ D. N. J. C. impetu rapidissimo ferebantur. Sparguntur igitur illi libelli in vulgus, quinimò etiam compitativè Lutetiæ affiguntur, idque mense Octo-

(a) Acta Martyrum 1560. 4. fol. 64. b.

(b) Hos articulos sive libellos, propter rei memoriam, referemus inter Documenta huic volumini subnexa Num. XI. idque tantò lubentius, quod, cum in iis imprimis transubstantiatio & ubiquitas corporis Christi in S. Cœna negetur & rejiciatur, exinde conjecturam nobis facere licet, quam, tametsi *Lutherani* vulgato nomine dicerentur hi Christiani, longissime tamen abfuerint, à priva Lutheri circa causam Eucharisticam doctrina.

Octobri A. 1533. in ipso ostio Palatii Regii Fontis Bellaqueensis ubi tum Aula commorabatur. Id verò non poterat non indignè ferre Rex, ceteroquin non adeò amplius ab ipsis alienus, sed hac agendi ratione nimium quantum exacerbatus; Neque sanè ulla tum erat mora, quin atroci edicto, omnes qui in tenuissimam aliquam suspicionem incidebant, feriret, atque comprehendì juberet, sed & nullus erat modus aut finis suppliciorum (a); Unde miserabilis ecclesiæ facies & luctuosæ multorum mortes sunt consecutæ:

Et sunt memorabiles plane *Johannis* STURMII, qui tum Lutetiæ vivebat, ea de re literæ pridie Nonas Martii 1534. datæ ad *Philippum Melancthonem*, dignæ quæ hic legantur (b): „ Si in amicorum negotiis tibi aliquando literæ meæ „ fuerunt gratæ, si unquam bonorum virorum res salvas esse „ cupivisti; eò majori curæ tibi hæc esse debent, quò magis in communi salute & tranquillitate retinenda versantur. „ Ut in turbulentissimis maximeque perniciosis tempestatibus „ jactamur, ex optimo & pulcerrimo statu, cujus nobis viri „ prudentes auctores fuerunt, in maximas calamitates & summas ærumnas ineptissimorum hominum consiliis delapsi sumus. „ Scripsi tibi superiori anno, quam pulchrè staremus, quam benè de Regis æquitate sperandum esset: gratulabamur tum nobis in vicem: sed eam occasionem homines furiosi propè omnem abstulerunt. Per Mensem enim Octobrem, quod non „ satis esse putarunt, læta fieri principia: quod metuerunt, parum multos fore suarum partium, nisi astutis, ut ipsis videbatur, sed ut res indicat, stultissimis & seditiosissimis rationibus regna & gentes perturbarent; libellos uno tempore de „ *Ordinibus Ecclesiasticis*, de *Missâ*, de *Eucharistia*, per universam ferè Galliam nocte in omnibus angulis affixerunt, immanibus & tragicis exclamationibus. Ante Regis etiam conclave agglutinarunt, quo certiora & magis perniciofa pericula crearentur. Nam perturbatus hac re populus, territæ mul-

N 3

,, 10-

(a) vid. CAMERAR. Vita Melanchth. p. m. 145.

(b) Apud SCULTET. Annal. T. II. p. 443. sq.

„ torum cogitationes, concitati magistratus, inflammatus Rex,  
 „ gravissima judicia constituerunt. Nec immerito, si tamen ea  
 „ in re servari modus posset. Ex consciiis quidam deprehensi,  
 „ pœnas dederunt, quidam maturè sibi consulentes, aufuge-  
 „ runt. Qui ad se ea pericula non spectare putabant, qui non  
 „ contaminati erant eo scelere, hi etiam in partem pœnarum  
 „ veniunt. Delatores & quadruplatores publicè comparantur:  
 „ cuilibet simul & accusatori & testi in eadem causa esse licet.  
 „ Non vana sunt, quæ scribo, & sic habeto, me nec omnia  
 „ scribere, nec ita scribere, ut ipsarum rerum luctuosissima con-  
 „ ditio requirit. Octodecim ustulati sunt; plures capti idem  
 „ supplicium expectant; Serpunt quotidie latius pericula, ne-  
 „ que quisquam est, qui bonus sit, qui neque extimescat ca-  
 „ lumnias ac judicia, neque dolore indignissimorum spectaculo-  
 „ rum conficiatur. Regnant adversarii vestri, & eò magis, quod  
 „ justis de causis obtinuisse videantur, ut in pacandis seditiose  
 „ concitatis rebus regnent. In tot tantisque malis solum hæc  
 „ spes nos jam reficit. Si immanis ista severitas populo displi-  
 „ cere incipiat, si Rex intelligat, nimium sitire calamitosorum  
 „ hominum sanguinem, à quibus alienissima deberet esse vindic-  
 „ tæ cupiditas, (odio enim magno, non æquitate agere viden-  
 „ tur,) si videat *μωιφόνους* hominum mentes, inclinabit, ut spe-  
 „ ramus, ejus animus, & meliora capiet consilia. Est hoc exi-  
 „ guum solatium; sed tamen non diffidimus Deum esse, qui mo-  
 „ deraturus sit has tempestates, & portum aliquem perfugium-  
 „ que ostendat, qui nobis viros bonos adhuc reservat, qui gra-  
 „ tia & autoritate plurimum possunt, qui aliquando liberè, quod  
 „ cogitant, audebunt dicere. Hujus rei nobis istud est indi-  
 „ cium. Per Langios, quorum familiam tibi notam esse credo  
 „ obtinuimus, quo in nos qui Germanici nominis sumus, mi-  
 „ nus odiosè animadverteretur. Edixit Rex, ut quicumque ex  
 „ Germanis coercerentur, in re capitali, una cum causa & ac-  
 „ tis, in Germaniam, quisque ad suum principem remittan-  
 „ tur. „

§. XXXV. Quidquid sit, inquirei cœptum est, atque investi-  
 gari, & per indicium nonnulli, quidam verò per suspicionem  
 com-



comprehenſi (a), habita quaſtione vivi cremantur, horribili ſanè ſpectaculo. Nam ad machinam alligati, & in altum ſublati, deinde in ignem è ſublimi demiſſi, & ruruſ adducti: carnifice demum abſcindente funem, in ſubjectam flammam corruerant. Iſ etiam qui paulò videbantur eruditiores, antequam producerentur, lingua reſecta fuit, ne vel ſupplicii cauſam, vel ſuæ doctrinæ ſummam ad populum explicarent. Erat autem huius rei perquam idoneus adminiſter, *Joannes Morinus*, proprætor. Etenim, ut ſagaciſſimè noverat eos odorari & perveſtigare, de quibus erat aliquid ſuſpicionis: ita etiam, quum deprehendiſſet, in irrogandis pœnis atque ſuppliciis omnem propè ſenſum humanitatis exuebat.

Prodiit nihilominus hoc tempore libellus authoris incerti, Gallica lingua conſcriptus in pontificios mercatores atque caupones: facetus quidem, ſed ſerius & gravitate conditus. Ac primò quidem, inquit ille, „ mercatura, vitæ genus eſt & exercitium, „ non illiberale nec inutile Reipublicæ, modo fraus abſit & „ avaritia. Nam Chriſtus ab hoc hominum genere ſimilitudinem ſumpſit, quandò juſſit exerceri talentum acceptum, ut „ fieret fructuoſum. Qui quidem locus eſt intelligendus myſticè. Paſtores enim & Eccleſiæ miniſtros nihil minus decet, „ quam vel ulla ſuſpicio ſordidi quæſtus. Veruntamen Deus hominum ſcleribus offenſus, in Eccleſiam ſuam invadere permiſit atque graſſari, non ſolum mercatores prædivites & amplios, verumetiam fures. Quis enim non furem eſſe dicat eum, „ qui vel alienam vel adulterinam mercedem, pro ſua, proque „ ſincera divendit? annon emptor pulchrè decipitur? Sed hoc „ nobis jam olim accidit. Nam loco paſtorum inſinuarunt ſe „ lupi ſupra modum rapaces. Et quanquam nullius ingenium „ aut lingua ſatis explicare poſſit illorum artes omneis, tamen „ nonnullas attingam. Negotiatores igitur hi, de quibus loquimur, callidi ſunt ſupra modum, ſuamque mercaturam ſic „ amplificaverunt, ut nullus omnino ſit locus vel angulus, quem „ non ſuis repleverint tabernis: & hæc quidem omnia, ſpecie „ qua-

(a) SLEIDAN. Lib. IX. fol. 145. ſqq. it. POPELINIERE Hiſt. de France L. I. p. 33b.

„ quadam simulata sanctimonix. Vestitu verò differunt à reli-  
„ quis, & sunt plerique raso vertice: nec enim ulli, qui non  
„ magnæ illius bestix characterem habeat & insigne, mercatu-  
„ ram exercere conceditur. Hi soli vendunt, revendunt, per-  
„ mutant, & quidem omni tempore. Nam cæteri mercatores,  
„ diebus festis, præsertim celebrioribus, planè cessant: Deinde,  
„ plerique sectantur & exercent unum aliquod mercaturæ genus.  
„ Aut enim lanam, aut sericum, aut frumentum, aut vinum,  
„ aut pecora vel metalla distrahunt: hi verò nullum anni tem-  
„ pus intermittunt, & omnis generis merces tractant, nihilque  
„ est, quod ipsorum manus effugiat, non viri, non mulieres,  
„ non infantes, tam nati, quam nascituri. Quæstum enim fa-  
„ ciunt ex omnibus rebus in universum. Servit ipsorum cupidi-  
„ tati cælum, infernus, terra, tempus ipsum & omnes planè  
„ creaturæ, tum animatæ tum inanimæ, vinum, panis, oleum,  
„ linum, lac, butyrum, caseus, aqua, sal, ignis, fumigatio-  
„ nes. Ex his, inquam, rebus omnibus norunt elicere aurum  
„ & argentum, incredibili sanè cum populi dispendio, tum for-  
„ tunarum, tum animæ cumprimis, vitiata nimirum & prorsus  
„ extincta vera de Deo doctrina. Quid? estne subtilis cujusdam  
„ artis, vendere aliquid, & carè quidem, unde nihil ad emp-  
„ torem perveniat, præter solum aspectum rei venditæ? Mer-  
„ catores alii, quando suas merces exponunt, proverbio dicere  
„ solent, Exhibitæ rei conspectum esse gratuitum, & omnibus  
„ communem: hi verò nostri longè secus faciunt. Decedit quis-  
„ piam è vita: mox tibi præsto sunt, rogant, velisne mortui  
„ corpus ad sepulturam deferri, stragula honestiori contextum,  
„ an fordidiore vel mediocri? velisne crucem elegantem, an ve-  
„ rò minus pulchram anteferri? Nam prout delegeris, dandum  
„ erit pretium. Obsecro te, quid habes, quid aufers præter  
„ intuitum? nam mercem ostentatam reponunt, & postridie al-  
„ teri tantidem vendunt. Ejusdem est artificii, quod ex merca-  
„ toris etiam vestitu pretium augetur. Quam enim Abbas de-  
„ cantat aut Episcopus, multò constat majoris, quam alicujus  
„ monachi seu vicarii, Missa. Qua quidem in re nihil differunt  
„ à meretricibus. Nam hæc, quò sunt ornatiori cultu, eò carius  
„ tur-

„ turpitudinem suam vendunt. Huc pertinet, quod eandem rem,  
„ eodem temporis puncto, pluribus divendunt in solidum, &  
„ quidem insciis emptoribus præsertim iis locis, ubi maior est  
„ hominum frequentia. Venit ex nobilitate quispiam in ædem  
„ Dominicanorum, & Missam deposcit: annuit monachus. Mox  
„ alius idem petit, & item tertius, eòque plures. Prodit tandem  
„ ille personatus, & Missa peracta, pecuniam à singulis accipit  
„ integram. Hoccine tu nihil esse putas? Ingenio certè res ista  
„ non caret: ac ferè videas, non illis ad faciendum quæstum  
„ aliqua majori opus esse materia. Nam vel ceræ particulam  
„ sibi fructuosam faciunt. Fortè in templum ingreditur mulier-  
„ cula quæpiam, & cereum ante Divum aliquem affigit. Adest  
„ è vestigio meus hic venditor: corripit cereum, extinguit, &  
„ compluribus deinde aliis ordine vendit. Ceram autem pleri-  
„ que omnes exercent, tenuiores quidem, sic ut jam diximus,  
„ majores autem in literis atque diplomatis: cujusmodi sunt, qui  
„ vulgò dicuntur Officiales, copistæ, sigilliferi, datarii, & id  
„ genus alii. Magnificus autem ille, qui cæteris omnibus præ-  
„ stat, & sanctissimi nomen sibi sumit, non quidem utitur ce-  
„ ra, sed mirabili quodam artificio plumbum convertit in au-  
„ rum. Deinde pileos maximo vendit, præsertim purpureos,  
„ quibus amplificati emptores, passim in hominum cœtu sese  
„ ostentant, & alacres per omnia loca volitant, Regumque fe-  
„ re sectantur aulas, & maximis fruuntur prærogativis. Obti-  
„ nent enim quotlibet sacerdotia, & sine sumptu quidem atque  
„ dispendio: deinde sunt ejus ordinis, unde proximus est ascen-  
„ sus ad summum dignitatis gradum atque sedem. Horum exem-  
„ plo, Sorbonistæ Lutetiani suos etiam pileos divendunt theo-  
„ logiæ candidatis, eorumque sumptu epulantur splendidissimè.  
„ Sed hic scire velim, quando quidem *Joannem* ejus nominis  
„ octavum, fuisse fœminam, & tertio pontificatus anno filium  
„ peperisse tradunt, scire, inquam, velim, primum, an Spiri-  
„ tus sancti numine fuerit electa? Deinde, num ejus acta debeant  
„ haberi rata? quando videlicet aut cardinalatus aut episcopa-  
„ tus aut abbatias vendidit. Postremò, quid sentiendum sit de  
„ charactere sacerdotali, quo fuit insignita?

„ Sed ad institutum redeo, quod eò pertinet, ut ostendam, hoc  
„ negotiatorum genere nihil esse magis astutum aut captiosum in  
„ orbe terrarum. An non videmus, quemadmodum imperia, reg-  
„ na, provincias, urbes ac possessiones amplissimas ad se traduxe-  
„ rint? An non sæpe reges principesque viros redegerunt in ordi-  
„ nem, & spoliatos rebus omnibus in summas conjecerunt angu-  
„ stias? Nunc autem eò potentia deveniunt, ut hæc omnia vi  
„ possideant, & cælum terræ misceri potius velint, quàm pati  
„ sibi quicquam auferri. O lupos insatiabiles? quam accurate vos  
„ depinxerunt multis antè seculis, tum Prophetæ, tum Aposto-  
„ li, *Paulus* imprimis atque *Petrus*. Negotiatores reliqui ne-  
„ minem adigunt ad suarum mercium emptionem: hi verò co-  
„ gunt invitos, ut emant: & si quis recuset, hæreticum esse  
„ clamitant. Moritur quispiam re valde tenui, relictis liberis &  
„ uxore. Lamentabilis nimirum casus: & vidua mulier libera-  
„ litate aliqua meritò sublevanda. Quid autem isti? Non modò  
„ non misereantur, sed mox ad prædam oculos adjiciunt, & do-  
„ murmuratis cantionibus atque Missis, epulum ac pecuniam  
„ deponunt. Quid autem est iniquius, quam vendere rem non  
„ suam, imò vendere iis, ad quos ea propriè pertinet, & qui-  
„ dem compluribus rem unam? Cedo, campanas quis fieri cu-  
„ ravit atque constari? Solum & area templi ad quem, obse-  
„ cro, pertinet? Num illorum est patrimonium? minimè. Cur  
„ igitur sonitum campanæ, cur solum alienum tam care, tam-  
„ que sæpe divendunt? Dicent, opinor, hoc esse jus Ecclesiæ.  
„ Patcor: sed non ejus, quam Christus lavit, instituit, sancti-  
„ ficavit: verum ejus, in qua versantur ipsi, quæ furtis, rapi-  
„ nis, & omnis generis est accumulata flagitiis. Nam Christus  
„ jubet hæc omnia conferri gratis. Periucundum est autem &  
„ elegans valde spectaculum, videre decertantes inter se vultu-  
„ res de cadavere. Quum enim aliquis re laura decessit è vivis,  
„ mox illi convolant, & in prædam pro se quisque totis viri-  
„ bus incumbunt: hi præcipuè, qui vulgò nomen habent à  
„ mendicitate, monachi. Nam Franciscani cum Dominicani,  
„ Carmelitæ verò cum Augustinensibus non rarò digladiantur,  
„ condendi corporis atque sepulturæ causa. Genus hominum

„ vi-

„ videlicet ignavum, iners, & non inutile modò, sed etiam  
 „ grave cumprimis, & meritò pellendum è Republica. Hæc  
 „ quæ dico, negari non possunt, & palàm conspiciuntur: &  
 „ tamen sic infatuati sunt miseri mortales, ut quo ducantur illi  
 „ spiritu, non intelligant. Quum sacerdotium aliquod vacat  
 „ aut præfectura, Deus bone, quæ sollicitatio, qui concursus,  
 „ quam diligens inquisitio de proventibus annuis, quid absenti,  
 „ quid præsentì conducatur: quantum ex infantium Baptismis,  
 „ ex matrimoniiis, ex Divorum, quas vocant, reliquiis, ab an-  
 „ niversariis exequiis, è sepulturis, ex legatis atque testamentis  
 „ corradi possit. Optimum verò est aucupium ex Divis illis,  
 „ qui propter opinionem alicujus potentiae sunt formidabiles, &  
 „ tanquam Vejoves conciliantur donis atque votis. Quid ad ista  
 „ tam nefaria & impia connivetis viri principes? Cur tantam  
 „ indignitatem, tam patienter, tam longo tempore dissimula-  
 „ tis? Recusant illi quidem vestram cognitionem: sed tamen  
 „ habetis in ipsos revera, velint, nolint, imperium. Vobisenim  
 „ à Deo traditus est gladius, & coercendi potestas. Quin eam  
 „ exercetis igitur, & in raptorum genus hoc immanissimum vin-  
 „ dicatis? Requirit hoc à vobis officium Deus, & neglectum  
 „ non dimittet impunitum. Utinam in ejus celebranda gloria  
 „ tam sitis vigilantes & excitati, quam sunt hi suis in negotiis  
 „ tractandis. Nec enim ullam prætermittunt occasionem. Stant  
 „ in perpetuis excubiis vigiles & erecti, nec minus oculati,  
 „ quam Janus pater aut Argus. Quod si campanæ sonitus ali-  
 „ cubi exauditur, mox illuc accurrunt: si quis locupletior agro  
 „ tet, ingerunt sese, neque discedunt nisi ablata præda: si nup-  
 „ tiae peragantur, adsunt, & super thoro geniali suas preces  
 „ expediunt. Casti scilicet homines ac imprimis temperantes,  
 „ qui in turpissimo cœlibatu vivunt, ut eò licentius in omni  
 „ nequitia bacchantur. Cæterum, quod de istis diximus, ad  
 „ mercatrices quoque pertinet, quarum non unus est ordo: mo-  
 „ niales & nonnæ vulgò dicuntur. Omnis autem ista colluvies,  
 „ dici non potest, quantam & quam scædam invexerit idolola-  
 „ triam. Exurge tandem Deus, & nominis tui gloriam, in  
 „ cujus societatem nemo venire debet, ipse vindica. „

§. XXXVI. Quum verò istius laniæ factum esset initium Novembri mense, Lutetiam Rex Januario post venit, & placandi Numinis divini causa, publicam decernit supplicationem (a) cui unà cum liberis suis tribus nudo capite ardentem faciem quasi expiationis (b) causa gestans interfuit: Colitur Lutetiæ Sancta crædam Genovesa, urbis patrona: Ejus tum quoque simulacrum, quod non nisi durissimo fieri consuevit tempore, in illa pompa gestatum fuit: „ Gestatur illud autem à laniis, pristina „ consuetudine, qui dies aliquot ante jejuniis atque precibus ad „ eam rem sese comparant; & præsto sunt apparitores (c) atque „ ministri publici, qui vix magno molimine viam patefaciunt. „ Nam summa religione concurritur ad simulacrum, quando „ circumfertur, & bene secum agi putant, qui vel extremo digito, vel pileo, vel linteo possunt illud contingere. Peracta „ Missa, quum in vicina episcopi domo Rex prandisset, præsentibus liberis exterisque legatis, & omni circumfusa nobilitate, orationem habuit plenam affectibus, dolorem suum quem ex impiorum hominum audacia cepisset & improbitate, testificatus. Deinde, quum de sua in ecclesiam observantia prolixè disseruisset, hortatus omneis, ut ab hac tam pestifera secta sibi caverent. Nec enim ulli fore impunè, si quid deprehendat: & si quam sui corporis partem ista contagione sciret infectam, revulsurum illam esse dicebat, ne longius serperet. „ Expiationis verò causa producti fuerunt eo die sex, qui machinis illigati, sicut antè dictum est, diversis locis quæ Regi domum redeunti faciendum erat iter, exusti fuerunt, illo ipso tem-

(a) BEZA in Vita Calvini fol. p. 367.

(b) Eum processum planè mirabilem ita describit in Chronico abbreviato Regum Galliarum p. 310. TILIUS. *Pour laquelle mehanceté (ita Protestantium appellat factum imprudens magis quam malignum) faire satisfaction envers Dieu, le Roy commende qu'on face processions generales: auxquels assistant lui mesme en personne, il marche devotement a nue teste depuis l'Eglise s'Germain pres du Louvre, jusques à l'Eglise nostre dame avec grand solemnitez, de luminaires accompagné d'un grand nombre de Cardinaux, Evêques & Gentilhommes.*

(c) SLEIDAN. lib. cit. fol. 147b.

temporis puncto quum Rex præterveheretur, igni succenso, & ipsis misericordiam illius atque gratiam implorantibus. Galliæ fert consuetudo, ut post meridiem sumantur supplicia, de quibus oportet. Ibi tum factò silentio, recitantur animadversionis causæ. Quum autem ob Lutheranismum, sicut ipsi vocant, in aliquem vindicatur, si videlicet de justificatione fidei non operum, de non invocandis Divis, de Christo solo pontifice & advocato generis humani, verba quis fecit: aut si quis fortè diebus vetitis carnem edit, nihil ejusmodi pronuntiatur: sed generatim & univèrse Majestatem læsisse Divinam, & in Mariam virginem reliquosque divos fuisse contumeliosus, & ecclesiæ, communis omnium parentis decreta violasse dicitur. Itaque vulgò creditur, id genus hominibus in orbe terrarum nihil esse nocentius, nihil scelerosius: & fere fit, quum jam flammis illi torrentur, ut populus etiam fremat, & in mediis cruciatibus, velut impios & aspectu solis indignos, excretur.

Cæterum, & anno 1534. invehi primum & in consuetudinem induci cæpit execrabilis illa linguarum exputandarum (a) inventio, ne pii scilicet martyres bona verba ad populum Christianum ejusque corroboracionem & in fide confirmationem facere possent.

Inter hujus anni Martyres autem præ ceteris (b) *Barthelotus Milonus, Johannes à Burgo, Nicolaus Valletonus, Henricus Cumberonensis, Stephanus Forgeus* (c) atque alii recensentur, quorum fere gravius crimen non erat, quam quod Evangelium ab hominum doctrinis repurgatum sibi expeterent, vitæque pietatem ac puritatem sectarentur.

§. XXXVII. Quum autem hoc ipso tempore Legati Turcici essent in Galliis, eoque nomine Rex in odium & suspicionem vocari sese per Germaniam audiret, & illa quoque supplicia multos offenderent, Kalendis Februarii A. 1535. dat literas ad Imperii Principes

O 3

pes

(a) Acta Martyrum in 4. pag. 63 a.

(b) Acta Mart. l. c. p. 65 a. b.

(c) Hunc CALVINUS in Instructione adv. Libertinos Cap. IV. colaudat, atque dicit, *ejus recordationem, ut sancti Christi martyris inter fideles sanctam esse debere.*

pes & Ordines (a), illudque de Turca primum excusat, Post, alterum criminationis caput diluit, &, vel contra suum institutum atque naturam se severum fuisse dicit, in homines quosdam audaces atque facinorosos, qui sub religionis prætextu Reipublicæ moliebantur excidium. Itaque ne longius hæc contagio serperet, graviter in illos vendicasse more majorum. Jam vero, si quis in eo numero fuisset deprehensus homo Germanus, eodem loco se habiturum fuisse illum quo etiam cæteros. Etenim, si qui suæ ditionis atque gentis in ipsorum finibus aliquid simile perpétrassent, non se recusare, quò minus in ipsos acerrimè vindicaretur. Sed neminem esse repertum Germanicæ nationis, affinem huic impiæ societati, quod sibi perjucundum acciderit. Itaque suum regnum atque domicilium ipsum patere Germanis non minus quam Gallis. Hujus autem obtreccionis auctores id agere solum, ut Galliam à Germania divellant astuto nimirum & infidioso consilio, ut per dissidium illud & in his offensionibus, ad optatum ipsi finem perveniant & utrisque dominentur.

Neque autem his contentus erat *Franciscus*, qui eodem adhuc mense d. xxv. novas ad Principes Protestantes potissimum, exarare literas, ad commendandum (b) Concilium Generale in quo circa Religionem motæ difficultates omnes componerentur.

Sed & d. x. Septembris denuò ad Convocatos Imperii Ordines Eslingæ congregatos (c), de concordia inter dissentientes Ecclesiasticis instituenda, perscribit, atque cum primis ad eaque Legato suo atque Oratori *Gulielmo Bellaio* Dominò *Langejo* in mandatis dederat, oretenus latius ipsis explicanda provocat, cui ut benevolas velint concedere aures expetit.

Enimverò LANGÆUS ille, vir eximius & Regis Galliarum O-rator facundissimus, publicam in conventu imperii *Smalcaldensi* d. xix. Decembris. ad Fœderatos Orationem pronunciare, atque in ea omni virium contentione ipsis persuadere annitebatur, non esse  
Re-

(a) SLEIDAN. l. c. Has literas Latine nobis conservavit in Collectione scriptorum Germanicorum FREHERUS Tom. III. fol. 354. sq. & Germanicè HORTLEDERUS Tom. I. Lib. I. c. 18.

(b) v. FREHER. loc. cit. fol. 358.

(c) v. FREHER. loc. cit. fol. 359.



Regem suum (a) tam infesto in Protestantem animo, quam quidem publicè referretur:

„ Illum equidem animadvertisse in suæ ditionis quosdam, sed  
 „ hoc ad ipsorum injuriam nullam pertinere, tametsi malevoli  
 „ dicant, quum illos è medio sustulit, ipsorum quoque causam  
 „ veluti præjudicio quodam condemnasse. Rogat autem, ne  
 „ tam ineptis calumniis moveantur, & rem omnem diligenter  
 „ secutis expendant. Etenim in Germania multos ab ipsorum  
 „ doctrina prorsus abhorrere, quosdam non omnino subscribere:  
 „ sed & ipsos qui sint ejusdem doctrinæ, non semper idem sen-  
 „ sisse. Quod nunc autem idem profiteantur, pergratum esse  
 „ Regi, non se dubitare tantam ipsorum esse modestiam & hu-  
 „ manitatem, ut nemini velint præscribere, neque hoc sibi su-  
 „ mant aut arrogant, ut ad suam religionem etiam invitos adi-  
 „ gant. Regem solere de ipsis amanter & perhumaniter loqui,  
 „ & ab ipsis agnoscere quædam esse sanctissimè declarata, sed  
 „ moderatius quædam fieri voluisse. Videre quidem illum, &  
 „ longinquitate temporis, & hominum indigentia, & supersti-  
 „ tione ceremonias in Ecclesiam obrepisse quasdam inutiles at-  
 „ que superfluas, verum ut omnes idcirco promiscuè tollantur,  
 „ absque decreto publico, minus ei placere. Ceremonias enim  
 „ esse veluti adjutrices atque pedissequas religionis, & singulis  
 „ fuisse temporibus, & in eos, qui violassent, graviter atque  
 „ severè semper esse vindicatum. Et quum rusticorum seditio-  
 „ nem ipsi totis viribus oppræsserint, quum Anabaptistas coer-  
 „ ceant, quum sine causa nihil facere videri velint, cur non  
 „ idem de Rege amico statuunt? cur non cogitent, graves om-  
 „ ninò fuisse causas & summam necessitatem, quamobrem in  
 „ suos animadverterit, etiam si fortè quidam minus fuerint no-  
 „ centes? Cujusmodi enim sint illorum flagitia, non esse hujus  
 „ loci commemorare. Quædam enim plerunque fieri, quæ, ne  
 „ cum facta quidem sunt, scire ab omnibus expediat, cur ita  
 „ facta sint: & pro temporis conditione remitti, nonnunquam  
 „ etiam

(a) Hanc LANGÆI Orationem pro Galliarum Rege Apologeticam totam suæ collectioni inseruit FREHERUS loc. cit. fol. 360. sq. uti hic brevem ejus summam SLEIDANI verbis conceptam exhibemus.

„ etiam augeri pœnam. Ipsi quidem Regi, cujus tam latè pa-  
„ teat Imperium, non ad præsens modò tempus, sed ad futu-  
„ rum etiam respiciendum, & providendum fuisse, ne sua leni-  
„ tate plurimorum improbitati fenestram patefaceret. Cumque  
„ natura sit & educatione mansuetus & perhumanus, necessitate  
„ coactum vicisse naturam, & aliam ad tempus induisse perso-  
„ nam. Et sicut differentes de quaque re libenter audiat, sic  
„ etiam illis offendi, qui temerè quid moliuntur, nec ad eos re-  
„ ferunt, quorum est definiendi potestas. Illos verò, de qui-  
„ bus pœnam sumpsit, non idem quod ipsi, verum longè sen-  
„ sisse diversa. Jam, quod ad ipsorum attinet doctrinam, Re-  
„ gem existimare, quicquid ejus rei fecerint, communi factum  
„ esse consilio: cujusmodi verò sint ipsorum dogmata, in me-  
„ dio relinquere. Nam in rebus tam arduis nolle sibi judicis  
„ personam præ cæteris arrogare, & utrobique esse aliquid,  
„ quod & probari possit & improbari. Nimirum sic esse com-  
„ paratum, si penes eundem sit & asseverandi & judicandi po-  
„ testas, ut falli quis & errare possit. „ Benevolentiam deinde  
„ captat, & illos refellit, qui Germanis dicebant esse cavendum  
„ ab exteris legationibus: nam ad ipsorum hoc pertinere detri-  
„ mentum atque servitutem demonstrat. „ Etenim nullius populi  
„ tantas esse vires, ut diu stare possit atque florere, nisi finiti-  
„ morum sit amicitia munitus & societate. Sed perantiquam  
„ esse Galliæ Regum & Imperii Principum conjunctionem, &  
„ utriusque gentis eandem esse stirpem & originem, & propter  
„ situm atque propinquitatem, non usui tantum atque præsidio,  
„ sed & ornamento invicem esse posse. Regem igitur, quum  
„ Germanis inter se minus convenire audit, dolere plurimum,  
„ & quantum quidem ipse possit, conciliationi studere. Non  
„ semel etiam esse veritum, ne dissidium hoc religionis, luc-  
„ tuosum aliquem haberet exitum. Et quia convenisse jam ip-  
„ sos, tuendæ suæ dignitatis causa, nec etiam eos qui sint di-  
„ versæ religionis, ab ipsorum acceperit excludi contubernio:  
„ spem habere illum permagnam, fore ut ea res ad opinionum  
„ atque doctrinæ conciliationem, aditum faciat. His itaque de  
„ rebus admonitum, voluisse per legationem, quid sui sit con-  
„ „ filii

„ filii demonstrare: nimirum, quia temporum hic sit status,  
 „ ut commune liberumque concilium adhuc quidem cogi non  
 „ possit, optimum Regi videri, si Germani conveniant interim  
 „ omnes, & collatis sententiis rationem incant concordia: quæ  
 „ facile sarciri possit, modò nihil obstinatè fiat, & errore de-  
 „ prehenso non pigeat mutare sententiam, & cedere meliora do-  
 „ centi. Si quidem hoc fiat, Regem ipsi in eo futurum esse  
 „ socium & adiutorem. Nam & *Paulum tertium* Pontificem  
 „ interpellatum à Rege super eo, fateri, non sic esse traditioni-  
 „ bus humanis insistendum, ut non pro conditione temporis, &  
 „ publicæ quietis causa, mutari possint, &, si rectè atque ordine  
 „ omnia fiant, profiteri multa se temporibus, multa communi  
 „ concordia permissurum esse. Quod si ipsis etiam placeat, ut  
 „ delecti aliquot Gallia viri docti & periti rerum sacrarum in-  
 „ ter sint huic actioni, vel si quos ipsi de suis in Galliam mittere  
 „ velint ea de causa, longè hoc illi fore gratissimum, & ipso-  
 „ rum hoc arbitrio totum permittere. Quod superest, hortari,  
 „ ut pacem inter se colant, seseque muniant conjunctis animis.  
 „ Id enim ad externam quoque pacem pertinere. Et Regem  
 „ quidem ipsorum hostibus unquam nec ope neque consilio ad-  
 „ futurum esse, modò, quod adhuc fecerunt, in eadem erga il-  
 „ lum voluntate permaneant. „

§. XXXVIII. Sic igitur *Franciscus* Ecclesiæ Pontificiæ erro-  
 res multifarios agnoscebat, de veritate satis convictus, nec ta-  
 men, Ecclesiasticorum suorum, & præcipuè Turnonii Cardinalis,  
 qui in contrariam plane sententiam eum abducere conabatur,  
 præjudiciis occupatus, ut veritati plenè assentiretur, atque su-  
 perstitutionibus inveteratis renunciaret, perumpere poterat, quod  
 ea quæ *Francisci* nomine proponebantur, luculenter compro-  
 bant; Nostri saltem Scriptores, atque inter eos, qui palmam  
 reliquis præripuit *Johannes SLEIDANUS* (a), nihil in his nisi  
 P quod

(a) SLEIDANI à Mainburgio mendacii accusati memoriam & fidem  
 uti par est vindicat Illustris SECKENDORFIUS Histor. Luther. L. III.  
 Sect. 13. §. XXXVIII. p. 104. 105. Uti is in Archivo Saxo-Vinariensi,  
 quod tamen SLEIDANO nequidem patuit, se reperisse, ait, Acta con-  
 ven-

quod documentis abundè comprobatum est, atque etiamnunc comprobari potest, protulit, ipsamque uti in reliquis sectatus est veritatem, ita cumprimis, in illa quam Gallia Legatus habuit privata cum Pontano, Melanchthone, Landgravianis & *Jacobo STURMIO* colloctione prorsus memorabili:

Egisse enim Langæus privatim dicitur cum Protestantium ministris de multis dogmatibus, & explicasse, quæ Regis esset de singulis opinio, quæ Theologorum sententia per Galliam, Lutetiæ præsertim, de Primatu Pontificis, de Cœna domini, de Missa, de mortuorum invocatione, de statutis, de libero arbitrio, de purgatorio, de Justificatione, de votis monasticis, de cœlibatu Sacerdotum. In plerisque (ita SLEIDANUS) dicebat Regem esse non alienum à libro *Philippi* quo *Locos* ille tractat communes Theologicos. De Pontifice vero placere dicebat Regi, non esse primum neque præcipuum Jure divino, sed humano, sicut *Philippus* adfirmet, sed Angliæ Regem utrumque negare, & sane Pontificem arrogare sibi nimiam potestatem, dum Reges atque Cæsares in ordinem pro suo arbitratu redigit. Quod quidem exemplum nunc etiam in Britannia Regem statuere cogitet, quantumvis & Rex & plerique Cardinales intercedant. Theologos quidem affirmare, Caput illum esse Ecclesiæ jure divino: sed tamen poscenti Regi non illud potuisse demonstrare. Vulgatam quoque de Purgatorio igni opinionem ab eis defendi, nam ex eo fonte manare Missam, exequias anniversarias, legata, & quicquid est nundinationis; Missa verò sublata, rationem ipsis omnem auferri tuendæ potentiæ suæ, ac veluti nervos incidi sanguinis ac vitæ. Quumque Rex illis aliquot esset largitus menses, intra quos de Purgatorio sententiam ex scriptura docerent, hoc demum respondisse, adversariis non esse porrigenda tela, quæ post retorqueant. Ad *Vota monastica* quod adinet, Regem putare, posse

ventus illius Smalcaldici, atque cumprimis relationem de colloquio d. 20. Decembris inter Langæum & Ministros Protestantium habito, cui Spalatini interfuerit. Hujus Relationis, manu Spalatini conscriptæ & accuratè cum relatione SLEIDANI concinentis, exemplum ex *Seckendorffio* depromptum inter Documenta huic volumini subjecta ut legerentur Num. XII. efficere volumus.

posse hoc à Pontifice impetrari, ne qui juvenes ante maturam ætatem illi vitæ generi devinciantur, utque liceat illis, quum videbitur, ab eo discedere & contrahere matrimonium. Ut autem ejusmodi collegia diruantur, Regi non videri consultum, sed educandam esse potius ibi Juventutem ad literas atque pietatem. Theologos etiam urgere *Calibatam* Sacerdotum, sed Regem hanc veluti mediam invenisse viam, ut qui jam sunt in matrimonio, permaneant, reliquis autem non liceat uxorem ducere, vel si duxerint, abstineant ab Ecclesiæ ministerio. *De Cœna Domini* integra percipienda, vel, quod ajunt, *sub utraque specie*, sermonem fuisse Regi cum Clemente VII. sperare etiam ab hoc impetrari posse Pontifice, ut factò decreto liberum permittat usum ejus rei, pro cujusque conscientia, Regem hoc præteradicere, patrum memoria distributam fuisse per Galliam quibuslibet integram cœnam, non quidem in medio templo, sed in sacellis; Hoc illum à nonnullis accepisse grandi ætate, qui ritum istum in Galliis fuisse confirmat ante centum & viginti annos. Deinde Galliæ Regibus administrari totam. Et cum inter disputandum Theologis hoc ipsum Rex objicit, illos respondere, unctos esse Reges æque ac Sacerdotes, & Scripturam loqui de sacerdotio regali. Quod autem Regibus liceat, non item esse permittendum aliis. In *Precactionibus* etiam illis quotidianis & familiaribus ordini sacerdotum, agnoscere Regem, multa posse refecari, quædam etiam prorsus esse tollenda. Clementem etiam VII. ejus rei curam demandasse Cardinali *Crucejo Hispano*, cujus nunc extet liber, quem theologi Parisienses ut hæreticum damnarint. Nam esse genus hominum, quod non modo Germanos, ut impios & malè sentientes de religione condemnet, sed ipsos quoque Cardinales atque Pontificem, si res ita ferat. Quum verò negotium hoc omne sit cumprimis arduum, Regem in hoc esse totum, ut Ecclesiæ pax & concordia restituitur. Regem omninò sic existimare, conferenda esse consilia. Pergratum autem ei futurum, si prius quam conveniatur, aliquot è præcipuis ipsorum theologis, pauci tamen, in Galliam mittantur, qui cum Lutetianis conferant. Ad ejusmodi colloquium Regem esse delecturum aliquot præfractos & acres, & his addituros esse quos-

dam non alienos à puriori doctrina, quò per hanc rationem veritas patefieri possit, & elici. Eo finito sermone, hortabatur, ne quem Concilii locum Protestantes recipiant, nisi de sui atque etiam Angliæ Regis consilio. Regem non probare Concilium ullum, nisi loco tuto fiat, minimeque suspecto vel ad injuriam opportuno, quo quidem in loco libere pronunciare quidvis liceat.

Ad ea autem, quæ legatus Gallicus dixerat, ut suprâ recitavimus, responsum (a) fuit: „ Etsi de suppliciis illis varii sint  
 „ rumores, tamen, quia seditionem illos excitare voluisse dicat,  
 „ non esse quod Regis institutum ipsi reprehendant, qui neque  
 „ suis in finibus id genus homines patiantur, veruntamen cum  
 „ de receptis dogmatis atque ritibus non idem omnes ubique  
 „ sentiant, orare se regem, det operam, ne promiscuè sæviatur  
 „ in omnes, & ut illi serventur, qui demonstratis erroribus at-  
 „ que vitiis puram Evangelii doctrinam, quam in Augustæ co-  
 „ mitiis ipsi professi sint, amplectuntur; Negari enim nullo  
 „ modo posse, multas in Ecclesiam opiniones falsas & impias  
 „ invasisse, quas homines indocti atque malevoli magna crudeli-  
 „ tate defendant, quæstus atque potentiæ retinendæ causa. Ni-  
 „ mirum hos ipsos artificio quodam singulari multa sæpe crimi-  
 „ na confingere in homines innocentes atque pios, ut Regum  
 „ animos exacuant. Sed cum propriè sit hoc Regum atque Prin-  
 „ cipum munus, ut gloriam Dei quærant, ut Ecclesiam ab er-  
 „ roribus repurgent, ut injustam crudelitatem repriment, orare  
 „ se vehementer, ut in istam curam potentissimus Rex totus in-  
 „ cumbat. Hoc enim si faciat, existimatuos amico ipsum atque  
 „ benevolo in se esse amico, quod tum sibi, tum Ecclesiæ sæ-  
 „ lix atque faustum esse cupiant. De vetusta Galliæ regum at-  
 „ que perpetua cum Imperii principibus amicitia, periucundum  
 „ sibi sermonem ipsius omnem fuisse: daturus quoque operam,  
 „ ut ista necessitudo mutuæque benevolentia deinceps confirme-  
 „ tur.

(a) SLEIDAN. l. c. p. 153b. 154a. cujus verbis in excerpta hac Responsione, quam *Philippus* MELANCHTHON. adornavit, quæque in ejus Consiliis Theologicis à Pezelio editis legitur pag. 214. & sequitur.

„ tur. Quod Regem de nonnullis rebus purgatum esse velit,  
„ facile hoc ab se impetrari, & cupere imprimis, ut concor-  
„ diam publicam Deus largiatur, & multò sanguine partam olim  
„ Germaniæ libertatem tueatur atque propugnet. Illud verò,  
„ quod de conciliatione dogmatum dixerit, paucis verbis ex-  
„ plicari non posse. Regem tamen pro sua prudentia facile vi-  
„ dere atque intelligere, dissidium hoc omne natum esse ex ad-  
„ versariorum obstinatione, qui doctrinam hanc omnem acerbis-  
„ simè condemnarint. Se quidem plurimis nunc annis nihil aliud  
„ flagitare, quam ut de re tota legitimo Concilio disceptetur:  
„ sed Pontificem ejusque clientelam totis viribus hoc impedire.  
„ Futuri concilii condiciones aliquot à Clemente septimo fuisse  
„ propositas: verum ejus generis, ut satis appareret, eum non  
„ posse ferre liberam cognitionem. Hunc verò Pontificem, &  
„ si concilium promittat, tamèn de forma, deque modo nolle  
„ tractari: deinde, indicare illud extra fines Imperii. Qua qui-  
„ dem ex re facile videri possit, dolum subesse ac imposturam,  
„ & hoc solum agi, ut sub nomine concilii vera doctrina delea-  
„ tur. Cum autem non sit solius Episcopi Romani, denuntiare  
„ concilium, sed ad Reges etiam atque Principes ea res æquè  
„ pertineat, obsecrare se Regem, efficiat, ne violentum aliquod  
„ cogatur concilium in loco suspecto & periculoso, verum, ut  
„ de rebus tam arduis, quæ totius Ecclesiæ salutem atque pa-  
„ cem continent, quæque privatim ad singulos pertinent, libe-  
„ rè cognoscatur. Hoc videlicet nomine, non hanc ætatem  
„ modo, sed omnem quoque posteritatem ei plurimum devine-  
„ tam fore, & gratias habituram immortales ob tantum accep-  
„ tum beneficium. Quod autem de communicatione doctorum  
„ hominum in medium adduxerit, opus habere magna delibe-  
„ ratione. Plerosque etiam, ut in re improvisa, nullum à suis  
„ habere ejus rei mandatum. Ubi primum ergo constitutum  
„ aliquid in eo fuerit, per epistolam esse renuntiaturus Regi.  
„ Nihil enim desiderare magis, quam ut doctrina salutaris quam  
„ longissimè propagetur. Postremum illud, ubi Regem nihil  
„ opis in ipsos laturum esse dixit, magna se cum voluptate au-  
„ disse. Quamobrem se quoque in iis rebus omnibus, quæ ad

„ Cæsarem & Imperium nihil attinent, nulli daturos in ipsum  
 „ auxilia. „

§. XXXIX. Enimverò, ad eandem Galliarum Regis excusationes, quæ σοφον veluti φαρμακον propinabant Principibus Germanis, quasi Rex non animadvertisset nisi in Anabaptistas, pro Verbo divino suum tantum Spiritum jactantes & omnium Magistratum contemtores, *Johannes CALVINUS*, (qui in voluntarium secedendo exilium (a), patria sede relicta in Germaniam commigraverat, atque tum Basileæ versabatur,) tale veræ religioni inustum dedecus haud ferens, respondere se debere ratus, eximium illum *Institutionis Religionis Christianæ* (b) librum edidit; Addita eccellente ad ipsum Regem Præfatione, quam si forte legisset ille, dubium esse potuisset nullum, quin ingens illi meretrici Babylonica & vix sanabile vulnus fuisset inflictum: *Erat enim* (rectè notante BEZA) *ille Rex non quales eum sunt consecuti postea, sed acerrimus rerum æstimator, judicii ad dignoscendum verum non parvi, eruditorum fautor, neque per se à nobis alienus. Sed illum hæc audire nedum legere, neque populi Gallici, neque ipsius Regis peccata passa sunt, quibus ira Dei jam tum propinqua imminabat.*

Neque autem hic ea, quæ inter *Franciscum Regem* ejusve Ministros & inter *Philippum MELANCHTHONEM* iisdem temporibus tractata sunt, silentio præterire nos oportet.

Erat *Philippi* nomen jam commendatum Regi, ut is ab eo non videretur alienus, quippe cui & accurata explicatio rerum, quas tractandas ille suscepisset, & ab adversariis sine acerbitate dissensio, valde placebat. Erant in Gallia Viri Docti, & inter eos *Guilielmus* ille, de quo jam egimus, *BELLAJUS*, Regis Legatus ad Germanorum Principes, & Frater ejus *Johannes Archiepiscopus*

(a) vid. BEZ. *Histoir. Eccles.* pag. 21. qui observat tum *Petrum Robertum Olevitannum* quoque Gallia migrasse, seque *Calvino* junxisse comitem ac socium, prouti is deinceps multis modis Evangelio inservit, inprimis autem condendo Versionem Bibliorum Gallicam, quæ omnium primò apud Neocomenses in Helvetia typis est impressa.

(b) Conf. quæ circa historiam *Institutionis Calvinianæ* litterariam tradidimus in *Miscell. Gron. Nov.* Tom. II. P. I.



scopus Parisiensis & Cardinalis, qui honorificè apud Regem de *Melanchthone* differere, eumque & ejus scripta de meliori nota commendare non desistebant. Hæc omnia cum *Philippo*, (cui præterea cum *Johanne Sturmio*, Lutetiæ Parisiorum adhuc versante, necessitudo erat atque familiaritas, commercio litterario exulta,) non possent esse incognita & amici præterea multis modis eum hortarentur, is literas dare (a) ad *Johannem Bellajum*, *Gulielmi Fratrem*, magnum literarum atque eruditionis fautorem, quibus & monet & orat: „ Animos Principum in Galliæ regno mitigare studeat, auctorque sit, ut ratio ineatur, qua sanari Ecclesia possit, quam indies magis magisque lacerari appareat: „ Abusus quosdam esse reprehensos & nunc multos pios atque doctos veritatem quærere & doctrinæ genus purum, non prava cupiditate aliqua, sed studio religionis. (b) Atque esse ortas controversias de maximis rebus, quæ nulla armorum vi aut suppliciorum metu opprimi posse videantur. Non patrocinari se turbulentis aut seditiosis, neque iis qui improbitate aut malitia veritatem simplicis doctrinæ corrumpant, quos fanaticos solebat vocare. Verum horum etiam furori sic maxime resisti posse, si extet certum doctrinæ genus, quo ambigentum animi confirmati nitantur. Ostendit, quantum momenti sit in Galliæ florentissimo regno, ad omnium bonorum animos tam erigendos quam dejiciendos. In eo si exemplum istud statuatur, ut non modo fanatici & seditiosi coerceantur, sed nulla prorsus admittatur emendatio Ecclesiasticæ doctrinæ, & errorum correctio, sicque præsentia Ecclesiæ vitia summa vi defendantur, futurum esse, ut ubique gentium magna de spe boni plique decendant. Addit: Esse eas preces & vota ista, ut in periculo communi succurratur Ecclesiæ simul atque Reipublicæ, non unius nationis ac gentis, sed omnium in toto orbe terrarum, religiosæ pietatis & tranquillitatis publicæ cupidorum. „

Ad

(a) Has reperimus in MELANCHT. Consil. Theolog. à *Pezelio* editis T. I. p. 219. sq.

(b) vid. CAMERAR. in Vita Melanchth. p. m. 146. 147.

Ad has literas sibi acceptissimas Cardinalis (a) respondet d. 27. Junii atque ex relatione *Barnabæ Voræi Fossæ*, laudat *Melanchthonis* in rempublicam Christianam animum, in iis præsertim rebus, quæ ad communem omnium salutem pertinent, quod Gallorum nemini non gratum fuisse asseverat: „*Nihil est, addit, quod tam vehebementer cupiam, quam ut illa dissidia, per quæ jam diu labefactari Christi ecclesia cœpit, aliquando rectè componantur. In hanc pacificationem, mi Melanchthon, per Deum, quantum potes, incumbere, habebis consentientes omnes bonos, in his summæ auctoritatis hominem hunc, Franciscum Regem, cum titulis ac nomine, tum vero, quod ego longe pluris facio, reipsa Christianissimum, quo cum si semel vestra consilia maturè contuleritis, quod fore brevi video, nihil est, quod de vestro congressu non sperem.*„ Significat postea, se Romam properare, optatque, ut & ibi utilem operam præstare possit. Subscripsit: *Tuus ex animo Cardinalis Bellajus.*

Interea temporis in Germaniam aliis etiam de causis mittebatur *Barnabas* ille *Voræus*, atque amicorum literas scriptas *Philippo* afferebat, & cum eo de professione ad Regem colloquebatur, pollicitus non modò literas regias (b) quibus accerferetur, sed, cum obsides etiam, qui darentur dum abesset, tum præsidia, quibus deduceretur & reduceretur, ut undique periculi metus esset remotus. Urgebant eandem causam amici, qui persuadere *Philippo* conabantur, in congressu ejus colloquioque cum Rege non Galliæ solum sed pænè Orbis terrarum fortunam esse positam. „Si illum præsentem viderent (c) simul salutem suam „cum aliorum omnium conjunctam affirmare se conspecturos. Si „in illis fluctibus & sævissimis tempestatibus audierent adventantem, jam portum & tutissimam stationem sibi ostensum iri. „Quod si negligeret aut etiam contemneret postulata Regis, fore „ut omnis spes, qua sustentati in maximis periculis & præsentibus „discrimine fuissent, debilitata infringeretur, & simul ægrè aliquid „quan-

(a) vid. SECKENDORF. Hist. Luther. L. III. §. XXXVIII. p. 109.

(b) CAMERAR. l. c. p. 149.

(c) CAMERAR. Vit. Mel. p. 149. 150.

„quantulum sopiti ignes rursus suscitarentur, & suppliciorum im-  
 „manitas recrudesceret. Atque eum cogitare æquum esse cen-  
 „sebant, non jam à se tantum rogari, sed ab omnibus hominibus,  
 „non ab iis, qui gravissima supplicia perpeSSI sint, neque qui ea-  
 „dem pertimescant, præsentiā ejus exoptari sed advocari ipsum  
 „Dei Christiſque Jeſu voce,, Hæc & ſimilia, cum *Philippo* & ſcri-  
 „berentur & nunciarentur, quam is ancipiti diſtriſtus fuerit cura,  
 „facile quis aſſecutus fuerit, modò ſolas illas intueatur literas,  
 „quas ille tum reſponſorias (a) dedit ad *Jo. Sturmium*, amicum  
 „veterem, quas ita orditur; *Cum de Gallicis rebus undique ad me*  
*literæ mitterentur, multis de cauſis ingentem animo dolorem accepi* &c.  
 „atque deinceps teſtatur, „nullam ſibi in vita incidiffe difficiliorem  
 „deliberationem quam de hoc itinere, non quaſi domeſticis vin-  
 „culis retineretur, aut pericula deſugeret, ſed quod ea unica ip-  
 „ſum propemodum excrucietur cura, an aliquid proficere poſſit,  
 „quodque adeò de exitu felice planè deſperaret: „Subjungit inde  
 „querelam de vanitate opinionum & judiciorum; Dein, vereri  
 „ſe dicit (nec injuria) ne leviores quidam articuli donentur, gra-  
 „viores obruantur & deleantur, & ſic Eccleſiæ nullum paretur  
 „commodum, Concilio verò præjudicium fiat. Impetrari forte  
 „ſua interceſſione poſſe, ne ſupplicium decernatur in eos qui cu-  
 „cullum exuunt, *ſed quid fiet, ait, de iis, qui non probant abuſus*  
*manifeſtos in liturgia aut cultu divorum? In hos, ſi porro ſeſiatur,*  
*futurum, ut ſuffragator & approbator ſuppliciorum ipſe videar. . . .*  
*Phalangas*, pergit, *monachorum cogita, & ſcis quam ſint iniquiſſimi,*  
*& quibus artiſciis teneant ſaſcinatos nobilium animos.* Concludit,  
 „conſilia alia eſſe inutilia, alia periculofa, præter Concilium; iter  
 „tamen tandem non recuſat, ſi amici ſuadeant, & Princeps (Elec-  
 „tor) veniam eundi concedat.

Cum igitur Voræus ad Regem reverſus (b) & ſtudioſius de  
*Philippo* loqui & prolixius promittere, & ſi accerſeretur, polli-  
 „ceri adventum ipſius non dubitaſſet, ita à Rege literæ ſunt miſ-

Q

ſæ:

(a) Hæ leguntur inſertæ à PEZELIO Conſiliis Theologicis Tom. I.  
 p. 221. ſq.

(b) CAMERAR. Vita Mel. p. 153.

ſæ: Quibus collaudato ſtudio ipſius (a), quod Rex ab eo adhiberi intellexiſſet, in ſedandis altercationibus inveſtis in Eccleſiaſtica doctrinam, & quod ipſe ſe laborem itineris non gravatim ſuſcepturum eſſe oſendiſſet, eundem, ut ad ſe proficiſcatur benigniſſime & publica fide invitat, omnium, ut ait, gratiſſimum futurum, ſive privato ſive publico nomine veniret.

§. XL. Neque verò cum Galli ſolum, verum & Lutherus iter illud *Philippo* ſuadere (b), interea dum animo ſatis prompto *Philippus* id in ſe ſuſcipiebat, modò veniam ab Electore impetrare potuiſſet, quæ tamen cum ipſi denegaretur, tota res in ſuſpenſo manſit; Etenim cum alia quædam obſtare viderentur (c) tum non minimo impedimento fuit, bellum, quod Rex Galliæ adverſus Carolum Imp. movebat. Cognitum quoque eſt malevolorum quorundam obſtrectatione, Principis animum (d) ad quandam hæſitationem fuiſſe perductum, ut nonnihil *Philippo* diſſi-

(a) Exhibentur Regis literæ d. 28. Junii ſcriptæ, ſed pridie nonar. Auguſti demum receptæ, cum reſponſo Melanchthonis V. Kal. Sept. ſive d. 28. Auguſti ſcripto Epistoſtar. Lib. I. edit. Londin. ep. 29. 30. item, in Conſiliis à Pezeſio compilatis Part I. p. 218. Unde colligitur *Lud. Dornii* d' ATTICHI Episcopii Æduenſis in floribus Hiſtoriæ Sacri Collegii Cardinalium l. c. fol. 94. & P. DANIELIS in Hiſtoria Franciæ Tom. V. p. 304. importunum planè mendacium, referentium, Regem equidem ſcribere voluiſſe ad *Melanchthonem* ſuaſu cumprimis *Margaritæ Sororis*, ſed Cardinalis Turnonii argumentis revocatum, conſilium mutaſſe, quia imò literas quoque conceptas atque obſignatas, tamen dilaceraviſſe.

(b) Hoc ipſe Melanchthon. innuere videtur in Ep. ad Camerarium d. 2. Sept. vid. Epistoſtar. Lib. IV. ep. 478. Extant ſaltem LUTHERI ad Electorem d. 17. Auguſti datæ Tom. VI. fol. 491. in quibus orat, ut *Philippum* ad tres meſes dimittere velit, jam enim ſpe adventus ejus ceſſare ſupplicia in Gallia, fore autem, ut, niſi veniat, recrudescat ſevitia &c.

(c) CAMERAR. l. c. p. 153. 154. conf. SECKEND. l. c. p. 108.

(d) MELANCHT. ad CAMERAR. prid. Kal. Septemb. ita ſcribat vid. Ep. Lib. IV. Ep. 177. *Princeps commectum negat, & ita reſpondet, ut vereri cogar, animum illius, ſermonibus malevolorum à me redditum alieniorem.* Sed, conferri ante omnia debet ipſius MELANCHT. Ep. ad Gul. Bellajum V. Kal. Sept. 1535. data, quam ARGENTRE l. c. ſuæ collectioni inſeruit p. 382. Itemque, quæ ab altera parte ex Archivo Vinarienſi allata ſunt ab Ill. SECKENDORFIO L. III. §. XXXVIII. pag. 109. 110.

deret: Id saltem certum est, *Philippum*, non solum in illa, quam diximus consultatione cum *Bellajo* instituta, mitiorem se, quam plures æquum esse judicabant, se præstitisse, sed & articulos quosdam in formam Consilii compositos in Galliam jam A. 1534. mense *Augusto* ad *Gul. Bellajum* (a) misisse, quorum ipse in literis ad *Camerarium* (b) mentionem facit, scribendo: „ Exem-  
 „ plum mei consilii missi in Gallia tibi mittam, nunc enim non  
 „ habebam, nisi unicum, & non edo, ne novæ inde disputatio-  
 „ nes oriantur. „ Hos cum *Melanchthon* privato consilio & ar-  
 bitrio proprio, inscio atque improbante Electore, illuc misisset,  
 tum ex eorum (c) tenore, quousque tum progressus sit, & quid in  
 Gallia propositurus fuisset, colligimus: *Pontificis & Episco-*  
*porum* (d) potestatem à nemine prudente improbari posse tradit,  
 nempe, ut vocatos ad ministeria Ecclesiastica explorent & or-  
 dinent, judicia ecclesiastica exerçant, & inspiciant doctrinam  
 sacerdotum. Tales potestates, nisi essent, creati oportere, dicit,  
 & prodesse Pontificis Romani monarchiam, ut consensus retinea-  
 tur in multis nationibus; sed hoc ita, si sanam doctrinam tradi  
 curet: Potentiam verò immoderatam in transferendis regnis, à  
 Regibus facilè coërceri per se posse existimat, neque id ad E-

Q 2

van-

(a) Hos articulos tum ille unà cum literis ad *Bellajum* datis misit, uti literæ leguntur in Collectione D. d' ARGENTRE Tom. I. P. II. p. 381. 382. Conf. P. COLOMESII Opuscul. p. 547.

(b) v. MELANCHTH. Epp. Lib. IV. Ep. 179. p. 732. edit. Londin.

(c) Ipsos hos articulos, sive, Consilium habemus in *Consiliis Theologia-*  
*gis* à PEZELIO editis l. c. p. 224. sq. Sed ita, ut exemplar illud  
 quod à Parisiensibus, Thuano, Richerio, & Do. d' Argentré est editum,  
 valde differat, ab eo quod edidit *Pezelius*, cujus differentia rationem non  
 esse aliam, certum est, quam quod *Langens*, ad quem *Melanchthon*  
 eos miserat, non eisdem, sed suo stylo confectos atque adeo paulisper  
 immutatos & in alium ordinem quin & in aliam verborum formam redac-  
 tos, Facultati communicaverit, quod ipse *Langæi* literæ quas ex Tabu-  
 lario Facultatis exhibet Do. ARGENTRE fol. 395 a. comprobant: *Je*  
*Guillaume de Bellay . . . certifie que les Articles cy dessus escrits sont extraits*  
*de plusieurs cahiers & lettres, qui m'ont esté à diverses fois envoyés d'Al-*  
*lemagne par ceux auxquels je m'estois adressé, pour attirer les Eglises*  
*d'Allemagne à moderer leurs opinions & doctrines &c.*

(d) SÉCKENDORF. lib. cit. p. 108.

vangelium & Ecclesiam pertinere. *Traditiones* admittit, sed absque opinione iustitiæ & necessitatis. *Confessionem* retinet, sed in qua enumeratio peccatorum sine peccato omitti possit. De *Iustificazione* fere convenire nunc ait inter partes, aut concordiam obtineri posse. De *Missâ* maximè hæret, & inexplicabilem nodum illum esse agnoscit, medium tandem affert, ut Pontifex constitueret, ut nemo cogeretur ad Missas privatas, & permetteret integrum Sacræ Cœnæ usum. *Sanctorum cultum*, cum nihil in eo præceptum nec in veteri Ecclesia observatum fuerit, in univèrsum aboleri posse non dubitat; admittit tamen ferias, in quibus Sanctorum historiæ & exempla proponantur, sed sine invocatione, ita ut nec formulam illam probet, qua veteres usos esse concedit, Deum rogantes, *ut adjuvarentur precibus sanctorum*: tandem summè detestatur, supplicia illis irrogata, qui à cultu Sanctorum abhorrent. *Monasteria* ad educandam juventutem in studiis, conservari suadet, cum libertate tamen egressus. *Conjugia Sacerdotum* prohiberi non vult, sed medium proponit, ut Episcopi non nisi cœlibes eligantur. Epilogus hic est: *Hæc scripsi non quod de unius sententia aliquid constituendum putem (nemo enim in Ecclesia hanc tyrannidem sibi sumere debet) sed quia rogatus sum, bono studio respondi, & significavi, me hoc scriptum, velut deliberationem quandam, mittere, & optare, ut plures docti de tantis rebus communiter deliberent. Non igitur pro decretis spargi in populum debebunt; & quidem professus sum, me concessurum iudiciis aliorum rectius sentientium.*

Hos articulos, Francisco Regi non displicuisse (a) multa sunt quæ suadent, quippe qui & eosdem Romam misisse dicitur, quò Pontificis ipsius quoque impetraret vel emendationem vel consensum; Et fuerunt illi à quamplurimis in Gallia excerpti, sed non integri, verum mutilati (b), qua de re MELANCHTHON ipse

con-

(a) Conf. Epist. MELANCHT. ad *Conr. HERESBACH.* in *Confil. Theolog.* l. c. p. 238.

(b) SECKENDORF. l. c. & MELANCHT. in ead. Ep. p. 237. Eos mutilatos lectos fuisse à RICHÉRIO Lib. IV. *Hist. Concil. General.* Part. II. p. 83. patet ex collatione eorum, quæ apud Richerium & in *Consilii Melanchthonianis* à Pezelio editis leguntur.

conqueritur; quæque res magnam faciliè invidiam Viro optimo cum apud suos tum apud posteritatem conflare potuisset. Quid? quod Rex Galliæ Theologis etiam Parisiensibus idem hoc Consilium communicaverit, atque dato rescripto ut sententiam ferrent (a), illos fuerit adhortatus. At vero, cum horum in quamcunque Reformationem capitale odium satis esset notum, tum mirum nemini videri poterat, quod ex animo etiam hanc abominarentur, atque in suo ad Regem responso (b), planè omnia cum iis, quos hæreticos esse jam prædefiniverant, Colloquia (c) dissuaderent, & Regem rogarent, ut priusquam ultrà progredetur, ex Germanis, quorum venenum latens ita faciliè detecturus esset, quæreretur sequentia (d) (1) An cunctos libros Bibliorum pro Sacrosanctis & Catholicis habeant? (2) An credant, Ecclesiam errare non posse, & semper caput visibile externum & ministeriale habuisse, successores scilicet *Petri Apostoli*? (3) An Ecclesiæ & Conciliorum scita & Constitutiones Pontificum amplecti velint? (4) An bonas Ecclesiæ consuetudines, ut certissima fomenta & adminicula pietatis, à majoribus receptas approbent? (5) An pro intelligentia & explicatione Scripturæ, Doctores veteres, Græcos & Latinos admittere velint, *Hieronymum*, *Ambrosium*, *Augustinum*, *Gregorium*, *Basilium*, *Chrysostomum*, omnesque alios? Neque autem hæc tantum, sed & ad reliquos articulos omnes *Melanchthonianos* Censuram (e) tum adornavit

## Q 3

(a) RICHER. l. c. p. 83.

(b) Hoc Sorbonistarum Responsum propter rei memoriam ex ipso originali Actorum Facultatis Parisinæ editum à Dn. d' ARGENTRE Tom. I. Part. II. p. 395. 396. huic volumini inter Documenta. Num. XIII. ut exhiberemus, operæ iudicavimus pretium.

(c) Literas, quas ad Regem tum dedit Facultas Parisiensis, habemus in Tomo I. Collectionis Dn. d' ARGENTRE Part. II. p. 383. 384. una cum codicillo, quo ostenditur *non esse disputandum cum hæreticis*, & cum *Instructione ad eandem hanc causam* latius urgendam, quæ data fuit duobus ex Facultate ad Regem legatis l. c. p. 386. 387.

(d) vid. RICHER. lib. cit. p. 185.

(e) ARGENTRE Tom. I. P. II. p. 397—400. Unde eandem quoque sive censuram sive Instructionem depromimus atque legendam tradimus inter Documenta Num. XIV.

navit Schola Sorbonica, dignam hominibus, inveteratis erroribus immorituris, sed & dignam, quæ etiam nunc à nobis legatur atque expendatur, quò nostram ritè discamus æstimare & nostrorum temporum felicitatem, cum probè persuasi simus, posterorum temporum Doctores Pontificios, eos saltem, qui cum Bossueto et similibus Sirenium cantum instituere allaborarunt, non sine rubore ac indignatione hæc talia veterum Sophistarum Parisiensium placita, merum pus olentia & veritati tenebras offundentia, perlustrare.

§. XLI. Erat idem ille annus 1535 quo *Antonius Pratenfis*, Regni Gallici Cancellarius & Archiepiscopus Senonensis fato suo fungebatur, surrogato in ejus locum Antonio de Burgo (a); Est vero tum veluti in benevolentia singularis signum, equidem venia quædam publicè promulgata, quibuscumque qui Lutheranismi veneno dicebantur infecti, sub ea tamen conditione, ut resipiscerent, & abjurata Evangelii doctrina ad pristinas redirent nœnias Papales;

- Cæterum, posteaquam illud cum Germanis abruptum esset commercium, persecutionum quoque vis nova cepit incrementa, multoque major ac vehementior exarsit quam antea; Et experiri tum quoque hanc sævitiam debuit, ex vallium Pedemontanarum legatis ad *Joh. Oecolampadium* missis unus (b), qui *Gratianopolin* (c) in reditu suo transiens, cum ejus fides in certamen deduceretur, mortis supplicium subire debuit, aquis suffocatus.

Hæc persecutionum ingravescentium violentia, *Tigurinos*, *Bernates*, *Basileenses* & *Argentinenses* impellebat, ut A. 1536. ad Galliæ Regem communi nomine legationem decernerent, atque que pro iis intercederent qui propter religionem erant in vinculis, simulque ut ob religionem exules restituerentur, orarent. Rex enim, uti verbo monuimus, redeundi facultatem dederat profugis, & libertatem concesserat captivis, ea lege, si quidem

ad

(a) TILII Chronicon. abbreviatum Regum Franciæ p. 311.

(b) *Martinus* scil. *Goninus*, cujus martyrium memorabile describitur in Aëtis Martyrum 1560. 4. pag. 59—62.

(c) BÈZE Histoïr. Ecclesiast. p. 23.



ad Episcopos eorumque vicarios crimen intentatum abjurarent, & in posterum rectè caverent; Hanc verò conditionem Legati cupiebant omnino remitti; Et Rex quidem nonnihil tum oretenus laxasse dicitur (a), nec tamen desiderio illorum satisfecisse, siquidem d. xxiv. Februarii A. 1536. per Annam Monmorantium Curia Magistrum scripto respondebat, atque eidem illi conditioni, si Lutheranismum abnegarent, insisteret; Dum interea de ipso Monmorantio non levis erat suspicio, quod ipsius instinctu Rex minus liberaliter egisset; Prouti anno statim sequenti, nova fidelium persecutio lacertos movebat, & non pauci ferali flamma, ut fidei professionem luerent, cogeantur, inter quos erant, qui antehac jam apud Nemausenses compacti fuerant in carcerem & pro quibus sigillatim intercessio fuerat facta. Tum verò Bernenses denuò A. 1537. d. 17. Novembris ad Regem Gallia litteras dare querimoniarum (b) plenas, quibus infestum Regis obterere conabantur animum, ipsi inter alia exprobrantes, „ quod summa cum indignatione perceperint Regem adeò truculenter suos tractare fratres, qui tamen eandem quam ipsi met profitebantur religionem; Quod exinde facile colligerent, quam parum pensì Rex ipsos & eorum intercessionem haberet; Quod denuò eum & orarent & obtestarentur per omnia ea quæ hæcenus Regi præstiterant officia & per ipsam Dei gloriam, ut mitigare velit eas persecutiones & liberum „ permittere cursum Evangelio, ejusque præconio &c. „ Sed Rex ad eas æquè atque ad reliquas obturare aures:

*Job.* verò CALVINUS egregiam tum Ecclesiæ Christi præstare operam; Is enim, anno videlicet 1537. quod multos in Gallia (c) videret veritatem quidem intus probè noscentes, sibi tamen indulgentes, quasi Christum animo colere satis esset, etiamsi Papisticis sacris ideressent, duas elegantissimas epistolas edidit. Unam *de fugienda idololatria*, Nicolao Chemino, quo amico & hospite usus Aureliæ plurimum fuerat, Officiali postea Cenomeni designato datam; Alteram, *de Papisticis Sacerdotiis*, Gerardo illi *Ruso* dica-

(a) RUCHAT. Hist. de la Ref. de la Suisse Tom. V. p. 573.

(b) RUCHAT l. c. p. 574.

(c) BEZA in Vit. *Calvini* p. 368.

dicatam, cujus antea meminimus, quique Abbatia quadam ac deinceps Episcopatu post editum illum Parisiensem tumultum donatus, nou modo postea satis rectum cursum non tenuit, verum etiam, Heram suam Navarrenam Reginam (a) paulatim pessum dedit.

Interea temporis, de Concilio à PAULO III. Mantuæ celebrando multi sermones; cum igitur Protestantes in Germania illud haberi debere idque liberum judicarent, eumque in finem non unum celebrarent conventum, inprimis vero celeberrimum illum Smalcaldicum, tum factum est, ut priusquam ex eo discederent, quod fuit die sexto Martii, denuò literas darent ad Galliæ Regem. Iis primum excusant (b), quod ipsius legato, superiori conventu non satisfecerint: causam etiam addunt, cur ne nunc quidem legationem ei mittant: deinde rogant, ut in amicitia permaneat; & cum ad concordiam religionis omnes ipsi patefaciant aditus, nec tamen quicquam proficiant, ut hoc suum studium favore ac benevolentia prosequatur, postremò, quæ sit ipsorum de Concilio voluntas exponunt, & quid ipse constituerit in eo, scire cupiunt. Rex deinde decimo Kalendas Junii respondet, & satisfactionem accipit, & de sua erga ipsos perpetua amicitia prolixè pollicetur, & suorum adversariorum calumnias, edito scripto, quod unà mittebat, refellit, & de Concilio, suam esse, quæ fuit antea semper, hanc dicit sententiam, ut, nisi legitimum sit, & in loco tuto, nunquam sit illud approbaturus (c);

At verò, persecutionum in Evangelicos Lutheranorum nomine denigratos per Galliam nec modus erat nec mensura. Longum esset autem omnia referre, sed hoc anno sub Idus Aprileis, qui

(a) Quod ejus extrema non responderint prioribus, aliquibus indiciiis proditum est à BÆLIO in v. Navarre.

(b) SLEIDAN. Historiar. Lib. XI. p. 189a.

(c) Reliqua fœderatorum Evangelicorum cum Rege A. 1539. & 1540. acta recensentur, & bona fide ex Archivis referuntur ab III. SECKENDORFIO Lib. III. Sect. 21. §. LXXVIII. p. 258—260. ex quibus omnibus, quam parum tamen inde emolumenti traxerit causa religionis apparet, cum unicè Regis Galliarum comitas eò tenderet, ut Protestantes à pace & concordia cum Cæsare & reliquis Imperii Ordinibus in Comitibus instantibus tractanda averterentur.

qui tum nonus erat dies ante pascha, *Tolosanus* quidam adolescens nobilis, & literarum studiosus, viginti circiter annorum, Lutetiæ fuit exustus (a), propter esum carnis, non vivus quidem, sed ita tamen ut laqueo fracta gula, pendulus ignem succensum persentisceret, quod pro loci consuetudine magni beneficii loco ei datum fuit, eò, quod in carcere, priusquam educeretur, assidentis atque minitantis Judicis Morini voce perterritus, impiè se fecisse testificatus erat atque irreligiøsè.

Excudebantur hoc tempore Lutetiæ (b) Biblia, sermone Anglicò, ut per Britanniam distribuerentur in templa jussu regis, sed ubi rescitum est, interdictum fuit, nec erat in nullo discrimine typographus. In Galliis vulgo non extabat lingua populari Scriptura sacra, neque suspicione carebat, si quis forte novum Testamentum aut simile quid Gallicè legeret; Sed neque sacras literas tractare licebat nisi professione Theologis, ac id genus aliis, promiscua verò multitudo nihil prorsus noverat, & mulieres urbanæ Missam audituræ libellos in templa deferebant, qui latinas habebant preces, eas utcunque demurmurabant, cum plane nihil intelligerent, & persuasum erat ipsis, multo id gratius esse Deo, quam si patrio uterentur sermone. Hoc nimirum agebant sacrifici, quibus erat hominum ignorantia quæstuosa.

*Hieronymi* autem *Vindocini* (c) vivicomburio propter Evangelii confessionem intrepidam A. 1539. sublato exemplum primum fuit eorum, qui apud *Aginnenses* in *Aquitania* martyrii mortem obierunt.

*Andree Berthelini* (d) ne commemoremus exemplum tragicum, flammis quippe objecti, quod ex agro Vivariensi versus Lugdunum iter faciens lignum vel lapidem in via erectum genuflexione salutare noluisse.

§. XLII. Annum millesimum *quingentesimum quadregesimum* nobilem dubium an infamem reddiderunt, quæ cum WALDENSIUM veterum reliquiis in Gallia gesta sunt.

R

Post-

(a) SLEIDAN. Lib. XII. p. 195 b.

(b) SLEIDAN. lib. cit. p. 196 b.

(c) BEZA in *Histoir. Ecclesiastiq.* Tom. I. p. 25.

(d) *Martyrol. magn. Gall.* fol. 119 b. BEZ. l. c. p. 26.

Postquam enim Lutheri doctrina obvio tam multorum favore acciperetur, reliquæ WALDENSIUM ubique sparsæ colligi, & crescente Lutheri nomine vires & auctoritatem sumere cœperunt; præcipuè in Regionibus Alpinis & provinciis Alpibus vicinis. Igitur cum Merindoliani & Caprarienses (referente hanc causam illustri THUANO (a) ad famam eorum, quæ in Germania gerebantur, animos sustulissent, jamque conductis ex Germania doctoribus manifestius quam antea se proderent, à Senatu Aquensi, instante regio procuratore, in jus vocantur; cumque ab amicis admoniti, periculoque, quod ipsis haut dubie impendebat, si se iudicio stitissent, deterriti non comparerent, triundino citati, ut fieri assuevit, tanquam contumaces, horrida & supra modum atroci sententia xiv. Kal. Decembris MDXL. damnati fuerunt, præsidente tum senatui *Bartholomæo CASSANÆO* magni nominis Jurisconsulto. Senatusconsulti illius sententia in patres familias igne vindicatur; damnatorum bona, conjuges, liberique & cetera familia fisco addicuntur, & quia Merindolium hæcenus hac peste infectorum spelunca ac receptaculum fuerit, edicitur, ut ædificia omnia à fundamentis evertantur; antra, cavernæ, ac fornices subterranei, quibus latent, diruantur & obturentur, silva circumcædatur, & arbores etiam hortorum evellantur: possessiones vero eorum, qui Merindolii domicilium habuerint, ejusdem vel stirpis vel etiam nominis cum prioribus dominis nemini colendæ elocentur: Tam duri decreti executio mandatur Aquensi, Tornesiensi, Fani Maximi, & Aptensi iudicibus ordinariis; quam plerique suspendendam censebant, & expectandum, dum legibus & consuetudine regni tam severa sententia in absenteis & contumaceis lata, temporis lapsu in rem judicatam transiret, alii contra præcipiendam

(a) THUAN. Historiar. Lib. VI. Cap. XVI. pag. m. 223. sq. Exat de excidio reliquiarum *Waldensium* & *Albigensium* Merindolii & in vicinis locis provinciæ facto sub Rege Galliarum FRANCISCO I. lugubris narratio ex *monumentis martyrum* p. 305. in CAMERARII Histor. Fratrum in Bohemia & Moravia Heidelberg. 8. ubi & Petri WESENBECII Oratio legitur de *Waldensibus* & *Albigensibus Christianis*, quæ A. 1585. Jenæ publicè est habita.

dam & odio criminis & ratione periculi, quod ab ea contagione certum erat, si mora interponeretur, executioni demandandam esse arbitrabantur, inprimis Aqueusis & Arelatenſis epiſcopi Caſſanæum urgebant, & ut manu armata in contumaceis iretur, inſtabant, ultro in belli ſumptus grandi pecunia tam ſuo quam reliquorum eccleſiaſticorum nomine promiſſa. Cum gravis ab utraque parte altercatio eſſet, ridicula, ſed perſonæ accommodata ratione res dilata eſt. Erat Aquis Sextiis Nicolaus Alienius, ex Arelatenſi nobilitate vir probus, & litteris non mediocriter tinctus, Caſſanæo perfamiliaris, qui cum iudicii iniquitatem ægre ferret, & ſummopere differri illud cuperet, in colloquium privatum admiſſus, tali nutantem præſidem oratione aggreditur. Qui de ſententia nuper in Merindolianos lata ſermones ubique jaſtentur, non ignoras, nec mei eſt animi aut officii, de iis pronunciare; quippe qui ſciam quantum reipublicæ bene conſtitutæ interſit, iudiciis auctoritatem ſuam conſtare, nec temere illa in dubium revocari: ſed perpenſa rei gravitate, an executio differri, & mora interpoſita mitigari iudicii acerbitas debeat, id vero quæritur; in quo cum variæ, eæque magni momenti rationes afferantur, pro familiaritate, & arcta, qua conjuncti ſumus, amicitia tecum quoque familiariter & tuis argumentis agere conſtitui; Meminiſti quid olim, cum adhuc in minoribus ſubſelliis Auguſtoduni in Heduis ſederes, in cauſſa murium ſenſeris? id enim & libris (a) editis conſignavi, & te, qua animi modeſtia & candore es, libenter horum temporum memoriam recolere animadverti, ſic autem rem enarras, „cum in Heduenſi præfectura ingens murium „multitudo corroſis paſſim ſegetibus magnum damnum daret, nul- „lum præſentius remedium novo malo populareis inveniſſe quam „ſi epiſcopus ejusve vicarius mureis diris devoveret: igitur re cum „epiſcopi vicario communicata, illum cenſuiſſe ternis mureis præ- „coniis forenſibus in jus vocandos; quo facto, tamen noluiſſe de „concilii ſententia iudicium fieri, niſi prius muribus patronus da- „retur, iſque pro abſentibus cauſſam diceret: „quapropter te mu- rium patrociniſtum ſuſcepiſſe, in eaque cauſſa pro perſona, quam

R 2

ſuſti-

(a) In libro ſcilicet, ab ipſo CASSANÆO ſcripto, cuiſque titulus eſt, *Catalogus Gloria mundi*.

sustinebas, multis rationibus persuasisse iudicibus, haut rite atque ordine in jus vocatos mureis, atque ut iis de integro diem curiones in singulis parœciis dicerent, impetrasse, propterea quod eo iudicio omnium murium salus ageretur: quo impetrato, rursus in brevius tempus comperendinatum iudicium demonstrasse, quam ut mures adesse possent, quibus per omnes vicos insidias à felibus structas esse constaret: plurima deinde, quæ ad murium defensionem pertinerent, è sacris libris adduxisse, & ut diem latius iudices proferrent, tandem obtinuisse: eoque facto magnam æquitatis & juris peritiæ laudem te consecutum. Nunc ad tuum te librum, ad tua argumenta voco; Quid enim magis auribus & animis hominum inauditum, quam ut qui in murium causa ordinem iudiciorum servandum duxeris, eum, cum de vita, salute, & fortunis hominum agitur, pervertendum existimes? cave ergo, ne in ignavorum lanistarum aut gladiatorum culpam incurrere dicaris, qui cum rudibus batuunt, gladiatoriarum artis præcepta servant & victores sæpius evadunt; ubi stricto ense cum inimico res est, furore aut perturbatione incensi artis obliviscuntur, & se plerunque confodiendos præbent. Quod in ludicro iudicio servasti, cum adhuc juvenis ac fere privatus esses, id in re tam seria istuc ætatis & dignitatis, in qua tantam de te omnium opinionem concitasti, non servabis? adeone viles tibi tot miserorum hominum animæ, ut duriores sortem te nunc iudice, quam olim mures te patrono, experiantur? De eorum innocentia non loquor, sed scis ipse, quam multa illis calumniose affingantur, alioqui sedulis Dei cultoribus, & dominis sua jura principique & magistratibus tributum & obedientiam præstare nusquam detrectantibus. Quamobrem pro necessitudine, quæ inter nos est, iterum te etiam atque etiam rogo, ut has rationes mature perpendas, tibi que persuadeas, nusquam de morte hominum, salute & bonis, cunctationem longam esse. Hoc sermone Alienius apud Cassaneum pervicit, ut res differretur, copiarque quæ jam magno numero convenerant, dimitterentur, donec Regis sententia exquiri posset: qui ubi de Senatusconsulto per Gul. Bellajum Langæum, qui Subalpinæ provinciæ (vulgò Pedemontanæ, sive, *Piemont*) præerat, rescivit, eidem negotium dat,

dat, ut de caussa ipse cognosceret, & ea cognita ad se referret.

„ Ille ergo quaestione habita sic reperiebat; Valdenseis, qui dicuntur, homines esse, qui ccc. circiter abhinc annis asperum & incultum solum vestigale à dominis acceperint, quod improbo labore & assiduo cultu frugum ferax & aptum pecori reddiderunt: patientissimos eos laboris & inediae: à litibus abhorrentes, erga egenos muncis esse: tributa principi & sua jura dominis sedulo & summa fide pendere: Dei cultum assiduis praecibus & morum innocentia prae se ferre: ceterum, raro Divorum templa adire, nisi si quando ad vicina suis finibus oppida mercandi aut negotiorum caussa divertant: quo, si quandoque pedem inferant, non Dei Divorumve statuis advolvi: nec cereos eis aut donaria ulla ponere: non sacerdotes ab eis rogari, ut pro se aut propinquorum manibus rem divinam faciant: non cruce frontem insignire, uti aliorum moris est: cum caelum intonat, non se lustrali aqua aspergere, sed sublatis in caelum oculis Dei opem implorare: non religionis ergo peregre proficisci, non per vias ante crucium simulacra caput aperire: sacra alio ritu & populari lingua celebrare: non denique Pontifici aut episcopis honorem deferre, sed quosdam è suo numero delectos pro antistitibus & doctoribus habere. „

Hæc ubi ad Franciscum relata vi. Eid. Febr. anni sequentis ad Senatum Aquisensem diploma mittit, quo criminibus condonatis trimestre spatium Valdensibus praestituit, intra quod sententiam publice revocare teneantur: utque intelligantur, qui sint ii, qui beneficio uti velint, potestatem per Senatum fieri decernit, ut delecti ex oppidis & vicis Aquas Sextias ceteræ multitudinis nomine veniant, & publice errorem ejerent: si in sententia persistent, de iis more majorum supplicium, implorata à Senatu, si opus sit, praefectorum militarium ope, sumatur. Diplomate in Senatu recitato Merindolianæ plebis nomine Franciscus Cajus & Gul. Armantius Aquas veniunt, supplicique libello porrecto à Senatu petunt, ut de novo de caussa cognoscatur, & vocatis theologis res in disputationem deducatur: iniquum quippe esse, ut antequam convicti fuerint, se hæreticos fateantur, aut inauditi damnentur. CASSANEUS, cui amici monita alte in pectus descenderant, sevocatos legatos, ad-

habitis etiam cognitoribus regiis, vicissim admonet, ut errorem agnoscant, nec iudiciis nimia sua contumacia necessitatem imponi patiantur, ut in eos acerbius, quam ipsi velint, decernant: cum nihilo minus, ut de erroribus suis cognosceretur, Cassaneum interpellarent, ille tandem ab iis impetrat, ut doctrinæ suæ capita Senatui, qui ea ad regem deferri curet, exhiberent. Caprarienses, qui in Venascinenſi comitatu sunt, eodem tempore ab Avenionensibus bello petebantur: ii in communi periculo communem quoque religionis professionem (a) conscribunt, cum Lutheri doctrina fere consentientem: & inde ad Franciscum, qui eam Castellano examinandam tradidit, inde ad Jacobum Sadoletum cardinalem Carpentoracti episcopum mittunt: qui, ut erat pio & miti ingenio, perbenigne supplices accipit, & quæ ultra ea capita libro comprehensa de ipsis spargantur, ad invidiam conficta & meras nugas esse, ingenue declarat: id enim quæstionibus super ea re habitis sibi certo constare: ceterum oblato libello videri multa inesse, quæ partim integra sententia in melius mutari, partim acerbius in Pontificem & præfules dicta temperatiore stilo mitigari possint: se nihilo minus eis bene velle: minimeque ex animi sui sententia futurum, si cum his hostiliter ageretur: se quamprimum Caprariam ad ædeis suas venturum, ibique coram de re tota plenius cogniturum. Ad hæc verba propensæ nec fictæ erga eos voluntatis significationem addidit, legato Avenionensium, qui cum manu armata adventabat, represso, & ut retro cederet, admonito. Exhibita Merindoliano- rum confessione, Senatus decreto Jo. Durantius & Cavalionensis episcopus, adjunctis quibusdam doctoribus, Merindolium proficiscuntur, qui miseros vicanos erroris coarguant & errorem quidem ejerantibus veniam & impunitatem impertiantur: si recusent, rem ad Senatum referant. Quamvis illi contra animum obfirmarent, superſtite tamen Cassaneo à vi & injuria abstineatur, quod totius rei cognitionem rex ad se revocaverat:

Sed

(a) Ipsam illam *Merindolensium Confessionem*, cum propter rei memoriam, tum propter doctrinæ puritatem ac præstantiam, dignam iudicavimus, quam ex *Actis Martyrum* in 4. ubi fol. 104. & seq. legitur, inter Documenta ad hunc Tomum Num. XV. referremus.



Sed fuit hæc Persecutio, licet horrenda supra modum & atrox intentaretur, ingentemque terrorem miseris afferret hominibus, tamen ludus præ illa, quæ quarto post anno 1545. secuta fuit, ut suo loco dicitur:

Et hæc ipsa tamen, Ratisbonæ congregatos Ordines Protestantium in Germania movebat, ut mense Majo anni 1541. ad Franciæ regem (a) missis literis perscriberent atque pro iis qui per Provinciam Gallicam, ob doctrinæ professionem partim erant in vinculis partim in exilio partim in latibulis ærumnosam vitam agebant, intercederent, testificantes, quod hi equidem propter piam doctrinam cum sint odio, prægraventur aliis criminibus & dicantur seditiosi. Sed quod viderint Confessionem ærumnosorum illorum oblatam Curix Gratianopolitanæ (sive Aquitanicæ) & purgationem objectorum criminum, unde magis pro iis deprecandum duxerint, quia doctrinæ confessio pia erat, & haud dubiè pura sententia Catholicæ Ecclesiæ Christi, quam & ipsi profiteantur.

- §. XLIII. Hoc eodem anno 1540. *Stephanus* BRUNUS (b) inter alios constantes ac fideles Christi martyres numerandus, itidem ob Evangelii confessionem subire mortis debuit supplicium; Cujus historia vel ob id admiranda magis omnibus accidere debet, quod ipse qui rei rusticæ, colendisque agris toto vitæ tempore operam dederat, natus scilicet atque educatus in Reorterio pago quodam Delphinatus, scientia veritatis omnes Ebredunensium astutias confutarit, atque Archiepiscopatus Ebreduni larvas facilè detraxerit, præsentique animo hypocrisin sacrificorum reprehenderit. Quamvis autem liberales artes in scholis non addidicisset unquam, Gallicæque tantummodo legere & scribere nosset, lectioni novi Testamenti magnopere addictus, ex quo sacrificorum errores prehenderat: tamen quæ erat innata hominis ingenio dex-

(a) SLEIDAN. Histor. Lib. XIII. p. Et fuit MELANCHTHON illarum Literarum scriptor, uti etiam nunc eæ inter *Epp. Melanchthonianas* leguntur Lib. III. ep. 2. fol. 488. edit. Londin. unde eas depromere & Documentis nostris Num. XVI. inserere æquum duximus.

(b) *Actions & Monuments Martyrum* Genev. 1560. 4. p. 66. sqq. Conf. BEZ. Hist. Eccl. T. I. p. 26.

dexteritas, quo certius omnes Papistarum tergiversationes & fallacias cognosceret, summo labore tandem perfecit, ut conferendo assidue exemplar Gallici testamenti cum Latino, ipse etiam Scripturæ testimonia Latine & recitare & intelligere potuerit. Cæterum cum hæc lux lippitudini multorum molestior esset, accidit ut anno millesimo quingentesimo trigesimo octavo in carcerem Archiepiscopi inclusus fuerit, ubi primum circumventus adversariorum nescio quibus technis (quas homo & simplex, nec callidus admodum, parum intellexit) formulam abjurætionis latine scriptam recitavit. Verum, carcere illo liberatus, ubi fraus inimicorum ei subolevit, re & verbis sæpius animi dolorem testatus est, suæque carni succensuit, quod tam propensa fuisset ad defectionem; sibi quoque ipse subinde ita minans, Me miserum, haudquaquam cadaver istud evadet, si me rursus capi contingat, sed perjurii pœnas dabit, spero.

Anno itaque MDXL. Brunus iterum in vincula conjectus Ebredduni fuit, persequente eum *Gasparo Angerio Vapincensi*, redituum Archiepiscopi redemptore, qui bona Bruni publicanda atque in fiscum redigenda, jam tota spe, animo & cogitatione devorarat. Ille, inquam, opera Inquisitoris Franciscani, cui *Domicelli* erat nomen, & alterius cujusdam Vicarii nequitia utens, omni ratione vitæ Stephani insidias struxit.

*Stephanus* autem in carcere per adversarios laceffitus ad palinodiam canendam (ut prius imprudens fecerat) ne latum quidem unguem eis cessit, sed minas & preces illorum præposteras fortiter contempsit. Quum illi proponeretur, uxori adhuc juveni, & quinque liberis penuriam fore, illo mortuo: *Modò*, inquit, *liberis meis pabulum animi, quod est Verbum Dei, concedatur, de pane corporis non sum sollicitus.*

Mense autem Junio ejusdem anni ductus ad Judices, ut ei sententia capitis pronuntiaretur, sic eos intrepido animo est allocutus; „ Quid agetis miseri? mortisne me damnabitis, qua mihi ex „ hac vita demigrandum sit? mors sanè mihi terribilis non est, „ quum ex miseriis ad beatam immortalitatem transurus sim. „ Ad locum supplicii Planuol appellatum quum duceretur, plebem ad pietatis studium hortatus est, ibi vi & impetu venti flammam  
huc

huc illuc abripiensis ac deprimentis, intactus ferè unius horæ spatio ad palum ligatus stetit, adeo ut nova sarmenta & vasa olei plena, consumptis lignis, afferri necesse esset, quibus ignis adjuvari posset: nec tamen ita rectè comburi potuit, quin salvus adhuc evadere posse videretur. Quo viso carnifex fustem in hominis caput totis viribus impegit. Cui etiamnum vivens dixit *Stephanus*, Cum igni adjudicatus sim, ecquid me vis baculis enecare velut canem? Tum carnifex præpilato baculo viscera Bruni trajecit, quem prostratum in cineres redegit: atque eos postea in rupe collocatos ventis tradidit. Magistratus autem per præconem vetuit ne quis mentionem ullam mortis illius faceret, nisi hæreticus haberi vellet, eundemque casum & exitium experiri.

Sed & *Claudius PICTOR*, natus Lutetiæ in suburbano sancti Marcelli, professione aurifex, internecini in doctrinam restauratam odii tristes persentiscere debuit effectus? Erat is per triennium versatus in civitate Genevensi, quæ tum jam Evangelii luce collustrata erat, ac indies collustrabatur. At verò, Lutetiam revertendi cum cepisset consilium, ut propinquos, parentes, amicosque, gratiæ, quam à Deo acceperat, participes faceret, eosque in cognitione veritatis institueret, factum est, ut ab illis traderetur Morino (a), præfecto rerum capitalium, homini ad omnem immanitatem proclivi;

Is autem audita ejus Confessione puræ Christianæque doctrinæ plenissima, statim eum ut vivus igni traderetur condemnavit. Curia parlamenti suprema, Morini sententiam suo more corrigens, etiam addidit, ut ei lingua præcideretur; Fuit verò admirabilis ejus constantia, & animi moderatio in vultu atque gestu declarata, cum probra, quibus homines eum ad supplicium euntem prosequerentur, æquo animo ac vultu alacri & hilari exciperet ac ferret. Eandem animi æquitatem atque alacritatem retinuit, & declaravit in ipso mortis genere suscipiendo, quo vivus igni consumtus est Anno 1540.

§. XLIV. Neque verò etiam illæ quas diximus literæ Evangelicorum Principum, quicquam ad emolliendum vel Regis vel

S

Per-

(a) Conf. *Act. Martyrum* l. c. & BEZ. l. c. p. 27.

Persecutorum animum effecerunt, quippe cum etiam ingravescerent Persecutiones, ipseque Rex haud ita multo post, A. 1542. publice ediceret, ut si quis minus rectè de fide (a) deque religione sua suorumque sentiret, ut sui delicti publicè det poenas; Quid? quod is cum adversus Imperatorem ac universam Germaniam flagrantissimum bellum ageret, denuò quoque in Lutheranos eodem anno proposuerit edicta, interea dum Senatus Parisiensis (Parlamentum vocant) gravi constituta poena denunciaret librariis, ne quos libros damnatos atque suspectos excudant, di vendant, & nominatim *Johannis Calvini* librum (b), qui est de Institutione religionis Christianae. Deinde, rogatu inquisitoris fidei, quem vocant die VII. Julii decernit, ut pro concione populus admoneretur, officium suum Ecclesiae praestent, & si quem Lutheranum aut de religione malè sentientem norint, deferant, hoc enim esse Deo gratissimum opus:

Ecclesiae verò ministris praescripta fuit formula (c), quam in explorando sequerentur; Publicè verò propositum fuit edictum (d), quo deferri jubentur & accusari qui ritus atque leges ecclesiae negligunt, qui libros habeant alienos à fide Christiana, vel eos aliis dant legendos, aut sponte per vias abijciunt inter eundem, ut spargantur, qui privatis in aedibus aut hortis conveniunt, & consilia cudunt adversa legibus ecclesiae, qui suas in domos & hortos id genus homines recipiunt, qui sint harum rerum conscii, jubentur intra sextum diem deferre theologis doctoribus, ab Inquisitore delectis, *Henrico Gervasio* (e), *Nicolao Clerico*, *Petro Richardo*, *Ronberto Buccino*, *Johanni Benoto*, *Francisco Picardo*, *Johanni Morino*, nisi faciant, excommunicantur. Librariis etiam mandatur,

(a) SLEIDAN. Lib. XIV. p. m. 240b.

(b) SLEIDAN. l. c. p. 241 b. Hanc Senatus Parisiensis publicationem, cum nobis ex Tabulario Facultatis Parisiensis communicaverit in Collect. Judiciorum de novis erroribus Dn. d' ARGENTRE Tom. II. fol. 133. 134. inde eam depromemus atque inter documenta Num. XVII. legendam dabimus.

(c) Hanc formulam in Histor. Reform. Belg. jam exhibuimus §. LII. p. 173.

(d) SLEIDAN. l. c.

(e) BEZ. Histor. Eccles. l. c. p. 30.

tur, si quid habeant excusum aut manuscriptum, quod aliquo modo suspectum sit, aut ab ecclesiæ consuetudine alienum, ut intra sextum diem ad illos deferant, post, non fore purgationi locum. Quo die divulgatum est hoc edictum, supplicatio facta fuit ad templa divorum, & regni salutis & conservandæ religionis causa, & circumgestata fuit Genovesa, tutelariorum ipsorum Dea; Et his ipsis diebus exusti quidam fuerunt propter dogma. Docebat per id tempus (a) Lutetiæ populum, in æde sanctæ crucis, *Franciscus Landrus*, & pure quidem, neque missificabat, quod vinum non biberet, naturane vel instituto incertum. In hunc ordo Theologorum ingens odium concepit: cumque per emissarios quædam illius dicta notassent, hæc demum capita doctrinæ proponunt: „ Sacrificium Missæ institutum esse à Christo, & prodesse tum vivis tum mortuis: Orandos esse divos, ut sint nobis ad Christum intercessores & advocati: Panis atque vini substantiam in consecratione mutari: Sacerdotibus tantum licere consecrare panem & vinum, & ad eos modo pertinere cœnam Domini totam. Vota Monastica servanda: Confirmatione & Unctione Sacramentis conferri Spiritum Sanctum. Oratione, jejunio & bonis operibus animas è purgatorio liberari. Leges ecclesiæ de jejunio & ciborum delectu obligare conscientiam; Unum esse summum Ecclesiæ Præsullem atque Pontificem, cui jure divino teneantur omnes obedire; Multa esse credenda & necessario recipienda, quæ non sunt prodita scripturis. Indulgentiis pontificiis condonari pœnam purgatorii. Sacerdotes etiam impuros & vitiosos consecrare corpus domini. Peccata omnia mortalia esse revelanda Sacerdoti, & sacramentalem absolutionem ab eo recipiendam, Homini esse liberum arbitrium, quod possit agere bene vel malè, & resurgere à peccato per pœnitentiam; Non sola fide, sed per charitatem & veram pœnitentiam acquiri peccatorum remissionem: Ecclesiam & Concilia legitime congregata non posse errare, & iis esse parendum. Ad Ecclesiam pertinere judicium & interpretationem Scripturæ, si quid sit controversum. „

Abbas S. S.

S. S.

Hæc

(a) SLEIDAN. l. c. p. 242 a.

Hæc

Hæc cum approbare & sigillo suo confirmare volebant; Ille, diebus aliquot interjectis, generatim respondet, „ pium & sanctum esse, quicquid de his rebus Ecclesia sancta & Catholica „ tradat. „ Sed eo responso minimè contenti, graviora in ipsum moliebantur:

Erant hi iidem illi articuli, quos Facultas Theologica Parisiensis in genere contra Lutheranos errores d. x. Martii A. 1542. definiverat, & quos alibi (a) jam exhibuimus. Qua quidem in re insolens sanè facinus ausa erat Sorbona, P. Lileti tum in Parlamento Parisiensi (b) principis infauktæ infelicitisque memoriæ hominis favore, ceteroquin nullo neque divino neque humano jure sulca, fidei scilicet Christianæ articulos ut præscriberet, si-bique ut Judicium de Controversiis religionis arrogaret, ejusmodi quidem, ut tum sua falsitate, tum illis summis ineptiis, quæ erant illi sodalitati familiares, omnem sibi ipsi auctoritatem apud homines non prorsus amentes meritò derogare potuerint: quibus tamen alii meru, alii per imperitiam ultro subscripserunt. His itaque respondit è vestigio CALVINUS iis opponendo Antidotum (c), ita ut errores solidis rationibus percruditè refutaret, & eorundem stultitiam omnibus non penitus insulsi suaviter deridendam proponeret. Et nihilo tamen secius eosdem hosce articulos à Francisco Rege tum comprobatos subsequente tempore pro Confessione quadam fidei habitos, historia sequentium Galliarum regum comprobabit.

§. XLV. Inter hæc, cum homine pio pariter atque in veritate Evangelica mirum in modum usque ad martyrii mortem constanti Aymondo à Via (*Aymond de la Voye*) acta est apud *Burdigalenses* fabula; quam nobis Martyrologia retulerunt; Is cum in urbe S. Fidei in tractu Agennensi doceret Evangelium, eoque ipso

Sa-

(a) vid. Document. ad Tom. III. *Hist. Reform.* Num. VIII. pag. 87—95. conf. ARGENTRE Tom. I. P. II. pag. 412. 413. & LAU-NOJ. in tractatu de scholis celebrioribus Cap. LX. Artic. XXIII. Opp. Tom. IV. P. I. p. 127. itemque Cap. LIX. Artic. XI. p. 89. 90. ubi iidem exhibentur.

(b) BEZA in Vit. Calvini p. 371.

(c) CALVINI Opp. Tom. VIII. fol. 190. sq. conf. BEZ. *Histoir. Eccles.* p. 33.

Sacerdotum Pontificiorum suo quæstui unicè inhiantium, invidiam & odium incurrisset, à summo Senatu S. Parlamento Burdigalensi dabatur in captivitatem; Burdigalam (a) cum deductus esset, ferè nihil adversus ipsum à sacrificiis proferri poterat, quam, quod finistrè de Purgatorio sentiret, quippe qui purificationem nostram solum esse per sanguinem Jesu Christi affirmasset. Ea actio, quippe cum Purgatorium apud ipsos esset quæstus longè uberrimus, tamen testes quoque ac accusatores essent suspecti, ipsi intentata in novem mensium carcerem eum injiciebat, in quo uti multas subire debuit ærumnas, ita tamen fide ac spe firmissima fultus minimè succubuit. (b) Tanta autem fuit hujus viri integritas, ut adversarii etiam & accusatores ipsius vitæ sanctimoniam prædicare cogerentur, sive propriam fateretur coram Deo indigentiam atque indignitatem, sive Judices alloqueretur, sive qui eum invisebant amicos, sive ad infensissimos sacrificos & monachos verba faceret, nam & gravissimis licet tormentis excarnificatus, ne quidem suos deferre voluit fidei socios, id solummodo ingeminans: „Sunt omnes ii mei focii, qui sciunt „ac faciunt voluntatem Dei Patris mei, sive ii nobiles, mercatores, agricolæ, sive alterius ordinis ac conditionis homines „sint: „

Cæterum, quum ipsi jam ignis supplicium esset denunciatum, venirentque ad eum Præfides, Chassagnæus, Longa, & plures alii consiliarii, is longum habere cœpit sermonem de S. Cœna, atque hanc suam professus est fidem: „Quod scilicet, quotiescunque Christiani (c) in vera unitate ac concordia conveniunt, docentes eandem omnes doctrinam, atque in fide non ficta & spe certa sumunt panem, revera corporis & sanguinis Christi participes fiant, ibique in eam sententiam citavit locum Pauli 1 Cor. XI. summa profecto cum gratia scripturam exponens. Ac dum ipsis loqueretur, semel alta voce exclamavit. Verba quæ vobis loquor: Spiritus sunt & vita; Tandem subjecit,

S 3

„ Hæc

(a) v. BEZA *Histoir. Ecclesiastiq.* p. 27. conf. *Actiones & Monumenta Martyr.* 1560. 4. p. 82. sq.

(b) *Act. Martyr.* p. 83.

(c) *Act. Mart.* p. 84.

„ Hæc mea est fides, Domini mei, de qua nunc accusor: sed  
„ inprimis, omnibus notum esse volo quid de Cœna sentiam,  
„ Omnes nempe Christianos communicare corpori & sanguini  
„ Jesu Christi, quicumque fide recipiunt panem & vinum obla-  
„ tum in Cœna: iterumque varios Scripturæ locos in quibus  
„ Cœnæ fit mentio, produxit. „ Sed plenius de singulis disse-  
rere volentis sermonem interrupit secundus præses: Audi, in-  
quiens, oportet nobis aperias tuam de Purgatorio opinionem.  
Ad hoc ille; „ Rectè mones, inquit, dicam quod sentio, nosti  
„ in scriptura synonyma esse hæc verba, Purgare, Mundare,  
„ & Lavare. Habes apud Jesajam, Dolores nostros ac languores  
„ ipse tulit, revera factus est nostra salus & purgatio. Dico equi-  
„ dem nisi expurgati fuerimus quasi aurum in fornace, nunquam  
„ introibimus Paradisum. „ Tum secundus præses, Videte, in-  
quit, quemadmodum Lutherani isti circuitione utantur. Id mi-  
nimè rogamus: sed dic, an aliquis sit locus ubi animæ post cor-  
poris separationem purgentur, quando in vita non egerunt de-  
bitam pœnitentiam. Cui ille respondit; „ Eheu mi domine,  
„ sine me, scis enim certò quod in turba & perturbatione dicitur,  
„ haud posse intelligi, dico jam tibi, Jesum Christum sua morte  
„ pro omnibus peccatis nostris satisfecisse, nosque in ejus san-  
„ guine lotos esse, ut est in sacris literis: Ipse lavit vos in san-  
„ guine suo, redempti estis non auro, sed sanguine Christi.  
„ Non legisti epistolas D. Pauli, in quibus toties inculcatur,  
„ nos per sanguinem Jesu Christi mundos esse à peccatis? Epi-  
„ stolæ illæ, respondit secundus Præses, pueris ipsis notæ sunt.  
„ Quid pueris? inquit Aymondus, vereor ne tu vix eas legeris.  
„ Tum quidam monachus, Magister Aymonde inquit, uno ver-  
„ bo ipsis satisfeceris, si dixeris locum quandam esse in quo ani-  
„ mæ quæ ex hoc corpore migrarunt, purgentur. Hoc inquit  
„ ille, tibi dicendum relinquo. Ecquid vultis me damnari? &  
„ dicere quod nesciam. Ibi denuò idem secundus Præses illum  
„ aggressus est, Ades, inquit, nonne tu jam moriturus speras  
„ adire Purgatorium? & qui moritur in peccato veniali, rectè  
„ ne introibit Paradisum? Ad hæc ille respondit, tantam se ha-  
„ bere in Dco suo fiduciam, ut eo die in Paradisum iturum esse  
„ ceter-



„ certò consideret. Rogavit alter, ubinam esset Paradisus. Ibi,  
„ inquit ille, est, ubi Dei majestas & gloria residet. Canones,  
„ inquit primus Præses, faciunt mentionem, ut canon, Animæ  
„ defunctorum, & alii: atque in tuis concionibus maxime sem-  
„ per commendabas pauperes. Ad quæ respondit, se verbum  
„ Dei concionatum fuisse, Canones verò non didicisse. Excep-  
„ pit mox Præses, Credisne in Ecclesiam? Respondit ille, se  
„ credere verum esse, quod Ecclesia regenerata per sanguinem  
„ Christi, fundata in ejusdem verbo, statuisset. Quænam ea es-  
„ set Ecclesia, interrogabat Præses. Cui ille, græca vox est  
„ Ecclesia, quæ latinis significat Congregationem sive Con-  
„ ventum. Equidem dico, ut promisit Christus: Quotiescun-  
„ que fideles congregantur ad honorem Dei, religionisque Chri-  
„ stianæ propagationem, vere inter eos esse Sanctum Spiritum.  
„ Ad hoc secundus Præses intulit, Sequitur igitur ea ratione plu-  
„ res esse ecclesias: ac, si convenirent rustici, fore ecclesiam.  
„ Non est quicquam, inquit ille, absurdi, plures haberi inter  
„ Christianos cœtus, sic enim loquitur D. Paulus, *Omnibus*  
„ *ecclesiis quæ sunt in Galatia*: tamen omnes illi cœtus unicam  
„ constituunt Ecclesiam. Tum consiliarius de Longa, Eccle-  
„ sia, inquit, in quam credis, an non ea est, quam vocat nos-  
„ trum Credo, Sanctam ecclesiam? Ad hoc ille, Confiteor sanè,  
„ atque de ea loquor. Ibi secundus præses interrogavit, quis-  
„ nam esset ejus Ecclesiæ caput? Jesus Christus, respondit Ay-  
„ mondus. Non autem Papa? subdit Præses. Non, inquit.  
„ Quid igitur? Minister, si vir bonus est: quemadmodum &  
„ Episcopi ministri sunt, ut testatur caput quartum prioris Epist.  
„ ad Corinth. *Sic nos existimet homo, ut ministros & dispen-*  
„ *satores arcanorum Dei*. Rogatus autem, an crederet Papæ?  
„ dixit nescire se quisnam ille esset. Iterum rogatus, anne is  
„ esset successor Petri. Si, inquit, similis est Petro, fundatus  
„ super veram Petram Jesum Christum, credo opera ipsius at-  
„ que statuta optima esse. Hic præses, Miseret me tui, inquit,  
„ quia miser homo exitio devotus es. Quid? exitio devotus  
„ ais, inquit Aymondus, & semel atque iterum repetens ea ver-  
„ ba, exclamavit, O qualem mihi iste affert consolationem! at  
„ ego

„ ego contra spero videre hodie Deum meum, ac Patrem meum :  
„ & quis me separabit à charitate Dei? an gladius, an fames,  
„ an nuditas? non, nihil me ab ea divellet: sed me omnium ve-  
„ strum valde miseret; „ His dictis illi egressi sunt, Aymondus  
cum monachis solus relictus est. Non ita multò post exivit ipse  
ad supplicii locum ducendus: atque in egressu canere cœpit Psal-  
mum, in exitu Israël de Agypto &c. substitit verò ante custodiam  
Palatinam, ad captivos respiciens, & clamans, „ Fratres mei,  
„ sperate in Jesum Christum, ponite in eo spem vestram, nec  
„ vos quicquam percellat. Locutus sum de vobis cum secundo  
„ Præside, ostendens ei misérias quas toleratis propter procras-  
„ tinationes judiciorum, qui mihi promisit se vos brevi expe-  
„ diturum: fratres mei, vobis jam valedico, Abeo ad Deum,  
„ qui & meus & vester est communis Pater, precamini illum  
„ mecum, ut sua me gratia dignetur. Domina custos, gratias  
„ tibi ago pro tuis in me officiis, tibi que commendo miseros  
„ captivos, ut te ipsis mitem exhibeas. „ Ibi conscendit rhe-  
dam, atque egrediens Palatium, orsus est istud: Cæci sunt &  
duces cæcorum, aures habent, & non audient: oculos ha-  
bent, & non videbunt, atque ita Psalmum absolvit usque ad  
S. Andreæ, ubi illum incitabant ut veniam peteret à Deo,  
Virgine Maria, atque Justitia. Implorabat quidem veniam à  
Deo, ipsiusque justitia: sed Mariam nulla in re se offendisse  
dicebat: atque in quo nulla esset offensa, nullam quoque veni-  
am requiri. Inde ductus fuit ad S. Legiæ, totoque itinere  
non destitit concionari populo, seipsum confirmans, atque  
exultans quod pro Christo moriturus esset, qui pro ipso hor-  
rendos mortis dolores perpeffus erat. Tum quidam satellitum,  
Perge, Perge, inquit aurigæ: concionum plus satis habemus.  
Ad hoc Aymondus dixit, „ Qui ex Deo est, libenter audit ser-  
„ mones de Deo. Quum autem præteriret quandam effigiem  
„ Divæ Virginis, magna hominum turba non sine contumeliis  
„ in eum vociferabatur, quia imaginem non salutasset: & quia  
„ unicum Jesum Christum assidue invocaret, non autem Virgi-  
„ nem Mariam. Quo viso ille vocem extulit, Precor te Do-  
„ mine Deus, ne unquam permittas, ut quenquam præter te  
„ so-

„ solum, ad auxilium implorem. „ In ipso supplicii jam loco, cum vellet condemnationis suæ rationem explanare, non licuit per satellites, sed ferè à tortore in terram detrusus fuit: descendens autem de rheda, *Domini mei*, inquit, *mior pro Evangelio Jesu Christi*, & *verbo ejus*: ac plenius dicere volens, orsus est hoc pacto: *Christiane, audi me*: Quod ut impedirent apparitores, magnos excitarunt tumultus, cum hujusmodi clamoribus, Tolle, tolle, ne quid loquatur. „ Quid, „ inquit ille, an non per vos licebit mihi declarare populo, me „ non ut hæreticum sed Christianum mori? Minimè, clamabant cæteri. „ Eheu, quidni? Ac tum locutus est submissa voce ad aurem parvi illius Carmelitæ, quem antè convertebat. Carnifex dein arreptum jussit conscendere scalas: Hic ille clamare cœpit: „ Domine, ad auxiliandum mihi festina, & ne „ quid tarda: opus manuum tuarum ne despicias. Ignosce istis, „ quia nesciunt quid agant. Fratres mei, Domini scholastici, obsecro vos ut Evangelio operam detis: solum enim verbum „ Dei manet in æternum. Discite notitiam voluntatis Dei ne „ timeatis eos penes quos tantum est potestas in corpus, non „ autem in animam. Postremò dixit, Caro hæc mirificè cum „ Spiritu luctatur, sed eam continuò abjiciam. Domine, in „ manus tuas commendo animam meam: Domini mei orate Deum „ pro me ac subinde iterabat hanc precationem: Domine Deus „ meus, in manus tuas commendo animam meam. „ Tandem carnifex cum in scalis quassabat ut præfocaretur: atque ita vir pius expiravit, corpus autem postmodò igne consumptum fuit.

§. XLVI. In hoc autem tempore apud Mediomatrices sive Metenses docebant Evangelium (a) unus & alter ordinis Dominicani, cumque sacerdotum turba non obscurum odium præ se ferret, plerique cives vehementer orabant Senaturn, ne docentes impediret, omnem obsequentiam professi.

Imo verò etiam, *Gulielmus Farellus*, *Neocomensium* tum Pastor Ordinarius A. 1541. literas ad Senaturn Metensem (b) scripsisse

T

re-

.. (a) SLEIDAN. Hist. Lib. XIV. p. 242b.

(b) ANCILLON Vit. Farelli p. m. 210.

refertur, quibus cum ut libera daretur Evangelicis facultas suam profitendi religionem exorabat: Et venit is tum quoque eò evocatus, mense scil. Septembri anni 1542. ibique primò quidem in urbe, privatim, post in castello quodam, foris, docebat. Erant quoque inter Senatores nobiles viri *Jobannes & Casparus ab Huy* (a), qui, cum Episcopus Cardinalis Lotharingus, conciones in urbe impediret, & vim ex vicina Lucenburgenſi regione, aliisque Belgicis provinciis, Cæsari ſubjectis ostentaret, in prædiis ſuis urbi adjacentibus concionatores habebant, ad quos audiendos magnus populi numerus concurrebat.

Erecti verò Senatores, cum civibus Evangelio addictis, ſucceſſu rerum à fœderatis hoc anno geſtarum, mense Novembri recipi ſe in ſocietatem (b) & protectionem Smalcaldici fœderis petierunt, urgentes ſuam hanc petitionem, „ quod, ſi ipſis contingeret eſſe tam „ felicibus, non ſolum totam urbem Metenſem faciliè Evangelio „ & Religioni repurgatæ poſſint lucrari, ſed & quod magna inde „ in Evangelii cauſam utilitas ſit redundatura, cum Urbs Meten- „ ſis cum propter potentiam tum propter ſitum ſemel colluſtra- „ ta faciliè in omnes circum circa regiones, Burgundiam, Lo- „ tharingiam, Galliam, Lucenburgenſem tractum & Brabantiam „ Evangelii lucem eſſet diffuſura. „ Nec abnuobat *Philippus Haſſæ Landgravius*, ab *Argentoratensibus* ſollicitatus;

Sed non parum dubitavit Elector Saxonix, ſtante formula conventionis cum Cæsare, per quam quidem civitatibus liberis patrocini-um præſtari poterat, ſed eam Meti non poſtulabat totus Senatus, verum, quidam ex illo & pars civium minor. Extat Lutheri de hoc caſu reſponſum (c), in cujus tergo notatum eſt, Melancthonem

ca-

(a) v. SECKENDORF. Hiſtor. Luther. Lib. III. Se&. 25. §. XCVII.

P. 399.

(b) Extant eam in rem literæ civitatis Ulmenſis ad civitatem Memmingenſem d. xi. Decembris & civitatis Argentinenſis ad Ulmenſem d. 3. Decembris itemque *Philippi Haſſæ Landgravi* ad Conventum Evangelicorum Swinſurtenſem d. 12. Novembris 1542. datæ, in Actis Hiſtorico-Theologicis Sæculi XV. & XVI. à doctiſſimo SCHElhORNIO editis P. I. pag. 162. ſq.

(c) Huius reſponſi in Archivo Vinarienſi reperiendi tenorem nobis loco citato communicat Illuſtris SECKENDORFIUS.

eadem sentire. Concedit Lutherus, quod Principibus liceat aliis ex iusta causa & pro viribus succurrere, & probat exemplis ex sacris literis adductis: concedit itidem privatorum protectionem suscipi posse, qui manifestam vim & tyrannidem patiuntur: sed hoc casu multa expendenda & cavenda esse, non tantum quoad jus, sed &, quoad vires & utilitatem. Veretur ne exitium paretur infirmæ Evangelicorum Metensium parti, prævalente Senatu & longè majori parte incolarum, quibus auxilio adfuturi sint, Burgundi, Lotharingi, Galli, omnes Evangelio infestissimi & crudeles, quod Lotharingorum exemplo probat, qui in rusticis, licet dedititios Anno 1525. immaniter sævierint. Dijudicandam itaque rem Principibus relinquit, consideraturis, quo successu parti civitatis opem ferre possint, sine majoris mali periculo, petit tamen ut legati Metensium (ii erant *Johannes Niedbrucker* (a), vulgo D. *Hans von Metz* & *Johannes Carquienus*) non sine omni consolatione dimitterentur.

*Pontanus* d. 21. Novemb. Electori scribens, Lutheri sententiam laudat, qui dixerit, intricatiorem esse casum, quam ut de eo pronunciare audeat, & precibus Deo commendandum esse.

Interea per literas & legatos id negotium tractari visum est; Et literas quidem jam *antea* quoque die scil. 7. Novembris dederant Fœderati Evangelici, ad Ducem Lotharingiæ (b), qui Metensibus ob religionem infestus erat, atque ex vicinia nocebat: In iis remouent, quibus apud externos diffamari se sciebant, calumnias, dicunt, Reformationem cum in fide tum in moribus fuisse necessariam. Petunt, ne se adversus Metenses concitari patiatur, qui tranquilli & fideles sint in officiis civilibus, & nihil desiderent quam doctrinam puram & usum Sacramentorum sincerum &c. Dehortantur Ducem à consiliis violentis, quæ publicam turbent pacem;

Sed *nunc*, mittebantur Metim, à fœderis Proceribus, *Theodoricus*

T 2

cus

(a) *Docteur Hans von NEYDPRUCK*. vid. lit. civit. Argentorat. 1. c. p. 164.

(b) Has literas prorsus egregias stylo *Ph. Melanchthonis* scriptas inter Documenta huic volumini subnexa Num. XVIII. referre, nobis visum fuit opportunum, ex Epistolis *Melanchthonianis* Lib. I. Ep. 58. edit. Londinensis.

*cus Comes à Manderscheid & Petrus Sturmius*, Argentoratenſis, qui cum Senatu d. 8. Martii egerunt, ut unum ſaltem ex novendecim templis Parochialibus Evangelicis concederet;

Multum operæ tum præſtitit Comes FURSTENBERGIUS, qui haud procul ab urbe caſtellum *Gorſam* poſſidebat, in quo concionatorem habebat Evangelicum. Tumultus tamen hoc tempore à plebe urbana contra Comitem in urbe tunc verſantem excitatus, & viciffim, Comite Sacerdotibus & Senatui minitante, novæ Legationi cauſam dedit (a), quam Dux Wurtembergicus, Landgravius Haſſiæ & Senatus Argentoratenſis eò miſerunt, à qua d. 16. Martii 1543. tranſactio quædam procurata eſt, in qua Senatus unius templi conſeſſionem promiſit: Manſerat interea tamen major Senatus pars Epifcopo & clero addiſtus: De eo queſti ſunt in conventu Smalcaldico Scabinus *Hujus* (b), & Doctör ille *Johannes*, referentes, quod ſacerdotem quendam Gallum, à Duce Aureliano Regis fratre, miſſum, in urbe haberent, de pulpito atrociffimè in Evangelicos invehentem; Deinde, quod conſidente Magiſtratu, plebs infima concionatorem Evangelicum in platea euntem variis contumeliis afficeret, denique etiam, ferre nollent, ut diebus non feriatis conciones haberentur. Literas itaque ex conventu d. 19. Julii Ducis fœderatorum ad Senatum dederunt ſeridè hortantes, ut & maledicum illum compeſcerent, & ſecundum pacta, ipſorum rogatu d. 16. Martii inita, concionatorem Evangelicum tuerentur, offerunt etiam, ſi Senatus id peteret, Theologos mittendos, qui religionis Evangelicæ rationem redderent, & cum adverſæ partis ſacerdotibus diſputationem inſtituerent.

Quid verò tum Senatus reſponderit, incertum, id ſaltem certum, quod antiquæ ſuperſtitionis ſtudio prævaluerit, & auctoritas Cleri: Nam paulo poſt Senatus à Regimine Bruſſellenſi impetravit, ut in urbem mitteretur Conſiliarius Cæſaris *Carolus Boiſſotus*. Is d. 12. Octobris Metim venit, & concionatorem Evangelicum *Vaultrinum* ejecit, *nebulonem* eum vocans, qui *Lutheri*, *Melanchthonis*, *Buceri* & *Calvini* dogmata lau-

(a) SECKEND. l. c. p. 399 b.

(b) SECKEND. l. c. p. 400a.

laudasset. Recitatum est altera die edictum Cæsaris, quo Senatui (a) mandat, ne quid novi dogmatis admittant, & in fontes animadvertant; Cui ut obtemperaret Senatus, Mandatum edit (b) in quo Evangelicam doctrinam prorsus prohibent (in exilium jam pulsus plurimis, qui eam professi erant) omnes etiam libros & nominatim cantionum & Psalmorum sub gravi pœna vitari jubet. Hymnos illos vocat *Martinianos*; addit tamen (ne apud Proceres Protestantium nimium odiosi fierent;) se illos non improbare, sed propter abusum vetare, omnemque rigoris hujus causam in Cæsarem ejusque Legatos rejicit, simul tamen, qui secus fecerint, iis & multam & exilium & alias pœnas, pro cujusque merito constituit.

§. XLVII. Cæterum eodem hoc anno 1543. in festo Resurrectionis Christi d. 25. Martii, gravissima tempestas, non abnuente neque improbante Galliarum Rege, in Metenses Evangelii Confessores, est effusa; Scilicet, cum, uti diximus, Comes Furstenbergius, Castellum *Gorsam* possideret, ibique concionatorem haberet Evangelicum, factum est, ut cives Metenses, quibus equidem ex pacto concessum erat in urbe conciones audire, non verò etiam sacramenta participare, ad ducentos viros fœminasque, urbe exirent *Gorsam*, ut Sacramentum à *Gulielmo Farello* ibi tum sacra administrante acciperent; Id cum rescivissent Pontificii, cum primis Galli, qui præterea Furstenbergio infensi erant (quod cum antea suo *Francisco Rege* stipendia meruisset, is nunc Cæsari suum addixisset servitium) non invido solum oculo id aspicere, sed & subornare qui vi facta in homines innocuos irruerent; Etenim, Ducis Guisii filius Aumalius (in gratiam agnati Episcopi Metensis) cum turma, cui præerat equestris, impetus in illos facere violentos haud verebatur, sicque quosdam ex iis occidit, quosdam in flumen Mosellam præcipitavit, Fœminas, atque inter has gravidas (c), ad mortem usque obsecnum dictu constupravit, quosdam in fuga deprehensos pro-

T 3

pe

(a) SLEIDAN. Histor. Lib. XV. p. 256 b.

(b) SECKENDORF. l. c. p. 400.

(c) FURSTENBERGII liter. d. 27. Mart. dat. apud SECKEND. l. c. p. 400.

pe urbem ab arboribus suspendit, dum pauci quidam reliqui perfugium in arce, quæ *Furstenbergii* præsidio tenebatur, haberent.

Hanc sævitiam plane immanem cum molestissimè ferrent Protestantes, & apud Regem Gallix de ea questi essent non unis literis, in quibus d. 21. Maji sibi non potuisse persuaderi scribunt, tale facinus commissum esse ab eo, qui ex summo & principè genere natus sit, deinde, non posse non dolere, quod acerbissime infestentur, qui confessionem & religionem eandem secum, in civitate Metensi profiteantur; Rex quidem ad eas respondere d. 27. Maji 1543. non neglexit, ita tamen ut partim se inscio factum esse profiteretur quodcunque factum erat, partim ipsum verò factum calumniosè nimis à *Furstenbergio* delatum & exaggeratum assereret, partim denique *Castellum Gorfam* (a) suæ ditionis esse regeret, quod certis sub conditionibus tantummodò *Furstenbergio* fuisset traditum, quibus ab illo infractis dum copiis Cæsareis arcem aperuisset, turbarum occasio enata sit, dum interea sibi Juris Regii tuendi necessitas incumberet; De reliquo autem prolixum suum in Principes affectum testatur, & amicitiam mutuis officiis demonstrandam offert.

Sed &, cum ad Magistratum Metensem ea de re mitterentur literæ, is non minus regerere, sibi hanc causam à nemine fuisse delatam, neque se pro civibus sed pro exulibus habere, qui *Gorsæ* fuissent, deinceps nec justos fuisse milites, qui facinus illud perpetrassent, sed prædatores (b) solummodò atque erroneos, in quos animadvertere ipsis non liceat.

§. XLVIII. At verò, quò deprimebatur magis Evangelica veritas, eò surgebat ea floridius, eaque supplicia auxerunt quotidie per universam Galliam Evangelicorum multitudinem; inprimis, quum elucerent in Reformatoribus, mores in omnem pietatem ac sanctitatem formati, ut verè sanguis martyrum deprehenderetur esse semen ecclesiæ, & eorum numerus sub omni grandine cresceret. (c)

Sed

(a) FRICK in Seckendorf. German. p. 2239. cf. SECKEND. l. c.

(b) FRICK l. c. p. 2239. 2240.

(c) Conf. PRUDENT. Hymno VII. *vers 87.* cf. TERTULLIAN. Apologet. cap. 45.



Sed hoc anno 1543. mortem obiit *Gulielmus* BELLAJUS LANGÆUS, de quo non semel facta est mentio, summæ vir dignitatis atque virtutis, & præcipuum Gallicæ nobilitatis ornamentum, ob insignem doctrinam, eloquentiam, usum rerum, & singularem in omni functione dexteritatem: longe nimirum dissimilis (a), à plerisque Regum sectatoribus, qui suas modo facultates amplificare student; Ipse autem ingenio heroico præditus, solum eò spectabat, ut solida virtute sibi veram gloriam compararet, & fidelem operam suo Principi, vel cum rerum suarum dispendio, navaret.

Suprà dictum est (b), de Concionatore Parisino *Francisco Landro*; Cum is ad doctrinæ capita responderet ambigüe (c), & docendo pergeret, diebus aliquot ante Pascha jussus est in carcerem ire. Theologorum hoc factum fuit impulsu, qui illum apud Proprætorem accusarant. Diebus aliquot postea Rex venit Sangermanum, (*Saint Germain*) quod est infra Lutetiam quinque milliariibus oppidulum, & arx ad Sequanam; Et certior factus de re tota, ipsum carcere solutum, quod de Purgatorio quædam percontari vellet, ad se jussit accersiri; Tum verò, qui Landrum ea de re monerent, ita simul astuto consilio animum ejus gravissimis minis perterrefecisse dicuntur, ut omnem fere coràm Rege, quem vehementer in ipsum exacerbatum esse dixerant, veritatem protestandi ac adstruendi alacritatem perdidisse videretur, ipseque Rex ejus causam, cui ceteroquin favebat, abjiceret, quando non ita multo post, redire jussus Lutetiam, d. 29. Aprilis coactus est ea quæ prius docuerat, detestari sua voce: Convenerunt enim ea die in æde primaria Senatores curiæ supremæ, item magistratus omnes, & Prætor urbanus, & Theologi magno numero. Deinde templum fuit occlusum & septum apparitoribus armatis, qui populum illinc arcerent. Ubi confederunt omnes, recitantur ipsius dogmata, & rogatus de singulis quid sentiat, ex illorum arbitrio respondet, & erratum abs se fuisse pronunciat, & obsequentiam inopsterum pollicetur, & ea doctrinæ capita, quæ pri-

(a) SLEIDAN. Hist. Lib. XV. p. 251.

(b) vid. § XLIV. pag. 139. 140.

(c) SLEIDAN. l. c.

primum Theologi, post etiam consilarii Regis ipsi proposuerant, pro veris atque piis agnoscit.

Sed non is fuit solus, quem ad retractationem injustus ille metus adegit, nam & de *Claudio* ESPENCAEO, celebri inter Pontificios Doctore relatum legimus, quod is, cum quædam in publicis concionibus de cultu imaginum & reliquiis (a) Sorbonistarum auribus minime placentia, proposuisset, & in crimen vocatus sit, & eò adactus, ut quoque pro concione publica clare sua debuerit retractare, & singula de quibus controvertebatur explicare distincte & aperte (b), donec Theologis qui aderant, satisfactum esset; Quæ res, duodecim annis post, cum ab æmulis ad Pontif. Ro. Paulum IV. deferretur, teste THUANO (c), impediit quo minus dignitatem Cardinalitiam ceteroquin illi decretam assequeretur: Verba *Thuani* hæc sunt. „ Itaque ab æmulis apud „ Pontificem delatus, quod quædam perperam inter concionandum, de aurea, quam vulgo appellant *Legenda* locutus, cum „ ferream potius vocandam esse contenderet, postea publicè recantare coactus fuisset .... ab eadem dignitate semotus est; „

Vivebat tum in Galliis *Clemens* MAROTUS (d), qui non superioris modò, quæ paulò fuit incultior, verum suæ etiam ætatis Poëtas omnes, populari sermone longè superabat. Latine quidem linguæ non ita magnum habebat usum, sed docto-

rum

(a) v. ARGENTRE *Collect. Judicior. de novis Errorib.* Tom. II. P. I. pag. 134. & Tom. I. in *Indice* pag. XIII. col. I. LAUNOJUS loco infra citando p. 626. dicit: *Ei cum A. 1543. tempore quadragesimæ in Ecclesia S. Mederici sermones haberet, in æstu declamationis quædam excidisse, quæ Catholici sensus specie carerent, quædam autem dixisse, quæ à nonnullis auditoribus, non eo quo dixerat animo fuerunt acceptæ, quorum quædam deinceps emolliverit, quædam Facultatis consilium seculum confixerit.*

(b) SLEIDAN. *Hist. Lib. XV. p. 251.*

(c) THUAN. *Histor. Lib. XVI. ad ann. 1555. apud LAUNOJ. in Histor. regii Parisiensium Gymnasii Navarreni Opp. Tom. IV. P. I. fol. 629.*

(d) SLEIDAN. l. c. p. 251. BEZ. *Histoir. Eccles. p. 33.* qui simul tamen observat, quam ei non par fuerit doctrinæ vitæque ratio, unde & Geneva se recipere, atque sub tutela Regis Galliarum in Pedemontanis tractibus vitam agere necesse habuerit.

rum hominum consuetudine multum profecerat, nec erat ferè quicquam in poetarum libris, quod ipsum fugeret; ita quidem, ut ex illorum scriptis pleraque traduceret, ad suum institutum. Sic ex Tibullo, Propertio, Nasone quædam transtulit in suas elegias, dissimulanter tamen: Ex Catullo epithalamium sumsit Herculis Ferrariæ Ducis & Renatæ Armoricæ, Ludovici XII. Galliarum Regis filiæ. Vertit autem primum Metamorphoseon Ovidii librum elegantissimè. Postremis verò annis hanc scribendi facultatem ad sacras literas contulerat, ejusque erat consilii, rhytmo Gallico Psalterium omne Davidis exprimere. Sed morbo sublatu, ad quinquaginta tantum Psalmos absolvit, qui nunc extant, atque unà cum *Theodori BEZÆ* reliquis, ad nostra usque tempora usui ecclesiastico inservierunt, publicè decantati in ecclesiis.

Ipse autem Marotus anno 1543. quod in Galliis propter Lutheranismi suspicionem parum esset tutus, Genevam se recipere est coactus, siquidem variæ cum Theologis illi intercesserant molestiæ, propter triginta priores quos consecerat Regique dedicaverat Psalmos, quippe cum Rex translationem approbasset, eosdemque curavisset imprimi; Genevam igitur cum venisset, viginti Psalmos superioribus addendo, numerum complevit quinquagenarium.

Eodem fere tempore *Johannes CALVINUS* libellum emittebat, lingua Gallica conscriptum, *de sanctorum Reliquiis* (a), ut & hæc ætas & posteritas videret, quò delapsa esset religio: Sed ea solum quæ ipsi nota erant, recensebat, & optabat in aliis quoque provinciis idem fieri. Sunt autem in eo numero, præsepe, cunæ, lintea, præputium, sanguis Christi, partim purus, partim aqua dilutus, hydriæ nuptiarum in Cana Galilææ, vinum quod tunc ex aqua Christus fecit, supellex ultimæ cænæ quam habuit cum Apostolis, Manna populi Israëliti, crux, calamus, clavi, spongia, lancea, corona spinea, vestis, calcei, sudarium, lacrymæ Christi, Lac, interula, capilli, cingulum, crepida, pectines, annulus Mariæ virginis. Pugio & clypeus archangeli Michaëlis; occiput, mandibula, cerebrum, digitus

V

(a) SLEIDAN. l. c. p. 255.

*Johannis Baptistæ*; cathedra, pedum, missaria vestis, cerebellum *Petri*: deinde corpora divorum & quidem variis in locis eadem. Ostendit autem quanta veneratione populus hæc omnia sit profecturus, quam ea sacrifici non sine pretio illis exhiberent, & è longinquo spectanda proponerent, rem videlicet nihili, frivolam, ab ipsis propter quæstum excogitatam, & quæ propius inspecta nihil habeat præter fucum & umbram.

§. XLIX. Hoc anno atque item superiore, de Concilio, quod Paulus III. post multas tergiversationes, in urbe Tridentina singulari diplomate (a) habendum indixerat, multus erat sermo, dum interea probè sciret Pontifex, quam Rex Galliarum, qui modò atrocissimis verbis bellum indixerat Cæsari, atque re ipsa cum jam quinque locis aggressus erat, Flandriam, Lucenbur-gum, Ruscinonensem agrum, Pedemontium atque Atrebatenses simul adortus, nullos illuc Legatos mittere posset, quamque adeò res omnis in spongiam incumbere deberet;

Quid verò tum Rex Galliarum molitus fuerit & quomodo ab una parte Evangelicos in Germania Procures sibi vel devincire vel arte capere fuerit annisus, ut tamen ab altera quoque parte Sedi Romanæ, & Pontifici, apud quem Cæsar eum gravissimis verbis detulerat, se probaret, non melius quam ex ipsis ejus factis cognosci potest: Enimverò, cum Cæsar eum clandestinæ cum Protestantibus collusionis accusaverat, &, quod omni nisu, ne Concilium à Pontifice indictum coiret, procuraturus esset, quippe qui etiam eum magno religionis detrimento (b); & divini cultus, qui ex concilio expectabatur, impedimento, bellum movisset; is, ne hæc omnia sibi in crimine poneret, efficere volebat, acerbam in Lutheranos edicta renovando, atque ea omnia, quæ jam §. XLIV. enarravimus, funesta ratione modoque exsequendo, & severa in violatores supplicia statuminando, unde illæ sanguinolentæ, de qui-

(a) Habemus illud diploma Latine apud RAYNOLD. ad ann. 1542. n. 13. sq. itemque in *Johannis Gallemarti*, Duacensis Declaration. illust. Sac. Rom. Cardinal. Congregationis, ipsis SS. Oecum. concilii Trident. canonibus & decretis insertis Coll. Agripp. 1619. 8. inde à principio.

(b) vid. Paul. SARPIUS in Histor. Concil. Trid. Lib. I. p. 89.

quibus diximus, in Evangelicos persecutiones, quarum nec mensuram faciebat nec modum, modò ut Pontifici persuaderet, nihil esse quod non & ipsius & Ecclesiæ Romanæ causa velit: Neque autem is ea solum facere, verum etiam, scripta ad Pontificem Apologia (a), eundem de his omnibus certiore reddere non dubitabat, simulans, quam hæc omnia non tam fecisset aut faceret ad calumniam illam refutandam, quasi bellum hoc cum Cæsare ad protegendam Lutheranorum doctrinam & prohibendam extirpationem, suscepisset, sed multò magis ad reverentiam Sedis Apostolicæ testificandam ejusque sibi gratiam cumprimis demerendam.

Et nihilo tamen secius, eodem præne tempore apud Clivenfes, quos bello impetierat Cæsar, quique ab Hesso & reliquis Evangelicis auxilia præstolabantur, eam clientes ejus spargebant famam, *Regem Gallie ad Evangelicam doctrinam propendere* (b); Quin imò, quod magis est, quodque præne omnem superaret fidem, nisi etiam nunc Documenta superessent (c) omni exceptione majora, curabat *Franciscus*, ut, simulac *Luseburgum* occupaverat *Carolus Dux Aurelianensis*, filius ejus tum natus secundus, is solennem planè d. viii. Septembris Legationem mitteret ad Electorem Saxonie & Hassiæ Landgravium, Protestantium Principes Francofurti tum congregatos, qua ipsis declararet, „se Reformationem, quam sequerentur ipsi, pariter amplecti, ac velle „eam doceri ac tueri in Ducatu Luxemburgico, cujus à Rege „Parente suo possessionem brevi esset nactus, seque adeò petere

V 2

„ ab

(a) Ejus Apologiæ brevem summam SLEIDANUS habet Lib. XV. p. 249 b. 250 a.

(b) SECKENDORF. Lib. III. §. LV. fol. 427.

(c) Exemplum *Instructionis* ex ipsa sua origine descriptum, una cum literis Fiduciariis pro Legato *Antonio Malleto Caroli Principis* Secretario nobis exhibet *Michaël VASSORIUS* in Epist. & Observ. de Concilio Tridentino pag. 15. & 16. edit. Latinæ, unde ejus copiam depromere atque inter Documenta nostra referre visum fuit. Num. XIX. conf. BAYLE dictionnaire v. François I. qui inter alia dicit: *Je croi, que la decouverte de Mr. de Vassor existera les curieux à rechercher le fond & le fin de cette affaire & qu'ils trouveront des papiers qui la pourront éclaircir.*

„ab ipsis, ut ad fœderis communionem cum ipsis admitteretur;  
 „sive propulsanda esset omnis injuria, sive vindicanda, atque cum-  
 „primis, ut in iis sibi adesse velint, quæ negotium de Religione  
 „Christiana concernunt, cujus se vehementer ac præcipuè quæ-  
 „rere testatur incrementa: „Addit, „ipsam Reformationem tantò  
 „facilius hac ratione in ceteras suas regiones & in ipsum Regem  
 „num Galliæ inferri posse, quò prius Rex Parens ejus tam  
 „arctè se viderit cum tantis Principibus fœdere conjunctum...  
 Et, ne de prospero propagandi Evangelii successu dubitent, ipso  
 facto his Principibus *omnem suam potestatem* atque simul *Regis*  
*Parentis* offert, *quam sibi ab hoc relictam esse, pronunciat, eum*  
*in finem, ut quomodocunque è re fore visum fuerit, eadem uteretur*  
 &c. Quanquam verò Protestantes, blandis ejusmodi, & plus  
 quam credi potest benevolis propositionibus diffident, quippe  
 qui has literas Cæsari videntur communicasse, à quo eandem  
 brevi post ad Pontificem Romanum sunt delatæ (a); Tamen ex  
 iis, quam circà hanc causam mirè variaverit *Francisci* animus,  
 collucefeit, & quam occulta sæpe agitaverit consilia Reforma-  
 tionis admodum proficua, nisi deinceps ab iisdem, fraude aut  
 certè malitia eorum qui sectam adversam sequebantur, fuisset ab-  
 ductus, atque in omnia his contraria præceps datus.

Quo minus autem Ducis Aurelianensis in Reformationem pro-  
 clivitas, maturos in promovendam Evangelii causam ferret fruc-  
 tus, inopina ejus effecit mors, quum A. 1545. viginti trium an-  
 norum Juvenis, paucorum dierum morbo, perierit.

§. L. Interea, cum servente inter Cæsarem & Regem Galliæ  
 bello, Concilium interquiesceret, Rex Galliæ reducta pace  
 Crespiaca, *Meloduni*, quod parvum non procul à Parisiis est  
 oppidum, Theologorum Parisiensium conventum d. 15. No-  
 vemb. A. 1544. indicit, ad consultandum de dogmatis fidei Chri-  
 stianæ

(a) PALLAVIC. *Histor. Concil. Trident. Lib. V. cap. 5. n. 1. fol.*  
 162. qui tamen censet, *Francisci* Regis ad Aurelianensem Ducem ipsius  
 filium, literas, quibus amicitia cum *Landgravio Hassiæ* petebatur, indicata  
 propensione animi ad inducendam Lutheri sectam in *Luxemburgensem* di-  
 tionem, esse per Oratorem Cæsareum in Consistorio sacro prolatas atque  
 Pontifici exhibitas.

stianæ necessariis, in Concilio Tridentino proponendis: Convocantur illic Theologi numero duodecim (a), atque inter eos speciatim *Claudius Espenceus* (b), qui magna tum apud omnes existimatione florebat, quamvis etiam superiori anno, à delatoribus apud Facultatem Theologicam accusatus, quasdam vel emollire vel tractare debuerat theses atque propositiones imaginum cultui & reliquiarum superstitioni contrarias; At verò, ne hæc quidem congregatio unanimes fundebat sonos, quin potius coorta contentione (c), fatis gravi, alii cupiebant ea confirmari, quæ Constantiæ & Basileæ jampridem fuissent decreta, & Sanctionem Pragmaticam restabili, alii metuentes, ne Rex inde offensionem capteret, abrogato ea ratione Concordato inter ipsum & Leonem Pontificem facto, eam quæstionem disceptandam non censebant. Deinde, quod in Schola Sorbonensi Theologi de Sacramentorum natura non idem omnes sentirent, sed his alii effectivam ministerialem virtutem tribuerent, alii non tribuendam putarent, & singuli suas opiniones pro dogmate fidei haberi vellent, de iis nihil tum decretum fuit. Hoc tantum statutum, ut in xxv. articulis ante duos annos evulgatis omnes acquiescerent.

§. LI. Quum verò Theologi vehementem in modum Franciscum de persequendis hæreticis urgerent, atque etiam Rex inito cum Cæsare fœdere, se junctis viribus veteri religioni patrocinaturum & hæreticos extirpaturum, spondidisset, tum illud quod ante quinquennium ferè cum *Waldensibus* & *Merindoliensibus* susceptum erat negotium, hoc eodem anno 1545. vehementer recrudit:

Erat scilicet in *Merindoli* incolas ante annum quintum lata sententia Aquis (*Aix en Provence*) quod est Provinciæ summum tribunal, ut opprimerentur omnes promiscuè, ut dirutis ædificiis

## V 3

æqua-

(a) LAUNOY Histor. Colleg. Navarreni Opp. T. IV. P. II. fol. 417.

(b) Diploma regium quo Espenceus sigillatim ad hoc Colloquium vocabatur ex Archivo Regis Galliarum protulit Vir Ill. J. PUTEANUS (*de Puy*) in *Instructions* &c. pour le Concile de Trente pag. 9. conf. LAUNOY lib. cit. pag. 418.

(c) SARP. Hist. Concil. Trident. L. II. pag. 96. edit. Lat. BEZE Hist. Ecclesiast. L. I. pag. 48.

æquaretur vicus ille solo, resecarentur etiam arbores omnes, & locus redderetur desertus omnino; Interea ramen ea vis tunc adhibita non fuit, Regem admonentibus nonnullis, & in his, *Guilielmo Bellajo Langæo*, qui tum ProRex erat in *Taurinis*, ut de causa tota prius cognosceret.

Sed hoc demum anno, Iudicii atque Senatus Aquisiensis præfectus (a), *Johannes Minerius*, Aprilis die duodecimo, Senatu convocato, recitat literas Regis, quibus executio mandabatur latæ sententiæ. Has autem literas Tournonii Cardinalis commendatione dicitur impetrasse Minerius (b), per idoneum sollicitatorem *Philippum Cortinum*. Et acceperat equidem Minerius eas jam mense Januario, neque tamen eas ut tum proferret, arbitrabatur opportunum, quin eas potius in hoc tempus rei gerendæ magis commodum, servabat. Iis recitatis literis, delecti sunt & Senatu (c), qui rem exsequantur. His adiutorem sese profitebatur Minerius, eò quod absente Griniano Provinciæ Præfecto (quem ad conventum *Wormatiensem* in Germaniam legatum miserat Rex) Rempublicam gerebat. Jam ante verò mandatu Regis passim conduxerat copias, Anglici belli causa. Verum his ad suum hoc institutum est usus. Ad hæc, *Massiliæ*, *Aquis*, *Arelatæ*, ceterisque in locis frequentioribus militiam omnibus imperaverat, qui possent arma ferre, gravi denunciata pœna. Deinde ex *Avenionensis* agri finibus, ditionis Pontificiæ, missa quoque fuerunt auxilia. Primus igitur impetus factus est non in *Merindolanos*, verum in agrum oppido *Pertusio* vicinum.

Idibus autem Aprilis, *Minerius*, turba procerum atque ducum stipatus, *Cadenetum* venit. Sed interea centuriones aliquot, in unum & alterum vicum, ad *Druentiam* flumen, irruunt, & cædibus, direptionibus, incendiis grassati, magnam vim pecoris abi-

(a) Ita SLEIDANUS Lib. XVI. p. 274. sq. conf. BEZE Hist. Eccles. p. 44. sq. THUAN. Histor. Lib. VI. fol. 225. 226.

(b) Eam nobis circumstantiam explicavit THUANUS l. c. qui & Minerii nobis delineat characterem hunc in modum: *Joh. Minerius* Oppeda, homo vehemens, & ob acceptas à Caprariensibus, quibus vicina prædia habebat, injurias, infestissimus, qui *Cassanæo* subita morte assumpto, in ipsius locum successus, adversus *Valdensis* renovavit odium &c.

(c) THUAN. l. c.



abigunt. Idem fit aliis etiam in locis, eodem tempore. *Merindolani*, cum ardere omnia circum aspicerent, relictis sedibus in sylvas confugiunt, & ad vicum Santalesum maxima cum formidine pernoctant. Hujus autem loci incolæ jam & ipsi fugam parabant. Cavallonenſis enim Episcopus, pontificii legati vicarius, negotium dederat nonnullis ducibus, ipsos contrucidandi. Postridie, paulò progrediuntur longius, recti sylvis. Nam undique periculum erat, & *Minerius*, capite sanxerat, ne quis eos ulla re juvaret, sed ut promiscuè caderentur omnes, quocunque loco deprehenſi. Valebat idem edictum in locis finitimis pontificiæ ditionis, & Episcopi quidam ejus regionis ferebantur alere magnam copiarum partem.

Ibant ergò difficili & moleſto itinere, gestantes pueros in humeris & brachiis, inque cunis, & quidem mulieres aliquot gravidæ. Cumque ad constitutum locum venirent, jam eo confluerant multi, qui rebus perditis fuga salutem quæſiverant. Non multo post nuntiatur, *Minerium* aggregare simul omnes copias, ut ipsos invadat, fuit hoc sub vesperum. Itaque re deliberata, consilium ex tempore capiunt: & quoniam iter faciendum erat per loca impedita & aspera, mulieres, puellas & infantes ibi relinquant, paucis quibusdam adhibitis, & in his, Ecclesiæ ministro. Cæteri, sicut constitutum erat, oppidum Mussium petunt. Hoc autem ea spe faciebant, fore ut hostis in imbellem turbam & omni præsidio destitutam uteretur misericordia; quis ibi fuerit excitatus gemitus, qui complexus, quæ lamentatio, faciliè quivis intelligit. Ubi totam noctem ivissent, superato monte Leberone, multos ardere vicos atque prædia conspiciunt. *Minerius* deinde bipartito agmine rem aggreditur: & quia per indicium acceperat, in quam partem *Merindolani* sese recepiſſent, ipse *Merindolum* petit, reliquas verò copias ad illos investigandos mittit. Antè quam hi pervenirent in sylvam, ex militibus quidam, impulsus commiseratione, præcurrit, & è summo cæcumine rupis, qua parte suspicabatur profugos consedisse, duo saxa dejicit, deinde per intervallum iis acclamat, licet eos non conspiceret, ut fuga sibi statim consulant: & in hoc ipso temporis puncto, ex iis, qui Mussium iherant, duo quidam interveniunt, & hostium adventu nuntia-

to,

to, ministrum Ecclesiæ, cæterosque custodes, qui pauci numero fœminis erant relictî, sicut diximus, abire cogunt, via quadam ardua commonstrata per sylvam, qua fugientes periculum evaderent.

Vix hi discefferant, cum ecce milites adsunt, pleni furoris, & eductis gladiis ad eadem omnia poscunt, magno cum ululatu. Veruntamen à cæde tum sibi temperant, & cum insolenter multa fecissent, omni argento & alimonia spoliatas abducunt. Erat ipsorum propositi, fœdius illas tractare: sed à centurione quodam equite interpellati, qui fortè superveniens pœnam eis minabatur, & ad Minerium rectà contendere jubebat, ab incœpto desistunt, iisque relictis, prædam & pecus abigunt. Erant mulieres numero circiter quingentæ.

Minerius interim venit Merindolum, & cum vacuum habitatoribus reperisset, diripit ac incendit, edito prius exemplo valde crudeli. Nam adolescentem unicum ibi nactus, religari jubet ad oleam, & tormentis occidi: post, Cabrieram oppidum petit, & machinis concutit, & administrante Polino duce, persuadet oppidanis, ut portam patefaciant, pollicitus impunitatem: verum intromisso milite post aliquam moram, concisi fuerunt omnes, neque vel ætatis vel sexus ulla fuit habita ratio. Multi ad ædem sacram, alii alio, quidam in cellam vinariam arcis confugerant, sed producti foras in pratum, vestibisque nudati trucidantur ad unum ferè omnes, non viri tantum sed & mulieres, pleræque gravidæ. Minerius etiam ad quadraginta circiter fœminas in horreum straminis atque fœni plenum includit, post ignem subjicit & incendit: cumque illæ vestibus exutis conarentur flammam nascentem restinguere, neque possent, ad majorem fenestram, qua fœnum recondi solet in horreum, advolant, ut sese ejiciant. Sed ibi repulsæ telis & hastis, conflagrarunt omnes, fuit hoc Aprilis die xx.

Posthæc Minerius partem copiarum mittit, qui Costam oppidum oppugnent. Iis jam ingressis iter deprehendunt illi, quos paulo antè in cellam vinariam arcis confugisse diximus. Excitato igitur clamore, quasi laterent insidiæ, revocantur milites, & ad internecionem illos interficiunt. Cæsorū numerus

merus repertus est tam in oppido quam foris, numero ad octingentos. Qui superstites erant infantes ab eo furore, plerique rebaptisati fuerunt ab hoste. Rebus ad Cabrieram expeditis, copiae mittuntur Costam. Ejus oppidi dominus jam ante cum civibus egerat, ut in arcem arma sua conferrent, & quatuor diversis locis murum discicerent. Id si facerent, se pro sua gratia facile perfecturum apud Minerium pollicebatur, ut à maleficio temperetur. Persuasi morem gerunt, post ille discedit, quasi deprecaturus, & non longè progressus obvium habet militem. Hi quum nihilo secius procederent, & impetu primo nihil efficerent, altera luce vehementius oppugnant, & incensis circum ædificiis omnibus suburbanis, facili manu capiunt, eò quod superiori nocte plerique deserta statione profugerant, delapsi funibus. Post editam ergò cædem & oppidum direptum, decurrunt in hortum castello vicinum, & mulieres atque puellas, quæ trepidantes eò confugerant, promiscuè constuprant, & quum diem unum atque noctem inclusas detinuissent, adeò tractarunt inhumaniter, ut illæ quæ gerebant uterum, & natu minores puellæ, non multò post extinguerentur. Interea Merindolani & his adjuncti complures alii, qui per sylvas atque rupes oberrabant, intercepti, vel ad triremes mittebantur, vel confodiebantur, multi etiam inedia perierunt. Deinde, non procul ab oppido Mussio, quod antè diximus, quidam ingressi cavernam sub rupe latitabant, numero ad viginti quinque, sed proditi fumo fuerunt omnes & igni enecati. Sic adeò nullum sævitie genus fuit prætermisum. Nonnulli tamen, qui lanienam hanc effugerant, Genevam & ad loca vicina pervenerunt.

Hujus ergò rei fama cum in Germaniam emanasset, plurimorum animos offendit: & Helvetii quidem, qui non sunt pontificiæ religionis, intercedebant ad Regem, ut in eos, qui profugissent, uteretur misericordia: Rex autem, & justas esse causas, cur ita fecerit, & quid suis in finibus agat, aut quomodo in fontes animadvertat, non magis illos oportere sollicitos esse deo, dicit, quam sit ipse de illorum negotiis.

§. LII. Sed ut, quomodo in MELDENSEM quoque Ecclesiam persecutionis sævierit tempestas, explicemus, necesse est.

X

Vi.

Vidimus in superioribus (a), quod in ipso velati partu fuerit eximta *Meldensis Ecclesia*; Interea tamen remanserant in animis multorum doctrina purioris reliquæ, & non deerant, qui quod palam ipsis facere erat vetitum, occulta ratione perficere tentabant; Pii enim homines (b) (ita in *Actis Martyrum* legitur) in quorum animis timor Domini cum illa cognitione infederat, cum viderent veritatem publicis ex locis profligatam, unâ cum libertate Deum purè invocandi, cœperunt conventus inter se occultos habere, exemplo Prophetarum qui sub Achab extiterunt, & eorum Christianorum, qui in Ecclesia primum nascente, propter horribiles persecutiones hujusmodi loca secreta ad orandam opportuna quæsierunt. Sic igitur isti homines, uti se dabat occasio, modo aliquam in domum, modo in reduatam vallem aut speluncam, interdum in dumetis aut sylvis conveniebant. Eo in conventu ac cœtu, is qui in scriptura maximè omnium exercitatus erat, verbo Dei alios consolabatur, docebat, hortabatur, eoque opere perfectio, omnes unanimiter ardentique Deum precabantur, ea spe freti quod ipsa Gallia brevi repudiato Antichristi Dominatu receptura esset Evangelium: At vorò, cum omnia viderent contraria, tum Anno 1546. factum est, ut ferventior qui ducebantur spiritu, circiter sexaginta oppidani, re deliberata, Ecclesiolam quandam efformarent, atque verbi Ministrum (c) sibi deligerent, sicque in ædibus privatis collecti, finita concione certis diebus Cœnam Domini juxta præscriptum Evangelii & institutam Christi perciperent. Ea res non diu potuit esse occulta, præsertim, quum eadem illa Ecclesiola parvo temporis spatio tanta caperet incrementa, ut jam trecenti vel quadringenti reperirentur, tum viri tum mulieres, ac cujusque ætatis homines, qui eò confluebant, non ex urbe modo, sed etiam ex pagis quinque aut sex milliariis in circuitu; Itaque

(a) vid. §. IV. & VI. pag. 12—17.

(b) vid. SLEIDAN. lib. XVIII. p. 348. sq. & *Actis & Monim. martyrum* 4. pag. 118. & seqq.

(c) Is erat *Petrus Clericus*, arte sua ac professione carminarius, sed in sacris literis apprime exercitatus, eo quidem in genere sermonis qui Gallicorum proprius est, uti referunt *Act. & Mon. martyrum* loc cit. p. 118. b.

coeptum est inquirere; Congregabantur autem ordinariò in domum *Stephani Mangini*. Viri boni, grandisque natu; „ Ibi cum „ etiam congregati essent d. 8. Sept. hujus anni 1546. eaque res „ ad Magistratum esset delata, Magistratus ejus urbis (describemus hunc integrum processum verbis *Joh. CRISPINI* in Actis „ Martyrum (a)) & Praepositus cum suis satellitibus atque ministris, simul etiam is qui in tota regione latronibus comprehendendis puniendisque praefectus est, magna satellitum caeterum „ va stipatus, ad domum ipsius Mangini accesserunt. *Petrus „ Clericus*, tum exponebat eo in coetu locum quendam primae epistolae Pauli ad Corinthios. Satellites coemculum ingressi „ in quo omnes congregati erant, aliquandiu quasi attoniti summo cum silentio constiterunt. Tandem Quaesitor rogavit, „ quid agerent ibi tot homines, qui suas parochias non adirent. Id quidem quod ipse vides, inquit Clericus, sed aequo animo „ expecta, quoad nos ista absolvamus. Tum caeteri è magistratu, „ Eundem verò, inquirunt, est in carcerem. Eamus, inquit ille, si ita Domino visum est. Et simul se ligari constringique passus est: eundemque mansuetudinem caeteri omnes, „ tum homines tum mulieres numero sexaginta duo, sunt imitati. In his puella erat, quae propter aetatem intelligere nondum poterat, qua odii magnitudine veritas Verbi Dei preme- „ retur, ea cum se propterea duci ab illis videret vincitam, quod „ in coetu & conventu tam sancto honestoque deprehensa esset, dixit magistratui, Si vos me in lupanari deprehendissetis, aut „ in loco pudendo, nunquam me his vinculis constringendam curassetis. At, magistratus imposito ei pro auctoritate sua silentio, totam multitudinem in urbis carcerem duci iussit. Res „ digna admiratione visa est, cum tot homines in utroque sexu, à tam paucis summa voluntate ac mansuetudine ducerentur, „ nam si aliquam resistendi voluntatem declarassent, facile à parentibus propinquis, qui in ea urbe erant, liberari potuissent, sed tantum aberat, ut hi vim aliquam aut rebellionem cogitarent, ut contra laeti atque hilares, per vicus urbis irent Psalmos canentes, in quibus praecipue LXXIX. *Domine, venerunt*

(a) Act. & monum. martyrum l. c. p. 119a. sq. — 122.

„ *gentes*, elatis vocibus caneatur. His in carcerem inclusis,  
 „ cœptum est anquiri in eorum sabbatha & conventicula, ita  
 „ enim invidiose ac criminosè sanctissimum eorum cœtum ap-  
 „ pellabant. Inter alia crimina, hoc ipsorum iudicio gravissi-  
 „ mum objiciebat, quod Cœnam Domini facere ausi fuissent.  
 „ Qua in re; quid opus est quærere, quantopere ordo mona-  
 „ chorum ac sacerdotum hoc uno verbo fuerit offensus & irri-  
 „ tatus, quom viderent suam exultationem aboleri, atque au-  
 „ thoritatem, quam tandiu tamque studiose inviolatam conser-  
 „ vassent, delabi in manus imperitorum: opimumque sacrifi-  
 „ cium, non tam ad memoriam Christi celebrandam, quam ad  
 „ culinam ventris colendam tuendamque comparatum, jam in  
 „ fumum evanescere?

„ Postquam omnia, quæ ad causam innocentiamque eo-  
 „ rum premendam pertinebant, diligenter essent expiscati,  
 „ curribus victos imposuerunt, nullo superjecto stramine,  
 „ in quo possent aliquo modo quiescere: atque ita sine ulla  
 „ itineris intermissione ac remissione Lutetiam summa celerita-  
 „ te portandos curaverunt. Ac tametsi plerique eorum jam  
 „ ætate ac laboribus confecti, ipsaque itineris contentione cur-  
 „ rusque agitatione fracti essent, non tamen desisterunt in via  
 „ sese mutuo adhortari atque consolari: ac, cum Parisiensem ur-  
 „ bem ingressi essent Psalmos canere, dum ad Palatinum carce-  
 „ rem pervenirent, quo excepti novis tormentis miserè divexa-  
 „ ti sunt. Ea autem non leviter remissaque extiterunt, sed acer-  
 „ rima maximeque exquisita, præsertim in reos quatuordecim,  
 „ qui à summa curia Parisiensi capitis damnati fuerunt, sicut  
 „ constat ex ea iudicum sententia, quæ deinde Lutetiæ ad  
 „ perpetuam rei memoriam publicata fuit. Id quidem arrestum  
 „ summam iudicii acerbiteriam complectitur, præsertim in qua-  
 „ tuordecim viros, qui, ut firmissimi in confessione fidei piæ-  
 „ quæ doctrinæ, ita etiam gravissime omnium accusati. Hi au-  
 „ tem fuerunt, *Petrus Clericus, Stephanus Manginus, Jacobus*  
 „ *Bouchebecus, Joannes Brisebarus, Henricus Hutinotus, Thomas*  
 „ *Honoratus, Joannes Baudovinus, Joannes Fleschus, Joan Pique-*  
 „ *rius, Petrus Piquerius, Joannes Mateffonus, Philippus Parvus,*

„ *Michaël Gaillous*, & *Franciscus Clericus*, qui omnes fuerunt  
„ condemnati, ut crate ad locum supplicii pertracti, vivi cre-  
„ marentur apud magnum forum Meldense, loco Mangini ædi-  
„ bus propinquo. In reliquos, qui in doctrina pietatis suscepta  
„ minus firmi & constantes extiterunt, pœna non ita acerba,  
„ ea tamen varia constituta fuit, atque in utrumque sexum per-  
„ vagata. Nam alii fuerunt cæsi virgis atque in exilium missi,  
„ alii vero, eorum xiv. quos supra nominavimus, acerbissimæ  
„ mortis spectatores, summa cum ignominia constituti, in qui-  
„ bus etiam unus sub axillis suspensus, laqueum habens collo li-  
„ gatum, gravissimum illorum casum intueri iussus est. Mu-  
„ lieres vero quædam sunt condemnatæ, ut supplicium in viros  
„ constituendum, ignominiosè spectarent. Denique ab eadem  
„ Curia decretum fuit & constitutum, ut domus ipsius Mangi-  
„ ni, in quam illi convenire soliti esse dicebantur, ad sempiter-  
„ nam memoriam tanti sceleris, ut ipsi judicabant, solo planè  
„ æquaretur, coque in loco sacellum extrueretur, in quo Missa,  
„ ad cultum maximi illius Papistarum Dei quem in sacramento  
„ affingunt, instituta singulis diebus Jovis celebraretur: cui pro-  
„ ventus necessarii suppeditarentur ex eorum bonis ac fortunis,  
„ quibus omnia cum vita crudelissimè eriperent.

„ Hæc sunt illa præclara Areopagiticæ Curiae Parisiensis moni-  
„ menta, quæ quam sint iniqua, etiam qui aliquid habet sani judi-  
„ cii, facile judicare poterit. Sed videamus quemadmodum hæc  
„ res ab illis ita decreta & constituta, postmodum administrata  
„ fuerit; Hac sententia à Consiliariis ejus cameræ pronuntiata,  
„ Sathan non contentus innocentum sanguine, videns nihil planè  
„ factum esse, quod regno prodesset suo, sed potius se victum  
„ & confusum, si hi constantes in confessione susceptæ veritatis  
„ permanerent, eos omnibus rationibus à proposita sententia ab-  
„ ducere, eorumque constantiam inflectere conatus est, cum  
„ nulla vi eam posset infringere. Itaque omnium malorum author  
„ ac fabricator *Petrus Lisetus*, primus tum Curiae præses, re-  
„ liquis Senatoribus iudicibus persuadere conabatur, ut qua-  
„ tuordecim, qui capitis erant damnati, per monasteria separa-  
„ rentur alii ab aliis, atque ita seorsim singulorum fides & con-

stantia perspiceretur, sed cum omnia experti, viderent infractos esse, neque eos posse ullo modo à suscepta sententia deduci, tandem *Ægidio Bertheloto*, qui latrunculatoris tum officioungebatur, Meldas ad supplicium reducidos tradiderunt, quatuordecimque illos seorsim in currum imposuerunt. Ut autem eos omni molestia afficerent, ac privarent consolatione, duo Sorbonici doctores, *Maillardus & Picartus*, mulis insidentes, currus eorum obequitabant, qui non desinebant odiosissimis latratibus aures illorum obtundere, ut à veritate abducerent: adeò ut *Petrus Clericus* indignatione commotus *Picarto* dixerit, *Recede à nobis sathan, neque impediās quò minus memoria recolamus Dei nostri erga nos beneficia*. Interea cum hoc iter omnium molestiarum plenum conficeretur, res divinitus accidit planè memoranda, quæ miseris homines, omnibus tum animi tum corporis laboribus affectos & quasi viribus exhaustos erexit & confirmavit, nam cum transirent per sylvam *Livrensem*, quæ ab urbe Lutetia tribus miliaribus abest, obviam eis prodiit è pago proximo, qui *Couberon* appellatur, quidam telæ texendæ artifex, qui currus sequens, eos ad confessionem veritatis retinendam hortari cœpit, Bono, inquit, & forti sis animo, fratres mei atque amici, neque fatigemini, ut testimonium quod vos debetis Evangelio, constanter detis. Quoniam autem currus summa celeritate ferebantur, ut ab iis qui præcedebant, non facile posset exaudiri, sublata in cœlum manu exclamavit, Fratres, sis memores ejus, qui supra in cælo est. Tum satellites, cæterique administri qui Latrunculatorem sequebantur, arbitrati illum esse Lutheranum, nulla inquisitione habita constrinxerunt, atque ita vinctum in currum in quo quatuordecim vincti erant conjiciunt. Hæ sunt viæ Domini admirabiles ac nullis cognitæ, nisi iis qui ejus voluntatem & providentiam experiuntur, quibus ipse infirmitatem suorum in maximis ærumnis consolari solet, nam hic homo eo animi zelò ac recenti ardore divinitus in ipso itinere oblatus, non modo eorum vires refecit, sed etiam nova promissionum Dei prædicatione animum reddidit, confirmavit, ac planè instruit.

„ vit,



vit, quod sanè quidam ex ipsis confessi sunt, inexpectato ejus hominis adventu atque occurſu, quaſi Angeli è cælo miſſi novus collegiſſe viros: & qui mœnore tacebant oppreſſi, caput tum erigere ac gaudere in Spiritu ſancto cœpiſſe, adeo hic homo mechanicus, prodiens è ſolitudine ſylveſtri, eos ad cauſam Domini noſtri Jeſu Chriſti tuendam animavit. Paulò poſt ad pagum *Liurium* nominatum pervenerunt, ubi populus ex locis undique propinquis, ad viam qua ducebantur effuſus, hominem eum qui ſe obtulerat facilè agnovit. Quidam etiam ex illis Lutheranum eum eſſe clamaverunt, ſuppliciumque ignis magis meritum, quam eos quibus tum additus fuiſet, ad quod Latrunculatorum atque ejus ſatellites commovit, ut arctius eum conſtringerent.

Conſimilis huic hiſtoria memoratur in primitiva Eccleſia, de quodam Martyre, qui ſumma voluntate ſe obtulit ad mortem cum iis quos ad pœnam mortis duci viderat, & quoniam ille homo incognitus fuiſſet, Adauctus eſt appellatus, quod numerum ſanctiſſimorum Martyrum veſtiumque Jeſu Chriſti adauxiſſet.

Cum perveniſſent Meldas, in carcerem omnes inoluerunt: ac tum quærere tormentis extraordinariis, ut vocant, cœperunt: præſertim in illos xiv. ad acouſandum eos qui eandem doctrinam foverent, quorum tamen nullus eorum ore acouſatus aut nominatus fuit. In ea quæſtione, cum crudelium in modum tortores membra eorum diſtraherent, ac tantum non dilacerarent, quidam ex ipsis animo confirmatior, carnificibus clamare dicitur, hortatusque fuiſſe, ne miſero corpori parcerent, quod tantopere ſpiritus voluntatique Creatoris ſui reſtituiſſet. Poſtero die quo erant ſupplicio afficiendi, diſputationem cum iis doctores theologi renovarunt, præcipuè de ſacramento Cœnæ Domini. Sed *Picartus* & cæteri, incerti quid dicerent, planè obmutcebant, cum *Clericus* quæreret ab eis, in quo fundata eſſet ipſorum tranſubſtantiatio? & an cum panem ederent aut vinum biberent, aliquem carnis ſanguinisve guſtum perciperent? Poſtremo hæc illis conditio oblata eſt, ut qui vellent in aurem ſacerdotis inſufurrare, quod illis eſt peccata confiteri, à aliquid gratiæ obtinerent, nec linguæ eis præciderentur. Ita

,, que

„ que ex quatuordecim quos suprà nominavimus, septem eam conditionem acceperunt, aut, quod id non magni momenti esse arbitrarentur, aut quod eo pacto beneficium vocis redimere se posse existimarent, idque maximo dolore cæterorum, qui nullis nec minis nec promissis flecti, à sententiaque deduci unquam potuerunt.

„ Hora autem post meridiem secunda, quæ supplicio dicta erat, cum è carcere educerentur, carnifex linguam primum à *Stephano Mangino* postulavit, quam ille præbuit libenter atque exeruit: qua præcisa, sanguinem evomens, loquutus est, ita ut satis intelligeretur, hujusmodi verbis ter precatus, *Sit nomen Dei benedictum*; moxque craterem tractus fuit, quemadmodum & *Clericus*: cæteri verò plaustro impositi deportabantur, quos quidem ii qui non fuerant damnati capitis, proximi pedibus sequebantur usque ad forum magnum. Quo in loco quatuordecim patibula forma circulari erecta erant, atque è regione domus Mangini posita. Et aliud patibulum separatum ab aliis ac paulò longius remotum, in quo sub axillis suspendendus erat adolescens, *Michaël Piquerius* nominatus, quem propter ætatem quò minus cremarent, pudore impediabantur. Tum verò carnifices, eos non secus atque agnos sacrificio destinatos alligarunt. Quoniam autem ii quibus lingua erat præcisa, etiam blæsa voce Dominum invocare non desinebant: cæteri verò qui linguæ beneficio fruebantur Psalmos canebant; Sacrificuli & monachi qui ibi aderant quasi amentes furoreque correpti decantare ipsi quoque cœperunt; *O salutaris hostia!* deinde, *Salve regina*, aliasque hujusmodi blasphemias, neque antè, nefarium hunc & insanum cantum intermiserunt, quam sanctissimæ hostiæ in suavissimum odorem igne consumptæ fuerunt. Porro sequenti die, qui fuit dies octavus ejus mensis, adversarii, quasi rem suam benè gessissent, ac veritatem victam captivamque in triumphum ducerent, magnificam instituerunt pompam, in qua panaceum illud suum idolum circumferebant, innumerabilibus tædis cereisque medio die accensis comitatum. Quum autem venissent ad supplicii locum, in quo adhuc ig-

„ nis

„ nis ardebat, idolum ibi suum collocarunt. Tum Picartus in  
 „ medio foro suggestum ascendit oblectum conopeo seu integu-  
 „ mento aureo quo splendidius & sine ulla molestia delicati ho-  
 „ minis caput obtegeretur. Ibi theologus iste insignis cœpit  
 „ pro suo more in eos, qui supplicio affecti erant, debacchari,  
 „ & quod splendida bilis dictabat, planè affirmare, necessarium  
 „ esse ad salutem, credere, quod illi usque in profundum infernum  
 „ damnati essent, Angelumque, si de cælo veniens secus dice-  
 „ ret, rejiciendum esse, imò verò Deum ipsum non fore Deum,  
 „ nisi eos in perpetuum damnaret. Veruntamen uxores eorum,  
 „ qui combusti fuerant, ad eam de maritis existimationem ad-  
 „ duci nunquam potuerunt, etiam cum è carcere dimitterentur.  
 „ Hoc enim responso potius contra pugnabant, quod eo toto  
 „ vitæ tempore, quo cum illis vixerant, eorum summam inte-  
 „ gritatem in timore Dei ac vera pietate perspexissent, quæ po-  
 „ tius vitæ æternæ comes esse solet. Horum autem hausto san-  
 „ guine inimici non contenti atque exsatiati, omne suum stu-  
 „ dium & conatum eo contulerunt, ut gregem Domini dissipar-  
 „ rent, occiderent, ac planè delerent. Itaque multi ex illis  
 „ magnitudine & sævitia ejus persecutionis profugi se ad urbes  
 „ tum propinquas, tum remotas contulerunt. Quæ Ecclesiæ  
 „ dispersio ac dissipatio, non sine magno Evangelii incremento  
 „ facta est. Nam unusquisque suum officium & studium præ-  
 „ stabat, ut oblata occasione ad confessionem ac testificationem  
 „ veritatis uteretur, quemadmodum *Faronus Manginus*, vir maxi-  
 „ mo spiritus ardore, *Aureliæ* aliisque in locis faciebat: sic  
 „ *Petrus Bonpanius* vocatus, se gerebat *Aubigniaci*, qui paulò  
 „ post Lutetiæ combustus est. „

Fuerunt qui hanc in *Meldenfes* immanem feritatem impulsu  
 quorundam eo potissimum consilio exercitam fuisse referrent,  
 quo Smalcaldicorum Principum cum Rege conjunctionem, quam  
 verebantur, & impedirent & disturbarent.

§. LIII. Neque autem Rex FRANCISCUS diu in Evangelii  
 Confessores sævire, aut ad Ecclesiasticorum suorum truculentiam  
 infandam connivere; Quum enim regnasset annis xxxii. Rambo-  
 leti, (quod abest Lutetia iter diei) vitam finit A. 1547. ultima

die Martii, cum paucis septimanis antehac ad ipsum perlatus esset nuncius, de morte Henrici VIII. Regis Angliæ, ex quo is summum dicitur percepisse dolorem (a), quippe qui amicitiam cum eo nuper contractam arctiore vinculo firmare regni bono cuperet, &, quod, cum pauculis tantum annis Henrico Junior esset, illius morte instantis fati admoneretur;

Est tamen notabile quod paucis diebus ante mortem suam, quum jam Smalcaldicorum res pessimo essent loco, Saxoni & Hasso, singulis, centum millia scutatorum miserit (b), pollicitus etiam, se Saxonis filium natu maximum, si ad se mitteretur, honestè habiturum & liberum ei religionis suæ exercitium, sed privatim permitturum.

Cæterum Orationem funebrem habuit *Petrus CASTELLANUS* Episcopus Matisconensis (*de Mascon*) qua res gestas & laudes ac virtutes defuncti celebravit; Et parum sane absuit, quin hæc eadem Oratio vel ipsi Castellano non leve suscitasset periculum;

Est enim is, à nonnullis ex Sorbonicorum jam pridem infestorum collegio, quod *Robertum Stephanum* (c) doctissimum & peritissimum rei typographicæ virum adversus eos texisset, accusatus, quod in illa, quam in Francisci funere habuit, Oratione „ sperare se atque persuasum habere dixisset, Regis animam vita „ sanctissime acta, simul atque è corpore excessisset, protinus cœlo „ receptam esse, neque expiatoriis ullis ignibus eguisse; „ quasi de tertio loco (ut ipsi ajebant) de quo tot nuper (ita *THUANUS* rem enarrat) à Protestantibus controversiæ excitatæ fuerant, addubitasset: eamque ob causam quosdam è suo numero ad Regem delegarunt, qui à *Johanne Mendoza* regionum dispensatorum principe excepti, hoc faceto & apto pro tempore responso elusi sunt: „ Scio, inquit, quid huc veneritis, nempe, ubi locorum „ Francisci heri optimi anima nunc sit, cum *Castellano*, ut malè „ sentiente, controversamini: Cæterum, vobis confirmare possum, qui *Franciscum* optimè noverim, hoc cum ingenio sem-

„ per

(a) *THUAN.* Lib. III. §. V. fol. 105.

(b) *SLEIDAN.* Histor. Lib. XIX. p. 338 b.

(c) *THUAN.* Histor. Lib. III. fol. 108.

„ per fuisse, ut diu hæreere ullo loco quantumvis amœno &  
 „ comodo nunquam potuerit, ut mihi ad purgatorium non  
 „ moræ faciendæ causa diuertisse videatur, sed tantum, ut vi-  
 „ num illac transeundo à pocillatore pro more degustandum ac-  
 „ ciperet. „ Quo audito, cum viderent Sorbonici, *Castellanum*,  
 plus in aula valere gratia, quam ut ei negotium facessere possent,  
 pudore confusi domum reverterunt:

Atque hæc initia fuerunt in GALLIA Religionis Reformatæ,  
 quam tum temporis ordinariò *Lutheranam* (a) non ulla habita  
 ratione dissensionis inter Evangelicos, sive ii Lutherum seque-  
 rentur, sive ab illo in causa cumprimis Eucharistica dissiderent,  
 & *Zwingliam* magis atque *Calvinum* sequerentur, vocabant, quæ  
 verò deinde per contemptum, vulgari prorsus ac barbaro nomine,  
*Hugonotica* (b) incertum unde est dicta.

## T A N T U M.

Y 2

S E C-

(a) Conf. ea quæ in nota §. V. pag. 13. subjecta notavimus; Est enim  
 rectè à SALIGIO & aliis annotatum, quod *Lutherani* tunc vocarentur,  
 sine ullo discrimine Evangelici, licet etiam in articulo de S. Cœna pro-  
 fus non cum Luthero consentirent.

(b) Conf. imprimis de origine hujus vocabuli quod usu maximè frequen-  
 tari cœpit, Cl. BENOIST in Histoire de l'Edit de Nantes Lib. I.  
 pag. 23 ——— 25

## SECTIONIS III.

## CAPUT II.

DE PRIMORDIIS REFORMATIONIS ANGLICANÆ,  
SUB HENRICO VIII. ET EDUARDO VI.  
REGIBUS ANGLIÆ.

## §. LIV.

**R**epetenti mihi *Reformationis* ANGLICANÆ memoriam ante omnia *Johannes* WICLEFUS occurrit Seculi XIV. Doctor, & Veritatis adversus Ecclesiæ Pontificiæ sordes quotidie ingravescentes, Testis & Assertor planè illustris; Erat is primò, collegii Mertonensis, quod Oxonii florebat, socius (a), post, ibidem Professor, & tandem Ecclesiæ Lutterworthensis in provincia Lincolnensi Rector; Ille cum depravatam Ecclesiæ Pontificiæ doctrinam pariter atque formam perspiceret, atque alienum à clero & superstitionibus papalibus gereret animum, simul intrepidè Scripturæ Sacræ auctoritatem asserere, & quicquid ei refragaretur repudiare non est veritus; Quanquam autem, quid de plurimis ejus opinionibus sentire debeamus (b), vix aliter quam ex testimoniis adversariorum noverimus, & constet, hos tantis inimiciis adversus ipsum exarsos, adeò multa de eo vel scripssisse, vel ei affinxisse, de quibus ipsi forte nihil in mentem venerit, nedum ut ea suis inculcaverit. Tamen id certum est, eum, Papam pro *Antichristo* habuisse, Clerum & ejus vitia acriter corripuisse, cultum sanctorum & imaginum damnassee, corporalem *præsentiam* corporis Christi in S. Cœna negasse (c), *Indul-*

*gen-*

(a) WHARTON in Appendice ad Cavei Histor. Litterar. fol. 40.

(b) vid. BURNET Histor. Reform. Anglic. fol. 13. edit Latinæ.

(c) conf. ALLIX in Histor. Eccles. Albigenf. cap. XXIV. p. 227--232. Cæterum Thom. JAMESIUS Oxoniæ A. 1688. 4. Wiclefi edit Apologiam Anglicæ sermone, atque in ea *Rob. Parsoni*, aliorumque, absurdas opiniones Wiclefo summa cum injuria assuentium, calumnias invictè diluit, ut mirum sit, qua fronte eas instruere denuò sit ausus *Varrillasius*, Historiographus Gallus.

*gentias Papæ & Episcoporum rejecisse* (a), & populum ad *S. Scripturæ studium* strenuè exhortatum esse. Eminuisse deinceps ejus zelum & indefessum fervorem, cum primis in Anglica Scripturæ S. A. 1383. ex Vulgata Hieronymi conficienda Versione, cujus in Bibliotheca Cantabrigiensi (b) Manuscriptus adservatur Codex.

Hæc Biblia, quæ pereximiam habent Præfationem, qua primaria ejus dogmata exponuntur, uti magno cum applausu fuerunt recepta, ita tamen id, ratione magis & sensu communi impellente, factum fuisse novimus, quam, ut tum saltem profunda quædam accesserit ad amplectendum illas opiniones, vel meditatio vel speculatio; Affecclæ namque hujus doctrinæ (c) plebeji erant & illiterati plerique, & rudes, paucis solummodò clericis illi addictis, iisque nullo propemodum vinculo nisi veritatis inter se colligatis, prouti nec publicam ejus doctrinæ faciebant professionem, sed ex eo tantum criterio dignoscebantur, quod cleri superstitionem infandam, & corruptelas notorias, & crudelitatem immanem unanimi studio criminarentur & abominarentur.

Enimverò, hos omnes infami *Lollardorum* nomine denigratos fuisse, Scriptores rerum Anglicarum tradunt, quos per integros centum & quinquaginta annos ita penitus extirpare non potuit Clericorum, omnem operam & laborem licet impendentium, sævitia, vel Edictorum adversus eos prolatorum truculentia ac severitas, ut potius ingens eorum turba, cum felix Reformationis aurora orbem Europæum illustraret, & proclivis deprehenderetur ad Veritatis doctrinam recipiendam, & lætabunda prorsus eidem defendendæ, oreque ac scriptis, quinimò etiam sanguine proprio obsignandæ, se accingeret, sicque brevi tempore velut agmine factò, Veritatem Evangelicam Reformatam susci-peret ac propagaret;

§. LV. Cum enim Indulgentias in Germania insectaretur Lutherus, atque Zwinglius in Helvetia erroneam Papistarum doctrinam

Y 3

nam

(a) Inter errores ejus, quos Bulla Martini V. condemnavit, quique illi bullæ leguntur adjecti, & ille occurrit, artic. 42. *Fatum est credere Indulgentias Papæ & Episcoporum.*

(b) WHARTON loc. cit. fol. 42.

(c) BURNET. *Hist. Reform. Anglic.* loc. cit.

nam refelleret, ipsaque purior doctrina in Belgio lacertos moveret, & ubivis ferme pro Reformatione suscipienda libri emitterentur, fieri aliter ferme nequibat, quam ut hi in Angliam missi avidè admodum reciperentur, & in Anglicum sermonem ab his illisve transferrentur, tum ob præjudicia contra clerum corruptum concepta, tum ob illas quas diximus Lollardorum sententias, quæ jam à tempore Wiclefi per 150. annos in Anglia radices egerant, quippe cum maxima inter eas & Reformatorum dogmata esset conspiratio atque affinitas.

Certè (ut in annis ad Reformationis epocham proxime accedentibus tantum hæreamus,) cum A. 1511. d. 2. Maji sex Viri (a) & quatuor mulieres coram Archiepiscopo Warhamo comparerent, atque Lollardiarum (sic enim cunctas tum vocabant hæreses) accusarentur, ut sequentes abjurarent doctrinas, quas erroneas esse criminabantur, ipsis injunctum fuit:

1. In Sacramento Altaris (b) non esse corpus Christi sed panem materiale.
2. Sacramentum baptismi & confirmationis, non esse necessaria, nec utilia animabus hominum.
3. Confessionem peccatorum non esse faciendam sacerdoti.
4. A Deo non plus potestatis esse datum Sacerdoti quam Laico.
5. Solemnia matrimonii nec proficua esse, nec necessaria pro salute animæ.
6. Sacramentum extremæ unctionis, nec utile esse nec necessarium pro hominis salute.
7. Perægrinationes ad loca sacra, non esse utiles nec meritorias pro hominum animabus
8. Imagines Sanctorum non esse colendas.
9. Sanctos non esse adorandos, sed solum Deum.
10. Sacram aquam & sacrum panem non fieri meliora post benedictionem à Sacerdote factam, quam prius fuerant.

Sed & constat, quod sequentibus ejusdem anni mensibus plures alii eisdem abjurare debuerint articulos (c), quibus insuper duo adde-

(a) BURNET. l. c. p. 15.

(b) BURNET. l. c. p. 16.

(c) BURNET. l. c.



addebantur 1. Imagines crucifixi, Mariæ & aliorum sanctorum non esse colendas, eò quod factæ sint manibus hominum, nihilque sint quam trunci & lapides 2. Nummos & labores Peregrinationibus impensos esse inutiles.

Nam & A. 1509. *Elisabetha* quædam *Sampsonia* de *Aldermanbury* dicitur inter alia solenniter & juramento quidem retractasse, & fontem se esse publicè indicare debuisse, quod (a) „ Virtutem Sacramenti Altaris negasset, Sacerdote impiè vivente, „ docens, illud non nisi panem esse, nec posse Christum simul „ in cœlo esse & in terra; itemque, quod negasset Ascensionem „ Christi in cœlum: „ Tamen etiam liquidò colligi possit, eam utrumvis hunc articulum, negare vix potuisse, atque aded, in alterutro falso fuisse accusatam; Cum, qui asserit Christum cœlo receptum, eaque propter inclusum esse non posse sacramento eucharistiæ, is saltem adscensionem in cœlum negare non possit, nisi sibi met ipsi in terminis contradicat.

Ne jam de illis dicamus, qui cum abjurare nollent, quod se à veritate divortium fecisse negabant, propter easdem & similes doctrinas, ferale ignis supplicium effugere nequiverunt.

Nam & A. 1512. d. 5. Junii duo viri totidemque mulieres sequentem abjurare debuerunt articulum: *Quod in sacramento altaris tantum sit panis materialis, non autem corpus Christi*. Prouti d. 13. Sept. itidem duæ aliæ mulieres eundem abjurarunt articulum, eaque solenni abjuratione satis testatum fecerunt, quam Lollardorum tantopere exosorum, Doctrina, examussi conveniret, cum ea, quæ paulo post a Reformatis pariter atque à Reformatoribus, ubivis renovabatur atque instaurabatur Evangelii doctrina; Prouti hæc similesque Lollardorum opiniones, immane quantum eò contribuerunt, ut plebs majori cum alacritate atque promptitudine deinceps, ea quæ per Evangelicos emittebantur scripta reciperet, ipsamque doctrinam tanto imbiberet avidius, quanto ea dudum suppressa fuerat fervidius;

Interea tamen, Librorum Lutheri & collegarum ejus in Angliam

(a) BURNET. l. c. p. 16. 17. qui hæc omnia ex *Warhami* Archiepiscopi & *Fitz James* Episcopi Londinensis Indice circa hæreticos excerptis suæque Reformationis Historiæ inseruit.

gliam transportatio & in Anglicanum idioma translatio, uti proclivem multorum in Evangelicam doctrinam arguebat animum, ita novas adversus Lollardos (a) excitabat turbas, inquisitione tantopere crescente, ut ingens eorum numerus in retia Episcoporum & Subcommissariorum inciderit; quando, vel verbulum contra Ecclesiæ decreta loqui, imo liberos suos Orationem Dominicam, Decalogum & Symbolum Apostolicum in lingua vulgari edocere, piaculum erat, & sat criminis ad aliquem vinculis contrahendum & in carcerem conjiciendum; Hoc unum certè ob crimen jam anno 1519. Conventiæ in septimana Passionali d. 4. Aprilis, sex viros fœminamque *unam* supplicio affectos, memorat BURNETUS (b) *Longlandus* saltem, Lincolnæ Episcopus, tanta erga eos qui Hærescos suspecti erant, fuisse dicitur severitate, ut permultos adjudicaverit igni, dum interea reliqui cogerentur abjurare:

§. LVI. Neque tamen vel ita sufflaminari poterant purioris doctrinæ undique emergentes scintillæ, quippe cum metus equidem & coactio per aliquot tempus suppressere possit animi in Deum affecti cogitata, non verò instillare contrà animi sententiam dogmata falsa, nedum, ut quis seridè iis assentiatur, seque iis tradat, efficere possit; Est enim religio vera in universum divinum opus mentis liberæ, animique in quem nulli mortalium est imperium, aded ut illi frustra vis intentetur ad imprimendas alias de Deo & rebus divinis persuasiones, quam quibus per gratiam Dei est imbutus ac institutus.

Quidquid sit, HENRICUS Rex ejus nominis *Octavus*, qui tum Angliæ Regnum tenebat, quanquam deinceps meliora edoctus Anglicanæ Reformationi viam veluti paravit, eo tamen tempore infensissimus doctrinæ purioris hostis erat, & Papalium næniarum assertor acerrimus: Neque minorem ad sufflaminandam si pote doctrinam omnem puriorem, afferebat operam Thomas VOLSEJUS Cardinalis, & Archiepiscopus Eboracensis, qui uti tum singulari apud Regem pollebat auctoritate & florebat gratia, ita nihil non ad statuminandam sedem Papalem, quam ipse sibi aliquan-

(a) BURNET. l. c. p. 18.

(b) BURNET. l. c.

quando expetiisse constat, agebat; Tametsi verò is unà cum plurimis aliis de Reformationis necessitate erat persuasissimus, quippe qui pro *Reformando Clero* Anglicano Bullam (a) quoque Româ impetraverat peculiarem, quæ admodum severè animadvertit in ignorantiam Clericorum, qui dicuntur *traditi in reprobum sensum*; Uti etiam nunc legitur (b) *Richardi FOXI* Episcopi Wintoniensis eximia de necessitate Reformationis Cleri Anglicani ad Volsejum Epistola. Tamen ipsum in omnibus proprio tantum fastui (c) litasse & virulentum in Lutherum omnesque ejus affeclas fuisse, certum est; Id saltem constat, eum jam A. 1521. d. 13. Maji, de *Libris Martini Lutheri* (d) *extradendis* mandatum dedisse sub excommunicationis & hæreticorum ita dictis pœnis;

Ipse autem Rex eodem A. 1521. d. 20. Maji simulac de Luthero Papales superstitiones oppugnante rumor percrebuisse, non solum statim adversus eum insurgere, atque literas de Luthero expellendo conscribere ad *Ludovicum Palatinum* (e) satis acerbas, sed & pro eo Theologiæ scholasticæ studio & Thomæ Aquinatis, ex quo unice sapiebat, reverentia, non ferens ejus laudes deteri, Librum adversus Lutherum (f) publicare non est

Z

ve-

(a) vid. BURNET. loc. cit. fol. 11.

(b) vid. STRYPE. Memorabil. Ecclesiast. Reform. Anglic. in docum. Tom. I. fol. 19. & *Concilia Magna Britann.* &c. Tom. III. fol. 708. 709. unde eam documentis nostris Num. XX. inseruimus.

(c) *Volseji* Cardinalis characterem omnium optime delineavit Ill. BURNETUS in Hist. Ref. Anglic. fol. 4. 5. edit. Latin.

(d) Ejus Copia nobis exhibetur in *Johannis* STRYPE loc. cit. fol. 15-18. unde eam depromere & nostris documentis inferere volumus Num. XXI.

(e) Has nobis conservavit Cl. KAPPIUS in Spicileg. Tom. II. p. 458. seqq. unde eas excerptæ, atque inter documenta huic volumini subnexa referre juvabit Num. XXII.

(f) Num ipse, num vero alii eum conscripserint, hujus loci non est, ut disputemus; Quamvis enim Lutherus in Responsione, *Ednardo Leo*, (qui ex disputationibus cum ERASMO satis est notus, & postea Archiepiscopus Eboracensis fuit) eum attribuere malit, suspicatusque fuerit, alium quendam sub Regis nomine scripsisse; Tamen, quod BURNETUS nihil talè commemorat, minime taciturus, si quid eò pertinens eruisset,

me-

veritus, in quo illum oppugnat, & Judicium illius de indulgentiis convellit, pontificatum autem defendit, omnemque illam disputationem de sacramentis ecclesiæ reprehendit, sumto scribendi argumento ex libro Lutheri *de captivitate Babylonica*, numero admodum emissio.

Magni hunc Regis librum faciebat Clerus, tanquam doctissimum quod sub sole esset opus. Comparabant Regem cum Salomone, omnibusque Imperatoribus Christianis, qui unquam fuerunt, præferebant. Hæc erat adulandi materies multis annis. Pontifex Leo X. ob fidem defensam gloriosum illum *Defensoris Fidei* titulum Regi tribuebat (a), quinimo Indulgentias concedebat quibuscunque eum legentibus, atque in Epistola privata ad Henricum data, miris laudibus hanc operam efferebat, ita scriptam ab eo celebrans, *ut spiritum Sanctum affuisse adpareat*. Quamquam Lutherus ex adverso minime territus, sed elatior potius factus, quod tantus Rex secum certamen iniisset, non sine magna acrimoniarum mixtura responderet:

Ipsa autem, uti diximus, disputationis materia, non erat illa, (quod

merito ipsum Regem pro auctore reputamus. Libri titulum exhibuimus in *Introd. nostr. ad Hist. Reform.* §. XIII. p. 21. not. (a). Cæterum ad calcem ejus à Rege ad Pontificem missi, Rex manu sua hoc distichon subscripserat;

Anglorum Rex Henricus, Leo decime, mittit

Hoc opus, & fidei testem & amicitiam.

(a) Hujus Concessionis Acta originali hujus libelli editioni Londini 1521. in ædibus Pynsonianis procurata (quam mea servat bibliotheca) sunt inserta, ubi inter alia ipsi Bullæ Pontificiæ pro ejus operis confirmatione inserta leguntur hæc verba: „Nos, qui Petri . . veri successores sumus, „& in hac sancta sede, à qua omnes dignitates ac tituli emanant, sedemus, habita super his, cum fratribus nostris matura deliberatione, de eorum unanimi consilio & adsensu, Majestati Tuæ titulum hunc, videlicet „*Fidei Defensorem* donare decrevimus . . . . . mandantes omnibus Christiani fidelibus, ut majestatem tuam hoc titulo nominent: & cum ad eam scribant, post dictionem *Regi*, adjungant, *Fidei Defensori*. „ Adjecta legitur hæc solennis verborum formula: *Librum hunc Henrici VIII. Angliæ & Franciæ Regis potentissimi contra Mart. Lutherum legentibus, decem Annorum & totidem quadragenarum Indulgentia, apostolica auctoritate concessa est.*

(quod graviter queritur Lutherus (a),) *de capitibus vera Christianæ doctrinæ, non, de fide, spe, charitate, baptismo, sacra cœna, nec de lege, peccatis, morte, libero arbitrio, gratia; non de Christo, de Deo, judicio novissimo, cœlo, inferno, aut de Ecclesia & similibus, quæ scire oportet Christianum, & ad salutem sunt necessaria; sed de Papatu, Conciliorum decretis, doctoribus, indulgentiis, purgatorio, missa, Academiis, votis monasticis, Episcopis, traditionibus, cultu sanctorum, novis sacramentis, quibus Ecclesia non modo potest saluberrimè carere, verum etiam ne consistit quidem, nisi iis aut careat, aut iis pro libero arbitrio utatur.*

Hæc erant illa quæ defendebat Henricus, & hæc *Fides* illa erat, cujus *defensæ* præmium ille tum referebat titulum a Leone datum, & deinde *Rosam auream* (b) ab Hadriano donatam, quo utroque tamen dono is ita deinceps est usus, ut datorum non multo post pœniteret Pontifices, uti suo loco dicitur. Hi sunt denique illi articuli (c) quorum prætextu tot myriades hominum, Roma id urgente, vel sub carnifice vel bellorum furis perierunt.

Interea tamen, eadem illa Disputatione, (quæ à Luthero vigoroſe nimis, & posthabita quam Majestati Regiæ debebat veneratione instituebatur) factum est, ut tantò magis Episcopis, & Clericis, totique Pontificio Choragio exosum fieret Lutheri & Lutheranorum nomen, quantò magis ejus Doctrina quorundam se insinuabat animis, eosque ad Reformationem urgendam & ambiendam exstimulabat.

Rex saltem, vehementer illa Lutheri responsione exacerbatus, omni nisu, ferro & igne adversus Lutheranismi vel suspectos vel reos favire, nec quicquam eorum omittere, quæ ad extirpandam illam sectam facere poterant. Sic enim eodem hoc A. 1521. d. 20. Octobris (d) ad omnes Dioceſeos *Lincolniensis* Judices

Z 2

ac

(a) Apud SECKEND. Histor. Luthr. I. §. CXVI. fol. 189.

(b) De *Rosæ aureæ* dono tum temporis Pontificio, conf. *Introd. in Histor. Reform.* p. 231. & docum. ad Tom. II. p. 10. 11.

(c) SECKENDORF. l. c.

(d) FOX Ecclesiastical Histor. Tom. II. fol. 39. qui ipsam Regis Epistolam ex Autographo exhibet, quæ & legitur in *Conciliis Magn. Britann.* volum. III. fol. 698.

ac magistratus gravissimam misit Epistolam, qua, „ut velint Jo-  
 „hannis Longlandi Episcopi Lincolnienſis in hæreticos inquisitioni-  
 „bus & prolatis sententiis, quantum in ipsis est succurrere, eas-  
 „que sine ulla mora exsequi, imperabat. Sed &, mittebat inter  
 alia A. 1523. feciale cum literis d. 20. Januarii, ad Saxonie  
 Principes, *Fridericum* (a) ejusque fratrem *Johannem*, & patru-  
 elem *Georgium*, & de Luthero graviter conquestus, quantum ab  
 ejus doctrina periculum ipsis immineat, totique Germaniæ, com-  
 monſtrare annitebatur, nec eſſe quod contemnunt aut parvi fa-  
 ciant, nam & Turcicam illam immanitatem, quæ nunc tam late  
 graſſetur, ab uno atque altero homine perduto primam duxiſſe  
 originem; & vicinam Bohemiam ipsis documento eſſe, quanti  
 referat, nascenti malo ſtatim occurrere: Monet autem, „ne  
 „Luthero permittant, ut Teſtamentum Novum lingua vulgari di-  
 „vulget; Sic enim jam eſſe notum artificem, ut dubium non ſit,  
 „quin bene ſcripta male vertendo pervertat atque depravet (b). „

Et, *Georgius* quidem Saxo, reſponſa dabat Luthero valde infeſta,  
 ſed parum tamen nociva, Emſerus autem, publicato (c) mox illo  
 inter Regem & *Georgium* commercio, ægre facere Luthero vo-  
 lebat. *Fridericus* interea Elector cum Fratre ita reſpondebat, ut  
 litem inter Regem & Lutherum actam à ſe amolirentur.

Et fuit hoc impenſiſſimum in Luthero ejusque affectis perſe-  
 quendis ſtudio, dubio procul, ratio, quod eodem hoc anno *Cle-  
 mens VII.* nuper ad ſedem Papalem evectus, novam ederet Bul-  
 lam (d) de titulo *Defenſoris fidei* confirmatoriam, in qua denuò  
*librum Henrici VIII.* dicit ſancto diſtante ſpiritu ſcriptum, & iis  
 luminibus ingenii ſcientiæque reſertum, ut facile appareat, optimam  
 naturam quocunque ſe verterit, ad omnia aptam eſſe, optimam vero  
 voluntatem etiam Dei ope & munere in cunctis felicem eſſe & fortu-  
 natam.

Ne-

(a) SLEIDAN. p. 53. b.

(b) De hac Angliæ Regis legatione documenta authentica publicavit  
 Ern. Sal. CYPRIANUS Tom. II. Tenzel. p. 266. ſq. Coll. cum *Epi-  
 ſtolis Gothanis* a ſe editis p. 9. ſqq. unde ipſam decerpere Epistolam, eam-  
 que documentis ad hoc Volumen inferere conſtituimus. Nam. XXIII.

(c) De *Emſero*, vid. Introd. in Hiſt. Ref. §. CVII. p. 256. & §. CXXV.  
 pag. 316.

(d) Ea legitur in *Conciliis Magnæ Britanniæ* vol. III. fol. 702. 703.

Neque vero ipse tantum Rex Lutherò adversabatur, sed & Erasmo Roterodamo eodem illo tempore A. 1524. persuadet, ut stylum stringat adversus Lutherum; Jamque minabantur Angli, atque inter eos *Cusbertus Tonstallus*, Episcopus Londinensis, cujus virulenta satis ea de re legitur ad *Erasmum* (a) Epistola, se salarium annuum, quo fruebatur, ipsi subtrahturos, ni scriberet, atque testatum faceret, quod juratissimus esset Lutherò, unde mense Octobri *de Libero arbitrio* contra Lutherum diatriben pœne invitum (b) emitte debuit.

§. LVII. Sub idem tempus, duumviri singularis probitatis atque doctrinæ laude florebant, *Johannes FRYTHUS* & *Wilhelmus TYNDALLUS*, utrique Angli, quos ab oblivione hominum, cum eorum opera multis modis Reformationi Anglicanæ salutaris fuerit ac proficua, ut vindicemus, ante omnia videtur necessarium.

Prior, *Johannes FRYTHUS* imprimis religionis fama clarus fuit, quamquam is quoque admodum Juvenis tristissimum longæque indignissimum subire debuerit supplicium; Dicitur autem is tanta floruisse eruditionis laude, ut in omni literarum politionum excellentia & gloria vix habuerit apud suos ea certe ætate parem, tanta deinceps fulsisse pietate, ut utra in parte laudatior fuerit, quum utraque esset laudatissimus, difficile dictu sit. Oxoniæ (c) igitur primum versari in studiis cœpit, enutritus in ea schola, quam *Aulam* illi appellant *Marianam*. Et refertur, eum à natura singulari amore flagrasse erga literarum quibus destinabatur studia, accessisse deinceps ingenii facilitatem atque promptitudinem singularem ad arripienda quæ proponebantur omnia, diligentiam denique atque assiduitatem pœne incredibilem, quo factum fuerit, ut non tam fuerit φιλομαθής, quam brevi temporis spatio evaserit πολυμαθής:

Eo in curriculo, quum per aliquot annos se exercuisset, non  
 Z 3 sine

(a) Inter Epistolas Erasmi volum. I. Ep. 656. p. 771. 772.

(b) Certe ipse ERASMUS in Epist. ad Lud. Vivem fatetur, se dum de libero arbitrio scriberet, liberum arbitrium perdidisse, aliud sibi animum didasse, aliud scripsisse calammum.

(c) Conf. FOXUS in Commentariis rer. gestar. in Ecclesia fol. 127.

sine magno utriusque literaturæ profectu, tandem in notitiam incidit ac consuetudinem *Gulielmi Tyndalli*, cujus auspiciis & ductu femina tum primum Evangelicæ doctrinæ ac sinceræ pietatis, pectore recondidit.

Parabat eo tempore *Th. Wolsejus*, gloriæ suæ famæque proteclandæ intentus, novum in Academia Oxoniensi Collegium (a) quod tum *Frediswoodii*, deinceps *Christi* nomen gessit, maximo apparatu, atque, ne non illud illustre foret atque splendidum, varios in illud recipiebat, ut quisque in ulla literarum ac disciplinæ facultate ceteris præeminebat, atque inter hos quoque *Joannem FRYTHUM* nostrum, *Gulielmum Tindallum*, atque alios, qui tamen haud ita diu post, simulac rectius de rebus religionis sentire videbantur, hæreseos insimulati à Cardinale, mox in demissam & subterraneam (b) ejus Collegii speluncam incarcerati sunt. Et quanquam tum quidem ex ea Frythus noster evasisset liber, non diu tamen tranquillo esse licuit. Etenim gliscente magis ac magis suspicione ac invidia Frithiani nominis, continuo sava cum excepit persecutio; Quà coactus, ad annos fere quatuor Angliam fugiens secessit in Germaniam; Sed iis elapsis, dum in patriam revertitur, infatigabili Thomæ Mori, quocum ei circà quædam doctrinæ capita lis erat, studio, atque in hæresin omnem odio, factum est, ut denuò carceri manciparetur, quando A. 1533. d. xxii. Junii in ipso ætatis flore puriorem religionem sanguine suo confirmare debuit:

Fuerunt ejus scripta varia, quæ A. 1573. simul typis excusa prostant, & sunt inter ea (c) Tractatus de *Purgatorio*, itemque Responsio ad *Job. Rastalli* dialogos, de *Purgatorio*, Responsio ad *Thomæ Mori* dialogos de *Hæresibus*. Responsum ad *Joannem Fischerum Episcopum Roffensem*. Epistola scripta ad fideles Christi & Evangelii ejus affeclas, ex carcere 1532. Speculum, sive *Ars semet ipsum cognoscendi*; *Antithesis inter Christum & inter Papam*. De *sacramento corporis & sanguinis Christi* adversus Thomæ Mori exceptiones & sim. Enim-

(a) BURNET edit. Latin. p. 13. conf. *Ant. WOOD*. in *Historia de Antiquit. Acad. Oxon.* Lib. I. fol. 248. 249.

(b) FOXUS lib. cit. fol. 128. WOOD loc. cit. fol. 251.

(c) *Ant. WOOD* Athenæ Oxoniens. fol. m. 34.



Enimverò, quamvis ejus fuerit Doctrina, ut paucis evolva-  
mus, necesse erit: Et quidem, quod ad *Sacramentum corporis &  
Sanguinis Christi* adinet, eum hæc quatuor potissimum de eo de-  
fendisse capita (a) certum est. 1. Quod non sit necessarius fidei  
sub damnationis periculo articulus. 2. Quum Christi naturale  
corpus pari conditione omnem corporis nostri proprietatem (ex-  
cepto duntaxat peccato) subeat, fieri non posse, nec esse con-  
sentaneum, ut duobus pluribusve simul locis præter naturam  
corporis nostri contineatur. 3. Deinde, neque hic quicquam  
necesse esse, cur verba Christi juxta *το πρῶτον* literæ accipiamus,  
sed potius idiotismum ac phrasin locutionis observantes, phrasen  
cum phrasibus juxta reliquæ scripturæ analogiam componamus.  
4. Postremò, quo pacto juxta veram & genuinam Christi insti-  
tutionem suscipi oporteret: quantumlibet ab ea sacerdotalis hæc,  
quæ hodie subrepsit, institutione diffiliat.

Hanc sententiam, cum aliquando, non tantum sermone fami-  
liari protulisset, sed etiam, hoc amico quodam veteri aliisque ami-  
cis suadentibus, scripto consignasset, factum est, ut nefaria *Gu-  
lielmi Holti* cujusdam proditio, propter eam deferretur apud *Tho-  
mam* MORUM Regni Cancellarium, & acerrimum Evangelii-  
corum adversarium. Neque verò in Moro ulla mora fuit, quin  
hunc Frythi libellum refutare aggrederetur, imprimis, quia eo-  
dem illo libello ea quoque circa reliquas sacramentorum causas  
protulerat, quæ cum Pontificiorum doctrina conciliari non po-  
terant. Sic enim tres esse causas asseruerat, cur instituta essent  
sacramenta: *Primam* explicat Augustinus (b) his verbis contra  
Faustum scribens: *In nullum nomen religionis seu verum seu falsum  
coagulari homines possunt, nisi signaculorum seu sacramentorum visi-  
bilium consortio colligantur, quorum sacramentorum vis inenarrabili-  
ter valet plurimum, & ideo contempta sacrilegos facit. Impie quippe  
contemnitur, sine qua perfici non potest pietas &c.* Altera est, ut  
sint adminicula fidei alicujus in pectoribus nostris infigendæ, si-  
mul ac confirmandæ divinæ promissionis. Sed hunc sacramento-  
rum usum multi sunt, qui nesciunt, plures, qui perperam ac  
præ-

(a) FOXUS rer. in Eccles. gestar. comment. fol. 128. 129.

(b) FOX l. c. fol. 130.

præposterè pervertunt, signa pro rebus accipientes atque colentes etiam; nihilo fere meliori ratione, quam si quis hederam, quæ tabernæ vinariæ appenditur, exfugat, suam hinc sitim sedaturus; nec interim tamen tabernam, ubi vinum est, ingreditur. *Tertio* deinde usui subserviunt, ut ad publicas Gratias atque Doxologias Deo benefactori agendas, fidelium animos exfuscitent.

Responsum igitur MORUS parat adolescenti (quo nomine per totum libellum Frythum appellat) sed ita, ut librum semel editum ac publico ostensum, mox deinde a typis, omnibus modis curaret supprimendum, fortassis ne ad Frythi manus ille deveniret; At vero Frythus jam tum in carcerem compactus, ejus copiam adeptus, illi respondet iterum (a), nihil prætermittens, quod ad absolutam ejus rei pertractationem quisquam desiderare posset, & illustre præbens documentum quanto validior mendaciis sit veritas. (b) Morus enim magna cum eloquentia, Frythus vero simpliciter & sine artificio scripserat, & ea tamen inter libros illos est differentia, ut qui illos confert, facile animadvertat, *illum ingeniosum esse malæ causæ defensorem, hunc vero simplicem veritatis assertorem.* Præterquam quod Frytho deesset quidquid ad descriptionem requiritur; Erat carceri inclusus, deerant libri, nec quicquam ad manus habebat, præter nonnullas prius collectas annotationes, quin imo, catenis ita erat oneratus, ut vix commode sedere potuerit.

Erat vero & hoc in sententia Frythi peculiare (c), quod censeret, „ non esse movendam litem de modo præsentiae Christi „ in sacramento; qualemcunque etiam quis de eo foveret opinionem, nisi error accedente adoratione degeneraret in idololatriam, sicque evaderet practicus, perinde esse; „ Ut exinde col-

(a) Notari tamen debet, quod ejus responsum tum equidem (referente BURNETO Lib. II. fol. 97.) in lucem non prodierit, sed quod ejus apographum postmodum Cranmero fuerit traditum, qui in suo adversus Gardinerum Apologetico, magnam è Frythi libris lucem accepisse fassus, præcipua argumentorum præsidia ex illis depromsit. Est autem typis impressum illud scriptum A. 1573. inter reliqua ejus Opera.

(b) BURNET. Hist. Ref. L. II. fol. 97.

(c) BURNET. l. c. fol. 98.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43



**GULIELMUS TYNDALL.** *Martyr.*

*Te puram docuit Christi Sapientia legem  
TYNDALLE, optatæ quæ tibi causa necis.*

colligatur, quam litem illam Lutherum inter & Zwinglium exortam probaverit minime, ita tamen ut ipse Zwinglii sententiæ fuerit addictior.

Neque vero ibi substitit Frythi nostri fervor, quippe qui & de *Purgatorio*, cum *Joh. Fischeo* Episcopo Roffensi, cum eodem *Tb. Moro*, & cum *Raffallo*, Mori genero, contentionis ferram reciprocare debuit, quorum alter doctorum præfidiis, alter scripturæ contextu, tertius naturalis Philosophiæ adminiculis, in eum involarunt, ita tamen, ut in ipsa contentione Rastallus ad frugem rediisse dicatur, & in Frythi partes secessisse.

Postquam vero ita cum tribus his calamo & scriptis conflictatus esset, Lambethum perductus, apud Cantuariensem primum, dein apud Wintoniensem causam egit, atque postremo Londini in publico Episcoporum confesso in judicium revocatus, constantissime causam (a) equidem tuebatur, eo tamen cum eventu, ut hæreseos, uti tunc erat capitale, crimen evitare non potuerit, quin potius civili magistratui (pro illorum temporum more) traditus doctrinam puriorem sanguine confirmare debuerit, vivicumburio d. 4 Julii A. 1533. in ipsa urbe Londinensi sublatus.

§. LVIII. *Gulielmus* autem TYNDALLUS, Frythi nostri amicus, in finibus Walliæ natus, atque in Academia itidem Oxoniensi institutus, primo per Lutheri libros magna cum sedulitate perlectos, ad veritatis notitiam pervenisse dicitur, quam, ut postmodum aliis instillaret (b) ita omnem navavit operam, ut maximo jure deinceps a Foxo, atque aliis, *Anglorum* dictus fuerit *Apostolus*. Id autem, quò feliciter faciliusque perficeret, primum in vertendis utriusque Testamenti libris pariter cum Frytho suo, utilem cumprimis ac salutiferam Anglis omnibus navavit operam (c). Addidit & complura alia de variis argumentis con-

A a

scripta

(a) Quo modo & qua ratione is in Episcoporum judicio suam fuerit tuitus causam, ipse brevi commentariolo enarrat, misso scripto e carcere ad amicos suos, cujus brevem summam sed memorabilem exhibet FOXUS loc. cit. fol. 132. 133. 134.

(b) FOXUS l. c. fol. 138.

(c) Ea de Versione, & de iis quæ circa eam sunt memorabilia, egimus in *Historia Reform. Belgicæ* §. XXXVII. pag. 107. uti alia quædam deinceps quoque à nobis monebuntur.

scripta opuscula; partim metaphrastica, cum permultos eximios libros & inter eos *Erasmi Enchiridion militis Christiani* (a) Anglicè reddiderit; partim didascalica, in quibus est illud nobilissimum ejus scriptum *de Christiana obedientia*, in quo salutari dexteritate ad omnes officii partes Christianas mentes erudit; partim polemica & elenctica (b) *contra Tb. Morum* atque alios, quæ non sine ingenti multorum applausu, majorique fructu perleguntur.

At vero, idem ille cum in Comitatu Glocestriensi Nobilium pueris informandis operam suam addiceret, atque à Pontificiis & sacrificiis, professionis suæ nomine divexaretur, solum vertere est coactus, sicque primo Londinum, deinceps, cum nec ibi subsistere posset, relicta Anglia primò Germaniam adiisse dicitur, atque ibi cum Martino Lutero collocutus fuisse, eodem fere tempore, quo Bibliorum & cumprimis N. T. Versionem adornaverat, quando tamen haud ita diu post, cum ex Germania in Brabantiam descendisset, procurantibus non sine dolo multiplici Episcopis, apud Antverpienses est captus, in carcerem abductus & post annuam custodiam A. 1536. Vilfordiæ Brabantiae oppido ad ignis supplicium condemnatus; cujus extrema in rogo verba hæc fuerunt: *Domine, Regis Angliæ oculos aperi.*

Est eximium de eo BALÆI (c) testimonium, dicentis: „In Anglica regione primus habebatur post Wiclefsum Tyndallus, qui divinæ veritatis contra iniquos Balaamitas promoveret causam, ac populum recta erga Deum fide institueret. „

Per hos igitur Viros præclaros & eorum labores in incrementum doctrinæ salutaris exantlatos, factum est, ut Anglia brevi temporis spatio Veritatis Evangelicæ gustu imbueretur, multique Reformationis, quam dudum anhelaverant omnes boni, studio inflammarentur. (d)

## §. LIX.

(a) v. H. H. Heroologia Anglic. T. II. p. 148.

(b) Sunt hæc *Gulielmi Tyndalli* scripta, una cum *Joh. Frythi & Roberti Barnesii* opusculis collecta atque uno volumine impressa. Londini A. 1573. fol.

(c) BALÆ. de Scriptoribus Britann. Centur. III.

(d) Conf. BURNET. Lib. 1. fol. 17. ubi rationes investigat, quare tam alacriter, levi data solummodo ansa, Reformationem susceperint homines.

§. LIX. Sed, antequam ulterius in Reformationis Anglicanæ historiam me immittam, pauca quædam juvat hic inferere ad primordia ejus spectantia, quæ ex Universitatis Oxoniensis Archivo leguntur cruta, atque ab Antonio WOOD studiosè, quam non sine partium studio, relata.

„ Incipiebat enim, ut WOODII utamur verbis (a) ad Ann. 1521.) Hæresis Lutheriana (talis enim illa tempestate ubique ferè habebatur) latius diffundi, librosque viri ejus & doctrinam sedulo per Academiam nostram (Oxoniensem) spargebant nonnulli, quare literas huc transmissit Wolsejus, de Academicis quibusdam Londinum amandandis, qui novas illas opiniones excuterent & refutarent contra fidem Catholicam militari visas. Quapropter habito ea de re Academicorum senatu, Thomas Brynknoll a collegio sub id Lincolnensi, Johannes Rynton Minorita, Johannes Roper e collegio nuper Magdalensi, & Johannes de Coloribus, S.S. Theol. Professores nominantur, qui Londini in ipsius Cardinalis ædibus convocationem solennem, cum aliis Viris eruditis, Regniq; Præsulibus celebrantes, doctrinam Lutherianam, tanquam veritati Christianæ prorsus repugnantem, damnarunt, cujus censuræ apographum Oxoniam post paulo transmissum est, & Horologio in cœmiterio australi divæ Mariæ sito a Nicolao Krätzero, affixum, Lutheri libris & in Academia nostra & in Cantabrigiensi illa igni aliquanto post concrematis.

„ Quod prædictos attinet Oxonienses, eorum juxta quilibet ac Eduardus Powell S.S. Theol. Doctor, Ecclesiæ Sarisburiensis canonicus, Collegii autem Orielenfis haud ita pridem alumnus, libellum deinde contra Lutherum conscripsit, quorum opusculis conventui Academico palam recitatis, acclamatum est abunde, datis porro de iisdem libellis ad Henricum VIII literis, quibus laudatum præ cæteris Powellum atque mirifice deprædicatum reperies, cujus Tractatus libros binos complectebatur, primo de Summo Pontifice & Eucharistia sacramento, altero de Sex sacramentis inscripto. Opusculo quidem illo in tantam apud Henricum gratiam influxit Powellus, ut

A a 2

„ ad

(a) WOOD Histor. & Antiq. Oxon. Lib. 1. fol. 247.

„ ad maximas brevi dignitates evehendum iri nemo dubitaret....  
 „ Lutherum præterea scriptis impetivit *Richardus Kedirmisser*  
 „ Abbas Wynchcombiensis, qui & altricem habuit Oxoniam,  
 „ cujus perinde ac retrodictorum libros typis voluit mandari  
 „ Wolsejus, at vero, voto ejus repugnabat Academia. „ Hucusque  
 WOODUS loco citato, qui ad Ann. 1526. sequentia habet. (a)

„ Vires jam in dies colligebat Schisma, quod vocabant Lu-  
 „ therianum, inque Collegio potissimum Cardinalitio pullula-  
 „ bat, dum Cantabrigienses nonnulli nobiscum hucusque com-  
 „ morantes, idem præcipuè foverent. Inter partium earum adju-  
 „ tores primum nunc obtinebat locum *Johannes Clarke*, junio-  
 „ rum sodalitiæ ejus Canonicorum alter, cujus & lectionibus  
 „ privatis & disputationibus frequentes interfuerunt Academicæ,  
 „ iique e Graduatæ haudquaquam postremi; qui Virum porro  
 „ illum ob pietatem & eruditionem haud vulgarem tanto in  
 „ pretio habuerunt, ut de dubiis eum opinionibus creberrime  
 „ consulerent, aut ipsum adeuntes, aut, si quid, quo minus id  
 „ fieret prohiberet, quæstiones scriptis mandatas transmitten-  
 „ tes; qua in re *Antonii* cujusdam *Delaher* Aulæ S. *Albani*  
 „ alumni, opera ut plurimum utebantur. Cætus insuper priva-  
 „ tos agitabant Lutheri sequaces, in quibus ubi preces ad Deum  
 „ consociarant, de promovendis Viri dogmatis, (quæ utique  
 „ libri quidam quos una evolvebant explicata complectebantur)  
 „ consilia inibant.

„ His assensu sunt *Nicolaus Owdall* vel *Udale* & *Johannes Dyott*,  
 „ ut alios, e collegio pariter *Corporis Christi* omittam; de qui-  
 „ bus certior cum fieret ejusdem Fundator, vehementer indoluit,  
 „ hæreseos utique profectum instituisse se arbitratus. Præ-  
 „ dictis accedunt e Collegiis Magdalenenfi, Cantuariensi, Glo-  
 „ cestrensi, S. S. Bernardi, & Mariæ complures, quorum sane  
 „ nonnulli Palinodiam cantabant, aliis autem Sodalitiis exter-  
 „ minari, immo in custodia ad mortem usque detineri, vel  
 „ etiam in cineres cum libris suis redigi malebant, quam doctri-  
 „ nam quam professi fuerant revocare.

„ Nil vero quicquam profecerunt Pontificii, quamvis doctis-  
 „ „ sumus

(a) WOOD Lib. cit. fol. 250. 251.



simus eorum quisque, placita hæc in Concionibus juxta & disputationibus omni studio convelleret.

Idem ad Ann. 1527. hæc habet. „ Ad accelerandum doctrinæ Pontificiæ exterminium momenta haud levia adferebat *Thomas Garret* Vici Mellei Londini Curatus, qui a Lutheri sequacibus nonnullis transmissus, libros varios attulit, & inter Academicos spargebat plures sacræ paginæ locos tractantes, speciatim vero Testamentum Novum, secundum Versionem primam *Tindallianam*, primamque libri ejus partem, cui *Unio dissidentium* nomen fuit. Hæc non ita diu Cardinalem latebant, qui de *Garreto* nobiscum agente certior factus, literas confestim ad Commissarium Academicum dedit, ut explorandum eundem carcerique mancipandum curaret præcipientes; quæ cum *Garreto* innotescerent, Oxonia clam se proripuit, huc autem, quibus malis avibus nescio, infra bidduum regressus, inque eodem quo prius domicilio hospitatus, a Procuratoribus prehensus est, & Commissario, quem dixi, Collegii Lincolnienſis hac tempeſtate Rectori, in manus traditur. Is habito partim de criminibus quorum insimulabatur examine, in cameram suam, quoad usque a precibus ipse vespertinis reverteretur, virum conclusit, qui occasione arrepta clam interea aufugit, & ad *Delaberum* præfatum, in Collegio tunc Glocestrenſi commorantem, sese contulit, a quo vestitu seculari instructus fugam ulteriorem accelerabat. Ita jam percitus Commissarius, nec labori nec sumptibus perpercit, quo *Garretum* denuo prehenderet, *Delaberi* autem aliorumque quos de eodem recepto suspectos habuit, cameras sedulo rimatus, ad se postremo dictum accersivit, utpote quem elapsus adiisse *Garretum* probe intellexit; virumque meticulousum, habita coram *Londono*, & *Hygdono*, Doctoribus, super omni re quæſtione, eo denique minis adegit, ut non tantum amici latebras, sed & *Oxonienſium* viginti & duorum, *Garreto* occulte faventium, librosque ab eodem coëmentium, nomina patefeceret.

„ Dimisso *Delabero*, viris illis per ministros academicos mandavit Commissarius, ut coram se comparerent, quibuscum,

„ habito viritim examine, tam callide egit, ut de libris variis,  
 „ hæreticæ pravitatis stigmatibus notatis, (in suis utique partim,  
 „ partim in aliorum Luthero addictorum manibus) falsi fuerint,  
 „ quibus exploratis pariter & occupatis, rem omnem Cardinali  
 „ per literas aperuit Commissarius, unde WOLSEJUM dolor  
 „ haud levis incescit, qui Epistolas ad nos plures propediem dedisse  
 „ reperitur, atque alteram speciatim, e qua pauca hunc in lo-  
 „ cum transcribere alienum non erit: *Amici nostri* (inquit ille)  
 „ *quamplurimum dilecti salutem: Non facile explicaverimus, quam*  
 „ *graviter nos commoverint ea, quæ præter omnium expectationem*  
 „ *vestris nuper literis significatis, nec uno in loco hæresin, vel nec*  
 „ *obscuram hæresis suspensionem aliquorum male affectorum improbi-*  
 „ *tate succrevisse; nil certo vobis poterit nuntiari molestius, quam*  
 „ *eam Academiam, in cujus virtutibus maxime gloriabamur, & quæ*  
 „ *sana eruditione, firmissimo semper artium præsidio existit, &*  
 „ *quam vobis omnibus puram, illesam, illibatamque enoptavimus,*  
 „ *in tantam nunc infamiam & perniciem incidisse &c.* Academi-  
 „ cos deinde hortatur ille ut de reprimenda Lutheri doctrina se-  
 „ dulo deliberarent, male scilicet metuens, ne per Collegium  
 „ brevi suum penitus diffunderetur; utque, ejusdem vel com-  
 „ pertos, vel haud injuria suspectos, in carcerem detruderent,  
 „ poenisque aliis mulctarent, mandabat; quæ cum præstitisset  
 „ Universitas, Diocesanus super rebus gestis certiore fecit,  
 „ a quo etiam efflagitavit, ut quoniam Lutheranorum coryphæus  
 „ esset *Johannes Clark*, Collegii Canonicus, eundem *Wolsejo*  
 „ deferrent, prout merita exigenter, poenas luiturum.  
 „ Ad Ann. 1528. „ Ad *Garretum* jam redeo, qui cum haud ita  
 „ caute & prudenter fugam adornaret, ad *Hinxeiam* S. Lau-  
 „ rentii, haud procul Oxonio, capitur, carcerique mancipa-  
 „ tur. Ad Commissarium post paulo & Doctorum aliquos cita-  
 „ tus, criminum multorum, hæresin tangentium, reus pronun-  
 „ ciatur; cumque *Delabero*, quem prædiximus, fascem a Bea-  
 „ ta Virgine ad sanum S. *Fridorwyde* in solemnem processione  
 „ portare jubetur; quo peracto in cornobium *Osmiensis*, tam-  
 „ quam in firmam custodiam compingitur uterque, ulteriorem  
 „ adhuc sententiam expectaturus.

„ Quod

„ Quod *Lutheranos* attinet ad Collegium *Cardinalitium* spec-  
 „ antes, in cavernam profundam sub ædibus suis, adservando  
 „ pridem salı inservientem, detruduntur, quorum nonnulli con-  
 „ tractis ex injuria loci morbis animam paulo post exhalarent.  
 „ Horum de numero erant *Johannes Clark*, *Henricus Sumner* &  
 „ Dominus *Bayley* Artium Baccalaureus. Cæterum, amicorum  
 „ precibus fœdissimo ergastulo liberatus magister *Bettys*, *Can-*  
 „ tabrigiam contendit, & mutata sententia, studiis ibi in-  
 „ cumbens, non multo post ad dignitates haud modicas eve-  
 „ ctus est. De occultatis *Clarkii* libris postulatus est *Richar-*  
 „ *duſ Tavernerus*, at vero illi Cardinalis ipse patrocinatus est,  
 „ virum scilicet musicæ tantum operam navantem, nullas un-  
 „ quam Ecclesiæ turbas daturum pollicitus; quem tamen fe-  
 „ fellit abunde conjectura, nam in Pontificia exterminanda, &  
 „ *Lutherana* doctrina propaganda haud inutiliter postea desuda-  
 „ vit *Tavernerus*. In custodiam porro traditi sunt *Johannes Fryth*,  
 „ & *Thomas Lawney* cum aliis nonnullis, qui libertate furtim  
 „ potiti, Oxonio se confestim proripuer. *Lutheriana* insuper  
 „ hæresi tactus memoratur *Thomas Curthoppe*, atqui eadem  
 „ deinde revocata in Collegii *Orielenſis* socium sub id cooptratus  
 „ est. Quod ad aliorum Collegiorum alumnos spectat, in *Bo-*  
 „ *cardo* Caltrumque Oxoniense, haud pauci compingebantur,  
 „ multasque calamitates perpeſſi sunt, licet, habito de quovis  
 „ examine, quibus denique pœnis affecti fuerint, parum liquet.  
 „ Eorum de numero fuere *Edmundus Gareſet*, Capellanus secu-  
 „ laris, & Mag. *Richardus Porter*, quorum postremus purgasse  
 „ se de hæresi furtur, & pristinum in locum reſtitutus fuiſſe.  
 „ Quo autem tempore contra doctrinam *Lutherianam* Anathe-  
 „ mata Pontificia vibrarentur, Doct̃or. *Richardus Maudlyn*,  
 „ Archidiaconus *Leiceſtrenſis*, eandem concione impugnavit;  
 „ atque *Johannes* quidem *Holyman* Monachus *Readingenſis*, (e  
 „ collegio is novø prodierat) instante *Hugone*, Abbate *Readin-*  
 „ *genſi*, *Londinum* miſſus est, concionem pro gradu (quod  
 „ *Oxonix* ex statutis fieri oportebat) ad crucem *Paulinam* ha-  
 „ biturus, in qua doctrinam *Lutherianam*, acerrime, prout in  
 „ mandatis acceperat, impetivit. „

§. LX. Ex iis autem, quæ modo retulimus, colligitur, quam violenter admodum adversus novos uti appellabantur Concionatores atque Veritatis restauratores actiones instituerint Pontificii, Quippe, cum etiam, ubi rumor ad curiam delatus erat, de Societate quadam Cantabrigiæ, *Bilneyo*, *Latimero* & aliis, libros & opiniones Lutheri legentibus & propagantibus, Episcopi nonnulli (a) summopere judicarent necessarium, idque expeterent A. 1523. ut Visitatio Cantabrigiæ solemniter institueretur, quò qui fautores hæreseos essent, detegerentur; Cui tamen perito, quod Cardinalis (b) ceu Legatus, (quo fundamento ignotum) tum sua auctoritate intervenerit, in confesso est.

Et, quod HENRICUS Rex A. 1525. sub Augusti mensis initium Lutheri sectæ quæ indices augmenta capiebat, fuerit infensissimus, ex eo cum primis patet fœdere, quod is cum *Aloyfia*, *Francisci* I. Regis Galliæ tum captivi matre pangebatur, quippe cujus primarium caput erat, ut & *Turcarum impetus*, & *pestifera secta Lutherana* profligaretur, à qua non minus perituli sit, quam à *Turcis*. (c)

Prouti, cum Lutherus hoc eodem anno submissius ad Regem scripsisset, & priorum scriptorum adversus Regem veniam (d) quandam expetiisset, acerbe admodum respondit Rex, Luthero inconstantiam, animi levitatem, calumniandi libidinem, & incestum exprobrando matrimonium.

Quid verò tum in Cantabrigiensi Academia acciderit *Johanni Randallo*, *Johannes FOXUS* (e) memorat, „Habuit, inquit, „Cantabrigiæ in collegio trinitatis *Johannes Randallus*, adhuc „tyrunculus, tutorem *Wierum* pro more ætatis illius, cui ob „studium divinarum literarum, & sincerioris religionis non fu- „spectus

(a) BURNET. Lib. I. p. 18. b edit. lat.

(b) Hoc ipsum saltem contra Wolsejum in Parlamento, articulo accusationis 53. allatum fuisse, observat BURNETUS loc. cit.

(c) SLEIDAN. Lib. VI. p. m. 85. b.

(d) SLEIDAN. l. c. p. 83. b. Conf. SCULTET. Annal. ad hunc Ann. p. 281-5.

(e) FOXUS Lib. I. Histor. fol. 121. conf. SCULTET. Annal. T. II. p. 87.

„ spectus modo, sed & exosus esse cœpit. Atque, ut hoc ne-  
 „ mini tum non compertum fuit, ita an ab illo postea suspensus  
 „ fuerit, quia nulla adhuc peruestigatione in lucem venit, cer-  
 „ tum non habeo, quod dicam: Verum enimvero, res in hunc  
 „ modum habuit. Adolescens studiosus vix dum annum egressus  
 „ vigesimum, aliquamdiu inter suos desideratus, tandem post qua-  
 „ triduum ob cadaveris pædorem, effracto ostiolo, suspensus suo-  
 „ met cingulo repertus est, intra musæolum suum, eo quidem  
 „ modo: ut faciem haberet in sacrum biblicorum codicem obver-  
 „ sam, ac digitum porrectum locum Scripturæ designantem,  
 „ ubi de prædestinatione tractabatur. Singulari profecto res ea,  
 „ & exquisito artificio non caruit veteratoris, quisquis erat hu-  
 „ jus minister sceleris, nempe ut, quum miser adolescens præ-  
 „ destinationis metu in desperationem actus videri posset, tum  
 „ cæteri hoc deterriti exemplo juvenes, ab omni divinarum re-  
 „ rum peruestigatione, ceu re periculosa, abarcerentur. „

Quin imo, A. 1526. contrà eam quam diximus translationem  
 N. T. a Tyndallo procuratam, publicum (a) prodiit Interdictum, a  
 quovis Episcopo in sua diœcesi, cujus hæc erat summa; „ Quosdam  
 „ Lutheri asseclas falso transtulisse Novum Testamentum, ver-  
 „ bumque Dei tum falsa translatione, tum hæreticis glossis cor-  
 „ rupisse, cum mandato ad singulos beneficiorum Ecclesiastico-  
 „ rum possessores, ut parœcianis suis seriò injungerent, quot  
 „ quot vel unicum horum librorum haberent, ad Vicarium ge-  
 „ neralem intra triginta dies, sub pœna excommunicationis &  
 „ suspectæ hæreseos adducere. „

Quemadmodum etiam adversus Cantabrigienses A. 1528. auc-  
 toritate Wolseji instituta fuit Synodus Londinensis, in qua con-  
 tra *Thomam Bilneyum* & *Thomam Arthurum* articuli nonnulli sunt  
 prolati, eo cum eventu, ut utrique, tum humanæ imbecillitati,  
 tum Episcopi Londinensis (b) importunitati succubuerint, suam-  
 que doctrinam abjurarint. Tametsi *Bilneyus* spectatæ virtutis

B b

atque

(a) BURNET. loc. cit. fol. 18. b

(b) FOXUS Commentar. rer. in Eccl. gestar. fol. 123. 124. conf.  
 BURNET. loc. cit. item FOX. Ecclesiastical Histor. Vol. II. fol.  
 216.

atque pietatis vir (a) ejus retractationis pudore ac pœnitentia ductus (b) deinceps tanto etiam fervidius Evangelii doctrinam aliis & commendaverit & instillaverit, quæ res haud ita paulo post, Anno scilicet 1531. eum capitis condemnatum incendio adjudicavit, cum de aliis articulis, tum ob duo maxime, *primum*, quod post abjuramentum evangelizare sit ausus, tum *etiam*, quod Divos minime pro advocatis colendos censuerit. Passim enim in Patria verbum Dei annunciabat, fatebatur abnegationem veritatis, populumque, ut ab Idololatria, fiducia in peregrinationibus, cucullo S. Francisci, adoratione sanctorum & imaginum abstineant, potius domi maneant, eleemosynas erogent, in Christum credant, mentem corda & voluntatem in sacramento ad ipsum extollant, sedulo hortabatur.

Fertur (c) autem Bilneyus, pridie quam in pyram imponeretur, in carcere dum pervigilat in precibus noctu, dormiente forte custode, ad lucernam accedens, digitum in flammam immisisse, experturus scilicet ardoris vim, quo pacto ferendo esset: Qui ad primum lucernæ tactum, carne (ut fit) reluctante, cum forte retraxisset digitum, mox ille carnem suam castigans his verbis: „ Quid, inquit, unius membri inultionem ferre non „ potes, & quo pacto cras totius corporis conflagrationem tolerabis? „ simulque iterum in flammam digitum ustulandum præbuit & pertulit. Hunc itaque in modum facto sui periculo, postridie tantò majorem animum, velut domita jam carne, ad flammam perferendam attulit, ubi demum fortiter alacriterque expedito Martyrii sui cursu brabeum in cœlis æternum consecutus, egregiis suis dignum laboribus.

§. LXI. Neque sanè cum tantopere in Evangelii professionem favirent Pontificii, faciliè Reformatio perrupisset, nisi tuborta esset

(a) Pietatem ejus ante omnia colligere possumus ex Epistolis ejus quas ex carcere priori dedit ad Tonsallum Episcopum Londinensem, quarum unam ex Foxii Historia Anglicana l. c. fol. 217. 218. propter rei memoriam inferere volumus Documentis nostris No. XXV.

(b) BURNET. Lib. II. fol. 94. 95. conf. LATIMER. Sermon. VII. & Sermon. VIII. fol. 132.

(c) Ita FOXUS Comm. rer. gest. fol. 124.

effet ingens & sedi Pontificiæ feralis HENRICI VIII. Regis, cum Pontifice Romano altercatio, quæ, uti Henricum à Pontifice penitus alienavit, ita commodissimam subministrabat ansam, ut deinceps sub eodem hoc Romanæ fidei defensore, Res tamen Romana collabasceret, atque ad Protestantium partes accederet Britannia: Eam igitur causam ut paulo altius repetamus necesse erit.

Duxerat HENRICUS admodum Juvenis A. 1509. d. 3. Junii annum agens duodevigesimum, magis tamen ex ultima mortui jam Patris Henrici VII. voluntate quam suo magno amore aut affectu, Catharinam Arragoniam, Ferdinandi Hispani Filiam, Fratris sui Arthuri viduam, cujus ducendæ veniam, Filio Pater, qui dotem tunc amplissimam ducenta ducatorum millia dimittere vel restituere nolebat, jam ab Julio II. Pontifice (a) impetraverat. Erat autem ea severioris indolis & austeris moribus, nec certe satis idonea ad Mariti affectum (b) ullis illecebris seu animi seu corporis sibi devinciendum ac retinendum, præsertim, quum ille ab natura suis in amoribus mutabilis esset & inconstans, quippe in cujus matrimonio ex sex uxoribus una tantum & tertia quidem & vix unius anni uxor, naturali morte est defuncta; ultima autem superstes quidem illi evasit, sed brevi eo tempore, quo nupta illi fuit, in maximo & ipsa egit periculo. Accedebat, quod Catharina minus commoda uteretur valetudine, neque

B b 2

aliam

(a) Bulla ea d. 26. Decembris A. 1503. erat obtenta, eaque continebatur: „Papam pro auctoritate sua, petitioni Principum, Henrici & „Catharinæ, qua Catharina legitime quidem cum Principe Arthuro matrimonio juncta (accedente forsitan copula carnali) illo sine prole defuncto, ad conservandam pacem inter Angliam & Hispaniam, fratri nubere desideret, pro singulari cura, ad conservandam pacem inter „omnes Catholicos Reges, annuere, supradictos Principes ab omni „censura absolvere, & circa affinitatis impedimenta, non obstante Constitutione aliqua Apostolica in contrarium, dispensare, permittendo ut „copulentur, vel, si copulati jam sint, copulationem confirmando, ac „Confessario ipsorum iungendo, ut salutarem illis imponat mulctam, „quod ante dispensationem matrimonium iniissent. „ Vid. BURNET Lib. II. p. 21. edit. Lat.

(b) Ita PERIZON. in Hist. Sec. XVI. p. 210. seq.—231.

aliam amplius prolem ex ea sperare Rex posset, posteaquam una alteraque proles mascula jam extincta esset, nec nisi unicam sibi relictam haberet Filiam.

Opposuerat vero jam inde ab initio se hujus Henrici matrimonio, WARHAMUS Archi-Episcopus (a) Cantuariensis, Erasmo toties, totiesque laudatus (b), quod illud pro incesto haberet, & quod crederet, „si incestum esset, ne ipsum Papam quidem ejus posse „indulgere veniam, quippe cum divinis legibus a Papa solvi posset „nemo. „ Inprimis, cum nequidem proles ex eo orta, legitima posset esse Regni Hæres, quæ res multis turbis & contentionibus certissimo exorturis aliquando fomitem præberet ac materiam.

Certè, utrumque hoc & in Hispanico Cæsaris Caroli consilio, cum Maria (c), Henrici & Catharinæ Filia, illi jam desponsata esset, itemque in Francisci Galliarum Regis penitrali, cum Maria ipsi quoque aut saltem Filio ejus Duci Aurelianensi offerretur, agitatum fuisse, patet ex illorum temporum (d) annalibus.

Hæc igitur atque alia, ut publice tandem illa moveretur quæstio, de Regis & Reginæ matrimonio, utrum justum & pium esset, an incestum? effecerunt.

Et consulti tunc per eundem illum Warhamum Archi-Episcopum, Episcopi Angliæ omnes, validum illud atque legitimum (e) excepto solo *Roffensi*, *Jo. Fischero*, negabant; Papa, qui tunc A. 1527. a Cæsareanis captus Romæ tenebatur, rogatus ab Henrico, ut veniam sibi daret dimittendi Catharinam, aliamque ducendi, promisit quidem omnia (f) sed mox liberatus non ausus Cæsarem denuò offendere, variis artibus tergiversari, & desideria Regis eludere cœpit.

An

(a) BURNET. lib. cit. fol. 21. a RAPIN. THOYRAS Lib. XV. p. 243.

(b) Conf. Introd. in Hist. Reform. Eccles. T. I. §. XIII. p. 21.

(c) BURNET. loc. cit. fol. 23. a *Rapin*. THOYR. l. c.

(d) Conf. BURNET. l. c. p. 43. b & RAPIN. l. c. uti in ipsa Regis Oratione ibidem Novembri 1528. habita, in Concil. Magn. Britann. Vol. III. fol. 714. id legitur commemoratum.

(e) BURNET. l. c. p. 22. b

(f) BURNET. l. c. p. 27. b ubi diserte refertur, quod Anglig Legatus Doctor Knight etiam ab ipso Papa *promissionem dispensationis obtinenda jam obtinuerit*.



An verò Rex statim ab eo tempore quo de divortio cogitavit, aliam personam Reginae successuram elegerit, nec ne? multum dubitatur (a). Sunt, qui putant, Regem jam ab initio amore captum fuisse erga Annam Boleniam, quæ A. 1527. in Catharina contubernio versabatur, totamque actionem ex secreta in illam affectione profectam fuisse; Aliis, amor iste Regi tardius in mentem venisse videtur (b), quorum sententiam cum accurata temporum supputatione melius congruere, est observatum.

Quidquid sit, id constat, Pontificem tandem precibus vehementissimis cum Regis tum Cardinalis Volsæi maximè, fatigatum, misisse Cardinalem Campegium (c), ut ille & Volsæus pariter tanquam Legati Papæ, controversiam hanc & causam cognoscerent. Campegius ubi in Angliam appulisset, & solenniter pro more receptus esset, miris statim blanditiis, ut Regis sibi devinceret animum, annisus est, eum appellando *Liberatorem Pontificis* (d) & *Urbis Romæ*, atque præterea studiosis prolationibus, causam differre atque Regis animum à cæpto consilio abalienare, vel saltem novis & speciosis argumentis (e), de negotio magis dextrè gerendo, delinire, studuit.

Interea tamen, post multas hinc inde protractas tergiversationes, eo tandem deventum est, Rege cum maximè urgente (f), ut in Anglia ipsa formaretur Actio coram Legatis Pontificiis, utque citati Rex & Regina d. 21. Junii 1529. comparerent utrique.

Et Rex quidem causam dixit, at Regina, ab his Judicibus, &  
B b 3 ex

(a) BURNET. l. c. p. 24. a Conf. *Rapin*. THOYRAS' *Histoîr*. Angl. T. V. p. 240. 241.

(b) Id tamen colligi potest A. 1528. circa finem Maji jam prima amoris regii erga Annam Boleniam signa reperiiri, in Epistolarum Boleniæ ad Cardinalem Volsæum datarum biga apud BURNET lib. cit. fol. 32. b & 33. a

(c) BURNET. l. c. p. 31. b & 32. a.

(d) BURNET. l. c. p. 34. a

(e) BURNET. l. c. p. 35. a

(f) Quippe qui A. 1529. d. 3. Maji per cautionem sub signo majore, Legatis ut Commissionem suam exsequerentur concessit, ut eo die prima quoque fuerit habita sessio. conf. BURNET. lib. cit. fol. 42. b

198 HISTORIA EVANGELII Henricus R.  
ex Anglia provocavit ad Aula Romanæ Curiam, quod in Ma-  
riti sui Regno, nec æquos Judices (a), nec fidos posset reperire  
causæ suæ patronos.

Perseverarunt tamen Legati in lite instruenda, sed Campe-  
gius, cujus potissima erat in hoc iudicio auctoritas, lento semper  
procedebat gradu, diligenter etiam in minima inquirens, æqui-  
tatis prætextu, sed revera, ut plures haberet differendæ sen-  
tentiaæ causas. Adeò ut Dux Suffolciæ, qui ex Regis consiliariis  
Actioni intererat, disertis verbis ac juratò pronuntiaret (b): *Se  
nunc experiri, quam verum sit proverbium, nullum unquam Cardi-  
nalem Angliæ utilem fuisse.* Quo modo accidit, ut, dum quæsi-  
tis undecunque rationibus identidem moram interponit, Papa  
interim cum Cæsare controversias suas componeret, ac fœdus  
& amicitiam pangeret.

§. LXII. Eo factò, Papa mox causam divortii ad se ab istis  
in Anglia legatis (c) evocavit, quod factum est A. 1529. d. 19.  
Julii, quando simul literæ addebantur citatoriæ ad Regem &  
Reginam, ut vel ipsi vel per vicarios compareant. Qua in re  
non tantum Cæsari seriò id postulanti, quod sententiam contra  
Materteram pro ignominia familiæ suæ illata habiturus esset, ac  
pronuntianti, „se potius regnorum suorum (d) jacturam factu-  
rum quam id concessurum, „ obsequebatur, sed & suæ potestatis  
rationibus consulebat: Durum enim illi videbatur, non modo  
rescindere & irritum declarare, quod alius jam Papa publico di-  
plomate concesserat, & pro legitimo haberi jusserat; sed diser-  
tè etiam ac palam suo factò Paparum jus imminuere, siquidem,  
ubi aboleret illud diploma & matrimonium, firmasset utique  
eorum sententiam, qui Papam à divinis legibus dispensare posse  
negabant, id quod in hac causâ à Regiis semper urgebatur,  
quod-

(a) vid. BURNET. fol. 43. a qui ipsissima Regis & Reginae verba ex  
archivis elicit. Simulque *Reginae Appellationem*, cujus autographum ad-  
huc extet in Anglia, commemorat, in qua & contra locum & contra  
Judices & contra consiliarios suos exceperit, quibus fidere non posset &c.

(b) BURNET. fol. 45. b

(c) BURNET. fol. 44. & 46. a

(d) BURNET. fol. 44. a

quodque Campegius in Anglia quum opponi audiret, ægrè tulerat.

Neque verò quisquam illa avocatione magis erat commotus, quam Henricus Rex, qui tum jam *Anne Bolenie* amore totus captus tenebatur. Erat hæc, filia Thomæ Bolenii tum Vice-Comitis Rochfordiæ, deinceps Comitis Wiltoniæ & Ormondæ & antehac sæpius Legati in Aulam Gallicam, Virgo, nobilissima, pulcherrima atque pientissima, cujus utpote sæpius à Pontificiis Scriptoribus impetita famam cumprimis defendit *Gilb. BURNETUS* Episcopus Sarisberienfis, qui simul annotat, quam ea, in Aula Ducissæ Alenconienfis (a) (quæ Reformatis favebat) jam doctrinæ purioris imbuta fuerit avertis, ut deinceps ad Regium evecta fastigium, ejus patrocinio cumprimis gavisi fuerint qui Reformationi studebant.

Interea, non in alium quempiam magis illa prolationis, unde hæc Evocatio erat orta, cudebatur faba, quam in Wolsejum Cardinalem, qui repente Regi factus suspectus, uti dudum invisus erat omnibus, loco suo movebatur, dum Cancellarii quod gesserat munus ad Thomam Morum devolvebatur, ipse autem aula ejectus, dignitate omni exutus, humillimo & abjectissimo pectore fortunam ferebat, eo cum eventu, ut in turrim Londinensem (b) duci iussus, in itinere morbum ex ægritudine animi contraheret, & suo defungeretur fato. *Is erat finis*, notante *BURNETO* (c), *& lapsus superbiæ & arrogantie; dicere enim ausim, arrogantissimum hunc fuisse hominem in omnibus vitæ suæ actionibus, quippe qui bonorem suum magis curabat quam Professionem Ecclesiasticam, in qua mansuetudinem & charitatem exercere debuisset.*

§. LXIII. Regi, qui jam consilii inops & quid ageret incertus erat, novum & quidem plausibile proponitur medium, quod ille è vestigio, quasi prædam teneret manibus, arripere (d), atque ei

se

(a) Ea erat Margareta, soror Francisci I. de qua quantum satis est egimus in Historia Reformationis Gallicæ.

(b) *Rapin Toyras* l. c. p. 287. 288.

(c) *BURNET*. fol. 48. b

(d) *BURNET*. fol. 46. b & 47. a qui refert quod Cranmeri consilium tantoperè placuerit Regi, ut eundem statim in suam accersiverit aulam, atque per jocum addiderit: *Se nunc prædam manibus tenere.*

se tradere constituit. *Thomas CRANMERUS* Theologiae Doctor. in Universitate Cantabrigiensi forte tum *Walthami* commorabatur, atque ibi cum *Gardiner* & *Foxo* Secretario Regis atque Eleemosynario, cœnabat; Hi igitur, cum inter alia rogarent, quid *Cranmerus* de toto hoc divortii regii censeret negotio? respondit ille, „ sibi videri consultissimum, ut illustrium Theologorum & Academicarum exquireretur sententia de eo, utrum „ Regis cum Catharina conjugium Jure divino esset permissum? „ Quod si enim id negaretur, tum verò Papam non posse legitimum & licitum pronunciare, quod jure illo esset vetitum. „ Ea res, statim ut ad Regem relata esset, *Crammerum* ipsi quam maxime conciliavit; Quin & Ille adeo confestim huic mandavit, ut scripto publico super eadem re sententiam suam exponeret (a), sed &, auctorem eum secutus, in varias Europæ partes mox certos misit homines, qui consulerent ista de re Theologos.

Neque tamen usquam major fuit hæsitatio quam in ipsius Angliæ Academiis *Oxonienſi* atque *Cantabrigienſi*, quippe quæ suspectam Annæ simul & *Crammeri* religionem habentes, Catharinæ favebant, & huic *Cranmeri* sententiæ vehementer adversabantur: Vix tandem tamen ea post multas contentiones istic quoque prævaluit. At, alibi locorum, ipsa etiam in Italia, quò missus erat *Richardus Crookius* (b), linguæ Græcæ peritissimus, non plerique tantum celebres diversorum ordinum Monachi & Theologiæ ac Juris Canonici Doctores, (quorum nonnulli etiam editis libellis (c) divortium Henrici defenderunt,) sed &, Academicæ, Bononiensis (d) ac Patavina (e) sententiæ *Cranmeri* subscripserunt, vel simpliciter, „ legibus Levitici de prohibitis conjugiorum & affinium conjugii teneri etiam Christianos, „ neque Papam ideo posse talium matrimoniorum dare veniam, „ aut facere, quò minus ea sint ipso jure nulla, „ pronunciarunt.

Earum

(a) BURNET. fol. 50. a

(b) BURNET. fol. 51. b

(c) BURNET. fol. 52. a

(d) BURNET. fol. 53. b

(e) vid. Epist. Crookii inter Documenta BURNETI Historiæ subjecta Lib. I. Num. XXXIII.



THOMAS CRANMERUS. m. 1556.

*Ecclesie Anglicanae Reformator  
et Martyr.*



Earum exemplum mox pleræque secutæ sunt Academix in Gallia, atque ipsa imprimis Sorbona (a), quæ fide sua solenniter jurejurando obligata, in utramque istius sententiæ partem discrete concessit. In Germania, Hispania, & Flandria verò, tanta cum esset auctoritas Cæsaris, multum inde sperari non poterat, nisi à Lutheranis, cum quibus Cranmerus in Germaniam missus agebat, ac præ ceteris cum *Osiandro* (b), cujus neptim in uxorem duxerat; Horum uti non unanimes erat sententia, num Regis nuptiæ essent incestuosæ, num verò minus? ita tamen in eo consentiebant, quod negarent, Papæ unquam licuisse de legibus divinis dispensare; Cum quibus *Helvetii* ut plurimum consentiebant, veluti utrique tamen deinceps ubi Rex Annam *Boleniam* duxerat, utrumvis matrimonium improbabant, siquidem prius, tametsi non legitime contractum, non tamen ea propter rescindi debere judicabant, nedum ut Regi liceret, repudiata priore, alteram ducere in matrimonium; Et hæc quidem omnia ex *Lutheri*, *Melancthonis*, *Osiandri*, *Phrygionis*, *Grynæi*, *Oecolampadii*, *Buceri*, *Zwinglii* & *Calvini* literis & ex iis quæ à *Burneto* sunt relata, satis colliguntur, cujus inter alia memorabile est epiphonema. (c)

„ Et Protestantes quidem, quod nemo inficias iverit, animi  
 „ sinceritatem egregiè in hoc negotio patefecerunt, quemad-  
 „ modum viros secundum conscientiam pronunciantes, & prin-  
 „ cipia potius vera quam Politicorum axiomata sequentes de-  
 „ cet. Etenim, si hæc secuti fuissent, dubium non est, quin  
 „ longè plura in Gratiam tanti Principis facturi fuissent, cui  
 „ tunc neque cum Pontifice neque cum Cæsare bene convenie-  
 „ bat, cujusque favorem acquirere, non minima prudentiæ pars  
 „ fuisset, frigidè verò in negotio ejus matrimoniali procedere,  
 „ nihil aliud erat, quam ad iram eum provocare. Verùm ejus-  
 „ modi artes, sede Apostolica dignæ, minimè conveniebant  
 „ illis, quibus animus erat Apostolicam restaurare Religio-  
 „ nem. „

C c

§. LXIV.

(a) BURNET. fol. 54. a

(b) BURNET. l. c.

(c) BURNET. l. c. p. 54. 55.

§. LXIV. Rex cum Imperii Proceribus in Parlamento congregatis quod jam superiore anno convocaverat, quum intra septem annos nullum fuisset, omnia hæc communicavit, suamque illis causam approbavit: Deinceps & Clerus Anglicanus, 1531, „illicitum Jure divino Henrici cum Catharina matrimonio, neque Papæ Julii II. auctoritate confirmari potuisse,„ declaravit; Sed &, Synodus Cantuariensis eopse anno *Henricum* Ecclesiæ Anglicæ supremum Caput prima (a) renunciavit, quod & reliquæ dein item fecerunt. Quem titulum ita avide sibi sumsit Henricus, ut quoque in ejus rei memoriam nummos literis Hebraicis, Græcis & Latinis cudi curaverit, neque deinceps ab eo unquam desistere voluerit; Dum interea Supremus Regni Senatus in eundem titulum consentiret, atque etiam anno 1532, lege publica Annatas (b) Papæ Romano à novis Episcopis solvi vetaret:

Quibus omnibus, tanquam insolitis planè, nec satis cum illa superiorum temporum credita Papæ infallibilitate ac superiori-  
tate conciliandis, CLEMENS Papa Ro. irritatus, Regem citavit Romam, ut responderet ad Actionem, quam ibi Regina instituerat, & causam istic diceret: Ac tandem, licet jam Cæsaris partes in ceteris denuò reliquisset, amicitiamque & affinitatem cum Rege Galliæ Henrici amico contraxisset, hanc tamen in confessu Cardinalium tulit sententiam. „Matrimonium illud Regis cum Catharina justum esse & validum, Regemque uti in-  
„juste eam repudiaverat, ita eandem repetere debere. „

Cæterum, Rex jam superiore anno duxerat Annam BOLENIAM (c), & hoc ipso dein A. 1533. prægnantem jam, palam declaravit Reginam; Quod iis tamen cum circumstantiis est factum, ut prius, *Th. Cranmerus*, tum jam in *Gal. Warhami* defuncti locum delectus Archi-Episcopus Cantuariensis, Regem pariter ac Catharinam Reginam citaret (d) ut ad diem 20. Maji compare-  
rent;

(a) BURNET. l. c. p. 66. a

(b) Conf. ea quæ in sequentibus ad Ann. 1532. & 1534. notabuntur.

(c) Id factum suasse Francisco I. Rege Galliæ, cum hi Reges inter-  
dus paugerent Caleti, refert Rapin. Thoyraz lib. XV. p. 301.

(d) BURNET. l. c. p. 76. b



rent; quò de eorum Matrimonio ipse cum aliquot Episcòpis, adhibitis compluribus etiam Theologiæ & Canonici Juris Doctoribus, cognosceret ac sententiam ferret: Rex per vicarium coram Archi-Episcopo in Curia, Regina verò prorsus non comparuit: Atque tum, cum, post iteratas quasdam Sessiones d. 23. Maji sententiâ definitivâ dissolutum illud fuisset matrimonium, interjecto quinque dierum interstitio d. 28. Maji Regis matrimonium cum Anna Bolenia solenniter est confirmatum, quæ proin Kalendis Junii Regina Angliæ coronata fuit (a) ipsumque hoc novum Matrimonium per Legatos Regios cunctis Europæ aulis notum fuit factum. (b)

Enimverò, eodem hoc anno die VII. Septembris ELISABETHA, celebris illa Angliæ Regina fuit nata, statimque Walliæ Princeps & hæres regni declarata (c), ringente licet Papa cum universo ejus satellitio.

Ea res tota, quin multum contulerit ad Religionis in Anglia quoque paulatim emendandæ progressum, nemini potest esse dubium, modò consideret, Papæ Romani auctoritatem plane diffractam, atque in publico gentis conventu A. 1534. abolitam (d), *Wolseji* Cardinalis demortui potestatem conculcatam & everfam, *Tb. Crammeri* in Archi-Episcopatum, & Annæ Boleniæ in Regium matrimonium & splendorem, evectionem prorsus mirificam, quippe cum Anna Bolenia palam quoque Evangelii restaurati doctores foveret, & *Cranmerus*, cui plurimum Rex tribuebat, æque ac *Cromwellus*, præcipuus tum Regis minister, Regiæ in hoc negotio quasi succenturiati succurrerent;

Sed, quomodo illud Evangelii restaurati negotium successerit, explicatius videndum.

§. LXV. Dissiteri equidem non possumus, Regem, tamen Pontifici libellum repudii misisset, tamen adhuc mordicus illius

C c 2

Eccle-

(a) BURNET. l. c. p. 77. a

(b) BURNET. p. 77. b

(c) BURNET. l. c. p. 78. b.

(d) SARP. Hist. Conc. Trid. l. I. p. 78. THUAN. Hist. Lib. I. fol. 31. CHYTRÆUS pag. 353. HEUTERUS Austr. Lib. X. c. 9. RAPIN. Thoyraz T. V. p. 321—327.

Ecclesiæ placita tenuisse, veterisque religionis fuisse studiosissimum, accedente factione Papistica, cujus principes erant *Dun Norfolkiæ* (n), Annæ avunculus, sed ei inimicissimus, *Gardinerus* Episcopus Wintoniensis, Cranmeri æmulus, & *Longlandus* Lincolnienſis, Lutheranis per se inſeſtus: Quid? quod, cum *Henricus* Rex pro defensione fidei antehac conscripſisset tractatum, difficile admodum eſſet, retractare id, quod omnes eruditi tantopere laudaverant & fuerant admirati, inprimis cum remissius agendo, atque Reformatores fovendo, *Luthero*, qui adeo contumeliose istum tractaverat & ejus sociis, nimium tribuere animumque additurus videretur. Præterquam, quod omnes veteri religioni addictos, si plura jam tum tentare voluisset, nimium quantum exacerbaturus eſſet, quorum una pænè vox futura eſſet, Regem tantummodo secundum proprios animi affectus dirigere Religionem, quique adeò mutationem fidei non ægre tantum eſſent laturi, sed & faciliè per Pontificis vel Cæsaris emissarios rebellionem ac tumultus eſſent excitaturi.

Interea tamen, admirando providentiæ divinæ nutu effectum eſt, ut omnia senſim in Reformationis commodum, vergerent, eaque doctrinæ purioris lux, quæ paucos solummodo collustraverat, facem primam efferente, *Frytho*, *Tyndallo*, atque aliis, deinceps *Cranmero*, *Cromwello* & ſimilibus, ſuccedente tempore, ut ſunt hominum ingenia cupida rerum novarum, pronaque ad meliora pro vetuſtioribus capeſſenda, Britanniam univerſam illuminaret.

§. LXVI. Ut igitur ad anteriora nunc regrediamur tempora, ac quomodo Doctrina purior inter omnes illas oppoſitiones, abjecta veteri ſuperſtitione, confirmata fuerit atque ſtabilita, revifaſmus, operæ erit pretium.

*Gulielmum* TYNDALLUM eximio proſus conamine Bibliorum utriusque Teſtamenti in linguam vernaculam ſive Anglicanam verſionem ſuſcepſiſſe, in ſuperioribus vidimus. Is enim perſuaſus, quod ex ipsis fontibus ad communem uſum translatis omnium optimè hauriri poſſet Doctrina Chriſtiana, nihil antiquius quic-

(a) BURNET. l. c. p. 100.

quicquam habuit, quam ut studia sua ad transferenda cum V. tum N. T. scripta referret; Fuitque adeò hæc prima *Tyndalli* Versio, quæ Novi Testamenti libros complectebatur, & Pentateuchum Mosaicum (neque enim ultrà progressus est *Tyndallus*, uti ex Vita ejus Operibus præmissa patet) typis impressa, sive apud Colonienſes (a) sive apud Antverpienſes

C c 3

(a) Refert *Joh. COCHLÆUS* in Commentariis de Actis & Scriptis *Lutheri* ad ann. 1526. fol. m. 132. seq. se, cum apud Colonienſes, relicto Francofurto, ubi decanus erat Ecclesiæ *B. Virginis*, exularet (conf. *Ritter. Histor. Reform. Francofurt. p. 82.*) atque perciperet ibi Testamentum Novum Anglicè imprimi, fibulam illi rei imposuisse: Est locus uti virulentus, ita notabilis; „ Duo Angli Apostatæ (indigitat *Tyndallum & Frythum*), qui aliquandiu fuerant Witebergæ, non solum „ quærebant subvertere mercatores suos, qui eos occultè in exilio fovebant & alebant; Verum etiam cunctos Angliæ populos, volente nolente Rege, brevi per novum *Lutheri* Testamentum, quod in Anglicanam linguam traduxerant, Lutheranos fore sperabant. Venerant jam „ Coloniam Agrippinam, ut Testamentum sic traductum, per typographos in multa millia multiplicatum, occultò sub aliis mercibus deveharent inde in Angliam. Tanta enim eis erat rei bene gerendæ fiducia, „ ut primo aggressu peterent à typographis sex millia sub prælo dari. Illi autem subverentes, ne gravissimo afficerentur damno, si quid adversi accideret, tantum tria millia sub prælo miserunt; Quæ si „ feliciter venderentur, facillè possent imprimi denuò. Jam literas ad sanctos, qui sunt in Anglia, præmiserat Pomeranus, & ad Regem „ quonque scripserat ipse *Lutherus*. Cumque novum testamentum mox subsecuturum crederetur, tanta ex ea spe lætitia Lutheranos invasit, „ ac vanæ fiduciæ vento inflavit, ut gaudio distenti, ante diem ruperint secretum vanis jactationibus. Exulabat eo tempore Colonix *Joh. Cochleus*. . . . . Is typographis Colonienſibus notior ac familiaris factus, „ audivit eos aliquando inter pocula fiducialiter jactitare, velint nolint „ Rex & Cardinalis Angliæ, totam Angliam brevi fore Lutheranam. „ Audivit item, duos ibi latitare Anglos, eruditos, linguarumque peritos & disertos, quos tamen videre aut alloqui nunquam potuit. Vocatis „ itaque in hospitium suum quibusdam typographis, posteaquam mero „ incaluisse, unus eorum in secretiori colloquio revelavit illi arcanum, „ quo ad *Lutheri* partes trahenda esset Anglia. Nempe, versari sub prælo 3000 exemplarium N. T. Lutherani, in Anglicanam linguam translati, ac processum esse jam usque ad literam Alphabeti K in ordine

„ qua-

ses (a) Anno millesimo quingentesimo vicefimo sexto: Vix autem ea Versio nobilissimo instituto prodierat, atque in Angliam transportata fuerat, quin multis modis eidem oblatrare Pontificii anniterentur; Certè eodem illo anno, à *Gulielmo Warbamo* Archi-Episcopo Cantuariensi mense Novembri *Mandatum evulgatum* fuisse constat *ad inquirendum (uti ejus rubrica habet) de libris N. T. in lingua vulgari editis*; Quod, ad Episcopos reliquos transmissum, unumquemvis Episcopum in sua diœcesi, ut ejusmodi interdictum publicaret, atque ad singulos beneficiorum ecclesiasticorum possessores transmitteret, obligabat; quò hi parœcianis suis seriò injungerent, ut omnes & singulos libros

tam

„ quaternionum. Impensas abunde suppeti à Mercatoribus Anglis, qui  
 „ opus excusum clam invecturi per totam Angliam latenter dispergere  
 „ vellent, antequam Rex aut Cardinalis rescire aut prohibere possit.  
 „ *Cochleus* postridie..... abiit clam ad *Hermannum Rinck*, Patricium  
 „ Colonientem ac Militem Auratum, qui & Cæsari & Regi Angliæ fa-  
 „ miliaris erat & consiliarius, eique rem omnem, ut acceperat vini bene-  
 „ ficio, indicavit. Ille, ut certius omnia constarent, alium misit explo-  
 „ ratum in eam domum, ubi opus excudebatur; Cumque ab illo acce-  
 „ pisset, rem ita habere, & ingentem papyri copiam ibi existere, adiit se-  
 „ natum, atque effecit, ut typographis interdiceretur, ne ultra progrede-  
 „ rentur in eo opere. Duo Apostatæ Angli, arreptis secum quaternioni-  
 „ bus impressis, aufugerunt, navigio per Rhenum adscendentes Wor-  
 „ matiam, ubi plebs pleno furore Lutherizabat, ut ibi per alium typo-  
 „ graphum cœptum perficerent opus: *Rincus* verò & *Cochleus* de his  
 „ mox admonuerunt literis suis Regem, Cardinalemque & Episcopum  
 „ *Roffensem*, ut quam diligentissimè præcaverent in omnib. Angliæ  
 „ portubus, ne merx illa perniciosissima invehetur. &c.

(a) Uno ferè consensu Scriptores referunt Antverpiæ 1526. illam ipsam N. T. Versionem interprete *Gulielmo Tyndall*, & cum ejus notis prodidisse. vid. FULLER Lib. V. *Histor. Eccles. Anglic. pag. 244.* & BURNET. Lib. 1. fol. 16. Quanquam etiam HOLLANDUS in Heroologia Anglicana referat Pentateuchum & Novum Testamentum Anglice versum à *Gul. Tyndall* Hamburgi 1527. prodidisse: Enimverò, credibile est ipsa exemplaria per varias civitates Germaniæ fuisse divisa, sicque alia Hamburgi, alia Antverpiæ, alia aliorum locorum nomina præ se tulisse, ne facile vel deleri à factione Pontificia possent omnia, quin imò ut tanto facilius per diversas vias in Angliam posset ceteris mercibus intermixta transportari.

tam exemptos quam non exemptos infra suam diœcesin ubilibet commorantes, infra 30 dierum spatium sub pœna excommunicationis & suspectæ hæreseos ad Vicarium Generalem deferrent & igni committendos traderent:

In eo mandato inter alia proficitur Archi-Episcopus (a). „ Ex fide dignorum relatione ipsaque rei evidentia ad suam jamdudum pervenisse notitiam, quod nonnulli iniquitatis filii, ac Lutheranae factionis ministri, quos summa excœcavit malitia, à viâ veritatis & Orthodoxæ fidei declinantes, non modo sanctum Dei Evangelium, sed etiam reliquam Novi Testamenti partem, in vulgare Anglicanum subdola versutia transferentes, ac nonnullos hæreticæ pravitatis articulos & opinioniones erroneas, perniciosas, pestíferas, scandalosas, & simplicium mentium seductivas intromiscentes, illibatam hætenus Sacræ Scripturæ majestatem, sub nefariis & tortuosis interpretationibus profanare, & verbo Dei sacrosancto & recto sensu ejusdem callide & perverse abuti tentaverint: „ Addit deinceps: *Quod hujus translationis nonnulli libri impressi, quidam cum glossis, quidam sine glossis, dictum pestiferum & perniciosum virus in vulgari idiomate in se continentes, in promiscuam Diœceseos & Provinciæ Cantuariensis multitudinem sunt dispersi.* Unde suos hortatur, iisque injungit, ut ea quæ diximus, sedulo exsequantur.

Quid? quod de Episcopo Londinensi *Cuthberto Tonstallo*, refertur, quod is, cum unum ex illis exemplaribus (b) nactus esset, in maxima concione ad populum Londinensem publice affirmaverit, supra duo millia depravationum atque perversitatum se in uno Opere illo deprehendisse.

Nam & sigillatim adversus Præfationem Epistolæ ad Romanos præmissam, quod gravissimas instituerint querelas, quippe in qua tota subverteretur Fides Catholica, est annotatum.

Sunt verò etiam tum alii libri prohibiti, maximè illi, quos *Tyndallus* vel scripserat, vel in Anglicum idioma transtulera-

(a) v. Concil. Magn. Britann. Volum. III. fol. 706.

(b) COCHLÆUS l. c. n. 1.

rum titulos habemus in Conciliorum Magnæ Britanniae (a) Collectione, illi ipsi mandato subjunctos; Erant enim, notante BURNETO (b), Antverpiæ nonnulli, *Tyndalus*, *Joyeus*, *Constantinus*, alii, qui singulis annis novos componebant & in lucem edebant libros, maximè contra *Clericorum* mores corruptos, superstitiones peregrinationum, cultum Imaginum, Sanctorum & Reliquiarum, & contra fiduciam in illis, quæ tum familiari stylo *bona opera* nominabantur; atque è contrario, multa de Fide in Christum, cum vera Evangelica obedientia, cœu unico salutis consequendæ medio, scribebant.

Et scripsit tum adversus eos *Thomas MORUS*, Vir ob virtutes & eruditionem celebris, sed ita ut prius ab Episcopo sibi impetrare licentiam debuerit atque facultatem illos legendi atque in manus sumendi; Cujus Licentiæ (c) exemplar ipsi A. 1527. concessum, ob rei memoriam, ut hic inferamus, ab opere nostro non videbitur alienum:

*Cuthbertus*, permissione divina Londinensis episcopus, clarissimo & egregio viro Dom. *Thome Moro*, fratri & amico charissimo, salutem in domino & benedictionem.

Quia nuper postquam Ecclesia Dei per Germaniam ab hæreticis infestata est, inventi sunt nonnulli iniquitatis filii, qui veterem & damnatam hæresin *Wiclefianam* & *Lutherianam* etiam hæresin, *Wiclefianæ* alumnam, transferendis in nostratam vernaculam linguam corruptissimis quibusque eorum opusculis, atque illis ipsis magna copia impressis, in hanc nostram regionem inducere conantur, quam sane pestilentissimis dogmatibus, catholicæ fidei veritati repugnantibus, maculare atque inficere magnis conatibus moliuntur; Magnopere igitur verendum est, ne catholica veritas in totum periclitetur, nisi boni & eruditi viri malignitati tam prædictorum hominum strenuè occurrant; id quod nulla ratione melius & aptius fieri potest, quam si in lingua vernacula catholica veritas in totum expugnans, hæc infana dogmata, simul etiam impressa prodeat in lucem. Quo

(a) *Concil. Magn. Brit.* Vol. III. fol. 707.

(b) BURNET. L. II. fol. 92. edit. Latin.

(c) *Concil. Magn. Brit.* l. c. fol. 711. 712. & BURNET. in Documentis ad Histor. Ref. Anglic. ad lib. I. n. VI. fol. 6. 7.

Quo fiet, ut sacrarum literarum imperiti homines in manus fumentes novos istos hæreticos libros, atque unâ etiam catholicos, ipsos refellentes, vel ipsi per se verum discernere, vel ab aliis, quorum perspicacius est iudicium, recte admoneri & doceri possint.

Et quia tu, frater charissime, in lingua nostra vernacula, sicut etiam in Latina, *Demosthenem* quendam præstare potes, & catholicæ veritatis assertor acerrimus in omni congressu esse soles, melius subcesivas horas, si quas tuis occupationibus suffurari potes, collocare nunquam poteris, quam ut in nostrate lingua aliqua edas, quæ simplicibus & idiotis hominibus subdolanæ hæreticorum malignitatem aperiant, ac contra tam impios ecclesiæ supplantatores reddant eos instructiores. Habes ad id exemplum quod imiteris præclarissimum Illustrissimi Domini nostri Regis *Henrici VIII.* qui Sacramenta ecclesiæ contra *Lutherum* totis viribus subruentem asserere aggressus, immortale nomen defensoris ecclesiæ in omne ævum promeruit.

Et, ne andabatarum more cum ejusmodi larvis lucteris, ignorans ipse quod oppugnes, mitto ad te insanas in nostrate lingua istorum nænias, atque una etiam nonnullos *Lutheri* libros, ex quibus hæc opinionum monstra prodierunt. Quibus abs te diligenter perlectis, facilius intelligas, quibus latibulis tortuosi serpentes sese condant, quibusque anfractibus elabi deprehensi studeant. Magni enim ad victoriam momenti est, hostium consilia explorata habere, & quid sentiant quoque tendant, penitus nosse. Nam si convellere pares, quæ isti non sensisse dicent, in totum perdas operam. Macte igitur virtute tam sanctum opus aggredere, quod & Dei ecclesiæ profigis, & tibi immortale nomen atque æternam in cœlis gloriam pares; quod ut facias, & Dei ecclesiæ tuo patrocinio juves, magnopere in Domino obsecramus; atque ad illum finem ejusmodi libros & retinendi & legendi facultatem atque licentiam impertimur & concedimus. dat. 7. d. Martii A. Dom. 1527. & nostræ consecrat. sexto

Neque verò *Thomam* MORUM in conscribendis & edendis adversus *Tyndallum*, *Frythum*, aliosque Evangelicæ veritatis promotores tractatibus segnem fuisse aut minus alacrem, censeripotest, quippe cum potius pro more istius seculi magna cum vehemē-

D d

mentia

mentia & acerbitate scripserit; Et quanquam, quod alibi (a) jam à nobis evictum est, non esset Monachorum amicus vel fautor, sed contra cleri ignorantiam vehemens declamator, ea-que de causa Cardinali minimè acceptus, tamen infensissimus erat, studio veteris doctrinæ cui innutritus erat, hostis novorum Concionatorum, quorum conamina quantum in ipso erat retundere, atque iis obicem ponere, consilio, scriptis, facto, non desisteat; Prouti cumprimis adversus *Tyndallum* integris novem libris editis Religionem Pontificiam defendere est aggressus, quorum tres scripsit Regis Cancellarius ab A. 1529—1533. sex posteriores, eo munere abdicato; Idem enim ille Morus, in dignitate constitutus, Regi, ut leges contra hæreticos (b) executioni mandaret, auctor fuit, dicens, „Romanam curiam citius Regi „gratificaturam si Ecclesiam suffulciat, & fidem masculè defendat Rex, quam si minis utatur; „ Hinc edictum contra hæreticos promulgatum, plures illorum libri prohibiti, decretumque fuit, ut omnes adversus illos leges executioni mandarentur: hinc, ut qui in Angliam venirent, prehenderentur, sedulo animadversum fuit, quanquam plures sedulitatem illorum effugerunt.

§. LXVII. Fuit hoc idem tempus, quo PATRICIUS HAMILTON (c) è *Johannis Ducis Albini* sorore & fratre Comitis Araniæ natus, Juvenis ingenio summo, & eruditione singulari, conjuratione sacerdotum oppressus, ad *Fanum Andrea* in *Scotia* vivus est crematus: Is, uti regio sanguine cretus erat, ita exoriente Reformationis luce, posthabitis externæ nobilitatis titulis, admodum Juvenis veritatis studio semet tradidit, atque adeò, cum in Patria tenebris plus quam Cimmeriis obseptæ erant omnia, se *Marburgum* in noviter erectam *Hassorum* contulit Academiam, ut abundantius in veritate confirmaretur, quæ verba sunt LAMBERTI *Avenionensis* (d) ad *Philippum Hassiæ Landgravium*, cujus singulare

(a) Conf. *Introduct. Nestr. in Histor. Reform.* §. LXXVII. pag. 178.

179.

(b) BURNET. L. II. fol. 92.

(c) BUCHANAN. rer. Scoticar. Lib. XIV. §. XXXII. p. 489.

(d) *Lamb. AVENIONENSIS* in Præf. ad Commentar. in Apocalypsin A. 1528. editum & Serenissimo Principi *Philippo Hassiæ Landgraviæ* dedicatum.



lare admodum atque illustre de eo cum sit testimoniam, illud hic legere juvabit. Sunt autem hæc *Lamberti* verba:

„ De eo testor, me vix alium repperisse, qui de eloquiis Dei  
 „ spiritualius & sincerius loqueretur, sæpe enim mecum de iis-  
 „ dem contulit. Præterea & is primus fuit, qui post erectam  
 „ à tua Sublimitate Academiam, in eadem Christianissima ali-  
 „ quot axiomata palam (a) & doctissime, me hoc illi consulente,  
 „ asseruit. Ubi autem robustior in pietatis doctrina factus  
 „ est, assumpto uno ex tribus, quos secum huc veniens duxerat,  
 „ rediit in Scotiam & palam Christum docuit, factus Scottorum  
 „ primus & idem inclytus *Αποστολος*. Mox Principes sacerdotum  
 „ cum satrapis suis, apud Sancti *Andree* Urbem con-  
 „ venerunt in unum, adversus Dominum & Christum, illiusque  
 „ Apostolum, Patritium, & illum quantumvis sanguine clarum,  
 „ & (ut puto) Rege adhuc puero, ab iis seducto (neque enim  
 „ metu cognatorum ejus quidquam alioqui ausi fuissent in  
 „ cum) vocarunt in concilium suum in Kalendas Martias Anni  
 „ 1527. At ille in Christi confessione ardens totus, tempus  
 „ ipsum prævenit, & pridie Kal. Martii mane, illis pinguibus  
 „ Samariæ vaccis adfuit, & ab illis velut à Judæis Christus,  
 „ damnatus, mox & morti adjudicatus est, atque à prandio  
 „ ipsiusmet diei combustus, & factus Deo in hostiam sanctam &  
 „ vivam.

Est autem notabile, quod non admodum diu post ejus supplicium, animos hominum contreruerit *Alexandri Cambelli* mors. (b) Is erat è sodalitia Dominicanorum, & ipse magno ingenio juvenis, & eorum, qui *Thomæ Aquinatis* sectam imitantur, inter eruditiores habitus. Cum eo *Patricius*, de Scripturæ S. interpretatione sermones sæpe contulerat; ac disserendo eò perduxit,

D d 2

ut

(a) Sic igitur non tam, publicam sustinuit in Academia Marburgensi professionem, quod minus rectè apud SCULTETUM in Annalib. T. II. p. 176. traditur ex FOXI Comment. rer. in Eccl. gest. fol. 122. quam potius defendentis, uti in Scholis loqui solemus, partes in se suscepit.

(b) FOX Ecclesiastical. History. Vol. II. fol. 184. b. & BUCHANAN. l. c. p. 489.

ut omnia prope capita, quæ tum habebantur paradoxa, vera fateretur; Nihilominus *Alexander*, vitæ quam veri cupidior, à suis persuasus, eum publicè accusavit. *Patricius*, ut erat natura vehementior, hanc hominis ambitiosi pravam gloriæ captationem ferre non potuit; sed palam exclamavit. „ Ego te, hominem nequissimum, qui quæ nunc damnas, ea vera esse scis, & paucis ante diebus apud me es confessus, ad tribunal Dei vivi in jus voco. „ Qua voce *Alexander* perturbatus, nunquam ex eo die compos mentis fuit, ac, non multo post, infania conflictatus, mortem obiit.

Erant verò illa, propter quæ *Patricius* extremo afficiebatur supplicio, capita, per *Jacobum Betonium* (a) Archi-Episcopum *Andreanum* proposita, hæc.

„ Liberum hominis arbitrium esse nullum. Non dari Purgatorium. Sanctos Patriarchas etiam ante Christi passiones, cœlo fuisse receptos. Papam non habere nec solvendi nec ligandi potestatem, nec ullum Papam post Petrum eam unquam habuisse potestatem. Papam esse Anti-Christum, Unumquemvis autem sacerdotem eandem ac Papam habere potestatem. Patrium *Hamiltonum* esse Episcopum. Non necesse esse ut quis ab Episcopo quandam recipiat Bullam. Votum religionis Papalis esse votum maledictum. Leges Papales obligare neminem. Omnes Christianos, eo nomine dignos, notum facere debere quod sint in statu gratiæ. Neminem salvari nisi prædestinatum. Infidelem & incredulum esse in peccato mortali. Deum esse causam peccati, eo sensu, quod cum is subtrahat gratiam ab hominibus, hi peccent. Diabolicam esse doctrinam, si quis peccatori injungat pro peccatis poenitentiam. Patrium dubitare, num omnes infantes qui immediatè post Baptismum moriuntur, salventur, num verò minus. Auricularem Confessionem ad salutem minus esse necessariam. „ Quæ licet nominatenus non omnia quidem in sententia adversus ipsum pronunciata (b) commemorarentur, tamen omnia pro damnatis

LU-

(a) FOX. Opere Anglic. Vol. II. fol. 183.

(b) Sententiam exhibet eodem illo volumine FOXIUS, addita Lovanien-

*Lutheri* hæresibus venditabantur, & *Patritius* Juvenis annorum 23, tanquam hæreticus, potestati seculari tradebatur puniendus, bonaque ejus fisco addicebantur, dum ipse ferele ignis supplicium evitare nequibat.

Sed eodem hoc tempore Londini *Richardum* quendam, *Forsser* coram *Cuthberto Tonfallo* & *Thoma Wolfejo* aliisque solenniter doctrinis *Lutheri* quarum suspectus erat, renunciare debuisse, & cumprimis illi sententiæ, quod *Sacerdos in Eucharistia sacramento conficere non possit corpus Christi*, itemque, quod *liceat diebus Saturni carne vesci*; Quam abjuratæ formulæ ex *Foxii MSS.* nobis conservavit in Annalibus doctissimus *J. Strypius* (a);

§. LXVIII. Vix autem credi potest, quantopere persecutionum tempestas eodem anno efferbuerit in Veritatis Evangelicæ Confessores, quorum cum numerus tum zelus indies adaugebatur, atque præcipuè per Diocæsin Londinensem & Comitatus Essexiæ & Middelfexiæ, tractumque Colcestriensem se disseminabat, ut integrum Confessorum æque ac *Martyrum* catalogum ad hunc annum nobis referant Anglicarum rerum *Annales* (b); Certè, Novum Testamentum Anglicanum per *Hotchynum* (id est *Tyndallum*) translatum omnium fere manibus contrectabatur, siquidem ad ducentorum ac trecentorum exemplarium numerum illud à mercatoribus Germanis in Angliam transportatum (c), à

D d 3

quam-

vanienfium Theologorum hanc sententiam laudantium Epistola, data *Lo-vanii* d. 21. Aprilis 1528. ubi & brevem quendam *Patricii Hamiltoni* tractatum exhibet, sub tit. *Patritii Loci communes*, quem in anglicanum idioma transtulit atque cum præfatione edidit *Joh. FRYTHUS* vid. l. c. à fol. 184—192.

(a) STRYPE *Memorials Ecclesiastical under King Henry VIII.* Vol. I. fol. 70.

(b) STRYPE loc. cit. integris capitibus VII. & VIII. fol. 74—87. incl. qui & in Appendice inter Documenta Num. XVII—XXII. refert Confessionem *Johannis Tyballi* fol. 35—38. & *Roberti Hemfedi* fol. 42. abjuratæ illius *Tyballi* & *Tb. Bongasii* & *Gulielmi Nedtoni*, qui circumvenerant diocæsin Londinensem ac Norwicensensem, ad disseminandum Novum Testamentum *Tyndallianum*, majus æque ac minus, aliosque libros Lutheros, publica auctoritate interdictos ac suppressos.

(c) STRYPE in Document. ad Vol. I. fol. 45.

quamplurimis avide legebatur, summoque cum gaudio & studio evolvebatur. Opiniones de corporali præsentia Christi in Eucharistia, de cultu Imaginum & de peregrinationibus religiosi, rejiciebantur, quin imò congregationes, conventicula dictas, habebant, quibus ex verbo Dei semet invicem instruebant atque puriorem doctrinam sibi inestillabant: Ea molimina non poterant non esse ingrata in oculis Episcoporum, qui iis excitati omnem navabant operam ad ea suffocanda, lucemque inde emergentem jam in ipsis principiis sufflaminandam.

Quò ante omnia faciebat solennis illa Visitatio in Diocesi Londinensi per *J. Warthonum*, decretalium doctorem & Episcopi Londinensi vicarium generalem d. 24. Februarii 1527. & d. 2. 3. 4. 7. 12. 19. 20. Martii instituta, quippe in qua innumeri fere Confessores ad quæstiones respondere, atque sententiam vel retractare & abjurare sunt coacti, vel, ubi constanter in ea perseverassent, varii generis pœnis fuerunt subiecti.

Nam & A. 1528. Ejusmodi Visitatio (a) partim per ipsum Episcopum, partim per Ejusdem Vicarium Generalem in tractu *Effexiensi* instituebatur d. 28. Aprilis & Maji d. 14. itemque d. 15. & 20. Julii, multisque modis Evangelicæ veritatis propagationi erat infesta. Vocabantur enim in Episcoporum curias alii, quod liberos suos Orationem Dominicam lingua vernacula docuissent, alii, quod libros legissent prohibitos, alii, quod Concionatores hospitio excepissent, alii, quod contra peregrinationes religiosas, cultum & adorationem Imaginum locuti essent, alii, quod Jejunia ecclesiæ non observent, alii quod Confessionem & Sacramenta negligant, alii, quod contra vitia Clericorum loquantur. Plerique simplices erant atque illiterati, quibus Curie Episcopales, carceres & fasciculi lignei tantum incutiebant metum, ut retractarent, factaque abjuratione liberi dimitterentur.

Quid? quod A. 1528. d. 9. Junii Synodum Eliensem celebratam legamus in ecclesia conventuali de *Barnwell* (b); In qua, cum varia sunt statuta facta atque de rebus ecclesiasticis decreta, tum quoque inter alia, disertis verbis injungitur, „ quod

„ rec-

(a) vid. Ejus Acta apud STRYPE l. c. fol. 86. 87.

(b) v. *Concil. Magn. Britann.* Vol. III. fol. 712. 713.

„ rectores & curati intra diocēsin & jurisdictionem Eliensem  
 „ Biblia secundum novam interpretationem in ecclesiis suis nul-  
 „ lo modo utantur, aut per quoscunque alios ecclesias suas ac-  
 „ cedentes sic uti sinant, sed eos omnes & singulos admoneant  
 „ & exhortentur ne eadem interpretatione utantur in prædica-  
 „ tionibus suis. „

Sub idem tempus eximium illud *Gulielmi Tyndalli de Obedientia hominis Christiani* (a) opusculum prodibat, quod tanta cum accusatione universam officiorum doctrinam moralem exhauriebat, quodque tantæ præstantiæ fuit, ut *Anna Bolenia*, priusquam Regi nupta esset, potissimum ejus lectione atque meditatione dicatur in Reformatorum partes attracta fuisse, iisque per omnem vitam benè voluisse.

Præ cæteris tamen libris illa *Tyndalli* Translatio Novi testamenti, magna valebat auctoritate, ut omnis fere Episcoporum contranitentium & conquerentium, quod erroribus scateret, labor & industria eam suppressendi essent frustranea, atque eluderentur:

*Tonsallus* saltem Episcopus Londinensis, dum singulari opera in id incumberebat, ut universa ejus exemplaria sibi, cum Antverpiæ moraretur A. 1529. comparando aboleret, nihil fere effecit aliud, quam ut, soluta pro illis Mercatori Anglo, qui *Tyndalli* familiaris erat, pecunia, *Tyndalli* inopiam sublevaret, comburendo autem ipsa exemplaria, odium vulgi incurreret, suspicionemque ejus adversus veterem religionem huic verbo contrariam fuscitaret, atque desiderium legendi Novum Testamentum exaceret, & denique, ut *Tyndallo*, & ejus affectis ansam suppeditaret instruendi novam (b) eamque emendatiorem longè ejusdem Translationis editionem, quæ anno statim sequente 1530. perficiebatur, quando plura quam antea eaque emendatoria in Angliam trans mittebantur exempla.

Interea verò A. 1529. d. 5. Novembris fit convocatio clericorum & cleri provinciæ Cantuariensis in Ecclesia *S. Pauli* Londinensi; in qua inter alia varii concipiuntur articuli, pro reformatione abusuum, atque inprimis pro reformandis clerico-

rum

(a) vid. STRYPE Memor. Eccl. Vol. I. fol. 112. 113.

(b) vid. *Histor. Reform. Belg.* §. XXXVII. pag. 108. 109.

rum moribus, adversus excessivum eorum apparatus, itemque adversus pravitatem simoniacam (a); Ita tamen ut simul quoque adversus hæreticos varii conciperentur articuli, uti d. 29. Decembris Archiepiscopus adversus hæreticos declamavit, & Episcopus Bathoniensis libellum produxit continentem nomina diversorum librorum hæreticorum (b), de quibus tamen ipsa actio prorogata est in aliud tempus, uti per quinque sessiones & prorogationes convocatio continuata fuit usque ad diem 29. Aprilis anni sequentis.

*Clerici* autem, quos maximoperè *Tyndalli* versio N. T. habebat sollicitos, eam apertè damnantes, hoc tempore aliam ejusdem Translationem (c) se edituros esse promittunt, quod tamen plures, nunquam illis in mentem venisse, credebant, quippe cum illi hoc artificio, dum spem editionis publica auctoritate munitæ faciebant, eludere conabantur desiderium videndi opera *Tyndalli*: Sanè nec tentasse eos quicquam, nec in editione illa unquam laborasse, compertum est; Tandem verò etiam d. 24. Maji A. 1530. Scriptum quoddam à *Gul. Warbamo* Archiepiscopo, *Th. Moro* Cancellario, *Cuthb. Tonstallo* Episcopo Dunelmensi & quibusdam aliis Canonicis & Theologis approbatum in lucem prodiiit (d), à quovis beneficii ecclesiastici possessore in Parrocchia sua legendum, ceu Medium & Admonitio præveniendi contagionem hæreseos: Summa ejus hæc est: „ Regem plures „ convocasse Præsules, Virosque literatos ex utraque Universi- „ tate, ut nonnullos nuper in Anglicam linguam translatos li- „ bros examinarent atque explorarent, illos verò communi om- „ nium consensu, ob capita hæretica in illis contenta fuisset „ dam-

(a) vid. Concil. Magnæ Britann. ad A. 1529. fol. 717. conf. fol. 719. 720. unde pericopam notabilem decerpere atque inter documenta huic Operi subnexa referre juvabit. Num. XXVI.

(b) Hunc Catalogum ex *Foxii* Hiltor. Ecclesiastica Anglicè scripta T. II. p. 234. depromptum, iidem Documentis nostris inferere volumus No. XXVII.

(c) BURNET. loc. cit. fol. 93.

(d) Totum illud scriptum sub titulo, A publick Instrument &c. Collectioni Conciliorum M. Britanniæ inseruit J. WILKINS Vol. III. fol. 727—737.

„ damnatos; Ac, cum illis propositum esset; num necesse ju-  
 „ dicent Scripturam S. in linguam transferri vernaculam? cen-  
 „ fuisse, etsi id nonnunquam factum fuerit, nunc non esse ne-  
 „ cessarium, Regemque optimè facturum, si hoc tempore trans-  
 „ lationem in linguam Anglicam non permittat; „ Qua ra-  
 „ tione omnis de translatione scripturarum spes planè est elusa.

§. LXIX. Cæterum eodem hoc anno 1530. ad nutum Regis  
 prima edebantur auctoritate Parlamenti Anglicani Decreta pu-  
 „ blica, „ ne quis Anglicani Regni subditus deinceps, ullas sibi  
 „ Dispensationes, Tolerationes, aliave privilegia, Roma expe-  
 „ teret sibi que cõmeret, qui enim post ultimum Aprilis 1530,  
 „ id facere tentasset, is in pœnam septuaginta librarum monetæ  
 „ Anglicæ incurreret. „

Quid? quod ipse Rex, mense Septembri publica præconis voce  
 per univèrsum Regnum edixerit, ne quis subditorum suorum ali-  
 quid omnino commercii haberet cum Pontifice Romano, neve  
 aliquid ab eo acciperent, aut ad illum mitterent, pecuniarum  
 præsertim, sive per collybum sive alia quavis ratione, secus qui  
 fecerit, is Regis indignationem, carcerem, aliasque durissimas  
 pœnas extimescendas haberet; Romanum enim Pontificem esse  
 Tyrannum, orbis terrarum prædonem, bellorum incentorem,  
 & quovis alio magis quam Vicarii Christi nomine dignum:

Nam &, cum eodem hoc anno d. 28. Novembris Wolsejus  
 Cardinalis, eo quo diximus modo mortem obiisset, factum est;  
 ut Domus quæ dicitur communium, sive Senatus inferior, Par-  
 lamento tum temporis congregato, varia de Clericis gravamina  
 scriptis consignata, Regique exhibenda traderet. (a)

In quibus, occasione violentarum illarum adversus putatitios  
 hæreticos institutarum quaestionum, conquerebantur de actio-  
 nibus in Curiis Ecclesiasticis, in specie verò, de citationibus Lai-  
 corum coram Ecclesiasticis, quæ dicebantur fieri ex officio, &  
 quod articuli, sine accusatore ipsis imputarentur, porro, quod  
 non admitteretur excusatio, sed parti accusatæ vel abjuratio in-

E e

jun-

(a) BURNET. lib. cit. fol. 68. a & STRYPE Memorials Eccles.  
 Lib. I. c. 17. fol. 129. seq.

jungeretur, vel eam tradi flammis comburendam; Hoc enim grave & minimè ferendum (a) sibi videri.

Rex autem, quod sibi à Clero ob conculcatam Pontificis auctoritatem nonnihil metueret, hujus quoque vires infringendas esse censuit. Cum igitur Clerum (b), qui Cardinali Volsæo, tanquam Romani Pontificis legato, in quammultis obtemperaverat, inculcasset; Cantuariensis statim centum librarum millia, Eboracensis autem Clerus octodecim librarum millia Regi dependit. Quibus minimè contentus Rex, suggerentibus (ut auctor antiquitatum Britannicarum conjicit) consilium, Thoma Crammero & Thoma Cromwello, postulavit à Clero, ut se solum, suum, totiusque populi, proximè ac secundum Christum Protectorem supremumque Caput (c) agnosceret. Cui postulato, quamvis agrè, tamen consensum est, ab utriusque provinciae Clero. Rex & pecuniam & titulum accepit, Pontificiis tacitè frementibus, Evangelicis in sinu gaudentibus.

§. LXX. Prodiit eodem tempore liber, cui titulus erat *Supplicatio Pauperum*, sive *Mendicantium* (d) à Simone Fish de Grayes-Inn conscriptus; Queruntur in eo Pauperes, se ad extremam reductos esse angustiam, dum populi eleemosynas sibi destinatas interciperent Monachi, validi sed otiosi Fratres, idque sub titulo *Fratrum Mendicantium*, quorum uti Ordines erant quinque, ita si unicuique ordini per septimanam a singulis familiis, vel quarta denarii pars solummodo erogetur, jam satis videri eam summam, ad sustentandos pauperes, qui verò nunc ea se frustratos esse conqueri debeant; Illos Ordines, Reipublicæ, quæ ita civibus exhauriatur, noxios esse, pluribus argumentis evincunt; Pontificem vero etiam crudelitatis & avaritiæ accusant, quod non omnes & singulos, siquidem id in ejus sit potestate, è purgatorio liberet, etiam gratis, cum nunc soli divites, soluto quantum satis est argento, carcere isto solverentur: Scriptum

(a) Quid verò Ecclesiastici A. 1532. ad illa gravamina responderint? addiscimus ex *Conciliis Magn. Britann.* l. c. pag. 750. & seqq.

(b) SCULTET. annal. T. II. p. 334. ex Annalibus rerum Anglicarum.

(c) conf. Concil. Magn. Britann. Vol. III. fol. 742. seq. ubi ipsa concessio illius Acta leguntur.

(d) BURNET. L. II. fol. 93.



ptum hoc, uti stylo ingenioso ita satyrico sale erat conspersum, ut multis mirum in modum arrideret, neque ipsi displiceret Regi, quippe cui illud ab Anna Bolenia erat exhibitum, concessa quoque auctori venia, & ab omni molestia, quam vereri poterat, immunitate.

At verò, ut libellus ille confutaretur, operæ videbatur pretium, iis, quibus pristina sacra curæ erant; Hi igitur, uti sine mora id THOMÆ MORO, tum jam Cancellario, demandabant, ita prodiit ejus opera tum ad illam Supplicationem, alia responsionis loco *Supplicatio animarum scilicet in Purgatorio detentarum*. In ea suam, animæ, deplorant miseriam, simul verò ingens deprædicant lucrum, quod sibi affluere testantur ex Missis fratrum pro ipsarum liberatione celebratis, atque ita cognatos suos atque Majores implorant, ne non succurrere velint Fratribus suis hanc opem sibi ministrantibus. In eo libello Morus audacter asserit, fuisse hanc Ecclesiæ à multis seculis doctrinam, Scripturæ quædam loca probationis speciem præ se ferentia profert, aliisque in speciem compositis rationibus id palliat ac comprobare annititur.

Huic autem Mori libello cum *Johannes FRITHUS* (a) de Purgatorio suum opponeret tractatum, eumque gravissimis muniret rationibus, is in Clericorum ita incurrit odium, ut, quem ita extinxerat ignem imaginarium, deinceps vero atque reali ignis supplicio compensare debuerit.

Quidquid sit, sub finem anni 1530, *Thomas Hittonius* (b), Curatus & V. D. M. Madstonensis, cujus Tindallus in libris suis alicubi mentionem facit, quod libros nuper editos Antverpia, in Angliam adtulisset, atque inter suos disseminasset, Gravezandi captus est, atque Gulielmi Warhami & Joh. Fischeri auctoritate, post diuturnam & crudelem in carcere detentionem, ut vivus combureretur, fuit condemnatus.

§. LXXI. Annus hujus seculi *tricesimus primus* is erat, quo Henricus Rex prorsus Catharinam d. 14. Julii repudiare (c) seque

E c 2

ab

(a) BURNET. l. c. fol. 94.

(b) BURNET. l. c. conf. FOX rer. in eccl. gest. comm, fol. 123.

(c) BURNET. l. c. fol. 67.

ab ea recipere satagebat, quippe cum eam inde ab hoc tempore viderit nunquam. Eodem hoc anno Lutheranismum magnos in Anglia fuisse progressus memoratur (a); Sed & eundem diversos habuisse Martyres compertum est, qui morte sua veritatem Evangelicam non sine vario animorum motu obfignarunt.

De *Thoma Bilneyo* jam vidimus (b), cujus supplicium memorabile, tametsi infirmos redderet meticulosiores, tamen animum addebat aliis, ut non vererentur etiam dirissima quæque pro veritatis professione constanti subire pericula atque supplicia.

Certe *Richardus Byfieldus* (c) Monachus Buriensis tum quoque d. xi. Novembris in campo Fabrorum (vulgo Smyth-field) in medio flammarum Martyrii coronam est adeptus, non aliam ob rationem, quam quod Antverpia subinde libros secum afferret prohibitos, eosque in examinibus institutis, utiles atque bonos afferret, quodque in vitam clericorum profanam atque disolutam sæpenumero palàm inveheretur.

Mense Decembri *Johannes Tewksburius* tabernarius Londinensis (d), qui prius abjuraverat, pariter captus, in ædibus Thomæ Mori examinatus, à Stokeslæo Episcopo Londinensi (Tonstallus enim anno superiori ad Episcopatum Dunelmensem translatus erat) ad rogam damnatus in Campo fabrorum crematus fuit.

Eodem anno duo viri & una mulier Eboraci idem supplicium subierunt.

Factum hinc, ut sequenti Confessu Parlamenti habito non leves de actionibus istis moverentur querelæ; dum Domus Communium à Rege petebat, ut curiarum ecclesiasticarum pro lubitu & crudeliter agentium petulantia poneretur obex, quam tamen petitionem, cum ei nondum esset assensum, Clerici in crudelitate persistentes vix curabant, tantò in persequendo facti atrociores, quanto reliqui in conquerendo magis perseverabant & erant instantiores:

Eo-

(a) BURNET. *ibid.* fol. 67.

(b) *vid.* §. LX. pag. 193. 4. conf. BURNET. p. 94. 95.

(c) BURNET. l. c.

(d) BURNET. l. c. p. 95.

Eodem hoc anno, res accidit (a) novitate quidem admirabilis, & cujus admirationi nihil aut auctoris obscuritas, aut temporis, omnia diligenter explorantis, curiositas detraxit. Joannes Scotus, homo nec literis expositus, nec usu magno rerum peritus, nec ingenii subtilitate ad fraudem appositus, cum in lite quadam succubuiſſet, nec judicatum ſolveret, in aſylo Cœnobii Sanctæ Crucis, aliquammultos dies, ſine cibo & potu ſe continuit. Res divulgata, & ad Regem Scotiæ tandem perlata eſt. Ejus juffu, veſte mutata, & diligenter excuſſa, in arcem Edimburgenſem ſeorſum ab omnium commercio ſepoſitus, pane & aqua quotidie appoſitis, triginta duos dies omni cibo humano ſponte abſtinuit. Inde, tanquam re ſatis explorata, eduſtus, nudus in publicum prodiit: & ad plebis concuſum frequentem ſatis diu ineptiſſima oratione habita, nihil in ea memoria dignum eſt locutus, niſi quod ſe dixit, „Mariæ virginis auxilio fretum, perferre, quamdiu luberet, jejunium. Hæc cum ſtultitiam magis, quam fraudem præferrent, dimiſſus, Romam proſectus, & a Pontifice Clemente in cuſtodiam datus, donec jejunando miraculi fidem ſeciſſet. Illinc, veſte, qua induiti ſacrificuli miſſantur, donatus, teſtimonioque confirmato ſigillo plumbeo, quod apud Romanenſes maximam fidem habet, Venetias venit: ac, jejunandi fide apud eos confirmata, cum voti reum diceret, ad viaticum itineris Hieroſolymitani, quinquaginta nummos aureos (quos Ducatos vocant) accepit. Inde reverſus, folia aliquot palmarum, ac ſaccum lapidibus plenum attulit, quos videri volebat e lapidibus columnæ, cui Chriſtus alligatus vapulavit.

Cum domum reverteretur, Londino tranſiens, cathedram, quæ eſt in cœmiterio ad D. Pauli, aſcendit: ac, magna populi frequentia, de divortio Regis Angli cum Regina, de defectione a ſecta Romani Pontificis, concionatus, verbis quidem aſperriſis, & per jugulum redituris, ſi paulum prudentiæ in eo repertum fuiſſet: conditus ibi in carcerem, cum prope quinquaginta dies continuos victu abſtinuiſſet, inde incolumis fuit dimiſſus. In Scotiam reverſus, cum Thoma Duchtio ſe conjun-

E e 3

gere

(a) BUCHANAN. rer. Scoticar. Lib. XIV. §. XL. pag. 493. 494.

gere voluit, qui circa ea tempora ex Italia advenerat, ædemque Mariæ Virgini, e stipe vulgo collata, ædificarat: magnumque e fictis miraculis quæstum faciebat. Sed Thomæ prope omnibus vita flagitiosissima erat nota, & falsitas miraculorum deprehensa. Nemo tamen ea palam redarguere, ob metum Episcoporum, audebat, qui hoc novo Atlante suum jam caducum Purgatorium fulcire conabantur: & ille, ut vicissim gratiam eis referret, quoties ex opulentioribus sacrificiis eo quispiam missatum veniebat, mendicum aliquem, debilitate mentis aut corporis simulata, in promptu habebat, qui illo missante sanaretur. Ab hoc Thoma, qui in societatem lucri neminem admittebat, Joannes Scotus rejectus, coenaculum subobscurum in suburbio Edimburgensi conduxit: & altari pro opibus erecto & ornato, filiam impuberem, sed singulari oris elegantia, cereis circa accensis, in eo, pro virgine Maria adorandam, statuit. Sed cum is quæstus opinioni non responderet, ad pristinam vitæ rationem est reversus, postquam in simulatione sanctitatis præposteræ hoc tantum profecerat, ut omnes intelligerent, non voluntatem ei, sed ingenium, ad impietatem comminiscendam, defuisse.

Eodem anno 1531. d. 16. Februarii Germaniæ Principes, atque Civitates, qui Reformationem susceperant, eam ad Reges Galliæ & Angliæ exarare ac transmittere Apologiam, cujus argumentum (a) in Historia Reformationis Gallicæ exhibuimus; Ad eam igitur Maji die tertio rescribit Angliæ Rex (b), „ magna se cum voluptate legisse, quod eò spectent, ut salva „ permanente religione & inviolata pace, morbi sanentur in „ Ecclesiis, & emendentur, quæ vel hominum nequitia vel igno- „ ratione depravata sint atque corrupta; Quod etiam suis literis „ totam actionem commemorent, valde sibi esse jucundum, ex- „ citatam quidem fuisse famam, de ipsis non valde commodam, „ quasi defenderent homines quosdam demones, qui student „ omnia perturbare, & summa miscere imis, verum, non se fi- „ dem habuisse, primum quod Christiana charitas ita poscat, „ de-

(a) vid. Hujus voluminis §. XXVI. pag. 73—77. ex Sleidano Lib. VIII. à principio & Seckendorffio Lib. III. pag. 5.

(b) SLEIDAN. Lib. VIII. fol. 126. a b

„ deinde, quod id genus crimina judicaret, non posse cadere in  
„ tanti splendoris, nobilitatis atque prudentiæ viros: Et, quan-  
„ quam eorum, quæ ferebantur, nihil unquam crediturus erat  
„ prius, quam certò comperisset, tamen quod ad hunc modum  
„ sese purgarint, perquam sibi fuisse gratum, vel eò maximè,  
„ quod iudicio & opinione non aberraverit; quod igitur emen-  
„ dari vitia petant, in eo suam & omnium bonorum volunta-  
„ tem cum ipsorum studio planè congruere; Nam rerum huma-  
„ narum hanc esse conditionem, ut tanquam in corpore, sic  
„ etiam in republica & omni administratione continentibus ferè  
„ sit opus remediis, magnam igitur laudem mereri qui medi-  
„ cinam faciunt, & vulnus atque morbum ita curant, ut nihil  
„ exasperent; non dubitare autem, quin eò tendat etiam ipso-  
„ rum conatus, cavendum tamen esse diligenter ab illo genere  
„ hominum, qui res novas appetunt, & ordinum æqualitatem  
„ prædicant, & magistratum efficiunt contemptibilem; Ejus  
„ enim sectæ quosdam intra sui regni fines aliquando fuisse, &  
„ inde ex Germania eò penetrasse. Et quoniam de reverentia  
„ magistratus mentionem in suis literis faciant, idè se paucis  
„ voluisse commonescere, ne cui licentiæ fenestram aperiant;  
„ hoc enim si caveant & emendationi studeant, optimam ope-  
„ ram esse navaturos reipublicæ: Concilium quidem publicum  
„ etiam inprimis optare se, Deumque precari ut principum  
„ animos in hanc curam accendat: De ipsis autem omnia se  
„ rectè sperare, nec esse quicquam quod ipsorum causa non ve-  
„ lit; intercessurum etiam apud Cæsarem diligenter, ut con-  
„ cordiæ rationes inveniantur, in eoque se facturum, quod  
„ ipsimet singulis temporibus optimum esse judicabunt. „

§. LXXII. Sed progredimur ad annum proximum tricesi-  
mum scilicet secundum, tantò illustriorem, atque notabiliorem,  
quod eo Decretum est conditum de *Abrogandis Annatis*, sicque  
fundamentum fuit jactum instantis plenariæ à Curia Romana Se-  
parationis: Dicebantur autem *Annate*, redditus primi anni, quo  
episcopus quis factus esset, qui tum toti ad Pontificem Roma-  
num redirent, ita cujusvis iudicio atque æstimatione ingentem  
argenti copiam referebant, quam vectigalis instar quotannis re-  
cipie-

cipiebat Papa; Vix enim credi potest, quantam nummorum vim, ex Angliæ Regno, Romam asportarint Pontifices Romani, & quantas Papæ pecunias pependerint Episcopi.

Certè, Archiepiscopus *Cantuariensis* (a), quoties vacare sedem eam contingeret, annumerare debebat Papæ, Annatarum nomine decies millenos florenos. His insuper accesserunt, pro usu jureque pallii florenorum quina alia millia.

Archiepiscopus *Eboracensis* pro annatis decies item millenos, nec non pallio, ut existimabatur, quinques.

Episcopus *Eliensis* pro annatis septies millenos.

*Londinensis* ter millenos. *Wintoniensis* duodecies. *Exoniensis* sexies.

*Lincolniensis* quinques. *Lichfeldiæ Coventriæque* Episcopus ter millenos. *Hersfordiensis* millenos atque octingentos. *Sarisburiensis* quater millenos & quingenos. *Reliqui* item, pro rata portiones quisque. Sciendum est autem esse Florenum, coronatum Italicum, & solidos Anglicanos quaternos, ac denarios insuper senos valere, id est sestertios nummos vicos septenos. Ut jam non attingamus, quæ ex *Electiõibus*, *Præventionibus*, *Dispensationibus*, *Pluralitatibus*, *Trialitatibus*, *Totquotis*, *Tolerationibus*, *Bullis*, *Sigillis*, *Signaturis*, neque ea quæ ex facta hominibus potestate carnes, ova, lactaria, edendi, & privatim sacerdotibus concubinas habendi, & ex id genus mercibus nescio quibus, Papæ in singulos annos obvenerant.

Nam & quadrantes caminorum nomine ostiatim coacti, & Denarii Petri (b), ingentem pecuniæ vim efficiebant, prouti, ab iis annatim solvendis, nulla per totam Angliam, ne ipsa quidem Regis eximebatur familia; Uno verbo, venalia erant Romæ, uti habet Baptista Mantuanus:

Tem-

(a) JUELLUS in Resp. ad Harding, pro apologia Eccles. Anglic. Opp. Tom. II. p. 558. seq.

(b) De Denario Petri conf. quæ à Cl. KOHLERO sunt observata in ejus Amœnitatibus nummariis Vol. I. p. 17. seq. Et observat. *Matheus* Parisius ad A. 1246. Papam tantum ex Regno Angliæ recipere solitum fuisse, quantum ipse Rex, conf. SARP. de benefic. pag. 234. Conf. J. FABRICII, Helmeſtadiensis Amœnitat. Theolog. Dissert. I. quæ tota agit de denario S. Petri.

Templa, Sacerdotes, altaria, sacra, coronæ,  
Ignis, thura, preces, cœlum est venale, Deusque.

Totiusque fabulæ Romanæ pars optima maxima, erat Pecunia.

Ut mirum non esset, ipsam Papæ auctoritatem atque potestatem imminutam vehementer atque diffractam esse, dum ne amplius ii sumtus fierent, interdicebatur. Ipsius autem Interdicti summa (notante BURNETO) huc redit (a): „Magnam hætenus „pecuniæ vim, sub titulo *Annatarum* vel primitiarum (Bullarum aut aliorum scriptorum inhibitione extortarum) è regno „ad Curiam *Romanam* fuisse translata, ac sæpenumero evenire, ut frequenti Archiepiscoporum & Episcoporum obitu, „ipsorum amicis, qui pecuniam istam ministraverant, in detrimentum hoc cedat. *Annatas* istas nulla lege fundatas esse, nec „alia ratione beneficiorum Ecclesiasticorum possessores ad earum solutionum obstrictos esse, quam per inhibitionem bullarum. Parlamentum itaque probe considerans, *Annatas* primum pro orbis Christiani adversus infideles defensione solvi solitas, nunc in debitum, à Curia *Romana*, sibi met præter jus & contra conscientiam arrogatum, esse conversas, atque hac ratione permagnas nummorum summas transferri, (dum annatæ à secundo *Henrici septimi* anno ad tempus præsens ad octies centena millia excreverunt) præter alias istius Curie onerosas exactiones; agnoscere & decernere, ut Rex pro munere à Deo Omnipotente sibi concedito, ceu Princeps Christianus, oppressiones istiusmodi cohibeat, idque tanto magis, quia plures Præsules tum temporis ætate erant provecti, ac probabiliter propediem morituri, quo pacto immensa nummorum vis cum regni dispendio ex illo transportaretur. Primitias itaque Curie *Romane* non amplius solvendas, sed in perpetuum abrogandas esse, sub pœna confiscationis, prædiorum, fundorum, item bonorum non hæreditariorum, nec non reddituum sedis sue, quamdiu illam occupaverat, cuivis qui eas solvat, irroganda.

F f

„ Quod

(a) BURNET. Lib. II. fol. 68. 69. edit. Latin. qui & in Documentis Num. XLl. totum illud Interdictum nobis communicat.

„ Quod si Curia *Romana* Bullas inhibeat, nihilominus eum,  
 „ qui Episcopatum petit, à Provinciæ Archiepiscopo esse con-  
 „ secrandum; qui verò Archiepiscopatum ambit, à duobus in  
 „ Regno Episcopis in hunc finem ab ipso Rege constitutis,  
 „ consecrandum, & hoc modo consecratos, inaugurandos esse,  
 „ ita ut sedis suæ jure plenissimè fruantur: Attamen, ne Ponti-  
 „ fex & Curia *Romana* justam conquerendi causam habeat, sta-  
 „ tutum fuit, ut qui Episcopatum petunt, quinque *libras* pro  
 „ *centum* de sedium separatarum redditibus solvere teneantur. „  
 Parliamentum verò, extrema hæc tentare nolens, finalem De-  
 creti istius decisionem ad Regem remisit, ut si Pontifex vel ex  
 charitate & æquitate *Annatarum* solutionem tollat, vel ita eam  
 temperet, ut onus sit tolerabile, Rex ante *Pascha* anni 1533.  
 vel ante proximam Parliamenti convocationem, Diplomate de-  
 cernere & patrefacere possit, num Præmissæ, vel ulla earum pars,  
 sit observanda nec ne? Si verò ob hoc Decretum Pontifex vel  
 Regi vel ulli subditorum per excommunicationem vel aliam Cen-  
 suram, ullam creet molestiam, his non obstantibus Regem im-  
 peraturum, ut Sacramenta aliique Ecclesiæ ritus administren-  
 tur, nec permittitur, ut ulla istarum Censurarum vel promul-  
 getur, vel executioni mandetur.

Et obtinuit tum quidem hoc idem Decretum (a), in Domo  
 Procerum inchoatum, & ad Communes transmissum, horum  
 approbationem & Regis assensum, etsi Confirmationem finalem  
 in eo commemoratam ante nonum Julii diem anni 1533. non  
 habuerit, quippe quæ tum demum, affixo Diplomate Regio,  
 quo decretum prolixè recitatur, accessit.

§. LXXIII. Attamen, ne quis Regem, cui nihil magis curæ  
 cordique erat, quam ut eam quam Papæ abdicaverat auctorita-  
 tem, sibi adrogaret, à Fide quæ dicebatur Catholica recedere  
 velle, suspicari posset, per gravissimas illas effectum est perse-  
 cutiones, quæ, eo non prohibente, in Confessores mortuos æquæ  
 atque vivos se exundabant. Atque est tum in *Johanne Bainhamo*,  
 uno è primoribus Templi, (quo nomine locus quidam in civi-  
 tate

(a) BURNET. l. c. p. 69. a



tate Londinenſi, certo cuidam collegio ſtudioſorum Juris deſtinatus, veniebat,) ſeveritatis Pontificiæ ſtatutum exemplum ſingulari. Is in Domo Cancellarii (a), cum perſuaſionibus permoveri non poſſet, ut ſi quos in eodem Templi Collegio noſſet, qui novas opiniones foverent, detegeret, præſente Moro flagellatus, mox in arce, eodem præſente & ſpectante, tormentis fuit exploratus: neque tamen etiam fidiculis quicquam, quod ceteros gravaret, extorqueri potuit; quanquam metu ſuperatus tandem abjuravit, poſt abjuracionem verò eos in conſcientia ſenſit angores, ut publicè in manu Novum Teſtamentum geſtans, in Templum iverit, & palam lacrymas fundens confeſſus fuerit, ſe Deum abnegaviſſe, populum rogans, ut à peccato, quod ipſe commiſerat, ſerio caveant, ſe enim infernum in conſcientia ſentire ob peccatum à ſe commiſſum. Mox itaque in arcem conjeſtus (Epiſcopi namque, ne crudelitatis inſimularentur, Hæreticos in carceres Regis nunc conjicere ſolebant) quod *Thomam Becketum* Cantuarienſem quondam Archiepiſcopum, (quem ambitionis eccleſiaſtica ſigniferum Romana Eccleſia dudum in Sanctorum numerum retulerat) dixerat eſſe homicidam, atque addiderat, „eum niſi vera pœnitentia ſcelera ſua eluiſſet damnatum numero eſſe inſcriptum, porrò, quod de Sanctorum invocatione minus honorifice fuerat locutus, atque ſacramentum altaris non niſi myſticè Chriſti corpus eſſe, docuerat, atque illud dentibus comminui negaverat, ſola autem fide recipi aſſeruerat, accuſatur, & ſub finem Aprilis in campo fabrorum tanquam contumax & relapſus hæreticus crematur.

Fuit autem is ultimus, qui ſub Cancellariatu Thomæ Mori, ſupplicio fuit affectus, quandoquidem Morus, ſimulac Annam Boleniam ſibi duxerat uxorem Rex, munere ſuo ſemet ipſo abdicavit.

Neque autem ſolummodo in vivos, ſed & in mortuos eo tempore ſævitum eſſe, compertum eſt: Certè Gulielmus Warhamus Archiep. Cantuar. *Gulielmum Thracium* Armigerum ex diœceſi Wigornienſi, quamvis mortuum, pronuntiavit hæreti-

F f 2

cum

(a) BURNET. l. c. p. 95. 96.

cum (a), mandavitque exhumari, sicque à Christianorum sepultura rejici ac repelli, quidquid illius in sepulcro superesset; Parkerus Wigornienſis Officialis, cui hoc obtigerat mandatum, è veſtigio non ſolum morem eidem geſſerat, ſed & ultra proceſſerat, ipſum cadaver in ignem conjiciendo. Quam immanitatem cum Rex biennio poſt, reſciviſſet, is ea ita dicitur offenſus, ut Parkerum actionis hujus barbaricæ procuratorem non modo ab officio dejecerit, ſed & mulctæ loco mille coronatos ab eodem exegerit.

Fuerat ſcilicet, longa conſuetudine uſurpatum, ut ſi quis Teſtamentum conderet, ejus primordia fere hunc in modum conciperentur; *Animam meam commendo Deo, Beatæ Virgini & omnibus in Paradifo ſanctis*: Eam formulam quod neglexiſſet Thracius, atque, ejus loco teſtatus fuiſſet, „ Se animam ſuam „ nemini niſi Deo tradere per mediatorem Jeſum Chriſtum in „ quo ſolo omnem reponeret fiduciam, „ ſequè adèo non interceſſionem Sanctorum petere profeſſus eſſet, deinceps, quod Eccleſiæ nil quicquam legaſſet, nec denique, ſibi pro anima ſua vel Miſſam vel preces expetiviſſet, id omne tantopere animum utriusque & Warhami & Parkeri exacerbaverat, ut inſolenter adèd in deſuncti corpus ſævirent, illudque tanta afficerent injuria.

Sed & aliud eodem anno crudelitatis clericorum datum fuit exemplum in *Thoma Hardingo* (b), comitatus Buckinghameniſis cive, provectæ ætatis, qui, quod quædam Novi Teſtamenti Anglici partes apud ipſum eſſent repertæ, & quod porcinas carnes per quadageſimam (c) deguſtaſſet, crudeliſſimum in modum, procurante Longlando Lincolnienſi Epifcopo, ferali ignis ſupplicio fuit addictus; quod factum eſt in vigilia corporis Chriſti. Et fuit eodem tempore indulgentia 40 dierum promulgata, unicuique ſacſiculum pro comburendo hæretico afferenti,

(a) BURNET. loc. cit. fol. 96. conf. Concil. Magn. Britann. Vol. III. fol. 725. & fol. 749.

(b) BURNET. loc. cit. itemque FOXUS in Comm. rer. in Eccl. Geſt. pag. 126.

(c) SCULTET. Annal. Vol. II. p. 367. ex Foxo.

renti, quæ tamen pudenda clericorum immanitas, cum tum dicitur habuisse effectum memorabilem, ut Hardingus ad cuius caput fasciculus quidam ligneus projiciebatur, festina morte, confuso quippe cerebro ejus, gravissimis illis doloribus eriperetur.

Est autem eodem hoc anno (a) in gratiam Romani Pontificis, apud SCOTOS, quæstio severè in Lutheranos exercita; Pontifex, contra, ut Regi tam bene de se merito, gratificaretur, Sacerdotiorum decimas ei in proximum triennium dedit. Pontifex enim in Scotiam legatos miserat monituros Regem, ne exemplo Angli avunculi sui ab Ecclesia Romana discederet. Rex de constantia sua promiserat, atque eo quo dictum modo in Lutheranos animadvertebat, qua data occasione *Alexander Alefius* (b) Scotus, Vir Doctissimus in Germaniam venit, multosque in ea annos Theologiam docuit.

§. LXXIV. Inter hæc mala undique prementia, cum factionem Papisticam foverent Thomas Dux *Norfolkia* Annæ Boleniæ avunculus sed ei inimicus, Steph. *Gardinerus* (c) Episcopus Vintoniensis Th. Cranmeri æmulus, & Jo. *Longlandus* Lincolnienfis, qui omnes, tametsi studium suum Regi adversus Papam sic satis probaverant, eum tamen ad persequendos hæreticos exstimulare non desinebant, singulare Evangelicis Confessoribus obtigit levamen, per exaltationem trium præcipue quatuorve personarum (d); Quum enim *Anna* BOLENIA hoc eodem anno ad Regale fastigium evecta, Regia gratia atque ipso matrimonio conspicua fulgeret, & palam fere novorum dogmatum Doctores tueretur; quumque ei in hoc negotio quasi succenturiati succurrerent *Thomas* CRANMERUS & *Thomas* CROMVELLIUS, quorum ille, in Warhami demortui locum ad Archiepiscopatum Cantuariensem evectus erat, hic verò, præcipuus Regis minister & in Thomæ Mori locum Regni erat

F f 3

Can-

(a) BUCHANAN. rer. Scotic. Lib. XIV. C. XLIII. p. 495.

(b) SCULTET. Annal. Tom. II. p. 417.

(c) BURNET. loc. cit. fol. 100. a

(d) STRYPE Ecclesiastical Memor. Tom. I. Lib. I. Cap. XIX. fol. 144.

Cancellarius, paulatim Regis quoque animus & per certa quædam intervalla, (neque enim dum vixit, ullam unquam stabilem de doctrina Christiana persuasionem habuit) ad leniora conversus est. Accedebat quarto loco *Thomas AUDLEYUS* (a), magni nominis Jureconsultus, & causarum Patronus, cui *Magni Sigilli* Custodiam demandabat Rex, cujusque eximius itidem in Reformatos erat favor, ut quoque A. 1540. quando causa *sex articulorum* agitabatur, is impendentem ab Evangelicorum capitibus ruinam prudenter averterit, atque effecerit, ut detectâ Ecclesiasticorum captiosa fraude permulti absolverentur.

Ipsa certè REGINA (b) præ ceteris animum addidit Reformatoribus, quippe quæ Regis animum inflectere norat, atque in ipsum haud minus dominabatur, quam ipse Rex in subditos suos, palam vero etiam favebat Reformatoribus, Constituit ea statim *Nicolaum Shaxtonem* & *Hugonem Latimerum*, qui A. 1529. Th. Bilneyi Sermonibus & confessione conversus erat (c), Sacellanos suos, eosque mox ad Episcopatus *Salisburiensem* & *Wigorniensem*, qui remotione Campegi & Chinuccii vacabant (d), evexit, semperque dum licebat, eorundem in se suscepit patrocinium, neque quicquam eorum neglexit, quæ ad Reformationis stabilimentum apud ipsum Regem promovendum facere poterant.

*Thomas* autem CRANMERUS in sublime illud fastigium evectus, non minus omnem suam auctoritatem omneque studium eò impendit, ut Evangelica quam profitebatur Religio proferretur ad plures, ac Papales superstitiones indies abrogarentur; Erat is, ob singularem eruditionem ac industriam, eximium (e) Reformationis promovendæ instrumentum; Nam & in eo, ceteris multis excelluisse dici debet, quod uti propria diligentia Veterum Scriptorum monumenta fere excussit omnia, ita propriis oculis in restituendis atque ad pristinam simplicitatem reducendis rebus facris,

(a) STRYPE loc. cit. conf. Fox. comment. rer. gestar. fol. 180.

(b) BURNET. I. c. fol. 99. a

(c) FOX. Ecclesiastical. Hist. Vol. II. p. 222. b

(d) vid. Collect. Documentor. Burneti. Vol. I. P. II. Num. XLII. fol. 71.

(e) BURNETUS Lib. II. fol. 99. b





THOMAS CROMWELLUS. m. 1540.

*Magnus Angliæ Camerarius  
sub Henrico VIII.*

cris, videre potuerit, neque opus habuerit ex Scriptoribus exteris sua transcribere, quodque pro singulari animi, qua pollebat moderatione, ac prudentia, non temerè, sed juxta prudentiæ regulas in Reformationis negotio progressus fuerit. Et fuit sane ejus in rebus gerendis prudentia tanta, ut ne ipsum quidem Regem in amicitis minimè constantem & contradicentes ferre non assuetum, etiam quum ei sese in notissima de *sex articulis* Reformationis contentione, opponeret, offenderit (a), aut ejus gratia unquam exciderit:

Proximus ab ipso, vel potius, illo superior erat *Thomas* (b) CROMWELLUS, qui, dum res integræ erant, omnia unus apud Regem poterat, unus negotiis omnibus fere præerat; Vir equidem claris familiis, cum infimæ sortis esset, haud innexus, sed ea tamen ingenii ac judicii virtute præditus, quæ illum ad celsissimum illud dignitatis ad quod pervenit fastigium evehere poterat, & ea deinceps generositate, atque beneficiorum in se colatorum memoria, ut eâ omnes fere Nobiles atque Aulicos antecelleret, in uno illo tantum culpandus, quod ultra quam satis est honoribus & divitiis coacervandis incubuerit, eoque ipso plurimorum sibi invidiam & odium arcessiverit. Cæterum, uti cum Cranmero, illi magna intercedebat familiaritas, ita quod magno cum Zelo Reformationem promoverit, ex eorum temporum Annalibus constat, siquidem Rex eum præcipuâ gratia dignatus, ipsius imprimis operâ, primum in Papæ tyrannide abolenda, & post in Monasteriis demoliendis usus est, fuitque is primarius consultor, quod Biblia in Anglicanam linguam translata indultu Henrici VIII. per Graftonum & Whitchurchium Parisiis imprimerentur, atque emendatius quam ante, uti postea videbimus, publicarentur.

Prima Dignitas, quam successu temporis in eum Rex contulit (c), erat, quod eum *Vicarium generalem & Visitatorem generalem*

(a) BURNET. Lib. III. fol. 148. & 151.

(b) BURNET. Lib. II. fol. 99. b

(c) Heroologia Anglica fol. 7. Cæterum Vitam ejus latè satis ac luculenter enarravit FOXUS in Martyrologio Anglico sive, Eccles. Hist. Vol. II. p. 419-453. conf. Ejusdem rer. gestar. comment. fol. 154-164.

*ralem* omnium Monasteriorum (a), ceterorumque privilegiis munitorum locorum faceret; Porro ipsi data est Baronia *de Okeham* in agro Rutlandiensi A. 1536. deinceps, eum *Equitem auratum* Ordinis scilicet *Georgiani*, Rotulorum præfectum, *Privati Sigilli* Custodem, *Secretarium* postea summum fecit. Præterea eum illustri *Comitis Essexiæ* titulo exornavit A. 1539. Et Rex eum his ornamentis decorare non contentus, illum magnum *Angliæ Camerarium*, *Ecclesiastici Ordinis* Præsidentem, & Delegatum suum *generalem*, sive, *Vice regentem*, & unum ex intimis suis consiliariis constituit. Quæ tamen omnes dignitates impedire nequiverunt, quò minus adversariorum insidiis esset expositus, ut tandem morte sua præcipite, quam fluxa & fragilis omniumque casuum momentis exposita sit Vita aulica, vivido velut exemplo debuerit comprobare.

§. LXXV. Quidquid sit, Fuit is annus Pontifici Romano, atque Sedi Romanæ longè funestissimus, quandoquidem illa quam diximus tum Diplomate Regio confirmabatur Constitutio, quâ abrogabantur Annatæ; Uti non minus Edictum est „ ne „ quis Pontifici in posterum quacunque de causa tributum, vel „ ejus quæstori Denarios Petri quotannis colligi solitos de- „ deret, gravissimis pœnis in secus facientes constitutis. „ Nam & omnis Pontificis potestas, uno ictu, factò supremi Senatus Decreto, tum concidit, quippe cum omnem Rex moveret lapidem, ut auctoritatem Pontificis Romani in regno suo extirpatam penitus redderet, ac eminentem Supremi in Ecclesia Anglicana post Christum Capitis dignitatem sibi soli vindicaret, idque per certos gradus, quorum (b) prior, posteriori viam veluti præmuniret. „ *Primum* enim, uti vidimus, ipsa Pontificis „ circa legem Dei potestas dispensativa in controversiam fuit „ vocata; *Mox* ad examen, quale Pontifici dominium in Anglia „ competat, devenit; *Inde* Clericorum convictio in casu *Præ-*  
„ mu-

(a) Ea dignitas (teste Burneto Lib. III. fol. 194.) ut plurimum confunditur cum ea quam deinceps obtinuit dignitate in rebus Ecclesiasticis procurandis longè adhuc majori, per quam ei quoque in omnes Episcopos & auctoritas & præ eminentia compete-  
 (b) vid. BURNET. Lib. II. fol. 80. a



„*munire*, cum submissione Regi facta, secuta est; *Hinc* factum  
 „ut Jus Pontificis circa Annatas, aliasque exactiones in dubium  
 „fuerit vocatum & abrogatum. Secuta *mox* omnium appellatio-  
 „num ad curiam Romanam condemnatio. Et *denique*, tot ra-  
 „mis Pontificiæ potestatis amputatis, ipsa radix percussa, &  
 „fundamentum Papalis auctoritatis ad trutinam fuit revocatum,  
 „ac penitus subrutum. (a) „

Neque verò luculentius afferri potest documentum, ex quo  
 numerus eorum, qui Reformationem anhelabant, potest colligi,  
 quam quod tanta cum promittitudine, tamque unanimi fere sen-  
 tentia reciperentur & signarentur ab omnibus Supremi Senatus  
 Anglicani membris, Acta, quibus & Papalis infringebatur Auc-  
 toritas, & Ecclesiasticorum imminuebatur potestas.

Non possumus autem non hic meminisse variarum Consulta-  
 tionum A. 1533. & 1534. susceptarum, variorumque Tractatum,  
 eodem tempore circa eandem hanc causam, editorum atque publi-  
 catorum. Equidem Thomas CRANMERUS ad Sedis Cantua-  
 riensis primariam dignitatem evectus, à Papa sibi Bullas adhuc con-  
 firmatorias, præcipiente Rege expetiit, easque omnes (b) mense  
 Februario & Martio 1533. à Pontifice, ingratiis ipsius signatas,  
 accepit, sicque d. 13. Martii ab Episcopo Lincolnienfi, Exo-  
 nienfi, & S. Asaphi consecratur, præstito quoque, non tamen

G g

fine

(a) BURNET. loc. cit.

(b) In prima ad Regem missa bulla Cranmerus Episcopus *Cantuarien-*  
*sis* ordinatur. Secundà ad ipsum *Cranmerum* directà Archiepiscopus  
 creatur. Tertià eum ab omnibus Censuris absolvit. Quarta ad Suffra-  
 ganeos spectat. Quinta ad Decanum & Capitulum. Sexta ad Clerum  
*Cantuariensem*. Septima ad Laicos illius sedis. Octava ad eos qui fundos  
 possident, injungens illis, ut *Cranmerum* Archiepiscopum agnoscant.  
 Omnes hæ Bullæ datæ erant 21. *Februarii* 1533. Nonà, die 22. *Februarii*  
 scriptà, mandatur, ut præstito juramento in *Pontificali* contento, con-  
 sacretur. Decimà, die 2. *Martii* scriptà, Pallium ei fuit missum. Tan-  
 dem undecimà eodem die scriptà Archiepiscopus *Eboracensis* & Episcopus  
*Londinensis* pallium illi induere jubentur. Hæ erant istius temporis artes  
 ad exaltandas compositiones, & locupletandam Cameram Apostolicam:  
 tum enim *Petri* successores de eo acquirendo maximè erant solliciti, de  
 quo ipse gloriatus fuerat, videlicet, *nec aurum sibi esse nec argentum*,  
 BURN. l. c. p. 75.

sine protestatione, ne quid inde vel causa Dei, vel Auctoritas Regis vel Regni Majestas detrimenti caperet, palam Pontifici consueto Juramento. (a)

Sed ea fuerunt Bullæ papales ultimæ; Simulac enim tota res in contentionem devenisset, non tantum in Synodis atque in Parlamento, sed & in Academiis & privatis sedibus Episcopalibus, ea ita est ventilata & à cunctis fermè in Anglia eruditis, indagata atque solerter excussa, ut brevi post in hanc sententiam Lex (b) publico Regni Senatus consulto definita sit atque promulgata, „ Pontificis Auctoritatem in Anglia carere fundamento; initium meram usurpationem, progressum verò tyrannidem fuisse, exactiones istius Curia ubivis graves, in Anglia verò fuisse intolerabiles; ac, quamvis variæ propterea posterioribus seculis motæ fuerint querelæ, non tamen secutum ullum levamen, legesque de Provisoribus semper caruisse effectu; idcirco, cum actionibus ipsorum nullum possit afferri moderamen, non aliud superesse remedium, quam ut putatitia ipsorum Auctoritas rejiciatur atque extirpetur, & Pontifex imposterum pro Episcopo Romanæ Ecclesiæ & Jurisdictionis circumjacentis, per veteres Canones definitæ, habeatur; Rex interim, Auctoritatem suam & Regni privilegia reassumat, quibus Angliæ Reges nunquam formaliter renunciaverant, etsi ultimo seculo ad usurpationem non amplius conniverint. „

Certè OXONIENSES disertis verbis in eam definiverunt (c) sententiam „ Papæ in Regnum Angliæ non majorem esse potestatem quam cujusvis alterius Episcopi externi. „

CAN-

(a) De cujus Juramenti validitate, ipsiusque Cranmeri in eo præstando sinceritate jam non disputamus. *Rapin.* THOYRAS Tom. V. pag. 314. de eodem agens, hanc addit monelam: Ce n'est pas là un des plus beaux endroits de sa vie. Interea tamen illam Protestationem tum à Cranmero factam, cum doctiss. Strypius in Vita Cranmeri exhibuisset, atque exinde in Conciliis Magnæ Brit. legatur Vol. III. fol. 757. exinde eandem depromere atque documentis nostris No. XXVIII. inferere voluimus.

(b) BURNET. loc. cit. p. 84.

(c) BURNET. Hist. Reform. Tom. III. inter Docum. fol. 53. 54. seq. & Concil. Magn. Brit. fol. 775.

CANTABRIGIENSES (a) non minus hanc formaverunt conclusionem; „ Quod Romanus Pontifex non habeat à Deo „ in Sacra Scriptura concessam sibi majorem auctoritatem aut „ jurisdictionem in hoc regno Angliæ, quam quivis alius Episcopus externus. „

CANTUARIENSIS Archiepiscopus tanquam Regni Primas, his omnibus non solum assentiebatur, verum etiam tanquam Actor primarius omnem illam inflabat tibiam.

EBORACENSIS Archiepiscopus, Eduardus (b), unà cum Synodo sua provinciali idem illud iisdem pæne Verborum formulis asserabant.

Decanus & Capitulum Ecclesiæ cathedralis S. Pauli in civitate LONDINENSI (c) porro, Prior & Capitulum VIGORIENSE (d) itidem, disertis verbis Papæ Romani auctoritatem proscribent, summamque Regis & definitoriam & Legislativam in rebus Ecclesiasticis asserbant Potestatem; Simul verò etiam semet obstringebant, „ quod in nulla vel privata vel publica concione quicquam ex S. Scripturis desumptum ad alium sensum detorquere vellent; „ Quin potius, se ipsum Christum, ejusque verba & facta, simpliciter, aperte, sincere, ad Normam seu Regulam Sacrarum Scripturarum & verè Catholicorum & Orthodoxorum Doctorum prædicaturos esse Catholicè & Orthodoxè.

Extat etiam nunc *Abdicationis* quædam formula à Sex Proceribus totidem domuum religiosarum signata, atque Regi exhibita, quam nobis conservavit Ill. BURNETUS. (e)

Unicus autem inter Episcopos, qui tamen & ætate & nominis celebritate ceteris excellebat, Jo. Fischerus Roffensis, octogenarius, assentiri reliquis volebat, quæ res, & quod cum puella

G g 2

Can-

(a) Concil. Magn. Brit. Vol. III. fol. 771. 772.

(b) Concil. M. Brit. l. c. fol. 782.

(c) Concil. M. Brit. l. c. fol. 774.

(d) BURNET. Tom. III. Docum. fol. 55.

(e) vid. BURNET. Vol. I. in Collect. Documentor. Num. L. unde eandem depromptam exhibebimus in documentis nostris huic volumini subjectis N. XXIX.

Cantiensi quædam ipsi intercefferat familiaritas, non ita multo post, cum & carceri mancipavit, & ut capitis supplicium lueret, effecit, invidiosa Henrico cæde.

§. LXXVI. Quidquid sit, prodierunt tum in lucem varii Tractatus & Scripta varia, ex quibus, uti & ex Concionibus tempore isto ab Episcopis habitis, aliisque authenticis monumentis, summam argumentorum, quibus decreta sua superstruxerunt Angli, concessit BURNETUS atque suæ inseruit Historiæ. (a)

Inter ea Scripta (b) cumprimis erat ipsius REGIS liber (c), qui tanto magis Romanum irritabat Episcopum, quanto luculentius in eo, cum Tyrannus tum Usurpatio Romani Pontificis depingebatur: Ejus Titulus erat: *De Potestate Christianorum Regum in suis Ecclesiis contra Pontificis tyrannidem & horribilem Impietatem.*

Deinde liber ab *Eduardo Foxo* Episcopo Herefordiensi compositus, sub titulo *De vera differentia Regiæ potestatis & Ecclesiæ*, qui A. 1534. primum vulgabatur, at verò temporibus Eduardi VI. Regis Angliæ tantopere æstimabatur, ut tum quoque in Anglicum idioma & converteretur & recuderetur, & singulari addita præfatione Henrici Staffordiensis commendaretur.

Accedebat liber, quem citat JACOBUS I. in ejus pro Jura-mento fidelitatis Apologia (d) sub titulo *Christiani hominis Institutio*, qui & decretus in Synodo publica, & ejusdem Auctoritate est editus.

Nam

(a) BURNET. Hist. Ref. L. II. Vol. I. p. 80. seqq.

(b) vid. STRYPE Ecclesiastical Memorials Vol. I. Cap. XX. pag. 149. 150.

(c) Quod enim Rex ejus sit auctor, non tantum omnes tradunt Anglicarum rerum scriptores, sed & ipse Rex A. 1533. in sua cum Gul. Bellayo Galliæ legato consultatione, inter alia id testatur, *qu' il avoit compose un livre sur l'autorite usurpee des Eveques de Rome, & sur les prerogatives des Souverains, mais qu' il ne le publieroit point, jusqu'à ce qu' il ne vit plus aucune esperance d'accommodement.* teste Rapin. *Thoyraz.* Vol. V. p. 315. qui tamen observat, librum ipsum necdum terminata causa, Romam delatum Papam vehementer exacerbavisse. p. 321.

(d) Opp. Jacobi I. Regis Angl. fol. 278.

Nam & *Steph. Gardinerus*, Episcopus Wintoniensis eodem tempore libellum *de Vera Obedientia* (a) edidit, cui adnexa fuit *Bonneri* Episcopi Præfatio de *summo & absoluto Regis Imperio*.

*Stockeslæus* verò etiam Episcopus Londinensis & Cuthb. *Tonstallus* (b) Dunelmensis pro defensione causæ Regiæ proximam ad Reginaldum Polum paulò post Cardinalem, scripserunt Epistolam.

Nam & *Richardus SAMPSONIS* (c) Regii Sacelli Decanus, eximiam Regique cumprimis probatam edidit Tractationem, sive Orationem, *Qua docet, (uti habet titulus) hortatur, admonet, omnes potissimum Anglos, Regiæ dignitati cumprimis ut obediant, quia Verbum Dei præcipit; Episcopo Romano ne sint audientes, quia nullo jure divino in eos quicquam Potestatis habet: postquam ita jubet Rex, ut illi non obediant. Qui contra fecerit, eos præcipuè docet, Legem divinam contemnere. Non est ergo quod sibi timeant Angli de humana quavis potestate Episcopi Romani, qui aliam quam humanam, hoc est, humano consensu non habet. Obediant igitur Deo non homini.* Apud Thomam Barthelet, cum privilegio.

Et placuit is liber tantoperè Regi (d), ut eum præ reliquis  
G 3 3 omni-

(a) Hunc libellum Argentorati, curante W. F. Capitone 1536. 8. recensum, excerptit Doctiss. SCHELHORNIIUS in Amœnit. Historico-Eccles. Tom. I. pag. 837. seq. qui tamen simul, quam idem ille Gardinerus fuerit versipellis, ostendit, quamque, cum Maria Papæ studiosissima in solium esset evecta, non solum sententiam mutaverit, sed & eos, qui ex animo eadem quæ tum asseruerat sentiebant, atrocissime vexandos ac fune, ferro, flamma compescendos censuerit.

(b) BURNET. Hist. Ref. Lib. II. Vol. I. p. 80.

(c) Hunc libellum longè rarissimum, ipsique Doctiss. Schelhornio desideratum, cum STRYPIUS inseruerit Documentorum Collectioni ad Tomum I. Num. XLII. p. 109—118. eundem inde depromere atque Documentis nostris inferere volumus Num. XXX.

(d) Et fuit ille *Rich. Sampsonis* ob eandem hanc Orationem in Indicibus librorum prohibitorum, inter primæ classis hæreticos relatus. Anno tamen 1540. eum commercii cum Pontif. Romano suspectum in Turrim Londinensem fuisse conjectum, sed, cum Regi se subjecisset, veniam eum libertate impetrasse, ex Burneto docet Cl. SCHELHORNIIUS in Amœnitat. Hist. Eccles. I. p. 61. Cæterùm Erasmus eundem inter præcipuos suos patronos retulit. vid. *Erasm. Epistolar. Vol. I.*

omnibus mitteret Reginaldo Polo, in Italia, & quidem in Patauio Venetæ ditionis Urbe, tum versanti, unâ cum literis suis, quibus eum jubebat, „ vel adsentiri illi sententiæ, quam liber „ defendebat, vel rationem scripto reddere, si aliter sentiret, & „ ejus libri argumentis respondere. „ Videlicet, verebatur Henricus quod res erat, ne nummos suos (quos in singulos annos singulari liberalitate (a) in ipsum expendebat) ulterius profunderet, & liberalitatis suæ rivos derivaret in hominem causæ suæ adversantem, acerrimisque hostibus suis addictissimum. Hinc ista ratione experimentum capere volebat, quid in posterum ab illo sibi esset expectandum. Et scripsit tum verè POLUS, illud *pro Unitatis Ecclesiasticæ defensione Opus* (b) illudque quatuor mensium spatio perfecit, experimentum facturum, quantum ingenio & eloquentia valeret ad fulciendum, qui tum valde nutabat, Præsulis Romani *Primatum*, quem *Suprematum* potius alicubi Salmagius appellitandum censuit, nos verò commodissimè, vocabulo à Paulo Sarpio (c) solerter excogitato, *Totatum* nuncupandum arbitramur.

Sed &, de hæreticis ita dictis eoipse anno lata lex est, quæ equidem abrogationem (d) continebat statuti ab Henrico IV. sanciti, quo Episcopis quemvis hæreseos suspectum in carcerem conjiciendi potestas dabatur, sed tamen simul definiebat: „ Contra „ hæreticos, juxta accusationes duorum ad minimum testium „ agendum esse, ac tum rem examini subjiciendam, accusatis „ verò in publica Curia ad accusationes respondendum, qui, si „ rei sint, nec abjurare velint, vel relapsi sint, morte mulcandi; Edicto Regis *de Hæretico comburendo* primum impletum (e); At verò, & constitutum est, nemini ob Canones „ vel

(a) SCHELHORN. loc. cit. pag. 17.

(b) Historiam Ejus Operis rarè obviâ una cum luculento ejus excerpto nobis concinnavit Cl. SCHELHORNIIUS in Amœnitat. H. E. Tom. I. p. 1—190.

(c) vid. SARRAV. in Epist. Gudianis subjeçt. pag. 171.

(d) BURNET. Hist. Ref. T. I. Lib. II. fol. 86.

(e) Rex enim veritus, ne religionis potius quam tyrannidis Pontificis pertasus, à Papa descivisse videretur, ut omnem suspensionem favoris in

„ vel Leges Pontificis, vel ob dicta aut facta contrà illas, mole-  
 „ stiam creandam; denique, Homines ob hæresin delegato com-  
 „ missos dato vadimonio eximi posse, ea conditione ut vocati  
 „ sisterentur. „

§. LXXVII. Est verò circà idem tempus, religiosa quædam, pæne dixerim flagitiosa, quæ omnium fere ore celebrata fuit lusa Fabula, à *Puella* quadam *Cantiensi*, & ejus sociis, quam paucis enarrabimus, ut ea cœperit, ut fuerit progressa, denique ut ea fuerit elusa, novo planè documento, quam fuerit genius Clericorum, Curia Romanæ commodis adhærentium, fraudibus & imposturis magis deditus, quam religioni ac sinceræ in Deum pietati, tametsi Religionis velum suo obducerent sceler.

Erat Elisabetha BARTONIA, Cantio oriunda, quæ regio est Angliæ maritima, vulgo dicta *Puella Cantiensis*, quæ cum subinde hysterice convulsionibus ad phrenesin usque laboraret, persuaderi sibi passæ est, ut divinas jactaret revelationes; Certè, cum illa prius in ecstasibus talia proferret verba, quibus & admirationem apud nonnullos & opinionem ac si à Deo inspirata esset, excitaret, accessit Richardus Master paræciæ Aldingtonensis Pastor, lucri inde sibi captandi cupidissimus, atque puellæ, quæ tum ut plurimum eorum quæ in paroxysmo dixerat, oblita erat, primum persuadere conatus est, quicquid dixerat, id immediatæ Spiritus S. inspirationi ferendum esse acceptum;

Deinceps verò etiam, ecstases fingere & paria proferre verba sicut ante, eam edocuit, adeò ut quoque brevi temporis spatio in his talibus & expedita esset & spiritum simulare edocta; Res increbescit, evocantur multi, accurrunt alii: Pastor ille Canonico quodam Cantuariensi Bockingio in sceleris societatem assumpto, primò quæstum facere tentabat ex Imagine Mariæ, quam in Sacello suo habebat repositam, quamque hæc ipsa puel-  
 la

Lutherum aut eorum dogmatum auctores à se removeret, sævire cœpit in id genus hominum, quod hæreticos vulgus appellat, & ignibus cremandos dedit, non solum Batavos quosdam Anabaptistas, sed etiam vera pietate insignes aliquot viros, referente ex Annalib. Anglicis SCUL-  
 TETO. Tom. II. p. 445.

la præcipuè commendabat, referens, „ sibi in ecclasi B. Virgi-  
 „ nem apparuisse & significasse, prius ad pristinam sanitatem se  
 „ non iri restitutum, quam Imaginem suam in eo Sacello repositam  
 „ visitasset; „ Rumor promanat ad plures, conveniunt ad duo homi-  
 „ num millia illam visitationem contemplaturi; Ipsa in Sacellum  
 adducta, statim distorto vultu paroxysmos fingens, insolitis-  
 que corporis commotionibus varia singularis pietatis proferre  
 verba, de divina sibi facta inspiratione, de vocatione ad vitam  
 monasticam cœlesti, de Doctore Bockingio, futuro suo Patre  
 spirituali, et sim. Et, ne quid fraudi deesset, simulabat ea tum quasi  
 ad B. Virginis intercessionem sanitati esset restituta, simul verò  
 etiam vitam amplectebatur monasticam. Tum vero, ad lusus &  
 lasciviam quoque conversa refertur, & habuisse eundem Bockin-  
 gum non Patrem solummodò spiritualement sed & carnalem: At  
 verò, priores illi raptus minimè cessare, Visiones miræ, can-  
 tus auditi cœlestes, Revelationes futurorum, jactabantur; vide-  
 baturque ea permultis, inter quos & Gul. Warhamus erat Ar-  
 chiepiscopus Cantuariensis, compositæ fraudis ignarus, donum  
 accepisse propheticum; Inter hæc, ea multis adversus peccata  
 increbescencia, atque cum primis adversus novam doctrinam,  
 quam hæresin vocitabat declamare, atque etiam quædam de  
 Regis divortio reliquis immiscere. Fuit tum à Monacho quo-  
 dam Deeringo harum fraudum socio, *Liber revelationum* & vati-  
 ciniorum ejus conscriptus, qui avidè recipiebatur; Simul in vul-  
 gus sparsum, „ Mariam Magdalenam ipsi Epistolam literis aureis  
 „ exaratam atque in cœlo scriptam dono dedisse, „ quæ multis  
 fuit ostensa. Non erubuit autem palàm improbare Regis divor-  
 tium, atque dicere „ Deum sibi ad preces suas revelasse, si Rex  
 „ in divortio pergat, atque aliam ducat uxorem, ipsum non tan-  
 „ tum dignitate regia intrà unius mensis spatium exutum iri, sed  
 „ & infami morte moriturum, & quæ ejus generis erant alia. „  
 Fidem puellæ, quum commodè satis personam quam susceperat,  
 ex præscripto Sociorum ageret, habebant plerique, ipse etiam  
 Episcopus Rossensis *Fischerus*, alique, qui causam Reginæ tue-  
 bantur; Hi igitur sæpe cum ea collocti, magnam ipsi, interea  
 dum reticerent ea quæ de Rege dixerat, conciliabant auctorita-  
 tem,



tem, quæ res non poterat non ad turbas & seditiones esse comparata, cum plurimi ab officio & fidelitate Regi debita tacitis veluti gressibus recederent ac abalienarentur. Neque igitur latere is rumor Henricum diu poterat, inprimis, cum nec Pontificis legati, nec Catharina Regina, nec qui ei favebant, eum dissimulare, quin potius in vulgus emanare facerent, si vel ita forte frangere aut emollire saltem possent Regis animum.

At verò Rex, cum prius eum rumorem sprevisset, haud ita multo post, mandatum dabat, ut puella daretur in carcerem, utque ejus focii, Masterus, Bockingus, Deeringus, Goldus uterque, Hugo Richus, atque reliqui rigido subjicerentur examini, quando conspiratio tota adversus Regis cum vitam tum regnum simul & detecta est, & acerrimo supplicio vindicata; Puella sive Monialis, Masterus, Bockingus, Deeringus, Richus, Risbyus & Henricus Goldus, summæ accusantur & convincuntur perfidiæ. Episcopus verò Rossensis, Thomas Goldus, Th. Laurentius, Edu. Twaites, Joh. Adefonius & Th. Abelus rei censentur neglectus deferendæ proditiōis: Proin bona ipsorum omnia Fisco Regis addicta sunt, ipsi verò, quamdiu Regi libuerit, in carcere detinendi, librique Revelationum sub pœna Carceris Ministris Regiis tradendi decernuntur. Uno verbo, detectis ipsorum flagitiis, postquam ipsi in Templo S. Pauli artes suas & dolos professi agnovissent omnes, capitis supplicium pariter subierunt: Et sunt memorabilia prorsus illa Bartonix (a) verba, quæ A. 1534. d. 20. Aprilis publicè coram reliquis illius sceleris sodalibus recitavit: „ Heic adsum, ut extremum patiar sup-  
 „ plicium, neque solum propriæ, quam promerui; sed & illo-  
 „ rum, qui unâ mecum patiuntur, mortis causa sum. Atta-  
 „ men, ut verum fatear, non sola sum culpanda, quandoquidem  
 „ viros hos eruditos haudquaquam latuit, miseram me fuisse &  
 „ rudem puellam, illisque haud difficile erat conjicere, ea, quæ

H h

,, per

(a) vid. BURNET. fol. 88. b. 89. a Est verò hæc tota res tantò notabilior, quod non defuerunt sequentibus temporibus, qui mira quadam impudentia, & Bartoniam inter Sanctos & sceleris ejus auctores & consortes, inter Martyres pro Fide Catholica recensere sunt ausi, conf. *Theatre crudelit. hereticor.* p. m. 30.

„ per me facta fuerant eventu caritura, potius pro ea qua pol-  
 „ lebant prudentia, cuncta fictitia fuisse, cognoscere debuissent.  
 „ Quia verò segmenta mea ipsis fuerunt proficua, hinc factum,  
 „ ut multis me elogiis celebrarint, mihiq; persuaserint, non à  
 „ me, sed à Spiritu S. opus totum procedere, quocirca laudi-  
 „ bus supra modum euecta, superbiæ & fatuis imaginationibus  
 „ locum dans, me quicquid vellem, fingere posse putabam, id  
 „ quod in eum, in quo nunc versor itatum, miseram me traxit.  
 „ Deum proin & Regiam Serenitatem pro venia supplex oro,  
 „ cunctosque adstantes, ut divinam Clementiam pro me & cul-  
 „ pæ sociis serio implorent.

§. LXXVIII. Religiosæ hæ fraudes irritarunt quam maximè  
 & Regis & populi animum in Monachos & Papæ Romani sec-  
 tatores; Rex autem abolita prorsus omni Papæ Romani in  
 Angliæ suæ ecclesiis potestate ac auctoritate, poena etiam capi-  
 tis constituta (a) si quis supremam Pontifici potestatem adscri-  
 bat, semet ipsum supremum earum Caput ac Principem Solenni  
 Supremi Senatus Anglicani lege lata (b) renunciari curabat;  
 Quo titulo, incredibile dictu, quam impensè fuerit gavisus, ut  
 non tantum Ecclesiasticos omnes tam Angliæ quam Hiberniæ  
 Sacramento adigeret, ut se tantum Ecclesiæ caput à Christo  
 proximum agnoscant; Sed &, ut Magistratus civiles omnes atque  
 Ministros aulicos majores minores in eandem sacramenti fidem  
 cogeret; Quid? quod ipse Rex, cum A. 1535. Biblia Latina  
 suis auspiciis imprimenda curaret, in Typographia Regia, eis-  
 que suo nomine Præfationem præfigeret, in eadem illa Præfa-  
 tione, ita de se (c): „ Nos itaque considerantes id erga Deum  
 „ officii, quo suscepisse cognoscimur, ut in Regno simus, sicut  
 „ Anima in corpore & Sol in mundo, utque loco Dei iudicium  
 „ exerceamus in Regno nostro, & omnia in potestate habentes,  
 „ quoad jurisdictionem, ipsam etiam Ecclesiam vice Dei sedulo  
 „ regamus ac tueamur, & Disciplina ejus, siue augeatur, aut  
 „ sol-

(a) THUANUS Lib. I. C. XVI. fol. 31. 32.

(b) Verba illius Decreti memorabilia leguntur in Bibl. Angl. T. XIV.

p. 46.

(c) *Biblioth. Anglois.* Tom. XIV. p. 18. 19.

„ solvatur, nos ei rationem reddituri simus, qui nobis eam cre-  
 „ didit, & in eo Dei vicem agentes, Deique habentes imagi-  
 „ nem, quid aliud vel cogitare, vel in animum inducere potui-  
 „ mus, quam ut eodem confugeremus, ubi certò, discendum  
 „ esset, ne quid aliud vel ipsi faceremus, vel faciendum aliis  
 „ præscriberemus, quam quod ab hac ipsa Dei lege, ne vel  
 „ transversum quidem digitum aberrare convinci queat.,,

Neque id tantum, verum etiam, Nummis à se cufis, eun-  
 dem titulum, ne non cuivis innotesceret, inscribi curavit, Lin-  
 gua *Latina, Hebraica & Græca* (a); Sic enim Latina Inscriptio,  
 capiti Principis circumscripta, ita se habebat: *Henricus Octa.*  
*Angliæ. Franc. & Hib. Rex. in Terr. Eccle. Angl. & Hib. sub*  
*Christ. Caput supremum.*

Parti averſæ autem legebatur inſcriptum, partim Hebraicè; ita:  
 הנריכס שמיני ג. מלך. באסונה סגן. אנגליא. חדיבניא. סחח. משיח. ראש. עליון.  
 partim Græcè; hunc in modum. > ΕΝΡΙΚΟΣ Ο. ΟΓΔΟΟΣ ΤΡΙΣ.  
 ΒΑΣΙΛΕΥΣ. ΠΙΣΤΕΩΣ. ΕΝ. ΤΗ. ΕΚΚΛΗΣΙΑ. ΤΗΣ. ΑΝΓΛΙΑΣ. ΚΑΙ.  
 ΙΒΕΡΝΙΑΣ. ΤΙΤΟ. ΧΡΙΣΤΩ. ΑΚΡΗ. Η. ΚΕΦΑΛΗ. Londini 1545.

Et fanè, ne nudus ille solùm videretur titulus, omnem abin-  
 de operam navavit Henricus, constituto eum in finem Vicario  
 suo Generali *Thoma Cromwello*, cum amplissima in omnes res  
 Ecclesiasticas ordinandas atque constituendas potestate (b); Ubi  
 inter alia disertis verbis repetit Rex „ suæ Regiæ Excellentiæ  
 „ primam, & supremam post Deum Auctoritatem, in quoscun-  
 „ que Regni sui incolæ, nullo sexus, ætatis, ordinis, aut  
 „ conditionis habito discrimine, sacro testante eloquio, cœlitus  
 „ esse demandatam, vique adeo muneris esse, Ecclesiam Angli-  
 „ canam vitiorum vepribus purgare, & virtutum seminibus &  
 „ plantis conferere.,,

Quamvis etiam illa, quam biennio post obtinuit Cromwel-  
 lus, Dignitas, haud paulo fuerit major, uti jam §. LXXIV.  
 observavimus.

H h 2

§. LXXIX.

(a) *Biblioth. Anglois.* l. c. p. 20. 21. conf. quæ verbo jam ad §. LXIV.  
 monuimus.

(b) Instrumentum illius constitutionis habemus in collect. Concilior.  
 Magn. Britan. Tom. cit. p. 784. seq.

§. LXXIX. Dum verò hæc in Anglia geruntur, in Regno Scotiæ, 1534. mense Augusto, acriter in Lutheranos est inquisitum. (a) Quidam coacti publice recantare, nonnulli, quod citati non adessent, exules pronunciati. Duo cremati: quorum alter, David Strado, ejus criminis omnino purus erat; sed cum in decimis publicano solvendis paullo pertinacius ageret, Lutheranismi accusatus, pœnas commentitii criminis luit.

Et, quanquam hoc eodem anno Anglus, mense Novembri Episcopum S. Davidis, sive Menevensem, in Scotiam mitteret, qui libellos Anglico sermone scriptos, religionis Christianæ dogmata continentes offerret, Regemque rogaret (b), ut eos perlegeret, ac diligenter quod in eis scriptum esset expendere; quò Scotum à Papæ Romani communione abstraheret; Tamen id irritum tum consilio factum esse constat, quippe cum Rex Scotiæ aulicis quibusdam, Sacerdotum ordini addictissimis eos libros inspiciendos traderet: At, illi vix inspectos hæreseos damnarunt, & Regi sunt gratulati, quod oculos in tam pestiferis Scriptis intuendis non conscelerasset. Prouti, cum ad colloquium privatum Jacobum invitaret Henricus, is illud omnino declinare, atque ne cum Henrico paria faceret, evitare est conatus.

At verò, nec in ipsa Anglia, quanquam disciplina (c) mutaretur, hætenus in doctrina quicquam mutatum est. Nam & Synodo

(a) BUCHANAN. L. XIV. C. XLIX. p. 490. seq.

(b) BUCHANAN. loc. cit. p. 499. conf. STRYPE'S Collection of Monuments &c. Tom. I. Num. LXIII. fol. 155. & seq. ubi Legationis illius Instructio quædam recensetur. Neque ferè est dubium, quin ii libelli eos continuerint Tractatus, quos diximus, magna tum copia adversus Papæ auctoritatem pro Regis suprematu editos.

(c) THUANUS fol. 32. Legimus enim Henricum Regem, simulac ille ejus Suprematus auctoritate Parlamenti definitus esset, è vestigio Leges quasdam condidisse *Ecclesiasticas*, circa sermones Ecclesiasticos publicè habendos, Preces concipiendas &c. quarum specimen exhibet BURNET. Hist. Reform. Tom. III. in Collect. Monum. num. 29. fol. 58. & seq. Nam & leguntur Literæ Regis ad Episcopos datæ, pro observatione illarum Legum Ecclesiasticarum in Concil. Magn. Britann. Tom. III. fol. 779. 780. unde eas depromere atque documentis nostris Num. XXXI. inserere volupe fuit.

nodo Londini habita VI. Eid. Jun. antiquam & hætenus receptam doctrinam confirmavit Henricus: & æquè eos qui ab illa recesserant, & Lutheri sive Zwinglii (a) opinionem sectabantur, atque eos, qui pontificis auctoritatem propugnabant, morte multavit, æque Pontificiis ac Protestantibus invisus, qui ordinem in disciplina ecclesiastica mutatum, quamvis diversa ratione arguebant. Nam & alicubi Calvinus (b), qui abrogatam Pontificiis in Anglia potestatem non ægre ferebat, sibi acriter animum pupugisse testatus est, quod se Henricus Caput ecclesiæ appellavit.

Prima tamen in *Johannem Fischerum* Episcopum Roffensem, jam octogenarium, & *Thomam Morum*, effusa est persecutionis tempestas: Hi enim, cum præstare illud, quod diximus juramentum, eo quo conceptum erat modo, nollent, in carcerem conjecti, atque in eo, pro ratione ætatis dignitatisque durius etiam, quam par erat, habiti, quin imò ab ipso condemnati sunt Parlamento, ut in perpetuam darentur custodiam; Quum verò iidem deinceps Regis Primatum in ecclesia Anglicana etiam rejecissent (c), damnati denuò, capitis supplicium luerunt, invidiosa tamen Henrico cæde, quum Viri fuissent egregii (d), & integerrimæ vitæ, nisi quod in eos, qui ab Ecclesiæ Romanæ dogmatibus secesserant, acerbè sæviissent; Fischerum, dum in carcere erat, Papa Cardinalem renunciaverat; sed nihil cum juvit hæc purpura, quin magis illa Regis irritavit animum. Mortem

H h 3

tem

(a) RAPIN. THOYRAZ. Liv. XV. p. m. 337. —

(b) Sunt notabilia CALVINI in Amos VII. 13. verba. Opp. Tom. V. fol. 223. „ Qui initio tantopere extulerunt Henricum Regem Angliæ, „ certe fuerunt inconsiderati homines; dederunt illi summam rerum „ omnium potestatem, & hoc me semper graviter vulneravit. Erant enim „ blasphemæ, quum vocarent ipsum summum caput Ecclesiæ sub Christi. &c.

(c) Quomodo quæstionibus captiosis, ad illam, quam cautè ceteroquin evitabat, rejectionem, fuerit seductus, dum in carcere versabatur Morus, in enarratione Vitæ ejus videmus exponi. vid. *Biblioth. Anglois.* Tom. XIV. pag. 31—34.

(d) Characterem utriusque cum Fischeri tum Mori vivide nobis delineavit BURNET. lib. III. fol. 193.

tem uterque mira exceperunt animi tranquillitate & constantia, ut ne joci quidem in ferali suggestu pro indole ingenii sui abstinerit Morus, alter verò elegantius solito vestitus in eum prodierit.

§. LXXX. Interea Rex, tametsi ab omni doctrinæ innovatione penitus abhorrere videretur, tamen multa secum ruminari, atque cumprimis de Conciliis (a) & ea convocandi auctoritate varia apud animum suum statuere, quò tantò majori cum potentia consiliis Pontificiis, tum Concilii publici Mantuæ celebrandi Indictionem præ se ferentibus, obviam ire atque obicem ponere posset; Eum igitur in finem (b) sibi cum Germaniæ Principibus Protestantibus atque Theologis agendum esse ratus, Legationem mittebat hoc anno in Germaniam, cujus erat Princeps, *Eduardus Foxus* Episcopus Herfurdensis. (c) Hic initio commemorat, quam magna sit inter Britanniae reges & Saxoniae principes agnatio, sanguinisque propinquitas, regem optimè erga ipsum atque socios affectum esse, præsertim, cum hoc eos inprimis agere videat, ut pura Dei cognitio propagetur etiam ad alios: Et quamquam multæ sint ipsis hoc nomine factæ contumeliæ, tamen idcirco nihil eum abhorre-re, neque de ipsis aliter sentire, quàm de viris bonis, qui præter officium ac sine ratione nihil facturi sint, & hoc solum spectent, ut per veram Evangelii prædicationem gloria Dei celebretur: idem quoque regis esse studium, idque satis declarare illam, quæ jam sit per Angliam facta, mutationem: etenim Regis mandato jam abolitam esse magnam partem errorum, & de communi omnium assensu, pontificatum Romanum ac illius imposturas

(a) Conf. BURNET. edit. Latin. pag. 100. qui ibidem conclusum quorundam Episcoporum de *Convocatione Concilii Oecumenici*, ex autographo refert, suæque narrationi inserit, unà cum Oratione *Th. Cranmeri de Conciliis Oecumenicis*.

(b) Sunt verò etiam, qui judicent eum propiorem cum Protestantibus communionem quævisse, quod Paulus III. P. R. qui Clementi VII. successerat, eople tempore dirum anathematis carmen, in Regem Apostatam emisisset & subditos ab obedientia jussisset liberos. conf. RAPIN. THOYRAZ. Tom. V. Lib. XV. pag. 341. 342.

(c) SLEIDAN. Lib. IX. p. 155.

sturas omnes è regni finibus exterminatas esse, non secus atque per Saxoniam, cumque sit idem utrobique studium atque voluntas, regem singulari quadam in ipsos accendi benevolentia, & rogare, ut ita pergant, & eandem planè doctrinam profiteantur omnes: hoc enim esse perpetuæ pacis firmamentum: & quanti sint exorti motus ex opinionum varietate, regem habere compertum, & anabaptistas exemplo suo demonstrasse: præ se ferre nunc pontificem, quasi de concilio cogitet: ac sanè, si qua sit adhuc reliqua dissensio, neque de dogmatis omnibus conveniat, in commodum hoc ipsis futurum, ubi ventum fuerit ad concilium: qua tamen in re theologis minimè culpam attribuant: nec enim unquam ecclesiæ statum ita fuisse tranquillum, ut non aliquod fuerit aliquando dissidium: hoc etiam Petri & Barnabæ atque Pauli demonstrari posse exemplo: cogitandum igitur esse de pace, quæ firmo scripturæ fundamento nitatur: pontificem autem hoc agere totis viribus, ut ejusmodi pacem, atque concordiam impediatur & evertatur: itaque regem sic existimare, quoad illius imperium, tyrannis atque sævitia durabit, ad conciliationem perveniri non posse: propter eiectionem nuper ex Anglia servitutem omnium fœdissimam, & recuperatam à rege libertatem, idolum illud & Antichristum planè furere, & quum apertè nihil possit, moliri fraudem & insidias, & falsis criminationibus concitare reges: nam etsi potentia suæ retinendæ causa quidvis faciat, tamen hoc etiam ejus esse consilii, ut inflammationis animis utrinque, bellum exardescat: hæc autem idèò regem ipsis exponi voluisse, non quod pontificem metuat: sic enim esse paratum à rebus omnibus, ut neque de illo, nec de ipsius omni clientela sit sollicitus, verum, ut ipsi, quid moliamur Antichristus, liquidò perspiciant, hoc præsertim tempore, quando Concilium ille se procurare simulat, cum interim longè diversum habebat in animo: regem agnoscere quidem atque fateri legitimam disceptionem fore cum primis utilem & reipublicæ salutarem: sed tamen, ne concilium fiat, in quo de stabilienda solùm dominatione pontificis tractetur, omnibus modis providendum: itaque petere & admonere, ne quod concilium approbent prius, quam publica pax orbis Christiani constituta sit: cupere etiam, ut verus

rus

rus Dei cultus restituatur, ad eamque rem perficiendam & tuendam, non recusare, sese ipsis conjungere: & hæc quidem esse quæ habeant in mandatis: rogare autem, ut in posterum sibi liceat amplius de his rebus, privatim cum delectis aliquot conferre: sic enim affectum esse regem erga religionem & ipsos, ut suas fortunas omnes atque se ipsum eo sit impensurus. Ad hæc illi respondent, & collaudata regis voluntate, „ cupere se demonstrant inprimis, ut longè lateque disseminetur evangelii doctrina: quicquid etiam ejus rei faciant, ex officio fieri: & „ quanquam summis eo nomine sint affecti contumeliis & injuriis, tamen gravissimas in se concitarint offensiones, licet „ fremitum atque minas plurimorum sæpe sint experti, non „ tamen idcirco remisisse studium rei sanctissimæ propagandæ, „ hujus autem odii tam vehementis & acerbitatis hanc solam esse „ causam, quod impios errores & falsa dogmata repudiarent: „ jam, quod suam operam in eo rex amplissimis verbis pollicetur, quod etiam è suis finibus episcopi Romani tyrannidem, à quo sanè tanquam à fonte dimanarit quicquid est impii falsique cultus, projecerit & eliminavit, id sibi perjurandum auditu fuisse, deumque precari, uti pergat: quod etiam „ moneat, cavendum esse, ne quid incommodi pariat dissensio doctrinæ, permagnam habere se gratiam: sed nihil esse revera dissidii, & in ea se permanuros esse doctrina, quam sint „ Augustæ testificati: nam ad Anabaptistas quod attinet, vindicare se graviter in eos, nisi ad sanitatem redeant: illos „ etiam ibi potissimum regnare, quibus in locis prohibita sit „ evangelii doctrina: de concilio deque pontificis astu sermonem illum omnem sibi pergratum etiam esse: jam autem in „ Germania versari legatum pontificis, & polliceri concilium, Mantuæ cogendum: egisse quoque de hac re cum „ Electore Saxone: quid autem ipsi, communicatis consiliis, „ ad illius postulata responderint, scripto comprehensum esse, „ quod ei sint daturi, perferendum ad regem, ut quid suæ „ sit in eo mentis, intelligat, legatum illum pontificium præ se ferre, quasi solius sit pontificis indicere & habere concilia: se verò existimare, cæteros reges & ordines reipublicæ



„ blicæ non hoc ei concessuros, ut ipsi inconsultis ita faciat,  
 „ in hac præsertim religionis atque fidei causa, quæ legitimam  
 „ disceptationem postulet: Iam de coniunctione regis quod di-  
 „ xerit, agere summas ei gratias: ut etiam hæc tam salutaris  
 „ doctrina cursum suum retineat, nulli se labori suo vel periculo  
 „ parciuros esse, neque dubitare, quin Deus hanc omnem actio-  
 „ nem regat, quantumvis etiam invitis & reluctantibus aduersa-  
 „ riis, & quia privatim cupiat de hisce rebus conferre prolixius,  
 „ delectos esse quosdam ad eam rem, quibuscum sua communi-  
 „ cet: rogare autem, ut regi ista renunciaret, suumque studium  
 „ illi (a) commendaret.,

Nec immerito Protestantes Principes in sua responsione civilis  
 amici speciem præ se ferebant, nec plura tamen audebant pol-  
 liceri, non alia de ratione (b) quam quod invidiam à societate  
 Anglicana & Gallica (c) metuerent apud Cæsarem, cui uter-  
 que Rex adversabatur; deinde, quod scirent, Regi, religionem  
 prætextus saltem loco esse, & nil serid ab eo desiderari, quam  
 ut in profligata illa causa matrimonii applaudentes haberet.

§. LXXXI. Ut verò se res habeat, est tum *Rob.* quoque  
 BARNESIUS (d) Theologus præclari nominis, in Germaniam

I i

(a) Ea Responsio collecta est ex Actis Archivi Vinariensis, quæ Latine  
 & Germanicè manu Melauchthonis Spalatini & Burchardi Vice-Cancel-  
 larii Electoralis, consignata reperiuntur. Teste Seckendorffio in *H. Luth.*  
*L. III. fol. III.*

(b) SECKENDORFF. *Lib. III. fol. 110.*

(c) vid. §. XXXVIII. pag. 117. 118.

(d) *Roberti* hujus BARNESII vitam brevibus delineatam huc merito  
 referimus ex Jo. BALÆI *Cenur. V. de Illustribus Scriptoribus Angliæ:*  
 Is vero ita: „ Robertus BARNES, Anglus in Nordovicensi comitatu  
 „ Lynna non procul natus, inter tam varias hominum factiones, ad Au-  
 „ gustinianorum mendicantium sectam arripiebatur. Juvenes ætate ac  
 „ studio pares, licet professione diversi, anno Domini 1514, Cantabri-  
 „ giæ sophistarum scholas frequentavimus. Ipse nihilominus in re litera-  
 „ ria ex ingenii facilitate multis passibus præcucurrit. In theologia scho-  
 „ lastica tandem Doctor effectus, percepta ex Lutheri libris Dei veritate,  
 „ exemplò cæpit luctator egregius cum monstris immanissimis congredi.  
 „ Æterni patris eloquiis armatus, constans veritatis assertor, in Draco-  
 „ nem

niam missus, qui speciatim cum Theologis Wittebergen-  
bus

„nem ac Bestiam fortiter dimicabat, eorumque subvertit castra. Sed sta-  
tim à furentibus Babylonici regni ministris ad tribunal raptus, anno  
„Christi millesimo quingentesimo vicesimo quinto, in Februario, ac  
„per Londinensem, Rossensem, Bathoniensem, & Asaphensem episco-  
„pos, super viginti quinque articulis ceremoniarum damnatus, ad pali-  
„nodiam sub Cardinale cogebatur. Tertio carcerariæ inclusionis suæ an-  
„no, disruptis catenis in Germaniam ad Lutherum aufugit. Ubi apud eum  
„atque alios veræ pietatis amatores ad aliquot annos servatus, in An-  
„gliam deinde revertebatur. Ex tunc justitiam fidei in solis Christi fer-  
„vatoris operationibus, contra impios humanorum operum buccinatores,  
„tam concionibus quàm scriptis *sinceriter* erigebat, ut antiqui serpentis  
„caput eo calcaneo rursus contereretur. Non poterat igitur Satanæ no-  
„vas ei per episcopos insidias non frueri.

„Scripsit iste fidelissimus divini verbi minister, ad Henricum octavum  
„Anglorum regem, ex variis auctoribus collectas,

„ Romanorum Pontificum vitas.

„ Sententias ex doctoribus.

„ Compendia suarum concionum.

„ Hæc omnia Latine. Quæ sequuntur, idiomate Anglico edidit.

„ De sacerdotum conjugio.

„ Supplicationem ad regem Angliæ contra episcopos.

„ De sua condemnatione.

„ De justificatione fidei.

„ De ecclesia & membris.

„ De ejusdem ecclesiæ clavibus.

„ De servo hominis arbitrio.

„ Licere laicis sacras scripturas legere.

„ De constitutionibus humanis.

„ Pro utraque sacramenti specie.

„ Sanctos non esse invocandos.

„ Indicem de dictis patrum.

„ De Ecclesia ad Morum.

„ De jurisdictionum abusu.

„ De rebus Ecclesiæ, atque alia quædam.

„ Istum cum duobus sociis non puduit Londini crudelissimam pro Jesu  
„Christi nomine incendii mortem oppetere, sub Stephani Wintoniensis &  
„consilium Antichristorum tyrannide, anno à Christi nativitate 1540,  
„die 30. mensis Julii: nulla causa adhuc data, nisi, quòd fuerit strenuus

„ Euan-

bus (a) conferret, atque Phil. Melanchthonem in Angliam invitareret. Philippus enim Melanchthon se Angliæ Regi insinua-  
verat, atque per *Alexandrum Alefium* Scotum, (qui religionis ergo Scotiam relinquere debuerat) librum commentarium in Epistolam ad Romanos ipsi miserat, uti ex Epistola ad Regem (b) mense Augusto data apparet: Ei clementer respondere Rex, & simul aureorum ducentorum munus ei mittere; Has Regis Literas cum ex Valentini Bavari compilatione, nobis asservaverit Illustris Seckendorffius (c), ut integre eas hic adscribamus, non abs re erit:

HENRICUS D. G. Angliæ & Franciæ Rex, fidei defensor & Dominus Hiberniæ, ac supremum Ecclesiæ Anglicanæ in terris sub Christo caput, Philippo Melanchthoni Sanctæ Theologiæ Professori eximio, amico nostro plurimum dilecto.

„ Quod Christianæ religionis ipsiusque veritatis propugnandæ  
„ studiosissimum te percepimus, sic eo nomine sincerissimi istius  
„ tui animi instituto jam pridem afficimur, ut nihil æque in  
„ votis habeamus, ac aliquam sese offerre occasionem sanctissi-  
„ mos istos tui pectoris conatus quacunque nostra opera juvandi  
„ ac promovendi. Ad hujus vero nostræ in te dilectionis non  
„ vulgaris animum, quam maxima nuper accessit ex literis abs te  
„ per Alexandrum Alefium ad nos datis, quæ, etsi tui candoris  
„ & amicissimi erga nos studii indices essent satis locupletes, id  
„ tamen non obscuro egregii destinati muneris testimonio pul-  
„ cherrimo testari voluisti. Munus certè ex sui ipsius excellen-  
„ tia dignum, quod boni omnes complectantur, &, quod  
„ nostro nomini dicatum est, nobis omnium quam maximè cha-  
„ rum & acceptum. Ob igitur istam benè erga nos affectu vo-  
„ luntatis significationem ingentes & quantas possumus ex ani-

I i 2

mo

„ Evangelii professor. A quo licet succumbere sit visus, potenter ta-  
„ men nunc regnat, atque condemnat justus mortuus impios viventes.  
„ Hujus nempe vitæ pietatis & honestissimorum exemplorum plenam,  
„ certissimis argumentis noverunt multi. „

(a) SECKENDORFF. Lib. III. fol. 110.

(b) vid. MELANCHTH. Epist. Lib. III. ep. 4. pag. 490.

(c) SECKENDORF. loc. cit. fol. 111.

„ mo gratias tibi habemus, persuasumque esse volumus, nos  
 „ rectissimis istis tuis, & cum Deo conjunctis studiis nullo un-  
 „ quam tempore aut loco defuturos esse. Cætera ex fidelissimi  
 „ ac intimi consilarii primariiue secretarii nostri Thomæ  
 „ Cromvelli literis uberius cognosces, quibus rogamus, ut  
 „ cunctam fidem habere velis, & bene ac diu valeas, ex Regia  
 „ nostra Vintoniensis d. 1. Octobris 1535. (a) „

Et parum certè absuit, quin Melanchthon tametsi eodem ferme tempore & à Gallo, ut in Galliam consultandi gratia veniret, sollicitaretur (b) Anglicanum illud iter suscepisset: Reliqui enim Angliæ Legati, postenquam & cum Theologis Wittebergen- sibus & cum Electore Saxonie & cum Principibus Protestantibus egissent, atque ut Protestantes Legationem in Angliam mittere vellent, expetiissent, Elector equidem per Legatos suos ea de re cum sociis agebat, & splendidam in Angliam Legationem decernebat: Denominabat scilicet *Georgium* (c), Principem *Anbaltinum*, tum illustris generis causa, tum, quod Vir esset doctus, & Dei verbique ejus amans & studiosus, & Prælati Ecclesiæ; *Melanchthonem* etiam mittendum offerebat, fassus tamen, Academiam Wittebergensem difficulter carere illo posse, & plurimos ejus causa in illam confluere. Additurus erat *Franciscum Burchardum*, Vicecancellarium suum, qui Melanchthoni charissimus erat. Landgravius missurus erat *Comitem Solmensem* & *Jacobum Sturmium*, tum ex Theologis, *Bucerum*, *Snepsium* & *Brentium*. De mandatis etiam deliberatum erat, quæ in summa eò tendebant, „ ut Rex Augustanam Confessionem, salva emen-  
 „ datione ex verbo Dei, in regno suo reciperet, eamque in  
 „ Concilio defenderet; deinde, ut protectionem Protestantium  
 „ cum titulo *Defensoris* susceperet; Si verò de capitibus reli-  
 „ gionis cum Legatis Principum concordia iniri non posset,  
 „ nec Rex articulos, de quibus Wittebergæ Legati ejus, cum  
 „ Theo-

(a) Responsum MELANCHTHONIS extat Lib. I. ep. 27. die 1. Decembris datum, pag. 21. 22.

(b) vid. *Histor. Ref. Gallic.* in hoc opere §. XXXIX. XL. pag. 118--123.

(c) SECKENDORF. loc. cit. fol. 113.

„ Theologis convenerant, approbaret, tractare tamen jubebantur, de mutuis auxiliis, quorum modus proponebatur &c. „ Verum, plerique Principum & Civitatum Legati à tractatu cum Rege Angliæ abhorrebant, multi defectu mandati sese excusabant; Itaque nihil definiri potuit, & postea Elector Landgravio d. 12. Julii sollicitudinem suam aperuit, suadens, ut vel mora neceretur, vel aliquis in Angliam explorator mitteretur, vel Æpino (a) Hamburgensium Superintendenti, qui magnam cum Thoma Cromwello, Regis primario in rebus Ecclesiasticis ministro, familiaritatem habebat, negotium daretur, ut, quæ in Anglia fierent, sciscitaretur. Literæ enim à Barnesio ad Melancthonem allatæ erant, in quibus mutationem rerum (b) significabat, & iter in Angliam dissuadebat.

Convenerunt tandem Principes, ut literæ ad Regem (c) scriberentur, easque Melancthon composuit, & datæ sunt Kal. Sept.

Petunt hisce, ut Rex mentem suam de articulis, de quibus inter Legatos ejus & Theologos Wittebergenses conventum fuerat, aperiret, ut & de Concilio, de cujus Indictione fama jam percrebuerat. Verum hæ literæ tardè ad Regem pervenerunt.

## I i 3

## §. LXXXII.

(a) Eundem hunc Johannem ÆPINUM, Hamburgensium Ecclesiasten primarium, tum quoque ab Henrico VIII. in Angliam arcessitum fuisse constat ex ejus Vita, quam descripsit GREVIUS. p. 21. & seq. ipseque id testatur A. 1548. Æpinus in Ep. Dedicat. ad Eduardum VI. *Deinde ut testarer, me retinere illam ipsam voluntatem, quam ante annos XII. legatione nomine Hamburgensium fungens apud potentissimum & prudentissimum Regem Majestatis tuæ patrem testatam: reliqui, qui eodem tempore constituerat, ecclesias reformare in Anglia & effecisset dubio procul nisi rei magnitudo nonnihil deterruisset, & quidam Evangelii Christi hostes dissuasissent, & avertissent ipsius animum à tam sancto & salutari incepto: Fecerat ejus rei præclara auspicia.*

(b) Dedicaverat enim tum quoque Melancthon Henrico Regi novam Locorum Theologicorum editionem 1536. quæ dedicatio legitur in Melancthon. Epistolis Lib. III. ep. 6. p. 491. seq. sed, cui deinceps manu Melancthonis subscriptum est hoc dystichon. *Dum laudandus erat, Regem laudavimus Anglum, Hei mihi, quam varium est Regibus ingenium.*

(c) SECKENDORF. l. c. p. 113.

§. LXXXII. Hæc dum per Legatos Henrici in Germania aguntur, nihil æque Regi ad stabiliendam Auctoritatem suam summam, & Cranmero aliisque ad promovendum Reformationis negotium, videbatur necessarium, quam ut per universam Angliam innumera illa Monachorum Cœnobîa excuterentur, atque tota illa monachalium impuritatum colluvies à sordibus suis repurgaretur; Eratque Rex tantò in id proclivior, quod iidem illi Monachi omnes lacertos moverent, ad resistendum mandatis Regiis, ad ea exagitandum, & perpetuas si pote seditionibus (a) faces subjiciendum. Enimvero, durum illis videbatur, quod alium quam Papam, Ecclesiæ caput agnoscere, & ejus potestatem in res sacras repudiare deberent. Quum ergo illi hisce decretis se opponerent (b), & res novas molirentur, tum in Confessionibus, tum in colloquiis, plebi, varia, quæ in Regem erant injuria, suggerendo, atque animos adversus ipsum inflammando, missi sunt in Monasteria, qui res & vitam eorum sedulò inquirerent. Ea inquisitio summis quibusdam viris demandata, ne in vanum abiret, aut dicis gratia tantùm susciperetur, ab ipso Rege, per manum Cromwelli Vicarii Generalis, Instructiones Visitatoribus observandæ sunt consignatæ, quas cum brevi compendio (c) nobis exhibeat BURNETUS, eorum summam hic legere juvabit: Inquirere scilicet debebant.

„ Num Cultus divinus, die & nocte, horis convenientibus peragatur? Quot fratres plerumque sint præsentés? Quinam frequenter sint absentes?

„ Num numerus completus, juxta foundationem, in quavis Domo adsit? Qui fuerint Fundatores? Quæ facta sint addita-  
 „ menta à tempore foundationis? Qui redditus? Num ex uno Ordine mutata unquam fuerit in alium? A quo? Qua de causa?

„ Qua-

(a) BURNET. Lib. III. fol. 103.

(b) Franciscanos fratres semet inprimis & aperte quidem opposuisse observat BURNET, l. c. p. 104. dum reliqui clandestinis moliminibus rem agebant.

(c) BURNET. l. c. p. 105. 106. qui & in Collectione Documentorum ad Libr. III. n. l. II. III. seq. eas omnes ad numerum 86. nobis exhibuit. conf. *Collect. Concilior. Britann.* fol. 786—789.

- „ Qualia habeat edicta *de non alienandis terris in usum Ecclesie, magistratus injussu*? Et, num Fundatores sufficienti auctoritate, tales Donationes conficiendi, fuerint intruditi?
- „ Cujus impulsu, & quibus de causis exempti sint à Dioecesanis suis?
- „ Localia ipsorum Statuta pariter inspicienda sunt & examinanda.
- „ Inquirendum in electionem Præpositi. Regula cujusvis Domus expendenda. Quot Novitii? Quo tempore Novitii ad Professionem admittantur?
- „ Num sciant Regulam suam, eamque observent? Cumprimis Vota, Paupertatis, Castitatis & Obedientiæ? Num aliquis ullam habeat pecuniam inscio præposito? Num mulierum conversatione utantur intra vel extra Monasterium? vel, num quædam sint posticæ, per quas mulieribus liceat ingredi Monasterium? Num pueros secum habeant cubantes?
- „ Num observent Regulas Silentii, Jejunii, Abstinentiæ & Cilicii? vel, quâ auctoritate dispensationem habeant ab aliqua illarum?
- „ Num edant, dormiant, vestes suas portent, & in Monasterio maneant juxta regulas suas?
- „ Num Præpositus nimium sit asper, vel nimis clemens? Et, an cum fratribus agat ex studio partium vel malitiose?
- „ Num quidam fratrum sint incorrigibiles?
- „ Num Præpositus singulis annis rationem fideliter reddat?
- „ An cæteri quoque Ministri rationes exhibeant? Item, an redditus Domus juxta fundatoris mentem impendantur?
- „ Num structura ædificiorum curetur, & laminæ atque suppellex studiose conservetur?
- „ An sigillum Conventus, & scripta Domus sedulo asserventur? Item, an à Præposito codicilli locationis, erga cognatos & amicos, in detrimentum Domus sint facti? An hospitalitas servetur, & an in receptione Novitiorum, pecunia aliqua vel remuneratio petita fuerit vel promissa? Quâ cum curâ & sollicitudine Novitii instruantur?
- „ An aliquis Domum sit ingressus, sub spe, se aliquando in Præpositum electum iri?
- „ Num

„ Num in exhibitione patrimonii Præpositus Pensionem aliquam sibi reservarit? vel, quid lucri de illis faciat?

„ Ratio sumenda omnium beneficiorum Ecclesiasticorum & Vicariatuum quamvis Domum concernentium, quo pacto beneficia illa administrantur.

Cuncta hæc in domibus Monachorum seu Fratrum erant pervestiganda:

In Visitatione autem Monialium inquirendum.

„ Num Cœnobium probè sit septo munitum, & an januæ & fenestræ maneant clausæ, ita ut nemo possit ingredi tempore minùs convenienti?

„ Num aliquis cum Sororibus conversetur solus, absque venia Abbatisæ?

„ Num aliqua Sororum ad Professionem fuerit coacta, vel à cognatis, vel ab Abbatisa?

„ An sine venia extra limites se conferre soleant? Et, an illo tempore vestem suam gerant?

„ Quibus occupentur negotiis præter cultum divinum? Quid commercii ipsi sit cum Viris Religiosis? An scribant literas amatorias? An mittant vel accipiant dona vel munera?

„ An qui ipsis est à Confessionibus, Vir sit prudens & doctus, nec non bonæ existimationis? Quoties singulis annis Sorores confiteantur & communicent?

Ab iisdem porrò visitandæ erant Ecclesiæ Collegiatæ, Xenodochiales & Cathedrales, ut & Ordo Equitum *Hierosolymitanorum*. Ubi tamen nonnisi Scripta inspicienda erant, ut, quid ex illis de Reformatione Ordinum Monasticorum colligi possit, constaret: quibus Regis nomine mandata quædam erant injungenda.

„ Ut omni studio & labore contendant, ut Decretum de Regis Successione observetur (ubi dicitur, *ipso manu & sigillis id confirmasse*. Unde patet, omnes in *Anglia* Domos Religiosas id agnovisse:) & ut populum doceant, potestatem Regis esse supremam in terris, sub Deo; Pontificis verò *Romani* Auctoritatem, astu saltem, & perversis ejusdem Canonibus & Decretalibus fuisse usurpatam, à Principibus quidem diu toleratam, nunc autem meritò abrogatam.

„ Ab-



„ Abbates & Fratres à Juramento quod Pontifici vel Principi  
„ alicui extero præstiterant, liberi renuntiandi; Statutaque Or-  
„ dinis alicujus, ad subjectionem aliquam exteram obstringentia,  
„ abroganda atque è libris delenda.

„ Ne Monachus limitibus egrediatur, neque mulier illos in-  
„ grediatur, sine venia Regis vel Visitatoris, nec nisi unus sit  
„ introitus.

„ Nonnullæ Regulæ circa Convivia præscribendæ, & injun-  
„ gendum, ut caput Veteris & Novi Testamenti legatur: Men-  
„ sa Abbatis cibo communi, non autem cupediis aut dapibus in-  
„ struenda, Abbate, vel Seniore aliquo præsentē, & hospitibus  
„ ministrante.

Sequuntur Regulæ de Eleemosynarum distributione, item mi-  
nistratio, tum in morbis tum in sanitate.

E singulis domibus unus, vel duo in Universitate alendi, qui  
probè eruditi cæteros instruere possint: Singulis diebus Lectio  
Theologica per integram septimanam habenda: Fratres honestis  
exercitiis occupandi.

„ Abbas vel Præpositus singulis diebus partem aliquam Regu-  
„ læ explicabit, & ad legem Christi applicabit, atque demon-  
„ strabit, ceremonias ipsorum nonnisi elementa esse, ad Chri-  
„ stianismum introducentia; Religionem non in vestitu, vel  
„ ejusmodi ritibus, sed in puritate cordis, sanctitate vitæ, fide  
„ non fucata, charitate fraterna, & vero Dei cultu in spiritu &  
„ veritate, consistere: Non itaque Ceremoniis inhærendum, sed  
„ per illas ad veram Religionem ascendendum esse.

Adduntur aliæ Regulæ de redditibus Domûs, adversus dispen-  
dia, & ut nemo ante vicesimum ætatis annum in domum religio-  
sam admittatur.

„ Quivis Sacerdos in domo singulis diebus Missam celebret,  
„ inque illa pro Rege & Regina preces fundat.

„ Si quis mandata hæc infringat, ad Regem vel Visitatorem Ge-  
„ neralem deferendus. Visitatori Autoritas competit reum pu-  
„ niendi, atque libros Censuræ Visitatoris Generalis subjiciendi.

§. LXXXIII. Visitatores, qui inde à mense Octobri A. 1535.  
Operi suo strenuè incumbabant, rem omnem literis deferre ad

Cromwellum Visitatorem Generalem tenebantur; Ex quibus etiam nunc, in quantum ex per injuriam temporum non sunt abolitæ, colligitur, quam omnia propemodum in illis cucullatorum claustris turpia essent atque infanda (a); Certè plurimi monachorum flexis genibus culpam fatebantur, at verò se contra voluntatem ad votum Monasticum coactos fuisse referebant; Hos, Visitatores, data venia, in libertatem asserebant: Sed & omnia fere rixis, discidiis & factionibus erant repleta, dum qui erant superiores, immanem in reliquos barbariem ac tyrannidem exercebant: Plurimi, rigorem mandatorum regionum pervidentes, malle se planè aboleri quam ita reformari, aiebant. Cuncti, suprà modum idololatriæ atque superstitionibus, captandisque inde lucris nefariis, erant dediti.

Per nequitiam eorum, qui Monialibus erant à Confessionibus, pleræque Religiosæ uterum gerere deprehendebantur; Tanta erat Abbatum, Monachorum & Fratrum, non solum cum scortis, sed & cum conjugatis, tamque nefanda familiaritas, & libidinum sceleratissimarum impletio, ut nequidem à scelere Sodomitico (b), quamplures ipsorum essent immunes;

Adeo fornicationibus, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitu, veneficiis, inimicitiiis, contentionibus, æmulationibus, rixis, dissensionibus, sectis, invidiis, homicidiis, ebrietatibus, & his similibus verminabant omnia, quorum si contexere velimus catalogum, integer fere tractatus conscribendus esset:

Erant igitur, qui sive pudore, sive metu, sive religione, sive libertatis specie inducti, claustra sua Regi tradebant ac resignabant (c), etiam priusquam Senatus consultum, de suppressendis

mino-

(a) BURNET. lib. cit. fol. 109.

(b) Huc facit illud BUCHANANI.

Quid referam in vulgus mytheria condita, fraudes

Occultas, ritus nocturni arcana, negatum

Depositum, cæsas post stupra nefanda puellas,

Quidquid & extinctis, frater patrare lucernis,

In fratres solet imberbes.

(c) vid. BURNET. loc. cit. & in Docum. ad Lib. III. num. 3. Sect. I. ubi exemplum ejus Resignationis legitur.

minoribus Monasteriis omnibus vel factum esset vel approbatum. Parlamentum enim A. 1536. cum turpia illa & infanda essent relata, una lege sex & septuaginta supra trecentas (a) suppressit minores Abbantias, tribus verò annis post, etiam reliquas & majores, earumque omnium bona Regi donavit.

Quæ res, cum multum habere videretur ex iniquo (b), & indignis acciperetur modis, non à Monachis tantum, qui magno erant numero, usque ad decem millia (c), eorumque propinquis, sed & tum à Nobilibus, qui præterquam quod, quum liberorum copia nimis abundarent, partem eorum huic vitæ devovere erant soliti, bona illis ablata, ad suas ergo familias, unde fuerant olim profecta, reverti debuisse censebant, tum à Plebe, quæ in itinere faciendo, pro more illius temporis, quando rara adhuc erant in viis diversoria, tecto plerumque & mensa à Monachis excipiebantur.

Rex ergo ex consilio Cromwelli (d), ut invalescentibus in se sursus obviam iret, & Proceres insuper suis partibus devinceret, pleraque prædia, vel levi prorsus pretio vendidit Nobilibus, vel cum vilioribus longè permutavit, sed ea lege, ut in iis & ipsi benigno acciperent viatores hospitio.

Nec tamen omnibus vel sic satisfacere potuit, minimè verò iis, qui religionis suæ studio isthæc detestabantur, unde & res in civiles mox erupit tumultus, annis sequentibus demum compositos.

§. LXXXIV. Sed & fuit in Synodo, quæ tum celebrabatur LONDINENSI, magni momenti quæstio redintegrata, „de ad-  
„ornanda Bibliorum in linguam vernaculam translatione, eaque in  
„omnes Angliæ Ecclesias introducenda., Rex in eam concedebat sententiam, non alia ductus ratione, quam, ut vel ita illam à se amoliretur calumniam, quasi Uxorem dimittendo & Hierarchiam Papalem evertendo, peccasset adversus Scripturam S. Cranmerus autem, Cromwellus, & reliqui Reformationi faventes, id omni nisu agebant, quod præviderent, nihil opportunius ad Re-

K k 2

for-

(a) BURNET. loc. cit. p. 110. 111.

(b) PERIZON. Hist. Sec. XVI. pag. 224. 225.

(c) BURNET. lib. cit. fol. 126.

(d) BURNET. l. c. fol. 127. a

formationis negotium promovendum suscipi posse, neque quicquam conducere magis ad superstitiones omnes Papales exterminandas & doctrinæ purioris usum introducendum. Fuerat ea de re jam prius deliberatum, cum Tyndalli versio supprimeretur, & Clerici, ne id infesto in veritatem animo à se videretur factum, promitterent novæ Versionis editionem. At verò, neglectum id non solum fuerat hætenus (a), verum etiam, non ita multò post, majoris partis assensione decretum fuerat, „ ne quidem opus esse „ ejusmodi versione, imprimis cum Rex eam non urgeret, totam- „ que illam rem à Regis arbitrio tantum pendere, cui ea tota „ quoque sit relinquenda; „

CRANMERUS igitur & reliqui præsentem temporis opportunitatem captantes, Regisque inclinatione freti, Synodo proponebant, ut à Rege venia Scripturam S. transferendi peteretur. At verò, tum alterius factionis principes, atque inter eos cumprimis GARDINERUS (b) cum suis affectis, ei propositioni, cum in ipsa Synodo, tum apud Regem, obistere, atque in Synodo declarare, „ quod omnes hæreses & opiniones „ absurdæ quæ in Germania germinaverant, jamque in Anglia „ videbantur pullulascere, non nisi ex solo Scripturarum libero „ usu atque illimitato essent ortæ; sibi igitur satius videri, præ- „ posterum ejusmodi & promiscuum Scripturarum usum coë- „ cendum magis esse quam promovendum, quippe quo tanquam „ laqueo periculossissimo, facile tota natio Anglicana posset illa- „ queari; deinceps, brevem præcipuorum fidei dogmatum Ex- „ positionem lingua vernacula, pro instructione vulgi adornari „ posse, quò subditi in obedientia erga Regem & Ecclesiam „ in rebus fidei contineantur. „ Id, cum à Gardinero prolatum percepisset pars melior, equidem ejusmodi tractatus lingua vernacula adornandi editionem non improbat, ut magnopere tamen urgeret, „ populo concedendam esse Scripturarum omnium „ lectionem & scrutinium, quo vel de consensu ejusmodi tracta- „ tum cum Scripturis posset esse certus; Fuitque hæc tum ratio, plurimum suffragio & vultu & verbis approbata, sicque ab utro- que

(a) conf. §. LXVIII. pag. 216.

(b) BURNET. loc. cit. p. 111. 112.

que Comitiorum Senatu, Regi, proposita; Apud quem, cum ea res ageretur, in diversas denuò itum est partes: Erant, qui dicebant (a) multas inde discrepantes orituras esse opiniones, neque Regem, si hoc concedat, ulterius subditis suis imperaturum. Alii contrà, nulla re Primatum Regis populo magis redditum iri acceptum, Pontificem verò cunctis exolum, putabant, quam si ostendatur, lucem, liberumque Verbi divini usum, à Regis illis esse redditum, quos Romanus Pontifex, cœca obedientia sibi præstita, in tenebris detinuerat, nihilque Pontificis auctoritatem efficacius extirpaturum, & Monachorum imposturas detecturum, quam Biblia Anglica; ex quibus cuivis facile patescat, cuncta ista nullum habere in Scriptura Sacra fundamentum.

Argumenta hæc, cum ea vi, quam ANNA Regina in animum Regis etiamnunc exercebat, copulata, tanti fuerunt ponderis, ut sine mora, manus operi jussu Regio admoveretur; Quibus verò id negotii fuerit commissum, vel qua ratione id administraverint, sibi non compertum esse testatur Burnetus. (b) Id saltem certum est, triennio (c) post demum illam Versionem Lutetiæ Parisiorum (d) inchoatam & Londini perfectam typis impressam prodisse.

§. LXXXV. Neque verò unquam feliciorum rerum successum aut sereniora tempora, qui Reformationi favebant, sibi polliceri potuissent, quam eadem hæc, nisi brevi mutata rerum scena, repentino casu in ipsam REGINAM Reformationis fautricem illustrissimam, gravissima tempestas exorta fuisset, quippe quæ eodem hoc anno varium & mutabile Regis ingenium tristissimo fato debuit experiri.

Exspiraverat circà hujus anni initium d. 8. Januarii (quod Anglis ad A. 1535. refertur) ætatis anno quinquagesimo, Catharina Arragonia, postquam ultimis ad Regem literis (e), iisque accuratissimè scriptis, Mariam illi, communem Filiam commendasset,

K k 3.

fœ-

(a) BURNET. l. c. p. 112.

(b) BURNET. l. c. p. 112.

(c) De quo deinceps §. XC. dispiciemus. &amp; BURNET. Hist. Ref. Lib. III. pag. 140.

(d) Conf. SLEIDAN. Lib. XII. fol. 140.

(e) BURNET. lib. cit. fol. 110.

foemina, probitatis, severitatis, castimoniae laudibus conspicua, sed propositi valde tenax, & ad versatilem Henrici animum sibi devinciendum nullis artibus aut dotibus instructa.

Anna autem Regina, tametsi illa Catharinae morte supra modum exhalata (a), atque tot ingenii longe hilarioris illecebris adjuncta, diu tamen retinere Henrici favorem atque amorem aut explere non potuit, gravius longè malum quoque passa, quasi ejus satietas simul cum odio illum cepisset. Ea mense Januario prolem masculam enixa erat, sed mortuam. (b) Sunt, qui putant, primam inde ortam Regis aversionem, quippe qui non minus sinistra de secundo hoc matrimonio, ex infelici hoc eventu judicare incepit, quam de priore, ex filiorum suorum obitu judicaverat;

Ut verò se res habeat, cum Regina confœderationi cum Protestantibus Germaniæ faciendæ cumprimis faveret, in odium Pontificiorum tantò magis incurrit, quantò hi infensiori in Lutheranos omnesque Evangelicos erant animo; Amare autem Rex jam ceperat, Virginem prorsus formosam (c), moribus inter severam Catharinæ gravitatem & jucundam Annæ hilaritatem medium servantem, *Johannam Sancti Mauri*, seu, ut vulgo nunc dicitur, *Scymouriam*. Quod, cum odorarentur, & simul alieniorem jam ab Anna animum perspicerent Pontificii; Hi, & imprimis Dux Norfolkiæ, veteris superstitionis tenacissimus, atque Steph. Gardinerus, eorumque contribules, Regis pectus criminosis in Annam suspicionibus implere, atque eò calumniarum progredi, ut eam criminarentur, quasi non tantum ab aliis adulterio, sed & à Fratre pollueretur incesto. (d) Suggerebant insuper speciosam Regi certæ utilitatis rationem. Nam, quum

(a) BURNET. lib. cit. fol. 110. *Regina vero Anna non adeò decesser se gessit super hac morte, nimiam namque tum gestibus tum ornatu præ se ferebat letitiam.*

(b) BURNET. lib. cit. fol. 112.

(c) BURNET. l. c.

(d) Burnetus totum negotium maxima fidelitate ex authenticis Literis & Actis eorum temporum eruit, atque, ne minima quidem circumstantia omissa, sive ea in favorem Reginæ, sive contrā faceret, excussit l. c. à fol. 112—118. ipsiusque Annæ innocentiam luculenter evicit.

neque ex Anna, quæ abortum nuper fecerat, plus quam unicam haberet Filiam, quumque minus legitima insuper exstimaretur, ab his, ex Catharina tanquam in incesto, ab illis, ex Anna tanquam in adulterio genita, Henrici proles; Si nunc, illa mortua atque hac sublata, aliam duceret, liberos erat suscepturus nulli omnino controversiæ obnoxios.

In turrin ergo, præcipitato prorsus Regis, ad quod à natura pronus erat consilio, nihil expectans tunc minus, subito abducta est Anna, & inimicis quali dedita, nec unquam deinceps in Regis conspectum admissa. Crimina nullis argumentis fuerunt probata. (a) Et Ipsa constanter, etiam in extremis, sed & Amatores ejus, ut dicebantur, qui & ipsi fuerunt arrepti ac supplicio affecti, de innocentia sua sanctissimis modis Deum sunt testati. Unum excipio *Smetonium* Musicum (b), qui ter se cum Regina concubuisse confessus traditur, sed quem coram ipsa nunquam audiverunt Judices, & ne ut testem quidem publicum adversus eam adhibuerunt. Nec dubitant Angli scriptores (c) spe veniæ illi facta, quæ tamen hominem frustrata est, inductum, ad id, ut quæsitum profiteretur crimen. Certè Norrismus, Reginæ cubicularius, ad idem faciendum eadem spe excitatus, è contrario affirmare perseveravit, se bona fide credere, Reginam ejus criminis, cujus secum & cum aliis perpetrati accusaretur, innocentem. Fratrem, qui visus aliquando fuerat inclinato tantum in Reginæ lectum corpore, ut solent aliquid in aurem jacentis insusurrantes, accusavit Uxor, sed pessimæ indolis mulier, quæ & ipsa postea propter flagitia, cum quinta Henrici uxore, Catharina Houwartha, pariter perpetrata, pariter quoque capitis supplicium subiit.

Non tamen plane extra culpam fuisse, dici potest Anna (d), si  
con-

(a) Conferri hic merentur quæ à STRYPPIO in *Memoriis Ecclesiasticis* Lib. I. cap. 36. Vol. I. fol. 279. seqq. sunt allata ex Gulielmi Kingstoni, Præfecti carceris, Litteris identidem ad Cromwellum scriptis.

(b) Ita brevi compendio rem enarrat. PERIZONIUS in *Hist. Seculi XVI.* pag. 227. ex Burneto & aliis. conf. *Rapin.* THOYRAZ. Lib. XV. p. 353.

(c) BURNET. I. c. fol. 117.

(d) *Rapin.* THOYRAZ. I. c. p. 355.

consideremus, quam moroso illa & inconstanti esset homini nupta. Nempe, ut animi erat hilarioris, ita liberius quoque cum illis, qui circa erant, loqui solebat. Ea res irritavit quosdam, ut suum amorem, seu verè, sive ex assentatione, ipsi declararent, quod non satis severè illa rejecit, sed contra, qui mos est seminarum, sibi in eo plaudendum, & Filix ejus Elisabethæ fuit vel maxime, delectata eo videtur.

Morti ergo addicta est, ad quam antequam duceretur, ultimis ad Regem literis, quum amores alterius, de quibus se dudum questam ait, ut &, quod inimicis jam suis unice ausculta- ret, illi exprobrasset, quumque se denuò criminum istorum in- fontem declarasset, gratias tamen, sed mordacis facetiæ egit, quod quum antea se Reginam ex privata fecisset, nunc etiam ut Martyrem in cœlum mitteret. (a) At Henricus vel sic, obli- terato omni humanitatis sensu, quasi vereretur, ne non satis in propatulo esset parricidii istius causa, altero statim die Jo- hannam Seymouriam duxit uxorem, & Elisabetham Annæ fi- liam in proximo Parlamento omni spe & jure successionis (b), æque ac Mariam Catharinæ, excludi, damnationemque Matris confirmari curavit.

*Johanna* autem *Seymouria* inter Henrici uxores præ ceteris fa- vorem ejus ac benevolentiam fuit assecuta, in eo reliquis felici- or, quod amor non supervixit, ipsique Filium Eduardum VI. in Regno Successorem enixa est.

§. LXXXVI. Magnam vero rerum mutationem magna exce- pit consiliorum mutatio (c), tamen tanta nequidem, quantam extimescebant Reformationis fautores, aut præfagebant Pon- tificii, injecta sit Reformationis negotio mora, quandoquidem Jo- hanna

(a) Hanc Epistolam cum ex Bibliotheca Cottoniana ediderit atque do- cumentis suis ad Lib. III. No. IV. fol. 88. inseruerit Burnetus, inde eam depromere, atque huic Volumini No. XXXII. subnectere juvabit.

(b) Adeò ut publico Senatus Anglicani decreto quoque sit statutum, „ perduellionis reos esse omnes, qui vel priora matrimonia, prolemque „ ex illis susceptam legitimam esse, faterentur, vel proli è Regina Jo- „ hanna suscitandæ juramentum præstare nollent. „

(c) BURNET. loc. cit. fol. 118.



hanna æquè atque etiam Anna, Reformationi favebat, & Doctoribus Evangelicis erat addicta;

Interea tamen, persecutionum æstus in privatos quosdam Confessores (a) ingruebat, qui hoc anno 1536. ad supplicium rapiébantur, quorum jam non inimus numerum.

Cæterum, ut de civilibus circa successionem consiliis nihil referamus; Paulus III. Pont. Rom. qui in Clementis VII. locum ante biennium succefferat, sublatis, uti opinabatur, dissidii causis, Catharinâ & Annâ, opportunum maximè tempus adesse ratus est, ad tentandam altera vice reconciliationem cum sede Romana, successu tamen frustraneo; Rex enim totalem Pontificiæ Auctoritatis abrogationem novo Statuto unicuique injungere, atque inter alia hoc uti Præfamine (b), „ quod Episcopus Romanus, quem nonnulli Papam vocant, inde à longo „ tempore Verbum Dei obscurasset, quò vanitati suæ, gloriæ, „ avaritiæ, ambitioni & tyrannidi in animas, corpora & bona „ Christianorum velificaret, Christum à dominio in animas hominum, Principes verò à potestate in regna sua excludendo; „ quod in Anglia immensam pecuniæ vim, somniis, vanitatibus, & superstitionibus suis collegisset; Ideò usurpationes „ has legibus abrogatas esse, atque nunc decretum ferri, ut quicumque putativam illam auctoritatem amplius vel agnoscere vel „ tueri ausus fuisset in multam Præmunire (c) incurreret, omnesque Ministri Regii, quæ Politici quæ Ecclesiastici sub certis pœnis, in transgressores sedulò inquirerent. „

Huic Statuto, addebatur aliud, quo privilegia, dispensationes, beneficia etiam. hæctenus à Pont. Ro. indulta omnia declarabantur irrita, vana & nullius valoris, omnibusque injungebatur,

L I

ut,

(a) vid. STRYPE Memorials Ecclesiast. Tom. I. fol. 286. seq.

(b) BURNET. l. c. fol. 120.

(c) Quale illud sit statutum, *Præmunire*, his verbis exponit Rapi. THOYRAZ. Volum. III. ipsam pag. 335. *Le statut, qui fut appellé Præmunire, ordonnoit, que si quelque sujet du Roi portoit dans une cour estrangere des causes, dont la connoissance apartint aux Juges Royaux, il seroit emprisonné, & son bien confisqué au profit de Roi. cf. p. 376.*

ut, si quæ haberent eorum Acta, ad Cancellariam Regiam referrent, vel ad Ministros Regios eam in rem constitutos.

Brevi post, die videlicet vicesimo tertio mensis Junii, in Conventu Ecclesiastico, Domus inferior (a) sexaginta septem articulos adversus hæreticos ita dictos cum veteres tum recentiores proferebat, eosque ad Domum superiorem referebat, atque ut effrenis illa quidvis adversus receptam Ecclesiæ & Canonum doctrinam proferendi coërceretur licentia, efflagitabat, quæ tamen omnia insidiosè admodum effingebantur ad traducendum novos, uti appellabantur, concionatores atque ut, si pote, Cranmero, Shaxtoni atque aliis Reformationis patronis (b) labem affricaret, eorumque conamina Reformandi sufflaminarent; Arbitrabantur autem commodam hanc occasionem sibi datam esse, quod Regis animum à Cromwello, Cranmero atque aliis, qui Annæ Boleniæ adhæserant, alienatum esse suspicabantur: Neque tamen ea res ipsis ex voto cessit; Cromwellus enim post paucos dies, ad supremum Auctoritatis Ecclesiasticæ fastigium evedtus, Regis locum tenens (c) declarabatur, Cranmerus autem favore Regis inviolato gaudebat, & reliqui, uti perverfis illis Pontificiorum artibus se opponebant, ita Cromwelli & Cranmeri auctoritate nixi Reformationem urgebant. Certè Cromwellus jussu Regis in eadem Synodo proposuit (d), „velle  
„Re-

(a) vid. FULLER The Church History of Britain Lib. V. centur. 16. fol. 208—212. & Concil. Magn. Brit. Vol. III. p. 804. seq.

(b) Erant tum Episcoporum quidam *Pro* Reformatione, alii *Adversus* eam Th. Cranmer. Archiep. Cantuariensis. Edu. Lee Archiep. Eboracensis.

Th. Goodrich Episc. Eliensis.

Nic. Shaxton Ep. Sarumensis.

Hugo Latimer Episc. Worcesteriensis.

Edu. Fox Ep. Herefordiensis.

Joh. Hilsey Ep. Roffensis.

Gul. Bailow Ep. S. Davidis.

Jo. Stockesley Ep. Londinensis.

Cuth. Tunstall Ep. Durhamesis.

Steph. Gardiner Ep. Wintoniensis.

Rob. Sherborne Ep. Cicestriensis.

Rich. Nix Ep. Norwicensis.

Jo. Cite Ep. Carlilensis.

conf. FULLER loc. cit. fol. 212.

(c) vid. BURNET, l. c. fol. 121. conf. §. LXXIV. pag. 232. it. *Rapin*. THOYRAZ Hist. d' Anglet. Liv. XV. Tom. V. p. 358.

(d) BURNET, loc. cit. fol. 122.

„Regem, ut ritus & cerimonie ecclesiasticæ ad normam Scripturæ Sacræ emendarentur, nec quicquam nisi quod ex Scripturis comprobari posset, reciperetur vel admitteretur, absurdum namque esse, potius ad Glossas & Pontificum decreta, quam ad ipsam Scripturam, quæ sola Religionis leges contineat, recurrere.„

Adsentiebatur Cromwello *Alexander Alefius*, Scotus, quem tum comitem habebat, quique multis argumentis duo saltem dari Sacramenta, Baptismum atque S. Cœnam, adstruebat.

Est verò tum in duas itum partes, cum alii Eboracensem, alii Cantuariensem sequerentur Archiepiscopum; Priores se Alefio opponere. Posteriores ejus in se suscipere causam. Uti tum egregie (a) de Scripturæ S. præ omnibus Doctoribus Scholasticis auctoritate, itemque de usu Sacramentorum, de Traditionum fallibilitate, de corruptelis per Monachos & fratriculos in Doctrinam Christianam introductis, disseruisse dicitur Cranmerus & qui ab ejus erat partibus Edu. Foxus Episcopus Herefordiæ; Fuit autem totius contentionis is eventus, ut Articuli quidam (b), & circa emendam doctrinam & circa reformandos ritus Ecclesiasticos conciperentur, quos deinceps à Rege correctos atque approbatos, publica auctoritate Regia in lucem editos, atque à Cromwello, Cranmero, & septendecim Episcopis, quadraginta Abbatibus & Prioribus, quinquaginta Archidiaconis & Procuratoribus Domus Comitiorum inferioris, signatos, ad tempus aliquod recipere debuit Ecclesia Anglicana; Et quanquam in his articulis, minus plena nec ad omnes numeros composita haberetur Reformatio, quippe cum in iis Auricularis etiam Confessio stabiliretur, corporalis in Sacramento præsentia adstrueretur, cultusque Imaginum & Invocatio Sanctorum quodam modo retinerentur; Tamen, quod Sacræ Literæ, fundamentum fidei, spretis Traditionum & Decretorum fabulis & Scholasticorum doctorum tricis, ponerentur, quod imme-

L l 2

diatus

(a) BURNET. loc. cit. fol. 22.

(b) Hos articulos ex FULLERO l. c. p. 214. seq. exerpfit BURNETUS l. c. fol. 122. 123. unde eos inter documenta retulimus No. XXXIII. conf. *Rapin. THOYRAZ.* p. 359. 360.

diatus Imaginum & Sanctorum cultus etiam removeretur, & cumprimis, quod Purgatorii nundinatio abrogaretur, id omne in lucro reputandum esse censebant Reformatores, qui hos Articulos, tanquam Anglorum INTERIM considerandos esse judicabant, usque dum seniori dies (a) sereniorum doctrinæ spargeret lucem, uti iidem non poterant non esse sudes in oculis Pontificiorum, omniumque eorum, qui Papalibus naniis dediti, omnem planè doctrinæ immutationem respuebant, atque jactam hanc primam Reformandæ doctrinæ aleam sibi maximopere infestam opinabantur.

§. LXXXVII. Sed prolatum est eopse tempore atque Regi exhibitum eximium quoddam Scriptum, adversus Papæ Romani citationem ad Concilium Oecumenicum Mantuæ celebrandum, quam Edu. Foxus Ep. Herefordiensis, tanquam Henrico Regi insinuatam, Synodo obtulerat; In eo Scripto gravissimis rationibus ostendebatur, „ quam Rex Papali ejusmodi Concilio „ ejusque Decisioni se submittere nullo modo posset; quippe „ cum, nec Papæ, nec Cæsari nec ulli Regi aut Principi sigil- „ latim, cujuscumque dignitatis esset, ea Potestas competeret, „ atque auctoritas, absque cæterorum Principum Christiano- „ rum consensu; „ Idem illud Scriptum (b) à Synodo approbatum atque signatum à Cromwello, Cranmero, quatuordecim Episcopis, & quadraginta Abbatibus & Prioribus & Clericis Synodi Cantuariensis, Regique exhibitum, illam deinceps protulit commemorabilem Declarationem (c) quæ A. 1537. & Regis & Procerum Regni Anglicani nomine prodiit, cujus summa huc redit;

(a) BURNET. l. c. fol. 124.

(b) Conf. BURNET. l. c. fol. 124. 125. qui & in Docum. ad Lib. III. No. V. illud scriptum exhibet, unde illud depromptum & Num. XXXIV. Documentis nostris insertum legitur. conf. Concil. Magn. Brit. Vol. III. fol. 808: 809.

(c) De qua SLEIDANUS Lib. XI. fol. 189. b SARPIUS in Hist. Conc. Trid. p. 72. SURIUS in Comment. rer. a. 1500. gestar. p. 304. & alii. Integræ autem declarationem Wittebergæ A. 1537. apud Johannem Lust impressam, sibi à doctissimo SCHELHORNIO communicatam, Bibliothecæ Bremensi inseruit Cel. Th. HASÆUS Class. V. p. 507. & seqq. unde eandem depromptam Documentis nostris inserere volumus Num. XXXV.

redit; „ Concilium à Pontifice convocatum esse, cujus ille rei  
„ potestatem non habeat, & convocatum esse quo tempore bel-  
„ lum ardeat Cælaris cum Rege Galliæ, & Mantuæ designa-  
„ tum esse locum, quò non omnibus venire tutum sit neque  
„ commodum; Se quidem ex animo cupere Concilium Christia-  
„ num, sed ad Pontificium minimè venturum esse, neque lega-  
„ tos etiam missurum: Nam hoc illis esse proprium, ut suæ emo-  
„ lumentum causa, & Christum & veritatem in ejusmodi conven-  
„ tibus opprimant; Nihil verò sibi cum Episcopo Romano esse  
„ commune, nec illius edicta magis ad se pertinere quam cujus-  
„ vis alterius episcopi: De Cælaris atque Regum auctoritate  
„ convocari solita esse Concilia: hunc sanè morem esse recupe-  
„ randum hoc præsertim tempore, quando tam graves habeat  
„ accusatores Pontifex, neque tamen absque vitæ periculo re-  
„ prehendi possit & accusari coram, nisi legitimum habeatur  
„ concilium: Non etiam sibi suisque cautum esse fide publica,  
„ & ut cautum sit, tamen ob stare manifesta pericula, cur non  
„ veniat; etenim, ut fidem fallant, & innocentem cruore sese  
„ respergant atque polluant, non esse pontificibus inusitatum,  
„ & ut aliis eò venire sit integrum, sibi tamen gravissimis de  
„ causis non esse, cui pontifex tendat insidias, quem oderit a-  
„ cerbissimè, & in summum odium apud alios reges adducere  
„ conetur, non alia profectò de causa, quam quod ipsius pro-  
„ stigata sit è suo regno tyrannis, & annui census sublatis; quam  
„ sanè rem indignissimè ferat, eòque magis quod metuat, ne  
„ ceteri Reges exemplo suo moniti, idem aliquando faciant:  
„ Nunc etiam ad calendas usque Novembres prorogatum scilicet  
„ esse concilium, neque tamen adscribi, quo loco sit ha-  
„ bendum, & in Mantuæ principem conferri culpam; annon  
„ hoc sit, orbem terrarum ludificare? Mantuanum certè nihil  
„ peccare, qui suam urbem tantæ hominum multitudini nolit  
„ absque præsidio committere, sed in ipsum unum esse rejicien-  
„ dum omnem culpam, qui nihil agat sincerè sed omnia frau-  
„ dulenter, & captiose: quod si jam aliam forte concilii sedem  
„ constituet, futurum, ut aut alicujus Principis, qui sit ipsi de-  
„ victus, aut suæ ditionis urbem aliquam designet: peram-

„ plam enim habere ditionem & tenere pulcherrimas urbes, quas  
 „ & ipsius majores per vim atque dolum occuparint, & ipse  
 „ mala fide possideat: cum autem de vero Concilio plerique  
 „ omnes judicio præditi desperent, optimum sibi videri, siqui-  
 „ dem in suo quisque populo magistratus, religionem emendet,  
 „ quod si consuetudinem forte pontifex objiciat, id nullum ha-  
 „ bere locum, nam & Cypriani testimonio, consuetudinem, quæ  
 „ veritate nulla nititur, aliud nihil esse quam errorem invetera-  
 „ tum; Suum igitur hoc esse consilium, ut ante dixerit, eam-  
 „ que sibi videri commodissimam rationem, qua si quis aliam  
 „ habeat meliorem, non se recusaturum. „

Scripserant enim in eandem fermè sententiam quoque ad Re-  
 gem d. vii. Kalendar. A. 1537. Principes Smalcaldici Fœderis,  
 ipsique suam publicè editam Apologiam, quare Concilio Papali  
 Mantuæ indicto, interesse non possent, cum adjuncta Petitione,  
 ut Cæsar liberum Concilium indiceret, mittebant, Ejus implo-  
 raturi consensum; In ea Epistola (a) inter alia dicunt, „ quod  
 „ Indictio illa Papalis sit iniquissima, & insidiarum ac periculi  
 „ plena, quod qui illam recipiunt, assentiantur omnibus ante hac  
 „ jam factis Judiciis de doctrina Evangelica, sine ulla cognitione  
 „ aut examinatione Generalis, liberæ & Christianæ Synodi,  
 „ condemnanda &c. seque adeò sui officii esse credidisse, ut Re-  
 „ gibus & Principibus, sicque etiam Regi Angliæ suam hanc  
 „ animi mentem significarent, ut adversariorum calumniis &  
 „ aliorum suspicionibus occurrerent. „

§. LXXXVIII. Fuit hoc idem fere tempus, quo *Reginaldus*  
 POLUS illud, de quo jam in superioribus (b) Opus adversus  
 Henricum Regem adornabat, illudque ad Regem mittebat (c)  
 tum cum Annam Boleniam capite plexam esse audivisset, atque  
 spem Regis animum Pontifici iterum lucrandi suscepisset; Opus,  
 quod

(a) Edidit hanc Epistolam ex autographo BURNETUS in Tomo III.  
 Histor. Ref. Anglic. inter Documenta Num. XLVII. fol. 110.

(b) conf. §. LXXVI. pag. 238.

(c) vid. *Regin. Poli* Epist. ad Eduard. VI. in SCHELHORNII *Amœ-  
 nit. Hist. Eccles. T. I. p. 224. & p. 243.*

quod rectè notante BURNETO (a), majorem ab auctore ejusque eloquentia, quam eruditione vel ratiociniis nactum est celebritatem.

In eo saltem adeò asperè in Regem, cujus tunc præter ceteros fruebatur liberalitate, debachatur, ut facilè ubique luculentissima ingenii ejus ex aëre Italico mirum quantum infecti & plusquam novercali in Henricum odio flagrantis, vestigia deprehendere unicuique extra partes posito lectori liceat; Certè inter alia dicit (b), „Regem qui se Caput Ecclesiæ Anglicanæ venditet, factum esse supremum caput ecclesiæ malignantium, „quin imò, ipsum esse caput Ecclesiæ Satanicæ; Inauditam ejus „esse in Pontificios quosdam crudelitatem, quæ Cerbero potius „tricipiti quam Regi conveniret; Regem bicipitem esse, uno „tantum capite à Cerbero qui triceps fingatur vinci. Eum esse „Turca immaniore, nec de ullo alio quam de Satana ipso tantam crudelitatem probabiliter cogitari posse., Varia quoque interspergit ad Angliam in Regem suum concitandam (c), ipsumque Cæsarem, ut in Regem potius quam in Turcam arma converterat exhortatur (d): Annam Boleniam appellat Jesabel, ipsumque Regem Achabo & Nebucadnezari comparat, eumque Nerone ac Domitiano sæviorem deprædicat; Cæterum, quod ipsam adtinet, quam agere vult causam, is nullo utitur argumento (e) quo non sint usi in concludendo alii, neque ullum emittit telum, quod

(a) BURNET. l. c. fol. 125.

(b) SCHELHORN. loc. cit. pag. 69.

(c) v. SCHELH. in Historia operis hujus §. XXI. p. 94. & seq.

(d) SCHELHORN. loc. cit. §. XXII. p. 99. & seq. & inprimis p. 102.

Sunt autem, qui familiariter Polum norunt, qui dicant, ei Evangelii doctrinam probè fuisse cognitam; Quod autem in Henricum Regem ita scripserit, causam esse putent, ut suspicionem evitaret Lutheranismi. Librum verò sumtu suo curavit Romæ procudi, sicuti ferunt, & ad se receptis omnibus exemplis, Pontifici tantum atque Cardinalibus & intimis amicis legendum dabat, nam & illis probare sese volebat, & simul verebatur, ut est credibile, ne si vulgo legeretur, in eorum reprehensionem incurreret, qui longè diversum ab ipso non semel audissent. vid. SLEIDAN. Lib. XI. fol. 174. b

(e) Ita VERGERIUS in Præf. ei Operi à se iterum edito submissa.

quod non jactum sit à reliquis qui papatum defenderunt. Ornamenta quædam affert, non sententiarum, quæ pondus afferant conclusionibus, sed verborum è sophistarum officinis, quæ aures impleant, non satisfaciant mentibus eorum qui legunt, & ea ipsa adhibita sunt, ut magis exercitationis cujusdam juvenilis videantur quàm seriæ actionis.

Neque igitur mirum, quod REX tantoperè irritatus iniquissimo, isthoc Poli scriptum acerbis & ignominiosissimis criminationibus scatens, tulerit animo: At verò is prius tamen dissimulare dolorem (a), atque ad Polum, ut in Angliam reverteretur scribere, utque nonnulla libri sui loca planius exponeret hortari, & blandissime cum Polo agere: Sed, cum byssinis verbis apud eum nihil effici animadverteret, tum, primò injuriam atrocissimo sibi scripto illatam calamo vindicandam curabat, cumque in finem Cutberto Tonstallo, tum Dunelmensi, & Johanni Stockeslæo, Londinensi Episcopo, ut suarum actionum vindicias adornarent, imperat; deinceps ipsum Polum perduellionis reum declarat, omnia ejus bona fisco addicit, quinquaginta aureorum nummum millibus in ejus caput (b) præmii loco constitutis, familia interim & cognatis ejus Regis indignationem ferentibus, dum simul ex unius Poli conatibus (c) Rex dijudicabat, quænam esset voluntas ceterorum per regnum suum Ecclesiasticorum, sicque facile inducebatur, ut, eorum quilibet peccasset, ultimo in eos supplicio animadverteret, quò simul hostes certissimos è medio tolleret, & reliquos eorum pœna conterritos facilius in officio contineret. Quod verò illas concernit Vindicias à Tonstallo & Stockeslæo adornatas, illi perinsignem ad Polum scripserunt Epistolam, tanta cum ingenii dexteritate, tantaque cum argumentorum soliditate, ut si quis integrum Poli volumen cum ea solummodo con-

(a) Id ipse testatur POLUS in Ep. ad Ednard. VI. apud Schelhorn. loc. cit. §. XXV. pag. 218. 219. conf. SCHELHORN. in Historia ipsius hujus Operis §. XV. pag. 70. & §. XVII. pag. 75. BURNET. loc. cit. p. 126.

(b) SCHELHORN. l. c. p. 88.

(c) GOODWIN. in Annalib. rer. anglic. sub Henr. VIII. Eduardo VI. & Maria Lib. I. p. 218.



conferat, facile pateat, unicam hanc Epistolam (a) integro volumini longè præferendam esse; Quæ tanto magis est notabilis, quod hi ceteroquin ita Romanæ Ecclesiæ essent & manerent addicti, ut Reformationem usque ad extremum vitæ halitum fuerint abominati, vehementerque dum ipsis licebat in Evangelicos sævierint (b); Cæterum quando Burnetus (c) etiam Gardineri librum de Vera Obedientia tum editum refert, quasi & ille Polo fuisset oppositus, in eo virum eximium falli (d) certum est, cum Gardineri opus jam A. 1535. esset emissum, neque unicum fere in ejus libro, de Polo, aut de hoc ejus Opere legatur verbum; *Polus* autem Opus equidem jam impressum sed nondum tamen in lucem editum, A. 1536. Anna Bolcna jam sublata, privatim ad Regem misit, uti vidimus.

Interea tamen commemorari meretur STARKII Episcopi Durhamensis ad Polum, eandem in rem data Epistola (e), quæ admodum vividè & injuriam Regi factam & vim veritati illatam, Polo exprobat: Uti inter alia: „ Nec tibi Pole ita imponas, ut  
 „ cum tuearis hanc Pontificis auctoritatem, negotium Christi  
 „ te agere putes. Ego certè vereor, ne dum hoc agis, Christum plane deferas. Quid enim aliud est, Christum deferere,  
 „ quam legitimo Principi, qui in bonis artibus te liberaliter  
 „ educavit, in honestissimis mandatis non obtemperare? Quid  
 „ dulcissimæ Patriæ, quæ te aluit, operam tuam denegare? Parentibus & charissimis amicis humani hominis officia non præstare? At dices, & Princeps & Patria Christum deferuere.  
 „ O Pole, quam infanis, si propter unum Pontificem desertum  
 „ nos Christum deseruisse arbitrèrè. Ego profecto spero fore,  
 „ ut, post hanc à Pontifice defectionem, arctius Christo hæreamus. „

M m

§. LXXXIX.

(a) Exhibetur hæc Epistola in appendice Vitæ Erasmi Roterodami ab Samuele Knights Anglicè descriptæ, estque excerpta à Doctiss. SCHELHORNIO loc. cit. p. 76—86.

(b) Conf. SCHELHORN. l. c. §. XVIII. p. 86. 87.

(c) BURNET. l. c. fol. 126.

(d) SCHELHORN. l. c. pag. 33.

(e) Legitur hæc Epistola inter Documenta ad STRYPII Memor. Eccles. Tum. II. Num. XXX. fol. 190—198.

§ LXXXIX. Hoc fere tempore in lucem prodierunt Mandata, à CROMWELLO, Regis Locum tenente ac Vicem-gerente Ecclesiastica, tantò notabiliora, quod in iis primum haberetur Statutum supremæ Auctoritatis Regiæ: In prioribus enim, vel statutis vel ordinationibus, vel definitionibus, semper accesserat Synodi consensus (a). Jam verò nuda & sola Cromwelli vicem Regis sustinentis, aderat Auctoritas (b); Summa eorum hæc est (c).

Ut I. Omnes beneficiorum Ecclesiasticorum Possessores quadrimestri proximè sequenti, singulis diebus Solis, postmodum verò bis in quovis quadrimestri populo notificent, Pontificis Romani hæcenus usurpatam potestatem nullum habere in lege Dei fundamentum, proin meritò in hoc Regno abrogatam esse: Regi verò Jurè divino supremam in omnes regni sui subditos potestatem competere. Ideoque omni studio & conatu in id incumbant, ut Pontificis auctoritas extirpetur, Regis verò stabiliatur.

II. Ut articulos nuper editos & à Synodo approbatos (d) plebi proponant, eique, qui articuli sint fidei, & qui saltem interserviant servando in Ecclesia ordini, significent.

III. Ut Articulos, de abrogandis superfluis feriis nuper fancitos, maxime tempore messis, proponant.

IV. Ne in posterum Imagines vel Reliquias superstitionis vel lucri gratia extollant, neque plebem ad suscipiendas peregrinationes religiosas hortentur, quasi ab hac vel illa imagine benedictiones vel alia commoda impetrari possint. Potius populum ad observationem mandatorum divinorum & opera charitatis cohortentur, illique persuadeant, majorem se Deo cultum præstare, si domi manentes familie sue prospiciant, quam si tempus peregrinationibus impendant, & præstare, nummos pauperibus erogare, quam ejusmodi rebus impendere.

V. Po-

(a) Ita BURNETUS l. c. fol. 128.

(b) Est tamen credibile Crammerum Archiepiscopum illas inlasisse tibias. esseque hæc statuta ab ipso adornata. BURNET. l. c.

(c) Ipsa statuta à Burneto Documentis ad Lib. III. Num. VII. sunt inserta fol. 91. 92. conf. *Council. Magn. Britann.* Vol. III. fol. 813. 814.

(d) vid. §. LXXXVI. p. 267.

- V. Populum hortentur, ut liberos Orationem Dominicam, Symbolum Apostolicum & Decalogum, Anglicè doceant: ac quivis beneficii Ecclesiastici possessor, singulis diebus articulum explicet, donec populus eorum notitiam sit affectus, præterea operam dent, ut liberi ad honestum aliquod negotium inde à juventute educantur.
- VI. Dent operam, ut Sacramenta ritè & decenter in Cœtibus suis administrantur, ipsis verò absentibus curam erudito & experto Curato committant, qui populum in sana doctrina erudiat; quò cuncti perspiciant, Pastoribus, Dei gloriam, & animarum ejus concreditarum curam, majori esse cordi, quam commodum privatum.
- VII. Ne tabernas vel cauponas, nisi ob causas prægnantes frequentent: neque post captum cibum lusui nimium indulgeant, sed studio Scripturæ Sacræ, vel honesto alicui exercitio vacent, memores, se puritate vitæ aliis prælucere debere.
- VIII. Quandoquidem bona Ecclesiæ sunt bona pauperum, quivis beneficii Ecclesiastici possessor, qui viginti libras vel plures accipit, nec in loco residet, singulis annis quadragessimam (a) beneficii partem inter cætus sui pauperes distribuat.
- IX. Quivis beneficii Ecclesiastici possessor centum libras quotannis accipiens, sumtus ad alendum in universitate scholasticum supponat: qui absoluto studiorum cursu, Muneri cuidam publico in Ecclesia præficiatur.
- X. Ubi functio quædam ecclesiastica, vel Vicarius aliquis detrimentum aliquod acceperit, possessor beneficii Ecclesiastici singulis annis quintam redditus sui partem, resarciendo damno impendat, donec in pristinum sint redacta statum, in quo postmodum ea conservet.
- XI. Cuncta hæc mandata sub pœna suspensionis vel confiscationis reddituum observentur.
- Hæc Statuta (notante BURNETO (b)) nec Clericis corruptis, nec
- M m 2

(a) Non *quartam*, uti vitiosè habet Versio Burneti Latina.

(b) BURNET. loc. cit. fol. 128. b

nec Laicis veteri doctrinæ adhærentibus, grata erant; Eadem opinioniones de peregrinationibus, Imaginibus, Sanctis defunctis & Instructione populi in principis Religionis lingua vernacula, propter quos Lollardi non ita pridem vel combusti vel ad palinodiam redacti fuerant, Regis nunc jussu & auctoritate stabiliri videbantur: Inde colligebant, Regem quidem de conservanda veteri doctrina multum promississe, sed ea frigide servare. Clerici maxime dolebant, quod talia sibi præscriberentur à Rege mandata, absque consensu Synodi, atque inde se in posterum mancipia Vicarii Regii futuros esse conjiciebant. Ægrè ferebant, quod emolumenta ex Imaginum, Reliquiarum & Peregrinationum cultu redundantia sibi auferrentur, & ex opposito tributa gravia ipsis imponerentur; de quinta parte pro reparationibus, decima pro stipendio in pauperes vel studiosos, de quadragesima pro elemosynis eroganda etiam. quæ cuncta ipsis videbantur intolerabilia: In primis cum labores viderent multiplicatos, & semet ipsos ad vitam severiorem obstrictos, luxui autem ac libidini modum impositum.

Hæc igitur & similia, quod scilicet alienata essent & abrogata Monasteria, quodque vererentur, ne ulterius quoque Reformationis limites extenderentur & Lutherana dogmata vel sibi præscriberentur à Rege, vel publice saltem admitterentur, id effecerunt, ut Monachi & quotquot Cerimoniis Romanis erant addicti, fortunam Rebellionis tentarent, variis in locis, cum primis in comitatu Lincolnensi (a), itemque in regionibus ad septentriones porrectis, & Provinciæ Eboracensis partibus Scotiæ vicinis, magna animorum conspiratione arma capientes, sub specioso defendendæ Fidei, restituendæ Ecclesiæ, conservandæ Familiæ Regiæ, & extirpandæ hæreseos titulo. Et, cum Septentrionales collecto satis magno exercitu, sibi Tumultus Ducem elegerint, Askum, hominem magnæ auctoritatis, & qui rebus gerendis par erat, omnem illam Expeditionem ita susceperunt solemniter, ut Sacerdotes cruces manibus gestantes exercitui præirent, in vexillis Crux cum quinque vulneribus & calice depingeretur, quin imò ut in manica quisque sua gestaret tesseram, Symbolum quinque vul-

(a) BURNET. l. c. fol. 129.

vulnerum Christi cum nomine Jesu; Qui verò cruces & sigilla sequebantur, juramento asseverabant, „ se *Peregrinationem* hanc „ uti appellabant *Gratiæ*, non, nisi pro gloria Dei, conserva- „ tione Regis & prolis Regiæ, corrigendis Nobilibus, & è me- „ dio tollendis malis Consiliariis, suscipere, non autem ob com- „ modum privatum, vel, ut injuriam alicui inferrent, vel ut „ ex odio quempiam interficerent, quippe cum nihil aliud quæ- „ rerent, quam Crucem Christi, ejus Fidem, Ecclesiæ resti- „ tutionem & hæreticorum hæresiumque suppressionem. „

Interea tamen ubique oppressi, brevi ideò, partim vi & mi- „ nis, partim promissa venia & amnestia publica, ad officium redie- „ runt tumultuantes, siquidem Rex ad eorum postulata hunc in „ modum responderet: „ Quod ad fidei everisionem, quam exti- „ mescebant, se in fidei Christianæ defensione (a) ad ultimum „ vitæ halitum perseveraturum. Ignarum autem vulgus minimè „ decere, Regem suum, quæ vera sit fides, docere, vel ab „ universa Synodo approbata corrigere. Se hæcenus libertatem „ Ecclesiæ Anglicanæ tuitum fuisse & tuiturum deinceps. Do- „ lere autem se perquam vehementer, quod malint unum vel „ alterum barbarum redditibus & beneficiis Monasteriorum frui, „ quò vitam agere possint dissolutam & abominandam, quam „ ad Regem illos redditus redundare, ad faciendos sumtus in rem „ militarem adversus Reipublicæ hostes externos; Leges verò „ quod adtinet, summæ esse arrogantiae, rudem plebem, quæ „ salutares sint vel minus, discernere, quasi ipse viginti octo „ annorum spatio de illis melius judicare non didicerit. Regi- „ men porrò suum ita se administrasse, subditos in pace & æqui- „ tate conservando, adversus hostes externos defendendo, limi- „ tibus de securitate prospiciendo, subditis multoties veniam „ atque gratiam largiendo, ut parem regni administrationem „ sub decessoribus vix ostendere queant. . . . . „ Mirum deinceps sibi videri, quod ipsi, rerum ignari sibi ima- „ ginentur, se de consiliariis suis ipso Rege & Senatu melius esse „ judicatu- . . . . . Neque ullius esse momenti, que- „ relas ipsorum adversus nonnullos Præsules, quasi contra fidem

M m 3

catho-

(a) BURNET. l. c. fol. 131.

„ catholicam concionarentur, id enim, ipsis longè distantibus,  
 „ nec conciones illorum frequentantibus, non nisi ex aliorum  
 „ relatione constare. „ Tandem cum expositulatione concludit,  
 ac amorem erga subditos esse tantum asseverat, ut hanc seditionem  
 ignorantia potius ac imprudentia quam malitia & invidia  
 tribuere, hinc clementer ignoscere velit, quemadmodum ex ipsa  
 promulgatione sint percepturi;

Et facta, atque seditione utcumque composita, dum seditionis  
 injungebatur (a), ut ante 1. omnia promissionibus & juramentis  
 tumultus tempore prælitis, revocatis, Regis Clementiam flexis  
 genibus implorent, 2. Regi ejusque hæredibus & successoribus  
 fidelitatem jurejurando spondeant, 3. Statutis Parlamenti sub  
 hoc Rege sancitis obtemperent. 4. absque Regis auctoritate arma  
 non capiant. 5. in seditiones manus injiciant. 6. Monachos,  
 Moniales & Fraterculos, Cœnobiis dirutis restitutos, denuo re-  
 moveant, & denique Tumultuantium Duces primarios, Askum  
 & Darcyum Regi tradant.

Rex superiorem illam quam susceperat, quæque, durantibus  
 his turbis intermitteri debuerat, redintegrat Visitationem Abbati-  
 arum: Tum verò, majores Abbates, plerique inviti quidem, sed  
 sibi malè conscii & metuentes, quidam verò etiam ultrò & lu-  
 bentes, suas dimiserunt A. 1537. 1538. Abbatis, & solenniter in  
 Regem transtulerunt, quod ipsum dein à Parlamento 1539. est  
 confirmatum; Certè, quod centum quinquaginta novem resigna-  
 tiones anno 1538. qui erat Regni tricesimus, in Indicem fuerint  
 relatæ, testatur Burnetus, addens quod de iis Autographa 155  
 adhuc supersint. (b) Ex fuerunt illæ Resignationes quamplurimæ  
 ita factæ ut simul vitæ flagitiosæ & dissolutæ adderentur Con-  
 fessiones (c);

In-

(a) vid. BURNET. l. c. fol. 132.

(b) BURNET. l. c. fol. 134. qui & in Documentis ad Lib. III.  
 Num. 3. Sect. 3. fol. 82. seq. Nomina domuum resignatarum refert.

(c) vid. BURNET. l. c. fol. 133. Cæterum Confessio Prioris Ordinis  
*Benedicti Sancti Andrea* in Comitatu *Northampton* est notabilis, quod  
 ea continet flagitia, ob quæ, propria ipsorum Confessione, ab inferno  
 deglutiri meruissent; Fatentur enim, se cultu divino neglecto, in vanitate,  
 ingluvie, detestando cum bestiis coitu, aliisque flagitiis, vitam egisse:

Pro-

Inter hæc d. 12. Octobris A. 1537. nova Henrico exsurgit proles mascula ex Johanna Seymouria, cui nomen EDUARDI in sacro baptismate imponebatur, Et, quanquam minus felicia viderentur natiuitatis ejus auspicia, quippe cum Regina mater (a) ex difficili partu, biduo post, spiritum daret, maximo cum Reformatorum luctu, siquidem illa non minus ac Anna Bolenia Protestantibus faverat. Tamen, quam fortunatus ille partus esset, eventus apprime docuit, quando Eduardus, ætate licet puer, at sapientia ingenio & virtute senex, ad regni Anglicani habenas admotus, brevi tempore totam Ecclesiam Anglicanam reformavit, & à commentis Pontificiis purgavit atque puriorem religionem publicè introduxit. Henricus autem Rex tanto magis exhilarabatur, quod hæredem regni jam haberet, omni exceptione majorem, quem eapropter brevi post, *Principem Walliæ* appellabat, uti ejus avunculum, Johannæ reginæ fratrem *Eduardum Seymourium*, Comitem *Hartfordiæ* declarabat. Quamvis etiam vel ita non deessent, qui novis moliminibus ut Papismo succurrerent, utque Papam Regi reconciliarent, annitebantur; Inter quos uti Steph. Gardinerus, Ep. Wintonienſis, qui nuper ex Gallia, ubi aliquot annis legatione functus erat, redierat, nomen habebat, ita haud ullam prætermittere occasionem, quò Regem ad puniendos qui Zwinglii sententiam sequerentur, incitaret, quippe quos & Protestantibus (b) in Germania, sub nomine Sacramentariorum invisos esse, Regi insinuabat, & reliquis ob negatam Christi corporalem in S. Cœna præsentiam periculosiores esse ingeminabat.

Eodem hoc anno etiam Regno SCOTICO, quædam, eminus tamen, illuſcere videbatur, Reformationis spes & Veritatis Evangelicæ gratia, quando JACOBUS V. Scotiæ Rex, *Magdalenam* Francisci Galliarum Regis filiam natu majorem in matrimonium ducebat; Ea enim, uti sub *Margaretæ* amittæ, Regi-

Prouti ejus Exemplum à Jerem COLLIERIO est insertum ejus Historiæ Eccles. Magnæ Britann. Ling. Anglic. Vol. II. ex quo excerptum consignavit auctor *Biblioth. Anglicanæ* Tom. I. P. I. p. 148. 149.

(a) BURNET. l. c. fol. 140.

(b) BURNET. l. c. fol. 141.

Reginæ Navarrenæ disciplina erat educata, ita non alienum à *Reformata Doctrina* gerebat animum, ut hoc matrimonium Religioni per Scotiam instaurandæ videri posset proficuum: At verò, quod spes illa non esset diuturna, ipsa Reginæ mors edocuit, quæ febre hæctica consumpta ad Nonas Julii ejusdem anni decessit, cum ingenti omnium præterquam Sacerdotum (a) mœrore, quod eâ vivâ formidabant, luxui suo ac libidini modum impositum iri. Et sunt eodem tempore quinque simul, quorum duo Dominicani, unus Sacerdos, alter generè nobilis, quintus Canonicus Edinburgi, ante arcem flammis combutti, quorum Judices erant & Inquisitores Jac. Betonius Archiepiscopus S. Andree, Johannes Major, Petrus Chappellanus & fratres Franciscani.

Ne verò, ut in Angliam revertamur, populus illas Abbatiarum abolitiones iterum indignè nimis acciperet, palam omnium expositæ sunt oculis religiosæ monachorum fraudes (c), dum Statuæ pleræque per quas illæ fieri fuerant solitæ, Londini in peristyllo Sancti Pauli coram plebe confringebantur, atque alibi combustis præstigiariarum instrumentis, infandæ Monachorum imposturæ detegebantur:

Imprimis autem Thomæ Becqueti (d), Cantuariensis quondam Episcopi, in Sanctos dudum relati, & superstitionissimè præ ipso Christo & Maria isthic culti, arca opulentissima tanto auri pondere, ut duæ inde cistæ explerentur, spoliata eo fuit & confracta plane; Ossâ ipsius vel cremata vel sparsa; Ipse ex Fastis & Sacrorum dierum breviario expunctus. (e)

§. XC. His rebus omnibus irritatus quam maximè Papa Romanus, PAULUS III. qui primum blanditiis & pollicitationibus Regem sibi conciliare, & ad Romanæ Ecclesiæ reducere reveren-

(a) BUCHANAN. rer. Scotic. Lib. XIV. c. LII. p. 501.

(b) FOX. rer. in Eccl. Gestar. fol. 146. conf. Ejusd. Ecclesiastical History Vol. II. fol. 193.

(c) BURNET. l. c. fol. 136. qui simul varia imposturarum exempla adducit lectu dignissima.

(d) BURNET. l. c. fol. 137.

(e) Formam processus adversus ipsum instituti habemus in *Conciliis M. Britann.* Vol. III. fol. 835, 836.



rentiam studuerat, sed dein, quum vidisset ista abs se incassum tentari, diris eum devoverat, cujus formulam tamen ante tres jam annos decretam, necdum publicaverat:

Hoc ergo tempore dirissima tandem execrationum fulmina (a) in eum vibravit, quibus Anglos vinculo fidei Regi suo juratæ solvebat, vetabatque cum à quoquam pro Rege haberi, aut ullum cum eo & cum sequentibus, exerceri commercium, denunciata etiam Regibus aliis, si secus facerent, pari execrationis pœna; Nobiles dein & reliquos Cives monebat etiam, ut arma contra Henricum arriperent; ipsum verò spoliabat Regno, ac Romam citabat, denique Episcopos hanc Devotionem publicè & solenniter in templis recitare jubebat. Ea bulla signata erat d. 30. Augusti A. 1535. ast publicata & nova quadam præfatione insignita d. 7. Decembris A. 1538. Nec satis; Nam mox & Reges alios ad bellum illi inferendum excitare (b) studuit, ipsam imò Angliam Scoto obtulit:

Quando omnis reconciliandi cum Rege Pontificis Romani spes præcisa fuit, cum Romæ non minus meritum censeretur adversus Henricum arma capeffere, quam adversus Turcam, & Reginaldus POLUS (c) apertis verbis, id magis etiam meritum esse assereret; qui non minus variis libellis atque scriptis Satyricis Romæ typis excusis, Regis, tanquam sacrilegi & infamis Tyranni famam (d) denigrare est annisus, ut mirum non fuerit, quod implacabile adversus Polum Rex susceperit odium, ac in ejus familiam & cognationem tam severum se præbuerit.

Sed facile tamen ac tutò HENRICUS isthæc fulmina ex pelvi contemnit, quum ipse sui Regni Clerus communi decreto istam Papæ potestatem, quam in Reges quoque exercebat, ultro confutaret: Certè Declarationem adversus putatitiam Pontificis

N n

Ro-

(a) Illam Exau&torationis Bullam inseruit Documentis suis BURNET. Lib. III. num. 9. fol. 93—99. Conf. *Concil. Magn. Brit.* Vol. III. fol. 792. & 840.

(b) BURNET. Lib. III. fol. 139.

(c) POLUS in libro superius citato ap. SCHELHORN. Amœn. H. E. Tom. I. p. 102.

(d) BURNET. I. c. fol. 137. qui testatur Poli stylum in iis opusculis facilitè potuisse animadverti.

Romani potestatem ab omnibus Angliæ Episcopis tum signatam fuisse constat (a), qua, præmissa adversus Pontificis Romani Jurisdictionem Ecclesiasticam declaratione, concluditur; „ Pontifici insinuandum esse, Christum Apostolis suis eorumque successoribus potestatem gladii vel auctoritatem supra Reges disertè interdixisse. Episcopum Romanum, potestatem illam sibi arrogantem, Tyrannum esse & Usurpatorem, „ atque adeò regni Christi everforem. „

Neque illud taniùm, sed & strictius adhuc causæ Pontificiæ jugulum eposcæ tempore petiit fuisse novimus, prolata & publicata Bibliorum in idioma Anglicanum translatione.

Fuerat scilicet A. 1536. ea res in Synodo Londinensi sub Thoma CRANMERO definita, de interpellando Rege (b), ut Sacra Biblia in Anglicum sermonem verti atque transferri mandaret: Fuerat quoque clarissimæ Reginæ ANNÆ BOLENIÆ gratia & intercessione id impetratum, ut Biblia Anglicana imprimerentur & per singula templa in loco, quo legendi populo potestas fieret, locarentur. Sed hæc Regis concessio nondum erat sortita effectum: Interea hoc anno 1538. Henrici indultu, Cromwelli auspiciis, Graftonus & Whitchurchius Parisiis illam adornarunt editionem (c); At verò, cum ea pæne ad umbilicum perducta esset, intercessit interdictum Francisci Regium, quo universa exempla sunt combusta, exceptis tamen non paucis, quæ executioni illi præfectus pileoni cuidam vendidit (d), quæque Londinum missa typis illic iterum exscripta sunt; Atque hæc fuerunt illa Biblia Anglica Francisci 1. indultu edi cœpta Parisiis, & in Anglia ubi soluta, quæ in folio ad numerum 1500, exemplarium, prodierunt hoc ipso anno, teste lé LONG in Bibliotheca Sacra. (e)

Cromwellus Regi exemplar offerens (f), mandatum impetra-

(a) BURNET. l. c. fol. 139.

(b) Conf. §. LXXXIV. pag. 260. 261.

(c) vid. Hist. Reform. Gall. §. XLI. p. 129.

(d) v. A&E. Erudit. Lipf. Supplem. Tom. I. p. 184. Math. Póli annotat. in Bibl. Anf. ann. 1658.

(e) Le LONG. Biblioth. Sacr. Tom. II. p. 325.

(f) BURNET. l. c. fol. 140.

travit regium, quo cunctis subditis in quavis regni parte sine periculo aut molestia Scripturæ S. lectio permittebatur: Ea de re Cranmerus Archiepiscopus Cromwello d. 13. Augusti quantas potuit egit gratias, gavisus diem REFORMATIONIS aliquando in Anglia illuxisse, splendente absque nubibus Verbi divini luce. Et fuit tum Regis nomine à Cromwello editum mandatum (a) „ ut quivis beneficii ecclesiastici possessor de exemplari Bibliorum sibi prospiciat, ea in Templo collocet, neque à lectione eorum quenquam arceat, sed potius quemvis ad eam hortetur, cum sit vivum Dei Verbum, à quovis Christiano fide & obedientia amplectendum, si salutem consequi velit æternam. Omnes dein monendos, ne circà sensum locorum difficultium dissidia excitent, sed iis, qui sensus habent in Scriptura exercitatos, ea relinquunt. Adjiciuntur regulæ nonnullæ, de instruendo in Principiis Religionis populo, Sym-bolum Apostolicum, Orationem Dominicam, Decalogum, lingua vernacula inculcando, ut & in quovis cœtu quater in anno concio ad populum habeatur, quâ plebi verum Christi Evangelium annuncietur, simul opera charitatis, misericordiæ, & fidei urgeantur, populus insuper moneatur, ne in aliorum Operibus, vel Peregrinationibus ad Imagines & Reliquias, vel recitatione precum, quas non intelligunt, fiduciam collocent, cum talia, ad Idololatriam & Superstitionem peccata iram Dei præ ceteris concitantia, tendant. Imagines, ad peregrinationes religiosas, vel oblationes in cæribus adhibitæ è medio tollendas, nec nisi coram cruce, sacramento & sepulcris candelas esse collocandas; Populum erudiendum, Imagines non alium habere usum, quam ut libri sint Laicorum, & commemorations vitæ & conversationis illorum quos repræsentant: ad alium vero usum adhibitæ, meram esse idololatriam; Idcirco

N n 2

Re-

(a) Hujus Mandati copiam nobis suppeditat. BURNET. in Docum. ad Lib. III. n. 11. fol. 101. 102. unde illud Documentis nostris Num. XXXVI. inseruimus. Sed & aliud A. 1539. Regis Mandatum legitur de Bibliis in vulgari edendis, non nisi ex supervisione Domini de Cromwell, in Collect. concil. M. Britann. T. III. p. 846. ex RYMER. Fœd. Vol. XIV. p. 649. ad An. 1539.

„ Regem & hætenus id dedisse operam, & imposterus datu-  
 „ rum, ut Imagines Deo ignominiosæ & subditorum animabus  
 „ noxiæ abrogentur. Qui verò hætenus Imagines ejusmodi vel  
 „ Peregrinationes religiosas ob lucrum aliquod magnificerint,  
 „ illis, ut publicâ testentur palinodiâ, se nullo id Scripturæ  
 „ fundamento, sed vulgari in Ecclesia ab iis, quorum avaritiæ  
 „ inserviebant, errore deceptos id fecisse, injungendum esse.  
 „ Porro, deferendos esse, quotquot, vel Lectionem Verbi divi-  
 „ ni in lingua Anglica, vel mandatorum horum progressum im-  
 „ pedire conentur &c.

Hoc illud nobile Mandatum fuit primarium, quod sub HEN-  
 RICI Regimine prodiit Reformationis instrumentum, Neque  
 enim ultra processum est; Quin potius ab eo tempore omnia ferme  
 in pejus ruere cœperunt, atque Rex Pontificiorum susurrus aurem  
 præbens, multis modis, ne Reformatio in quoddam exsurgeret  
 ædificium, impediabat, multâque levissimi animi prodebat in-  
 dicia, nullo fuco oblinenda aut excusanda:

§. XCI. Pontificii enim, quantumcunque in omnibus ad  
 Regis nutum se componere præ se ferrent, atque ipsi cæcam  
 quoque præstarent obedientiam, nihil tamen omittere negligebant  
 eorum, quæ Reformationi possent esse infesta: Certè Gardinerus  
 (quod verbo jam monuimus) cum nihil aliud posset,  
 Regi suggerere non cessabat (a), „ nihil magis adversus quævis  
 „ Pontificis molimina atque technas ipsum esse protecturum,  
 „ quam si in hæreticos, cumprimis *Sacramentarios* (quo nomine  
 „ denigrabantur, qui corporalem Christi in Eucharistia præsen-  
 „ tiam, quam mordicus tuebatur Henricus, negabant) severè ani-  
 „ madverteret, „ ad quod Regem tantò noverat prioniore,  
 „ quantò minus id ægre laturos prævidebat Principes in Germania  
 „ Protestantes, quos & ipsos Sacramentariis infestos esse arguebat.

Sub hoc saltem titulo decreta tunc in eos atque exercita fuit  
 persecutio, ac Martyrii mortem subire debuit, eodem hoc anno  
 mense Novembri, *Johannes Nicolsonus* vulgari nomine *Lambertus*  
 dictus. Quod Martyrium tanto fuit funestius, quod unius  
 Gardineri pestifero & callido consilio illud perficeretur, non per

alios

(a) BURNET. l. c. fol. 141. conf. FOX. rer. in Eccl. gest. fol. 148.

alios magis ministros, quam per ipsos Evangelicos (a), Taylerum, Barnesium, Cranmerum & Cromwellum, qui omnes postea & ipsi eadem ferè Evangelii causa occubuerunt. Est verò notabile, quod cum, Lamberto etiam Rex (b) publicè in Iudicio disputans contendere voluerit, uti non minus Cranmerus (c), Gardinerus, Tonstallus, Stockeslæus, atque alii, cum eodem disputationis aleam subierunt, non alio cum eventu, quam ut Lambertus tanquam contumax hæreticus ad rogam condempnaretur, „ quod is illam corporalem Christi in Eucharistia præsentiam negasset, atque ad causam suam tutandam varia quædam scripto consignasset argumenta, inter quæ & sequentia (d): „

*Primum* ex ipsius Christi verbis collectum (*Hic calix est novum Testamentum*) fuit huiusmodi: „ Quod si verba hæc, nec viduum nec calicem mutant corporaliter in Novum Testamentum, pari ergo ratione, nec verba quidem de Pane dicta, „ Panem in corpus Christi corporaliter vertere consentaneum fuerit. „

*Alterum* fuit: „ Quod, quum in naturale corpus nunquam competat, ut duobus simul locis uno eodemque tempore contineatur, ex eo effici necesse sit, ut Christus aut non naturale habuerit corpus, aut sanè, pro communi corporis natura, nequaquam in duobus, nedum in multis simul locis, in cælo puta pariter & in terra, ad dextram Patris & in Sacramento illud esse fateamur oportet. „

*Tertium* denique fuit hoc tale: Corpori, quod verè naturale sit, suæ deesse formæ conditiones & accidentia non possunt;

N n 3

quem-

(a) FOX. rer. in Eccl. gestar. fol. 152.

(b) BURNET. l. c. fol. 142. & FOX. l. c. fol. 150. 151.

(c) Is enim tum dogmati de Carnali præsentia videbatur addictior, usque dum veritati fulgidius illucescenti, se submitteret, & defæcationem Reformatorum nostrorum sententiam amplecteretur, quam deinceps singulari tractatu, quem inter reculas meas servo, sub tit. *Defensio veræ & catholice doctrinæ de Sacramento corporis & sanguinis Christi &c.* propalavit & defendit.

(d) FOX. rer. in Eccles. Gestar. fol. 147. & *Martyrol. parv. Latin.* pag. 246.

quemadmodum & iis vicissim suæ abesse substantiæ subjectaque nequeunt: „ Jam verò, cum in Sacramento nulla sit corporis „ Christi qualitas, nulla conditio, nullum denique ne levissimum quidem carnis evidens vestigium, quis non videt igitur, „ transsubstantiarum illius corpus in Sacramento non contineri? „ Contra verò, Panis quæcunque propriæ sunt conditiones, „ adjuncta, signa & accidentia adesse in hoc Sacramento, cernimus, quæ alioquin citra suam substantiam constare non possunt. Panem itaque fateri quoquo modo necessum fuerit. „

Quibus verò tum argumentis adversarii pugnaverint, nequidem opus est, ut enarremus, nisi forte ex uno de reliquis conjicere liceat: Erat vero unum illud tale, à STOCKESLÆE Episcopo Londinensi allatum (a): „ Ipsam naturam, quod „ substantia una in aliam transmutetur, manentibus accidentibus, demonstrare posse; In Aqua enim calida, dum in aërem „ resolvitur, substantiam unam mutari in alteram, accidente, „ scilicet humiditate, manente. „ Quod tamen argumentum, si quis aqueum dicere velit ac frigidum, vel potius lymphatum, neminem sanæ mentis habebit dissentientem. Et qui his tamen armis cedere volebat, ut igne suam expiaret contumaciam, ferali Regis ac truculenta prorsus sententia, urgebatur. (b)

Cæ-

(a) BURNET. loc. cit. fol. 142. a FOX. Comm. rer. gestar. fol. 151.

(b) Non possumus tamen non hic adducere Th. CROMWELLI, ad *Thomam Wyat*, Equitem, Regisque in Germania Legatum, verba, sed Gallicè reddita, in Bibl. Angl. Tom. I. p. 158. Is enim temporum illorum abreptus præjudiciis d. 28. Novemb. 1538. ita illum Lamberti processum nobis describebat: „ Le Roi, par respect pour le Saint Sacrement de l'Autel, a bien voulu assister publiquement, dans la Salle „ de *Westmunster*, au Procès & à la condamnation d'un misérable hérétique *Sacramentaire*, qui fut brûlé le 20. de Novembre, C'étoit un „ merveille de voir avec quelle gravité, avec quel air majestueux, Son „ Altesse exerçoit l'Office de Souverain Chef de l'Eglise Anglicane; „ avec quel douceur il tâchoit de convertir ce malheureux, avec quelle force de raisonnement il disputoit contre lui. Je souhaiterois que „ les Princes & les Potentats de la Chrétienté eussent pu assister à „ ce Spectacle. Certainement ils auroient admiré la Sagesse & le Juge-

Cæterum, virum eruditum & pium fuisse hunc Lambertum, cum ex Responsionibus ad articulos à Warhamo objectos colligitur, tum ex Libro Apologetico, quem pro tuenda sententia sua in carcere conscriptum Regi obtulit, quique insignem ejus eruditionem & subactum judicium satis superque ostendere dicitur. (a)

§. XCII. Vix autem, hoc supplicium, Gardineri & reliquorum astu perfectum, executioni datum erat, quin omnes è vestigio Papistæ, Regis pro religione studium collaudare & miris modis evehere allaborarent; ejus eruditionem efferentes ac prudentiam, quippe qui ea re omnibus exteris & indigenis abunde declarasset, falso se crimine à Papa accusatum, tanquam fautorem Hæreticorum, & qui non à Papa modo, sed & ab ipsa Religione, quam defenderat antea, descivisset. Quid? quod nec ipse à semet ipso efferendo abstineret, ut sibi quoque per incredibilem animi impotentiam in illa excarnificandis hominibus unice destinata sævitia ac feritate applauderet.

Certè, cum in Aula prævalerent Pontificiorum partes, hi nihil eorum omittere, quæ ad Reformationis progressum inhibendum, & veterem magis magisque stabiliendam religionem, facere poterant.

Sub idem hoc tempus Germaniæ Principes Protestantes ab Henrico excitati (b) facta solenni in Angliam Legatione, omnem navabant operam, ut eum in suam, quæ Reformandæ Religionis erat, causam pertraherent: Quam subdole verò cum his actum sit, & quo statu tum Religio in Anglia esset, ex iis quæ jam protulimus constat, neque fere recenseri possunt artes omnes atque machinæ, quibus Rex tum à Reformatione promovenda est impeditus, accedente cumprimis justo Dei Judicio, adversus immania Regis vitia.

Tria

„ ment de sa Majesté, & ils auroient dit, que le Roi est le plus excellent  
 „ Prince du Monde Chretien. Cela s'est fait d'une manière fort solen-  
 „ nelle, & je ne doute pas, que quelques uns de vos amis ne vous en  
 „ instruisent à fond. „ vid. *Jerem. COLLIER The Eccles. Hist. of*  
*Great Britain Vol. II. in Bibliotheca Angl. l. c.*

(a) BURNET. l. c. fol. 142. b

(b) SECKENDORF. Lib. III. §. LXVI. fol. 180. a

Tria verò erant, quæ Germaniæ Principes Protestantes cum primis ugebant, ut sibi communio concederetur sub utraque specie, cultus *deinceps* in lingua vernacula, & *denique* matrimonii à Clericis contrahendi facultas; *Primum*, Verbis institutionis Christi disertis erat innixum; Ad *Secundum* ipsa rei natura eos invitabat, cum non cæcam sed oculatam à nobis fidem ac religionem requirat Deus. *Tertium* adeò erat necessarium, ut sine eo, nequidem sancta posset manere atque testis conjugiorum fides & integritas. Ut in his tribus igitur Henricum sibi haberent ad stipulam, omnem insumebant (a) operam, sed irritò proflus conamine, quippe cum ipse Rex acris satis Responso Principum Propositionem refellere, & veterem circa illa capita superstitionem defendere anniteretur.

Tamet si magnum quoque studium promovendæ causæ, quam Legati tractabant, profiterentur Cromwellus & Cranmerus, id que Cranmerus Literis ad Electorem d. 28. Sept. datis luculenter significaverit, quibus eum egregie collaudatum, hortabatur (b), ut veritatem, quemadmodum cœpisset, ad finem usque vitæ asserere pergeret; Dum interea non deerant, qui Legatis indicarent, fidendum non esse Regis, qui comiter admodum eos excipiebat, blanditiis, &, quod in contrarium animus ejus ab Episcopis Evangelio infensus flecteretur: Rex saltem, dimissa à se Legatione in literis ad Electorem (c) Saxonix scriptis, suam artificio-

(a) Scriptum amplissimum quo Legati Protestantium, (inter quos & Frid. Myconius erat Superintendens Gothanus, variis à Melanchthone instructus literis,) articulos à Rege & Episcopis improbatos, nempe de communione sub utraque, abolenda Missa sacrificatoria, & permittendo Clericis conjugio 5. Aug. 1538. propugnaverunt, & acris Responso Regis nomine Legatis exhibita, addita tamen benignæ dimissionis significatione, & promisso de ulteriori deliberatione, producta sunt à BURNETO in Addendis ad Part. I. n. 7. & 8. fol. 252. & seqq.

(b) SECKENDORFF loc. cit. fol. 180. b.

(c) Has Literas nobis ex autographo descripsit, suoque Operi inseruit loc. cit. Illustris SECKENDORFIUS; qui simul observat, quam Elector & Landgravius eoque tempore Literas dederint ad Regem, purgatorias à calumnia, quasi in suis ditionibus locum darent Fanaticis, sive Anabaptistis, Scriptas d. 1. Sept. 1538. stylo Melanchthonis.



ficioſe emollire animi durtiem, nec exiguam ſpem in futurum oſtendere ſtudebat, maximè quod Melanchthonis præſentiam his iſſis literis denuò flagitaret.

§. XCIII. At verò, non ſolum ab iis in quibus Proteſtantes conſenſum ejus expetebant, alienum gerebat animum Rex, ſed & A. 1539. ad majora quædam eundem inſtigabat Dux Norfolkiæ & Gardinerus cæterique Papiſtæ, prætexentes aliquid certi, quod doceri & recipi deberet, eſſe conſtituendum, eumque in finem ſeligentes aliquot capita, quæ Regem pro veris habere ex ipſius Libro contra Lutherum (a), vel aliunde, ſciebant.

Sic tandem prolati tunc in Parlamentum ex voluntate Regis à Duce Nortfolkio, Sex illi celebres ARTICULI, qui ſummam fidei Romanæ (b) continebant, & quos equidem primò à Theologis utriusquæ partis ventilandos proponebat, ſed mox tamen publico d. 28. Junii Ediſto addita quoque pœnæ capitalis in transgreſſores ſanctione ſtabiliebat: Qua in re, licet nullam quoque Pontificis feciſſet mentionem, tantopere tamen Papæ (c) ſatis fecit, ut ille Cæſarem ad imitandum illud ediſtum hortaretur, & ut Proteſtantibus ſignificaret, nihil illis ab Henrico ſperandum eſſe, emendationem nempe & conciliationem cum Papa meditante: Affirmabatur autem illis articulis. 1. Poſt conſecrationem Eucharifticam nihil remanere panis & vini, ſed ſub ea ſpecie veram corporis & ſanguinis Chriſti ſubſtantiam latere; 2. Non eſſe neceſſarium in Euchariftia, præter panem calicis uſum. 3. Ordinem ſacerdotum debere à Matrimonio abſtinere, atque adèd morte mulctandos, ſi qui eorum deinceps uxorem haberent & habere perſequerent. 4. Votum cœlibatus ſervandum. 5. Miſſas privatas quoque rectè & utiliter celebrari. 6. Confeſſionem peccatorum, quæ ſeorſim uni fiat ſacerdoti, dictam auricularem, neceſſariam eſſe ac retinendam in Eccleſia.

Hiſce dogmatibus in Parlamento acriter ſe oppoſuit Cranmerus, ipſe uxoratus, ſed qui tunc uxorem in Germaniam, unde

O o

illa

(a) PERIZON. Hiſt. Sec. XVI. pag. 299. 300.

(b) SECKENDORF. lib. cit. §. LXXIII. fol. 224. BURNET. fol. 145. a

(c) PALLAVIC. in Hiſt. Concil. Trid. Lib. VIII. §. 16.

illa erat, jam ablegaverat. Decretum tamen fuit, quod volebat Rex, neque quicquam in toto isto statuto erat, quod non Reformatoribus admodum grave erat & vix terendum, nisi quod Solaminis instar videri posset, quod non dependerent à clementia clericorum (a), curiarumque ecclesiasticarum, sed quod à Juratis examinandi essent, à quibus plus aequitatis & mansuetudinis sperare poterant. Adeo ad Regis nutum in omnes se partes, etiam in rebus maximi momenti, versabat tunc publicum istius gentis concilium. Ceterum fulmen illud in capita multorum (b) mox detonavit. Plus quingenti in carcerem sunt dati, interque eos Episcopi, Sarisberienſis & Vigornienſis, Shaxtonus & Latimerus, qui à munere suo abdicare statim sunt coacti. Cranmerus, quod articulos voce & scripto refutasset, in summum periculum adductus, & vix Cromwelli ope servatus (c) est; Interea Cranmerus aequae ac Cromwellus, quin etià Dux Suffolciæ, & Audlæus Regni Cancellarius, Regi ad animum revocant, quam periculosum foret, propter ingentem reorum numerum, si juxta Legis rigorem adversus ipsos institueretur Actio, atque supplicii in eos sæviretur. Rex morem illis gerens, veniam dat omnibus. Quid? quod etiam Principes Germaniæ, cum quibus Rex, ut vidimus, arctiore se fœdere contra Papam & Cæsarem jungere tunc quidem volebat, gravissimè quererentur de Legis illius atrocitate (d), qua pœna capitis statueretur in eos, qui doctrinam quam & ipsi profitebantur, sequerentur. Unde factum est, ut Rex iis promitteret, se Legem, nisi ubi necessitas urgeret, non exsecuturum, uti ante Cromwelli lapsum (e) ullam Actionem vi statuti illius susceptam fuisse non est verosimile.

Unum verò non est prætereundum (f), quod hoc anno petitioni

(a) BURNET. loc. cit. fol. 145. b

(b) PERIZON. loc. cit. p. 300. 301. ex BURNETO lib. cit. fol. 149.

(c) BURNET. loc. cit. fol. 148. 149.

(d) SECKENDORF. lib. cit. BURNET. l. c. fol. 149.

(e) BURNET. loc. cit. fol. 149.

(f) BURNET. l. c. fol. 151. a

tioni Cranmeri datum fuit. Nihil scilicet erat, quod Reformationi tantum non emortuæ, vitam reddere posse videbatur, præterquam liber Scripturarum usus. Tamen enim Biblia anno superiore passim in Ecclesiis fuerant collocata, eorum tamen utum domesticum, ac veniam illa sibi comparandi, Cranmerus hoc anno petiit & impetravit. Diplomate namque Regio ad Cromwellum directo d. 13. Novembris Facultas illa ac venia Biblia pro cujusvis familia emendi fuit concessa. Diplomatis (a) summa huc redit: „ Optare Regem, ut subditi sui ad cognitionem Verbi Dei perveniant, id verò facilius impetrari non „ posse, quam si liber Bibliorum Anglicanorum usus cuivis „ concedatur, quæ proin, ad removenda dissidia, nonnisi ex „ unius translatione admittenda; Cromwello itaque injunctum „ esse, ut caveat, ne intra quinque annos ulla Biblia imprimatur, „ tur, quam quæ ipse imprimi jusserit. „ Huic Edicto tum equidem vehementer se opponebat Gardinerus, adeo ut in colloquio quodam coram Rege Cranmerum provocaret, ut ostenderet discrimen inter Scripturarum & Canonum Apostolicorum auctoritatem, quippe cum in ea esset hæresi, quasi utrorumque eadem esset auctoritas; Quamquam post multam altercationem Regi non difficile fuerit solidam Cranmeri eruditionem insigni modestia temperatam, à vanis Gardineri ratiociniis discernere, ut tandem ipse Rex quoque Gardinerio post acrem reprehensionem, illud ingeminaverit. „ Cranmerum esse militem (b) veteranum, neque conveniens esse, ut illi à Novitio vel cicerentur „ molestiæ vel moverentur turbæ. „

§. XCIV. Fuerunt autem hujus ejusdem anni 1539. initio, in *Scotia*, (ut in transcurso id annotemus) Lutheranismi suspecti quamplures capti, sub finem Februarii quinque cremati: novem recantarunt (c): complures exilio damnati. In his fuit *Georgius*

O o 2

BU-

(a) Diploma hoc in Documentis Libro III. *Histor. Reform.* annexis exhibet BURNETUS num. XV. fol. 105.

(b) BURNET. fol. 151. b cf. Rapin. THOYRAZ. Liv. XV. p. 392.

(c) Conf. BURNET. lib. cit. fol. 171.

BUCHANANUS, Vir plane eximius (a): qui, sopitis custodibus, per cubiculi fenestram evasit, atque in Angliam primo, deinceps, ubi nec ibi tutum se conspiceret, in Galliam contendit, variis ingenii monumentis, carminibus præcipue & rerum Scotticarum Historia celeberrimus.

Inter eos autem qui tum *Glasgovie* Archiepiscopo sistebantur, erant *Russelius* Franciscanus & *Kennedius*, octodecim annorum juvenis; Atque hic equidem metu perculsus, parum aberat quin retractasset. Sed tamen ad cancellos adductus, cum *Russelii* sermonem audivisset, tanta repente affectus dicitur lætitia, ut fidei plenus in hæc erumperet verba. (b) „ Quam admiranda, „ Deus, Tua erga me miserum est charitas & misericordia, et- „ enim cum jam te & filium tuum Salvatorem meum abnegare „ vellem, Tu manu tua è faucibus inferni me eripuisti, ac cœ- „ lesti tuo solatio ita cor meum replevisti, ut metus qui men- „ tem meam opprimebat, ilicò secesserit. „ *Russelius* interea, cum se cavillis obrui sentiret, nec fere audiri posset propter excitatum eorum qui cum Archiepiscopo erant clamorem, in hæc fere verba suam clausit disputationem. „ Hæc est hora vestra & „ potestas tenebrarum: Nunc ut Judices sedetis, nos damnati „ stamus: Erit tempus, quo innocentia nostra manifestabitur, & „ vos vestram cœcitatem æterno cum opprobrio cernetis, per- „ gite modo, & mensuram scelerum vestrorum adimplete; „ Et dicuntur hæc verba tantum valuisse apud Archiepiscopum, ut vitæ ipsorum parcere quoque voluerit, nisi reliquorum obstitisset clamor, dicentium, eum ita ecclesiæ non posse esse amicum; Sunt igitur ad incendium condemnati, mortemque tanta cum lætitia tantaque cum animi constantia, subierunt, ut qui adstabant spectatores multis modis dicantur ædificati atque corroborati: Certè *Russelius*, *Kennedio* supplicii socio, animum his verbis addidisse refertur. (c) „ Ne metue, mi frater, for-

(a) BUCHANAN. rer. Scotticar. Lib. XIV. p. 503. de Buchanano autem, nemo melius quam ipse commentatus est, in *Vita Operibus ejus* à Rudimanno editis præmissa.

(b) BURNET. L. III. fol. 171. b

(c) BURNET. l. c. fol. 172. a

„fortior est, qui in nobis est, quam qui in mundo est; dolor, quem  
 „sentimus brevis est & exiguus, gaudium verò & solatium crit  
 „æternum. Contendamus intrare per eandem angustam portam,  
 „per quam Salvator noster ante nos ingressus est in gloriam suam.”

Talium Martyrum sanguine rigatus fuit ager Ecclesiæ Scoti-  
 cæ, qui brevi post largam Confessorum præbuit messem!

§. XCV. Cromwellus in tanta temporum difficultate, aliquid  
 quod Religioni proficuum esset audendum ratus, eo ipso, ut  
 humana consilia sæpe aliorum cadunt, sibi maturavit exitium. (a)  
 Noverat Regem, uxoribus, quas & quamdiu amabat, satis de-  
 ditum, quum à concubinis alienum gereret animum easque non  
 foveret. Circumspexit igitur idoneam Regi tum cælibi condi-  
 tionem, Virginem Protestantium partibus addictam. Multa au-  
 dierat de forma aliisque dotibus ANNÆ Cliviacæ, cujus Fra-  
 ter, præter Cliviam, Juliacum, Montes, Marcam, aliaque,  
 etiam Gelriam tunc jam tenebat, sed invito prorsus Cæsare. So-  
 ror autem nupta erat Electori Saxonico. Hanc ergo commen-  
 davit Regi, cui cum placeret conditio, contractum est matri-  
 monium, & ita appulit exeunte anno 1539. sponsa in Angliam.

Rex, desiderio eam videndi flagrans. (b) Rossam contendit,  
 quò non cognitus ipse eam conspiceret. Sed primo statim aspec-  
 tu cum minorem, quam rumor & pictura præ se tulerant, de-  
 prehenderet oris venustatem atque pulcritudinem, is tanto cor-  
 reptus dicitur fastidio, ut eandem innuptam remissurus fuisset,  
 nisi cognatos Principes fuisset reveritus, sicque animum bre-  
 vi tempore ad durum adeo consilium eam ducendi obfirmare  
 debuisset, quanquam vel sic cum ea se rem habere nec velle

O o 3

nec

(a) BURNETUS tamen fol. 153. b observat, causam lapsus Crom-  
 welli aliunde etiam petendam, quam à sola matrimonii Regis delibera-  
 tione, quippe cum Rex adhuc d. xiv. Aprilis 1540. novo eundem titulo  
 Comitis Essexiæ cohonestaret, quod facturus minime fuisset, si eundem  
 mox illo privare jam tum in animum induxisset:

(b) BURNET. fol. 152. a Dicitur autem, Johannem Holbein, illu-  
 strem illum pictorem, Imaginem Annæ, à se non sine adulatione pictori-  
 bus familiari, pictam, Regi transmisisse, quæ adeò ipsi placuerit, ut ipsa  
 tamen Princeps, cum minus Imagini responderet, tantò magis ipsi quo-  
 que displicuerit.

nec posse declararet, dum interea animum, ab ea averfissimum, adjiceret ad Catharinam Houwartham Edmundi Houwarthi, qui frater erat Ducis Nortfolkiæ, filiam, formæ venustioris & excitatoris ingenii puellam, cujusque adeo patruus erat idem ille Nortfolkius:

Vix autem illam Regis à Regina averfionem, & in Catharinam inclinationem odorari Nortfolkius & reliqui Pontificiarum partium fautores, quin omnem statim in Cromwellum devolvere culpam; eo cum successu, ut, cum in multorum odium dudum adductus esset, is nunc quoque in Regis offensionem incurreret, atque effectis quibusdam adversus ipsum criminationibus, iisque ad Regem delatis, mense Junio anni (a) 1540. in Turrim Londinentem daretur Majestatis in Consilio Regis postulatus; Sperabant enim Pontificii è medio sublato Cromwello, viam ad tœdus cum Casare, quin imò etiam cum ipso Pontifice Romano redintegrandum patere, præterquam quod ita maximum Reformationis patronum sustolli, atque cum eo ipsam quoque Reginam Protestantibus addictam à folio regali atque potestate Evangelicis patrocinandis summoveri præviderent;

Neque enim ullum est dubium, quin illa quæ de sex Articulis modo à nobis sunt enarrata, & quibus Cromwellus ita resistebat, ut ejus quoque jussu & impulsu nonnulli adversus eos scripssisse crederentur, animum Regis iisdem illis addictissimum, magnopere inflamnaverint, ut tanto celerius ejus promoveretur excidium, quanto majori antehac apud Regem floruerat gratia & quanto majores appetierat res;

Ut verò se res habeat, inter præcipua saltem accusationis capita, commemorabatur Hæreseos crimen (b); „ Ipsum (ut „ verba accusationis habent) scilicet, Hæreticum plures in „ ter subditos disseminasse libros erroneos, cumprimis verò „ doctrinæ de Sacramento repugnantes; Monitum à quibus „ dam, hæreses istas libris in Anglia impressis ostendentibus, „ dixis-

(a) BURNET. l. c. fol. 154.

(b) BURNET. l. c. fol. 155. qui peremptoriam in eum latam sententiam sibi refert, eumque à perfidia & prodiiione proflus immunem fuisse evincit.

„ dixisse, nullum se in illis observare errorem, cuivis Christiano æque ut Sacerdoti Sacramentum administrare licere. A Rege vicarium in rebus Ecclesiasticis constitutum, sub illius muneris sigillo compluribus hæreseos suspectis facultatem dedisse in regno concionandi, ac tam ore quam calamo Vicecomitibus (a) suggestisse, velle Regem ut plures de hæresi accusatos & ob hæresin carceribus mancipatos dimittant. Querelis de hæresibus & hæreticis ad ipsum delatis, non solum hæreticorum suscepisse patrocinium, sed & delatores acriter reprehendisse, nonnullis in carcerem conjectis. Non solum plures Regis subditos veneno hæreseos infecisse, sed insuper ultimo die Martii anno Regni hujus tricesimo, nonnullis adversus novos Concionatores, Barnesium & alios motis querelis, dixisse: *Illorum Conciones esse bonas, se ab illorum sententia non decessurum, quamvis Rex ab ea desisteret &c.* „ Propter hæc igitur & alia, in quibus elatius se gessisse dicebatur, cum per sex septimanas in carcere detentus fuisset, nec alium nisi solum Cranmerum habuisset patronum (b), d. 28. Julii capite est, Jussu Regis, qui nullis nullorumque precibus frangi poterat, truncatus, eximius plane ac ingentium in Reformationem Anglicanam meritorum consiliarius, ac Status Minister, cujus mortem ipse Rex (c), at serò nimis doluisse dicitur;

Ante

(a) Quibus fulgeant in Anglia dignitatibus Vice Comites, & quodnam hujus tituli sit decus, explicavit SELDENUS de titulis Honorum Lib. II. pag. 515. seq.

(b) Is enim ab omni furo alienus, in amore erga ipsum persistens, ad Regem scripsit. „ Semper se Cromwelli pro Rege sollicitudinem, in detegendis quibusvis adversus Regem machinationibus in pretio habuisse; tanta ipsum fidelitate ac eo successu Regi servisse, ut nulli Angliæ Regi tam fidelem servum fuisse crediderit, atque ea de causa, se ipsum ceu talem, qui Regem præ ceteris amaret, amore fuisse complexum. Quod si perfidus ac proditor sit, gratulari se Regi de prodicione detecta, Deumque precari, ut in ejus locum talem substituat Consiliarium, qui & possit & velit Regi ea fidelitate, quam Cromwellus præstare videbatur, servire. „ Et successit ea res ipsi equidem prosperè, ut tamen Cromwellum ab exitio liberare nullo modo posset. v. BURNET. l. c. fol. 155.

(c) BURNET. l. c. fol. 159. a

Ante hoc supplicium, d. xii. Aprilis, ipse Cromwellus nomine Regis, in publico gentis confessu quem Parlamentum vocant, proposuerat. „ Regem nihil magis in votis habere, quam  
 „ ut firma inter subditos unio & concordia, ceu fulcrum omnis  
 „ securitatis & tranquillitatis, stabilitur. Non latere Regem,  
 „ plures esse incendiarios, ac cum tritico succrescere lolium.  
 „ Nonnullorum temeritatem, aliorum verò superstitionem inveteratam, ac in corruptelis pertinaciam, magnas inter Christianos excitasse discordias. Aliquos nominari Papistas, alios vocari hæreticos, hancque animorum acerbitem tanto magis videri miram, ex quo Scripturæ Sacræ, Regis cura & studio, linguâ vernaculâ & intelligibili omnium versentur manibus.  
 „ Regem nec in dextram nec in sinistram partem inclinare, neque parti uni magis favere quam alteri, sed puram & sinceram fidei Christianæ Doctrinam sibi ob oculos sistere, eandemque sine corruptelis aut mixturis subditis proponi velle, ac Cere monias decentes observari, quò sublati abusibus, ac cessantibus disputationibus, subditi in fide & cultu Dei instruantur, transgressores verò, cujuscunque conditionis sint, severè puniantur. Velle Regem, ut Christus, Evangelium Christi & Veritas victoriam obtineat. Eo fine Episcopis & Theologis quibusdam mandasse, ut explicationem rerum ad salutem cuivis Christiano scitu necessariarum adornarent: Istud muneris duobus Archiepiscopis, Episcopo *Londinensi, Dunelmensi, Wintoniensi, Rossensi, Herefordiensi & Sancti Davidis*; nec non Doctoribus *Thirlibeo, Robertsono, Coxo, Dayo, Oglesbopo, Redmanno, Edgewortho, Crayfordo, Symmoni, Robinsono & Treshamo* demandasse. Aliis, examen Cere moniarum retinendarum, & quis verus illarum sit usus, commississe, Episcopis videlicet *Bathoniensi & Wellensi, Eliensi, Salisburiensi, Cicestrie, Vigornie & Landassie*. Judicibus porrò, ac aliis, quibus Statuti executio demandata, transgressores juxta legem severè punirent, injunxisse. Epilogi loco, encomium Regis, cujus virtutes vel ab eloquentissimis celebrari satis nequeant, adjecit. „

Bi-



Biduo post *Effexia* Comes (quæ primaria in Regno Anglicano est dignitas) erat renunciatus (a), ut ferè in altum sublatus videri posset, quò tanto graviore lapsu ejus acceleraretur ruina.

Eodem illo mense, de suppressendis in Anglia Equitibus S. Johannis Hierosolymitanis, quos nunc Melitenenses dicimus, & quos ex Ordinis instituto nimirum à Pontifice Romano pendere compertum est, inibatur consilium (b); Estque illorum Ordo tam in Anglia quam in Hibernia, plane tum extinctus, ita ut opimi eorum redditus ad Regem referrentur.

Est quoque tum Henrici cum *Anna Cliviaca* matrimonium, frivolis prætextibus dissolutum, quod illa nondum nubilis desponsa jam fuisset (c) Lotharingici Principis filio, quodque Rex eam adversante animo duxisset, nec unquam verè cognovisset; Et successit in ejus locum, nova eaque quarta jam Regis Uxor *Catharina* HOUWARTHA, quæ biennio tamen post, & ipsa infelici fato capite est truncata.

§. XCVI. Sublato uti retulimus Cromwello, res Protestantium retrò cessere; Pontificiis, Gardinero & Norfolkio cum ipsa Regina, Regem adversus eos instimulantibus. Et fuerunt primi tum conatus in Translationem Scripturarum earumque Lectionem promiscuam directi, non eo tamen, quem sibi pollebantur Pontificii, eventu. Scilicet, articulos de Religione denudò, quod diximus, conscribendos imperabat Rex, atque eos in Catecheticæ Institutionis formam redigendos præcipiebat. Omnem igitur æque Gardinerus ac Cranmerus diversorum licet studiorum impendunt curam, ut Regi satisfacerent, dum novam adornant (cujus brevem summam recitat Burnetus (d) Expositionem fidei sub titulo *The Institution of a Christian Man* in qua, non solum in genere, de *Fide*, ejusque natura & indole agunt, sed &, *Symbolis Apostolicis* brevem Interpretationem referunt, de *septem Sacramentis* præcipiunt, *Decalogi* Expositionem tradunt, itemque *Orationis Dominicæ* & *Salutationis* ita dictæ *Anglicæ*;

P p

(a) *Rapin.* THOYRAZ. l. c. p. 394. & BURNET. fol. 153.

(b) *Rap.* THOYRAZ. p. 394. & BURN. fol. 154.

(c) BURNET. l. c. fol. 156.

(d) BURNET. l. c. fol. 159—162.

*licæ; denique, de Libero arbitrio, de Justificatione & de bonis Operibus, aliisque pronunciant;*

His confectis, Ecclesiastici equidem Præfationem addebant, ac, quanto studio Scripturas Sacras, veterumque Doctorum monumenta excusserint, atque ex iis hanc fidei Christianæ Expositionem collegerint, testabantur; Rex autem, alia præfatione innuebat, „ Se quidem tenebris pulsus (a), Scripturam Sacram „ populo non sine fructu concessisse, animadvertere verò nunc, „ cum superstitione & hypocrisis è medio sint sublata, spiritum „ arrogantiae, dissidii & libertatis carnalis earum locum occupasse; Quem, ut comprimeret, ecclesiasticorum suorum consilio curasse, ut declaratio veræ Dei notitiæ, dirigendæ hominum fidei & vitæ causa adornaretur, accedente utriusque Parlamenti domus consensu; Nec dubitare se, quin veram & sufficientem vitæ æternæ consequendæ doctrinam contineat. „ Idcirco ut eam lectam cordi & menti imprimant, sedulò hortari, memores, quemadmodum Doctorum est, populum instruere, sic cæterorum esse, doctrinam recipere; *Nec requiri, ut hi scripturas legant, sed sufficere, ut Doctrinam à Scripturis à Pastoribus traditam audiant, cordi imprimant & vitæ suæ exprimant.* Denique, omnes subditos seriò se monere, ut precibus à Deo, spiritum humilitatis, quò doctrinam libro isto propositam legere ac cordi inscribere possint, ardentè petant. „

Est autem, per eandem illam Expositionem, licet à doctrinæ puritate aliena, atque veteri superstitioni obnoxia videretur, non parùm promotum Reformationis negotium, & via insecturur temporibus parata, ad perrumpendum, & purioris doctrinæ placita stabiliendum; quandoquidem & superstitiones multæ, quæque à longo jam tempore inoleverant, removerentur, & fundamentum religionis Christianæ, sædus puta inter Deum & hominem, cum annexis conditionibus, rectè satis ac purè poneretur, & tale simul assumeretur principium, quod ulteriori Reformationi aperiebat januam, „ dum cuivis Ecclesiæ nationali, tanquam corpori completo, facultas relinqueretur, „ hære-

(a) BURNET. fol. 163.

„ hæreses & abusus corrigendi, atque, quæ ad conservandam  
„ doctrinæ puritatem necessaria censerentur, constituendi. „

§. XCVII. Interea tamen Pontificii, nil non tentare, quod  
Reformationi obicem ponat, eumque in finem in quamplurimos  
hæreseos calumniam conjicere, eosque vi superioris Edicti Regii  
capitali supplicio afficere.

In horum numero tum erat BARNESIUS Doctor, cum  
duobus Sociis, Magistro *Thoma Gerardo*, & *Gulielmo Hieronymo*  
Sacerdotibus, qui Lutheranismi incusabantur, atque, nulla nec  
contestata lite, nec quæstione instituta (a), Parlamenti decreto  
ad supplicium rapiebantur.

Ex illis BARNESIUS (b), qui eum tandem pietatis tulit  
fructum, ut vivus combureretur, concionatus fuerat in Templo  
Divi Pauli Londinensi, de Justificatione, ex sententia Lutheri,  
& aculeos quosdam in Gardinerum Wintoniensem vibraverat,  
adigi se tamen ad revocationem articulorum quorundam, quos  
Burnetus (c) refert, passus erat. Cum verò uterque & Gardi-  
nerus & Bonnerus eundem capitali odio prosequi pergeret, &  
ipse, quæ modo revocaverat, denuò suis initillare diceretur (d),  
in carcerem raptus est, ibique ad Parlamenti conventum prox-  
imum asservatus, sicque decreto Senatus publico, nec auditis,  
nec defensibus (introducitur à Cromwello in sui ipsius, aliorumque  
multorum perniciem more) igni addictus est. Edidit vero in  
area (e) supplicio mortis destinata, prolixam fidei confessionem (f),  
& summa cum libertate populum ad veræ pietatis studium est

Pp 2

cohor-

(a) BURNET. fol. 164. b.

(b) De eo vid. §. LXXXI. pag. 249. 250.

(c) BURNET. l. c. fol. 164. a.

(d) SECKENDORF Histo. Luther. Lib. III. §. LXXVIII. fol. 264.

(e) *Martyrol. parv.* p. 251. conf. BURNET. fol. 165.

(f) De Confessione ante Supplicium publicè à Barnesio edita, mon-  
tisque ad Regem, videndus est BURNETUS l. c. Extat autem in Ar-  
chivo, cujus meminit III. SECKENDORFIUS l. c. relatio ex Angli-  
a missa & Germanicè versâ, quam LUTHERUS cum præfatione edidit  
Tomo VII. Altenburg. fol. 422. insertam. Ea non discrepat à Burne-  
tiana, nisi quod est prolixior.

cohortatus, dum interea *Gerardus* atque *Hieronymus* fidei ejus consortes, idem eadem animi constantia subierunt supplicium.

At verò, non in Hos solùm, sed & in veteris religionis cultores & Pontificiæ superstitionis assertores, illa effervescebat tempestas, eodemque Parlamenti decreto capitis rei declarabantur, quorum crimina longè erant diversa; Sic enim, sunt verba BURNETI (a), Gregorius *Buttolphus*, Adamus *Damplip*, Edmundus *Brindholmius*, & Clemens *Philpotus*, quod Reginaldo Polo opem tulerant, Regem supremum Ecclesiæ Anglicanæ caput agnoscere recusarant, & Caletum invadere tentarant, perduellionis rei sunt damnati. *Derbius* quidam *Gunningus* pariter, quod proditori cuidam in Hibernia Fitz Giraldo suppetias tulerat, ejusdem criminis reus peragebatur; Atque his annumerabantur, *Barnes*, *Gerhardus* & *Hieronymus* „ hæreseos convicti, „ sive, uti verba habent statuti, detestandi hæretici, qui plures „ errores ac hæreses propagassent, scripturasque exponendo ad „ stabiliendas hæreses suas pervertissent, quæ tam essent innu- „ meræ, ut tam brevi catalogo recenferi non possint, proin ad „ rogum vel aliud mortis genus, juxta regis placitum subeundum „ sunt damnati. „ Sed & *Abelus Fetherstonus* & *Eduardus Pouwellus*, ob agnitum Pontificis Romani & negatum Regis primatum, ad supplicii locum his tribus fuerunt juncti, præpostera, uti multis videbatur, animi à partium studio alieni affectatione (b), cum vera tamen ratio non alia esset, quam quod eam sibi Rex tot successibus fretus arrogaret auctoritatem, ut quicquid vel crederet vel credi vellet, id sine ulla disceptatione ab aliis recipi atque in normam fidei constitui deberet, quæ perinde tamen ac ipsius Regi animus & volubilis esset & in varias partes versatilis.

#### §. XCVIII.

(a) BURNET. fol. 164. b.

(b) Notabile est, quod in *Actis & Monim. Martyr.* Anglice editis Vol. II. fol. 445. legitur, extraneum quendam, qui supplicii illius spectator erat, rei novitate perculsum, exclamasse: *Bone Deus, quomodo hic vivunt gentes? hic suspenduntur Papiste, illic comburuntur Antipapiste!* Sed & ap. SANDERUM Lib. I. p. 186. legitur, Aulicum quendam ad triste hoc atque peregrinum spectaculum adstantem exclamasse *Næ! inposterum ego Regiæ religionis ero, hoc est, nullius.*

§. XCVIII. Attamen illud Barneſii & reliquorum martyrium, non impedivit, quin promovit potius, doctrinam Evangelicam, animumque confeſſoribus magis addidit, quam ademit, ita ut admirandam hanc conſtantiam intuiti, conſcientiæ ductu, Dei nomine, qui ope & auxilio ſuis etiam in ſummis ſuppliciis ad-eſſe ſolet, extrema quoque pati conſtituerent. Henricus autem ab illo tempore, nihil aut parum, minimeque ſincerè, pro reformanda Eccleſia agebat; Certè novi quos ſub finem hujus anni fundabat, Episcopatus, nihil ad promovendum Reformationis Opus faciebant, quippe cum abinde *Liber ille Episcoporum*, Religionis veluti conſtitueretur vexillum (a), ut quicquid ab illo, in quamcunque partem diverteret, tanquam hæreticum proſcriberetur, niſi quod Rex tamen ſecreto quodam mandato ſibulam illis injeciſſe dicatur, qui nimium circa ſex articulos præ ſe ferebant rigorem, uti verè publico Senatus Anglicani conſulto (b) remiſſum fuit, de rigore articuli, quo mors interminabatur conjugatis clericis; Fuit enim pœna mortis commutata cum pœna conſiſcationis bonorum.

Cæterùm, uti ſaluberrimum erat Cranmeri inſtitutum, de conſtituendis in quavis Eccleſia cathedrali Linguae Hebr. atque Græcæ Profeſſoribus, ac amplificando ſtudioſorum, in pietate literis ac religione informandorum, numero (c), ne unquam de-eſſet Episcopis ſufficiens Clericorum probè eruditorum copia, ad obeunda quævis munia eccleſiaſtica; Ita tamen ea conſilia omnia, per adverſarios, qui Regio tum favore gaudebant, in ventos abiere, vel certè deſtituta ſunt ac impedita, infelici cum Regionis tum Religionis fato. Neque ferè quicquam fuit, quod ab eo tempore in Cranmeri favorem à Rege fuerit effectum, niſi quod circa lectionem Scripturæ Sacræ in vernaculum converſæ, tamen præceperit, licet non ſine multis reſtriſtionibus (d), eam conſervari debere; Sic enim Ediſtum eſt omnibus Curiali-

P p 3

bus

(a) BURNET. fol. 167.

(b) *Rapin.* THOYRAZ. l. c. p. 399.

(c) BURNET. fol. 166. b.

(d) SECKEND. Lib. II. fol. 262.

bus (a) & Ecclesiarum Pastoribus „ ut exemplar Bibliorum Anglicorum, ante Festum omnium sanctorum ejus anni sibi committerent, sub pœna quatuor solidorum, singulis mensibus, donec id fecissent, solvendorum. Addebat Rex, Editionem Bibliorum eo fine à se susceptam, quo populus ea legendo, potentiam, sapientiam & bonitatem Dei agnoscere, mandata ejus servare, legibus & principi morem gerere, ac inter se concorditer vivere disceret. Non esse autem Regiam mentem, ut subditi præsumant, vel explicare Scripturam, vel ex illa argumentari, vel ut cultum publicum, Missæque celebrationem, Scripturæ lectione ullo modo turbent, sed eam cum mansuetudine, humilitate & reverentia, ad instructionem, emendationem & ædificationem legant &c. „ Dicitur verò etiam Bibliorum pretium ita modicè tum constitutum, ut eorum emptio nemini posset esse onerosa.

§. XCIX. Habebat eodem tempore *Gardinerus* consiliorum socium *Edmundum* BONNERUM, Episcopum Londinensem, occultio-rem quidem & fingendi magistrum, sed Protestantibus infestum. Eum Cromwellus & Cranmerus imprudentes ad Herefordensem primò, deinceps ad Londinensem Episcopatum evehi passi erant; Hic igitur, cum Cromwellum à dignitate deturbatum & è vivis sublatum cerneret, quod sub pectore gerebat odium in Reformatos, minime amplius occultare, quin potius apertè satis prodere non verebatur. Eo namque impulsore plurimi fuerunt accusati (b), quos tamen Rex, ne ingravescente ætate nimis frequentia crudelitatis ederet exempla, à culpa immunes renunciavit. Interea tamen, de voluntate Regis, circa Biblio-

(a) BURNET. fol. 167. qui & in Documentis ad Lib. III. n. XXIV. fol. 234. edictum illud Regium ex archivis depromptum nobis suppeditat.

(b) BURNET. fol. 166. a. qui ejus rei exemplum effert, *Richardum* quandam *Mekins*, quindecim annorum adolescentem, qui, quod in laudem *Barnesii* quidpiam protulisset, atque contra corporalem Christi in Sacramento altaris præsentiam disputasset, unà cum aliis quibusdam ad mortem est condemnatus. conf. *Act. & Monim Martyrum* Anglicæ edita Vol. II. fol. 446. 447.

bliorum lectionem etiam Laicis concedendam edoctus Bonnerus, ne non obsecundasse videretur, sex majorum Bibliorum exemplaria diversis locis in æde D. Pauli Londinensi, ut cuivis ea lecturo pateret aditus, constitui jussit, hac, columnis, quibus & alligata erant Biblia, affixa adhortatione: „ Ut, quotquot ist-  
 „ huc Biblia lecturi (a), sint accessuri, id faciant, absque am-  
 „ bitione & hypocrisi, ceu cupiditatibus perversis, sed cum  
 „ prudentia, bona intentione, charitate, reverentia & tranquil-  
 „ litate ad animarum suarum ædificationem; Caveant verò, ne  
 „ plebem alliciant, nec ea quæ legerunt, exponant, neque alta  
 „ voce legant, nec tempore cultus publici strepitum excitent,  
 „ nec ullas de rebus sacris habeant disceptationes. „

Interea frequens erat populi ad legendum pariter atque audien-  
 dum scripturam confluentis, plures prælegendi artem edocti, cla-  
 raque voce instructi, sæpius illuc non sine turba eos sequente  
 veniebant. Alii liberos eo fine ad scholas mittebant, quò ipsos  
 simul in templum deducere possent ad audiendas scripturas; Ne-  
 que ferme aliter fieri poterat, quin sæpenumero inter legendum  
 de scripturarum sensu quædam inter eos exoriretur disputatio:  
 Quis enim v. g. Verba Institutionis Eucharisticæ, *Bibite ex eo  
 omnes*, vel argumenta Pauli, *adversus cultum lingua ignota per-  
 actum*, legere vel audire potuisset, quin in eam incideret senten-  
 tiam, calicem sacrum minus rectè communicantibus subtrahi,  
 & cultum sacrum minus rectè lingua Latina peragi, quippe cui  
 plebs ignara non possit illud *Amen* acclamare. Ea res, uti non  
 poterat non fudes esse in oculis Pontificiorum, ita novis ad Re-  
 gem deferendis querelis ansam dabat, quasi multis modis ea po-  
 testate legendi Scripturam abuterentur, seque favore regio red-  
 derent indignos Laici; adeo ut Bonnerus (b), impetrata Regis  
 venia, repetita vice; „ ne quis Regio favore abuteretur, &  
 „ ultra quam fas esse opinabantur Pontificii, sapientiam pete-  
 „ ret, „ admoneret, addita, in secus facientes, de removendis  
 ex templo Bibliis, comminatione severa. Et, quanquam tum qui-

(a) BURNET. l. c. fol. 168. a. qui & in Documentis ad Lib. III.  
 n. 25. fol. 234. illam admonitionem Bonnerianam, Lectori exhibet.

(b) BURNET. fol. 168. a.

quidem eæ componerentur contentiones, tamen quod deinceps à Pontificiorum nutu suspensa fuerint omnia, certum est.

§. C. Hæc dum apud Anglos geruntur, inter SCOTOS (a) non minus lacertos indies magisque movere cœpit Religio purior. Rex Scotiæ JACOBUS V. post Magdalenæ obitum, quod Mariam Guisiam duceret uxorem, maxima lætitia affectit clericos, quos non latebat, quam arctè Guisiorum familia Papatui esset implicata; Præterea vero Rex, veteri quam vocant religioni tenaciter adeò inhærebat, ut quosvis ab ea dissentientes acriter persequeretur; Erant autam permulti Nobiles, à superstitione æque ac à Clero papistico alieni, ac puriori doctrinæ faventes; His obstabant sacerdotes, omnemque movebant lapidem, ne quid detrimenti caperet Papismus: Rex, genio indulgens, ad substructiones otiosas animum adjiciens, & nothis suis (b), quos habebat alendis intentus, indigebat pecunia, juxta egens ac cupiens, unde par formido invalit & Nobiles & Sacerdotes, dum eam quisque tempestatem à se in alterum inclinare contendit. Interim, quoties apud familiares de inopia querebatur, altera alterius fictionis opes ostentabat, veluti prædam paratam, & ille, modò his modò illis assentiens, utrosque inter spem formidinemque suspensos tenebat. Nobiles, inter quos supra trecenta erant nomina (c), quorum in *Reformatam doctrinam* animus benevolens ac studium erant conspicua, Abbatum divitias Regi ad animum revocantes, ut avunculi Henrici Angliæ exemplum imitaretur, suadebant, sic enim futurum, ut redditus annui triplo auctiores reddantur, neque liberis regiis quicquam defuturum. Contrà, Clerici, exacta in hæreticos inquisitione & bonorum confiscatione, singulis annis ultra centum millia coronatorum collectum iri asseverabant, neque liberis Regis melius prospici posse, quam si Abbatibus vel Prioratibus præficiantur. Hac ratione Regem & Regis filios, commoda sua cum illorum commodis con-

(a) Conf. quæ jam in hoc Opere pag. 210—213. itemque pag. 244. & 280. monuimus, & quæ p. 291. 292. retulimus.

(b) vid. BUCHANAN. rer. Scoticar. Lib. XIV. §. LVI. pag. 503. & BURNET. l. c. fol. 171. a. conf. Rapin. THOYRAZ. l. c. p. 409.

(c) BUCHANAN. l. c. p. 510.



connectentes arctius sibi devincire, & jura sua tueri tenebant, quin & spem faciebant, fore ut si jam stabilitæ religioni constanter adhæreat, in caput fœderis à Cæsare & Papa Romano adversus Henricum Regem sanciendo eligatur. Consilia hæc, cum persuasionibus Regina, quæ magno in Pontificis commoda zelo ferebatur, conjuncta, tantum valere, ut Rex non solum quatuor filios, Abbatis & Prioratibus præficeret, sed & ut Sacerdotibus viam ad persequendum Reformatos patefaceret, & Jacobum Hamiltonum nothum, Comitis Arania fratrem, ipsis Judicem daret, qui de quibusvis hæreseos suspectis quaestionem exerceret, atque purioris doctrinæ studiosos omnes persequeretur. Uti illam quaestionem haud difficulter institui posse jam affirmaverant Clerici, cum tot hominum millia (referente Buchanano) non dubitarent Veteris & Novi Testamenti libros contrectare, de Pontificis potestate sermones serere, veteresque ritus ecclesiæ contemnendo, religiosis hominibus ac Deo sacratis, omne obsequium ac reverentiam detrahere. (a)

Quam verò, uti alibi, ita quoque in Scotia, ejus temporis Clerici, semet ignorantia supinæ atque superstitioni turpiter dederint, vel ex hoc patet exemplo; Inter quinque illos, quos supra (b) retulimus, combustos, erat FORRES VUS, Canonicus Regularis, idemque fervidus & constans Concionator. Is cum ab Episcopo diocæsano *Dunkeldiæ* accerferetur, inter alia his verbis reprehensus dicitur (c): „ Si bonam aliquam Epistolam, vel bonum quoddam Evangelium, quod pro asserenda sanctæ Ecclesiæ libertate faciat, reperiat, ut de illo concionetur, ut cetera linquat; Respondit Vir pius, se Vetus & Novum Testamentum perlegisse, nec in illo malam Epistolam

Q q

„ vel,

(a) BUCHANAN. rer. Scotic. l. c. p. 504.

(b) vid. §. XCIV. pag. 291.

(c) Ex BURNET. l. c. fol. 171. b. qui & fol. 170. a. alius cujusdam *Forrestii*, Monachi Benedictini, ad supplicium rapti, quod de Patricio Hameltonio dixerat eum fuisse Martyrem, mentionem facit; Sed quem non publice sed in loco subterraneo comburendum, plebejus quidam ex famulatio Archiepiscopi suaserat, quod judicaret, *Hamiltoni summum infecisse quoscunque afflasset.*

„ vel malum Evangelium vidisse: Tum verò Episcopus: At  
 „ ego, inquit, Deo gratias ago, quod jam ab aliquot annis vi-  
 „ tam egi tranquillam, tametsi nec vetus nec novum legi Testa-  
 „ mentum; Sufficit mihi Pontificale meum. Quodsi alii malint  
 „ opinionibus istis sibi molestias creare, per me licet, vereor  
 „ autem, ne seria nimis ducantur pœnitentia: „ Quibus tum  
 „ aliud nihil reposuisse legitur Forrestus, nisi; „ Se officio suo  
 „ non esse defuturum, quicquid tandem eveniat. „

Eadem tempestate *Johannes Borthwicus* Eques auratus, vul-  
 gari nomine dictus *Præfectus* (sive, *Captain*) *Borthwike*, hæreseos  
 accusabatur, atque ut coram tribunali ecclesiastico (a) *Davidis*  
*Beatonii* Archiepiscopi Sant-Andreani & reliquorum *Scotiæ* Præla-  
 torum fidei rationem redditurus atque ad articulos responsurus  
 compareret, citabatur; At verò, cum is quid rerum ageretur sa-  
 tis odorari posset, patriam potius mutare, quam se ecclesiasti-  
 corum tyrannidi atque implacabili odio summittere volebat; In-  
 terea tamen, ne frustra actionem instituisse viderentur, hi publici  
 furoris vi abrepti cum absentem condemnare, tanquam hæreti-  
 cum, certos adversus eum consignare & publicare articulos, bo-  
 na ejus fisco addicere, atque in ejus denique imaginem perpetra-  
 re, quod in ipsum absentem minus licebat, eam publice combu-  
 rendo, aggrediebantur. Ille verò simulac articuloꝝ istorum  
 copia sibi facta esset, eos gravi admodum scripto eoque eximio  
 refellere, atque veritatem strenuè asserere, exemplo ad omnem  
 posteritatem referendo. (b)

§. CI. HENRICUS, inter hæc, domi novis amoribus *Catharina*  
*Houwarthe* delinitus, eam tantopere adamabat, ut seria omnium  
 sanctorum, sacra Domini cœna utens (c), non solum ipse publi-  
 cas

(a) FOX *Acts and Moments &c.* Vol. II. fol. 512.

(b) Legantur hi articuli adversus *Jo. Borthwicum* Equitem auratum  
 in *Scotia*, unà cum eorum refutatione ab ipso D. Borthwico editi, atque  
 inserti Anglicè, iisdem illis FOXII modo citatis *Acts & monumentis*  
*Martyrum* à fol. 512—519. Latine verò etiam in FOXII *Commentariis*  
*cerum* in *Ecclesia gestarum* P. I. fol. 166—178. unde eos depromere at-  
 que *Scrinio nostro Antiquario* Tom. III. Part. I. Num. IV. inserere vo-  
 luimus.

(c) BURNET. fol. 172. conf. *Rapin*. THOYRAZ. p. 410. 411.

ens Deo gratias ageret, pro suavi ac jucundo, quo fruebatur atque longum frui sperabat, conjugio, sed &, facellano suo, ut idem faceret, injungeret. Neque tamen id gaudium erat diuturnum: Paucis enim diebus post, capitale adulterii crimen in Reginam conjicitur, eaque variarum ante matrimonium commissarum libidinum rea agitur, atque post inquisitionem institutam earum convincitur, dum ipsa, vitæ superioris ludibria non diffiteretur, adulterium tamen à se commissum esse, fateri nollet. Factum est igitur, ut, tametsi acerbissimum inde dolorem conciperet Rex, ea populi Anglicani judicio damnata (a), capite plecteretur die 12. Februarii. 1542. in prænx capitalis consortium tractis qui sceleris fuerant consortes, quin imò etiam iis, qui saltem conscii fuerant quod tantum crimen diu celsissent, Fuit autem præ reliquis eadem illa Domina *Rochford*, pessimæ indolis mulier, quæque, uti quatuor ultimis reginis fuerat à cubiculis, ita ante sexennium falso crimine, cum Annam Boleniam, tum proprium suum maritum, Annæ fratrem, gravaverat, illorumque exitium promoverat, tum quoque capite plexa, quod non conscia solum sceleris fuisset, sed administra quoque; Quippe cum, eâ mediante, *Culpeperus* quidam, nocturnos cum Regina, dum Rex Lincolnæ commorabatur, exercuisset amores.

Est verò singularis Dei agnoscenda providentia, quâ factum, ut, quæ res Cranmero Archiepiscopo capitalis esse potuisset, ipsi tamen prospere cederet. Erat enim ea primum ipsi denunciata (b) atque per eum ad Regem scripto relata: Quodsi igitur haud luculentis & omni exceptione majoribus indiciis, Regina potuisset convinci, facile colligitur in quanto periculo Cranmerus esset: At verò, nunc etiam ejus apud Regem cum fides tum auctoritas tantò crescebat magis, quantò molestius id ferrent Pontificii, qui alioquin in Reginæ sibi faventis incolumitate omnem prope fortunarum suarum spem collocaverant.

Sub idem tempus novæ serebantur lites de Bibliorum in vernaculam translatione, quæ nuper typis Graftoni 1541. denuo (c)

Qq 2

pro-

(a) R. THOYRAZ. p. 412.

(b) BURNET, fol. 172. a.

(c) STRYPE Memorials Eccles. I. fol. 372.

prodierat: Eam enim, Regis auctoritate editam, cum impedire nequirent Episcopi, variis tamen cavillationibus impetere atque diffamare non desistebant, referentes in Synodo circa res ecclesiasticas, coacta, „ innumeris eam (a) scatere mendis, ab Episcopis & Sacro eorum collegio corrigendis & emendandis, porro „ eam (quæ Stephani Wintoniensis erat cavillatio) longe inferior, „ rem esse versionem Latinam, neque ad ejus Majestatem accedere. „ Esse autem è re religionis, ut idem ille argutabatur, ut quædam „ vocabula, si ita loqui fas sit, majestatica (b), quæque minus „ commodè in Anglicum idioma transferri poterant, & quibus tamen assueta erat ecclesia, in versione Anglicana retinerentur, „ qualia erant, Ecclesia, Pœnitentia, Pontifex, Ancilla, Con- „ tritus, Holocausta, Justitia, Justificatio, Idiota, Elementa, „ baptizare, Martyr, adorare, Sandalium, simplex, Tetrarcha, „ Sacramentum, simulacrum, gloria etiam. ut satius foret, illo „ Judice, ejusmodi adornare Versionem, quæ sollicitè hæc vocabula Latina quibus assuefactus erat populus Christianus servaret, „ sicque nihil de pristina Majestate remitteret. „ Vix credi autem potest ejusmodi ineptias seriò proponi potuisse, nisi vel ita credidisset Gardinerus, superstitioni veteri novum quoddam procurari posse fulcimentum, vel saltem judicasset, rem protrahendo, atque morosas instituendo deliberationes, totum illud de publicanda Versione Anglicana consilium eludi posse; Id igitur cum adverteret Cranmeri sagacitas, neque aliam, qua se tricus illis expediret, rationem pervidere posset, Rëgem adire, eique, clam reliquis saluberrimum suppeditare consilium, ut scilicet illam Versionem ad utramque Universitatem Oxoniensem atque Cantabrigiensem examinatum mitteret, qua ratione rem totam Episcoporum manibus eripi, eorumque malefida conamina prorsus eludi posse prævidebat. Invito equidem id tulerunt animo Episcopi (c),

dicen-

- (a) BURNET. fol. 173. b.

(b) Conf. FULLER Hist. Eccl. Magn. Brit. fol. 238. qui integrum vocabulorum à Gardinero eam in rem citatorum textit catalogum, simul autem refert, quam omne illud consilium, quo casu nescire se fatetur, fuerit suffaminatum.

(c) BURNET. fol. 174. a. & FULLER in The Church Hist. of Britain. V. book fol. 239.

dicentes, non tantam esse in Universitatibus, in quibus Juniorum vota praevalerent, eruditionem, quanta ad hanc causam requireretur, & praeferre, ut utraque Comitiorum Domus, viris doctissimis & rerum ecclesiasticarum gnarissimis referta, eam suo submitteret judicio; Verum Archiepiscopus, Regiae voluntati se obtemperaturum & examen translationi Universitatibus exhibiturum, asserbat; Contestantibus autem cunctis Provinciae suae Episcopis, excepto Eliensi & Sancti Davidis, Synodus fuit dimissa. (a)

Enimvero, quò minus hac data occasione commemoremus, nulla est ratio, alterum quoddam idemque praeorium Edictum Stephani illius GARDINERII (b), qui tum Academiae Cantabrigienfis erat Cancellarius, quod is eopse fere tempore edidit in causa literarum elegantiorum, quo dira minatus est iis, qui à vulgari Graecarum vocum pronuntiatione deflecterent, quodque in Academia Cantabrigienfi est promulgatum, tum, cum *Jobannes Cbequs*, Doctissimus Graecae linguae Professor, aliam pronuntiandi rationem sequendam esse existimabat: Hujus Edicti, teretica dubium an jocularia, certè histrionica severitate editi, summam, hic propter rei memoriam exhibemus: „*STEPHANUS Wintoniensis*  
„ Episcopus, *Academiae Cantabrigienfis* Cancellarius: Cum meâ  
„ tum Senatus universi auctoritate, legitima rogatione ad me  
„ delata quid in Literarum sonis, ac Linguae tum Graecae tum  
„ Latinae pronuntiatione, spectandum, sequendum, tenendum  
„ sit, ita Edico:

„ Quisquis nostram Potestatem agnoscis, sonos, literis sive  
„ Graecis sive Latinis, ab usu publico praesentis seculi alienos,  
„ privato judicio affingere ne audeto.

Q q 3

„ Quod

(a) BURNET. l. c. & FULLER l. c. Quid verò tum ab Universitatibus responsum sit, relatum non legitur, nisi quod Rap. THOYRAZ l. c. p. 414. ex Actis Publicis Rymeri Tom. XIV. p. 745. observet, quod Rex d. 12 Martii 1542. Typographo Londinensi *Antonio Marlar*, indulserit potestatem imprimendi Biblia Anglica, unde colligendum sit, Academicos admodum superficialiè hanc causam tractasse, vel eam prorsus neglexisse.

(b) vid. STRYPE Memorials Eccles. Lib. I. Cap. L. fol. 372. seq. qui & in Documentis illud Edictum Num. CXVII. fol. 326. assert, unde illud depromimus, atque hic legi volumus.

„ Quod vero ea in re major Auctoritas edixerit, jussit,  
 „ praeceperit, id omnes amplectuntur, & observant.

„ Diphthongos Græcas, nedum Latinas, nisi id Diæresis  
 „ exigat, sonis ne diducito, neve divellito. Quæsitam usu al-  
 „ teri Vocalium prærogativam ne adimito. Sed ut marem fœ-  
 „ minæ dominari finito. Quæ vero earum in communione soni  
 „ usu convenerunt, iis tu negotium ne facessito.

„ At ab ε, ο & ε ab ι sono ne distinguo. Tantum in Ortho-  
 „ graphia discrimen servato. Η, ι, υ uno eodemque sono expri-  
 „ mito. Cujusque tamen propriam in Orthographia sedem di-  
 „ ligenter notato.

„ In κ & γ, quoties cum diphthongis aut Vocalibus sonos,  
 „ aut ε referentibus consonantur, quoniam a Doctis etiamnum  
 „ in usu variantur, aliis densiorem, aliis tenuiorem sonum affin-  
 „ gentibus, utriusque Pronuntiationis, modum discito: Ne  
 „ aut horum aut illorum aures offendas, nè de sonis litem in-  
 „ utiliter excites. Cæterum, qui in his sonis a pluribus recep-  
 „ tus est, illum frequentato.

„ B litteram ad exemplum nostri B, ne inspissato, sed ad imi-  
 „ tationem V consonantis mollius proferto.

„ Literas π & τ, item γ & κ, pro loco & situ alios atque alios  
 „ sonos adimere memento. Itaque τ & π, tum demum β, quum  
 „ proximè locantur, hæc post μ, illa post ν, his locis videlicet  
 „ litera τ referat nostrum D, π vero B nostrum exprimat.

„ Littera porro γ cum proxima sedem occupet ante κ, χ, aut  
 „ aliud γ, huic tu non suum, sed sonum ν literæ accommodato.

„ Ne multa. In sonis omnino ne philosophator, sed utitor  
 „ presentibus. In his siquid emendandum sit, id omne autho-  
 „ ritati permittito. Publicè vero profiteri quod ab auctoritate  
 „ sancita diversum, & consuetudine loquendi recepta alienum  
 „ sit, nefas esto.

„ Quod hic exprimitur, id Consuetudini consentaneum du-  
 „ cito, hæctenusque pareto.

„ Si quis autem, quod abominor, secus fecerit, & de sonis  
 „ (re sanè, si ipsam spectes, levicula, si contentiones inde na-  
 „ tæ indignitatem, non ferenda) Controversiam publicè move-

„ rit,

„ rit, aut obstinato animi Proposito, receptam a plerisque omni-  
 „ bus modum Sonorum abrogare aut improbare perrexerit; quive  
 „ sciens prudens, ad hoc data opera, quod hic sancitum est, ver-  
 „ bo factove publico, palam contempserit, hunc hominem, quis-  
 „ quis is erit, ineptum omnes habento; & à Senatu, siquidem ex  
 „ numero jam fuerit, is qui auctoritati præest, nisi resipuerit,  
 „ expellito. Inter Candidatos verò si sit, ab omni gradu hono-  
 „ ris arceto. Ex plebe autem scholarium si fuerit, quum ita  
 „ haberi id ei commodo esse possit, pro scholari ne censeto.  
 „ Puerilem denique temeritatem, siquid publicè ausa fuerit, do-  
 „ mi apud suos castigari curato.

„ Postremò, Vicecancellarius & Procuratores, quæ hic præ-  
 „ scripta sunt, ne contemnantur, neve Edicto fraus aliqua fiat,  
 „ pro modo Jurisdictionis singuli, providento.

„ Ab his siquid adversum hæc admissum sit, aut omissum,  
 „ mulcta est, quam dixerit Cancellarius.

„ In summa, hoc Edictum omnes sacrosanctum ita habento,  
 „ ut nec contumacibus remissum, nec resipiscentibus severum,  
 „ esse videatur. Datum *Londini* 18. Calend. Junias, Anno Domini  
 „ 1542. „

O rem ridiculam, Cato, & jocosam (a)

Dignamque auribus, & tuo cachinno!

§. CII. Paulo post *Edmundus BONNERUS* Ep. Londinensis nonnulla edidit Mandata (b), ad Clericos præcipuè directæ, quæ ab ejus tamen vitæ instituto adeò sunt diversa, ut potius alterius manu videantur adornata, sed jussu tamen Regis, sub Bonneri nomine edita. Eorum summa huc redit.

I. Ut mandatis Regiis cuncti obtemperent.

II. Ut quisvis Clericus singulis diebus caput Bibliorum, cum expositione glossæ, vel probati Doctoris, legat, meditetur & memoriæ infixat, quò vel sibi, vel nomine suo delegato, rationem de illo reddere queat. III.

(a) Hoc Epiphonemate meritò hujus Edicti recensionem claudit, Doctiss. SCHELHORNIIUS in *Amoenit. Historico-Eccles.* Vol. II. p. 634.

(b) vid. BURNET. fol. 174. qui & integram horum mandatorum ad Clericos directorum recensionem nobis suppeditat in *Collect. Documentor.* ad Vol. I. H. E. L. III. n. 26. fol. 135.

III. Ut librum ab Episcopis editum *de institutione hominis christiani* sedulò legant.

IV. Ut qui beneficiis non adsunt, Diaconos suos vel ministros, examinandos ad se mittant.

V. Ut Parochiales suos sæpius exhortentur, ne clandestina contrahant matrimonia.

VI. Ne ullius antè uxorati matrimonio priùs benedicant, quàm de conjugis obitu certò constet.

VII. Ut liberos in singulis cœtibus doceant Anglicè legere, quò quid credendum, quomodo orandum, & qua ratione vita juxta Dei voluntatem instituenda sit, addicere queant.

VIII. Ut verbis & exemplo discordes conciliare studeant.

IX. Ut neminem ad sacram admittant Synaxin, qui non priùs Pastori suo peccata sua confessus fuisset.

X. Ut nemini permittatur die Dominica vel feriis tempore cultûs divini Cauponas frequentare, vel illicito uti lusu.

XI. Ut quovis quadrimeltri septem peccata mortalia & decalogum populo bis explicent.

XII. Ut nullus Sacerdos in publicum prodeat absque veste sua sacerdotali.

XIII. Ut nullus Sacerdos ad celebrandam Missam admittatur, qui non priùs mandati literas Episcopo vel ejus delegato ostendisset.

XIV. Ut populum seriò hortentur, ut à blasphemiiis, convitiis, adulterio, fornicatione, comestationibus & ebrietate sedulò sibi caveant: reos verò istorum criminum proxima visitatione deferant.

XV. Ut Sacerdotes ab omni lusu illicito abstineant, nec nisi urgente aliqua necessitate in cauponas vel diversoria se conferant.

XVI. Ut nulli ludi, in Ecclesiis tolerantur.

XVII. Ut nullæ conciones, duobus vel tribus posterioribus seculis compositiæ legantur pro suggestu, sed ut concionaturi integrum Evangelium vel Epistolam, juxta quorundam ab Ecclesia Anglicana probatorum Doctorem mentem explicent: iis autem locis præcipuè insistant, qui ad excitandam devotionem, preces, & bona opera faciunt, atque ceremonias Ecclesiæ explanent.

In-



Insuper, ut in concionibus abstineant à convitiis, sed animo tranquillo & cum prudentia, virtutum excellentiam, vitiorumque fœditatem auditoribus ob oculos ponant; preces itidem ejus diei plebi explicent, quo cuncti unanimiter ad Deum fundant; usum quin etiam Sacramentorum, præ ceteris verò Missæ, populo enarrent, itaque à fabulis & figmentis sedulò caveant, tandem concioni, brevi totius substantiæ reiteratione, finem imponant.

XVIII. Ut nullus infra gradum Episcopi constitutus ad concionandum admittatur, qui veniam vel à Rege vel ab ordinario suo non impetrâset.

§. CIII. Dum hæc geruntur, sub anni quadagesimi secundi finem bellum inter Anglos & Scotos, impulsore Galliarum Rege, exoritur, in quo, cum Scoti in fugam essent acti, plurimique Duces, Comites ac Nobiles Scoti, in captivitatem ducebantur, Rex Scotiæ mærore confectus fato concessit, relicta filia hærede, ante octavum diem nata. Inter Nobiles autem, qui in Angliam exules vel captivi deducebantur, prosperam præ reliquis est nactus sortem, Comes *Cassellis* (a), quem Lambethi commemorant Cranmerus magno studio ac felici successu è tenebris Papatus eripuit, ut insignis postmodum in SCOTIA evaserit Reformator. Sed & inter ceteros erant, qui de Reformationis negotio doctrinæque puritate informati, illa notitiæ salutaris semina secum in patriam retulerunt, unde amplissima dein exorta fuit Evangelii messis. Certè non deerant, qui cum in Scotiam denuò revertendi veniam accepissent, diserte, sibi Cultum Dei in Anglia præstantiorem longè videri quam patriæ suæ, profitebantur.

Jacobus quoque Hamiltonius, Araniæ Comes, cum A. 1543. Scotiæ Pro-Rex declararetur, felicem id portendere Reformationis successum poterat; Is enim, uti fastum sacerdotum ferre non poterat, ita libellos (b) de religionis controversiis & restaurata Ecclesia libenter lectitabat, adeo ut Pontificii quam plurimi, jam receptæ religionis mutationem & simul Gallici fœderis solutionem plane formidarent, reliqui autem spem meliorum

R r

tem-

(a) BURNET. fol. 176.

(b) BUCHANAN. Lib. XV. §. III. p. 510. 511.

temporum fusciperent. Sed ea piorum spes Cardinalis (is erat David Betonius, Archiepiscopus Fani Andreæ,) astutiâ & excitatis seditionibus, omnis tandem decollavit, atque eo res demum redacta fuit, ut Hamiltonius Prorex, non fidus Evangelicæ doctrinæ affecta, ad sacrificulorum nutum circumactus, non equidem propalam, sed tamen in æde Franciscanorum, coram Regina vidua, & aulicorum qui Papatui favebant primoribus, sententiam suam de capitibus religionis controversis mutaret, & pœnitendum pariter ac probrosum levitatis specimen præberet. Certè, tum rerum scena adeò mutata, ut biennio post, Cardinalis jam rerum potens, Hamiltonium Proregem, quem ita reddiderat obsequentem, ut de imperio solam auctoritatis umbram retineret, specie sanandarum (a) partium, quæ seditionibus erant convulsæ, per proximas regiones circumduceret; Primum *Pertbum* est ventum. Ibi quatuor homines, quod carnem die vetito comedisset, supplicio sunt affecti; mulier, cum parturiret, quod virginem Mariam in auxilium opemque ejus implorare noluisset, unâ cum partu extincta est. *Taodunum* (Dundee) inde profecti, ipsi prædicabant se ire ad pœnas de Novi Testamenti lēctoribus sumendas. Nam illa tempestate id inter gravissima crimina numerabatur, tantaque erat cœcitas, ut sacerdotum plerique, novitatis nomine offensi, contenderent, eum librum nuper à Martino Luthero scriptum, ac Vetus Testamentum resposcerent. Cardinalis saltem, peragrata cum Prorege bene multa regionum parte, nihil eorum omittebat, quæ inimicum ejus in eos qui religioni instauratæ favebant, quorum jam magnus numerus erat in Scotia, animum indicare poterant, quod deinceps in Georgii Sophocardi (dicti proprio nomine *Wishart* sive *Guis-card* (b)) martyrio, ejus potissimum auctoritate confecto, sed cui tamen ipse non diu supersuit, luculento patuit indicio.

## §. CIV.

(a) BUCHANAN. rer. Scotic. L. XV. c. XXVIII. p. 529. conf. THUAN. Histor. lib. III. c. XIV. fol. 117.

(b) Nomen *Sophocardi* sibi confinxit BUCHANANUS ex σοφος & καρδία; cum tamen hoc verum cognominis *Wishart* etymon non esset, quippe quod origine Gallicum idem denotabat cum nomine Gallico *Guis-card*, quod etiam nunc inter Gallos usu tritum est.

§. CIV. Sed ut à rebus Scoticis revertamur in Angliam; Henricus Rex bello Scotico implicitus, novum Regni confessum celebrat à die 20. Januarii ad diem 12. Maji Anni 1543. In quo præter alia, rem publicam & belli rationem concernentia, duo circa Religionem itatura (a) fuerunt recepta. Priori titulus erat: *Statutum de stabilienda vera & abroganda falsa religionè*. Posterius, ad confirmandam prioris clausulam potissimum spectabat. In his equidem Bibliorum translatio Tindalliana, omnesque libri à doctrina quam A. 1540. promulgari Rex fecerat dissentientes, proscribebantur, sed tamen Biblia permittebantur, modo à Tyndallo non essent translata, atque annotationes expungerentur & prætationes; Nullum de religione librum absque Regis venia typis esse mandandum, edicebatur. In ludis scenicis (b), quorum sales sæpe numero corruptos clericorum mores perfricabant, vetabatur, ne ullam Scripturæ Sacræ expositionem facerent, nedum ut eâ abuterentur, sed vitia saltem reprehensione, & virtutem encomio dignam celebrarent. Cavebatur porro, ne quis in cœtu publico Scripturam vel legeret vel exponeret, nisi prius vel ab iplo Rege vel à Pastore Ordinario, impetrasset veniam; Deinceps, concedebatur equidem Nobilibus atque quibusvis in dignitate quadam positus, quin imò etiam Mercatoribus, liberâ Scripturæ S. lectio domestica, non tamen cuivis ex plebe, quanquam & plebi concederetur lectio libri sub titulo: *Institutio hominis Christiani* A. 1540. editi, porro Psalterii, itemque Orationis Dominicæ, Salutationis Angelicæ & Symboli Apostolici, & quidem (secus at-

R r 2

que

(a) BURNET. l. c. fol. 167. 177.

(b) Fuit is seculi mos, cum apud Belgas, de quibus in *Hist. Ref. Belg.* §. XL. p. 117. tum apud Anglos, teste BURNETO in *Hist. Ref. Angl.* Lib. III. p. m. 525. edit. Belgicæ, ut rhythmis & repræsentationibus scenicis, variisque comicis actibus, cum vitam tum mores monachorum & ecclesiasticorum exagitarent, atque plebis & politicorum ludibrio exponerent, sæpe non sine manifesto locorum quorundam SS. in rem ludicram adductorum abusu; Certe Philippus Rex Hispaniæ gravissima adversus ejusmodi libellos scenicos promulgavit edicta. vid. HOOFFD *Histor. Belg.* l. 37. 38. & *Plakk. van Vlaanderen* fol. 815. 816. Apud Helvetios verò etiam atque apud Germanos idem illud usu venisse comperimus.

que hætenus usurpatum fuerat) lingua vernacula, five Anglicana, quippe cum eodem hoc anno apud *Thomam Berthelet*, Regis typographum, ea denuo typis inprimerentur sub titulo *Doctrinæ necessariæ atque Informationis hominis Christiani*. (a) Declarabatur tandem, Ecclesiasticos ab hoc libro diversa tradentes, post primam convictionem, ad renunciandum erroribus suis, post alteram, ad eorundem ejectionem & gestationem fasciculi adigendos esse, post tertiam vero (b), aut, si egerare recusent, comburendos esse. Laicos verò post tertiam convictionem, bonis ipsorum fisco addictis, ad carceres perpetuos esse condemnandos. Denique, quoniam hætenus reo non licuerat prolatis testibus à se crimen amoliri, id nunc, quod magni instar beneficii habebatur, permittebatur, ac de reliquo res omnis ad REGIS referebatur beneplacitum, cui pro arbitrio liceret, de religione constituere, relicta subditis non alia nisi obsequii gloria.

Interea tamen, ejusdem anni mense Julio, quod nova fuerit exorta persecutio, contra *Windsorienses*, novæ, uti vocabant, doctrinæ fautores, ex Actis publicis constat (c) partim, quod dicerentur libros legere sex articulis contrarios, partim quod ipsis impingerentur verba quædam adversus Missam prolata, quando tres, ecclesiasticorum instinctu, martyrii mortem subire sunt coacti, dum ne quidem Regina, quam nuper sextam & ultimam sibi matrimonio Rex junxerat, *Catharina PARRIA*, Domini Latimeri Vidua (d), Reformationi licet favens, eorum in se patrociniū recipere ausa fuit.

Quin, mirum dictū, ipsi denuò Cranmero ceu Hæreticorum principi & Fautori, à Gardinero, hoste internecino, ejusque focii, structæ criminum insidiæ: Simulata quippe Regis con-

(a) A necessary doctrine and Erudition of a Christian Man. vid. STRYPE Memorials Eccless. Vol. I. c. L. fol. 378. Sunt, qui observarunt propius jam longe hunc librum ad Reformatorem doctrinam accedere, quam quidem superiorem illum, & in quam multis horum libellorum alterum ab altero esse diversum. STRYPE fol 381.

(b) BURNET. l. c. & Rap. THOYRAZ. l. c. p. 421. 422.

(c) v. BURNET. fol. 179.

(d) Rapin. THOYRAZ. l. c. p. 433.

conniventia, audaciores facti illum hæreseos insimulare non dubitarunt, articulis quibusdam consignatis atque Regi exhibitis, in quibus ante omnia tanquam sex articulorum osor perpetuus & hæreticorum patronus, describebatur, qui etiam nunc contra severissimum Regis Edictum vivat in matrimonio, et sim. Et fuisset ea quoque res capitalis, nisi candore suo prorsus eximio, Cranmerus de novo Regis expertus fuisset gratiam & favorem, ut, nequicquam freudentibus hostibus, eorum cassibus etiam tum fuerit ereptus; Scilicet (a) Rex, cum illis articulis ad Cranmerum se recipere, atque primò de hæresium incrementis, dissidiisque inde orituris verba facere, addere porrò, se in hæresium auctorem ac fautorem perquirere sedulò, ut si eum offendar, meritas non effugiat pœnas, & interrogare denique, quid Archiepiscopo ea de re videatur? Ille statim, non sibi displicere consilium, regerit, modo prius, quid hæresis sit, probè expendatur, ne qui verbum Dei adversus hominum commenta tuentur, tanquam hæretici condemnentur: Tum vero Rex, „Te volebam, „inquit, qui inde à longo tempore jam hærendarii auctor diceris „atque fautor „statimque articulos à Præbendariis Cantuariensibus & Justitiariis Cantuensibus sibi oblatos Cranmero tradit: Cranmerus lectis articulis in genua procidens, rei veritatem explorari petit, addens, se omnino adversus sex articulos, priusquam essent decreti, rationes suas proposuisse, at verò, adversus illos deliquisse nunquam; de uxore interrogatus, se quidem uxorem habere non est inficiatus, sed, quam, simulac illud adversus Sacerdotum matrimonia statutum esset factum, in Germaniam dimisisset; Quo animi candore atque oris sinceritate percitus Rex, tandem omnem Cranmero conjurationis rationem aperit, atque exhibitis accusationum libellis ut in Accusatores inquirat, & de hostibus suis vindictamumat, urget, quod ultimum tamen adeò à se, suoque, cui præerat, munere alienum arbitrabatur Cranmerus, ut potius eos quo in posterum sibi caverent admoneret, atque ut fideliores & magis pios se præstarent, quid? quod pro eorum uno qui Regis offensam incurrerat, ejus gratiam injuriam

R r 3

rum

(a) vid. BURNET. lib. cit. fol. 180. ex Antiquitatibus Britannicis, & Rapin. THOYRAZ. p. 433. 434.

rum immemor imploraret, raro incorruptæ probitatis & generosi animi exemplo, qui inimicis, ac vincula & eadem spirantibus ac intentantibus, cum posset, nocere noluerit.

§. CV. Anno sequenti 1544. CRANMERUS, quod perspiceret *Juris Pontificii*, quod vulgari nomine *Canonicum* appellatur, impudentiam nec modum habere nec finem, indecorum autem esse argueret, illi oneri vix ferendo Anglicanam Gentem amplius humeros suos submittere; ut illi iniquitatis mysterio mederetur, operam navavit; Cum enim necessariam ejus esse emendationem (a) evicisset, à Rege autem admonitus esset ut quandam errorum & abominationum ex eo Synopsin faceret, atque propius de adorando novo Legum Ecclesiasticarum in Anglia observandarum corpore cogitaret, protinus manum operi admovit (b); Et fuit tum ex auctoritate Henrici non minus Ecclesiasticarum Legum Reformatio decreta; Suntque delecti, viri aliquot usu & doctrina præstantes, numero triginta duo, qui penitus abolendo pontificio juri, cum omni illa decretorum & decretalium farragine, novas leges, quæ controversiarum & morum judicia regerent, regis nomine & auctoritate surrogarent, id quod ex Regis Epistola (c) constare poterit, quæ & serium ipsius hac in re studium & animi voluntatem aperit; Quanquam tamen, nescio quo modo quave occasione res successu tum caruit, live temporum ini-

(a) BURNET. l. c. fol. 181.

(b) vid. BURNET. in Collect. Documentor. ad Lib. III. Num. XXVII. fol. 518. ubi Collectio exhibetur locorum ex Jure Canonico excerptorum à Cranmero, qua, quam necessaria sit ejus emendatio, ostenditur.

(c) Omnem rem enarrat Jo. FOXUS, in præfatione ad librum rarissimum, cui titulus: *Reformatio Legum Ecclesiasticarum ex auctoritate primæ Henrici VIII. inchoata, deinde per Regem Eduardum VI. proposita, adauclaque &c.* Londin. 1640. 4. Cujus libri historiam & breve argumentum exponit BURNETUS in Hist. Ref. Angl. Tom. II. ad Ann. 1552. fol. 130. seq. edit. Latinæ. Ceterum cum illi libro præfixa quoque sit Regis Epistola, alibi quantum novimus non legenda, nisi quod in Conciliis Magnæ Britann. Vol. III. fol. 779. 780. ea referatur, minus tamen, uti nobis videtur, concinnè ad Ann. 1534. ut eam inde depromeremus, atque inter documenta nostra Num. XXXI. ponere-mus, operæ videbatur pretium.

iniquitate, five nimia eorum quibus committebatur, cunctatione, ut ea per Eduardum demum Henrici successorem, suum acceperit complementum.

Nisi quod ceremoniæ tamen quædam superstitionis, anno sequenti suasu Cranmeri, præcipiente Rege videntur abolitæ: Cranmerus enim ad Regem VIII. scribens (a) A. 1547. equidem de instituto illo Constitutiones Ecclesiasticas condendi, tanquam de re prorsus oblitterata loquitur (b) ut tamen Rex intermissum illud consilium repetere, atque ceremonias quasdam, v. g. Crucis adorationem, & consuetum morem pridie festi S. Andreæ tinnabula pulsandi et sim. abrogare volens, animi sui sententiam Cranmero propius explicaret; quando statim a Cranmero literæ sunt delincatæ, quas Princeps ille ad ambos Archiepiscopos, qui cum reliquo clero eas communicaturi erant, scribere debebat. In appendice verò, quæ illi quam diximus, Epistolæ subnexa est, conquerebatur Cranmerus, „ sacrilega temeritate cathedra-  
 „ lem suam Cantuariensem Ecclesiam spoliata fuisse, Deca-  
 „ numque & Capitulum literis quibusdam, quas Aulici subrep-  
 „ titiè & obreptitiè impetraverant, varios Ecclesiæ fundos ab-  
 „ alienare coactos fuisse; Quodsi igitur Rex sibi quid petere  
 „ placeret, id omne se facile ipsi cessuros esse, modo ut ipse  
 „ sibi id reservet, non ad aliorum petitionem ab Ecclesia trans-  
 „ ferat ad alios. „

Erat hoc tempus quo novo bello cum Gallo æque ac cum Scotis implicitus erat Henricus, quod, ut tanto majori cum facilitate conficere posset, suorumque subditorum animos sibi simul devinciret, omnem navavit operam, ut utrique parti circa religionem dissentienti quodammodo satisfaceret; Sic enim, de mortuo Thomæ Audlejo Cancellario, qui purioribus sacris ad-  
 modum

(a) vid. BURNET. Hist. Ref. Anglic. Lib. II. fol. 130.

(b) Hanc Epistolam, tanquam memorabile ejus ævi monumentum ex charto-physiaco Regio edidit, atque Historiæ suæ subjecit Illustris BURNETUS. vid. Document. ad Vol. II. n. LXI. fol. 139. 140. ubi simul quoque Exemplar Epistolæ quam Rex ad Cranmerum mittere statuerat responsoriæ, de abrogandis illis superstitionis ritibus, reperitur, quam utramvis Epistolam inter Documenta nostra Num. XXXVIII. referre juvabit.

modum faverat, substituit, in gratiam Pontificiorum *Thomam Wriotbesleyum* (a), Pontificiis summopere addictum, In hujus autem, qui Secretarii munere functus erat, locum surrogat, *Guilielmum Petrum*, intimum Cranmeri amicum; Deinceps, in Galliam trajiciens, Regni administrationem Reginae, itidem Reformatis faventi, committit, datis ipsi Consiliariis, Archiepiscopo *Cantuariensi*, Domino *Cancellario*, Comite *Hartfordiae* & Secretario *Petro*; Porro, si miles esset conscribendus, Comitem *Hartfordiae*, (Is erat *Eduardus Seimouriae* frater, deinde Dux *Somersethen* creatus, ac tandem sub imperio *Eduardi VI.* Regis ac Regni Protector,) vicarium suum designabat (b), cujus sub regimine non erat, cur Reformati quicquam metuerent. Nec minus Reformatis acceptum fuit Regis mandatum de precibus ac liturgiis in Anglicam linguam transferendis, quod per Archiepiscopum d. xi. Junii confectum fuit; quippe cum ex uno hoc, ad reliqua etiam cultus divini officia propediem in vernaculam facile convertenda, argumentum caperent. His ita constitutis Angliae Rex, ingenti cum exercitu trajecto mari *Caletum* venit: post obsidet *Monstrelum*, eique de voluntate Caesaris militabat *Buren* Comes *Maximilianus*, illinc *Boloniam* profectus, oppidum maritimum, obsidet. (c) Ei rex praefecerat quendam genere nobilem *Vervinum*; Caesar verò postquam duos istos Reges bello implicuisset, Germaniam interea potestati suae subiecturus, pacem (d) cum Galliarum rege d. xix. Septembris sancivit. Rege igitur d. xxx. Sept. in Angliam reverso, atque cum Scotis non admodum feliciter (e) pugnante, nova a Germanis Protestantibus ad utrumque Regem missa est legatio, sed conatu irrita (f); neque *Cranmerus* multa licet movens, quicquam promovere potuit,

(a) Rapin. THOYRAZ. l. c. pag. 438. conf. *Act. publ.* Tom. XV. pag. 20. & BURNET. fol. 181.

(b) BURNET. l. c. fol. 181.

(c) SLEIDAN. Hist. Lib. XV. fol. 265. a.

(d) Hujus pacis conditiones habet SLEIDANUS l. c. fol. 266. a.

(e) BURNET. fol. 182. & BUCHANAN. lib. XV. c. XXVI. & XXVII. pag. 526. seq.

(f) SECKENDORFF. Histor. Lutheran. Lib. III. §. CXXIV. & BURNET. fol. 182.



tuit, quippe qui Gardinerum sibi semper infestum habebat, qui ejus conatus infringeret. Id unicum tamen ipsi ex voto cessisse hoc anno refertur (a), quod ex amicis suis quam plurimos ad Episcopatus evehere potuerit, cum ceteroquin pauca tum in Anglia circa religionem memorabilia perfici possent.

§. CVI. At verò in SCOTIA, quæ Cardinalis Betonii imperio, quod in Proregem atque Reginam sibi arrogaverat, suberat inclementissimo, tum duo evenerunt, sed longe diversa, quæ commemorari merentur; Alterum est *Georgii Guichardi* sive Wisharti (quem Sophocardium Buchananus (b) appellat) martyrium; Alterum, tragica ipsius Cardinalis aliquot mensibus post subiecta mors.

Erat *Georgius Wishartus* nobili prosapia oriundus, atque in Academia Cantabrigiensi adeo prosperos in literarum studiis fecerat progressus, ut principiis veræ religionis probè instructus A. 1544. in Scotiam reversus, passim adversus corruptelas ubique grassantes (c) concionaretur, pterunque *Dundæ* (d), habitans. David Betonus S. Andreæ Episcopus Cardinalis id ægre ferens magistratum loci minis adversus novum hunc concionatorem uti jubet, filere igitur Wishartus, & turbas ne commoveret jussus, respondit, uti res erat, „ nullas se movere turbas, neque tamen „ hanc esse turbas evitandi viam, Dei legatos rejicere, ac quam- „ vis hinc discedat, Deum tamen alios missurum esse legatos, „ se non sine vitæ discrimine verbum salutis ipsis annunciasse, „ nunc autem ab ipsis pelli; verendum esse ne sibi ipsis hac a- „ gendi ratione arceffant periculum, quod brevi ipsis obventu- „ rum prænunciat, eosque ut seria pœnitentia ad Deum se con- „ vertant, hortatur. „ Sic igitur *Dundæ* relicta, partes Scotiæ occidentales adiit plures nactus asseclas. Prohibitus autem ab Archiepiscopo Glasgovienfi Joh. Betono ne in ædibus sacris

S f

con-

(a) BURNET. fol. 182.

(b) BUCHANAN. l. c. p. 531. seq. quem præcise deinceps ac verbo-tenus sequimur.

(c) BURNET. l. c. fol. 182.

(d) Est ea urbs Angusiæ pinnaria ad *Taum*, und nomen traxit *Taodunum*, sive *Dundee*, sita, veteribus *Allectum* dicta, decem ferè milliari- bus à Fano S. Andreæ vulgo St. *Andrews* distans.

concionaretur, sæpiusculè in agris ac sub dio concionatus fertur, interea dum affeclis suis in templa irruere volentibus obnixè interdicebat, dicens „verbum se pacis annunciare, nec „ejus causa sanguinem fundere licere. „ Post mensem, cum audivisset, pestem Dundæ grassari, mox eò rursus se confert, verbum Dei ita annuncians, ut peste infectis extra domum, sanis vero intra illam collocatis, pauperibus etiam auxilio & solatio, cunctisque Pastoris instar fidelis emolumento fuerit. Cum aliquando finita concione sacrificulum pugione ipsum interimere volentem, populus in furorem actus pæne interfecisset, ipse sacrificulum brachiis amplexus, à furore plebis tutum servavit, dicens, non fuisse se ab ipso læsum, sed posse tamen inde conjecturam capi, quale sibi instaret fatum. Ab eo tempore instantem præfaciens mortem, à somno sæpenumero surrexisse dicitur atque precibus totam transegisse noctem, suosque hortatus ne fides ipsorum deficeret, se quidem brevi abiturum (a), & paucos quosdam se insequentes, universam tamen Regionem non ita multo post ad Veritatis Evangelicæ lucem conversam iri. Cum igitur variis in locis ejus Conciones cum applausu reciperentur, is quoque in Lothianam (quæ regio est perampla in tres præfecturas diremta Limnuchensem Edimburgensem & Hadintoniensem) conversus ibique Evangelium annunciare est annisus;

Interea erat Edimburgi conventus Ordinis Ecclesiastici ad Id Januariæ. (b) In eo coetû cum jactata plurima fuissent, de Veteri Ecclesiæ libertate retinenda, de manifestis quibusdam sacerdotum flagitiis expurgandis, nec ullus inveniretur exitus, tandem delatum est ad eos, *Georgium Guischartum*, concionatorem Evangelii longe populo acceptissimum, ad septem ab urbe milia passuum, apud hominem nobilem, *Johannem Cocburnum* diversari. Ad eum statim equites missi, qui hominem deposcerent. Sed cum Cocburnus alia atque alia causaretur, ac moras innecteret, si eum occultè posset dimittere circumspiciens, Cardinalis per suos id fieri admonitus, & summopere tamen hac opima præda potiri cu-

(a) PURNET. l. c. fol. 183.

(b) Anni scil. 1545. juxta hodiernam, at, A. 1544. juxta veterem supputationem.

cupiens (a) intempeſta nocte, cum Prorege illuc delatus, omnes aditus obſedit, nec tamen aut blanditiis aut pollicitationibus aut minis quicquam efficere potuit, donec Comes Bothueliæ è propinqua villa ſua evocatus, eo venit. Is cum omnium Lothianorum facile potentiſſimus eſſet, tandem impetravit, ut Georgius ipſi dederetur, interpoſita fide, ſe ab omni damno & injuria eum deſenſurum. Sacerdotes hanc prædam naſti, Edimburgo eum ad Fanum Andreae transferunt. Ibi, poſt alterum fere menſem, coacta frequenti omnis generis ſacerdotum multitudine, quæ de doctrina ejus decerneret, & magis ut ſpeciem judicum præberent, quam quod cuiquam dubium eſſet, quid decreturi forent, de conſenſu omnium, Cardinalis (quoniam ipſe, per leges Pontificias, de capite cujuſquam nec exercere quaſtionem, nec ſtatueri poſſet) petit a Prorege, per literas, ut deſignet rei capitalis judicem, qui in eum animadvertere juberet, qui jam a conventu ſacerdotum hæreſeos damnatus eſſet.

In ea re nulla videbatur mora per Proregem futura: ac ne fuiſſet quidem, niſi propinquus ejus David Hamiltonius Præſtonianus, multis verbis eum admonendo, rogando, deterrendo, ac interim prope objurgando, continuuiſſet. In hanc fere ſententiam locutum ferunt; „ Se vehementer mirari, quo conſilio, Prorex, „ adverſus Dei ſervos, quibus nullum crimen objiçitur, præter „ Evangelii Jeſu Chriſti prædicationem, tantam licentiam permitteret, & hominibus, flagitiorum turpitudine, & morum „ immanitate plusquam ferina, prope in cruciatum dederet innoxios: quorum vitæ integritatem inimici fateantur inviti, doctrinam non ignoraret, ut cui ipſe non ita pridem vehementer fuiſſet deditus: cujus commendatione in hunc ſupremum gradum pervenerit: quam ſe amplectum ſit teſtatur publice edictis: „ quam tuendam palam ſuſceperit: ad quam legendam, cognoscendam, vitæque & moribus exprimendam, ſingulos & „ univerſos ſit hortatus. Cogita igitur, inquit, qui ſermones, „ quæ cogitationes hominum, de te ſint futuræ: cogita beneficia in te collata divinitus: ſublatum e medio Regem, ho-

S c 2

„ minem acrem, & tibi infensum, cum istud idem iter insistere-  
 „ ret, quo tu nunc vestigia sequeris. Qui suis consiliis illum  
 „ præcipitarunt, te nunc in exitium rapere conantur: te ab ini-  
 „ tio impugnarunt, omni mole suæ potentia; nunc pravis con-  
 „ siliis te in fraudem illiciunt. Revoca in mentem victoriam,  
 „ tibi de civibus, sine cæde & sanguine; de hostibus, longe  
 „ majoribus copiis fretis, cum ingenti tua gloria, maxima il-  
 „ lorum ignominia, concessam. Reminiscere, quorum in gra-  
 „ tiam Deum deseras, & amicos oppugnes: expergiscere ali-  
 „ quando, & tenebras, tibi a nefariis hominibus circumfusas,  
 „ discute. Propone tibi ante oculos Saulem illum, Israëliti-  
 „ generis Regem, ex infimo loco in supremum translatus.  
 „ Quanta illum indulgentia, legi suæ obedientem, Deus est  
 „ persecutus; quantis miseris eundem, præcepta sua negligem-  
 „ tem, involverit. Confer tuarum rerum, ad hunc usque diem,  
 „ successum, cum rebus illius prosperis: ac, nisi consilium mu-  
 „ taveris, nihilo felicior, imo deterior, exitum expecta.  
 „ Quid enim ille designavit, quale tu nunc facis, idque in gra-  
 „ tiam hominum scelestissimorum, qui neque flagitia sua tegere  
 „ possunt, nec dissimulare saltem conantur? „

Hac admonitione hominis amici Prorox motus, rescripsit ad  
 „ Cardinalem; Ne id iudicium præcipitaret: sed rem totam ser-  
 „ varet integram usque in suum adventum. Neque enim se con-  
 „ sensurum in illius hominis perniciem, antequam de causa dili-  
 „ gentius cognoscatur. Quod si Cardinalis secus faxit, in caput  
 „ ejus poena vertat: se vero immunem cædis & sanguinis fore,  
 „ hisce literis attestari. „ Cardinalis hoc responso, præter opi-  
 „ nionem, ictus, cum non dubitaret, interposita mora, reum, vulgo  
 „ gratiosum, creptum iri: nec rem disceptationi committi vellet:  
 „ partim, quod nullam in æquitate spem poneret: partim, quod  
 „ de sententiis, jam ante, conciliorum auctoritate, prædamnatis,  
 „ iterum iudicium fieri nolebat: itaque prope furem iratus in  
 „ consilio ante suscepto perseveravit: ac respondit, „ Se non ad  
 „ Proregem ideo scripsisse, quod ab ejus auctoritate ulla in re  
 „ penderet, sed quod, ad speciem consensus publici, ejus no-  
 „ men ad condemnationem ascribi vellet. „

Igi-

§. CVII. Igitur, Georgio e carcere producto, Joannes Viniramus, vir doctus, & qui ex animo sinceræ religionis causæ, sed occulte, faveret, e superiore loco concionem habere jussus, e Mathæi capite decimo tertio declamavit; „ Bonum semen „ esse verbum Dei, malum vero hæreses. Hæresim enim esse „ opinionem falsam, & cum sacra Scriptura plane pugnantem, & quæ cum pertinacia defenderetur: eam vero & „ gigni & ali ignorantia pastorum Ecclesiæ: qui spiritali gladio, id est, verbo Dei, nec hæreticos convincere, nec errantes reducere in viam norunt. Deinde, explicato Episcopi, ex epistola ad Timotheum, officio, unam esse hæresim „ deprehendendi rationem ostendit, si ad verbum Dei, velut „ ad lapidem Lydium, conferatur. „ Tandem, cum perorasset, etsi, quæ dicebantur, contra sacerdotes facerent, qui non ad refellendas hæreses convenissent, sed ad eos plectendos, qui licentiæ & arrogantiae eorum obviam irent, tamen, velut omnia succederent eis ad votum, ut consuetam judicandi sibi formam observarent, ad suggestum, in templo exstructum, Georgium pertrahunt: alterum ex adverso suggestum conscendit Joannes Lauderus, Romanensis sacrificulus: cæteri, velut ad judicandum, circumstant. Sed nulla judicii aut liberæ disceptationis ibi forma fuit. Accusator enim, cum multis abominandis conviciis, odiosissima quæque, quæ vulgo adversus purioris doctrinæ magistros confingi solent, cum summa verborum acerbitate detonabat, atque ita tum actis aliquot horis, Georgius, in arcem reductus, in præfecti cubiculo pernoctavit, magna parte temporis in orando consumpta.

Postridie mane, Episcopi duos Franciscanos ad eum miserunt, qui eî denunciarent; „ Moriendum quamprimum esse: „ ac rogarent, „ Num ipsis, de more, peccata confiteri vellet. „ Ille, „ Nihil sibi rei cum Fratribus esse, „ respondit: „ nec cum eis „ libenter collocuturum. Verum, si in animum inducerent, in „ hoc genere sibi gratificari, se cupere sermonem conferre cum „ homine illo docto, qui pridie concionatus fuerat. „ Is cum, Episcoporum permisso, in arcem venisset, cum Georgio satis diu Viniramus collocutus, tandem, sedato fletu, a quo se cohibere

bere non potuerat, placide rogat eum; „ Num vellet, Coenae  
 „ sacramentum accipere: Et perlibenter, (inquit) si ex Christi  
 „ instituto, sub utraque specie, nempe panis & vini, exhibea-  
 „ tur. „ Viniramus, ad Episcopos reversus, cum retulisset,  
 „ eum sancte affirmare; „ Se immunem a sceleribus, quorum ar-  
 „ guebatur: nec id eo pertinere, ut mortem instantem depre-  
 „ caretur: sed ut suam innocentiam, Deo satis notam, homini-  
 „ bus etiam testatam relinqueret: „ ad ea Cardinalis, ira inflam-  
 „ matus: „ Et te, inquit, qui sis, jampridem non ignoramus. „  
 „ Item rogatus, „ Num sacri corporis, & sanguinis communio-  
 „ nem ei permetteret, „ cum aliis Episcopis paullum collocu-  
 „ tus, ex eorum sententia respondit, „ Non videri æquum, ut  
 „ pertinax hæreticus, ab Ecclesiæ damnatus, ullis Ecclesiæ  
 „ beneficiis frueretur. „

His renunciatis, cum familiares præfecti arcis, & ministri, hora  
 circiter nona, ad jentaculum convenissent, rogatus ab eis Geor-  
 gius; „ Num & ipse una vellet sumere cibum: „ respondit, „ Et  
 „ perlibenter, ac multo etiam libentius, quam a me est factum su-  
 „ perioribus diebus: quod nunc demum intelligam, viros vos esse  
 „ bonos, & in eodem Christi corpore mecum esse sociatos: quod-  
 „ que hunc mihi in terris novissimum convictum esse sciam. Te  
 „ autem (inquit præfecto) hortor per Dei nomen, perque eum  
 „ amorem, quo afficeris erga Dominum & Servatorem nostrum  
 „ Jesum Christum, ut huic mensæ paullum assideas, audientiam-  
 „ que facias, donec ego brevi adhortatione vos compellem, ac su-  
 „ per pane, quem, ut fratres in Christo, sumus esuri, orem; ac  
 „ deinde vobis valedicam. „ Interea mensa, ut mos, linteo operata,  
 „ impositoque pane, Georgius disserere breviter ac dilucide cœ-  
 „ pit, de Christi Cœna, tormentisque & morte, circiter horæ  
 „ dimidium loqui. Hortatus est autem præcipue; „ Ut, abjecta  
 „ ira, invidia, ac malitia, in animos imprimerent mutuum a-  
 „ morem, ac perfecta fierent membra Christi, qui assidue pro  
 „ nobis interpellat Patrem, ut nostrum sacrificium apud eum  
 „ proficiat in vitam æternam. „ Hæc locutus, cum Deo gra-  
 „ tias egisset, panem fregit, ac singulis particulam ejus porrex-  
 „ it, & vinum pariter, ubi ipse gustasset, omnesque precatus esset,  
 „ Ut

„ Ut memoriam mortis Christi nunc postremum in hoc sacramento secum usurparent: sibi autem amariorem potionem temperari, ob nullam aliam causam, nisi Evangelii prædicationem. Post hæc gratiarum actione peracta, se in cubiculum suum recepit, ac orationi finem reddidit. „

Nec multo post, duo e carnificum numero ad eum a Cardinali missi: quorum alter tunica, e linteo panno, nigra eum induit: alter multos pulveris sulfurei sacculos ad omnes corporis partes adnexuit, atque hoc ornatu amictum, in cubiculum exterius præfecti eductum, ibi commorari jubent. Interea, eodem pene momento, in area ante arcem suggestum ligneum erigitur, pyra extruitur, ex adverso fenestra & propugnacula arcis tapetibus, stragulis sericis, & pulvinis ornabantur, unde Cardinalis, cum suo grege, latum spectaculum e tormentis hominis innoxii caperent, &, velut tam præclari facinoris auctores, gratiam populi captarent. Magna præterea frequentia armatorum, adversus vim externam, aut verius ad ostentationem potentiae, adhibita: machinae aeneae, per totam arcem, locis idoneis dispositae. Inter hæc, tubis clangentibus, Georgius productus suggestum descendit, & ad palum funibus alligatur: ac, vix impetrata pro Ecclesia orandi venia, carnifices ignem subjecerunt, qui pulverem undique alligatum confestim in flammam ac fumum solvit. Præfectus arcis, qui tam prope astabat, ut flammæ afflatu ambureretur, breviter eum est hortatus: „ Ut bono animo esset, „ ac delictorum veniam a Deo peteret. „ Cui ille, „ Hæc quidem flamma corpori, inquit, attulit molestiam, animum vero „ non fregit. At, qui nos ex editiore loco tam superbe despiciat, intra paucos dies non minus ignominiose jacebit, quam nunc arroganter cubat. „ Hæc locuto, funis circa fauces arctius attrictus vocem inclusit. Post aliquot horas, corpore in cineres ignis violentia soluto, Episcopi, adhuc ira odioque furentes, gravissimis poenis propositis, vetuerunt, ne quis pro defuncto oraret. Ex eo, Cardinalis a suo grege magnus haberi, ac divinis in cælum laudibus ferri, „ Ut qui, torpentibus cæteris, unus, auctoritate Proregis contempta, tantum facinus „ perfecisset: qui, populari superbia compressa, totius ordinis „ Ec-

„ Ecclesiastici patrocinium tam fortiter susceperit, ac feliciter  
 „ gesserit. Tales profecto suæ dignitatis vindices superioribus  
 „ annis Ecclesia si habuisset, ipsa nunc aliorum imperiis non  
 „ esset obnoxia, sed, suæ majestatis vi ac pondere, cætera sub  
 „ se omnia contineret. „

§. CVIII. Hac sacerdotum (ita BUCHANANUS pergit) supra  
 modum luxuriante victoria, non promiscuum modo vulgus, sed  
 plerique, genere & opibus illustres, magis irritati quam fracti, rem  
 eo sua segnitie redisse indignabantur, ut præceps aliquid cum peri-  
 culo esset audendum, aut omnia cum ignominia foret patiendum.  
 Jam etiam plures, & apertius erumpentibus vi doloris querelis, de  
 Cardinale tollendo coire, & ad libertatem recuperandam, aut vi-  
 tam projiciendam, hortari. „ quam enim spem dignitatis reliquam  
 „ fore, sub arrogantissimo sacrificulo, eodemque tyranno sævissi-  
 „ mo, qui bello adversus Deum hominesque suscepto, non inimi-  
 „ cos modo, id est, qui aut rem haberent, aut pietatem colerent,  
 „ sed cuicumque esset leviter offensus, eum, velut pecus ex  
 „ hara, suæ libidini mactaret? Qui publice bellum & civile &  
 „ externum alat, privatim meretricum amores nuptiis copulet,  
 „ nuptias legitimas pro arbitrio dirimat, domi cum scortis vo-  
 „ lutetur, foris in cæde innoxiorum & sanguine debacchetur. „

Cardinalis autem, etsi suis opibus non diffideret, tamen, cum  
 non ignoraret, qui habitus esset animorum, qui de se sermones  
 vulgo spargerentur, sibi cogitandum existimavit, de potentia  
 novis incrementis augenda. In Angusiam igitur profectus, filiam  
 natu maximam filio Comitis Crafordiæ despondit, nuptiasque  
 magno apparatu, & prope Regia magnificentia, fecit. Inter  
 hæc, cum per exploratores certior fieret, Anglum, ad infestan-  
 da Scotiæ littora, magnos apparatus navales cogere, ac potissi-  
 mum Ffensibus minari, ipse, ad Fanum Andreæ reversus, No-  
 bilitati, ac potissimum iis, qui maritimos agros tenerent, diem  
 ad conveniendum statuit, ut in commune consularent, quod  
 huic malo remedium esset objiciendum. Quoque id facilius pro-  
 spiceret, decreverat, una cum agrorum dominis, totum littus,  
 hoc est, pene Fisam universam circumire, & loca, pro cujus-  
 que commoditate, communire, aut præsidii obtinere.

In-



Inter alios juvenes nobiles, venit ad Cardinalem Normanus Leslius, Comitis Rothusiæ filius, cujus antea a nobis mentio non semel facta est. Is cum sæpe ante Cardinali fortem & fidelem navasset operam, incidit inter eos contentio de re privata, quæ ad tempus animos nonnihil alienavit: sed ea lite, magnis pollicitationibus inductus, Normanus cesserat. Verum cum, post aliquot menses, ad repetenda promissa redisset, e sermone in altercationem, ac deinde, neutri satis decora, inciderunt convitia: discesseruntque utrinque animis infentissimis: Cardinalis, non quam volebat reverenter tractatus, indignabundus: & alter, velut fraude circumventus, minabundus, & in vindictam pronus ad suos rediit, & intolerandam Cardinalis superbiam eis exposuit. Facile omnes in eadem ejus conjurarunt: &, quo res minus foret suspecta, Normanus cum quinque tantum comitibus Fanum Andreæ ingressus, in consuetum diversorium se recepit, ut ea paucitate cædis consilium dissimularetur. Erant in oppido præterea decem ex conjurationis conscii, qui, alii alio in loco, rei aggrediendæ signum expectabant. Cum hac manu tantum facinus obire est ausus, in oppido pleno propinquorum & clientium Cardinalis. Erant tum, ut in illis regionibus, vere præcipiti, dies longissimi, nempe circiter Maji Nonas: & Cardinalis arcem suam, in usum belli, communicbat, tanta festinatione, ut prope diei noctem in opere continuaret. Igitur, cum diluculo, ad operas intromittendas, aperiretur porta, Normanus e suis in domuncula propinqua duos præmissos in insidiis collocarat, ut, janitore ab eis comprehenso, portæ compotes, signum, quod convenerat, cæteris darent. Hoc pacto, sine tumultu omnes ingressi, quatuor e suis miserunt, qui Cardinalis ostium observarent, ne quis ad eum nuncius perferri posset: alii circa aliorum cubicula missi, qui hominum & locorum notitia freti, ministros nominatim excitent. Eos cum semisomnes sigillatim evocassent, mortem præsentem, si quisquam mutiret, comminati, extra arcem inviolatos sine tumultu eduxerunt. Ita cæteris ejectis, cum soli arce potirentur, qui obsidebant Cardinalis ostium, tum demum pulsant. Rogati, quinam essent, cum sua nomina edidissent, intromissi (promissa, ut quidam

T t

sunt

330 HISTORIA EVANGELII A. 1545.  
sunt auctores, incolumitate,) multis cum vulneribus confi-  
ciunt.

Interea rumor de arce capta per totam urbem spargitur. Cardinalis amici, somno & crapula languidi, sese lente mo-  
liuntur e lectis, & tumultuose, Ad arma, vocantes, ad ar-  
cem accurrunt, cum magnis minis & verborum contumeliis,  
scalas poscunt, & alia, quæ erant ad oppugnationem necessaria,  
comportant. Qui ex arce hæc spectabant, ut repentinum illum  
animorum impetum paullulum retunderent, & ad respectum sui  
furentes revocarent, conclamant, „ Frustra eos tumultuari,  
„ & mortuo feram opem ferre: „ & cum dicto cadaver exani-  
matum oculis omnium exponunt, in illo ipso loco, unde ipse,  
non multo ante, Georgii Sophocardi supplicium tam lætus  
spectaverat. Nec subibat modo animos rerum humanarum in-  
constantia, & inexpectatus eventus, sed multis occorrebat *Ge-  
orgii* illa de illius morte prædictio; multaque alia, quæ sanctissi-  
mus vir ille, non sine divino (ut credibile est) Spiritus afflatu (a),  
ventura præmonuerat, ut brevi securus exitus comprobavit.  
Cardinalis amici & propinqui, ad hoc insperatum spectaculum  
attoniti, celeriter sunt dilapsi.

Re per omnes regni partes divulgata, diversus animorum, pro  
cujusque erga eum amore vel odio, fuit motus, aliis pulcherri-  
mum, aliis nefarium facinus existimantibus. Multi enim, ob  
diversum religionis cultum, vitæ suæ ab eo metuentes: non pau-  
ci ob arrogantiam intolerabilem offensi, non solum factum pro-  
barunt, sed & gratulatum ad libertatis publicæ auctores vene-  
runt: quidam etiam vitam fortunasque cum illis conjunxerunt.  
Aula vehementer percussa, & velut consilii sui parte orbata, de  
sententia eorum, qui aderant, cædis auctoribus denunciant, ut  
intra sextum diem adsint, & vadibus datis caveant, se intra  
diem, qui eis nominaretur, ad causam dicendam in jus ventu-  
ros. Illi cum arcem munitam tenerent, & in ea suppellectilem  
pecuniamque Cardinalis, & Proregis filium primogenitum, ob-  
sidem (ut ante narravimus) Cardinali datum, nec pollicitationi-  
bus hostium, quorum sæpe ante levitatem & perfidiam perspexe-  
rant,

(a) Hæc omnia BUCHANANI l. c. sunt verba.

rant, fidem haberent, nullas conditiones aut mentionem pacis admittebant. Ita eis aqua & igni interdictum est. Hoc pacto res partim minis & inanibus alterius partis promissis, partim alterius diffidentia, a mense Majo ad Non. usque Novembris est extracta. (a)

§. CIX. Sunt verò, ut in Angliam redamus, anno sequenti 1546. Capitula quoque omnia ac Fraternitates, aliaque collegia secularium sacerdotum, qui pensionibus annuis fruebantur, celebrandarum pro defunctis Missarum gratia, in Regis Henrici manus resignata; addita potestate (b) quandocunque libuerit, mandata de iis occupandis, sibi ac hæredibus suis in perpetuum vendicandis, promulgandi. Atque est tum prolixa ad utramvis Domum habita Regis Oratio, cujus brevem hic legere summam juvabit: „ Gratias se habere, Rex agebat, cum pro subsidio ad sumtus bellicos concessio, tum pro „ Billa, quæ illam concernebat capitulorum & collegiorum „ resignationem, ac spondere, omni studio se curaturum; ut „ Ministri sustententur, studia promoveantur, pauperesque subleventur; Mox ipsos experturos, se spei de se conceptæ, „ etiam supra votum, responsurum. Insuper postquam Communes de suo erga ipsos amore, ac certitudine de ipsorum „ erga se fidelitate certiores reddidisset, unicum, ut imposteros corrigerent, monebat; se enim animadvertere, loco „ charitatis & Concordiæ dissidia passim & contentiones invalescere. *Paulina* allegabat verba dicentis, *Charitatem esse benignam, non invidere, non inflari*. Dum verò, unus alium vocat hæreticum, alter alterum appellat Papistam Pharisæum, ubi „ indicia sunt charitatis? Hujus verò mali causam præcipuè Patribus & Doctoribus Ecclesiasticis, adversus se invicem, absque charitate & prudentia Conciones habentibus, imputandam esse, dum alii veteri suo *Mumpsimus*, rigidè nimis adherent, alii novo suo *sumpsimus* nimium tribuant, paucis interea Concionatoribus Verbum Dei sincerè annuntiantibus. „ Quomodo autem vivet in concordia misellus populus, dum

T t 2

„ Con-

(a) conf. THUAN. loc. cit.

(b) BURNET. l. c. fol. 185.

„ Concionatores diffidia ferunt. Se itaque seriò illos hortari, ut  
 „ Verbum Dei pura prædicatione, & vita exemplari annun-  
 „ cient; secus sibi, ceu Dei Vicario, & supremo ejus Ministro  
 „ incumbere, ut abusus istos corrigi curet; quod nisi fecerit,  
 „ inutilem se futurum servum, & perfidum ministrum. Dehinc  
 „ Politicos reprehensione quoque esse dignos, quòd Episcopos  
 „ & Sacerdotes convitiis proscindant, cum potiùs, si quæ in  
 „ illis culpanda essent, Regi id vel ejus Senatui indicare, nec  
 „ de rebus istis tam arroganter judicium ferre deberent. Tam-  
 „ etsi enim Scriptura S. ipsi lingua venacula concesserit, id  
 „ saltem pro informandis conscientiis, atque erudiendis libe-  
 „ ris & domesticis, non ut disceptationes vel convitia adver-  
 „ sus Sacerdotes & Concionatores orirentur, factum esse. Do-  
 „ lere se, tantum Cimelium quale Verbum Dei, adeò profa-  
 „ nari, ut Rythmi & Cantilenæ ex illo formentur; magis verò  
 „ se dolere, quòd homines illi adeò frigide obsequium præ-  
 „ stent, nunquam enim charitatem magis fuisse fucatam, pieta-  
 „ tem nunquam fuisse rariorem, cultum Dei nunquam magis  
 „ fuisse intermissum. Quare se illos obtestari & rogare, ut in  
 „ charitate fraterna, timore & cultu Dei indies proficere alla-  
 „ borent, quòd charitas & unio inter se & illos tantò firmior red-  
 „ datur. Addita tandem exhortatione, ut leges quas ipsi postu-  
 „ laverant, executioni mandari curent, Billas assensu suo regio  
 „ comprobavit, ac Senatum dimisit. „

Eodem hoc anno utrique Reges Galliarum & Angliarum bellorum  
 pertæsi, pacem (a) ineunt, magno cum Principum Germanorum  
 Protestantium gaudio; Ea occasione, Annebaldus Thalassiarcha  
 (*l' Amiral d' Annebaut*) Gallicus in Angliam missus nova de susci-  
 pienda (b) Reformatione consilia suscitavit: Videbatur enim  
 Regibus consultum, ut Missa Pontificia prorsus aboleretur, at-  
 que in ejus locum Communio quædam institueretur Eucharistica.  
 Quid? quod etiam Cranmero tum jam imperatum fuerit, ut,  
 modum quo res omnium optimè posset confici, scripto signa-  
 ret,

(a) Rapin. THOYRAZ. l. c. p. 453—457.

(b) BURNET. l. c. fol. 186. Rap. THOYRAZ. p. 456.

ret, additis rationibus & Sacrae Scripturae locis; Quae formula simulac esset consignata, se Caesari eandem quoque persuasuros in se recipiebant Reges: At verò, qua de causa (a) incertum, totum illud consilium in spongiam incubuit: Atque uti FRANCISCUS qui jam anno superiore in Merindolienfes & Cabrerienfes grassatus fuerat, eodem tempore in Meldenfes (b) vehementer furebat, ita non minus HENRICUS in Reformatos novos sumere spiritus.

Erat Nicolaus *Saxtonus*, Episcopus, primò Sarumensis, deinde Salisburienfis, ex iis, qui à Reformatorum stabant partibus (c), à longo tempore carceri mancipatus (d), non aliam ob causam, quam quod sex illis Articulis Regiis fuerat adversus & veritatem Evangelicam profitebatur, eique inhærebat; Cum igitur in captivitatem jam A. 1539. datus, propter eam cumprimis (e) thesin: „ quod Christi corpus naturale non esset in Sacramento, sed Sacramentum esset signum & memoriale corporis Christi pro nobis crucifixi, „ hoc anno ad rogum condemnaretur; Rex per Episcopum Londinensem & Vigorniensem omnem operam impendere, ut ad palinodiam eum induceret; Neque sanè frustra; Qui enim diuturnos carceres pertulerat, nunc ubi de vita res agebatur, Saxtonus d. 1x. Julii verforiam capere atque suam recantare sententiam, simul fateri, quam in veterem Sacramentarium errorem prolapsus fuisset, à quo jam per eos quos ipsi Rex indulserat, se sanatum agnosceret; Regi proin se ingentes habere gratias, qui ab igne & corporali & æ-

T t 3

terno

(a) In Francisco sufflammationis ejus consilii rationes quærendas esse arguit Rap. THOYRAZ. p. 457. „ Il n'est nullement vraisemblable qu'il ait il véritablement dessein d'admettre aucune Reformation dans son Royaume. . . . Les Cardinaux de Lorraine & de Tournon, ses principaux Ministres, étoient trop animez contre les Protestans, pour qu'on puisse se persuader, que, pendant qu'ils ont été en faveur, le Roi ait pensé sérieusement à abolir la Messe en France. „ Interea tamen Henricum æque minus illi consilio seriò favisse, credibile est.

(b) vid. Hist. Ref. Gall. §. LII. pag. 161. seq.

(c) conf. §. LXXXVI. p. 266.

(d) conf. §. XCIII. pag. 290.

(e) BURNET. l. c. fol. 186.

terno se liberasset; Neque id tantum, sed & certis quibusdam articulis, quibus omne Transsubstantionis portentum explicatur & asseritur, subscribere non est veritus (a), quippe qui & paulò post, cum de Anna Askewa fumeretur supplicium, concionem habuit de Sacramento, & librum edidit pro tuendis, quibus subscripserat articulis, & acerrimus deinceps sub Mariæ regno, admodum tenue licet operæ tulisset pretium (b) Reformationum fuit persecutor.

§. CX. Sed fuerunt tum quoque permulti alii, qui præsentiam corporis Christi in Sacra Cœna, præcipuum fere ex illis sex articulis, de quibus antea egimus, negarent; In hos igitur persecutionis furor sæviit, quorum nonnulli facta recantatione impetrarunt gratiam, alii constantiores, publico sunt affecti supplicio, Inter quos, cum etiam fœmina esset nobili genere nata *Anna ASKEWA* (Askough,) ut ejus memoriam recolamus, abs re non erit alienum.

Fuerat ea nata in ditone Lincolnensi, Patre Viro nobili ac præstante Gulielmo Askewo (c), Equestris ordinis, & habuerat dignam natalibus educationem, ingenium felix & disciplinis aptum, quæ omnia in majus creverunt accedente deinceps divinâ cumprimis gratiâ; Maximo vero ipsius infortunio maritum nacta Pontificiæ religioni addictissimum, non tantum ab eo, simul compererat eam Reformationi favere, domo est ejecta, sed &, Londinum veniens, ob verba nonnulla adversus corporalem in sacramento præsentiam non provide satis prolata, in carcerem est conjecta; Tamen autem, ex eodem, postquam formulæ cuidam (addita tamen hac clausula, *se cuncta hæc credere, quatenus in fide ecclesiæ catholicæ continuantur,*) subscripserat, amici etiam, interposita sponcione pro ea caverant, dimissa fuerat, factum tamen

(a) Articuli leguntur in BURNETI Collectione documentorum ad Volum. I. fol. 140.

(b) Quippe cum, nisi vicariatum Episcopi Eliensis abinde usque ad vitæ finem inde reportare potuerit. vid. BURNET. in Opere ipso fol. 186. conf. STRYPE Memorials Eccles. Vol. I. cap. 47. fol. 353.

(c) FOX in rer. gestar. commentar. fol. 185. & FULLER in Hist. Eccl. Britann. L. V. fol. 186.

tamen est, ut non ita multo post, siue quod nimio opere rebus suis fideret, siue quod Episcopo Londinensi prior illa limitata velut non satisfaceret palinodia, in carcerem iterum compingeretur, quando multis modis ea est exercita, variisque quæstionibus exagitata, quin etiam tormentis excarnificata (a), & tandem ultimo affecta supplicio;

Interea, dum in vinculis detineretur, literis mandavit, quæ in prima Judicum percontatione adversus ipsam dicta aut gesta fuere; Scripsit etiam certamen quod contra hostes veritatis postremum sustinuit, idque præstitit rogatu multorum utriusque sexus fidelium, qui illam, quamdiu in custodia manebat, invisebant, atque ut id faceret ad Dei gloriam & Ecclesiæ utilitatem, impellebant (b); Has igitur literas, & hanc commentationem, ut propter rei memoriam hic inferamus, opportunum erit, ex Johannis FOXI Angli (c), translatione.

Quæ quod ad primam Inquisitionem siue primum examen, ita se habet:

„ Viri fratres ac conjunctissimi in Christo commilitones, ut  
 „ votis vestris ac flagitationibus respondeam; Anno 1545. men-  
 „ se Martio primum in Prætorio ephippiario, ubi adesse ju-  
 „ beor, venit ad me unus è duodecim cognitoribus, qui quæ-  
 „ stionibus exercendis præerant, Christophorus Darius, rogans,  
 „ num

(a) BURNET. l. c. fol. 186. 187. qui & illud habet: „ Quod tor-  
 „ mentis examinata fuerit, extra dubium est, id enim in autographo diarii  
 „ arcis Londinensis ab Anthonio Anthonii conscripti reperi: Foxus verò  
 „ circumstantiam quandam enarrat, quæ fidem superare videtur, quod  
 „ Cancellarius præfecto carceris, ut fiduculas magis tenderet, mandavit,  
 „ præfecto autem id facere recusante, Cancellarius, exuta toga, tormenta  
 „ capessens, tortoris ministerio tanta asperitate perfunctus fuerit, ut ruptis  
 „ pæne artubus, ab ipsa morte parum abfuerit Askewa, ipsa interim ne-  
 „ quicquam consistente, sed inaudita patientia & constantia dolores istos  
 „ tolerante. Ipse Rex, hæc audiens crudelitatem Cancellarii reprehendisse  
 „ ac præfectum excusasse dicitur; Quod si vera sint, quæ Foxus recen-  
 „ set, patet inde, quis sit Pontificiorum genius & quantopere ipsorum re-  
 „ ligio etiam nobilissima pervertat ingenia. „

(b) vid. *Acta & Monim. marty.* Genev. 1560. 4. fol. 141. a

(c) FOX. Comment. rer. gestar. fol. 186. & seq.

„ num crederem sacramentum, quod altari impenderat, re ac  
„ natura corpus esse Domini nostri? Huic vicissim respondi, ro-  
„ gans similiter, ipse mihi ostenderet, quamobrem beatus Ste-  
„ phanus lapidibus olim caderetur? quod quum ille se nescire  
„ diceret: Ita nec ego, inquam, futili quæstiunculae tuae sum  
„ responsura. Secundò, fœminæ cujusdam sermone dicebat  
„ testatum ac confirmatum esse, quæ diceret, ita lætū esse à  
„ me alicubi, quemadmodum Deus in manufactis templis non  
„ habitaret: produxi illi cap. Act. vii. & xvii. ostendens quid  
„ Stephanus & Paulus ea de re reliquissent. Sciscitatur ille, quo  
„ pacto hunc ego locum accepissem? Non sunt, inquam, mar-  
„ garitæ porcis projiciendæ, quibus multo magis glandes quer-  
„ cinæ convenirent. Petit deinde, quur dicerem, malle me ver-  
„ sus quinque in bibliis Dei sacris legere, quam toridem missas  
„ audire in templo? Ita quidem à me dictum esse negavi: haud  
„ tamen propterea, quòd de epistola ac Evangelio minus senti-  
„ rem bene: sed ob hoc, quòd in illis plurimum sentiam ædifi-  
„ cationis, hic verò omnino nihil. Cujus rei Divus Paulus  
„ 1 Cor. 14. idoneus accedit testis, qui ait. Si incertam vocem  
„ det tuba, quis parabit se ad bellum?

„ Pergens tum ille: Dixisti, inquit, si quidem malus ac im-  
„ purus sacerdos sacramentum conficeret, Sathanam id esse non  
„ Deum. Respondi, nunquam id à me dictum esse: sed hoc  
„ affirmasse me. Quisquis esset, aut quacumque vita hujus ad-  
„ minister Sacramenti, id nihil derogare meæ fidei, nec obstare  
„ mihi, quin spiritu nihilominus sumerem corpus & sanguinem  
„ Christi. Quinto loco, quid de Confessione sentirem? interro-  
„ gat: Idem prorsus, inquam, quod Divus Jacobus, qui nos  
„ mutuo peccata confiteri, ac precari invicem monet. Post hæc  
„ ventum est ad librum quem regium nominant, de quo quid ha-  
„ berem animi? requirebat. Respondi, Nihil esse de eo quod  
„ judicarem, quando nondum viderim. Inde à me quærit, an  
„ spiritum Dei haberem? Cui rursus, Quòd nisi habeam, in-  
„ quam, Dei non sum, sed inter adjectos planè numeranda.  
„ Tum ille, Sacerdotem adduxisse se, qui me examinaret, dice-  
„ bat. Moxque sacrificus, qui præsto ad manum aderat, sic in-  
„ cipit,



„ cipit, Primum quid de sacramento altaris dicam ac sentiam,  
„ id scire à me enixè cupere se. At ego silentium excusans, de  
„ hac materia ne quid vellet anxie movere, aut acrius urgere,  
„ rogitò. Neque enim animum esse in hac materia, quoniam  
„ papistam esse pensavi, pluribus verbis cum eo disceptare.  
„ Postremò huc rediit meus percontator, quid de privatis mis-  
„ sis, an post hanc vitam animulis corporibus solutis eas solatio  
„ fore sentiam? Qua de re respondi, Idololatria ac sacrilegio  
„ non carere, si quis eis fidat magis quam sanguine Domini qui  
„ pro nobis mortuus est.

„ Postquam hæc ita acta sunt, demùm ad summum urbis  
„ Prætozem (Majorem vocant nostri) me perducunt. Cui tum  
„ eadem hæc omnia, eodemque ordine percontanti, eisdem &  
„ ego verbis per omnia respondi, quibus sum prius apud eos  
„ usa: nisi quod à D. Prætoze illud mihi objectum est, quod  
„ tamen ab ipsis ortum, à me nunquam profectum fuerat. Id  
„ autem erat ejusmodi, nempe si mus in libum illud consecra-  
„ tum casu incidens corroderet, an Deum ederet, necne? At-  
„ enim hujus ego sententiæ nunquam author fui. Illi verò ejus-  
„ dem modi aliquid sunt à me sciscitati: ad quod verbum qui-  
„ dem nullum respondi, tantum ad eam subrisi interrogationem.  
„ Aderat ibi tum episcopi Cancellarius, qui me sævis castiga-  
„ bat verbis, quòd quum mulier essem, sacras Dei scripturas  
„ recitarem, affirmans, interdictum esse à divo Paulo, ne fœmi-  
„ næ de Scripturis fermocinentur. Ad hoc respondi, Paulinæ  
„ mentis nequaquam ita me ignaram esse, ut nesciam quid ad  
„ Corinth. scribens præcipiat, cap. xiv. ubi prohibet ille *ne*  
„ *mulieres in ecclesia loquantur*, velut in cœtu virorum dogma-  
„ tistas agentes. Ac illico percontata ab illo rogabam, hoc mihi  
„ diceret, quot unquam vidisset fœminas in suggestum conscen-  
„ dere concionaturas? Idque quum se nunquam vidisse fateretur:  
„ Ergo, inquam, noli miseras mulierculas tuo præjudicio onerare,  
„ quas lex absolvit. Cumque iis dominus Prætor me custodiæ  
„ mandabat, à quo tum depoposci, an recipere dignaretur qui pro  
„ me sponderent. Id quum impetrari ab eo non posset, in carce-  
„ rem illico abripior, ubi ad dies xii. nulli amicorum omnium ad  
„ me dabatur aditus.

V v

„ In-

„ Interea temporis venit ad me sacrificus, qui cum manda-  
„ tis episcopi missum se ad disquisitionem meam dicebat, ac  
„ consilii impartendi gratia. At ille, ad interrogationes quam  
„ ad consilia multò proclivior, causam incipit primùm per-  
„ contari, quur in eam venissem custodiam. Ego me ignorare  
„ dicebam. Tum ille, dolendum id sibi quidem videri, si  
„ immerito, præterque causam ea mihi calamitas imponere-  
„ tur. Cæterum, audisse se ajebat, negari à me altaris sacra-  
„ mentum. Quod dixi, inquam, dixi: interrogata deinde,  
„ num crimina apud sacerdotum exonerasset? nequaquam, in-  
„ quam. Tum ille, adducturum se qui confessionem exciperet  
„ dicebat. Respondi, modò ex iis tribus adduceret aliquem,  
„ sive doctorem *Cromum*, sive *Gillamum*, sive aliqui *Hun-*  
„ „ *tyngtonum*, licere id quidem: quoniam horum maximè mi-  
„ hi spectata esset tum pietas, tum sapientia, non quod vel  
„ teipsum vel cæteros contemptui habeam ac fastidio: sed quod  
„ periunde notus mihi non sis. Subintulit posthæc interroga-  
„ tionem ejusmodi: Si hostia, inquit, humi fortè collapsa,  
„ à mure aut bestia alia corripitur, quid ais, bestia illa  
„ Deumne edit necne? Cui ego: Quo labore, inquam, ænig-  
„ ma hoc proposuisti, eodem & ipse tibi solvas licet. Mihi  
„ enim non libet hic respondere quicquam, quando tentatum  
„ hac te venire videam. At enim, inquit, consentaneum non  
„ est, & præter scholarum mores, ut idem simul oppositis &  
„ respondentis partes obeat. At ego, inquam, mulier sum,  
„ scholarum vestrarum rudis omnino & ignara. Quintò rogor  
„ ab eo, an decrevissem in animo, paschate hoc sacram adire  
„ synaxim? Alioqui, inquam, indigna sim quæ inter Christi-  
„ „ nos habear, adeoque letor non parum hunc ipsam diem sic  
„ imminere. Sicque discessit meus ille consiliarius, non sine ver-  
„ borum tandem subblanda quadam coronide.

„ Post hæc die 23. Martii, venit ad carcerem consobrinus meus  
„ Britannus, quærens num vade aut sponcione interposita possem  
„ redimi. Atque inde recta via ad prætorem contendit, petens ab  
„ eo ut honestorum hominum & sponsoium satisfactione facta,  
„ pormitteret è custodia me emancipari. Tum ille, non illubenter  
„ se

„ se quidem dicebat facturum omnia, quò mihi gratificari posset,  
 „ sed rem ejusmodi esse in qua parum ipsius valeret potestas,  
 „ nisi spiritualis fori simul accedente calculo. Suadere itaque, ut  
 „ Cancellarium episcopi Londinensis super ea re compellare vel-  
 „ let, sese enim, ut sine jurisdictione spirituali, carceri me  
 „ mandare non posset, ita nisi ex eadem autoritate sine spiri-  
 „ tuali ministro, me nunc eximere nequaquam posse. Dimissus  
 „ cum hoc responso meus advocatus, rectà Cancellarium petit,  
 „ opem in hac re illius implorans. Cui in hunc modum Can-  
 „ cellarius: Causam permagni esse momenti respondit, cui lon-  
 „ gè inferior ejus esset unius autoritas, nec audere etiam in re  
 „ tanta, ac tali jus suum interponere: Episcopi siquidem pro-  
 „ prium hoc munus esse, ac proinde necessariò accersendam ejus  
 „ huc consensionem, alioqui nihil esse quod solus ipse epis-  
 „ copo possit, audeatve conficere, polliceri id tamen, episco-  
 „ pum eo de negotio conventurum se obnixè & diligenter. Ita-  
 „ que crastino ad se redire jubet, fusius pleniusque de illius tunc  
 „ voluntate auditurum. Breviter, ad diem ac horam indistinctam  
 „ reversus cognatus meus, utrumque pariter convenit episco-  
 „ pum cum cancellario, res denique eò rediit, ut diceret epis-  
 „ copus exituram quidem me ad communicationem, sic enim  
 „ appellabat: dicitque ei horam diei sequentis tertiam pomeri-  
 „ dianam, additque insuper, adhibiturum se colloctioni illi  
 „ viros maxime eos quibus ipsamet potissimum faverem: ut  
 „ omnibus videri posset, quam nullo rigore, nec pro summo suo  
 „ suo jure mecum ageret. Ad hoc vero respondit ille, Nemi-  
 „ nem se scire, cui essem præ cæteris addictior. Imò sunt, in-  
 „ quit episcopus, quos peculiariter sibi præ cæteris eximios ha-  
 „ beat, doctorem *Cromum*, *Gillamum*, *Whitbedum*, & *Hun-*  
 „ *tyngtonum*, hos enim & doctos agnoscit, & sinceri judicii  
 „ homines. Præterea multis verbis instat apud consobrinum  
 „ hunc meum, ut mihi persuaderet, intimos recessus animi mei  
 „ atque latebras omnes liberè audacterque apud ipsum exponere,  
 „ quod si facerem, fidem obstringit suam, nullo pacto id  
 „ mihi vel fraudi vel intertrimento fore, nec quicquam eventum  
 „ mihi in ea disquisitione captiosum. Quin, siquid scrupuli

„ aut erroris esset in quo impingerem, ipse cum suis doctoribus  
„ discuteret, ac consiliis me imbueret rectoribus.

„ Postridie itaque accersita per episcopum hora prima venio,  
„ quum tamen tertia esset constituta. Ubi verò adveni, mag-  
„ num se dolorem capere ex mea hac calamitate dicit, quid au-  
„ tem illud sit, quamobrem ab adversariis accuser: ac porro  
„ quæcunque in animo haberem liberè ac intrepidè illi ut ape-  
„ riam sine omni metu monet, neminem esse qui negotium mihi  
„ ullo de verbo facesseret, quod intra ejus essem parietes dictu-  
„ ra: cui rursus: Quoniam, inquam, celsitudo tua horam mihi  
„ statuerit tertiam ad quam adfuturi sunt mihi advocati, veniam  
„ mihi tantisper flagito abs te dari, quoad illorum expecto ad-  
„ ventum. Quin ergo, inquit, quatuor illos quos antè dixe-  
„ ram, quam primum advocandos censeo, qui huic intersint  
„ auscultationi. Id autem ne faceret rogavi, neque enim opus  
„ esse, eos hoc labore fatigari, quum duo illi viri generosi ab-  
„ undè testes essent idonei, quantum ei negotio sufficeret. Post  
„ hæc episcopus in porticum intus se recipit, ubi advocatum  
„ ad se D. *Spilmanum* jubet omnibus modis apud me instare,  
„ ne quid reticerem, quin palam haberem quæcunque in animo  
„ essent. Ac interea archidiaconum ad me suum mittit, qui  
„ primo mox adventu accusationis à me causam scire petebat.  
„ Id ego ab accusatoribus meis postulandum esse, me prorsus  
„ ignorare dicebam, tum ille erepto mihi libro, quem habebam  
„ in manu. Hic, inquit, talesque libelli huc te calamitatis per-  
„ duxerunt, quapropter ab his vehementer ut caveas, moneo.  
„ Qui etenim hujus libri author fuit in circo Smythfildiano ustu-  
„ latus est. Rogo num probè compertum haberet, quod dice-  
„ ret? Maximè verò, inquit, scire enim se librum esse *Joannis*  
„ *Frythi*. Vide, inquam, an non te pudet tam temerè judicium  
„ ac sententiam de re præcipitare, quam nescias, sanè verò  
„ hæc tam inconsulta & violenta in judicando temeritas, inge-  
„ nium arguit in homine non prudentissimum: simulque expli-  
„ cato libro, ostendebam qualis esset. Atqui putaram, inquit,  
„ fuisse alium, nam in eo nihil potuit reprehendere. Demum  
„ admonitus à me, ne posthac tam præproperus ac inconsultus  
„ in

„ in judicando esse velit, nisi re prius diligenter perspecta, de  
„ qua censura ferenda sit, reliquit me archidiaconus ac abiit.  
„ Inde ad me venit *Brytannus* agnatus meus, unâ cum *D. Haw-*  
„ *lo* jureconsulto, ac quibusdam aliis. Ibi tum episcopus con-  
„ sobrinum meum anxie apud me instare monet, ut sensus animi  
„ mei omnes illi audacter exponerem: idemque insuper pluribus  
„ verbis me hortatur, ut ea in re consiliis amicorum acquiesce-  
„ rem, sibi in eo quod jubebat obtemperarem, nihil quippe  
„ fore periculi. Quod enim mihi esset atque illis supra pollici-  
„ tus, indubitata fide præstaturum se in eo quod diceret, ne-  
„ minem fore qui molestiam mihi ullam exhiberet de his quæ-  
„ cunque apud se dictura essem. Ideoque confidenter apud se  
„ proferre, quæ laterent in animo jubet, respondeo nihil esse  
„ in pectore, quod patefacere, conscientiam (sit Deo gratia)  
„ undique esse sine omni scrupulo tranquillam ac requietam: Hic-  
„ que ille adhibita similitudine. Quemadmodum, inquit, chi-  
„ rurgus peritus ac doctus vulnere malagma adhibere non possit,  
„ nisi cujus latebras ipse atque altitudinem prius ritè accurate-  
„ que explorarit: ita neque ego consilia ægritudini tuæ accom-  
„ modare potero, nisi conscientiam mihi morbum prius aperias.  
„ Dixi rursus, conscientiam meam nulla re mala laborare, sanæ  
„ verò ac integræ cuti emplastrum admove, dementiam videri.  
„ Cogis me ergo, inquit, tuis te verbis premere; dixeras enim.  
„ Quisquis ab impuro sacerdote sacramentum perciperet, *Satha-*  
„ *nam* eum, non Christum percipere. Ita, inquam, non dixi.  
„ Cæterum illud *D. Prætori* ac quæstitoribus dixisse me fateor,  
„ quod & tibi nunc fastura sum, nempe quantumlibet impurus  
„ contingat minister, nihil id obstare mihi, quin spiritu & fide  
„ corpus Christi & sanguis à me percipiatur. Episcopus. Quid-  
„ nam, inquit, hoc habet, quod addis in spiritu? quanquam  
„ age, nolo te urgere nimium. Scit, inquam, tua dominatio,  
„ sine spiritu & fide nulla est sacramenti hujus digna ac saluta-  
„ ris perceptio. Post hæc veniebat, quod dicerem sacramentum  
„ quod in loculo inclusum continebatur, panem esse, nego me  
„ unquam dixisse, verum à quæstitoribus super ea re interrogata  
„ quid sentirem, postulabam vicissim ab illis, quorū lapidatus  
„ fuisset

„ fuisset Stephanus, quod quum illi se ignorare dicerent, nec  
 „ me illis dicturam quod quærent, respondi. Objecit deinde,  
 „ citatum à me esse locum Scripturæ quendam. Nullum, in-  
 „ quam, omnino, præter illum modò, ubi Apostolus Athe-  
 „ nienſibus olim de Deo in templis manufactis non habitante  
 „ respondit, Aët. xvii. Et quo pacto, inquit, tua fides in hac  
 „ sacramenti materia se habet? Credo, inquam, quod me docet  
 „ Scriptura Dei sacra. Ecquid si Scriptura corpus esse Christi  
 „ doceat? Credo, inquam, quicquid jubent sacræ ille literæ.  
 „ Episcopus: Quid autem si non dicat Scriptura esse corpus  
 „ Domini? Sequor, inquam, per omnia Scripturæ docentis  
 „ auctoritatem, huicque aliquandiu immorabatur quæstiunculæ,  
 „ subinde refrixans, atque inculcans, quò id tandem à me aliqua  
 „ ratione eliceret, quod venabatur. At ego semper intra eum me  
 „ circulum continebam, ut quicquid præciperet Evangelicæ  
 „ Scripturæ canon, id me tota fide sequuturam responderim.  
 „ Ibi tum quærebatur. Cur tam parca verborum essem, adeoque  
 „ restricta in respondendo? Siquidem donum mihi intelligentiæ  
 „ datum esse dicebam, sermonis non item: Quid quod Solomon  
 „ nobis laudi id vertit, quod tu criminaris, *mulierem tempe-  
 „ rati sermonis & parci donum esse Dei affirmans.* Prov. xix.  
 „ Dixisti porrò ait episcopus, Missam esse idololatriam. Ego  
 „ id inficior à me dictum esse. Cæterum suscitantibus nuper  
 „ prætorianis, num Missas privatas salutare esse post hanc vi-  
 „ tam animabus à corporibus exsolutis existimarem: idololatria  
 „ dicebam non carere, si quis Missis magis fidat quam sanguine  
 „ Domini, quo redempti sumus, rursusque ille. Quæso, inquit,  
 „ qualis hæc erat responsio? Et si, inquam, non optima fortas-  
 „ sis, nec doctissima, at, quæ satis tamen illorum digna interro-  
 „ gatis videri poterat, præterea sacerdotem quendam ibi tum  
 „ adfuisse dicebam, qui eorum omnium quæ coram prætore acta  
 „ sunt, testis esse potuit. Tum Cancellarius (is enim fuit) ubi  
 „ hæc audit. Certè verò, inquit, hæc ipsa verba apud me at-  
 „ que prætorem, eam habuisse memini. Inter cæteros qui hic  
 „ interfuerunt quæstioni, erat D. Standicius cum ejusdem fari-  
 „ næ sacrificulis nonnullis, qui multa ac sæpius interrogando,  
 „ „ omni

„ omni circuibant via sententiam meam de sacramento clarius  
„ expiscaturi, quos omnes unico hoc responso semper repuli,  
„ ut dicerem, satis de hac re D. Episcopo me respondisse: actum,  
„ quod ajunt, agere nihil opus esse. Standicius confestim susur-  
„ rans cum episcopo, rogat ut mihi liceret planius de eo Pauli  
„ loco sententiam edicere, respondi, Planè adversari Paulinæ  
„ disciplinæ, ut quæ mulier essem, munus ac personam dog-  
„ matistæ in Scriptura interpretanda mihi sumerem, in eo præ-  
„ sertim cœtu virorum doctrina tam excellentium. Post hæc de-  
„ inceps ingerente episcopo aliam criminationem, nempe quod  
„ appellata nuper à quodam, num sacramentum paschali illa ce-  
„ lebritate sumptura essem? viderer rem habere ludibrio; pete-  
„ bam produci mihi accusatores: hoc tamen ille nec velle nec  
„ posse dicebat, verum quum quandam ille consilii impartienti  
„ gratia ad me mitteret, primo verbo papistam illum me ajebat  
„ nominasse, quod neque negabam quidem, persenseram etenim  
„ talem esse eum quem dixeram, cui tamen ad id quod quærebat  
„ æ verbum quidem respondi. Pergens porrò episcopus, acri-  
„ ter me sugillabat, eò quod dicerem aliquando sexaginta fuisse  
„ Lincolnia: sacrificos, qui conjuratis consiliis capiti meo peri-  
„ culum struerent. Neque id etiam negavi: sic enim tum mihi  
„ per amicos significatum est, Lincolnia: esse qui devotis ani-  
„ mis in me conjuraverant, palam etiam minantes nescio quid,  
„ si advenissem. Id simulatque intellexi, propero recta via Lin-  
„ colniam, ibique commoror ad nonum usque diem, certius  
„ quid esset rei exploratura. Interea dum in summo eorum tem-  
„ plo sto, lectitans in sacris Bibliis, advolant nunc bini, nunc  
„ terni, nonnunquam & seni, quasi qui interpellaturi videren-  
„ tur, at iidem nulla emissâ voce, rursus discesserunt. Roganti  
„ tum episcopo, an inter eos nullus ibi sermonem mecum ha-  
„ buisset, unum fuisse ajebat inter cæteros, qui demum pau-  
„ cula mecum verba agitarat. Et quid is tibi tum ajebat? Pla-  
„ nè tam exigui erant momenti quæ diceret, ut memoriam eis  
„ non intenderim. Tum episcopus: Sunt, inquit, permulti qui  
„ Scripturas legunt, vita tamen ac moribus non exprimentes  
„ quæ legunt. Equidem verò, inquam, ô reverende, optarim  
„ ut

„ ut palam fieret omnibus vitæ meæ ac morum contemplatio :  
„ cum certò sciam , neminem esse qui inhonestæ conditionis maculam ullam mihi possit impingere . Si quem ipse noveris qui  
„ possit , rogo plurimum , huc eum coram adductum velis .  
„ Moxque discedens episcopus , dicebat scripto se mandare  
„ velle partem eorum nonnullam , quæ respondissem . Quod &  
„ fecit . Ego verò singula complecti memoriæ haud quibam ,  
„ vel quia tam multa essent , vel quia exemplar mihi ad legendum  
„ non concedebatur . Quæ autem recordari poteram , in hanc ferè  
„ summam tendebant . Scire , ( inquit , ) omnes volo quotquot sunt  
„ mortales , fidei meæ hanc firmam certamque esse professionem ,  
„ quantumlibet mendax fama secus de me pervagatur . Primum ,  
„ quod ego Anna Askeva indubitato credam ac teneam , eos qui  
„ synaxin à ministro quocunque aut quantumlibet impuro percipiant , nihilo minus corpus & sanguinem Christi , re atque  
„ substantia ipsa percipere . Credo insuper hoc ipsum sacramentum , post consecrationem , sive sumatur , aut asservetur , perdurare nihilominus corpus & sanguinem Christi realiter juxta  
„ substantiæ veritatem . Credo denique tum in hoc , tum in  
„ cætera omnia ecclesiæ sacramenta , juxta omnes articulos , ubicunque in catholica Christi ecclesia receptos . In cujus rei fidem Ama Askeva nominis mei atque manus adhibui subscriptionem . Plura in hoc rescripto continebantur , quæ quoniam  
„ exemplar pervidere non licuit , singula mente complecti ac  
„ memoriæ , mandare non potui . Hæc igitur ordine omnia  
„ quum perlegisset , quærit , num iis quæ recitasset , assentiri velim ? Ego verò in hunc respondeo modum , quantum sacra  
„ Dei scriptura permetteret , tantum iis me assensuram esse , itaque hoc ipsum simul annecteret cum subscriptione , efflagito .  
„ Respondet : Doceri se à me non velle in iis quæ ipse agere scribereque debeat . Ac continuo inde in aulam convolat exteriorem , ubi in publica multitudinis frequentia hoc scriptum  
„ recitat , compluribus ibi me hortantibus ut manu subscriberem : affirmantibus porrò , præclarè etiam mecum actum iri si vel sic res posset transigi . Subinfert ad hæc episcopus :  
„ Quod tantum apud se experiar favoris , non id tam mea causa  
„ fieri ,



„ fieri, quam amicorum, intelligere autem se, ex illustri ac  
„ generosa me ortam familia, atque amicos habere conspicuo  
„ splendore viros, quibus hoc deberem ferre acceptum benefi-  
„ cium. Ad hæc verba interfatus est *Christophorus* quidam D.  
„ *Denei* famulus: Atqui, inquit, tuum erat, ô Episcopo, Dei  
„ causa potius quam hominum hoc ei consulisse beneficium.  
„ Confidens deinde episcopus scriptum mihi tradit, mandans  
„ ut ei subscriberem. Subscripsi itaque in hanc quidem formu-  
„ lam, *Ego Anna Askeva credo omnia quæ in fide ecclesiæ ca-*  
„ *tholicæ continentur.* Quod ubi vidit ille, offensus non pa-  
„ rum iraque inflammatus in cubiculum intus quantum potest  
„ irrumpit. Nec mora consequitur, è vestigio dominus *Brytan-*  
„ *nus*, deprecans per sacra omnia celsitudinem ipsius, parceret  
„ iracundiæ veniamque mihi ejus tribueret ignoscentia.

„ Respondet ille, Mulierem quidem esse me, nec animum  
„ ipsius quicquam fefellisse. Tum alter: Verum quidem hoc  
„ affirmat, adeoque me ut scēminam æstimare, ne muliebrem  
„ sensum meum excellenti sapientia ipsius metiri velit.

„ Post hæc subingressus ad eum doctor *Weston*, causam ex-  
„ ponit cur adderem illud de ecclesia catholica, eam fuisse quod  
„ nescirem ejus factam superius fuisse mentionem. Demum vix  
„ multa prece ab eo impetratum est, ut rediret denuò nomen  
„ meum ac fidejussorum excepturus, quorum alter erat D. *Bry-*  
„ *tannus*, alter D. *Spilmannus*, è juristarum collegio *Graio*, quod  
„ appellant. Hæc ubi perfecta essent, sperabamus mox futurum  
„ ut cum hac transactione sponcioneque accepta ilico dimittere-  
„ mur, juxta juris æquitatem. At episcopus id concedere mi-  
„ nimè volebat, iterum me relegans in carcerem, in sequentem  
„ videlicet diem. Postera deinceps luce in ædem prætorianam  
„ vocor, ubi nihil etiam perfectum est, nisi quod scriptum il-  
„ lud duntaxat episcopi ut antè proferebatur: quo perlecto, in  
„ custodiam denuò remittor. Jussitque sponsores postridie in  
„ æde divi Pauli comparere, quod & factum est. Nec multum  
„ absuit quin & ibi iterum fidejussores meos re frustrata dimi-  
„ sissent, ed quod nomine alterius scēminæ, cujus neque vitam  
„ neque causam habebant cognitam, pro ipsorum libidine sese

„ obstringere recusarent. Demùm post multa ultrò citroque  
 „ agitata, interposita fidejussorum satisfactione ac fide, qua me  
 „ producere, si res ita ferret, tenebantur, è custodia restitutor  
 „ in libertatem. „

§ CXI. Enimverò, cum ea paulo post denuo in captivitatem  
 daretur, non minùs varias ad amicos exarare literas, inter quas &  
 hæc (a): ANNA ASKEWA amico cuidam: „ Intelligo, chare  
 „ in Christo frater, nondum plene tibi satisfactum esse in causa  
 „ cœnæ Dominicæ, èd quod dixerit Apostolis Dominus, *Ac-*  
 „ *cipite, comedite, Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradi-*  
 „ *tur.* Christus verò in eo exhibendo pane id voluit, externum  
 „ ob oculos proponere sacramentum, ore quidem sumendum,  
 „ cujus admonitu in fidem passionis suæ pro populo obeundæ  
 „ pleniorum perduceremur, ac salutis inde in internas animas  
 „ nostras propagandæ. Cujus quidem salutis ac incomparabilis  
 „ beneficii relictus est nobis panis pro monumento ac sacramen-  
 „ tali communione: in qua participanda gratos nos illi pro ne-  
 „ cessaria redemptionis nostræ gratia præberemus. Sic enim  
 „ Dominus ipse sequentibus verbis nos admonet, inquit, *Hoc*  
 „ *facite in commemorationem mei,* additque insuper, *Quotiescum-*  
 „ *que de pane hoc ederitis, aut biberitis de calice,* Lucæ un-  
 „ undecimo: item prioris Corinthior, undecimo capite. Nam  
 „ alioqui fieri fortasse posset, ut oblivio nos tantarum rerum  
 „ caperet, ac ingratitude etiam sequeretur, retulerit non parum,  
 „ ut communibus votis divinam imploremus clementiam, ut ve-  
 „ ram hujus mysterii cognitionem, ac mentem Spiritus sancti  
 „ nostris inserat pectoribus. Litera etenim, ut docet beatus  
 „ Paulus, occidit: Spiritus autem vivificat, posterioris Corin-  
 „ thiorum tertio cap. Perpende etiam atque etiam caput Joannis  
 „ octavum, ubi ad fidem omnia referuntur, item epistolæ ad  
 „ Corinthios prioris caput quartum, ubi sub finem capituli re-  
 „ peries, ea quæ videntur, temporaria esse: quæ autem non vi-  
 „ dentur, æterna; &c. Præterea capite ad Hebræos tertio, in  
 „ hæc verba leges, quod Christus non tanquam servus, sed fi-  
 „ „ lius

(a) Hanc eandem nobis conservavit idem ille FOXUS l. c. conf.  
*Acta Martyrum* in 4. Lib. IV. pag. 146. seq.

„ lius erat in domo sua, quæ domus sumus nos, non templo-  
„ rum parietes: si fiduciam & gloriam spei usque ad finem fir-  
„ mam retineamus. Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus,  
„ Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra,  
„ &c. Psalm. 94.

„ De concaptivis meis, quod postulas, tuo in eo desiderio  
„ satisfacere non habeo, quorum examinationi ipsa non interfue-  
„ rimi. Ad meam verò quod attinet, sic res habet: Primum ante  
„ consilium perducta, atque interrogata à D. *Kymo*, respon-  
„ deo jam satis animi mei sententiam, D. *Cancellario*, quod ad  
„ eam rem attinebat, explicatam à me esse, ac teneri. At illi  
„ satis id quidem esse denegabant, Regis eam esse voluntatem,  
„ ut etiam ipsis quid sentirem in ea re exponerem. Contrà verò  
„ id me facturam prorsus negavi, quin si ita Regi videretur,  
„ me coràm audire, cupidè lubenterque id facerem. Rursusque  
„ illi minimè id æquum esse dictitant, Regis otium mea causa  
„ meique similitum perturbari. Respondeo, Solomonem quon-  
„ dam inter sapientissimos reges meritò censeri ab omnibus, qui  
„ quum duarum inter se dilitigantium pauperularum causam  
„ audire ac cognoscere non dubitaret: nihil me Regiæ diffidere  
„ pietati, quin peræquè & me humiliter & fideliter subjectam  
„ illi ancillam sit auditurus. Exquirenti deinde meam de sacra-  
„ mento Eucharistiæ opinionem D. *Cancellario* in hæc verba re-  
„ spondeo: Fidem meam ac sententiam hanc esse, quoties in  
„ Christiano sim cœtu, sacramentum corporis & sanguinis me  
„ sumere in passionis Dominicæ memoriam, simulque cum gra-  
„ tiis juxta sacram eam institutionem peractis, fructum quoque  
„ salutiferæ ejus passionis participare. Jubet tum *Wintoniensis* me  
„ simpliciter, citraque circuitiōnem omnem, in alterutram re-  
„ spondere partem. Cui ego, Novam me recinere cantionem  
„ Domini in terra aliena non posse dicebam. Ibi episcopus figu-  
„ ratè me atque in parabolis loquutam dicebat. Nempe sic qui-  
„ dem maximè aiebam ei convenire, namque si syncerè ipsi quod  
„ res esset enunciarem, nequaquam haberet dicenti fidem. Tum  
„ ille me Psittacam appellitare. Ego non verba solum illius,  
„ sed & quæcunque porrò in me strueret, æquo atque etiam lu-

„ benti animo perpeti velle dicebam. Ibi verò multis me con-  
 „ vitiis onerant consiliarii, quod ad eorum videlicet interrogata  
 „ renuerem explicatè respondere, quanquam necdum aliquid  
 „ ego vicissim pro mea defensione proposuissem. Verùm singula  
 „ hic referre quum tam multa fuerint, neque attinet, nec paucis  
 „ id fieri poterit, quippe horis non minus quinque me detinue-  
 „ runt. Post demum multam disceptationem à protonotario con-  
 „ filii, inde ad edes D. *Garnisæ* deduci jubeor. Postridiana  
 „ luce, pro conventu rursus senatorio, ubi sistor, contendunt  
 „ à me ac urgent vehementer, ut fidem meam clarè de sacra-  
 „ mento edisseram: respondeo dictum hac de re quantum à me  
 „ dici posset. Post deinde sermones aliquot, secedere me seor-  
 „ sum jubent. Nec multò post accedunt ad me D. *Lyffus*, D.  
 „ *Esseniensis* & *Episcopus Wintoniensis*, seriò solíciteque mecum  
 „ agentes, ut sacramentum confiterer, carne, sanguine & ossi-  
 „ bus corpus esse Christi. Tum ego D. *Parro*, & D. *Lyffo* di-  
 „ cebam, turpe dictu, id se mihi suadere, quod ipsorum con-  
 „ scientia aliter habere non ignoraret. Cui tum illi responden-  
 „ tes, cupere se hoc modo ajebant, benè ut sint omnia. Tum  
 „ *Wintoniensis*, velle se ajebat familiarius mecum agere: Sic,  
 „ inquam, Judas quum Christum esset proditurus. Petebat tum  
 „ episcopus, ut seorsum me conveniret, at ego id recusabam. Cur  
 „ non, inquit ille: Quia, inquam, in ore duorum aut trium  
 „ stabit omne verbum, ut Dominus cap. Matthæi decimo octa-  
 „ vo, & Paulus secundæ ad Cor. xiii. Inde cœpit rursus Can-  
 „ cellarius meum de sacramento judicium rimari, quem ego  
 „ iterum, quousque in utramque partem claudicaret, rogabam.  
 „ Illud, inquit, ubinam habes? Tertio, inquam, Reg. xviii.  
 „ Moxque discedente illo, dixit episcopus, me combustum iri.  
 „ Cui rursus, Evolvi, inquam, ac revolvi Scripturas omnes,  
 „ nunquam tamen hætenus comperire licuit Christum aut Apo-  
 „ stolos quenquam dedisse neci. Age, age, Dominus vos mi-  
 „ nasque vestras eludet ac enervabit. Psal. ii. Postquam verò  
 „ inde concedere me jusscrunt, advenit ad me doctor *Coxus*, &  
 „ doctor *Robinsonus*. In summa inter nos convenire: satis non  
 „ potuit. Moxque illi scriptum quoddam de sacramento con-  
 „ cin-

„ cinnabant, hortantes ut manu ei subscriberem, quod ego ta-  
 „ men renuebam. Post id die sequente Dominico graviter peri-  
 „ culoseque ægrotabam, nihil minus quam de salute sperans. Ea-  
 „ que causâ expetebam mihi adduci Latamerum ut convenirem:  
 „ minimè tamen concedebatur. Demum in summo ægritudinis  
 „ periculo in carcerem Neopylum traduci iussa sum, usque adeò  
 „ ex infirmitate languens, ut nunquam aque graves in vita do-  
 „ lores senserim. Dominus te in veri cognitione corroboret. Ora,  
 „ ora, iterum atque iterum ora. „

Neque autem hæc, neque alia ejus vel scripta vel dicta præ-  
 clara (a) vel sufflaminare inimicorum consilia, vel Regis iram  
 avertere, vel obicem ponere poterant quò minus ad ignem con-  
 demnata, supremum subiret supplicium: Dicto igitur supplicii  
 die, in forum equinum producitur, sella quidem fulta, quoniam  
 pedibus ipsa incedere præ tormentis haud potuit: Sic igitur ad  
 palum perventum est, ubi catena ferrea per medium reducta  
 corpus affixam tenebat. Præparatis jam rebus, quæ ad incen-  
 dium pertinerent (b), tandem ei allatæ regis literæ, quæ veniam  
 revocaturæ vitamque offerrent, proponebantur, quas illa tantum  
 abest, ut amplecteretur, ut ne aspicere quidem sustineret: Ad-  
 hibebatur & *Shaxtonus*, qui, publicè cum recantasset, simul &  
 ipsam reflectere ad suam levitatem longa oratione satagebat, cui  
 non minus fortiter illa tamen reclamabat: Sicque tot exercita  
 molestiis, tot perfuncta tormentis, finito longo agonum cursu,  
 sacra Dei victima flammis circumdata obdormivit in Domino  
 A. 1546. singularis constantiæ vel laudem relinquens posteris,  
 quam admirari possent, vel exemplum, quod debeant imitari.

Erant in eodem rogo cum illa impositi pariterque exusti Ni-  
 colaus *Belenianus* (c) quidam ex comitatu Salopiensi Sacerdos:

X x 3

Johan-

(a) Horum quædam, ex quibus & ingenii vigor, & doctrinæ puritas &  
 fidei constantia usque ad extremum vite halitum imperterrita, colligi potest,  
 à Joh. FOXO Commentariis rerum gestarum sunt inserta, & à Joh. CRI-  
 SPINO relata inter *Acta & Monumenta Martyrum* loc. cit. fol. 147-150. b.

(b) FOXUS l. c. conf. STRYPE Memorials Eccles. Vol. I. cap. 51.  
 fol. 387. 388.

(c) Act. & Monim. Martyr. l. c. fol. 150. b. 151.

Johannes *Adamus* vestiarius & Johannes *Lacellus*, Vir & genere & virtute nobilis, tum etiam ex aula & familia Henrici Regis, idem ille (a), qui Regina Catharinæ Houwarthæ libidines primus detexerat, eaque propter Pontificiis exosus; His omnibus qui vitæ potius, quam bonæ conscientiæ iacturam facere malebant, non infeliciter accidebat, quod in communione Annæ Askewæ supplicio afficerentur, siquidem hujus exemplo ac oratione animati (b), viri licet per se & fortes & alacres, etiam majoris consolationis robur accipiebant, verbisque illius pariter atque exemplo ad intrepidam constantiam & omnem exuendam formidinem incitati, mortem oppetierunt.

§. CXII. Neque id satis habuerunt, qui istic Romanarum partium erant Duces. Nam ea occasione spem (c) denuò perdendi & opprimendi Archiepiscopi Cantuariensis haud exiguam sibi fecerant. Apud Regem enim iactabant, „ frustra puniri „ plebejos, nec unquam extinctum iri damnatam Hæresin, quam „ diu præcipuus illius Fautor & Adjutor non superesset modo, „ sed & in maxima dignatione ageret. „ At Henricus, qui amplissimam de optima Cranmeri fide, & vera animi integritate opinionem conceperat, etiam tum eum incolumem, ringentibus inimicis præstitit. Rem omnem enarrat ex Parkeri Antiquitatibus Britannicis in Vita Cranmeri, BURNETUS; Accusatum scilicet denuò Cranmerum, atque id jam à Rege fuisse obtentum, ut si causæ satis graves adversus ipsum afferrentur, in Turrim (*the Tower*) conjiceretur; Tum verò Regem ejus conspirationis novæ rationem omnem Cranmero aperuisse, ipsique, cujus integritati alioquin facile insidias struere potuissent adversarii, „ luberrimum dedisse consilium, ut equidem in Senatum citatus „ compareat, atque non tam ad objecta crimina respondeat, quam „ potius provocet ad Muneris & Officii sui dignitatem, qui cum „ ipse Supremi Consilii membrum esset, non è vestigio ita ad carcerem sit pertrahendus, ubi vel maximè rerum quarundam ac- „ cusa-

(a) BURNET. l. c. fol. 187.

(b) *Acta & Mokim. Martyr.* fol. 151. a.

(c) PERIZON. *Histor. Sec. XVI.* pag. 314. BURNET. l. c. fol. 187.

„cusaretur; Esse enim cum maximè justum & æquum ut eadem  
„saltem ratione secum agerent, qua ipsi in pari casu constituti  
„cuperent ut cum ipsis ageretur, utque adeò prius in re tanti mo-  
„menti explorarent omnia, sibi que respondendi copiam facerent,  
„quam ad carcerem pertraherent: „ Id si recusarent, tum ipsi  
provocandum esse monebat Rex, ad Regem, qui vel ea propter  
consilio tum interesse nollet; si vel ita tergiversarentur, dato  
ipsi de digito suo annulo sigillari, hunc ut ipsis in Regii favoris  
signum ostenderet, imperat, eumque ita probe instructum à se  
dimittit: Neque sanè horum quidpiam negligere Cranmerus:  
Is enim, cum summo mane (a) in jus vocaretur, nullo amplius  
metu perterritus comparebat, neque tamen statim intra Curiam  
intromittebatur, sed in Aulæ atrio constitutus linquebatur; Id,  
cum Regis Medicus Cranmeri fautor & amicus animadverteret,  
indignabundus is statim adire Regem, atque „nunquam se vidisse  
„ait quicquam magis inusitatum, Regni Primatem ante Curiam fo-  
„res inter famulitia constitutum; „ Rex statim per nuncium, ut  
eum intromittant, imperat; Tum verò hostes ejus de sparsis ad-  
versus ipsum rumoribus multa referunt, & quam unà cum facella-  
nis suis cunctarum in Ecclesia Anglicana hæresium auctor habeat-  
ur atque fautor: Cranmerus illis fidenter respondet, ea quæ à  
Rege edoctus erat; Consiliarii in accusatione persistunt. Archi-  
episcopus se dolere profitetur, quod in re tanti momenti, præ-  
cipiti adeo consilio secum agere velint ii, quorum focius tamen  
erat atque collega, ut ab illis provocare cogatur ad Regem, cu-  
jus sigillarem simul ostendit annulum: arrhabonem voluntatis ac  
favoris regii. Attoniti omnes, ad Regem se conferunt, qui rei  
indignitate commotus, eos acriter objurgare, atque interpositio  
„juramento testari, se fideliozem non habere, nec sibi cariorem  
„ministrum quam Archiepiscopum (b), neque se passurum unquam,  
„ut huic tanta tamque iniqua injiceretur molestia, quin potius  
„esse graviter animadversurum in eos, qui vel vi vel arte tale  
„quid molirentur; „ Sic igitur servatus à Rege, supplicium quod  
ipsi parabant inimici, evasit Cranmerus:

## §. CXIII.

(a) BURNET. l. c. fol. 187. 188.

(b) BURNET. l. c. fol. 188.

§. CXIII. *MAJORE* autem cum periculo conflictata est Regina, *Catharina PARRIA*: Cum enim, Rex (ut erat morosi & iracundi ingenii, quod malum per ætatem ingravescentem & per corporis obesi variisque doloribus allekti impotentiam auctum, ac adulationibus ita penitus corruptum erat, ut contradicentem neminem ferret) indignaretur, quod studiosius (a) causam Protestantium apud se in sermonibus sæpe ageret, idque certo quodam tempore, cum Regina à Rege nonnihil offenso discessisset, Wintonienſi Episcopo declararet;

Is protinus, ne hanc elabi sibi pateretur occasionem perdendi & opprimendi si pote Catharinam, Reformatorum partibus adidictiorem, confestim id agere cum Cancellario, nec quicquam omittere eorum quæ animum Regis jam exulceratum adversus Reginam inflammare magis possent & exacerbare, congestis admodum variis in eam criminibus, „quod v. g. summa fautrix fuisset atque patrona Annæ Askewæ (b), modo ob Hæresin exuſtæ „quod ejus Paratus aulicus, atque Fœminæ Nobiles, quæ Reginæ „erant à cubiculo, non minores essent hæreticorum fautrices, quod „Regina pariter atque ejus pedissequæ etiamnum hæreticos fovēant libros, quodque adeò non tantum hæreseos, verum etiam „perfidia possent accusari etſim. „ Certè eousque res protracta est, ut jam articulis adversus ipsam formati & à Rege signatis, in maximo vitæ versaretur periculo, parumque abesset, quin in Turrim, dato jam imperio, & suscriptionis auctoritate firmato, fuisset conjecta: At verò, ne id tamen in sempiternum Henrici opprobrium fieret, divina cavit Providentia. Cum enim Cancellarius ex improvſo Scriptum illud Regis manu notatum è sinu, in quem id recondiderat, perdidisset (c), à quodam Reginæ amico illud sublatum, Reginæ fuit traditum.

Quænam verò tum Reginæ, Regis manum intuenti, mens fuerit, facile conjici potest: Interea tamen, animum non abjicere nec morari, quin ultro potius adire Maritum, ejusque effrenatos impetus si fieri posset moderari, atque occasionem, quam ille mox dabat,

(a) PERIZON. l. c. p. 315.

(b) BURNET. l. c. fol. 188.

(c) Rapin. THOYRAZ. l. c. p. 463.



dabat, arripere de controversiis religiosis agendi; Quando inter alia respondisse fertur Regina; „ Mulierem in prima rerum creatione Viro fuisse subjectam, ac quoniam Vir creatus, „ fuisset ad imaginem Dei; mulier autem ad imaginem viri, „ ideo conveniens esse, ut viri instruant uxores suas, uxores „ verò decere, ut à viris discant; sibi autem præ ceteris, ut à „ Rege insigni eruditione ac prudentia prædito, erudiat opus „ esse: „ *Non sic per sanctam Mariam*, inquit Rex, *Tu es insignis Doctor, tu apta es ad me erudiendum, nec indiges ut à me instituaris*: Respondet Regina, „ nunc demum se animadvertere, „ quod libertas qua sæpe in familiari colloquio fuerat usa, in „ malam sumatur partem, cum tamen non alio id fecerit consilio, quam partim, ut tempus terendo dolores Regis mitigaret, „ partim ut ab ipso erudiretur, à quo se jam quamplurima didicisse (a), grata profitebatur; „ Ad quæ, Rex, *Hæc si ita se habent, nos sumus reconciliati*, protinusque eam amplexus, cum constantis amoris pollicitatione eam in pristinam recepit gratiam: Postridiè igitur, cum ignarus animi in Rege mutati Cancellarius, qui præcipuus fuerat in Regina insimulanda Gardinerio adjutor, cum XL prætorianis advenisset, ut eam in Turrim abduceret; Rex tum forte cum Regina, quam ad se venire jusserrat, in horto obambulans, ubi Cancellarium cum suis adventantem videt, paulo se à Regina proripere, atque hominem adire, quem indignabundus ita increpuit, ut etiam post verborum quorundam reciprocationem auditus fuerit dicere; *Nequam, stulte* (b), *bestia*, sicque pudore suffusum cum jurgio atque conviciis rejectum è conspectu suo discedere jussit; Innocentem verò Reginam, Regis iram quodammodo sedare conantem monuit, non esse, quod pro Cancellario intercederet; Ut non sine provido Numine tum, à summo, quod imminebat periculo, liberata fuerit atque conservata Regina, elusis adversariorum, atque pæne in ipsorum capita redundantibus consiliis.

Certè *Gardinerius* ab eo tempore in conspectum Regis venire non est ausus, atque à Consiliarii dignitate remotus, nunquam,

Y y

licet

(a) Rapiu. THOYRAZ. l. c. p. 463. 464.

(b) BURNET. l. c. fol. 189.

licet eam humiliter ac submisſe quæſierit, regiam impetrare potuit gratiam: Cumprimis autem in *Norfolkium* (a) Ducem, præcipuum illorum, qui Romanas tuebantur cerimonias, & ejus Filium Comitem *Surreum*, detenuit mox ultima Regis ſævitia; Surreus iſte altos ſpiritus pectore conditos gerebat, ſequè inſolentius & arrogantius efferebat, graviffimumque in Seymourios conceperat odium, quod cum bello in Flandria (b) contra Gallos præfeſtus fuiſſet, atque ex ſententiâ Henrici minus feliciter rem gereret, ſucceſſorem acceperat Seymourium. Indigniſſime id tulerat, & minas aliquando ſuſpicioſis verbis jactaverat in ipſum Regem, ut ferebatur, certè iram in Seymourios maniſeſtis declaraverat indiſciis:

Credebatur etiam poſt mortem Regis (c), quæ in ſingulos ferè dies, propter immodicam corporis pinguedinem, & virulentam inflammationem in crure herpetis expectabatur, majora privato meditari.

Ergo his talibus prætextibus arreptus & die XIX. Januarii 1547. (juxta Anglos 1546.) capite eſt truncatus. (d)

Pater fuerat ſemper inter proximios Regis, eſque diligenter ac feliciter in rebus etiam maximi momenti, & inprimis in cauſa contra Pontificem, licet ab emendatis ſacris eſſet alieniſſimus, inſervierat.

Et tamen, licet omnia tentaffet ad ſervandam ſibi vitam, eaque gratia etiam, reum ſe omnium quæ volebant inimici, ſuo chirographo conſeſſus eſſet, nihilominus damnatus fuit ſolemniter à Parlamento, dieſque ſupplicii jam conſtitutus erat.

Sed REX eadem nocte, quæ diem illum antevertebat, die quinto ſcilicet Kalendarum Februarii deſecit, & fatalem multis efflavit animam ætatis anno 56. Regni 38. ſicque omne imperium Filio reliquit unico, EDUARDO ſexto, cujus in Reformationem, ac purioris doctrinæ pariter atque diſciplinæ reſtauratio-

nem,

(a) BURNET. 1. c. Rap. THOYRAZ. 1. c. p. 464. PERIZON. Hiſt. Sec. XVI. p. 316.

(b) PERIZON. Hiſt. Sec. XVI. p. 316.

(c) BURNET. 1. c. Rapin. THOYRAZ. p. 464.

(d) THOYRAZ. 1. c. p. 468. 469.

nem, merita fuerunt immortalia, atque omni laude majora. Quae de re, ut carptim quaedam adhuc referamus, operæ judicamus pretium.

§. CXIV. Moriens scil. Henricus, EDUARDO, puero novenni ex Seymouria suscepto, tutores testamento dederat sedecim, atque in iis *Eduardum* Herfordiæ Comitem Seymouria fratrem, *Eduardi* avunculum, quem paulo ante Ducem *Somersetensem* creaverat, Virum probum & fidum (a), & cui à reliquis tutoribus is honor est habitus, ut, cum summa potestas penes eum esset, *Regis* ac *Regni Protector* vocaretur, ad quem, interea dum Rex minorænnis erat, Legati exterarum gentium sua desideria referrent.

Hic, quod emendatam doctrinam amplecteretur (b), auctor fuit Eduardo Regi, ut statum Religionis in Anglia immutaret administro Thoma Cranmero Archiepiscopo Cantuariensi; Neque sane Rex in mora erat, quippe qui supra ætatem fortunamque, jam tum non solum bonas artes edoctus, verum etiam Reformatae religionis præceptis imbutus erat, quæ summa cum fide indiderat Richardus Coxius (c) Vir Doctrina & vitæ sanctitate celeberrimus, & cui Juventus ejus erat concredita: Nec adeò mirum, quod is jam die 7. Februarii 1547. (1546. juxta Anglos) novo instrumento, Cranmero pro Archi-Episcopatus continuatione signato, inter alia demandaret, ut omne officium suum juxta Evangelii normam (d) perageret, neminem verò indignum ad sacrum Ordinem admitteret, hac addita clausula; „ Nam ut „ maxime compertum cognitumque habemus morum omnium & „ maxime Christianæ religionis corruptelam, à malis pastoribus „ in populum emanasse, sic & veram Christi religionem vitæ- „ que & morum emendationem à bonis pastoribus iterum de- „ lectis & assumtis in integrum restitutum iri haud dubie spe- „ ramus. „

Y y 2

Equi-

(a) THUAN. Hist. lib. III. c. V. fol. 104. conf. BURNET. Tom. II. fol. 3. qui & inter Documenta fol. 60. ipsum Institutionis diploma affert.

(b) vid. STRYPE Memorials Ecclesiastical Volum. II. c. 1. lib. I. c. 2. fol. 16. & RYMER Tom. XV. fol. 179.

(c) NICHOLS: in apparatu ad defens. Eccl. Angl. p. 6.

(d) vid. BURNET. in Document. ad Tom. II. Lib. I. fol. 57.

Equidem Protector jam inde à principio æmulum habebat Cellarium, Comitem Southamptonium (a), qui & ipse inter Tutores Regis ab Henrico erat nominatus, sed, quanto magis ille Romanis sacris favebat, tanto magis Protector palam Emendata fovebat, & tanto arctius se Archiepiscopo Cantuariensi jungebat; Ut horum auctoritate ac ductu potissimum, quidquid supererat in sacris emendandum, magnis & citatis passibus, sed per partes tamen, consummatum tandem fuerit;

Suntque adeò jam primo Regiminis anno, abrogati penitus atque antiquati, sex illi Articuli (b) famosissimi ab Henrico Patre, in Reformationis ulterioris obicem & offensionis lapidem positi; Deinde & Secundæ Reformationis liber, Edicto publico sublatus est, unà cum omnibus Henrici Regis de Religione decretis: Inter quæ & duo erant contra Lollardos (quo nomine isthic appellabantur olim, qui Wiclefi, dein etiam, qui Lutheri doctrinam sequebantur) quippe quæ & eodem illo Edicto penitus obliterabantur.

Neque id tantummodo, sed & Imagines, quæ quid offensæ præbebant, templis ejectæ, & quæ in parietibus erant depictæ sunt abolitæ, substitutis (c) in ipsorum locum Dictis quibusdam Sacræ Scripturæ, quibus & doctrina purior & disciplina sanctior commendabatur. Quid? quod etiam Crucifixi imago eundem sortita fuerit exitum, in cujus locum varia tum Regis appendunt insignia (d), circa quæ varios etiam Bibliorum locos scripserunt.

Pompeæ sacrorum circa templa prohibitæ. Homiliæ idoneæ  
Ec-

(a) PERIZON. Hist. Sec. XVI. p. 402. seq.

(b) FOX. Rer. in Eccl. gestar. comm. fol. 712. conf. BURNET. T. II. fol. 26.

(c) BURNET. Tom. II. fol. 6.

(d) BURNET. ib. c. fol. 7. cf. STRYP. Tom. II. Lib. I. fol. 33. 34. ubi traditur, quam populus Portsmouthiensis in eo cumprimis singulari rem ostenderit fervorem, cui Gardinerus nequicquam se opponere fuerit conatus;

Ecclesiis datæ. (a) *Erasmiana Novi Testamenti Paraphrasis in Anglicum versa sermonem* (b), & simul cum Libris divinis in ædes sacras singulis in parœciis reponi iussa.

Quin & sanxit Parlamentum, ut pariter omnes, etiam Laici, Eucharistiam sub vino æque ac pane (c) perciperent; Missas autem privatas omnes (d) abolevit, eaque omnia decrevit, non ut Regi Puero, aut Protectori, se accommodaret, sed sua sponte, & quasi certatim inter se, utrumque Populi Concilium.

Equidem Gardinerus & Bonnerus his omnibus palàm obfistere, & ille quidem majore, quam unquam alias, constantia causam suæ religionis tunc agere, atque acerrime contendere, nihil ex iis quæ Henricus sanxerat, quæque veterem concernerent religionem, mutari aut novari debere (e), dum minor natu Rex esset; sed fuerunt irrita tum ejus conamina, tametsi Regis Soror, Maria, Catharinæ Arragoniæ Filia, suam quoque interponeret auctoritatem ac haud parum Reformationi obniteretur, eamque impedire conaretur.

Y y 3

In-

(a) BURNET. l. c. fol. 18. conf. NICHOLS. defens. Eccl. Angl. P. II. c. 14. p. 326. qui refert, quam summa cura ac diligentia eas confecerint, Cranmerus, Latimerus ac Ridlæus, spectatæ eruditionis viri, quamque breves hi sermones, tum in Ecclesiis fuerint lecti, cum, incunte Reformatione, ubivis fere propter Doctorem Theologorum paucitatem deficiebant ministri, quibus munus concionatorium tuto credi poterat. Atque hæc quidem de primo Homiliarum libro. At verò temporibus Elisabethæ Reginæ, accessit alter Homiliarum liber, de quo plura in articulis XXXIX. Confessionis Eccles. Anglicanæ, artic. XXXV. ubi & earum nomina atque rubricæ brevibus recensentur.

(b) conf. STRYPE Memorials Eccles. T. II. p. 28. seq. qui & annotat; Mariam Regis Sororem, licet catholicissimam, tamen operam contulisse ad hanc versionem concinnandam, eamque totum Johannis Evangelium transfulisse. Nam & Catharinam Parriam, Reginam viduam ea de re sua communicasse consilia cum Maria, liquet ex Epistola, quam idem ille nobis conservavit STRYPIUS in Append. Tom. II. p. 32. unde eam Documentis nostris inferuimus Num. XXXIX.

(c) BURNET. l. c. fol. 27. STRYP. l. c. c. 8. fol. 61.

(d) BURNET. l. c. fol. 28.

(e) Quam verò inprimis adversus destructionem Imaginum varia protulerit argumenta Gardinerus patet ex BURNET. l. c. fol. 8.

Interea Cancellarius, quum per imprudentiam, inconsultis collegis, muneris sui curam & jus aliis mandasset (a) ea usus ratione, quod rebus politicis jam nimium distringeretur, illo Munere, ex sententia Jurisperitorum, qui de hoc ipsius facto consulti, continuo privabatur, denunciata illi insuper multa, sed quæ dein videtur remissa. Ea certè re, aulae Romanæ fautores, ingente patrono fuerunt orbat, dux autem Somersetianus incommodo molestoque amulo fuit liberatus. (b)

At verò ne Gardinerus quoque & Bonnerus (c) reformationem factorum quæ in Parlamento, quod instabat perficienda erat, sua auctoritate impedirent, in custodiam ambo sunt dati (d), quanquam mox à soluto Parlamento, venia plerisque & in iis, his quoque, per Amnestiam datâ, dimissi (e) sint.

Ad Mariam autem, cum & ea ad Protectorem literas exarasset (f), atque nihil in religione novari debere, per minorem Eduardi aetatem asseruisset, quod adtinet, ei luculenter respondit Protector, se eò adduci non posse, ut has literas à Maria (g) proprio Marte scriptas fuisse credat, sed illas à quibusdam male affectis hominibus suggestas fuisse persuasum habere; De reliquo, insinuabat, „ non esse hanc, quam meditabantur, innovationem „ religionis appellandam, quippe cum continuatio saltem ac „ perfectio esset Operis ejus, quod ingratis Papistarum jam suscep- „ rat Henricus, & cui supremam manum (h) imponere ta- „ men nequivisset, cum nunc ea dies allucescat, quam magni „ æstimare debeant omnes boni, ut non offendi debeat Prin- „ ceptis ea rerum catastrophe, quin potius accurata mentis in- „ tentione ac deliberato consilio expendere, quid verum sit, „ quidve cum Verbo Dei conveniat, quippe quod omne prono „ animi

(a) conf. BURNET. l. c. fol. 10. 11.

(b) BURNET. l. c. fol. 11.

(c) PERIZON. l. c. p. 403.

(d) BURNET. l. c. fol. 24.

(e) BURNET. l. c. fol. 25. & 37. STRYPE l. c. c. 9. fol. 68.

(f) BURNET. l. c. fol. 26.

(g) Harum literarum exemplum habet BURNET. in Collect. Docum. ad Partem II. Num. XV. fol. 71.

(h) BURNET. l. c. fol. 26.

„ animi obsequio sit recipiendum, idque animo mansueto & „ implorato prius divinæ auxilio. „

§. CXV. Atque ita cum jacta feliciter esset Reformationis alea, deessent verò adhuc Viri Docti ac graves, quorum consilio atque opera, quæ deficiebant, perhicerentur, & quorum doctrinâ in Scholis præcipuè & Academicis imbueretur juvenus in spem Ecclesiæ maturefcens, evocati sunt, suafu & auctoritate Thomæ Cranmeri, ex Germania, (in quam se primùm receperant, sed quæ tunc miserè affligebatur,) *Petrus MARTYR*, *Vermilius*, & *Bern. OCHINUS* Itali, deinceps *Johannes à LASCO* Polonus, tandem verò etiam *Martinus BUCERUS* & *Paulus FAGIUS*, qui omnes peregrini licet, Anglicanæ Reformationi intervierunt, ne jam de *Francisco Dryandro*, *Johanne Usenhovio* (a) *Valerando Polano*, *Mart. Micronio* atque aliis dicamus.

*Petrus MARTYR* (b) Florentiæ natus erat in Augustinorum cœnobio educatus, primum Patavii linguæ Græcæ & philosophiæ plenam cognitionem adeptus, dein Bononiæ Hebræicarum. literarum & Theologiæ studiis gnæviter incubuit; unde illius Ordinis sodalium facillè princeps habitus, cum in mores eorum severiùs animadverteret, magna invidia laborare cœpit; Quam ut amoliretur, Neapolim profectus, comite consiliorum *Johanne Valdesio* Hispano, clam cœtum instituit præcipuè nobilitatis tam viris quam fœminis celebratum, in quorum numero etiam recensetur *Victoria Columna* Ferdinandi *Avali* Marchionis *Piscariensis* quondam uxor (c), ingenio pietate modestia cum paucis comparanda. Sed cum non diu, re in vulgus manante, ibi consistere posset, Lucam profectus, & in eodem instituto perseverans, socios ibi habuit *Immanuelem Tremellium* Ferrariensem, genere Hebræum sed professione Christianum, qui Hebræas literas, *Celsum Martinengum*, qui Græcas,

(a) STRYFE Memorials Eccles. Vol. II. fol. 78.

(b) vid. THUAN. Histor. Lib. III. §. XVI. pag. 120. Vitam ejus prorsus memorabilem, eleganter descripsit *Jos. SIMLERUS*, Theologus Tigurinus, quam propter eximiam rerum omnis generis copiam nuper admodum *Scrinio meo Antiquario* T. III. P. I. inserendam curavi.

(c) conf. SCHELHORN de Mino Celso Senensi. p. 19.

cas, & Paulum *Lascium*, Veronensem, qui Latinas doceret, ac denique Hieronymum *Zanchium* Bergomatem. Verum ne heic quidem quiescere potuit, cumque illac Paulus III. Pontifex Buxeto rediens iter habiturus esset, ut periculo præverteret, relicta Italia comite professione Bernardino *Ochino* Senensi, (de de quo statim) Tigurum Helvetiorum concessit. Tiguro deinde Basileam, ac denique procurante Martino Bucero Argentinam migravit, unde postremo in Angliam profectus, ex Regis voluntate Sacris Scriptis interpretandis Oxoniæ præhicitur.

Bernardinus OCHINUS (a), Senensis, in cœnobio Franciscanorum educatus, Juvenis adhuc, Fratrum Capucinatorum, quorum tunc celebrari cœperat nomen, sibi sumsit habitum atque vivendi austeritatem. Ac tanta brevi post existimatione fuit (b), ut unus optimus totius Italiæ concionator haberetur, ut qui admirabili quadam cum actione tum linguæ facundia, auditorum animos, quocunque vellet, raperet, ac tantò magis quod vita doctrinæ consonaret. Cum igitur maximam sibi Eloquentiæ Sacræ parasset famam, mittebatur per universam fere Italiam, ut concionibus suis pro more illorum temporum erudiret populum, habens comitem Gothofredum *Varagium* itidem concionatorem eximium, qui & postea pontificiorum erroribus cognitis ad Helvetos transit, à quibus etiam receptus, tandem Taurini in Galliis 1557. combustus. Huic tamen officio cum aliquantis per navasset operam Ochinus, atque cum primis doceret *ex lege non esse justitiam*, sed *per Jesum Christum* (c), eaque doctrina Pontificios exacerbasset, inprimis, cum & apud Veronenses, in prælectionibus in Epistolas Paulinas alia dogmata à Romanæ ecclesiæ placitis aliena traderet, sicque ipsius Pontificis odium incurreret, anno 1542. relicto monasterio pariter atque Italia, in Helvetiam migravit unà cum Petro, ut retulimus, Martyre (d); Primum autem Italia discedens Genevam se contulit, fugam ejus adjuvante

(a) vid. *Observ. Halens.* Tom. V. n. I. p. 410. seq.

(b) BZOVIVS in *Annalib.* & *Flor. RÆMUNDUS* in *Historia de ortu progressu ac ruinis hæresium XVI. Seculi* Lib. III. cap. V. p. 247.

(c) v. PALEAR Aët. in *Pontifices Rom. & eorum affectas.* p. 67.

(d) vid. SIMLER. *Vita P. Martyris* §. XI. p. 156.



vante Ducissa Ferrariensi; vestes aliaque necessaria ipsi suppeditando; Apud Helvetios autem tunc agens, ad puriorem doctrinam se convertit, principio Genevæ, deinceps Augustæ Rhaticæ commoratus, ac in utrisque locis conciones aliquot suas (a) evulgavit. Discedenti verò in Angliam Martyri comes adhæsit & ipse Ochinus (b), ad Oxoniensem Academiam ablegatus.

Johannes à LASCO, Polonus, nobilis ille erat Ecclesiarum Oostfriscarum Reformator, de quo alibi (c); Is instinctu P. Martyris & Turneri Medici, rogatus fuit, ut Emda, cujus Ecclesiæ pastorem tunc præcipuum agebat, relicta, in Angliam ad Ordinem Ecclesiasticum (uti loquuntur) ibi constituendum contenderet, quod & fecit, Anno 1548. venia ad breve tempus ab Ennonis vidua, Anna Oldenburgica, quæ tunc Frisiam regēbat, impetrata; Quapropter etiam sequenti anno (d), confecto in Anglia negotio, rediit, maximè quia turbatissima tunc erat Ecclesia Emdana, totaque Frisia per interinisticas turbas lacerabatur; Quamquam is brevi post Emdam denuò relinquere atque in Angliam contendere debuerit, ibi usque ad regnum Mariæ, quæ Eduardo successit, mansurus.

Martinus BUCERUS, Selestadii in Alsatia natus, & ipse multis nominibus præclaram in ecclesia laudem adeptus, Argentinenſi Ecclesiæ & Scholæ suam jam fermè per viginti quinque annos addixerat operam, variisque interfuerat colloquiis de religione institutis, atque etiam nunc nuper apud Augustanos Libro Cæsareo *Interim* Papiſticas doctrinas incrustanti subscribere renue-  
rat, in odium ea propter Pontificiorum & cumprimis Cæsaris magis magisque incurrens, in Angliam honorifice est invitatus, atque unâ cum Paulo FAGIO ad Cantabrigiensē Academiam ductus, ut ibi sacrarum literarum arcana explicaret, ubi tamen biennio post cum morte vitam commutare debuit, multorum

Z z

car-

(a) SLEIDANUS Histor. Lib. XIX. fol. 353. b. NATAL. ALEX. Sec. XV. & XVI. p. m. 805.

(b) SIMLER. in Vita Martyris l. c. §. XV.

(c) vid. Histor. Reform. Belgic. §. XLVI. p. 145—157.

(d) Duabus etenim vicibus in Angliam contendit Jo. à Lasco vid. *Scrin. nostr. antiquar.* T. II. P. II. p. 647.

carminibus epitaphiis celebratus, ac præcipuè duorum Suffolciorum fratrum, quorum mater semper ægrotanti (a) assedit & omnia humanitatis officia præstitit: paulo antequam moreretur, cum Germaniæ statum deploraret, *vereri se, sæpius dixit, ut in tanto multorum ardore Deum cognoscendi, & Ecclesiæ instaurandæ, deficiente disciplina, qua improbi castigarentur & ordo in ministerio servaretur, laudabiles eorum conditus diu aut feliciter procederent*, Itaque optare unicè se, ut quæ ad Eduardum Regem de disciplina constituenda scripto comprehendisset (b), per Angliæ Regnum locum haberent, & religiosè observarentur.

Paulus FAGIUS (c) ad Tabernas Rhenanas in Palatinatu natus, itidem emendatæ doctrinæ jam à juventute innutritus & apud Isnenses & apud Argentinenses ministerium sacrum magna cum fidelitatis eruditionis & eloquentiæ laude obiverat, atque deincept in Wolfgangi Fabricii Capitonis apud Argentoratenses A. 1541. defuncti locum, ordinarium obtinuerat Pastoratum, & Bucero, Martyri ac Hedioni percarus, extraordinario Professoris Theologi munere etiam functus erat, in Hebraicis, ut ea ferebant tempora, versatissimus; Is igitur, cum illa sphynx Interimistica Germaniam vexaret, & ipse in Angliam vocatus, eò tanquam in tutum receptum commigrare, tantò minus abnuvit, quantò conjunctior erat Bucero, illuc ut vidimus itidem evocato:

Et fuerunt hi duo, cum inter Anglos versarentur, ante omnia, auctore Cranmero, in præclarum Opus intenti, ut integra Biblia non tantum proprietate sermonis, sed brevi interpretatione, locorumque pugnantium aut difficilium enodatione illustrata ederentur. Ac Bucerus quidem in explicatione Novi Testamenti, Fagius in Veteris elucidatione elaborabant: sed progressu hujus laboris morbus utriusque mox intercepit, & Fagii mors insperata A. 1549. prorsus evertit.

§. CXVI.

(a) THUAN. Historiar. l. VIII. §. XVI. fol. 306.

(b) Leguntur ea in M. Bucerii *Scriptis Anglicanis*, ubi ejus Liber eximius de Regno Christi reperitur, in quo officia pastorum & populi præclarè depingit.

(c) ADAMI Vit. Theolog. fol. 100. conf. BRUCKERI Templum Honoris dec. l. n. V. p. 17. seq.

§. CXVI. *Petro* MARTYRI autem præcipuè acceptum ferre debet Ecclesia Anglicana, quod de S. Eucharistia defæcationem atque ab omni fermento papistico repurgatam accepit doctrinam; Tamen si jam ante quoque plerique, eorum qui Martyrii coronam acceperunt, à doctrina, de reali corporis Christi præsentia, quam non Pontificii solum, sed & Lutherani tanto fervore urgent, fuerunt alieni. Is enim, uti Helvetiorum sententiæ erat addictissimus, eamque propagabat, ita statim ab initio in Academia Oxoniensi enarravit Epistolam Pauli ad Corinthios priorem, quod eam judicaret (a), ad illorum temporum controversias esse accommodatissimam, ut hujus Epistolæ doctrina semel ita bilita, omnibus vitiis, quibus Ecclesiæ sinceritas corrupta est, medendis apta videretur, atque simul comparata ad omnes abusus atque superstitiones Papisticas revincendas. Deinceps verò etiam, cum doctrina, de Eucharistiæ sacramento ab omnibus erroribus & corruptelis defæcata (b), non posset non exosa esse Pontificiis, hique lacertos moverent, atque publicam pollicerentur Disputationem, eam quoque post aliquot tergiversationes auctoritate Regia quarto Nonas Maji 1549. habitam fuisse Acta edocent publica. (c) Nam, Martyr quia adversarii multa falsa & conficta de hac disputatione in vulgus spargebant, eorum improbitate, & præterea amicorum precibus (d), qui hoc assidue flagitabant, coactus, Disputationem hanc in publicum edidit. Qua autem fide ac diligentia hoc fecerit, ostendit testimonium Regionum Legatorum (e) libro ab ipsis additum. Neque id tan-

Z z 2

tium,

(a) SIMLER. in Vita Martyr. l. c. §. XV. XVI.

(b) vid. BURNET. l. c. fol. 70.

(c) SIMLER. l. c. §. XVI. conf. BURNET. Tom. II. fol. 71.

(d) Est ea non tum solummodò speciatim edita, verùm etiam deinceps subiecta operi præstantissimo P. MARTYRI de *Eucharistia adversus Stephanum Gardinerum* edito. Tiguri 1561. fol.

(e) Illustrissimi enim Regiæ Majestatis Legati qui disputationi præfuerant in post-fatione disertè testantur „ se diligenter perlegisse, quæ hic à „ Petro Martyre exhibebantur; seque hoc, nominis sui integritate in va- „ dimonium posita, lectoribus confirmare, si summam rei & ipsam dispu- „ tationis substantiam spectent, Petrum Martyrem nihil mutare, imò penè

tum, verum etiam Petri Martyris cura fuit conspicua in conscribendis Ecclesiæ Anglicanæ Legibus, quas Cranmerus, Hadonius (a), & Rolandus Taylerus Jureconsultus calamo consignarunt, quæque magnam etiamnum laudem habent apud omnes pios & doctos.

Quid verò Bern. OCHINUS, Petri Martyris comes ad promovendam puriorem doctrinam & pietatem minimè fucatam pergerit, & quibus gavisus fuerit successibus, equidem multis relatum non legimus, nisi quod ejus Opus *adversus Pontificem Romanum*, novem dialogis Lingua Latina conscriptum atque Eduardo Regi dedicatum, tanti tum fuerit habitum, ut à *Johanne Poneto*, Viro doctissimo in Anglicum converteretur sermonem; atque Londini 1549. 4. ederetur (b), avidèque legeretur ab omnibus; Quid? quod BULLINGERUS apud Boxhornium (c) testetur, eum, posteaquam ex Anglia rediisset, ecclesiarum doctorumque præcellentium testimoniis ornatum, Tigurinam Ecclesiam multis modis ædificasse, veræque & piæ eruditionis laudem obtinuisse; Certè Jo. BALÆUS (d) Anno 1567. ita alloquitur Henr. Bullingerum & Tigurinam urbem; „ Deum immortalem, quales illi duo senes peregrini, quos in urbem vestram recepistis, „ Petrus Martyr & Bernardinus Ochinus? quæ duo lumina? „ Quorum alterutrum si aliæ haberent ecclesiæ, magno thesauro „ & ornamento ditatæ & beatæ viderentur. Felix Anglia, dum „ hæc paria habuit, misera, quæ amisit. „ Tametsi idem Ochinus, non ita multo post à recto veritatis tramite decedendo atque in errorum sive Unitariorum sive Anabaptistarum præcipitia ruendo illam laudem refertur commaculasse (e), quæ res hujus non est loci.

§. CXVII.

„ Iisdem in scribendo uti verbis, quibus in disputando, vel ille vel ejus „ antagonistæ usi sunt; nusquam quicquam additum, vel quod causam „ illius juvet, vel quod adversariis fraudi esse possit. „

(a) SIMLER. l. c. §. XVII. conf. Florileg. libr. rarior. p. 234.

(b) STRYPE Eccles. Memor. Tom. II. fol. 189.

(c) BOXHORN. Hist. Univ. p. 1144.

(d) Jo. BALE. Præf. ad Acta Pontificum Rom. lit. b. 1.

(e) Jo. Henr. HOTTINGER. Hist. Eccl. Tom. IX. Sec. XVI. Part. V. c. 3. p. 475. seq. cf. BAYLE in Dictionar. v. Ochinus. GRATIANUS in Vita Commendoni l. II. c. 9. p. 150. seq.

§. CXVII. Martini BUCERI autem multifaria ad Anglicanæ Reformationis promotionem, & Regiminis ecclesiastici constitutionem, disciplinæque restitutionem suscepta conamina satis ex variis ejus Scriptis eam in rem editis colliguntur; quod verbo jam à nobis est præmonitum, quippe cujus singularis industria & accuratio in *Liturgia Anglicanæ Ecclesiæ* emendanda, atque ab omnibus Papismi reliquiis repurganda, fuit conspicua, ut, modo vitam ejus prorogasset divina providentia, ejus labores (a) mirum in modum potuissent esse Anglis proficui ac salutare.

Paulum FAGIUM, nisi mors insperata prævertisset, multis modis Reformationi Anglicanæ promovendæ insudantem arguebant omnia; Ipse saltem ita ad Theologos Argentineneses die 29. Julii 1549. inter alia scribebat: „ Magna (b) adhuc pro dolor „ est confusio, indigestaque moles, multum certè est laborandum & sudandum, quod nos minimè subterfugeremus, si aliquid „ hic per nos staret. Messis quidem est copiosa, sed operarii re- „ verà pauci, & qui pro operariis habentur, frigidè admodum „ operantur paucissimis exceptis. Non tantum rari sunt hic concionatores, sed etiam apud ipsos concionatores rarissimæ conciones aut planè nullæ. . . . . Non video, quomodo & „ hoc regnum consistere possit, nisi majore studio & pietate se „ Christo subjiciant. . . . . Nos libenter faceremus, quicquid possemus, sed quia linguam ignoramus, non videmus, „ quomodo multum prodesse possimus, neque enim concionari, „ neque cum hominibus loqui valemus, . . . Apud Reverendissimum facimus quod possumus, quia reverà pius & sanctus „ vir est, & optimè consultum vult causæ Christi, plus facit, „ quam nemo alius, multum tamen impeditur propter negotia „ aulica, quibus plurimum obruitur. Expectamus ut brevi ad „ Academiam Cantabrigiam transferamur. „

Et quomodo cum Bucero in id fuerit intentus, ut Sacra Dei eloquia & intelligerentur facilius & exponerentur dilucidius, novam suscipiendo cum interpretationem tum expositionem (c) li-

Z z 3

brorum

(a) v. BURNET. l. c. fol. 109.

(b) vid. FECHTII Epistolar. Theologic. P. I. Ep. 7. p. 11. 12.

(c) PANTALEON de Viris Illustrib. Germ. P. III. fol. 313.

brorum Sacrorum, & cum primis enodando loca difficilia & conciliando quæ secum invicem pugnare videbantur, jam à nobis est monitum (a), ut dubium sit nullum, & eundem, nisi aliter Deo visum fuisset, commoda multa Anglicanæ Ecclesiæ allaturum fuisse, quæ nunc inopina morte, cum vix per semestre spatium inter Anglos convertatus esset, velut intercipiebantur.

De Johannis autem à LASCO in Reformationem Anglicanam præclaris meritis & cum primis de Ecclesia peregrinorum sub ejus Inspectione stabilita & mirificis Eduardi Regis privilegiis dotata & exornata, quo minus hic multa referamus, opus erit, cum jam in Historia Reformationis Belgicæ (b) hanc causam attigerimus, & extet clarissimum laboris ejus ac prudentiæ Ecclesiasticæ Documentum, *Forma & Ratio tota Ecclesiastici Ministerii, in illa Peregrinorum Ecclesia Londinensi &c.*

Id enim certum est, *Johannem à Lasco* æque ac *Petrum Martyrem* suis ratiociniis & argumentorum pondere id effecisse, ut quam plurimi qui antehac corporalem Christi in Sacramento Eucharistiæ præsentiam asseruerant (c), meliora edocti abinde puriorum Reformatorum sententiam amplexi, eamque publicè privatimque tuiti fuerint. Certè *Ridleyus* pariter atque *Cranmerus* non alio ducti, quam puræ veritatis rationibus corroboratæ studio eam sunt amplexi, in primis, posteaquam *Bertrami*

(a) vid. Supra §. CXV. p. 362.

(b) vid. Hist. Ref. Belg. §. LXVII. p. 226—235.

(c) vid. LOESCHER. Hist. mot. P. II. pag. 87. 88. qui tamen hic, ut alibi, suos patitur manes, in primis quod Cranmerum Archiepiscopum concernit, quippe qui, cum Jo. Lambertum condemnaret (vid. §. XCI. pag. 285.) non Lutheranam fovebat sententiam, quin potius Papisticam: Ille verò Catechismus Anglicanus 1548. editus, quem p. 85. adducit LOESCHERUS, quemque Cranmero adscribit, non erat *Cranmeri*, sed *Justi Jonæ*, Doctoris Lutherani, quem in Anglicanum idioma transferri curaverat Cranmerus, unde nec mirum, quod SALIG. in Hist. Aug. Confess. P. II. Lib. IV. c. II. p. 426. dicat, plura & optima ex Lutheri Catechismo fuisse retenta, atque in primis illam de sacramento Eucharistiæ questionem; Uti nec mirum, quod ingens occurrat variatio inter Catechismum istum, & inter Catechismum Cranmeri, qui A. 1553. paulo ante mortem Eduardi Regis est editus. conf. BURNET. l. c. p. 144.

*trami de Jesu Christi corpore & sanguine libellum adtentius & positis omnibus præjudiciis perlegerant, & excussis utrinque rationibus tandem veritati accedendum esse judicaverant; BURNETUS (a), ea de re hunc in modum: „ Bertrami liber de „ J. C. corpore & sanguine inscriptus, Ridleyi animo primum „ suggestit, ut exacte domini nostri carnis & sanguinis in Eucharistia præsentia opinionem nostri perpenderet. Miratus est eam „ tam acriter nono seculo impugnata fuisse, & unum ex illius „ temporis Doctoribus extitisse, qui tam doctè in eam scripserit, ut „ populum ab ea averteret. Illinc conclusit corpoream „ præsentiam, inter fidei veterum articulos recensendam non „ esse, sed eam recentior natam esse, illudque dogma non ante „ Bertrami tempora admissum esse; Cum suam mentem Cantuariensi Archiepiscopo aperuisset, uterque illi indagandæ animi „ applicuerunt. „*

Enimvero Cranmerus usque huc Papisticam de corpore & sanguine Christi, carnaliter & corporeum in modum sub speciebus panis & vini præsentem, foverat sententiam, quod (ne quis dubitet,) diserto ore professus est, in examine quod subire debuit temporibus Mariæ; In eo enim, cum Inquisitor Pontificius ipsi doctrinæ circa Eucharistiam variationem exprobraret, ac inter alia hunc in modum (b) quæreret: *Cum condemnares Lambertum Sacramentarium in præsentia Regis, quamnam tum docebas doctrinam?* Respondet Cranmerus: *Tum Papisticam sustinebam doctrinam.* Cum pergeret atque inquireret, Numne *Iusti Jonæ Catechismus* edidisset? Respondebat Cranmerus, *Omnino: Cum amplius urgeretur, Quare tandem Zwinglianam omnium pessimam hære-*

(a) vid. BURNET. l. c. fol. 71. qui & in Document. ad Part. II. fol. 4. 5. seq. Diarium Eduardi Regis exhibet, in quo inter alia ad Annum Regni II. annotatur, „ quod tum memoranda de Sacramento disputatio fuerit habita in Curia Comitiali. „ Cujus tamen Acta, quantum constat, non supersunt amplius.

(b) v. FOX. Acts and Monuments c. Vol. III. fol. 550. *Mart. What doctrine taught you When you condemned Lambert the Sacramentary in the Kings presence in Whitehall: Cranmer. J. maintained the Papists doctrine.*

*heresin esset amplexus?* Respondit: *Se non prius eam sententiam fuisse amplexum quam cum Ridleyus eam sibi rationibus ac auctoritatibus doctorum nixam insillasset:* Ut non nisi brevissimo temporis spatio illi, quæ inter Pontificiam & Nostram sive Reformationum, est intermedia, sententiæ, quæque Lutherana solet appellari, faverit.

§. CXVIII. Sic igitur, dum omnia regnante Eduardo in melius vergere videbantur, & longius procedebat Sacrorum Emen-  
datio, de abroganda *Confessione privata* quoque deliberatum est, ut primò liberum relinqueretur unicuique, velletne eam retinere, num verò minus, siquidem ejus necessitas (a) saltem remitteretur atque aboleretur; Sed &, Liturgia S. Cœnæ, aliæque dein omnes, fuerunt correctæ; Et nova quidem tum quod introducta fuerit *Liturgia* (b), docemur, quæ & eodem hoc anno 1548. confirmabatur, atque eo tum ornabatur elogio, quod *singulari Spiritus Sancti auxilio fuissent* (c) *gavisi*, qui eam & emendaverant & innovaverant; Neque vero etiam multi de nova hac Liturgia sunt moti tumultus, nisi quod MARIA princeps eam plane non admittere voluerit (d), quodque inviti eam reciperent

Pa-

(a) PERIZON. 1. c. p. 406.

(b) Conf. STRYPE Memorials Eccles. Vol. II. Lib. I. cap. XI. fol. 85. Hanc Liturgiam complecti, notandum est, 1. omnes publicas precum formulas. 2. Formulas omnemque administrandi sacramenta processum. 3. Cæteras omnes cerimonias Ecclesiasticas. 4. Libellum Ordinationis V. D. Ministrorum; Uti tria priora libro Ecclesiæ Anglicanæ publico dicto *Book of common prayer* continentur. Et sunt, qui hæc omnia partim ex Breviario, partim ex Missali, partim ex Rituali Ecclesiæ Pontificiæ; deprocta esse conqueruntur, uti Librum Ordinationum ex Pontificali Romano confarcinatum esse referunt; Quæ tamen non absque grano falsis accipi debent.

(c) Eam locutionem nequicquam fugillat BOSSUETUS in Hist. Variat. Lib. VII. p. 343. cum non supernaturalis quædam *inspiratio* indigitaretur, sed *auxilium Spiritus Sancti*, quod nemini Opus præclarum & in communem Ecclesiæ utilitatem molienti deest, aut denegatur; Ut minimè quoque huic effato sit adversum, quod ea deinceps tamen novam subierit variationem, quasi quæ Spiritus ante dictaverat, etiam ab hominibus immutari possint atque reformari, cum idem ille Spiritus & uberiora edocere & plenius in veritatem suos introducere possit:

(d) BURNET. 1. c. fol. 68. 69.



Papistæ (a), nec multum quoque ei tribuerent Doctores Reformati, quod minimè dissimulabat CALVINUS ad Protectorem (b) Literas exarando; Ut eum ad Opus Reformationis ulterius prosequendum hortaretur, Ezechia vestigiis insistendo, non obstantibus belli negotiis: In iis, Reformatorum quorundam acerbos (c) animos deplorat. Conqueritur, quod in Anglia tum temporis paucissimæ essent, quæ affectus ciere valeant, conciones, prout audierat, & quod Concionatores frigidos sermones de industria affectarent, Liturgiam certam ac definitam, ut unanimi fidelium consensu notam approbat: A Protectore afflagitat, ut ita felici suscepto coronidem imponat; pro mortuis preces, chrismatis usum, extremam unctionem carpit, quia eorum institutionem in Scriptura non reperit; illius languoris tarditatisque, qua Angli Reformationem promovebant, rationes expendit, temporis nempe concursum plura fieri non permittere; In hanc rem monet, politica effata in rebus mundanis locum habere, ea verò contemnenda esse, quam primum de animarum salute agitur: In impietatem & alia vitia, quæ in Anglia grassabantur, in jura-menta, ebrietatem & in effrænatam indomitamque mulierum libidinem, acriter invehitur, tanto malo mederi Protectorem obtinens. Est tum quoque *Lingua Latina* in cerimoniis sacrorum rejecta, *Festi dies* imminuti. Gardinerus, qui hæc quoque palam reprehendebat, & Consilii Regii jus potestatemque, dum Rex esset minor natu, in hisce agnoscere nolebat, in carcerem (d) denuò est detrusus.

A a a

Quid?

(a) BURNET. l. c. fol. 80.

(b) vid. CALVIN. Epistol. 39.

(c) Ita brevem ejus Epistolæ summam recenset BURNETUS l. c. fol. 58. b. quam in rei monumentum documentis nostris inseremus Num. XL. quò vel cuius constare possit, quam Gul. NICHOLSIUS in Apparatu ad Ecclesiæ Anglicanæ defensionem p. 12. 13. minus rectè Calvinum accusaverit, quasi is *Ecclesiæ pacem dirimere & criminationes contra Anglicanam Reformationem disseminando, homines Anglos inter se committere primus omnium fueris ausus*, unde infautum illud inter Episcopales & Presbyterianos ortum fuerit Schisma: Sed hæc sunt *πρωτος καυματος*.

(d) BURNET. l. c. fol. 94. b. qui & deinceps fol. 99. seq. ultiores in Gardinerum actiones recenset.

Quid? quod Parlamentum, uti per partes & varios temporum articulos causam religionis constituebat, ita ineunte anno 1549. demum Ecclesiasticis concesserit Matrimonium & publica ordinauerit Jejunia. Est verò cumprimis notabile illud quod Londino & in vicinia tum celebratum fuit Jejunium, quando Cranmerus coram Aula concionatus est, atque (uti refert BURNETUS (a))

„ missis sermonis pigmentis, doctis observationibus, ingenique  
 „ acuminibus, severè auditores suos carpere tantummodo studuit:  
 „ Dei nomine ostendit, quantum eorum impuræ libidines, blasphemiarum,  
 „ adulteria, rixæ, latrocinia, Tyrannides, Verbi divini contemptus,  
 „ ad publicas in Regnum calamitates accerendas contulissent: Politicos Ministros ob suam in compescendis illis  
 „ libidinibus negligentiam, aliquo respectu in culpa esse declaravit:  
 „ Exemplis ex Historia Judaica depromptis docuit quantum tales intemperantiæ Dei Judicia in populum accersant, &  
 „ quantam poenitentia ad illa Dei flagella dissipanda vim habeat.  
 „ Maximè verò in turpem eorum vitam invehctus est, qui zelum præ se ferentes sub religionis pallio vitia tegebant. Germaniæ  
 „ infortunia & calamitates ob oculos posuit, in qua populi, quamvis Evangelii prædicationi se adhærere profiterentur,  
 „ meliores facti non erant, & Dei severitatem per multos annos  
 „ provocatam experti erant: Addidit, se timere ne aliquis terribilis  
 „ è cœlo procella Angliam brevi incesceret, nisi promptâ poenitentia  
 „ impendentes calamitates anteverterent. „

§. CXIX. Neque verò quicquam magis inimicum videri poterat progressui Reformationis, quam quod eodem tempore simultates intestinæ & plusquam fraternæ obtinerent inter duos Regis avunculos *Eduardum* & *Thomam* SEYMOURIOS, illum Protectorem, hunc supremum Classis Præfectum, quæ tamen in posterioris eruperunt caput. Etenim Thomas (b) infinita actus ambitione, primum tentaverat Elisabethæ ex Anna Bolenia ab Henrico genitæ nuptias. Eæ quum non successissent ex voto,

ani-

(a) BURNET. l. c. fol. 78, qui se potiorē illius Concionis partem propria Archiepiscopi manu conscriptam vidisse testatur, atque inde hæc excerpisse.

(b) PERIZON. Hist. Sec. XVI. p. 408. 409.

animum mox adiecit ad Catharinam Parriam Reginam viduam, quam & in matrimonium accepit. Non contentus eo, mox, cum ipsius Regis, adhuc pueri, tum eorum, qui circa erant, animos muneribus sollicitavit & cepit, idque egit, ut quum Frater suus esset totius Regni & Regis Tutor, seu *Protector* renunciatus, ipse *Proprius Regis* seu vitæ regię *Gubernator* declararetur. Hinc ortæ primum illæ similitudines inter Fratres, quæ in majus excrevisse incendium, per utriusque Uxores, (quod tamen in dubium plane vocat Burnetus (a)), vulgo creduntur, quum quæ minori esset nupta, Reginæ tamen ordinem & dignitatem utcumque reliquis inter matronas teneret, idque altera æquo ferre animo vix posset. At ille, exulcerato jam in fratrem animo, consilia sua urgens, ab Rege tandem elicuit Literas ad Parlamentum scriptas, quibus testaretur, desiderare se, ut Thomas sibi assiduus adderetur Gubernator. Verum intercessit Protector, & Consilium Regium, quod & Thomam ad se continuò vocavit citavitque, sed non respondentem. Ergo muneribus eum suis exuerunt & in Turrim Londinensem mittere decreverunt. (b) Quo demum facto, Fratri & Consilio se submisit, destitit certè ad tempus à proposito. Uxor ipsius Parria, mortem mense Septembri 1548. obiit, matrona virtute omni ornatissima. (c)

Tum verò is altera vice, Elisabetham, Regis sororem, sibi conjugem desideravit sed irritò iterum conatu. Quapropter Regem armata manu, suum in castellum quod ruri habebat abducere, & Fratre dejecto, sibi administrationem Regni vindicare studuit. Quum hæc moliri (d), licet sæpe periculi sui admonitus, non desineret, sic tandem mense Januariò 1549. in Turrim est inclusus. Tradunt, Protectorem tentasse denuò viam concor-

A a a 2

(a) BURNET. l. c. fol. 204. quamvis THUANUS Lib. VI. c. V. fol. 205. omnino *emulationem muliebrem* intervenisse testetur.

(b) BURNET. l. c. fol. 90.

(c) BURNET. l. c. fol. 65. a.

(d) STRYPE Eccles. Memor. Vol. II. fol. 123. BURNET. l. c. fol. 64. & seqq. Rapin. THOYRAZ. Tom. VI. livr. XVI. p. 33. seq. conf. Andr. du CHESNE Hist. d' Anglet. Liv. XXI. fol. 1068. THUAN. ad Ann. 1549. lib. VI. fol. 205. 206.

diæ & servandi Fratris, sed ea lege, ut muneribus se ultrò abdicaret, & ab Aula secederet. Verum irrita ceciderunt omniâ. Variis ergo criminibus ille est accusatus, rogatusque Rex, ut causam hanc arbitrio Parlamenti permitteret. Qui quum id fecisset, damnatus est Thomas, ut capite supplicium lueret, quod etiam a. d. xiiii. Kal. Aprileis de eo est sumtum, magna cum Protectoris invidia, qui Fratris supplicio & ipse cum ceteris Consilii Regii Senatoribus subscripserat.

Variis interim Angliæ (a) in regionibus, tumultus à rusticis exoriebantur, *partim* ab illis, qui superstitionis ceremoniis assueti, inque iis summam religionis ac salutis suæ positam rati, eas jam imminutas (b) aut penitus abollitas & ipsa inprimis Monasteria suppressa, unde multi ex plebe vixerant, ferebant iniquissime, & à Sacerdotibus insuper ad audendum quid pro veteribus Sacris hoc potissimum tempore excitabantur, *partim* etiam ab iis, qui se à Nobilitate opprimi sentiebant, ut ferme fit in tali quasi Interregno, quando Rex per ætatem Regno per se administrando nondum est par aut maturus, & ideò vis imperii delectis Proceribus ad tempus permitti debet. Proceres enim illi, ex Nobilitate omnes, favebant suo ordini, ejusque jura in plebem, quantum in se erant, intendere studebant. Quin ideò ipse Protector, quum populi rationibus aliquantulum consulere, & Nobilium iniquitati obviam ire veller, in horum fere omnium mox incidit odium (c), eaque re factioni seu conspirationi deinceps contra se initæ primam dedit causam, neque tunc, quantum volebat, adversis pene omnibus, etiam Consilii Regii Proceribus, sublevare populum potuit. Coerciti tandem & extincti hi tumultus, sed non prius, quam arma in Scotiam parata, in tumultuantes converterentur. Tum verò, paucis punitis, Amnestia reliquis, annitente Protectore, decreta ac promulgata.

§. CXX.

(a) PERIZON. l. c. p. 410. 411.

(b) Huc faciunt illa postulata quæ cum primis Provinciæ Devonensis (vulgo Devonshire) incolæ proponebant, de restituendis omnibus ritibus Pontificiis apud BURNET. Vol. II. fol. 77. Ad quæ tum sigillatim respondit Cranmerus vid. loc. cit.

(c) v. BURNET. l. c. fol. 88.

§. CXX. Cæterum, id in genere observari meretur (a) Evangelicæ Religionis quæ tum *Religio Protestantium* dicebatur, Introductionem, deliberationum in Angliâ per Eduardi VI. Regnum regulam & scopum fere semper fuisse.

Et sunt Anno cumprimis sequente 1550. ceremoniæ quoque Ordinationum & Inaugurationum multis modis immutatæ, atque à superstitionis quibusdam ritibus purgatæ, retentis quibusdam ad ædificationem publicam cumprimis facientibus circumstantiis, uti inter alia, memorabiles illæ sunt Interrogationes (b) ac Responsiones in nova ordinationis Ecclesiasticæ formæ; Inter quas prima erat: „Credisne te hocce munus ministerium, „que amplectentem actum esse à Spiritu Sancto in corde tuo „agente ut Deo inservias, ad ejus Gloriam, populique ejus ædificationem? „Cui respondebat alter: *Credo*: Uti, inter varia (c), quibus se obstringebat sacerdos, & hoc erat: „se eos „quorum cura sibi demandabitur edoctrum, omnia erronea „dogmata ab iis summoturum, documentis commonitionibus, „que & publice & privatim erga ægrotos sanosque pro necessitate & occasionibus usurum esse. „

Hoc eodem anno, Nicolaus RIDLEJUS, genere Nobilis in Episcopatu Dunelmensi natus, atque varia dein eruditione instructus, Episcopus primo Rossensis, ad Episcopatum Londinensem in Bonneri (d) nuper depositi ac incarcerati locum, eversus fuit d. ix. Martii magno (e) cum Reformationis emolumento; Quippe cum Hujus & Hugonis LATIMERI (f) pietas & prudentia singularem in modum essent conspicuæ. Sed & eodem

A a a 3

illo

(a) BURNET. l. c. fol. 86. a.

(b) BURNET. l. c. fol. 94. 95. a.

(c) BURNET. l. c. fol. 95. b.

(d) BURNET. l. c. fol. 81. 82. 83. conf. Acts and Monum. Volum. II. Lib. IX. fol. 41.

(e) Ejus Icon. cum elogio extat in H. H. Heroologia Anglica P. I. fol. 155. 156.

(f) Hujus ante omnia memoriam celebrat FOXUS in Martyrologio itemque in Acts and Monuments of Martyrs &c. Uti argumentum confectionis ejus coram Rege habitæ præstantissimum recenset BURNET. l. c. fol. 100. b.

illo anno Jo. HOOPERUS ad Glocestriensem Episcopatum (a) evectus, novæ de vestibus Pontificalibus litigationi ansam dabat ac subministrabat materiam; Ipse enim Papisticas omnes ceremonias plenius abrogandas statuebat, quam hactenus quidem in Liturgia etiam renovata factum fuerat, sicque Vestes quoque Missificas atque Pontificales respuebat, nec iis, cum inaugurandus esset, indui volebat, quæ res & Cranmero, & aliis, Liturgiæ novæ pressius inhaerentibus, admodum displicebat, atque facile in ingentem degenerare potuisset dissensionem, nisi provida Regis cura (b) intervenisset, qua factum est, ut Hooperus sequenti demum anno sine vestibus illis pontificalibus inauguraretur, cum interea, à concionando tamen, usque ad mensem Martium illius anni abstinere jussus fuisset:

Sub hujus anni finem & principium anni sequentis 1551. nova illa, de qua diximus, Liturgia, denuò recognita fuit & correctæ (c) qua in re Martini Bucer præcipuè studium atque prudentia magnopere à Rege æstimata sunt, quippe ad cujus responsum (d) Archiepiscopo transmissum, illa tum correctio potissimum & suscepta fuit & confecta: In eo Responso inter alia Bucerus (e) *de Vestibus*, quibus uti debeant Ministri in ministrando, ita præcipit: „Has vestes opto tolli, non quod credam in ipsis quicquam impii esse per se, ut pii homines illis non possint pie  
„ uti:

(a) BURNET. l. c. fol. 100. seq. conf. SALIG. Hist. Aug. Conf. T. II. p. 444. & p. 491. 492.

(b) BURNET. l. c. fol. 102. a. conf. *Scrin. nostr. antiq.* T. II. P. II. p. 665. Cæterum fuit illa tum uberius agitata *de Vestibus Pontificalibus* controversia, variisque eruditorum Petri MARTYRIS, Martini BUCERI, Jo. à LASCO, Literis, partim ad Hooperum partim ad Cranmerum & Ridleyum conscriptis, suppeditavit ansam vid. Epist. MARTYRIS & BUCERI ad Hooperum in Bucer Oper. Angl. fol. 705—710. LASCI ad Cranmerum in *Scrin. nostr. Antiq.* l. c. p. 656—670.

(c) BURNET. l. c. fol. 102. 103. Varias autem illas cum mutationes tum variationes Liturgiæ Anglicanæ illatas recensere atque notis illustrare voluit Jo. Ern. GRABE V. D. sed qui morte præceptus rem conficere non potuit. vid. Ge. Hiles in Vita Grabii Anglice edita p. 14.

(d) v. BUCER. Angl. fol. 456—503.

(e) BUCER. l. c. fol. 458.

„ uti: sed quia video illas nimis multis esse superstitioni (desunt  
 „ enim passim Ecclesiis idonei doctores) tum nunc quoque rap-  
 „ tas etiam ad materiam contentionis nocentioris multò, quam  
 „ quisquam satis explicaverit. Adhæc, consentaneum est, ad-  
 „ spirare nos ad simplicitatem Christi & Apostolorum.... tum  
 „ testari modis omnibus, nihil esse nobis commune cum illis, ac  
 „ idèò minimè omnium cum Romanensibus Antichristis, liber-  
 „ tatem denique Christianam, quibusvis in rebus præclarè tueri  
 „ & præ nobis ferre. Atque si singulis parochiis idonei mittan-  
 „ tur Doctores, suis hominibus grata erit ista vestium sublatio,  
 „ impiorum verbò gratia (si servi Christi esse volumus) nullo mo-  
 „ do captanda est, multò minus eorum ulla ratione sustentanda  
 „ superstitio. Doctores verò si desint idonei, & usus & remo-  
 „ tio vestium perinde oberunt, immanique se in sanguinem filii  
 „ Dei injuria obnoxios facient, totique Regno intolerandam  
 „ Dei iram conciliabunt, per quos steterit, quò minus ante  
 „ omnia curetur, ut (sicut Christus Dominus factò suo docuit &  
 „ verbo) singulis in nomine ejus baptizatis, deputentur Docto-  
 „ res, qui eos doceant servare quæcunque præcepit Math. X.  
 „ ꝑf. ult. & Joh. X. ult. „

Ad id tempus, pereximium BUCERUS edere tractatum de Regno Christi (a), in Eduardi Regis gratiam, qui tantopere placuisse Regi dicitur, ut abinde sibi novam prorsus totius Reformationis ulterius perficiendæ, formaverit ideam, eamque brevi Scripto, instar dissertationis (b) exprimere aggressus fuerit, cujus quoddam fragmentum (c) ejus manu consignatum, cum in Archivis repererit Burnetus, ex eo colligitur, quam ante omnia necessitatem ordinis alicujus statuendi in Ecclesiæ disciplina contra seculi effusam libidinem agnoverit, attamen, quod jus illud nullo modo

(a) v. BUCERI Opera Anglicana p. 1—164.

(b) v. BURNET. l. c. fol. 104.

(c) Hoc fragmentum, ipsius Regis manu consignatum, cum inter documenta Historiæ suæ subjecta rerulerit BURNETUS, in Collectione documentorum ad Tomum II. fol. 44. 45. exinde illud decerpere atque nostris documentis propter tanti Regis memoriæ inserere, volumus. Num. XLI.

modo judicaverit illius ævi Præsulibus credendum esse, quos minus ad tantum negotium suscipiendum arbitrabatur idoneos.

§. CXXI. Ad eundem hunc annum instauratam illam referimus Diœceseos Londinensis per Episcopum Ridleium Visitationem (a) Ecclesiasticam, qua cum primis in Ecclesiasticorum vitam pariter ac doctrinam accurate & diligenter inquirebatur; Num suo ea qua par erat sedulitate incumbere muner? num stipem pauperibus debitam fideliter erogarent? num in sermonibus suis Episcopi Romani partes adhuc tuerentur? num Scripturæ S. vel Liturgiæ novæ usum publicum approbarent? num verò minus? num res novas molirentur? num communionem haberent venalem? missas privatas lucrificandi causa celebrarent (b), et sim.

Porro & inquirebatur: Num Anabaptistæ vel alii Sectarii cœtus haberent illicitos (c), num essent qui defenderent Sacramentorum administrationi indignis factæ vim omnem decedere, vel, qui statuerent peccata post baptismum admissa omnia esse irremissibilia? Deinceps & in Parocho inquisitum est; num hi ægrotorum curam gererent, sepulturis pro illorum temporum more interessent, catecheticas institutiones justo tempore constanter an vero segniter instillarent? num denique festos dies lege publica abrogatos & reliquas superstitiones abolitas etiamnum observarent? an verò regiæ obtemperarent voluntati?

Neque autem solum in hæc inquirere, sed &, novum tum promulgare Ridleius de voluntate Regis Edictum (d), quo superstitionis quibusdam cerimoniis, Bonneri negligentia vel simulata mansuetudine adhuc retentis, (e) obex ponebatur, atque cum primis Altaria in simplices mensas ad usum communionis Eucharisticæ

(a) Eam ex Eduardi Regis diario illustrat BURNETUS l. c. fol. 105.

(b) Hos articulos ex Norvicensis Episcopi *Antonii Sparrovii* collectione, recensuit BURNET. l. c.

(c) Quod enim *Anabaptistarum* quoque propago iisdem fere temporibus Angliam infestaverit, colligitur ex iis quæ de *Johanna Kentia* & *Georgii Parrii* suppliciis ad Ann. 1549. referuntur à BURNETO l. c. fol. 73—75. quæ nunc saltem indiguisse sufficiat.

(d) vid. BURNET. l. c. fol. 105.

(e) BURNET. l. c. fol. 105. b.



sticæ (a) convertebantur, ne illa de sacrificio Missatice hæresis ulla ratione revivisceret. Sed & Conciones diebus profectis haberi solitæ (b), quibusdam licet reluctantibus, qui moleste ferebant sibi viam præcludi ad feriandum, cum ut plurimum otio ac ludicris recreationibus, quod à concionibus reliquum erat tempus, transigerent, abolebantur.

Cum hæc agerentur, BUCERUS (c) magno piorum omnium luctu 1551. d. 28. Januarii supremum obit diem ac triste sui relinquit desiderium (conf. §. CXIV.) cum Paulus FAGIUS (d) jam quoque anno superiori 1550. vitam cum morte communicaasset.

Sed & hoc anno 1551. *Fidei Confessio* confici ac in certorum articulorum numerum redigi cœpta est, qua in re quod CRANMERI & RIDLÆI, cum prudentia tum pietas præcipuè enituerint, est certum, quamvis etiam non ante annum 1552, congregato eam in rem Clero, ad umbilicum sit perducta (e), quod non uno momento universam repurgari posse doctrinam sed circumspiciendum agendum esse judicaret (f) Cranmerus, tametsi secus judicasset Bucerus, qui doctrinam fidei prius tanquam regulam confici volebat, ad quam deinceps cerimoniarum cultus

B b b

tus

(a) BURNET. l. c. fol. 106 a.

(b) BURNET. l. c. fol. 106. b.

(c) BURNET. l. c. fol. 109.

(d) De utroque jam egimus in superioribus. Conf. SALIG. Hist. Angl. Conf. T. II. p. 447—455.

(e) BURNET. l. c. fol. 111. qui ibidem ipsorum articulorum tum constitutorum numerum init ac recensionem.

(f) BURNET. fol. 110. qui posteaquam quadraginta duorum articulorum (qui temporibus Elisabethæ ad triginta novem sunt redacti) recensionem brevem instituisse, tandem fol. 112: hoc addit Epiphonema: „ Sic intra exiguum articulorum minime intricatorum nec obscurorum numerum Ecclesiæ Anglicanæ fidem redegerunt. Erroribus qui per Paparum regnum eam quasi inundaverant, purgarunt. Insanas Anabaptistarum & in Germania Enthusiastarum opiniones everterunt. Scholæ subtilitates ut & Magistrales, ut ita dicam & imperiosas controversiarum decisiores evitarunt. In problematicis verò quæstionibus Theologis liberum reliquerunt, proprias ideas sequi, dum modo pacem publicam non turbarent. „

tus. publici atque disciplinæ restaurationem exigi debere iudicabat:

Sunt verò etiam tum temporis sex electi concionatores, qui reliquis præstare dicebantur, iisque *Regii Sacelli præfectura* est de-  
mandata, ex quibus duo apud Regem continuo præsentessent rerumque sacrarum administrationem haberent, reliqui quatuor bini (a) provincias peragrarent, ita ut principatus *Wallie* & provincia *Lancastriensis* in primum annum illis adsignarentur, *Scotice* plagæ & *Eboracensis* provincia in secundum. *Devonensis* & *Hampensis* in tertium, *Norfolkenfis* autem itemque *Kentenfis* & *Suffexiensis* in quartum annum; quod præcipuè ad supplendum plerorumque Ecclesiastarum, minus ad docendum idoneorum, munus, ita constitutum fuisse observat Burnetus.

Inter hæc MARIA Princeps (b) Regis Soror, natu major, tametsi sæpenumero à Consilio Regio impelleretur, suo tamen obnoxia ingenio, veteres sacrorum ritus immutare nolebat, nec unquam juxta novæ Liturgiæ leges Officium quod dicunt sacrum celebrari patiebatur: quin potius suos (c) sibi sacerdotes servabat, & Missam intra privatos parietes celebrare non desiste-  
bat, quamvis ita occultè, ut quod de scandalo dato conquererentur reliqui, non haberent.

Dum interea ELISABETHA (d) Soror altera Regis, præcipue *Mathei PARKERI* cura atque studio in emendatæ religionis doctrina informabatur, atque eam animo feliciter imbibebat, quam deinceps tanta cum auctoritate atque alacritate publicè in Regno Anglicano stabilivit.

§ CXXII. Enimvero parum absuit, quin tristitia Protectoris fata ab ejus inimicis ei structa, nisi aliter providisset Deus, in Religionis emendatæ decrementum cecissent: Is enim, non solummodò jam A. 1550. paulo post Fratris Thomæ mortem, variis gravabatur criminibus, atque suis exuebatur publico Senatus Anglicani decreto celsissimis muneribus, sed &, cum  
A. 1551.

(a) BURNET. l. c. fol. 114.

(b) BURNET. l. c. fol. 115. 116. 117.

(c) BURNET. fol. 117.

(d) BURNET. l. c. fol. 117.

A. 1551. in gratiam receptus denuò videretur Protectoris dignitatem ambire, in discrimen iterum est conjectus novisque adortus criminationibus, in ejus exitium redundantibus: Primarius excidii auctor erat Dudlejus, Varvici Comes, peritissimus simulandi artifex, & infinitæ ambitionis homo: Cum eo equidem affinitatem contraxerat Somersethus (a), data Ffilio suo in matrimonium illius filia; Neque tamen vel ita restringi poterat omnis simulas, & inimicitia, quæ paulo etiam post palam erupit. Cum enim Varvicius in familiam ac posteritatem suam, spem Regni inferre tentaret, nec quenquam magis sua consilia, suasque spes turbare & impedire posse, suspicaretur, quam Somersethum, eum denuò opprimendum ac plane è medio tollendum (b) censuit. Et fuerunt eà tum astutiâ usi, qui Somersetho necem intentabant, ut ipsi clam veluti insusurrarent, Varvicium & ejus Sodales exitium sibi machinari, quò eum provocarent ad se tuendum, seque armandum ad ipsos vel ulciscendos vel præveniendos; Vix autem eundem in sui tutelam arma sumnisse, compererat Varvicius, nuper admodum Dux Northumbriæ constitutus, quin repente id ad Regem deferre, eamque suspicionem adjicere, quasi etiam in Regem, saltem in tranquillitatem publicam quid moliri videretur Somersethus: Neque longa erat mora, quin in carcerem denuò, seu Turrin Londinensem, mense Octobri 1551. & cum uxore (c) quidem, multisque aliis suis clientibus & amicis, mitteretur, accusareturque, „ quod popu-  
 „ lum (d) Londinensem, qui valde cum amabat, ad armâ pro  
 „ se capiendâ excitare, quod Regem in suas manus & potesta-  
 „ tem redigere, quod denique Northumbrium, Northamptonium & Pembrokium ad convivium à Pageto amico suo invitatos, in via, vel in ipso convivio capere aut occidere voluisset. „ Judices ipsius fuerunt duodetriginta numero, ad hæc rem selecti, inque iis tres illi (e) quos occidere voluisse

B b b 2

argue-

(a) BURNET. fol. 107. a.

(b) PERIZON. Hist. Sec. XVI. p. 417.

(c) BURNET. l. c. fol. 119.

(d) PERIZON. l. c. p. 418.

(e) BURNET. l. c. fol. 120.

arguebatur, reliqui autem Northumbrio erant addictissimi. Ab his ergo judicatus damnatusque, non læsæ Majestatis crimine, sed *Felonie*, h. e. quod consilium iniisset capiendi vel obtruncandi illos tres consiliarios, atque eo nomine mortis supplicio est (a) addictus. Quæ sententia d. 22. Januarii 1552. non sine multorum præstantissimorum virorum indignatione, executioni data est: Populus enim qui eum amabat, atque innoxium intentati in Regem aut Remp. facinoris judicabat, gravissime necem tulit, ut res parum à tumultu abesse videretur, quem piissimo tamen sermone prævertit; quando vel sic multi sanguinem (b) ejus sudariis suis exceptum in perpetuum tam injusti judicii monumentum & conceptam divinæ in Northumbrium vindictæ expectationem servant, neutiquam fallacem. (c)

Hic fuit exitus EDUARDI Ducis *Somerſethi* Viri pietatis insignis, & cujus virtutes innumeræ fuerunt: In celsitudine erat humilis; ad ipsum accedentibus comem & urbanum se præbebat, in negotiationibus sincerus & ingenuus (d) erat, ad res gerendas promptus & alacer, sed qui manu tamen quam consilio melior, in cœptis erat felix. Per totam vitam pauperes & quos alii suppressere tentabant amavit ac tutatus est, uno verbo, maximos plebrosque viros splendidis virtutibus æquavit, nec plurimis quam illi vitiis laboravit, ii cum primis qui subito ad Regni alicujus clavum fuerunt evecti, unde & à confecto conspirationis crimine eum prorsus immunem declaravit Vox publica;

Qui veteribus sacris erant addicti, eum equidem capite plexum gaudebant, neque tamen multum eo juvabantur, quum Varvicius, æque magnum emendatæ religionis studium præ se ferret, unde

(a) BURNET. l. c. fol. 123.

(b) BURNET. fol. 124.

(c) Dicitur enim, sub Mariæ Regno, cum Northumbriæ Dux in Turrim deduceretur, quod nobilis quædam Matrona tum eum adiverit, atque uno ex illis cruentatis sudariolis oblato hæc illi exprobraverit: *Hic antiquæ & integræ fidei viri, qui Excellentissimi principis probus avunculus erat, sanguinem vides, Sanguis ille malignis tuis artibus effusus à te nunc palam panas repetere incipit.* v. BURNET. l. c. fol. 124. conf. THUAN. Lib. VIII. §. XV. fol. 306.

(d) BURNET. l. c.

unde & priusquam hæc in Somersethum deflaviret tempestas, Episcopi, primum Londinensis, dein Wigorniensis, denique Wintoniensis, statione sua jam erant dejecti, tantum, quia non satis ad decreta Consilii Regii in sacrorum cura se accommodarent, nec illius jus, sub immaturo hoc atque impubere Rege, in constituendis magni momenti rebus, abolendisque aut certe mutandis quæ ab Henrico VIII. fuerant profecta, satis diserte agnoscerent.

Varvicius interea, post Somersethi necem solus sine æmulo (a) apud Regem, quem suis obsessum clientibus & amicis habebat, quasi vacua dominabatur in aula; Sed tanto majore erat in odio apud omnem fere populum. Ut quoque in publicam significationem alienatæ voluntatis, à Parlamento, quod postmodum Somersethii supplicium convenit, impetrare nihil potuerit, quod ad notandam illius memoriam, damnationemque approbandam pertineret, licet instinctu Varvicii, Rex & Nobilitas præirent.

Interea omnia Regni munera (b) ab hominibus ei addictis administrabantur.

Quod vero Rem Reformatam concernit, eodem Parlamento, non solum Liturgia renovata confirmabatur, sed & Archiepiscopis & Episcopis arctius injungebatur, ut providerent, ne quid detrimenti caperet cultus publicus, atque, ne quis Anglorum ejus observationem negligeret (c); In ea lege, post querimonias de quorundam pertinacia, qui cultui divino interesse recusabant, juxta novas constitutiones ecclesiasticas edicebatur, ut à die omnium sanctorum, initium fieret censuris ecclesiasticis illos castigandi, qui diebus Dominicis & festis diebus (d) ab ecclesiæ precibus abesse auderent.

B b b 3

Pro-

(a) PERIZON. l. c. p. 420. THUAN. l. c.

(b) BURNET. l. c. fol. 124. b.

(c) BURNET. l. c. fol. 126.

(d) Est enim tum publico quoque decreto definitum, dies quosdam Jejuniorum atque singulari ratione festos, in quibus omnes laborem intermittentes precibus & Religionis actibus se darent, observari ac celebrari debere v. BURNET. l. c. fol. 127. a.

Prouti tum varia quoque alia vel innovata vel immutata fuerunt atque in meliorem formam redacta, quæ antehac ceteroquin sancita jam erant atque publicè constituta; Quæ tamen Variationes, nec fraudi esse poterant religioni emendatæ, nec Reformatoribus exprobrari debent, quasi Fides Protestantium ejusmodi passa sit variationes, cum non uno eodemque tempore omnes illi tot seculis qui in Religionem irreperant nævi vel removeri possent vel emendari, cumque, qui veritatem inquirunt lubenter fateantur, *se ἅπλῃ γρασκῶν, πολλὰ διδασκόμενος*; Accedit, quod hi ipsi qui nobis ut plurimum eas objiciunt, (Pontificios indigitamus) & continuas & omnigenas per omnia fere secula cum doctrinæ tum cultui suo induxerunt variationes, alias serius, alias citius, has sensim, illas subito, has occultè, ac rectis viis, illas aperte & quasi *γυμνῇ κεφαλῇ*, nec Roma unquam fuerit constans nisi in sua duntaxat levitate.

Fuit verò tum quoque Lex lata de Sacerdotum Matrimonio, non per conviventiam vel indulgentiam saltem tolerando, tanquam non illicito, sed vel maximè legitimo, atque cumprimis honorabili, reclamantibus licet quatuor Comitibus & sex Dynastis (a); Ne jam leges de colligendis eleemosynis in usum pauperum, de justis usurarum limitibus ponendis, commemorem, atque eam, quæ contra Simoniam est lata, & contra assignatas (b) ex Ecclesiæ redditibus pensiones, nec non, contra collata beneficia, dum in vivis esset possessor beneficiarius etiam quæ omnia satis arguunt, quam curæ cordique esset Regi, plenior illa REFORMATIO cum doctrinæ tum cultus, atque inprimis etiam disciplinæ ecclesiasticæ, quæ turpiter ad eò corrupta erat ac depravata; Nam & Articulus illos *Confessionis fidei* antehac à nobis commemoratos tum solenni lege approbatos fuisse (c) constat.

## §. CXXIII.

(a) BURNET. 1. c. fol. 127. b.

(b) BURNET. 1. c. fol. 129. a.

(c) BURNET. fol. 130. a. qui in collectione Documentorum ad Tomum II. fol. 124. &amp; seqq. Num. LV. universam illam Confessionem articulis XLII. constantem exhibet; quos articulos sub Elisabethæ regno ad numerum XXXIX. esse redactos jam observavimus...

§. CXXIII. Inter primaria tamen quæ circa Sacrorum Emendationem exegisse videtur EDUARDUS Rex, recenferi debet, Juris Canonici repurgatio & Legum Ecclesiasticarum Reformatio; Quæ per totum fere Annum 1552, occupatos tenuit Reformatores (a); Tentaverat eam suo jam tempore (b) HENRICUS VIII. Eduardus autem, ut quod ille factum mense Februario hujus anni prius voluerat, perficeretur, *triginta duobus* Viris (c), partim ex Episcopis, partim ex Theologiæ doctores, partim ex Jureconsultis, ad hoc ipsum designatis, eam demandaverat, ut ipsorum arbitrio ad certa quædam sanctionum capita, in legum formulas redacta figerentur, quæ in locum suffecta Romanarum Constitutionum, reip. & moribus in melius formandis quam maximè salutares proponerentur: Nec longum erat, quin Regis voluntati satisfaceret. Res enim tanquam pensum in varias distributa operas, felicitate non minori quam celeritate confecta est (d) hoc observato ordine, ut duo hi & triginta quos diximus in quatuor classes æqua proportionem ita dividerentur, ut in singulis octonariis duo Episcopi, duo item Theologi, rursusque duo Juris utriusque & totidem communis Juris consulti continerentur. Inter quos sic denique conventum est, ut quod in singulis classibus conclusum & definitum esset, id per reliquas classes considerandum atque inspicendum transmitteretur; Quanquam deinceps Kalendis Novembribus hujus anni, ex hoc omni numero, octo potissimum, ex voluntate Regis (e) seligerentur capita, quibus ut tantò res conficeretur felicius, prima operis præformatio veluti committebatur, quorum nomina in Regis Eduardi diplomate leguntur: Hi igitur sub auspiciis Cranmeri, qui reliquis

(a) BURNET, l. c. fol. 318.

(b) vid. §. CV. pag. 318.

(c) vid. Eduardi VI. diarium apud Burnet. in Collect. Documentorum ad Tomum II. fol. 30.

(d) FOXUS in Præfatione ad *Reformationem Legum Ecclesiasticarum* edit. Londinensis 1640. a.

(e) vid. Ipsam *Regis diplomata*, quod ex libello citato deprimimus atque inter Documenta nostra huic operi subiecta ad Num. XLIII. retulimus.

quis præsidebat, cum conficere Libellum (a) quem sub Reformationis Legum Ecclesiasticarum titulo, regnante Elisabetha à Johanne Foxo editum habemus;

Fuit autem præcipuus libelli auctor CRANMERUS ipse, Juris Canonici peritissimus, qui ab optimis undique legibus, non solum ecclesiasticis sed Civilibus etiam, veterumque Romanorum præcipua antiquitate materiam sumisit; Orationis lumen & splendorem addidit *Gualterus* HADDONUS, Vir disertus, & in hac ipsa Juris facultate versatissimus, itemque *Johannes* CHEEKUS, Eques ac vir singularis. Quo factum est, ut cultiori stylo concinnatae sint istae leges, quam pro communi ceterarum legum more. Totum Opus (b) ad LI. Articulos reductum fuit, quo ad Pandectas propius accederet, in quibus Justinianus Imperator Romanas leges inclusit: Atque hæc quidem circa mensem Februarium A. 1553. ad umbilicum erant perducta, ut fere nihil superesse videretur, quam ut sub auspiciis Regiis publico Gentis Decreto his constitutionibus vigor & auctoritas legum obtingeret, quod tamen quo minus fieri potuerit, inopinatus Régis EDUARDI occasus effecit, ut cum eo quoque totum illud concidisse videatur consilium, deinceps, quantum constat, non unquam redintegratum: Juvat autem in rei prorsus eximia memoriam, primaria quadam ex illo libello excerpere lumina, ex quibus, quænam cum Reformatore mensederit, colligi poterit, & quodnam eorum fuerit, circa varia rerum ac doctrinarum capita, consilium.

§. CXXIV. Tit. I. de *Summa Trinitate & fide catholica* Cap. 1. p. 1. Nomine REGIS hæc dicuntur: „ Quapropter omnes homines ad quos imperium nostrum ulla ratione pertinet Christianam religionem suscipere ac profiteri volumus & jubemus. „ Contra quam qui cogitationes aut actiones ulla suscipiunt, iis nos qui divinæ Majestatis administrum sumus, & facultates universas & ipsam denique vitam abjudicandam esse statuimus. „

Cap.

(a) Extat Libellus superiori demum seculo 1640. quantum nobis constat typis impressus Londini in forma quarta, sub titulo: *Reformatio Legum* &c. vid. pag. 318.

(b) BURNET. l. c. fol. 131.



Cap. 4. De duabus Christi naturis post resurrectionem p. 3. *Humana* (Christi natura) finita & descripta humani corporis terminis ac finibus qua, postquam peccata nostra perpurgavisset, in caelos ascendit, ibique ita sedet ad dextram patris, ut non ubique sit, quippe quem oportet in caelo remanere usque ad tempus restitutionis omnium &c.

Cap. 9. p. 5. „Hæc igitur (Scriptura S.) usque adeo plena „est ac perfecta, ut quicquid in ea non legitur nec reperitur, „nec denique ex eadem aut consequitur, aut vincitur, à „nemine sit exigendum ut tanquam articulus fidei credatur. „

Cap. 14. p. 6. „Conciliis etiam Generalibus non aliter fidem „nostram obligandam esse censemus, nisi quatenus ex Scriptu- „ris Sanctis confirmari possint. „

Cap. 15. p. 7. „Ut ex (Patrum) sententia de sacris literis „judicetur, non admittimus. Debent enim sacræ literæ nobis „omnis Christianæ doctrinæ & regulæ esse & iudices. „

Tit. II. *De Hæresibus* Cap. 5. p. 10. *Quidam verbum in carnis naturam conversum asserunt, quam, quamprimum à morte in caelum fuit recepta, rursus volunt in naturam divinam reversam & absorptam esse. Quorum illi delirium imitantur, qui corpori Christi tam latos fines dant, ut illo credant aut omnes locos simul, aut innumeros obsideri. Quod si confiteremur, humanam è Christo naturam eximeremus.*

Cap. 11. p. 13. „Horribilis est & inanis illorum audacia qui „contendunt in omni Religione vel secta quam homines professi „fuerint, salutem illis esse sperandam, si tantum ad innocentiam & integritatem vitæ pro viribus enitantur, juxta lumen, „quod illis præluceat à natura infusum, Autoritate verò sacrarum literarum confixæ sunt hujusmodi pestes. Solum enim & „unicum ibi *Jesu Christi* nomen nobis commendatum est, ut „omnis ex eo salus ad nos perveniat. „

Cap. 12. ibid. „Quidam impie philosophantur, Animas hominum ex hac vita migrantium, quando semel ex corporibus ex- „cesserunt, usque ad supremum ultimi Judicii tempus, vel somno involvi, vel prorsus ad nihilum recidere, tum autem, cum „extremi judicii dies erit, illas rursus vel è somno excitari,

C c c

„ vel

„ vel cum propriis corporibus ab interitu resurgere: Affinis est  
 „ iis error de resurrectione, quam multi (cum Hymenæo con-  
 „ sentientes & Phileto) perfectam jam esse dicunt & conclusam,  
 „ quia solum debet ad animum referri, quem Christus, (assusa  
 „ nobis beneficio suæ mortis Gratia) prorsus ex morte peccato-  
 „ rum excitavit. Sed hæc illorum abrupta est & curta doctri-  
 „ na &c.

Cap. 19. p. 18. Ibi repudiata prorsus Transsubstantione Pon-  
 tificiorum ita pergit: *In eodem luto hærent, qui panis & vini sub-*  
*stantiam in Eucharistia ponunt, sed vi consecrationis per ministrum*  
*apposita, corpus & sanguinem Christi verum & naturalem adjungi*  
*putant, & cum symbolorum naturis permisceri, & subter eas sub-*  
*jici, usque adeo, ut sive pii sint, sive impii, qui ad Domini mensam*  
*se admovent, verum & naturale corpus Christi & expressum ejus san-*  
*guinem undè cum pane & vino sumant. Verum, symbola sacramen-*  
*torum, quoniam res quas significant non intra se clausas realiter &*  
*substantialiter continent, deinde, cum Sacris Scripturis determina-*  
*tum sit, Christum suam in calum humanam naturam invexisse, nec*  
*cum illa sit in terras ante tempus extremi judicii descensurus, Præ-*  
*terea, cum hæc commentitia naturalis corporis Christi præsentia nul-*  
*lum habeat majus momentum ad ædificationem nostræ religionis, quam*  
*hæc Christi præsentia, quæ fide percipitur, imò multas secum afferat*  
*questiones inexplicabiles, ac assertiones falsas & portentosas, absur-*  
*dam banc doctrinam, qua Christi corpus & sanguis, naturaliter &*  
*substantialiter (ut illi loquuntur) ad Eucharistiam adrepunt, & in*  
*ea includuntur, prorsus aboleri volumus: peregrinum enim est, &*  
*alienum à sacris literis, deinde, contrarium humane nature veri-*  
*tati, quam Christus assumpsit, & à conditione Sacramentorum, longè*  
*diffidens, postremo, communis quædam sensina superstitionum multa-*  
*rum in Ecclesiam Dei comportatarum. conf. Tit. V. cap. 4. p. 30.*

Cap. 22. p. 21. Ubi de Prædestinatione egerat, ita concludit:  
 „ Quapropter omnes nobis admonendi sunt, ut in actionibus  
 „ suscipiendis ad decreta prædestinationis se non referant, sed  
 „ universam vitæ suæ rationem ad Dei leges accommodent, cum  
 „ & promissiones bonis & minas malis in Sacris Scripturis gene-  
 „ neraliter propositas contemplantur. „ Debemus enim ad Dei  
 „ cul-

„ cultum viis illis ingredi, & in illa Dei voluntate commorari,  
 „ quam in Sacris Scripturis patefactam esse videmus. „

„ Tit. III. De *Judiciis contra hæreses* Cap. 10. p. 26. „ Qui de  
 „ crimine hæresis fuerit confessus aut convictus . . . erit infam-  
 „ is, nec ad officia publica gerenda, nec ad consilia, nec ad  
 „ testimonium dicendum, ullo tempore assumatur, imò nec  
 „ Testamentum illi condere fas erit, præterea, quodcunque  
 „ negotium illi cum aliis intercesserit, ipse quidem omnibus, illi  
 „ verò nullus cogatur in judicio respondere. Crimen enim hæ-  
 „ resis publicum esse statuimus, quoniam Dei religio communis  
 „ inter omnes, cum violatur, in eo publicè videtur omnibus in-  
 „ juria fieri. „

„ Tit. VII. De *Concionatoribus* Cap. I. p. 34. „ Nec ulli per-  
 „ mitimus ut hoc concionandi munus suscipiat, aut in eo sese  
 „ ipse collocet, nisi legitima potestate eorum, quorum interest,  
 „ fuerit ad illud advocatus. In quo Episcoporum diligentiam  
 „ esse tantam volumus, ut temere non omnes adsciscant, qui-  
 „ cunque se spiritu Dei jactant afflatos, sed illorum vitam &  
 „ eruditionem considerent & perpendant, ut ex eo cognosci  
 „ possit an illorum Spiritus à Deo proficiantur. „

„ Cap. 6. p. 36. „ Præcipimus, ut propter majorem hujus rei  
 „ disciplinam fanciendam, Magistratus, Justitiiarii, Præfecti  
 „ Civitatum & reliqui, quocunque jurisdictionis nomine cense-  
 „ antur, concionibus intersint, nisi magna illos & omnino non  
 „ prætermittenda causa detineat. „

„ Tit. VIII. De *Matrimonio* Cap. 13. p. 43. *Invetavit in ux-  
 rum moribus nimium mollis & delicata consuetudo, suam ut prolem à  
 propriis uberibus ablegent, & ad alias nutrices amendant, quæ res  
 cum plerumque nullis probabilibus causis nitatur, sed tenera quadam  
 suorum corporum indulgentia, fit, ut sibi ipsa pareant, & bonestos  
 & naturales educationis labores subterfugiant, & cum hæc inhumana  
 matrum, & degener ignavia multorum causam malorum afferat,  
 ad officium concionatorum nostrorum arbitramur pertinere, matres ut  
 cohortentur, ne prolem in lucem editam inhumaniter desituant, &  
 beneficium illis uberum suorum negent, quibus paulo ante beneficium  
 imperibuerunt suorum uterorum & viscerum.*

Tit. XI. De *admittendis ad benef. Ecclesiastica*. Cap. 3. p. 57.  
 „ Præterea patronis beneficiorum Ecclesiasticorum præcipimus,  
 „ ut omnibus seclulis, vel necessitudinum, vel quorumque re-  
 „ spectuum affectibus, illorum rationem habeant, qui munus  
 „ hoc sacrum ad quod adhibendi sunt, possint, & velint omnibus  
 „ partibus implere. *Nec enim sacerdotia delata sunt ad patronos,*  
 „ *ut illa circumciderent, aut de illis deprædarentur, sed ut illorum*  
 „ *præsidio & fide tuto conquiescerent.* „

Tit. XIV. De *purgatione* Cap. 4. p. 71. „ Magnam indigni-  
 „ tatem nobis habere videtur, ut Ecclesiasticæ personæ, cum à  
 „ civilibus nostris legibus, capitalis criminis pronunciantur, rur-  
 „ sus ad Ecclesiastici fori iudicium relegentur & purgentur. „

Cap. 21. p. 76. *Quoniam quantumlibet veritatem consecretur,*  
*illa prisca defensionis remedia non admittimus, quæ ratione & pro-*  
*babilitate non nituntur, sed in omnes partes æque propendent, & in-*  
*fontes plerunque condemnant, ac fontes absolunt, qualia sunt, sin-*  
*gularia certamina, flammæ, ferrum candens vel effervescentes aqua.*  
*Nam isto modo primum Dei tentabatur omnipotentia, deinde non cer-*  
*titudinis hæc aut veritatis indicia, sed casus erant & fortune ludi-*  
*bria. Omnis igitur bujusmodi pellatur anilis & superstitiosa defen-*  
*sio, quam si quis posthac attulerit, arbitratu iudicis ab illo pœna su-*  
*metur.*

Tit. XVIII. De *benef. eccles. sine diminut. conferendis* Cap. I.  
 p. 81. „ Etenim cum hoc à Majoribus nostris præclare consti-  
 „ tutum fuerit, ut ecclesiarum ministris uberes, & illorum con-  
 „ ditioni convenientes fructus suppeditarentur, ex illis locis, ad  
 „ quorum moderationem appositum fuerint, recentioribus tempo-  
 „ ribus, multorum tanta cupiditas Patronorum invenitur, opes  
 „ undique colligendi, Beneficiis ut ex suis, cum illa collocant,  
 „ aliquam vel ad se vel ad suos particulam sevovent. „

Cap. 6. p. 83. „ Ordinarius si certò cognoverit ulla ratione,  
 „ quod quisquam vel beneficium, vel quamcunque dignitatem  
 „ ecclesiasticam iniquis pollicitationibus redemerit; Primum evo-  
 „ cabit ad se, tam Patronum, aut Patroni vicarium, quam ipsum  
 „ qui vel beneficio vel dignitate sit donatus ecclesiastica; Dein-  
 „ de, cum illorum mercaturam manifestis argumentis coarguerit  
 „ & con-

„ & convicerit, personam donatam beneficio vel dignitate statim de loco deiciat, ad quem devius & perversus itineribus obrepserat: quoniam quum Simoniae labem in se conceperit, in sacris rebus pretium interponens, non solum præsente conditione per scelus occupata carere debet, sed etiam nullius ex tempore illo Beneficii, vel dignitatis, vel muneris Ecclesiastici particeps erit. „

Tit. XIX. De *divinis officiis* Cap. 15. p. 91. „ Ægrotantibus tamen & vehementer debilitatis, Cœnam Domini flagitantibus negari nolumus. Principibus etiam & honoratis personis, quorum affluens in ædibus & copiosa multitudo, quibusque non licet ipsis, occupatione publica distractis, in communibus Ecclesiis versari, Cœnam dominicam domi percipere licebit, & omnem ibi reliquam Sacrorum officiorum rationem cum domestico Ministro pertractare. Proviso, quod hoc privilegium nullam communis Ecclesiæ Pastoris utilitatem impediatur. „

Tit. XX. De *Ecclesia & Ministris ejus*. Cap. 10. p. 98. Episcopi, quoniam inter ceteros Ecclesiæ ministros locum principem tenent, idè sana doctrina, gravi auctoritate, atque provido consilio, debent inferiores ordines cleri, universumque populum Dei, regere ac pascere, non sane ut dominantur eorum fidei, sed ut se ipsos verè servos servorum Dei exhibeant, sciantque auctoritatem & jurisdictionem ecclesiasticam non alia de causa sibi præcipuè creditam esse, nisi ut suo ministerio & assiduitate homines quamplurimi Christo jungantur, quique jam Christi sunt, in eo crescant & ædificentur, atque, si nonnulli deficiant, ad pastorem Christum Dominum reducantur, & per salutarem pœnitentiam instaurentur.

Tit. XXIV. De *Visitationibus* Cap. 2. p. 125. „ In statibus hujusmodi congressibus hæc potissimum quærantur: An Sacra Scripturæ diligenter & sincerè pertractentur? an apta sit & recta Sacramentorum administratio? deinde, Disciplina Ecclesiarum qualis sit, & quantum habeat roboris? „ &c.

Tit. XXV. De *Testamentis* Cap. 7. p. 130. „ Porro nec hæreticis (a) testamentorum libertatem concedimus, nec his qui mortis, vel exilii perpetui, vel sempiternorum vinculorum sententiam acceperunt. „

Cap. 9. p. 131. „ Quum autem quicquam superstitiose potius quam pie legatum fuerit, Episcopus auctoritatem suam interponat, ut legatum pias in causas distribuatur. „

Tit. XXVII. De *Suspensione* Cap. 9. p. 154. „ Qui verò mortis sententiam acceperunt, si in carcere detenti Cœnæ Domini participes esse non possunt, diligenter ab aliquo pio viro instrui debent, Christum Sacramentis alligatum non esse, sed ab illo sacramentorum auctoritatem & vim proficisci; quæ propter ad illum si mentem sursum erigant, & in illius mortem stabili ac immota fide dirigant, Christi carnem manducaverunt, & ejus sanguinem combiberunt. „

Tit. XXX. De *Excommunicatione* Cap. 2. p. 159. *Nominatim verò moderatores & ecclesiarum Duces, sunt, Archiepiscopi, Archidiaconi, Decani, denique quicumque sunt ab Ecclesia ad hoc munus adhibiti.*

Tit. XXXVI. De *Juramentis* &c. Cap. 1. p. 205. *Quemadmodum Juramenta, quæ ad Dei gloriam, vel ad fratrum utilitatem aliquid afferunt, Christianis concessa sunt (modo suscipiuntur in judicio justitia & veritate) sic illa jurandi levitas ex animis & sermonibus nostris exterminari debet, quæ familiaribus & quotidianis in colloquiis nostris volitat.*

Cap. 11. p. 209. Qui summatim jurat, vel promittit statuta, vel consuetudines Ecclesiarum, Capitulorum, Universitatum, vel hujusmodi quorumcunque locorum, vel societatum, se conservaturum esse, non potest talis juramenti vel promissi auctoritate compelli, res ut iniquas suscipiat, aut eas quæ fieri non possunt: Nec enim jurantis vel promittentis animus, ullum honestum, ad talem perversitatem respectum habere potest. Quapropter in conclusionibus talium juramentorum & promissorum hoc adtexi placet:

(a) Estque notatu dignum quod c. 11. 12. 13. 14. itidem *Hæretici* excludantur ab omni testamentorum beneficio, quin imò, quod ipsis denegetur querela testamenti inofficiosi &c.

placēt: *Hæc omnibus partibus servoabo, quibus cum Sacra Scriptura, cum legibus civilibus, & Ecclesiasticis hujus Regni consentient, & quantum vires meæ patientur.*

§. CXXIV. Interea dum hæc aguntur, jam inde à principio Anni 1553. Rex EDUARDUS ancipiti prorsus laborare morbo, siquidem pectus destillationibus vitiatum haberet, ac ita affectum, ut omnia quæ hauriebat remedia illam fluxionem potius exacerbarent quam dissiparent, videreturque ea nullis juvari vel curari posse remediis, unde passim (a) jactabatur eum lento veneno fuisse infectum;

Id saltem certum est, eum; quum periculum vitæ jam perenscisceret, nihil fere antiquius habuisse quam ut pauperum in se curam susceperet, atque iis sustentandis saluberrima agitaret consilia (b), deinceps ut dolorem suum testaretur animique sollicitudinem, quam ex eo conceperat, quod certè sibi persuaderet, Religionem Evangelicam, cujus mirifico in illa ætate flagrabat studio, ad vetera Sacra revocatum iri (c), ubi se mortuo Regnum ad Mariam Sororem suam devenisset.

Certè, quod circa pauperes curandos, Episcopi Londinensis Joh. Ridleji hortatus instigatus, atque ad sublevandam multorum inopiam, cum stipendia quædam publica iis tum adsignaverit, tum ædes publicas illis sustentandis destinaverit, constat ex annalibus; Nam & cum illarum institutionum diplomatibus subscripisset (quod undecimo ante obitum die præstitit) gravioras egisse Deo solennes refertur (d), quod ad illud usque tempus ab eo servatus esset, ut adeò necessarium exsequeretur consilium:

De-

(a) BURNET. Tom. II. fol. 145. ed. Lat. qui tamen incertos fuisse rumores prodit, nulli probabili rationi innixos. conf. STRYPE Memorials Ecclesiasticæ Vol. II. fol. 429. qui & refert quam Cf. Haddonus eam latè sparsam calumniam refutaverit in Apologia Gentis Anglicanæ adv. Hieronymi Oforii calumniam &c.

(b) BURNET. l. c. fol. 146.

(c) BURNET. l. c. circa fin. fol. 146. conf. Rapin. THOYRAZ. Liv. XVI. p. 169.

(d) BURNET. l. c. pag. 146. qui testatur, Eduardum earum institutorem fuisse ædium, quæ totius Europæ celeberrimis æquiparari possunt; ex quo præsertim multis donationibus collocupetate fuerunt.

Deinceps, quod ad doloris illius testificationem, eam Northumbrius imperandi avidus è vestigio in rem suam convertere, atque unà cum suis Regi suggerere (a), quò ad evitandam illud, quod certò ceteroquin immineret periculum, utramque Sororem, tam Elisabetham quam Mariam, quarum ambiguum semper Jus fuerat, regno excluderet, iisque unam substitueret *Janam GRAJAM*, eximiam fœminam, religioni veræ addi&issimam, ipsiusque Regis cognatam proximam, quæque non ita pridem Northumbrii Ducis Filio nupta erat, in quam præterea Mater sua Ducis Suffolkii uxor, omne jus quod ipsa ex Testamento (b) Henrici VIII. Avunculi sui habebat, cedere esset parata.

Neque sanè in Rege ulla erat mora, qui se speciosis Northumbrii rationibus (c) faciliè patiebatur induci, utque suum adjiceret calculum, persuaderi, adhibitis Judicibus publicis & Jure consultis, qui tale Instrumentum conscriberent. At verò illi, quum scirent, constitutum ab Henrico successionis ordinem Parlamenti decretis esse subnixum firmatumque, idque adèd, „ ut „ Majestatis rei fuerint declarati, qui eum turbare, sive vivo Edu- „ ardo, seu post ejus mortem, auderent, „ tergiversabantur idcirco, quantum poterant, donec tandem atrocibus Northumbrii minis (d) compulsi, acceptis insuper Regii Imperii & simul aboliti criminis istius tabulis, Instrumentum regni ex ultima voluntate Regis ad Janam Grajam deferendi consecrerunt, cui in Procerum Regni Consistorio lecto, omnes dein Consilarii d. XXI. Junii, clam populo (e), ne qua turbarum occasio daretur, subscripserunt, nisi quod Cranmerus Archiepiscopus aliquandiu quoque hæsitavit, nec nisi ab ipso Rege ad cujus decumbentis colloquium is ad-

(a) Conf. THUAN. Historiar. Lib. XIII. fol. 437. 438. & Rapin. THOYRAZ. l. c. p. 69.

(b) BURNET. l. c.

(c) Rapin. THOYRAZ. p. 70. & THUAN. fol. 438. 439.

(d) BURNET. l. c. fol. 147. conf. Rapin. THOYRAZ. p. 70. qui refert eum tanto correptum furore fuisse, *qu'il fut sur le point de les battre &c.*

(e) THUAN. Histor. Lib. XIII. c. I. fol. 439.



admittebatur ad subsignandum (a) induci potuit, & quidem post longam satis disputationem, cum Rex urgeret, ac religionis periculum (b) ob oculos poneret.

§. CXXV. Paulo post, prid. nonas Julii mortem EDURDUS oppetiit, sortitus exitum facilem ac devotum, quippe cujus ultima erat oratio (c) „ ut Deus eum misera hac & corrupta vita „ liberare atque inter electos suos recipere vellet, resignato spi- „ ritu suo in manus divinas; Quanquam tamen, si Deo ita visum „ esset, se quoque in piorum gratiam aliquandiu adhuc vivere „ ac regnare velle, significaret, non tamen ut sua sed ut Domini „ voluntas fieret; „ Porro „ ut Deus Papismum à regno Angli- „ cano prohibere vellet, ac veram in eo religionem fovere ac stabili- „ lire &c. „ Ea oratio cum clausis oculi ab ipso facta sed tamen ab adstantibus quibusdam percepta fuisset, Rex primò quidè, quod se orantem audivissent, sine ulla tamen mentis diminutione, animo conturbari, sed subducta paulisper ratione, palam fateri, se Deum nunc jam de necessariis orasse; Caterum ultimas mortis conflictationes sentiens Sidneyo equiti (d) in cujus erat complexu dixisse fertur: *Deliquim patior*, atque addidisse, *Domine miserere mei, & animam meam recipe*, sicque animam Deo tradidisse, cum annos natus esset XVI. atque septem patri superfuisset, jam in illa ætate (quod THUANI (e) est Elogium) magno virtutis specimine edito, constantia animi, amore recti, & studio literarum incredibili, quæ rarò simul in regio fastigio concurrunt;

D d d

Certè

(a) Uti dubium quoque esse refert BURNETUS, num quâ consiliarius, an verò tantum quâ testis subscripserit l. c. conf. Rapin. THOYRAZ. l. c. pag. 70.

(b) THUAN. l. c. fol. 439.

(c) BURNET. l. c. fol. 148.

(d) BURNET. l. c.

(e) THUAN. l. c. fol. 439. Characterem ejus nobis reliquit BURNETUS l. c. fol. 148. 149. & quæ in ejus laudem à quam variis dicta sunt, recenset STRYPIUS in lib. cit. fol. 432—437.

— (f) v. SLEIDAN. Histor. Lib. XXV. fol. 471. a.

Certè tantæ Regem expectationis (f), Europa, seculis nunc aliquot, nullum habuerat, qui inde à teneris annis optimè formatus & institutus ad pietatem, atque literas, non Latinam modo, sed Græcam & Gallicam quoque linguam calleret, & Evangelii doctrinam vehementer amaret & doctis omnibus hospitium daret atque patrocinium, Germanis, Italis, Gallis, Scotis, Hispanis, Polonis, ut fere cum ipso Pietas ac Religio videri possent exspirasse, quod vel ex maxima quæ ejus interitum secuta est rerum Angliæ commutatione colligere licet, quam tamen describere longioris anhelitus opus esset, quodque proprium requireret Volumen.

## F I N I S.



L E M-

# LEMMA TA PARAGRAPHORUM.

- §. I. **W**aldenses *Veritatis testes reformationi cum primis Gallicanæ viam pararunt. Ludovicus XII. Rex Gallie adversus Julium II. P. R. primo conventum Turo-nensem, dein Concilium Pisa-num convocat. Ejus Concilii Summa brevis.*
- §. II. *Lateranense Pisano ad-versum Concilium à Leone X. celebratur, in quo definitur Pa-pam esse supra concilium. Lu-dovico XII. succedit Francis-cus I. Navarrei principes re-formationi favent. A. 1521.*
- §. III. *Concilium Senonense Pa-risiis habitum A. 1521. Sor-bonistæ adversus Lutherum concludunt. Eorum auctoritas ac potestas. Lutherus & Me-lanchton se iis opponunt. Lu-dov. Berquinus Lutheri libros in Gallicum sermonem trans-fert, atque ipse Sorbonistarum immitte expeditur Judicium. Lutheri & aliorum libri per Galliam disperguntur. Mirifica quedam ex Sorbonistarum de-fom. IV.*
- creto adv. Melanchth. referun-tur.*
- A. 1523.
- §. IV. *In Lutherum & ejus doc-trinam multi singulari studio ferebantur in Gallia. Arn. de Bornosio Augustinianus ad re-tractationem multarum thesum cogitur. Ludovica Aloysia Sa-bauda Francisci Mater de Lu-therana heresi extirpanda con-silium peti. de Anemundo Coëto, Delphinato, Evangelii Confessore.*
- §. V. *Meldenenses primi Evange-licæ doctrinæ in Gallia recep-tores. Gu. Briconettus Pari-siensis, Episcopus Meldensis, E-vangelio favet. Jacobus Faber Stapulensis & ejus discipuli Meldensem civitatem doctrina Evangelica replent. Non omnes tamen æque constantes erant. Adducitur Varillatii de Refor-matione Meldensi testimonium.*
- §. VI. *Persecutio Parisiensem in Meldenses incrementum Refor-mationis promouet. Margare-tæ Navarrenæ in Reformatos*
- favor.*

- favor. Farelli in Helvetiam secessus. De Gerardo Rufo. Joh. Clerici Meldenfis Martyris apud Metenses constantia singularis.*
- §. VII. *De Amedæo Maigret Concionatore Lugdunensi & Gratianopolitano. Adversus eum pronunciat Facultas Parisiensis.*
- §. VIII. *Zwinglii ad Petrum Sebevillam Evangelii ministrum apud Gratianopolitanos Epistola hortatoria.*
- §. IX. *Virorum quorundam clarissimorum qui inter Gallos Reformatores eminuerunt memorabilia referuntur. de Lamberto Avenionensi, ejusque migratione ex Papatu & satis inter Evangelicos tam Helveticos quam Saxones & Argentoratenses.*
- §. X. *Lambertus Hassiæ Reformationem promovet, ac Academiæ Marburgensi inservit, ibique moritur. Ejus Epitaphium.*
- §. XI. *De Gul. Farelllo, Petro Vireto & Joh. Calvino tribus Gallie Reformatorebus, & quidem speciatim de Gul. Farelllo; ejusque apud Meldenfes, Basileenses, Mompelgartenses, Burgundos, laboribus.*
- §. XII. *Ej. ap. Metenses & Genevenfes labores &c. Ejus Scripta & mors.*
- §. XIII. *Petrus Viretus, Orbensis in ditione Bernensi Reformatore. Colloquium Lausannense A. 1536. inter Pontificios itemque Viretum & Farellum; Viretus adversus Transubstantiationem & realem corporis Christi præsentiam in S. Cæna disputat. Ejus Epistola ad Mompelienses laudatur. Is Lugdunensem, Arausionensem & alias Gallie ecclesias informat. Ejus mors.*
- §. XIV. *Vireti Scripta & labores adversus Pontificios, Libertinos, aliosque, recensentur & quedam ex his referuntur.*
- §. XV. *Ejusdem Labores propter Evangelii Doctrinam puriorem laudantur.*
- §. XVI. *De Joh. Calvino agitur. Ejusque & scripta breviter & in Reformationem Gallie, Helvetie & Germanie merita referuntur.*  
A. 1524.
- §. XVII. *Jacobus Pavanus Martyr apud Parisienses. Ejus quedam Theses recensentur, una cum censura Sorbonistarum condemnatoria.*
- §. XVIII. *Antonius Dux Lotharingie Lutheranos persequitur: Ejus rei documentum est Historia Wolfgangi Schuch, Germani, Martyris apud Lotharingiam.*

*tharingos, cujus articuli à Sorbonistis condemnati recensentur. Sorbonistæ varios Lutheranorum libros condemnant.*

§. XIX. Wolfg. Schuch raptur ad carcerem & ad ignis supplicium condemnatur. Vindicem Dei manum experiuntur persecutores.

§. XX. *Facies Ecclesiæ in Gallia ex Epistola Farclii ad Corn. Scepperum. Petrus Caroli Ecclesiastes Parisiensis hæreseos accusatur & se defendit. Ad locum Genes. III: 15. inficet Sorbonistarum censura.*

§. XXI. Anemundus Coctus, Eques Gallus, vir genere & doctrina itemque pietate ac humanitate clarus laudatur, & ejus memoria ex scriptis Spalatini & Zwinglii refrixatur. Francisci Regis pietas superstitiosa.

A. 1525.

§. XXII. Franciscus I. in prælio Ticinensi captus. Antonii du Prat Cancellarii in Evangelicos odium. Clementis VII. Papæ Literæ ad Senatum Parisiensem de extirpandis hæreticis. Henricus VIII. cum Aloyſa Francisci I. Matre paciscitur de prostigandis Lutheranis. Sorbonistarum furor in Lud. Berquini, Des.

Erasmi & M. Lutheri libros itemque in Fabrum Stapulensem.

A. 1526.

Franciscus & Cæsar itidem de extirpanda Secta Lutherana transigunt. Hostes Evangelii omnium calamitatum causam rejiciunt in Evangelicos. Nat. Beddæ in Fabrum Stap. & Erasmus Inveſtiva. Rex adversus hæreticos instigatus, gravia in eos fert decreta.

A. 1527.

§. XXIII. Antonii Pratenſis hostilitas in Evangelicos; Is concilium indicit Senonense adversus Reformatos, cujus Summa brevis describitur. In eo sententiam tulerunt de decretis Ecclesiæ contradictoriis simul tamen veris. Lutherani Manichæis comparantur. Hæretici convicti judicio seculari tradendi decernuntur, circa emendandos mores quedam definiuntur.

A. 1528.

Concilii Bituricensis à Franc. Turnonio indicti & celebrati adversus Lutheranos summa.

§. XXIV. Dionysius de Reux Martyr Meldensis, propterea quod Missam diceret abnegationem Passionis & mortis Christi condemnatus fuit. de

Ddd 3

Ma-

Maturino Corderio, gente Normanno, Calvinii præceptore ac purioribus Sacris addito agitur. Steph. Machopolis ex ordine mendicantium in agro Vivariensi puriorem doctrinam promoves detestis fraudibus Papalibus. Ei succedit Steph. Reinerius ob religionem exustus, & Jonas cujus fidei confessio laudatur.

A. 1529.

De Ludovico Berquino Nobili Gallo, & ejus martyrio, & quam is pro Lutheranis venditari non possit:

§. XXV. Pax Cameracensis Evangelio infesta.

A. 1530.

Petrus Fraccianus literas scribit ad Argentoratenses pro & de Evangelicis in Gallia quarum argumentum recensetur. Martini Bucer Ep. ad Lutherum de diffidio Protestantium Evangelii progressui inimico, recensetur:

§. XXVI. Principes Protestantes ad Galliarum & Angliarum Regem Apologiam mittunt, stylo Melanchthonis conscriptam, cujus summa exhibetur.

A. 1531.

§. XXVII. Math. Reinoldus eam ad Galliarum Regem deferret, ac Regis Galliarum responsum affert, simul verò quam Lu-

therani multarum ineptiarum in aula Gallicana accusarentur refert.

A. 1532.

§. XXVIII. Aurelia, Tolosa & Avaricum tres Galliarum civitates Academicis illustres purioris doctrinæ gustu imbuuntur: opera cum primis Jo. Calvinii, qui in Aurelianensi Academia literis operam navabat, & Jul. Cæs. Scaligeri, qui apud Tolosates florebat. Sed & Academia Bituricensis per Jo. Calvinum Melch. Volmari discipulum Evangelii gustu tum imbuta fuit. De Johanne Sturmio & Petro Ramo utroque apud Parisienses docente quædam.

§. XXIX. De Joh. Cadurco Jureconsulto propter Evangelii doctrinam apud Tolosates combusto, itemque de Alex. Cano apud Lugdunenses in Gallia & ejus martyrio. Ejus de Sacramento Eucharistiæ sententia refertur.

A. 1533.

§. XXX. Clemens VII. P. R. cum Francisco fœdus pangere, suamque neptem Catharinam Medicam Regis filio elocare, quæ copula inspectante Pontifice & Rege fuit consummata. Philippus Hassiæ pecuniam à Gallo

*Gallo petit sed à Concilio expectando se non patitur abalienari.*

§. XXXI. *De Margareta Navarrenæ Regis Sorore, ejusque in Evangelicos studio, porro, de Sorbonistarum in eam offenso animo & cum ea contentionibus.*

§. XXXII. *Jo. Calvinus Nicolo Copo Rectori Academiæ Parisiensis Orationem suggerit atque in vitæ periculum eapropter adducitur à Sorbonitibus, intercessione tamen Reginæ Navarrenæ liberatur. Sorbonistarum actiones in Reginam injuriöse, aliaque ejus generis recensentur, unà cum Reginæ in Reformationem meritis.*

A. 1534.

§. XXXIII. *In Urbe Aurelianensi funestus ac cruentus à monachis Franciscanis agitur casus, cui spectrorum fabula apud Pontificios frequens succenturiatur.*

§. XXXIV. *Multa in Papismum & adversus Missam hoc anno eduntur Programmata, quibus Pontificiorum animi exacerbantur, & asperitas persecutionum adaugetur. Satyræ in Missam affixæ argumentum. Joh. Sturmii ad Melanchthonem Epistola.*

§. XXXV. *Persecutionum immanitas in Reformatos Parisienses suscitatur. Libelli in Missam festivi brevis summa recensetur.*

A. 1535.

§. XXXVI. *Franciscus Rex publicam decernit Supplicationem in honorem Missæ. Linguae martyribus excisæ ne laudare Deum possent. Varii in Gallia Martyres.*

§. XXXVII. *Franciscus ad Principes & Ordines Germaniæ itemque ad Principes Protestantes literas scribit & Legationem mittit, usus in ea Legatione, ministerio Gul. Bellaji Domini de Langey.*

§. XXXVIII. *Franciscus veritatem Evangelicam agnoscit sed eam tueri non poterat. Alia inter Langæum & Protestantes enarrantur.*

§. XXXIX. *Joh. Calvinus Institutionem Relig. Christianæ edit, ac Francisco Regi dedicat: Alia inter Franciscum & Ph. Melanchthonem literaria referuntur.*

§. XL. *Consilia agitantur de Phil. Melanchthonis itinere Gallico, interea dum Philippus articulos quosdam mittit ad Regem Galliæ de ineunda concordia, ad quos tamen respon-*

*spondent Theologi Parisien-  
ses.*

- §. XLI. Antonius Pratenfis Can-  
cellarius supremum obit diem,  
in cuius locum substituitur An-  
tonius de Burgo. *Persecutio-  
nes ingravescent, unde Helve-  
tiorum ad Regem Galliæ Li-  
teræ.*

A. 1536.

Regis ad literas Helvetiorum  
respondum per A. Monmorant-  
ium, qui Regem instigabat ad  
persecutionem urgendam.

A. 1537.

Jo. Calvini tractatus de fugien-  
da idololatria ad Nicolaum  
Cheminum laudatur. Ejus-  
dem de Papisticis Sacerdotiis  
liber.

A. 1538.

Paulus III. P. R. Concilium  
Mantux celebrandum indicit.  
Conventus Smalcaldicus cele-  
bratur, unde Protestantes de  
Concilio scribunt ad Francis-  
cum & ab eo responsum acci-  
piunt, dum interea persecutiones  
Gallicæ augescunt. Biblia An-  
glica Lutetiæ excudebantur sed  
inuito Rege Gallie.

A. 1539.

Hier. Vindocinus Martyr apud  
Aginnenses in Aquitania Gal-  
liæ. Andræ Berthelini mar-  
tyrium.

§. XLII. *De reliquiis Walden-  
sium & earum persecutione in  
Gallia agitur, atque ex Thua-  
no quædam referuntur de Bar-  
thol. Chassanæo Jureconsulto  
ad moderationem circa hanc cau-  
sam redactio. Merindolensium  
Confessio fidei. Ordines Prote-  
stantium pro Waldensibus &  
Merindolensibus scribunt ad  
Galliæ Regem.*

§. XLIII. Stephanus Brunus  
eximius Martyr igni adjudica-  
tur, atque mortem pro Evan-  
gelio fortiter oppetit, itemque  
Claudius Pictor, cujus mar-  
tyrium recensetur.

A. 1541.

§. XLIV. Protestantium literæ  
ad Regem missæ nihil profi-  
ciunt.

A. 1542.

Rex severius in Evangelicos ani-  
madvertere cepit. Parlamen-  
tum Jo. Calvini Institutionem  
Rel. Christianæ damnavit,  
Inquisitionis forma Ecclesiæ  
ministis in Gallia præscribi-  
tur. De Franc. Landro &  
præscripta ipsi à Theologis Pa-  
risiensibus fidei formula. Illi  
Calvinus opponit antidotum.

§. XLV. Apud Burdigalenses  
Aymondus à Via, Vir inte-  
gerrimus, ob fidei confessionem  
circa S. Cœnam, Purgatorium,  
animæ



*animæ à corpore separationem, ecclesiam &c. martyrii mortem obit.*

- §. XLVI. Apud Metenses, doctrina Evangelica indies magis accrescit. Farelli literæ ad Metenses, accedente dein ipso ejus adventu eam promovent. Jo. & Casp. ab Huy nobiles Metenses sua prædia concionatoribus ad Evangelizandum concedunt invito Episcopo Cardinale & Duce Lotharingæ. Protestantes pro Evangelicis ad Ducem Lotharingæ literas scribunt.

A. 1543.

*Deliberant Protestantes, num etiam armis succurrere velint Metensibus, & num Metenses id cupientes in fœderis Smalcaldici societatem velint recipere, quod tamen votorum pluralitate abnuunt, mittunt tamen illuc legationem. Comes Furstenbergius singulari patrocinio fovet ac tuetur Evangelicos concionatores. Carolus autem Boissot Consiliarius Cæsareus eos persequitur, atque editum Cæsareum adversus eos promulgat.*

- §. XLVII. In Metenses gravissima persecutio suscitatur non improbante Rege Galliarum per Ducis Guisii filium Aut. Tom. IV.

*malium in gratiam agnati Episcopi Metensis:*

- §. XLVIII. Inter ipsas tamen persecutiones numerus confessorum crescit. Gul. Bellaji mors. Franc. Landrus ut doctrinæ puriori renunciaret adigitur. De Claudio Espencæo quedam singularia. Clementis Maroti & Theodori Bezæ Psalmi in Gallicam Linguam translati Reformationi profuerunt, itemque Jo. Calvinii liber de Reliquiis sanctorum.

- §. XLIX. Concilium Tridentinum à Paulo III. P. R. indictum, cum probè sciret, illud celebrari non posse, siquidem Cæsar & Rex Gallie belligerent: Franciscus Rex & Protestantibus & Pontifici se commendare satagebat, animi levitatem & inconstantiam prodendo: De Carolo Francisci filio, Duce Aurelianensi, ejusque in Reformationem studio, Is cum ambiret Ducatum Luxemburgensem, se in eo Reformationem stabiliturum promittebat. Ejus mors biennio post.

1544.

- §. L. Conventus Melodunensis Theologorum Parisensium à Rege Galliarum indicitur ad consultandum de dogmatis fidei Christianæ necessariis in  
Ece Con-

Concilio Tridentino proponendis.

A. 1545.

- §. LI. *Persecutio in Waldenses & Merindolenses recruduit, in quos Johannis Minerii furor cumprimis erat conspicuus, quod miserandis quibusdam exemplis explanatur, Helvetiica de re ad Regem scribunt sed conatu irrita.*

A. 1546.

- §. LII. *In Meldensem ecclesiam nova exorta tempestas. De Petro Clerico apud Meldenses V. D. Ministro, & quomodo conciones in aedibus Stephani Mangini habita, fuerint tur-*

*bata, atque auditores una cum Ministris inde fuerint deducti, atque deinceps supplicio traditi, refertur.*

A. 1547.

- §. LIII. *Franciscus Rex moritur, cum paucis diebus ante Smalcaldicis Principibus subsidariam misisset pecuniam, atque de Reformatione multa esset pollicitus. Orationem funebrem habuit Petrus Castellanus, cujus Oratio suspecta fuit Sorbonistis, quibus tamen, cum hi de Regis anima quaestionem moverent, scite respondit Johannes Mendoza regiorum dispensatorum princeps.*

\* \*

\*

## SECTIONIS III.

### CAPITIS II.

- §. LIV. **R**eformationis Anglicanae primordia eruuntur atque deducuntur à temporibus & doctrina Joh. Wiclefi. Ejus doctrinae primariae sedi Pontificiae adversae recensentur. Ejus zelus in adorandis lingua vernacula Bibliis laudatur. De ejus affectis, dictis

Lollardis, & in eos suscitatis persecutionibus quadam referuntur.

- §. LV. *Lollardorum quadam dogmata pro haeticis habita & condemnata recensentur. Elisabetha Sampsonia de Aldermanbury sententiam puriorem de sacramento Eucharistiae retrac-*

*tractare debet A. 1509 ad quod  
 Et 1512 alii quidam coacti sunt.  
 Librorum Lutheri Et aliorum  
 in Angliam transportatio pri-  
 ma semina reformationis An-  
 glorum mentibus iniecerunt.  
 Longlandi Lincolniae Episcopi  
 severitas erga haereticos ita dic-  
 tos.*

- §. LVI. Henricus VIII. Pa-  
 palis doctrinae assertor, primò,  
 quò minus Reformatio progredi  
 posset impediēbat. Cum eo fa-  
 ciebat Th. Volsejus Cardina-  
 lis, cujus ad sufflaminandam  
 Reformationem consilia com-  
 memorantur, licet etiam de Re-  
 formationis necessitate persua-  
 sus esset. Rich. Foxi Ep. Wintonien-  
 sis de Reformationis Cle-  
 ri Anglicani necessitate Epi-  
 stola.

A. 1521.

- Th. Volseji mandatum de Libris  
 Lutheri extradendis. Henrici  
 VIII. Literae ad Ludovicum  
 Palatinum de expellendo Lu-  
 thero. Ejusdem Liber adver-  
 sus Lutherum ad Leonem X.  
 qui titulum defensoris fidei  
 Regi conciliavit, atque ut Ha-  
 drianus Leonis successor ipsi  
 Rosam auream mitteret. Lu-  
 theri adv. Henricum Respon-  
 sum acerbius exasperat Regis  
 animum.

A. 1523.

Rex ad Fridericum, Johannem,  
 & Georgium Principes Saxo-  
 niae Literas scribit adversus  
 Lutherum Et vario modo Lu-  
 theranos persequitur, unde Cle-  
 mens VII. P. R. bullam ei  
 mittit confirmatoriam circa ti-  
 tulum Defensoris fidei. Cutb.  
 Tonstallus Erasmus adversus  
 Lutherum instigat, cujus de Li-  
 bero arbitrio liber commemo-  
 ratur.

- §. LVII. De Johanne Frytho,  
 Confessore Et Martyre ejusque  
 scriptis Et doctrina. De Sa-  
 cramentis ipsi contentio est cum  
 Thoma Moro, qui adversus  
 ipsum calammum stringit. Fry-  
 thi peculiaris moderatio circa  
 dissensum de modo praesentiae  
 Christi in sacra cena. Idem  
 Frythus de Purgatorio cum  
 Fischero, Moro, & Rastallo  
 disputavit, ac demum martyrii  
 coronam recepit.

- §. LVIII. De Gulielmo Tyn-  
 dallo, dicto Anglorum Apo-  
 stolo ac Reformatore. Ejus  
 Versio Novi Testamenti Et  
 reliqua ejus scripta, cum primis  
 de Christiana obedientia trac-  
 tatus, laudantur. Ejus Mors.
- §. LIX. Antonii Wood rela-  
 tio de primordiis Reformatio-  
 nis Anglicanae inseritur.

Eccē 2

A. 1525.

A. 1525.

§. LX. Henricus VIII. Lutheri *sectæ infensissimus cum Aloyſa Franciſci Matre ſædus pangit de extirpanda peſſifera Lutheri ſecta. Lutherus ad Henricum ſubmiſſe ſcribit ſed conatu irrito.* Jo. Randallus in *Academia Cantabrigienſi ſtudioſus in muſeo ſuo ſuſpenſus inveniebatur, non ſine ſuſpicionem commiſſi in ipſam à Pontificiis homicidii. Adverſus Tyndalli verſionem prodiit interdictum, de Thomæ Bilneyi & Thomæ Arthuri imbecillitate in retractando, quam dein tamen Bilneyus conſtanti uſque ad mortem confeſſione compenſavit.*

§. LXI. De Henrico VIII. Rege. Is admodum juvenis, viduam fratris Catharinam in matrimonium accipit, diſpenſante Julio II. P. R. Ea ſeſterioris indolis ab ipſo deſpici-  
tur, iſque eam dimittere tentat. Warhami Archiep. ſententia de Matrimonio illo illegitimo, cui accedunt Epilcopi Angliæ omnes, excepto Jo. Fiſchero Ep. Roſſenſi. Clemens VIII. P. R. modo diſmiſſionem pollicetur, modo tergiverſatur. De Anna Bolenia, Regiſque ineam amore, Campegius Cardinalis ad Regem mittitur.

*Actio coram Legatis Pontificiis inſtituitur, Legati Pontificii moras neſtunt.*

§. LXII. Papa Legatos & omnem cauſam ad ſe evocat, invito Rege, qui & prolationis & evocationis cauſam in Volſejum Cardinalem conſicit. Volſejus ex animi ægitudine morbum contrahit & decedit.

§. LXIII. De Thoma Cranmero, Regiſque in eum favore. Is auctor eſt, ut Rex matrimonii cauſam ad varias Europæ Academias referat, cui Rex aſſentitur. Rich. Crooke Ling. Græcæ cultor ab Henrico VIII. in Italiam mittitur, ut Italorum ſententias pro Henrici divortio colligeret. Proſtantium in hac cauſa ſinceritas laudatur.

§. LXIV. Rex Theologorum ſententias cum Parlamento communicat, Clerus Anglicanus matrimonium illegitimum declarat, Synodus Cantuarienſis Henricum Eccleſiæ Anglicanæ caput renunciat, in quem titulum univerſa deinde conſentit natio. Clemens VII. ſe Henrico & Angliſ opponit, atque matrimonium pronunciat plane legitimum nec unquam diſſolvendum. Henricus Catharinam repudiat & Annam Boleniam

leniam uxorem ducit. Cranmerus ad Archiepiscopatum evectus. Elisabetha nascitur.

- §. LXV. Henricus VIII. licet à Papa alienus, papisticam tamen fovebat doctrinam. Reformatio Anglicana lente procedit, primam faciem efferentibus Frytho, Tyndallo &c. deinceps accedentibus Cranmero, Cromwello et sim.

A. 1526.

- §. LXVI. De Tyndalli editione N. T. & Pentateuchi Mosaici. Gul. Warhami mandatum adversus illam versionem. Cuthberti Tonstalli adversus eandem conamina. Tyndalli scripta prohibentur. Th. Morus adversus Tyndallum scribere volens, veniam à Tonstallo impetrat legendi scripta Tyndalli. Morus Regem excitat, ut leges contra hæreticos executioni det.

A. 1527.

- §. LXVII. De Martyrio Patriicii Hamiltonii in Scotia. Nobilis ille Juvenis in Marburgensem recens erectam Academiam secedens in veritate Evangelica confirmatus in Patriam rediens igni adjudicatus est. Alex. Cambelli mors notabilis. Theses propter quas Patriicius morti fuit addictus. Eodem tempore Londini Rich.

Forster theses quasdam Lutheranismi suspectas abjurare debuit.

A. 1528.

- §. LXVIII. Persecutionum tempestas ingravescbat, & Martyrum Angliæ numerus accrescebat. Varia Episcoporum adversus Reformationem molimina.

A. 1529.

- Tonstalli conamina ad suppressendam Translationem N. T. Tyndallianam. Convocatur Clerus provincie Cantuariensis & de variis rebus reformandis deliberat. Simul verò adv. hæreticos decernit & adversus N. T. Tyndallianum.

A. 1530.

- De Mediis præveniendi contagionem hæreseos admonitionem conscribunt G. Warhamus, Th. Morus & Cuthb. Tonstallus, ac in ea docent, Versionem Scripturæ §. vernaculam minime esse necessariam.

- §. LXIX. Prima Henrici Regis adversus Papam edita. Wolsejus moritur. Varia de clericis proponuntur gravamina, & clericorum vis frangitur. Rex Ecclesiæ Anglicanæ Protector & supremum caput declaratur.

- §. LXX. Editur Liber sub titulo,

Ecc 3

lo,

lo, Supplicatio Pauperum sive Mendicantium, *cujus argumentum breviter recensetur. Ei libello Thomas Morus opponit alterum: sub titulo. Supplicatio animarum in Purgatorio detentorum, ad quem libellum Frythus respondet, edito tractatu, de Purgatorio. Thomas Hittonius ad ignem condemnatur.*

A. 1531.

- §. LXXI. Catharina Regina prodigiatur. Lutheranismus progressum facit in Anglia, interea, dum multi martyrio mortis veritatem confirmant, inter quos erat Th. Bilneyus, Rich. Byfield, Joh. Tewksbury, alii-que. De Joh. Scoto, qui sine cibo ac potu multos transegisse dies refertur, memorabilia quedam. Ad Apologiam Principum Protestantium rescribit Henricus Rex.

A. 1532.

- §. LXXII. Annatæ apud Anglos abrogandæ decernuntur. De Annatis quedam referuntur item que de denario Petri.
- §. LXXIII. Neque tamen à fide pontificia se recedere, Rex videri voluit, Evangelicos gravissime persequendo, quando Johannes Bainham martyrii mortem subiit, & Gul. Thracius, Ar-

miger, mortuus exhumatus est, quod animam non commendasset sanctis sed Deo. Tho. Harding quoque ignis supplicio fuit additus. Apud Scotos tam quoque sevitum est in Lutheranos, ita ut Alex Alefius se in Germaniam recipere debuerit.

- §. LXXIV. Thomas Norfolkiæ Dux Evangelici inimicus, itemque Steph. Gardinerus Episcopus. Vintoniensis & Jo. Longlandus Lincolnienfis. Anna Bolenia Regina facta Evangelicis favet. Cranmerus Archiepiscopus Reformationi studet. Cromwellus Cancellarius in Thomæ Mori locum electus Evangelicorum patronus.

A. 1533.

- §. LXXV. Is annus Pontifici Romano fatalis fuit. Abrogabantur Annatæ: Ne quis ullam cum Pontifice rem haberet, interdicebatur. Potestas omnis Pontificia & auctoritas subruebatur. Cranmerus quidem adhuc pro Archiepiscopatu bullas sibi Romæ expetebat, sed eæ fuerunt bullæ papales ultimæ, siquidem abinde planè conciderit auctoritas pontificia. Oxonienses, Cantabrigienfes, Archiepiscopus Cantuariensis & Eboracensis, Episcopi, Lon-

Londinensis, Wigorniensis & alii, in eam rem consentiebant, exepid Jo. Fischero Episcopo Rossensi, qui capite de in plexus est.

A. 1534.

§. LXXVI. *Varii Tractatus varique scripta pro suprematu Regis & adversus auctoritatem Papæ edita; Inter ea emittuntur Regis Liber, porro Eduardi Foxi Episcopi Herefordiensis tractatus, & Liber anonymus, sub titulo Institutio hominis Christiani. Porro, tractatus Gardineri de vera Obedientia, Stockeslæi Londinensis & Tonstalli Dunelmensis Episcopi, Epistola pro defensione causæ Regiæ: Et denique, Richardi Sampsonis Oratio, adversus quam Reginaldus Polus strinxit calamum, edendo Opus per Unitatis Ecclesiasticæ defensione. Est tum quoque de hæreticis ita distis lata lex satis severa.*

§. LXXVII. *De Elisabetha Bartonica, puella Cantuariensi &c. ejusque Visionibus fictitiis fabula enarratur.*

§. LXXVIII. *Rex pœnam capitis decernit in eos qui Pontifici supremam potestatem adscribebant; Se verò ipsum in præfatione Bibliis Latinis præmissa*

*vice-Deum appellat, & cuspis nummis suam tuetur dignitatem. Tho. Cromwellus Regis Vicarius Generalis constituitur in rebus Ecclesiasticis.*

§. LXXIX. *In Regno Scotiæ acriter in Lutheranos est inquisitum. Henricus Regi Scotiæ libellos mittit, ut eum à Papa abstrahat sed irritò conatu, Jacobus enim V. Rex Scotiæ Papæ adharebat firmiter. In Anglia quidem disciplina, non tamen doctrina mutabatur, & Lutherani ac Zwingliani condemnantur. Jo. Fischerus & Tho. Morus capite plexi.*

§. LXXX. *De Conciliis deliberat Henricus Rex cum suis, & Legationem mittit ad Principes Protestantes. Eduardi Foxi Oratio ad Principes & eorum Responsum recensentur.*

A. 1535.

§. LXXXI. *De Rob. Barneſſo, ejus vita, scriptis, legatione in Germaniam & morte. Philippus Melancthon in Angliam invitatur. Melancthon commentarium in Ep. ad Romanos Regi mittit. Rex ei respondet eumque dono 200 aureorum misso in Angliam invitat. De ejus itinere deliberatur. Prin-*

*Principes Prot. iterum ad Regem scribunt.*

A. 1536.

Joh. Æpinus *Hamburgensium Ecclesiastes in Angliam mittitur.*

§. LXXXII. *Rex Cœnobiorum Monachalium Visitationem mandat, cujus visitationis primaria capita recensentur.*

§. LXXXIII. *Res omnis ad Cromwellum Visitatorem Generalem refertur, unde nefanda Monachorum impietas & profanitas patefunt. Monachorum claustra delentur ac una lege 376 supprimuntur minores Abbatiae.*

§. LXXXIV. *Synodus Londinensis de Bibliorum Versione Anglica agit, ubi potior ac melior pars pro adornanda versione concludit, cui Anna Bolenia Regina Angliæ favet, & Rex ad stipulatur.*

§. LXXXV. *Catharina Arragonia moritur. Anna Bolenia favore Regis excidit. Johanna Seymouria Regis animum occupat. Bolenia capite plexa, & Seymouria ei in uxorem ducitur.*

§. LXXXVI. *Persecutio in privatos quosdam confectores. Paulus III. P. R. tentat reconciliationem cum Henrico, sed frustra. Rex denuò Pontificiam*

*omnem potestatem abrogat. Inter Episcopos Angliæ quidam pro, alii contra, Reformationem erant. Cromwelli propositio in Conventu Ecclesiastico. Aleſius Scotus pro Sacramentorum numero binario decernat. Anglorum veluti Interim certis absolvitur articulis.*

A. 1536.

§. LXXXVII. *De Concilio Mantuam indicto Regis & Procerum populi Anglicani declaratio. Principes Protestantes de Concilio ad Henricum scribunt.*

§. LXXXVIII. *Reginaldus Polus adv. Henricum Opus edit pro Unitate Ecclesiastica &c. ex quo excerpta quædam referuntur. Is in Lutheranismi suspensionem aliquando devenit, quam eluere hoc opere tentabat. Rex irarum plenus Tonstallo & Stockeslæo ut adversus Polum scriberent, imperat, ipsumque Polum perduellionis reum declarat. Starkii Episcopi Durhamensis Epistola ad Polum data laudatur.*

A. 1537.

§. LXXXIX. *Cromwelli Mandata Ecclesiastica, non consultis Ecclesiasticis vel Episcopis, publicantur, tanquam primum Statutum supremæ Auctoritatis Regis: Eorum argumentum recens-*



*cenfetur, Pontificiis admodum inimicum. Monachi rebellionem adverfus Regem excitant, quæ brevi tamen poſt, dum ſeditioſis quedam præſcriberentur conditiones, eſt compoſita. Rex Viſitationem Abbatiarum, quam ſuperiori anno ſuſceperat, perficiendam curat, dum Abbatie innumere in Regis manus fuerunt reſignatæ, quæ reſignationes varias nequitiæ monachales detegunt. Eduardi Principis Nativitas & Regine Janæ Seymouriæ mors. In Scotia quedam Reformationis tentamè.*

A. 1538.

*Varia impoſturarum Monachalium exempla detecta. Thomæ Becqueti reliquæ partim ſpoliatæ partim confractæ, & ipſe ex Sanctorum ſaſſis in Anglia deletus eſt.*

- §. XC. Pauli III. excommunicationis fulmen in Henricum Regem jam triennio ante paratum publicabatur. Reg. Polus varia in regem edere ſcripta ſatyrica. Henricus & Papæ & Polo ſuam opponere Declarationem, qua Papam Tyrannum appellat, Uſurpatorem & Regni Chriſti everforem. Verſio Bibliorum Anglica prodit nutu Regis, qui & mandatum addit, Tom. IV.

*quo ejus Leſionem unicuique permittit, eumque in ſinem, ut in templis collocentur exemplaria, mandat.*

- §. XCI. Steph. Gardineri inſeſta in Reformatos conſilia. Joh. Nicholſon vulgo Lambertus, Martyr pro Reformatum circa Euchariftiam ſententia. Is diſputat cum Rege itemque cum Cranmero, Gardinero, Tonſhallo & Stockeſlæo, tandem verò ad ignis ſupplicium condemnatur.

- §. XCII. Ea res Pontificiis ſtimulum addit ad collaudandum Henricum, qui, ea verſutia captus, ſibi applaudit & hæreticos perſequitur. Proteſtantes Principes Legationem ad Regem mittunt, nec quicquam proficiunt, & ſubdolè tractantur.

A. 1539.

- §. XCIII. Henrici VIII. animus à Proteſtantibus alienus, ſex famoſos condi curat Articulos, quibus Reformationis negotium ſuſſaminabatur, Illis ſed incaſſum ſe opponit, Cranmerus, facilè in vitæ periculum adductus, niſi Cromwelli ope ſervatus eſſet. Rex tamen etiam hoc anno privatum Bibliorum vernaculorum uſum unicuique permittit.

F f f

- §. XCIV.

- §. XCIV. *In Scotia complures Lutheranismi suspecti exilio damnantur, alii recantant.* Ge. Buchananus, Scotus in Galliam contendit. Russellius & Kennedy, Scoti, Martyres. A. 1540.
- §. XCV. Anna Cliviaca Henrico commendatur, quam & ducit uxorem & repudiat. Cromwellus ejus causæ culpam luens, in odium Regis incurrit, ac brevi post propter hæresin, aliaque ipsi imposita crimina capite truncatur. Catharina Houwartha, quinta Regis uxor, Anna Cliviaca successit.
- §. XCVI. Cranmerus & Gardinerus communi consilio librum edunt sub tit. Institutio hominis Christiani.
- §. XCVII. Barnesius Martyr præclara edita Confessione, nec auditus nec defensio, ad ignem condemnatur, accedentibus aliis quibusdam, qui, vel hæreseos accusarentur, vel quod Regem supremum Ecclesiæ caput agnoscere renuerent. Regis character.
- §. XCVIII. Rex de sex articulis & eorum rigore quædam remittit. Cranmeri consilium de constituendis Ling. Hebr. & Græcæ Professoribus impeditur.
- §. XCIX. Edm. Bonnerus Ep. Londinensis infestum erga Reformatos fovet ac prodit animum. Rich. Mekins, Martyr. de Lectione Bibliorum vernaculorum in Ecclesiis Londinensibus constitutio Bonneri. Ea lectio cum faceret ad promovendam reformationem dein restricta fuit.
- §. C. De rebus Scotticis. Jacobus V. Rex Mariam Guisiam ducit uxorem. Inter Nobiles Scotos ultra 300 Reformationi favebant, atque Abbatiarum abolitionem suadebant. Clericorum Scottiæ ignorantia. Foresti Scoti Canonici Regularis imperitia. De Johanne Borthwyko Equite Scoto, Confessore ejusque Confessione Apologetica. A. 1541.
- §. CI. Henricus Houwartham reginam, cum maximopere ad amaret, adulterii aliarumque impuritatum ream, capitali subjecit supplicio. Cranmerus singulari providentia divina periculo eximitur. De Versione Bibliorum Anglicana lites excitantur, quas componit Cranmerus. A. 1542.
- Gardineri adv. Jo. Checkum & ejus de pronuntiatione linguæ Græcæ sententiam editum.
- §. CII.

§. CII. Bonnerus *quædam edit Mandata ecclesiastica, quæ re- censentur.*

§. CIII. Bellumoticum cum Anglis Reformationi Scoticæ fuit proficuum. Jac. Hamilton Scotiæ Pro Rex, minimè fides Evangelii affecla. De Novi Testamenti lectoribus apud Scotos pœne sumuntur.

A. 1543.

§. CIV. Duo statuta in Anglia conduntur circa Religionem; prius erat, de stabilienda vera & abroganda falsa religione, posterius, ad confirmandam prioris clausulam spectat. De Rhythmis & ludis libellisque scenicis, quibus reformationis negotium tum promovebatur. Ad Regis arbitrium tota componebatur religio. Persecutio contra Windforienses exorta. Cath. Parria sexta Henrici uxor Reformationi favet. Cranmerus in periculum vitæ adducitur propter doctrinam, sed inde liberatur operâ Regis.

A. 1544.

§. CV. Cranmerus Juris Pontificii emendationem molitur. Ejusdem ad Regem literæ de abolendis quibusdam superstitionibus. Th. Audlæus Cancellarius moritur, in ejus locum succedit Th. Wriothesley Pon-

tificii additus. Rex in Galliam proficiscens Somersetensem ducem, Seymouriæ fratrem, constituit Regni Vicarium. Nova ad Regem Legatio Protestantium Germanorum. Preces & Liturgiæ publicæ in vernaculam transferuntur mandante Rege. Cranmerus amicos quosdam ad Episcopatus evehit.

A. 1545.

§. CVI. In Scotia martyrio coronatur instinetu Cardinalis Beatonii, Georgius Guichard sive Wishart, dictus Buchanano Sophocardius.

§. CVII. Ejus Martyrii historia panditur.

§. CVIII. De Cardinale tollendo propter immanem ejus scvitiā quidam consilia capiunt: Normanus Leslius cum suis, Cardinalem interficiunt, cæde notabili.

A. 1546.

§. CIX. Capitula & Fraternitates in Anglia suffolluntur. Regis Oratio memorabilis ad utramvis Domum. Pax inter Anglum & Gallum. Nova de ineunda reformatione consilia proferuntur ac sufflaminantur. Nic. Shaxtonus Episcopus Sarisburiensis incarceratur propter sex articulos, retractat sen-

FF 2

ten-

sentiam, atque Reformatos persequitur.

- §. CX. Præsentia corporis Christi in S. Cœna à quamplurimis negata novam suscitavit persecutionem. Annæ Askewæ, Nobilis fœminæ Inquisitionis & Martyrii historia latè panditur.

- §. CXI. Annæ Askewæ de S. Cœna sententia. Ejusdem narratio de captivitate propria. Illa martyrii coronam accipit, una cum Nic. Beleniano Sacerdote Salopiensi, Joh. Adamo vestuario & Jo. Lancello, Viro Nobili.

- §. CXII. Th. Cranmerus denuò in periculum adducitur, sed annuente Rege atque ejus causam in se suscipiente, inde liberatur.

- §. LXIII. Cath. Parrin, Regina, accusatur hæreseos, sed mirabili providentia divina servatur. Gardinerus sub ultimis Henrici temporibus, aulæ ejicitur. Dux Norfolkus captivus detinetur.

A. 1547.

Comes Surrey Norfolkii filius capite plexus. Rex diem obis supremum.

- §. CXIV. Eduardus VI. in Henrici locum succedit sub tutela avunculi, Eduardi Ducis

Somerfethensis, Angliæ & Regis Protectoris. Reformatio promota per Cranmerum, cui id in mandatis dederat Rex. Protector æmulis palmam præripit. Hoc anno jam sex articuli famosi abrogantur, varique alia Reformationi proficua constituuntur, licet obfisterent Gardinerus & Bonnerus. Ad Mariam Regis sororem literæ Protectoris.

- §. CXV. Viri docti qui Reformationem Anglicanam promoverunt, recensentur. Petrus Martyr. Bern. Ochinus, Joh. à Lasco, Martinus Bucerus, Paulus Fagius, Franc. Dryander; Jo. Ottenhovius, Valer. Pollanus, Martinus Micronius, & alii.

- §. CXVI. De Petro Martyre speciatim, & ejus in Reformationem Ecclesiæ Anglicanæ meritis. Ejus commentarius in Ep. ad Corinthios laudatur. Ej. Disputatio de Eucharistiæ sacramento cum Pontificiis habita. Is in conscribendis Legibus Ecclesiasticis Anglicanis operam quoque navavit. De Bern. Ochino & ejus adversus Pontificem Rom. Dialogis &c.

- §. CXVII. Buceri in Liturgia Anglicanæ Ecclesiæ emendanda

*danda labor. P. Fagius cum Bucero Bibliorum expositionem brevem suscipiunt, sed inopina morte impediuntur. De Job. à Lasco in puriorem de S. Cœna sententiam studio, itemque de Cranmeri & Ridleyi circa eandem cum variatione tum conversione.*

A. 1548.

- §. CXVIII. Confessio privata abrogatur. Liturgia S. Cœnæ, atque alia corriguntur & nova quedam introducitur, quam tamen Maria princeps admittere nolebat. Calvinus ad Protectorem Literæ hortatorie, ad perficiendam ulterius Reformationem. Lingua Latina in sacris rejecta. Festi dies immutati. Publica Jejunia instituta.

1549.

- §. CXIX. Ecclesiasticis permittitur matrimonium. Inter Eduardum & Thomam Seymouros, fratres discordia. Thomas Reginam Cath. Parriam ducit uxorem, quæ moritur. Is ambit Elisabetham Regis Sororem, sed frustra. In carcerem, quod in Regem quid moliri videretur, conjicitur, ac capitis supplicium subit. Varii in Anglia tumultus à rusticis seditibus sopiuntur.

A. 1550.

- §. CXX. Reformationis progressus. Ordinationum & Inaugurationum ceremoniæ immutantur. Ridlejus ad Episcopatum Londinensem evehitur. Hug. Latimeri pietas. Jo. Hooperi Episcopi Glocestriensis lites de vestibus Pontificalibus abrogandis.

A. 1551.

Liturgia nova resumitur ac emendatur. Buceri in eam re studium. Ejus de Regno Christi tractatus laudatur.

- §. CXXI. Visitatio Ecclesiastica diœceseos Londinensis instituitur opera Ridleji Episcopi; Superstitiosi ritus multi abolentur. Bucerus & Fagius facto funguntur. Cranmerus & Ridlejus Confessionem fidei adornant. Sex Concionatores Aulici eliguntur. Maria Princeps Papismo inheret. Elisabetha autem purioribus sacris innutritur, operâ Mathæi Parkeri.

A. 1552.

- §. CXXII. Eduardus Somersethensis Protectoris fata infelicia & mors. Ejus character. Dudlejus, Varvici Comes abinde administrat omnia, & ipse Reformationi favens. Varia ad Reformationem spectantia definiuntur.

F ff 3

niun-

nuntur. Variationes in Reformatione, *Reformatoribus cum ratione nequeunt exprobrari.*

A. 1553.

§. CXXIII. Eduardus Rex Juris Canonici emendationem urget, eamque rem committit Viris doctis, inter quos Cranmerus, Haddonus, Cheekus & alii, qui in LL. Articulos totum opus redigunt.

§. CXXIV. *Excerpta ex hoc opere quam plurima recensentur. De religione Christiana. De duabus Christi naturis. De Scriptura S. de Ubiquitatis. De Animæ immortalitate.*

De Transsubstantiatione. De Prædestinatione. De Hæreticis. De concionatoribus. De matrimonio. De beneficiis eccles. De Episcopis. De Visitationibus ecclesiasticis. De Juramentis etiam.

§. CXXV. Regis Eduardi Morbus enarratur. Ejus Cura circa successionem & cumprimis circa pauperes laudatur. Jana Graja constituitur Heres, ipsique in Regno Successio assignatur, publico Parlamenti edicto.

§. CXXVI. Eduardi Mors pia & in Deum devotio singularis. Ejus elogium.

\* \* \*

\* \*

\*

MONU-

# I N D E X.

- XXXI. HENRICI VIII. Literæ, pro observatione Legum  
Ecclesiasticarum à se reformatarum. . . . . p. 163—165.
- XXXII. Annæ BOLENIÆ Reginæ, Literæ ultimæ ad Henri-  
cum Regem. . . . . p. 165—167.
- XXXIII. Articuli Religionis A. 1536. editi in Angia. p. 167—170.
- XXXIV. Ecclesiæ Anglicanæ Consilium de *Conciliis Oecume-  
nicis*. 1536. . . . . p. 171. 172.
- XXXV. Regis S. P. Q. ANGLICANI Declaratio de *Concilio*  
à Paulo III. P. R. indicto, *Mantue* celebrando. p. 173—186.
- XXXVI. HENRICI VIII. Mandata Regia de *Bibliis Anglica-  
nis*. . . . . p. 186—191.
- XXXVII. Philippi MELANCHTHONIS Epistolarum biga  
ad Henricum Regem Angl. 1539. . . . . p. 191—207.
- XXXVIII. Thomæ CRANMERI Epistola ad Henricum Re-  
gem unâ cum HENRICI Responsione 1545. de abolendis  
quibusdam cerimoniis superstitiosis. . . . . p. 207—210.
- XXXIX. Catharinæ PARRIÆ Reginæ viduæ, Epistola ad  
Mariam Principem Angliæ, de paraphrasi Erasmania in Evang.  
Johannis &c. . . . . p. 211—212.
- XL. Jo. CALVINI Epistola ad Eduardum Somersethum  
Angliæ Protectorem &c. . . . . p. 212—227.
- XLI. EDUARDI VI. Regis fragmentum de Reformatione ab-  
usuum &c. . . . . p. 228. 229.
- XLII. Richardi COXI Epistola ad Henricum Bullingerum. 1552.  
. . . . . p. 229. 230.
- XLIII. EDUARDI Regis Edictum de Reformando Jure Cano-  
nico. 1552. . . . . p. 230—232.
- XLIV. EJUSDEM Precatio, quam meditabundus clausis ocu-  
lis antequam ageret animam, fudit ad Deum. . . . . p. 233. 234.
- XLV. Thom. CRANMERI Purgatio adversus rumores sparsos  
de Missa restituta Cantuariæ. 1553. . . . . p. 235. —



ELEN-

# ELENCHUS ICONUM

## TERTIO ET QUARTO VOLUMINI

### INSERENDARUM.

#### ICONES TOMI TERTII.

- I. Icon CORNELII GRAPHEI. - pag. 20.  
II. --- DAVIDIS GEORGII,  
Vulgo *Jorissen*. - - - - - 116.  
III. --- JOHANNIS à LASCO. - - - 145.  
IV. --- GUSTAVI I. Regis Sueciæ. - - 285.  
V. --- JOHANNIS TAÜSSANI, Refor-  
matoris Daniæ. - - - - - 355.

#### ICONES TOMI QUARTI.

- I. Icon Jacobi FABRI Stapulensis. - pag. 13.  
II. --- Gulielmi FARELLI. - - - 29.  
III. --- Petri VIRETI. - - - - - 33.  
IV. --- Gulielmi TYNDALLI, Martyris. 185.  
V. --- Thomæ CRANMERI Archiepiscopi.  
- - - - - 200.  
VI. --- Thomæ CROMWELLI, Cancel-  
larii. - - - - - 231.

\* \*

\*



MONUMENTA ANTIQUITATIS  
AD ILLUSTRANDAM  
HISTORIAM  
REFORMATIONIS  
ECCLESIASTICAM  
FACIENTIA

Partim hinc inde ex impressis  
documentis ratiorebus

partim ex Mss. cruta.

TOM. IV.

STATISTICAL

MANUAL

M A I N O C

SIMON

MACISTICAM

1911

Printed by the Government  
of the United States


Washington, D.C.

## Num. I.

Articuli propofiti, deliberati & conclusi  
in Concilio Ecclefie Gallicanae congregato

Menfe Sept. anno Domini MDX. in civitate *Turonenfi*  
auctoritate Chriftianiffimi Regis

D. LUDOVICI XII.

Uum ad ea quæ pag. 2. hujus Voluminis observata sunt, addendum fere fit nihil, nisi quod utrumque illorum articulorum exemplar, tam illud, quod Illustris PUTEANUS, suæ inseruit collectioni scriptorum de *Libertatibus Ecclesie Gallicanae*, quodque ante cum jam publicaverat Jo. TILIUS, Curia Parisiensis Actuarius, in ejus *Memoriis sur les libertez de l'Eglise Gallicane* pag. 167. 168. quam illud, quod Doctiss. KAPPIUS edidit ex Mss. in Spicilegio ad Histor. Reform. P. IV. p. 490. seq. hic exhibere volumus, propter singularem rei memoriam, inprimis, cum verosimile sit, in gratiam aulae Romanæ permulta in prioribus editionibus atque etiam in *Collectionibus conciliorum* fuisse omissa & summatim potius expressa, quæ in exemplari Kappii Mss. plenius leguntur, ac sine ulla castratione.

Id unicum notare tantum velut in transcurso volumus, Cl. LOESCHERUM in Documentis ad Histor. Reform. Tom. I. p. 93. jure merito exoptasse, ut Acta, cum hujus, tum Concilii Lugdunensis atque Pisani ederentur, Sed, Cl. tamen KAPPIUM in eo humani quid esse passum, quod lib. cit. p. 471. dicit Cl. INFANTIUM huic voto atque desiderio, quantum ad Concilium adinet Pisenum, satisfecisse, ejus Historiam edendo; Neque enim illud, de quo Infantius commentatus est, concilium Pisenum, est idem, cum eo, quod intendebat Loescherus, quippe quod per integrum seculum hoc posterius antevertit, quippe cum Prius illud ab Infancio illustratum, A. 1409. Posterius hoc, A. 1511. sit celebratum. *Kap. tavla puv dy tavla.*

## A.

Articuli Turonenses, ex edit. Ill. Puteani in Opere Libertat.  
Ecclesiæ Gallic. fol. 397. & 398.

I. **A**N liceat Papæ bellum inferre principibus temporalibus, inter-  
ris, quæ non sunt de patrimonio vel dominio Ecclesiæ, &c.  
Conclusum fuit unanimiter per Concilium, Papam nec posse,  
nec debere.

II. *An liceat principi defendenti se & sua, non solum propulsare  
armis hujusmodi injuriam, sed etiam invadere terras Ecclesiæ, pos-  
sessas à Papa notorio hoste suo: non tamen ea intentione, ut illas reti-  
neat, sed tantum ut impediatur, ne per eas Papa ille fortior & po-  
tentior sit ad offendendum dictum principem, & suos.*

Conclusum est per Concilium, principem hoc posse sub con-  
ditionibus & qualitatibus in articulo propositis.

III. *An ob tale odium notorium & adgressionem injustam, liceat  
tali principi subtrahere se ab obedientia hujusmodi Pontificis, attento  
etiam, quod Pontifex concitavit alios quosdam principes & commu-  
nitates, immò & tentavit cogere ad invadendas terras & dominia  
ejusdem principis, qui potius benevolentia sedis Apostolicæ dignus  
fuit.*

Conclusum est per Concilium, Principem posse ab obedientia  
talis Papæ se subducere ac subtrahere: non tamen in totum &  
distinctè, sed pro tuitione tantum ac defensione jurium suorum  
temporalium.

IV. *Tali subtractione licitè facta, quid agendum sit tum principi  
ipsi ac subditis ejus, tum etiam Prælati & Ecclesiasticis personis  
regni sui, in rebus, de quibus ad sedem Apostolicam antea recurri so-  
lebat.*

Conclusum est per Concilium, servandum esse jus commune  
antiquum, & Pragmaticam sanctionem Regni, ex decretis sacro-  
sancti Concilii Basiliensis desumptam.

V. *An liceat hujusmodi Principi Christiano armis tueri ac defen-  
dere alium principem sibi confederatum, & cujus protectionem legi-  
timè suscepit, &c.*

Con-

Conclusum fuit per Concilium, licere.

VI. *Si quod jus talis Pontifex ad se pertinere contendat, ut patrimonii S. Ecclesiæ Romanæ partem: contrà Princeps, imperii vel juris sui esse dicat, & de ea controversia paratus sit, & offerat stare arbitrio, vel judicio bonorum virorum per compromissum, prout de jure: An eo casu liceat Pontifici absque alia causæ cognitione bellum inferre dicto principi: & si fecerit, an liceat principi armis resistere, & aliis etiam principibus, in hujusmodi dissidio ei adesse, eumque defendere, maxime illis qui ei cognatione vel affinitate conjuncti sunt, cum etiam per centum annos proximos Ecclesia Romana in ejus juris controversi possessione non fuerit.*

Conclusum est per Concilium, licere Principi hoc casu resistere de facto, & aliis ei adesse in jure suo tuendo.

VII. *Quid si papa nolit acceptare, quod Princeps juridicè & honestè offert, sed contrà non observato juris ordine contra talem principem pronunciet sententiam aliquam, an ei obtemperandum sit: maxime cum non est integrum ac tutum tali principi ad sedem Romanam ire, vel mittere, & jus suum via juris civilis & rationibus defendere.*

Conclusum est per Concilium, non teneri talem principem parere tali sententiæ.

VIII. *Si Pontifex injustè, ordine juris non servato, procedens de facto & manu armata pronunciet ac publicet aliquas censuras contra principes sibi resistentes, eorumque subditos & confœderatos, an eis parendum sit, & quod remedium adhibendum?*

Conclusum est unanimiter per Concilium, talem sententiam nullam esse, nec de jure, vel alio quocumque modo ligare.

Visum est tamen Concilio, ante omnia mittendos ab Ecclesia Gallicana legatos ad D. Papam Julium, qui fraterna charitate, & secundum Evangelicam correctionem eum admoneant, ut à cœptis desistere velit, pacemque & concordiam principum amplecti. Quod si nolit legatos in hoc audire, interpelletur de convocando Concilio libero, juxta sacro sancti Basilienis decreta. Et hoc facto, responsóque ejus accepto, providebitur prout jus erit.

De ceste assemblée ou Concile tenu sous le bon Roy Louys

douzième Pere du peuple, en l'an. 1510. est aussi faite mention en la quatrième partie des Annales d'Aquitaine, où sont inserez ces articles, translatez en François par maître Jean Bouchet qui s'y trouva. Et pareillement és vieilles Annales & Chroniques de France, recueillies par M. Nicole Gilles.

## B.

## Idem Articuli ex Spicilegio Kappiano

pag. 490—495. incl.

Primo. **A**N liceat pape inferre bellum principibus temporalibus in terris, non subjectis temporali Dominio ecclesie, presertim ubi talis princeps in nullo offendit ecclesiam, nec agitur causa fidei vel juris ecclesiastici, absque indictione belli.

Respondetur, non licere pape, & ita fuit in dicto concilio determinatum.

Item, *utrum liceat principi, defendendo terras suas, & pro tuitione subditorum suorum: non solum propulsare injuriam armis, verum etiam invadere terras ecclesie, a tali pontifice, inimico notorio ipsius principis, possessas, non animo retinendi hujusmodi terras, sed ne pretextu illarum sit potentior ad offendendum, presertim ubi tales terras per centum annos & ultra ab ecclesia per tyrannos occupatas, ope & opere principis, ipse pontifex recuperasset, & maxime quando de ipsis terris daretur maxima facultas offendendi talem principem.*

## Responsum.

Quod prima pars liceat, secunda non, nisi aliter indemnitas suam non posset servare, quare tunc liceret etiam secunda.

Item. *Utrum per talem inimicitiam notoriam & aggressionem manifeste injustam, liceat tali principi subtrahere obedientiam ipsi pontifici, maxime quando ipse pontifex omnes principes & potestates convocasset & impellere tentasset contra talem principem de sede apostolica & ipso pontifice bene meritum & de facto aliquos impulisset ad invadendum terras & dominia ipsius principis.*

Re-

## Responsum.

Determinatum est, quod moneatur pontifex, ut convocet generale concilium, quod si facere noluerit, licet regi non obedire, donec convocet concilium.

Item *hujusmodi subtractione obedientie sic facta, quid agendum sit per talem principem ejusque subditos, presertim prelatos, ad quos se remittere debet & solet?*

## Responsum.

Appellare in omnibus ad futurum concilium.

Item. *Utrum liceat principi christianiſſimo, alium principem sibi confederatum, & cujus protectionem ac injuriam suscepit defendere cum armis pro rebus & terris ac dominiis & que juxta possidet ac longo tempore possedit. Si in hujusmodi terris & dominiis ac rebus invadatur de facto per pontificem, de cujus consensu talis princeps invasus ingressus est talem confederationem, quam & ipse pontifex ingressus tanquam caput & maxime, quando princeps invasus prestitit consilium ipsi pontifici & aliis confederatis pro recuperandis eorum rebus juxta formam dicte confederationis.*

## Responsum.

Fuit conclusum, quod potest & debet dictus princeps defendere armis illum principem, quem sub sua protectione suscepit.

Item. *an si Romanus pontifex pretendat, sibi & ecclesie sue aliquod jus competere in certis terris, vice versa vero, princeps illa ad imperium spectare arbitretur, & desuper princeps se offerat velle stare definitioni & cognitioni arbitrarium, prout de jure fieri debet. An liceat Romano Pontifici ex tali causa absque ulteriori causa cognitione inferre bellum tali principi & bello hujusmodi illato per pontificem, utrum liceat principi resistere una cum aliis principibus sibi confederatis contra talem operationem & tueri principem invasum, presertim attento quod invasus & confederatus & sub eorum protectione conclusus & maxime cum ipse pontifex nec ecclesia romana tale jus pretenſum a centum annis & ultra unquam possederet?*

## Responsum.

Non licet pontifici repudiare talem oblationem, & stante tali conditione, non licet vi inferre bellum principi se defendenti ac eidem confederatis.

Item.

*Item. si pontifex recusando talem oblationem juridicam & honestam de facto, juris ordine non servato, tulerit aliquam sententiam adversus eundem principem pretendentem se tale jus non tenere ab ecclesia, An hujusmodi sententie per eundem principem & alios parendum sit; & maxime cum tali principi ad ipsum Pontificem non pateat tuus accessus pro defensione jurium suorum?*

Responsum.

Non esse parendum tali sententie, sed appellandum ad futurum concilium.

*Item pariformiter, si pontifex injuste, juris ordine non servato ac de facto & cum manu armata notorie procedens aliquas censuras comminatus fuerit vel promulgaverit contra tales principes resistentes aut eorum subditos & sequaces seu servitores, an sit illis parendum, & quibus remediis in hujusmodi casibus sit procedendum?*

Responsum.

Non esse parendum, sed appellandum ad futurum concilium. Sed quoad ulteriora verba fuit conclusum, esse eligendos oratores ad papam & collegium cardinalium ad monendum dominum papam, quod resistat & congreget concilium generale, sin autem provideatur de remedio juris, ut status ecclesiasticus tam in capite quam in membris reformetur.

Conclusiones facte in concilio gallicano  
in civitate turonensi &c.

Conclufit prefata congregatio propter nonnullas rationabiles causas & urgentes propositas in dicta congregatione & maxime propter oppressiones & indebitas exactiones contra stilum in romana curia ecclesie gallicane impositas. Videlicet in Camera apostolica in minutis servitus & expeditione bullarum ultra debitum & solitum modum. Et plura alia gravamina, quibus nulla provisio adhibetur per s. d. n. nec per ejus officiales, & quod deterius est, nulli licet libere de hujusmodi gravaminibus querelam facere in dicta curia romana sine metu cadentis constantis viri, & quasi in cunctis ita oppressa est dicta ecclesia gallicana, ut nunquam antea ligata aut memoria existat similia gravamina facta fuisse, sit insuper, quamvis christianissimus rex modernus

Fran-



Francie, qui de f. d. n. est bene meritus, propter quod plurima beneficia ecclesie Romane & eidem f. d. n. impensa tam in recuperatione divitiarum, civitatum & terrarum ad eandem ecclesiam spectantium ac expulsionem tyrannorum & iniquorum possessorum eorumdem & aliis modis pluribus ingentia beneficia eidem f. d. n. in omni statu suo tam ipso exeunte in minoribus quod etiam ad summum pontificatum promotum contulerit, prout notorium omnibus extat, Tamen idem sanctissimus d. n. papa, immemor tantorum beneficiorum, salva pace sue sanctitatis, sine re sive rationabili causa bellum gravissimum eidem majestati maritimum & terrestre intulerit, terras & dominia prefate majestati subiecta invadendo & predando, amicitias & federa contra ipsum christianissimum cum inimicis suis contrahendo, comminationes obligationum contra ipsum regem faciendo, non solum in Italia, sed apud omnes principes & potentatus christianorum, adeo, ut contra ipsum notorias inimicitias ostendat. Quapropter congregationes ecclesie gallicane cum beneplacito Christianissimi regis oratores instituendos ad ipsum sanctissimum dominum nostrum, *Julium secundum*, papam modernum & reverendissimos cardinales, qui qua decet reverentia supplicent, & instanter petant nomine prefati regis & ecclesie gallicane ab eodem papa & dominis cardinalibus, ut Sanctitas sua velit congregare concilium ecclesie in loco tuto & convenienti ad determinationem ultimarum conciliorum generalium, quatenus fieri poterit. Idemque procuret Christianissimus rex apud Imperatorem & alios principes christianos, ut sibi adsint & opem ac auxilium ferant pro eodem concilio generali congregando ad reformationem ecclesie universalis in capite & in membris, & supplicare etiam eidem f. d. n. nomine ipsius regis & ecclesie gallicane, ut interim dicta dieta & congregatio concilii generalis & durantibus dissensionibus, quæ nunc sunt inter f. d. n. & eundem regem suosque subditos det penitenciarium in regno Francie & dominiis regno subiectis cum potestate dispensandi & providendi in omnibus casibus, votis, absolutionibus ab excommunicationibus, irregularitatibus, & aliis censuris intervenientibus & dispensationibus in gradibus consanguinitatis & affinitatis, & uni-

verſaliter cum plenaria poteſtate providendi in omnibus caſibus concernentibus forum penitentie & ſalutem animarum, in caſu, quo ſ. d. n. recuſaret in concilium generale vel nimis differret, aut locum tutum non aſſignaret vel recuſaret penitenciarium deputare cum proteſtatione expreſſa nominibus chriſtianiſſimi regis & eccleſie gallicane contra preſatum d. n. papam & ſuos cardinales ad omnia juris remedia.

### Num. II.

#### Determinatio Facultatis Theolog. *Pariſienſis* Super doctrina *Lutherana* hæctenus per eam reviſa.

ex Dn. d'ARGENTRÉ Colleſtione Judiciorum de novis erroribus  
Tom. II. fol. II. III. & IV.

**D**Ecanus & Facultas Theologiæ Generalis Scholæ Pariſienſis omnibus Chriſti fidelibus cum ſincero Catholicæ veritatis amore ſalutem. Paulus ille vas electionis, Evangelicusque tubicen, & Gentium Doctör, Timotheum inſtituens, ut curet ſeipſum operarium inconfuſibilem & probatum exhibere Deo, recteque tractantem verbum veritatis, profana hortatur & vaniloquia devitare, quoniam hæc multum proficiunt ad impietatem. Nam ſi ſemel recepta fuerint, mox ſerpet venenum & obſoleſcet Catholicæ doctrinæ vigor. Siquidem hæreticorum ſermo, ſi animos aliquando ſimplicium occuparit, ſemper latius diffundetur, eosque fallacibus errorum involucris quaſi tenaci viſco involvens ſenſim a veritate ad impietatem nimiam deturbabit, & perinde ac cancer morbus ſerpet: qui ubi corpus viventis attingit, non deſinit paulatim vicinas occupare partes, donec intulerit exitium. Pleraque huiusce rei exempla recensere perſcile eſt. Nam cum adhuc in adoleſcentia ſua Eccleſia Chriſti ſponſa florere cœpiſſet, ſurrexere viri mendaces & impii, qui a veritate excidentibus fidem illius ſubvertere molirentur, quales fue-

fuerunt Hermogenes, Philetus, Hymenæus, & post illos Ebion, Marcion, Apelles: deinde Sabellius, Manichæus, Arius. Senescente verò eadem & paulò ante tempora nostra, Waldo, Wicleff & Joannes Hus. Hac etiam tempestate de progenie illa viperarum suborti sunt, proh dolor! filii nequam, qui speciosæ matris non habentis maculam, neque rugam, unionis vinculum schismaticè discindere conantur, verè similes viperulis: ut enim illæ corrosis matrum visceribus non exeunt priusquam eas extinxerint, ita hi parentem Ecclesiam exitiali suorum dogmatum pestilentique veneno, multiplici novarum inventionum fœturâ, dum juvare videntur & venerari (licet inextinguibilem) potius tamen quantum in se est, interimunt: non ferentes cum ipsi sint & ancillæ filii & illegitimi, imò diaboli genimina, Matris Ecclesiæ liberos legitimosque filios, nisi eos suis pestiferis doctrinis inficiant & venenatis jaculis contorqueant; satagentes speciem matris ac decorem temerare & contaminare. Cujus tamen facies semper est & erit gratiarum plena, splendidissimusque ornatus. Ipsa enim veluti Regina a dextris sponsi sui in vestitu adstat deaurato circumdata varietate Legum, Ceremoniarum, Sacramentorum & bonorum omnium ad præsentem futuramque viam conducentium. Hinc virulentis suis scriptis & sermonibus illam lacerare non cessant, & pro viribus deturpare satagunt. Inter quos unus vel præcipuus existit quidam *Martinus LUTHER*, quantum ex scriptis compluribus ejus nomine divulgatis conjectare licet, si modo titulo credendum est. Ipse enim pronominatorum hæreticorum dogmata (instar prævaricatoris Ahiel qui contra Josue imprecationem reædificavit Hierico) instaurare studet & nova confingere; qui cum ad sobrietatem sapere minime didicerit, plus unus sapere præsumit, quàm cæteri omnes qui in Ecclesia sunt aut fuerunt. Omnium nempe Universitatum Scholis suum ausus est præferre judicium; priscorum quoque vel sanctorum Doctorum Ecclesiæ Sententias contemnit; & ut ad impietatis cumulum addat, sacrorum sanctiones Conciliorum enervare contendit, quasi scilicet ad fidelium salutem necessaria Luthero soli Deus reservavit, quæ præteritis sæculis nescivit Ecclesia, & ad hæc usque tempora in tenebris & errorum cœcitate suam spon-

sam Christus dimiserit. O impiam & inverecundam arrogantiam, vinculis, censuris, imo ignibus & flammis coercendam potius quam ratione convincendam! Nonne enim qui ita sentit & scribit, prima fidei principia abnegat & impietatem palam profiteatur? Nonne impium se prodit & infidelem, quisquis Orthodoxæ fidei sanctis Ecclesiæ Doctoribus ac sacris Conciliis credere dedignatur? Is nempe cui credet, qui Catholicæ Ecclesiæ fidem habere detractat? aut quomodo Catholicis adscribetur qui Ecclesiam non audit; cum ex ore veritatis dictum sit, Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus? Porro ista est peculiaris hæreticorum infania, ut scripturas pro voto contorquentes se se eas solos credant intelligere, solos se ad veritatem Evangelii putant ambulare, solos se & quos falsa religione seducunt, salutem consequi arbitrentur, ne cujuscunque Doctoris quantumvis sancti aut eruditi, sed nec ipsius Ecclesiæ auctoritatem suscipere velint contra eam quam semel sibi præfixerint Scripturarum intelligentiam. Hoc comprobat infans *Montanus* cum suis *Prisca* & *Maximilla* S. Spiritus adventum in se completum impiissime credens magis quam in Apostolis. Hoc & impius *Manichæus* qui vanitate *Luciferi* seductus usque adeo deliravit, ut se Spiritum sanctum a Christo missum assereret. Hoc item *Secundinus* ejusdem *Manichæi* discipulus, qui *Augustinum* & Catholicos ceteros errare confidenter asseverans, quasi eidem condolens *Augustino* scripsit se non invenire quidnam ante æterni Judicis Tribunal positus, deserto *Manichæo*, respondere valeret. Mos nempe iste est hæreticorum. At vero dum Ecclesiam audire nolunt, nec ferunt suavi Christianæ disciplinæ jugo colla submittere, illudentibus sibi spiritibus mendacii & erroris, in manifestos corruunt errores, & pro fide execrandas profitentur blasphemias: quod *Luther* ipse, seu author quisquis est opusculorum illius editorum nomine, luce clarius demonstrat: qui dum Ecclesiæ & SS. Patrum salutaria respuuit documenta, & hæresiarcha factus est, & virulentus veterum hæresum innovator. De libero namque arbitrio differens *Manichæos* sequitur. De *Contritione*, & iis quæ eam præcedunt, *Hussitas*, *Wiclefistas* vero de *Confessione*; de præceptis *Begardos*, *Catharos* de

puni-

*punitioe hæreticorum*, de *immunitate Ecclesiasticorum* & de *Evangelicis Consiliis* Waldenses & Bohemos; de *juramento* consentit hæreticis qui se jactant de ordine Apostolorum; de *observatione Legalium*, Ebionitarum hæresi propinquit. Cæterum de *Sacramentis*, *absolutione*, *satisfactione*, *preparatione ad Eucharistiam*, Scripturas non advertens, sed pervertens: item de *peccatis*, de *pœnis Purgatorii*, de *Generalibus Conciliis* non ferendos disseminat errores. Sed & de Philosophiæ præclaris institutis perperam loquitur ignarus: sicut de potestate Ecclesiastica & de Indulgentiis multa. Nec tamen pestiferam doctrinam evomuisse contentus, librum insuper edidit, si titulo creditur, cui *de Captivitate Babylonica* nomen indidit, usque adeo variis respersum erroribus, ut jure cum *Alchorano* conferri mereatur. In eo siquidem extinctas hæreses & funditus extirpatas, quarum ne vestigia quidem ulla superflabant, super his præsertim quæ ad Sacramenta Ecclesiæ spectant, suscitare, ac in lucem revocare totis animi viribus contendit. Scriptor quicumque is est, Ecclesiæ nimirum Christi hostis perniciosus & antiquarum blasphemiarum instaurator execrandus. Bohemorum namque, Albigenium, Valdensium; Heracleonitarum, Pepucianorum, Aerianorum, Lamperianorum, Jovinianistarum, Artotyritarum, cæterorumque id genus monstrorum insanix, per auctorem in eodem comprobantur libro, commendantur, extolluntur. Quare nostræ professionis esse agnoscentes hujusmodi pullulantibus pestiferis erroribus, magisque ac magis in dies crescentibus toto conatu obviare, quid tandem nobis de hujusmodi doctrina visum sit, planè aperire volumus, & nostram super ea sententiam Christianis omnibus publicare, ne, quod absit, eliminata jampridem tam multiplex impietas, quantum in nobis est, ulterius serpat, & Doctrina fallax a Patre mendacii exorta fidelem inficiat populum Dei.

Sollicitiùs itaque per nos examinata ac maturius universa doctrina Lutheriano ascripta nomini, & ad plenum discussa, execrandis illis erroribus scaterere certo deprehendimus & judicavimus, fidem potissimum contingentibus & mores. Quodque simplicis populi seductiva sit, omnibus Doctoribus injuria, potestati

Ecclesiæ & Ordini Hierarchico impiè derogativa, apertè schismatica, sacræ Scripturæ adversa, & ejus depravativa, atque in Spiritum sanctum blasphema; & ideo veluti Reipublicæ Christianæ perniciosam censemus omnino exterminandam ac palam ultropicis flammis committendam. Authorem vero ad publicam abjurationem modis omnibus a Judicibus compellendum.

Ut autem id clarius cunctis innotescat, aliquot ex præfatis scriptis excerptas propositiones ordine quodam digessimus: & nostram cuique adjecimus censuram Patrum nostrorum morem imitati, qui alienus utique non est ab observata per Apostolos lege definiendi. Proposito namque de Legalium observatione dubio, quid sentirent, ipsi paucis explicuerunt rationibus (cur ita definirent) nullis scripto mandatis: quem modum quoque discernendi sacra consueverunt tenere Concilia. Materię vero per nos discussæ hæc præsertim quam impræsentiarum edere constituimus, secundum suas invicem connexiones sequenti monstrantur indice. (a)

## C O N C L U S I O.

**N**OS Præfati Decanus & Facultas præmissa hæc omnia tempore multo examinavimus: & quid de his sentirent Ecclesiastici Doctores, quidve sacra Concilia, quid insuper in Scripturis caveretur, diligenter annotavimus. Post quod examen nostrum apud Sorbonam sæpius frequentatum, a plerisque nostris per juramentum invocatis & factis concionibus unanimi omnium voto fuerunt conclusa ac definita. Ac demum ex abundanti in generali nostra congregatione apud sanctum Mathurinum rursus per juramentum super his specialiter denunciata, hæc eadem post Missam more nostro celebratam, iterum concordii omnium assensu laudavimus, comprobavimus, ac rata habuimus: laudamus,

(a) Propositiones, quæ in hac determinatione damnantur, unà cum censuris &c. exhibentur ab eodem domino d' ARGENTRÉ lib. cit. Tom. I. fol. 367. seqq. sed quas, ne Lectoribus fastidia creemus, inde non repetimus.

mus, comprobamus & rata habemus; & ut talia inconcussè tenenda nostrâ sententiâ definimus & decernimus. Acta fuerunt hæc Anno ab Incarnatione Domini 1521. die 15. April. in quorum testimonium iis Instrumentis quæ in Archivis & Scriniis ad perpetuam rei memoriam reservamus, Sigillum nostrum duximus apponendum. Ad quorum exemplar de Mandato nostro præsentibus fuisse fideliter impressas testamur.

Num. III.

Conclusio Facult. Theol. Parisiensis  
cum Ej. Responsione ad Reginam, & Via,  
qua Lutherani errores extirpari possint.  
ex ARGENTRÉ lib. cit. Tom. II. fol. xx. seq.

**A**NNO Domini 1523. propter crebrescentes querimonias, quæ per zelatores fidei fiebant in Domini nostri Regis domo de perversa Lutheri & sequacium doctrina, quod scilicet nimium sineretur multiplicari in hoc Christianissimo regno, in grande scandalum ejusdem Domini nostri Regis, Dominae ejus matris, & primorum regni Rectorum, & quod dicebantur nonnullæ personæ in ipsa Regis domo sublimes notatæ, & sequentibus faverent, ad nostram Theologiæ Facultatem, Illustrissima illa Domina ejusdem Regis mater misit venerabilem senem Ordinis Minorum de observantia religiosum sibi in spiritualibus Fratrem familiarem, Fratrem *Gilbertum Nicolai*, qui Facultati solemniter congregatæ exposuit se ab eadem Domina, propterea missum expresse, ut super duobus articulis, quos explicuit, Facultatis consilium haberet ad ipsam Dominam referendum: quibus auditis post maturam deliberationem dictum fuit & ordinatum, quod omnino erat obtemperandum tam piæ petitioni, & ad ipsam Dominam nomine Facultatis scribendum; ad quod exequendum, deputavit Dominum Syndicum cum aliis quibusdam Magi-

Magistris, ordinans quod per eos conscriberentur Articuli ad petita responforii cum Epistolæ forma, quæ omnia postmodum in Facultate, quia negotium arduum erat, audirentur & decernerentur. Ipse autem Syndicus Beda articulorum formam & Epistolam fecit, quæ inter deputatos primo examinata fuit, & deinde in ipsa Facultate, & probata die septima mensis Octobris, anno Domini 1523. ad verbum talis fuit contextus. *Lib. 1. sacræ Facult. fol. 218.*

*Lettre de la Faculté de Theologie à la Reine.*

J E S U S.

**M**ADAME, si très-humblement, qu'il nous est possible, à votre bonne grace nous recommandons.

MADAME, le venerable Pere Gilbert Nicolai present Porteur, est venu devers nous, & nous a déclaré, qu'il avoit charge expresse de par vous, de demander notre conseil & avis sur deux points qu'il nous a proposé, disant que estiez deliberée, de faire mettre à exécution, ce que trouverez par bon conseil estre utile pour l'honneur de Dieu & de la Foy, le bien & utilité du Royaume.

MADAME, Nous remercions la divine bonté, de ce qu'il lui a plu vous inspirer ce bon & saint propos, pour auquel parvenir, puisqu'il vous a plu nous en faire demander, avons conclu après grande & meure délibération, vous en faire sçavoir, selon Dieu & nos consciences en toute humilité, obéissance & fidélité, notre avis. Et à cette fin avons baillé articles signez de notre Scribe ou Notaire audit bon Pere, auquel il vous plaira oïr & croire le contenu esdits Articles estre le vray conseil, qu'il nous semble commode & nécessaire ausdits deux points, & lequel s'il vous plaist suivre, croyons que vous ferez chose agreable à Dieu, & grandement propre pour l'honneur du Roy & de vous, & le bien du Royaume.

MA-



MADAME, Nous prions notre Createur de vous adresser en toutes vos affaires, & donner sa grace sans fin. Ecrit en notre Congregation, ce Mercredy, septième jour d'Octobre mil cinq cent vingttrois.

Vos tres humbles Orateurs, le Doyen & Docteurs  
de la Faculté de Theologie en l'Université de  
Paris.



**RESPONSIO** Sacræ Facultatis Parisiensis, ad Dominam Reginam data, anno 1523. quomodo scilicet Lutherana hæresis è Regno Galliarum extirpari possit.

*Articles concernans les réponses que après mûre  
deliberation a fait la Faculté de Theologie de l'  
Université de Paris aux deux choses qu'il a plu  
à Madame faire demander par le venerable Pere  
Gilbert Nicolai à ladite Faculté.*

**P**REMIEREMENT, à ce que ladite Dame demande par quels moyens on pourroit casser & extirper de ce Royaume tres Chretien la doctrine damnée de Luther, & entierement l'en purger.

Semble à ladite Faculté, que posé que les predications, disputations, livres, écrits contre icelles doctrines, & autres actes Scholastiques soient à ce utiles, qu'il s'en fait chacun jour par les Supposés de notre Faculté. Et il vient à point toute fois pour autant que par ces moyens n'est personne contrainte de renoncer à ladite erronée doctrine, qu'il est nécessaire, si on veut,

comme il est besoin, y mettre fin, que le Roi ou ladite Dame fasse par le grand Conseil depescher Lettres Patentes & fort expresse, conformes à l'Arrest donné au Parlement de Paris, dont on a baillé copie audit venerable Pere, qui soient adressées aux Officiers du dit Seigneur par tout ledit Royaume, en leur faisant sur grosses peines, commandement qu'ils ayent mettre à execution le contenu esdites Lettres Patentes & Arrests.

Item, & que pareillement soit mandé à tous les Prelats de cedit Royaume, que chacun en son Diocese par les Doyens & autres leurs Officiers, fassent faire commandement sur peine de Sentence d'excommunication à toutes personnes de quelque estat & condition qu'elles soient, de mettre es mains des Officiers du Roi notre Seigneur, tous & chacuns les Livres, qu'elles ont, composez par ledit Luther, ou ceux qui deffendent sa doctrine, par les faire brusler publiquement, ainsi que par l'autorité de ladite Cour du Parlement a esté fait à Paris.

Item, & que sur peine desdites Censures ne soit aucun si hardi de tenir lesdits Livres, deffendre, porter, ou soutenir icelle doctrine, mais que chacun la damne & reprouve comme schismatique & pleine d'erreurs, blasphemés, & heresies, & par ce moyen, s'il est mis à execution rigoureuse, est à esperer que ladite damnée doctrine ne aura après ce fait aucuns qui osent la soutenir, deffendre ou favoriser, & ainsi sera abolie par tout ce dit Royaume.

Item, est aussi semblé à la dite Faculté, qu'il n'y a chose qui puisse porter plus grand préjudice à l'honneur du Roy & de ladite Dame, bien & utilité du Royaume, que endurer ou diffuser telles pernicieuses doctrines entrer, croître & se multiplier en ce dit Royaume, & pourroit sembler à plusieurs qu'on en ait trop enduré. Car comme lisons en l'Ecriture, toute & quantes fois que le peuple d'Israël, qui estoit esleu de Dieu, delaissoit la pureté & integrité de la Foy, qu'il luy avoit en la Loy baillée, estoit puni par pestes, famines, guerres, & autres verges de Dieu.

Item, semble à icelle Faculté que ce n'est assez pour satisfaire à Dieu & l'appaiser, de extirper les Doctrines multipliées en ce  
Roy-

Royaume au nom dudit Luther, qui est voirement le Chef ou Auteur principal, qui a restauré & mis en avant erreurs innombrables & heresies ja pieça damnées, mais il faut ensemble damner & detruire tous les Livres & Doctrines particulieres, qui comme Membres du Corps de l'erreur universel, dont est Chef le dit Luther, soutiennent, deffendent, louent, ou favorisent au dit Luther; à quoy faire a ladite Faculté dès il y a long temps, toujours labouré & travaillé pour l'honneur du Roy & bien du Royaume, comme encore travaille chacun jour & entend faire, s'il plaist à Dieu.

Item, & peut ladite Dame maintenant connoistre de certain, si les personnages de quelque estat qu'ils soient, qui par cydevant ont loué & porté faveurs à la ditte Doctrine blasmée, & detraictent tous ceux qui l'ont impugnée, reprouvée & damnée, ont en ce faisant procuré l'honneur du Roy & d'elle, bien & utilité de la Foy & du Royaume.

Item, & à ce que SECONDEMENT a demandé icelle Dame par le dit venerable Pere, c'est à sçavoir, par quels moyens se pourroient justifier aucunes personnes, qui se disent à tort & sans cause estre notées & diffamées d'avoir porté & donné faveur à ladite Doctrine.

Semble à la ditte Faculté que la premiere occasion qui a pu faire courir ce bruit, non seulement parmi ce Royaume, mais comme on dit és autres Pays, est venu de ce que plusieurs & grands personnages avant que les choses fussent par eux bien entendues, ont loué en Cour, comme on disoit, icelle Doctrine, & disoient mal de tous ceux qui la blasmoient & reprouvoient.

Item, & de ce, combien que de long temps, eut le Roy, comme il a souvent dit même à plusieurs des Maistres de ladite Faculté, commandé qu'on brulât les Livres de Luther, comme ils avoient esté par plusieurs autres Royaumes & Pays Chretiens, toutefois le Commandement n'a forti effet, qu'à grand peine & bien tard, & partie par la poursuite qu'en a faite à la Cour de Parlement à Paris icelle Faculté.

Item: mais est cruë merveilleusement non seulement audit Paris l'opinion de chacun, qui a ouy parler des empêchemens,

qui sous l'autorité du Roy, & contre son intention, comme croit ladite Faculté, ou pour avoir mal informé ledit Seigneur, ont esté donnez depuis Pâques à aucuns Evesques, ou à leurs Officiers, qui vouloient, comme ils estoient tenus, proceder à l'extirpation d'erreurs ou scandales touchant telles Doctrines, comme à Monseigneur de Séz, & puis naguères à Monseigneur de Paris, quant au fait de *Louis de Berquin*.

Item, & a la Cour de Parlement par plusieurs évocations des causes concernans la Foy, comme d'un Livre composé par Maître *Jacques Fabri*, & de ceux dudit *de Berquin*, qui sont choses au jugement de tous gens savans, & non mal effectés, tres pernicieuses & perilleuses pour ceux qui en sont cause. Car c'est par inventions subtiles deffendre les Delinquants, & nourrir les erreurs & heresies. Ce qui est par l'Eglise universelle prohibé sur peine de Censures fort à craindre.

Item, & qui est chose tres suspecte, ont esté pratiqués tous moyens pour empescher ladite Faculté, qu'elle ne donnaist pour le bien de la Foy, extirpation de ladite Doctrine de Luther, pour l'honneur du Roy tres Chretien & utilité du Royaume, son Jugement des Livres dudit *Berquin*, qui sont faits seulement pour deffendre, porter & soutenir les erreurs & heresies dudit Luther.

Item, & aussi a esté fait ce qui a esté possible pour empescher que ladite Faculté n'examinast le dit Livre de Maître *Jacques Fabri*, qui est manifestement nourrir, pour ceux qui en sont cause, erreur contre la Foy en ce Royaume très Chretien.

Item, ce qui est moult scandaleux, puis neguères ont esté sous le nom & autorité du Roy prins & emporté certaine quantité de Volumes, deux Traitez composés par Messire *Hierosme d'Angeft* contre les erreurs de Luther, & de ceux qui les voudroient soutenir, qui sont toutes choses contraires à la tres noble Couronne du très Chretien Royaume de France.

Item, & semble à ladite Faculté sous humble correction, que quiconque informera le Roy & ladite Dame, autrement que contiennent ces Articles, n'aimera saignement l'honneur & salut d'iceux, la pureté de notre Foy & le bien du Royaume.

Item,

Item, & pour conclure, semble à ladite Faculté qu'il n'y a autre moyen par lequel se puissent purger & justifier lesdites personnes qui ont esté ou sont cause de ces choses, ou qui en sont chargées, si ce n'est qu'icelles suivent l'exemple de Saint Paul, qui un temps par ignorance, vicieuse toutefois, persecutoit les Chrétiens & reprouvoit la saine & salutaire doctrine de Jesus-Christ: mais si tost qu'il entendit qu'il étoit abusé, il forma son propos & commença à deffendre ce qu'il impugnoit par avant, & damner & reprouver ce qu'il avoit par erreur loué & deffendu.

Aussi est-il necessaire pour le salut desdites personnes qu'ils se gouvernent ainsi es choses dont est question, en procurant que lesdits Prélats franchement & sans empêchement, usent de leur pouvoir & procedent en toute liberté aux choses dessus dites. Autrement est à craindre qu'en voulant sauver l'honneur & bien temporel d'aucuns hommes en ce monde transitoire, on condamne sans fin & soi & eux, & que par ces moyens cedit Royaume très-Chrétien en ait mult à souffrir. Ce que ne veuille la divine Providence par sa sainte misericorde permettre. Donné en ladite Faculté le septième jour d'Octobre 1523.

*Extant hæc tria monumenta Lib. 1. Conclus. sacræ Facult. fol. 218. & 219.*

#### Num. IV.

### LAMBERTI AVENIONENSIS rationes propter quas deseruit Papismum,

ex SCHELHORN. Amœnit. Literar. T. IV. p. 312. seq.

**F**RANCISCUS LAMBERTUS, *Avenionensis*, Inutilis Jesu Christi servus, pio Lectori, Christi Gratiam ac Pacem. Quoniam in Minoritarum (quos Observantes, titulo prorsus non Christiano, appellant) olim fui conversationem receptus, atque in eorum habitu, annis plurimis verbum domini in diversis regionibus, & provinciis declamavi: novissime autem conpulsus, eorum &

convictum & habitum dereliqui: necessum fuit, ut cunctis palam facerem, quæ fuerit causa mei egressus, factique mei apertam redderem rationem. Alioqui pusilli & simplices scandalizarentur, nisi intelligant me, id quod feci, secundum Christum facere potuisse. Hujus rei gratia libellos duos ædidi. Primum habes, quo nonnullas & vere ex compluribus paucas dicti mei egressus causas posui. Reliquus propædiem emittetur, quo quid de Minoritarum regula sentiendum sit, aperte cognosces. Hos dum legeris, si Christianus es, non tantum non scandalizaberis, sed & mecum senties me ab illis necessario fuisse egressum. Vale, Gratia Christi tecum.

**A** Pud Avenionam inclytam Galliarum urbem, me tenello adhuc puero existente, patre defuncto, & Christi spiritu animum pueri ad meliora sollicitante, occurrit externus ille Minoritarum (quos observantes vocant) splendor, multam sanctitatis speciem habens, quos tales fore interne puerili æstimatione sentiebam. Admirabar in illis tegumentorum decentiam, vultus demissos, oculorum inclinationem, suavissima fictæ pietatis eloquia, pedes nudos, sandaliis calepodiisve utentes. Laudabam in eis gestuum gravitatem, incessum maturum, brachia complicata, exquisitos & eodem expolitos prædicandi gestus: & similia quæque. At ignorabam lupinum illud, vulpinumque peccus, sub vestimentis ovium latens.

Sanè, ad id me quammaxime provocabant, qui in publicis concionibus hæc Christo acceptissima prædicabant, & mihi ad partem evocato plurima de claustrî fructu, ac cellæ quiete, deque studiorum opportunitate, & similibus plurima egregie mentiebantur. Quæ autem revelare oportuerat, diligentissime occultabant. His me autem stimulis agitato, anno ætatis meæ 17. Avenionæ fui ad eorum habitum convictumque receptus, deceptus profecto vehementissime. Verum Deus alto suo consilio voluit me ab humano decipi, ut probarem quid rei esset quod tam sublime propria sententia videbatur. Nihil quoque dubitaverim, me inter eos fuisse, Deo providente receptum, quodque ab me externis illorum faciebus seduci volverit, donec veritate

tate cognita egrederer, cunctisque palàm faccrem quæ sub sepulchris istis dealbatis spurcitæ latitarent.

Probationis igitur anno, ne à sumpto proposito dimoverer: quæ apud eos impia erant, mihi diligentissime abscondebantur. Hanc quippe habent consuetudinem, quod secreta sua, id est impietates, noviciis occultant. Quandoquidem certi sunt, quod nullus unquam vellet apud eos ad professionem recipi, si quæ apud eos latent, noviciis fierent manifesta. Dicuntque impii homines, quod si quispiam vel minimum quiddam admiserit, unde illud ansam suscipiant, ab eorum congregatione abeundi, crimen inexpiabile sit. Verum si semel professionem emiseric, nihil est quod amplius eorum scandala timeant. Hinc palàm fit, quod Christum potius, quàm sectam suam deferi volunt. Dum enim timent magis scandalizare novicios, ne ab ipsis discedant, quàm professos, ne à Christo separentur: quid aliud faciunt, quàm quod seipsos magis timent deferri, quàm Christum?

Completo dehinc probationis tempore, tantum annos sedecim, & menses aliquot natus, professionem emisi, penitus quid facerem nesciens. Mox internis eorum mihi patefactis, animadverti multum inter interna externaque referre: quo magis me confusum ab omni mea expectatione conspiciebam, eo magis tristis, afflictus, languidusque vivebam. Non poteram tamdiu concupitam mentis nancisci quietem. Contristabar ideo in excitatione mea, & conturbabar ab impiorum tribulatione. Vocatus demum ad salutare verbi ministerium, quantum me non pro illorum voto prædicantem discruciarint, satis referre non possem. Audiebant populi verbum Dei, illudque avidissime suscipiebant: soli autem illi, sicut aspides surdæ & obturantes aures suas, non exaudiebant vocem altissimi. Aiebant omnifarè, ut & adulator & verbi sancti adulter essem, quibus non dissentire non poteram.

Post multos denique annos, electus ad universaliter nunciantum Christi evangelium, factusque apostolicus (ut vocant) prædicator. Præter crucem illius laboriosissimi ministerii, erant mihi illi continua & eadem intolerabilis crux: apostolicis autem prædicatoribus impositum est, ut apostolorum more per orbem  
pro-

proficiscantur, semperque oblata sibi opportunitate evangelizent. Hæc dum immensis cum laboribus pro mea virili implerem, quæcunque dominus per me operari dignabatur, calumniis fucatisimis impugnare moliebantur. Quos dum viderem nimio livore torqueri, nolui uti multis facultatibus, mihi pro ministerii mei necessitate concessis. At nec sic à Christi pauperis divexatione cessabant.

Fatigatus sæpe aliquot mensium prædicatione continua, dum in cœnobium regrediebar, confestim ab impiis veritatis hostibus, mihi pro bonis mala retribuebantur. Maledicentiæ, injuriæ, convicia, ordinaria ciborum meorum condimenta erant. Corporeæ deinde imbecillitatis causa, dum ad Christi Evangelium nunciandum pedestri nequirem proficisci; vel hoc mediò à ministerio sancto me impedire nitebantur. Quandoque vero ingenti & dolo & rapacitate asinos mei gratia ab amicis meis comparari permiserunt: quos post dies aliquot vendebant, aut cæteris pro sua voluntate tradebant.

Cum ante annos 4. apud quandam Galliæ civitatem Evangelizassem, & populi resipiscentes, larvas, taxillos, chartulas, & similia pleraque ad præparatum incendium pariter ferrent: quidam ex veritatis hostibus prædictis, ex eis nonnulla furtive sustulerunt, larvam præcipue similem puellæ lascivienti. Quos dum pro hac re furti arguerem, adversum me pariter conjurarunt, tractantes quibus mediis id fieri posset, ut à sancto ministerio efficerer alienus. Nihil pro hac re neglexerunt, mendacia, falsaque testimonia excogitarunt: quæ veruntamen mihi nota facere ausi sunt nunquam. Verum dissipavit dominus consilium Achitophel, ut hac de re nec concionem quidem unam unquam dimiserim.

Insurrexit aliquando adversum me quidam bullarum Antichristianarum improbus assertor: in quem sic Christi spiritu dirigente processi, ut à præsidibus urbis in qua hæc agebantur, damnetur, quod factum impii illi homines condemnarunt.

Perveniens aliquando in domos eorum qui Minoritas hospitantur: ubi mihi notum fuit eos esse publicos scortatores, aut usufructarios, aut raptos, secretò illis salutis consilia dedi. Quod illi,  
ut



ut rem summe illicitam condemnabant. Dicebant enim (ut animalia ventris sunt) forsitan amodo non hospitabitur & reficiet nos: magis (ut vides) timentes cœnam unam perdere, quàm animarum hospitem damnationem. Tamen nullum viderim, qui fuerit minus ad hospitalitatem proclivior.

Cardinalis quidam, Rhomani episcopi à latere (ut vocant) legatus, voluit ut die quodam Christi verbum enuntiarem. Mox æmulatorum meorum surrexit invidia, duorum præcipue seniorum, à quibus iniquitas est egressa. Horum unus Guardianus erat: qui die statuto adveniente, imò proxima evangelizandi hora insaniens, ad Cardinalis cucurrit palatium, factusque impius mendax, me ægrotum fore confinxit. Expavescebant hi Babylonici senes, ne forsitan non satis Cardinali & magistratibus adularer. Dumque prædictum Guardianum admonerem, carceres & tormenta comminabatur. Is postmodum minister provinciæ factus, pristinæ malignitatis non immemor, adversum meas, velit nolit, pias & veras conciones quædam scripsit. Unde timens aliquando in eorum quandoque manus incidere, & per omnia inutilis fieri, eorum conversationem proposui derelinquere, & fieri Carthusianus. Timebam enim, ad communem hominum redire conversationem, ne universis regionibus, quibus Christi verbum prædicaveram, scandalo forem. Dicebam quoque: si non possum Dei eloquia populis in pace nunciare, saltem libellis quos potero edocebo. Sed vere Satanæ illusio fuit, quandoquidem nec isti scripta mea sustinuisent.

Minoritis demum me perturbantibus non potui ad Carthusianorum habitum recipi, quamvis me susceperint ad osculum pacis, ut loquuntur. Perturbatus ergo à Carthusianis, Minoritis tunc mihi adulantibus, redii ad ministerium meum. At mox redeunte verbo, gravis quoque rediit persecutio.

Hi libros vere Evangelicos, theologi Christianissimi Martini Lutheri, quos habebam, abstulerunt, sigillaruntque: quos in provinciæ capitulo non inspectos, & vix à limine salutatatos, condemnarunt, & combusserunt: saltem illos legere oportuerat. Clamabant tantum, hæretici sunt, hæretici sunt. Sic judicant & condemnant, quod penitus ignorant. Ego confidenter lo-

D

quar,

quar, credens in domino quod verum sit, quod plus syncerioris theologiæ in libris prædictis continetur, quam in omnibus scriptis omnium monachorum, qui à principio fuerunt. Da veniam lector optime, quod te horum phariseorum infantiis tamdiu occuparim: qui ut brevi concludam, mihi pro Dei veritate zelanti, tam gravia intulerunt, inferuntque adhuc omnibus, qui paris sententiæ sunt, quod nec plurimis libris possent universa conscribi.

Hi sunt qui se Observantes esse supercilioso titulo jactitant. Christus Luc. 17. dicit: Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus. Illi vero, ut vel ipso etiam nomine, eos sancti verbi contemptores esse scias, dicunt: Observantes sumus. Universos dehinc monachorum status in suam isti traxerunt sententiam, ut ex omnibus jam inveniantur qui observantes velint appellari. Nullus profecto ecclesiæ Christi magis nocuit unquam, hominibus istis, observantiæ titulo gloriosis.

Verum, quid synceræ observationis in eis esse potest, qui nec regulam quidem suam intelligunt, neque intelligere volunt? Scio enim quantum me affligerint, de eadem varia sæpenumero aut declarantem, aut colloquentem: quandoquidem illius zelotes plus æquo aliquando fui acerque nimium ejusdem transgressiones: sed nondum referatum erat sepulchrum domini gloriosum, nec ablatum humanorum operum ac carnis sapientiæ lapis à præclaro evangelii monumento, quo amabilis dei eloquiorum veritas contegebatur.

Heu quantum fui seductus. At, quem non seduxerunt isti observationis sacri evangelii acerrimi hostes? Non sustinebant dei eloquia pronunciantem, persequabantur pro regulæ observatione zelantem. Quid ergo fecissem cum impiis istis?

Acceptis igitur commissionis (ut vocant) literis ad ordinis Generalem, aut Vicegeneralem, à Galliis veri in Germaniam, ubi opportunitate accepta, pharisaicum illud tegumentum rejeci, sciens quod nihil faciat ad Christianismum, sic vel sic, hoc vel illo colore vestiri. Testificor autem coram domino, quod nunquam eos reliquisssem, si salva veritatis evangelicæ libertate, apud

apud eos manere potuissim: sed cum eandem neutiquam sustinent, me ab illis egredi necessarium fuit. Feceram primum contra illud Pauli, 1 Corinth. 7. Precio empti estis, nolite fieri servi hominum. Hi sunt servi hominum, qui eorum stultis constitutionibus alligantur. Qui ergo deceptus me servum feceram hominum, quid agere debui, nisi ut observarem ejusdem consilium, quod ubi supra scripsit: Si potes fieri liber, magis utere. Segregatus igitur à malignantium conventiculis, veni ad illam vere supremam orbis Academiam Witenbergensem in qua nihil quod ad sacras bonasque literas pertineat, defyderatur. Cuncta enim illic traduntur abunde. Doleo me factum esse quasi mutum, quod non possim vivo vocis actu verbum domini populis nunciare: verum expectabo quid mihi imperet dominus, & sustinebo manum ejus: interim vero, quantum potero nitar, ut vel saltem scriptis, tam latinis quàm vulgaribus cunctos ad evangelii sinceritatem admoneam.

Habes lector ex compluribus admodum pauca, quæ animum meum admovent, ut à Minoritis sejungerer: sed mihi sufficiat nunc vel breviter mei egressus rationem ostendisse. Hoc totius negotii tantum præludium erat. Habebis post dies aliquot, nostros in eorum regulam commentarios, in quibus paulò manifestius rem omnem intelliges. Tandem ut sciant omnes, quid propositi mei atque sententiæ sit, hæc tria paucis accipiant.

**PRIMUM,** Quia olim seductus, & quid agerem penitus ignorans, votum emisî, à professione Christiana plurimum dissentiens: omnibus Minoritarum inventis abrenuntio. Sanctum Evangelium, & meam & omnium Christianorum regulam necessariam esse cognoscens.

Secundum, Revoco, quicquid aliquando ubilibet terrarum prædicavi, sacri Evangelii simplicitati non per omnia consentiens. Obsecro autem omnes qui me aliquando prædicantem audierunt, aut scripta mea legerunt, ut omnia rejiciant, quæ veritati nunc revelatæ minime conveniunt. Verum confido in eum qui me à captivitate plusquam Ægyptiaca eduxit, quod illius auxilio tractatibus & libellis universa errata mea reparabo abunde.

Tertium, Quia nullus potest ad veritatis cognitionem pertinere, nisi à papa Antichristo disenserit: ideo illi & omnibus decretis illius abrenuntio, nolens sui regni apostolatici particeps esse: sed volens ab illo perpetuo esse excommunicatus, cum sciam, idem regnum esse à Deo excommunicatum & maledictum. At de his paulò pluscula alio libro tractabimus ad gloriam domini nostri Jesu Christi: cui sit honor & gloria in secula seculorum, Amen.

Num. V.

*Huldrici ZWINGLI* Epistola ad  
Petrum Sebevillam  
Ecclesiasten Gratiopolitanum

ex Zwingl. & Oecol. Epp. Lib. IV. fol. 190. b

**G**Ratia & pax à Deo & Domino nostro Jesu Christo. Si bonis ad bonorum convivia licebat etiam non vocatis accedere, doctiss. juxtà ac piissime Petre, ut est in proverbio: quanto magis Christianum etiam longissime diffitum Christiano convenire licebit? Quorum una fides est, baptismus unus, spiritus idem, idem ejusdem pietatis studium. Hinc factum est ut ignotus ignotum, itidem quod ego nunc facio, bene habere precatus sis, atque id literis ad Annemundum Coctum missis, virum ut genere doctrinaque clarum, ita pietate humanitateque longe clariorem. Qui ut nihil antiquius amicitia pietateque inter humana ducit, sic vicissim suoapte quodam jure (nam tanti viri imperio lubentes volentesque cessimus) compulit incultas istas ad te dare literas: quibus futurum sperat, ut amicitia secundis avibus coepta, eodem auspicio in diem magis ac magis crescat. Sed in eum modo usum, ut pura illa veraque Christi religio ampliatur: quam, quis non videt hypocritarum versutia longo jam tempore ita esse scædatam, obscuratam, laceratam, ut parum abfuerit ne in universum excinderetur? Sed Dominus Saba-

Sabaoth pauxillum feminis reliquit, quo fegetem uberrimam reddituram speramus. Eadem enim est cœlestis grani vis, quæ synapis, quod omnium seminum est longe minimum : huc tamen venit, ut arborescat, & avibus cœli variis ventorum seditionibus jactatis sedem firmam hospiciumque tutum exhibeat. Semen hoc, ut Christi verbis utar, est verbum Dei. Quod tametsi dum aliàs aliò cadit, parvum : ubi tamen in terram bonam ceciderit, fructum abundantissimum refert : quamvis & hunc numero potius quàm ingenio disparem. In hoc inquam verbo requiem vitamque inveniunt miseræ mortalium mentes, quæ non modo hujus immundi mundi tumultibus, verum insidiis etiam spiritualium nequitiarum divexantur : hocque adeo, ut juxta Prophetæ verbum, consolationem non recipiant, nisi postquam Dei memores factæ fuerint. Renuit, inquit, consolationem accipere anima mea : recordatus autem Dei, lætificatus sum. Quæ enim per immortalem Deum, firmitas aut consolatio in verbo hominis est ? cum omnis homo sit mendax. manifestum igitur fit, humanam mentem non alia ratione tranquillam reddi posse, quàm uno soloque Dei verbo. Hoc tu recte facis, quum nitide, pure, sancteque predicare in animum ducis, quemadmodum literæ ad Annemundum datæ indicant. Idque non sine Theseo, ut dicitur. Nam caro & sanguis hoc tibi non revelarunt (hæc enim jubent, ut se audiamus) sed pater cœlestis animum sic tuum ad se traxit, ut ejus jam verbo fidens, alios quoque ad hanc securitatem cupias pertrahere. Verum heus tu, ædificandi consilium ne capias, ni prius sedens impensam omnem supputaveris : alioqui à filiis hujus seculi, dum in medio fervore opus fuerit, ipseque rerum inopia ab eo revocatus eris, ad hunc rideberis modum : Hic homo cœpit ædificare, & absolvere nequivit. Quæ te contumelia, nisi vehementer incalueris, manum ab aratro retrahere, inque salis lapidem converti faciet : ut sal deinde fias, qui ingenium amittens, plusquam fatuum est ? Sunt autem adversus hos hostes opes, arma, comeatusque parandi. Primo contra Antichristum, qui ut se extulit supra omnem cultum, ita Deus dici amat, & verbum suum Numinis loco vereri præcipit, tametsi plusquam *δὲς διὰ πᾶσιν* à verbo Dei dissideat. Si nunc fi-

delis Domino tuo minister esse cupias, huc adigere, ut istum odio habeas: nisi duobus dominis servire alicubi didiceris, aut amicitiam aliquam inter Christum esse & Belial. Istum si odio habeas, cogeris ante omnia male audire, hæreticus dici, ignes, mortes & dira supplicia intentari videre: ac paulo post, nisi ad ejus partes concesseris, experiri. His enim armis probe instructus est: gestitque non velitarem, sed statam cum Christi ministris pugnam conferere. Satis enim jam exasperatus est, tantum enim rei & copiis ejus, dum aliquandiu prædicatum est Evangelium, decessit, ut in desperationem rerum omnium adactus, ultima experiri cogatur. Hic animum explora tuum, & humeros examina, quid queant, quid ferre recusent, senties mox te tam gravi adversario imparem. Ad hæc adde alios innumerabiles qui contra te dimicaturi sunt hostes, inveteratæ, sed pessimæ consuetudinis: Patres, sed qui vitrici ferè sunt; nam verbum Dei crebro juxta libidinem adfectuum suorum detorserunt. Principes, qui bis insaniunt, dum secundum hoc quod veram pietatem ignorant, nihil aliud quam tumultuantur. Unde in gregem Christi facile extimulari poterunt, Mundus totus, *находящия*, & malorum examina simul omnium. Hæc inquam omnia tibi, antequam telam ordiare, expendenda erunt: ne in media pugna remittas brachia, & fugæ præsidium quæras, nam sic fieret, ut postrema deteriora primis redderentur. Jam te, si bonus orator essem, & tu carnalis esses, ad desperationem nimirum adegissem, ut jam latebras potius meditareris quàm concionem. Sed non patitur hoc qui te extimulat Christi spiritus, qui ejusmodi malis animum acuit potius quàm retundat. Age igitur optime vir, & tu in Galliis vestris Christiana armatura munitus in publicum prodeas, sublataque instar tubæ voce Evangelium Christi invitis omnibus puppis & Papis prædices. Christus classicum cecinit, impressionem in Phariseos, Scribas & hypocritas facturus. Quis dexteram ad prælium non armabit? Leo rugiet, inquit Propheta, quis non metuet? Christo per ministros suos detonante, quis ex hostibus non pavebit? imò dispeream, si non in totis castris illorum trepidatur: adeo vertuntur, rotantur, ambigunt, ut quid consilii secuturi sint, nondum exploratum habeant.

beant. Nam si Christi gregem mactare per seductos Principes cœperint, verentur ne sic aperiatur fenestra, ut in se quoque paulo post irruatur. Si vero scripturæ obistere tentent, conscii sibi violentiæ quam ei faciunt, toti frigent ac concidunt. Quid igitur in ignavos non irruimus, uno illoque satis forti verbi Dei præsidio tulti? Is enim Antichristum interficiet spiritu oris sui. Stat â nobis Christus, quis contra nos? simus licet Samia vasa, nemo tamen confringere nos poterit, quandiu nobis Dominus adest: aderit autem ex verbi sui certa promissione, qua pollicitus est, se nobiscum mansurum usque ad mundi consummationem, iussitque securos esse quum ad Reges & Præsides illius causa trahamur: daturum enim esse & sapientiam & eloquentiam, cui omnes adversarii non poterint resistere. Quid igitur adhuc cunctamur? victoria in manibus est, an eam decerpere piger? Cælum & terra transibunt citius quàm Dei verbum. At is victoriam promisit: recipi igitur non potest, ut non vincamus, quin hoc potius dixerò, nos alia ratione vinci nos posse, quàm si conatus non pigeat. Tenera, non ignoro, ut nos caro dehortetur: sed cogitandum iterum atque iterum nobis est, quod versurus ille *nam ad id ipsum* semper nos illius occasione suadelaque seduxit: ac dum illa labores ærumnasque refugit, nobis ocyus ab ejus blanditiis fugiendum est, auresque Ulyssis in morem obserandæ, ne forte ei cedamus. Quæ etiam major infelicitas nobis accidere poterit, quàm si proditrix caro partium suarum fecerit, ubi toti nihil aliud quàm caro futuri essemus, ac subinde quoque nihil aliud quàm beluæ? Partium autem ejus sumus, si spiritum illius gratia prodimus, tum autem spiritum prodimus, quum non omnibus nervis Deo, illiusque verbo fidimus: in eo enim solo spiritus vivit. Quod enim tam juratum est creaturæ verbum, quod non fallat? Hæc igitur & his longe tum robustiora, tum diviniore tecum reputans, doctissime Petre, animaberis non modo cum Antichristo ac pacis principibus, sed cum universo simul orbe certamen subire, siquidem cœlestia ambis: ea enim solis eis eveniunt, qui terrena negligunt. Ante omnia igitur opus est ut te ipsum abneges, ac quotidie moriaris. Id autem tu opte Marte non poteris: ad unam igitur Dei misericordiam confugiendum,

dum, & illic flagitandum, ut vias tuas dirigat, mentem illustret, cor excitet, ut illius gratia nihil non tum audeas, tum quo pacto fieri oporteat scias. Proderit & illud Evangelium Christi prædicare molienti, ut reiectis omnibus præsumptis opinionibus & doctrinis, hoc consilio ad literas vere sacras accedat, ut eas præceptorem habiturus sit, non discipulum. Nam qui sic accedunt ad eas, ut hoc solum quærant, quod opinionibus suis adstipulent, vim eis facturi sunt, & constupraturi. Qui vero contrà, sic ad eas adeunt, ut illinc cœlestis consilii mentem auferant: ut doceantur, non ut doceant, hi denique cum multa fruge recedent. Vides in Christo, Frater, quantum brevi pietas Christi in Germania profecerit? Ea non minus promotura est & apud vestros, si id à Domino petieritis. Peti vero gaudet: est enim animarum amans, ac zelotypus. Hæc, ut tandem finiam, huc tendunt, ut Evangelium intrepide velis apud tuos profiteri: quod precor faxit Deus Opt. Max. Nam frigida ista, & plusquam temporaria epistola, plane scio quàm nihil possit: tametsi eam Annemundus noster tum amicitiae jure, tum candore isto suo, quo nobis plusquam par sit tribuit, extorserit. Proinde nobis jam ut amico utere, ac si id nimis est, ut discipulo. Et persuade tibi, Zuinglium tuum futurum, dummodo te Christi esse audimus. Vale, & confortare in Domino, & in vi potentiae illius, qui te servet incolumem. Ex Tiguro. 13. die Decembris. Anno 1523.

Num. VI.

*Petri VIRETI Epistola ad  
Ecclesiam Monpelensem*

A. 1562. d. 12. Januarii.

**Q**Uantumvis non desint, qui veterem nobis quotidie occurrunt cantilenam, seditiosa fuisse Reformationum nostrorum molimina, ipsamque quam dicimus Reformationem, plurimam partem, cum primis in Gallia, tumultuose fuisse inchoatam, promotam, perfectam, & tandem aliquando confectam;  
Tamen,



Tamen, quam penitior Historiæ Ecclesiasticæ inspectio probet contrarium, à nostris non ostensum est solummodo sed & evictum. Inter reliqua superioris ævi monumenta, & hæc *Petri VIRETI* Reformatoris, eximii, cujus imaginem in hoc opere §. XIII. seq. p. 37—40. repræsentavimus, Epistola ad Ministros *Ecclesiæ Reformatæ Monpelienfis* data d. 12. Januarii anni 1562. (sive juxta eorum temporum supputationem 1561,) commonstrat, quam ab omni plane seditione civili, & tentaminibus in Regem vel Rempublicam infestis, alienissimi fuerint sancti illi nostri Reformatores, licet vel maximè præcipiti sæpe consilio in transversum fuerint acti tot miseriis & irritati & fracti confessorum animi.

Quidquid sit, hanc Epistolam scriptam fuisse patet, quando *Editum* illud, quod ordinariè à mense quo editum est, *Januarium* dici consuevit, A. 1562. publicatum, & quo ante omnia injungebatur. „ Ut Protestantes Ecclesiasticis, quæ ex eorum templis, ædibus &c. occupaverant ceperantve, quam primum restituant. „ Ceterum, ut nihil gravius in eos statuatur, qui conciones, dummodo eæ extra urbes habeantur, adierint aut frequentarint, quin „ potius, ut magistratus eos protegant, & ab omni injuria defendant, in seditiosos utriusve religionis sint, severissimè animadvertant, „ &c. v. THUAN. Histor. Lib. XXIX. C. VII. fol. 158. Tum enim Ministri (uti fol. 159. inquit Thuanus, non obscure alludendo ad hanc Epistolam) . . . ad suos scribebant, & ut beneficium illud ab optimo principe profectum actis Deo gratiis amplectantur, & ante alia in templorum ceterorumque bonorum, quæ ecclesiasticis ademta erant, restitutione se morigeros præbeant, hortabantur, neque enim id ipsos tam gravate facere debere, quam temeritatem suam ingenuè agnoscere, qui privata auctoritate in alienam possessionem invaserint, neque expectandum duxerint, dum Deus, qui religionis causam regit, ipsis præiret.

Conservavit autem hanc nobis Epistolam Theod. BEZA in Histor. Eccles. des Eglises Reformées de France Tom. I. pag. 886. seq. Ea ita se habet:

\* \* \*  
\* \*  
\*  
E

A mes

**A**mes bons Seigneurs & honorés freres des Eglises du Languedoc assemblés au colloque de Montpellier, grace & paix par Jesus Christ nostre Seigneur: Mes chers & honores freres, messieurs les commis qui ont esté enuoyés à monsieur de Crussol par le colloque de Montpellier, m'ont exposé en allant à leur charge & à leur retour, la responce que leur esté faite, qui est telle que ie l'attendois.

Or, puis que cela est arresté pour le present qu'il faut rendre les temples & les armes, nous n'y pouvons contrevenir sans premierement desobeir à Dieu & estre tenus pour mutins, seditieux & rebelles, sans irriter grandement le Roy & son conseil, & inviter monsieur de Crussol lieutenant du Roy en ce faict a user de force & de rigueur contre nous, au lieu qu'ils ont bonne volonté de nous accomoder, & nous tenir en leur sauvegarde & protection contre nos adversaires: car il n'est pas question du faict principal, mais seulement de l'accessoir, veu qu'il ne nous est pas defendu de nous assembler, & de faire tout ce qui appartient au vray service divin en nos assemblees, mais seulement d'occuper les temples, voire à telle condition que nous avons promesse que lieux commodes nous seront ottroyés pour nous assembler & cecy par autorité du Roy: lequel poinct est bien à noter: car jusques à present nos assemblees n'ont point esté autorisées par l'autorité du Roy, comme elles le seront à present, puisque nous avons de sa part declaration manifeste de sa volonté, ce que nous n'avons eu par cy devant sinon comme par une permission, ou à parler plus clairement, comme par une connivence & dissimulation de ce qui se faisoit par nous & par tous ceux de nostre religion.

Nous avons donc bien à louer Dieu de la grace qu'il nous fait, & notamment de ce qu'on dissimule beaucoup de choses qui ont esté faites temerairement par les nostres, lesquels ne pouvoient eschapper que pour la vie si les Edicts du Roy estoient executés à la rigueur. Et le pourroient estre à la verité, si par l'obeissance maintenant requise de nous ne reparons aucunement les fautes commises par trop grande temerité & licence de ceux qui les ont commises: car quand tout sera bien

bien advisé, ce seroit une chose fort dangereuse, s'il estoit permis aux peuples de s'eleuer de leur autorité pour entreprendre choses si grandes, & usurper à eux la puissance, l'autorité, & execution, qui n'appartient qu' au Roy & aux magistrats deputés par iceluy, suivant la voye ordinaire qui nous eit montree és saintes Escritures.

Car il y a autre raison és vocations extraordinaires sous l'ombre desquelles il est fort dangereux de rien entreprendre sans estré bien assuré de la volonté de Dieu, voire par special témoignage d'iceluy, veu que nous n'en avons point de bien evident és saintes Escritures quant à nostre particulier, si non des vocations ordinaires.

Nous avons donc dequoy louer Dieu de ce qu'il luy plaist nous faire ainsi supporter & espargner, a fin que le plus gros de la tempête tombe sur nos adversaires. Parquoy nous devons estre tant plus prompts à obeïr, veuque nostre obeïssance, non seulement nous servira pour couvrir les fautes passées, & nous acquerir plus de faveur envers les grands personnages qui desia nous favorisoient, mais aussi leur donnera plus grande occasion pour bien venger nos adversaires, & chastier ceux qui entre eux le meritent. „ Pour ceste cause, comme j'ay tousiours par „ cy devant exhorté nos auditeurs à obeïr aux Edicts du Roy „ en ce qu'ils le peuvent faire en obeïssant à Dieu, & sans „ contrevenir à leur devoir & office, ainsi ie les ay exhortés „ à faire le semblable en ce qui est maintenant requis de nous, „ veuque nous ne le pouvons refuser sans contrevenir à nostre „ devoir & sans scandale, & sans mettre l'eglise & tous les fideles en grand danger, & faire grandement esiouir nos adversaires, qui desirent plus nostre rebellion par laquelle nous leur „ pouvons ouvrir la bouche contre nous, que nostre obeïssance „ par laquelle nous la leur pouvons clorre. „

Je vous ay escrit ces choses un peu plus au long, pource que ie ne doute point que plusieurs ne trouvent ceste restitution fort dure & fascheuse, & pour un grand reculement du cours de l'Euangile, mais nous devons plustost avoir esperance que Dieu nous veut exalter en nous humiliant, & rabatre plus fort puis

apres les cornes de nos ennemis. Parquoy il ne nous faut point esmouvoir à cause de leurs insolences, mais attendre patiemment la bonne volonté du Seigneur en nous gardant d'abuser de ses dons & graces, & en le servant & honorant comme il appartient, auquel ie vous recommande le priant qu'il vous gouverne par son saint Esprit en toutes choses, & qu'il vous ay tousiours en sa sainte garde & protection. De Nismes ce quinzieme de Januier M. D. LXII. Vostre frere & serviteur Pierre Viret.

Num. VII.

*Jacobi PAVANIS & Math. SAUNIER*  
Theses à Sorbonistis condemnatae.

Anno MDXXV.

DE *Jacobo PAVANE*, Veritatis Evangelicæ Confessore, & Jac. Fabri Stapulensis discipulo, in ipso Opere §. XVII. pag. 42. 43. diximus: Acta de his Propositionibus ejus habita in Collegio Sorbonæ, sunt inserta à Dom. d'ARGENTRÉ, ejus Collectioni *Judiciorum de novis Erroribus* Tom. II. p. 30-35. atque ita se habent:

\* \*

\*

Codicem, qui deffensio dicitur, seu *Apologia* propositionum Jacobi Pouent, per Matthæum Saunier, ut fertur, compositum & ad nos Decanum & Facultatem sacræ Theologiæ in universitate Parisiensi transmissum per vos, Judices optimi, per Deputatos nostros diligenter visitari fecimus & inde extrahere minus rectas propositiones, quibus Juste consideratis & examinatis pro cujusque earum natura *Censuram*, modo qui sequitur, adjecimus.

*Prima*

*Prima Propositio Jacobi Pouent.*

Afferuit non esse Purgatorium.

## C E N S U R A.

Afferere hanc propositionem, *non est Purgatorium*, est hæreticum.

*Propositiones defensoris.*

## P R O P O S I T I O I.

La sainte Ecriture ne dit point qu'il y a purgatoire de nos pechés, que celui qui a esté fait par la mort & effusion du précieux Sang de notre Redempteur Jesus.

## C E N S U R A.

Hæc propositio hæretica est, ut præcedens.

## P R O P O S I T I O II.

Le second livre des Machabées n'est point du Canon, & des Livres approuvés par l'Eglise.

## C E N S U R A.

Falsa est hæc propositio & temeraria, autoribus Hieronymo & Augustino.

## P R O P O S I T I O III.

L'Eglise des Grecs n'est point rejetée ne réputée heretique, & toutefois elle ne reçoit point de Purgatoire.

## C E N S U R A.

Quamvis quorundam Græcorum error fuerit, nullum esse Purgatorium, certum est tamen, Catholicos Doctores Græcos Purgatorium conformiter ad scripturas posuisse.

## P R O P O S I T I O IV.

Il est vrai-semblable que l'avarice des Prestres, qui a gâté l'Eglise, a introduit iceluy Purgatoire.

## C E N S U R A.

Hæc propositio perperam & falso, Ecclesiastico statui detrahit, & quod prætendit fictitium esse Purgatorium, hæretica est.

## P R O P O S I T I O V.

Judas Machabeus n'étoit point si saint homme, qu'il ne pût faillir: Mittendo Hierosolymam duodecim millia drachmas argenti, &c.

## C E N S U R A.

Hæc propositio in virum sanctum contumeliosa, officio per Ecclesiam probato, & sacræ Scripturæ adversatur.

*Secunda propositio principalis Pouent.*

Deus nullum habet Vicarium.

## C E N S U R A.

Hæc schismatica est & hæretica.

*Defensor Matthæus Saunier.*

Pour ce que Dieu est tout par tout, il n'a que faire de Vicaire, ou Lieutenant.

## C E N S U R A.

Hæc ratio, qua defensor nititur salvare propositionem præcedentem, frivola est & ridicula, & ex ignorantia sacræ Scripturæ procedens.

*Tertia Propositio Pouent.*

Damnavit præcepta Ecclesiæ ob cujus rei signum ea evulsit e pariete.

## C E N S U R A.

Hæc propositio, supposita ejus veritate, eum qui ita fecit, manifeste temerarium, arrogantem & schismaticum demonstrat.

*Defensoris prima.*

Jacques n'a point arraché iceux Commandemens du lieu là ou ils estoient attachez, pour déchirer, ou dépriser iceux, mais pour les déclarer au peuple, &c. iceux n'a point damné, ni vituperés: mais la mauvaise interpretation d'iceux, & la vaine & sole fiance en iceux, laquelle le temps passé ont preschée & annoncée au peuple les Prestres & les faux Prescheurs.

## C E N S U R A.

Hæc propositio innuens populum Christianorum super intelligentia præceptorum Ecclesiæ hætenus male fuisse instructum, & va-

& vanam, ac stultam confidentiam habuisse in eorum observatione, seditiosa est, Prælati Ecclesiæ, divini verbi prædicatoribus injuria, & ab obedientia eisdem Prælati debita ipsum populum perniciose retrahit.

#### PROPOSITIO II.

Ce n'est point bien commandé de confesser tous ses pechez une fois l'an; car il est impossible à l'homme de confesser tous ses pechez, &c.

#### CENSURA.

Hæc propositio præceptum Ecclesiæ de confessione omnium peccatorum semel in anno impie damnans, falsa est, & a debita confessione fideles inique avertit; nec ratio quæ subditur proposito conducit; nec enim Ecclesia per hoc quemquam ad impossibile obligat.

#### *Quarta propositio Pouent.*

Non est nimium credendum Doctoribus Ecclesiasticis.

#### CENSURA.

Hæc propositio perperam & scandalose populo prædicata est.

#### *Quinta Propositio Pouent.*

Sprevit hanc Mariæ salutationem, Salve Regina mater misericordiæ, &c.

#### CENSURA.

Præclara illa antiphona, cum piissima sit & universalis Ecclesiæ ritu comprobata, quicumque eam spernit, se Virginis gloriæ hostem, & ab Ecclesia Catholica alienum manifeste indicat.

#### *Defensoris prima Propositio.*

La dite Salutation ne fut jamais faite par l'Esprit de Dieu, pourtant que en icelle sont contenus d'aucuns blasphemes, qui sont directement contre Dieu & son honneur. Comme quand nous l'appellons *Reine de misericorde, nostre vie & nostre esperance*. Iceluy donc Jacques ayant un bon zele à Dieu son pere, tres-singuliere charité & amour, il n'a pû souffrir, que ce qui se doit à Dieu seul Createur de tout le monde, on l'attribuast

buaft à une de fes creatures, comme en l'attribuant à la Vierge Marie. *Et poft aliquanta.* Il fe faut garder que l'honneur de toute chofe, lequel fe doit à un feul Dieu, on ne l'attribue à un Creature d'iceluy, comme font ceux qui appellent la Vierge Marie, *Reine & Fontaine de Mifericorde, la Vie & Esperance des Chrétiens*; & en ce ils offenfent, 1. Dieu, 2. la Vierge Marie, laquelle en fon Cantique ne fe reputé aucune chofe que une humble Chambrrière, difant, &c. Tiercement, ils répugnent aux faintes Ecritures, lesquelles difent, que la feule mifericorde & charité de Dieu a eſté caufe de noſtre redemption & falvation par fon Fils éternel. Quartement, ceux qui difent la Vierge Marie eſtre *notre Reine de mifericorde, notre vie & notre eſperance*, ce, ils donnent au peuple une ſole foy. Pourtant Jacques a bon zeſe de Dieu, quand il aſſure eſtre blaſphême, de appeller la Vierge Marie notre vie & notre eſperance. Donc ne nous glorifions point en la Vierge Marie, mais en Dieu ſeul; & ne diſons plus que icelle Vierge ſoit notre eſperance & notre vie. Et en ce eſt vraye ladite Propoſition de Jacques.

## C E N S U R A.

Hæ Propoſitiones maligno ſpiritu, non Dei zelo excogitatæ, temerarie, falſo & impie aſſertæ ſunt: non enim Deo debitus honor ſubtrahitur per ea, quæ in eadem ſalutatione ſecundum ſenſum, in quo ipſam Dei matrem Eccleſia reginam mifericordiæ, vitam & ſpem noſtram appellat, Chriſtiſcæ Virgini attribuantur; & in eo quod dicit blaſphemias in eadem ſalutatione contineri, erronea eſt; & in eo quod prætendit non eſſe ita de beata Virgine, falſa eſt & blaſphema.

*Sexta Propoſitio Pouent.*

Non ſunt offerendæ candelæ cuidam ſancto, aut ſanctæ.

## C E N S U R A.

Hæc propoſitio error eſt damnatus Vigilantii.

*Defenſoris prima Propoſitio.*

Cette preſente Propoſition a eſté approuvée, non point tant ſeulement par aucuns Docteurs, comme par ſaint Auguſtin, ainſi qu'il eſt écrit en ſon Livre, qui eſt intitulé, *de Civitate Dei*,  
mais



mais aussi par deux Synodes & Conciles, auxquels fut conclu, que les Images des Saints n'étoient autre chose que le papier des Idiots, &c.

### CENSURA.

Mendaciter B. Augustino & sacris duabus Synodis impingit quod falsum est: Beatus nempe Augustinus sicut & sacrae Synodi imaginum adorationem debitam, aut sanctis impensas oblationes nunquam damnaverunt.

### PROPOSITIO II.

Aus dits Conciles il fut conclu & expressément commandé aux Evêques, Prêtres, & Curez, que se gardassent que le simple peuple ne adorast, ne se mist à deux genoux devant celles Images, qui n'ont ni raison, ni entendement, mais sont choses inanimées, qui à cause de la poudre & de la fumée des chandelles (qui sont éteintes au Temple où elles sont) sont toutes noires & enfumées.

### CENSURA.

Hæc propositio falsa est quantum ad primam partem, & sacrorum dictorum conciliorum intentioni manifeste derogat. Quantum vero ad secundam partem, impiissimi hominis & a ritu Ecclesiastico omnino alieni indicativa est.

### PROPOSITIO III.

Doncques Jacques non point ignorant de ces choses, voyant l'idolâtrie qui se faisoit au Temple de Touchain, il deffendit à une femme de ne porter de chandelles à une Image.

### CENSURA.

Hæc propositio quantum ad hoc, quod defensor laudat prohibitionem factam per dictum Jacobum mulieri super oblatione candelarum, ac si idolatraret, prædictæ hæresi Vigilantii favet, & defenforem temerarium & sacrilegum comprobatur.

### PROPOSITIO IV.

Les Images des Saints & Saintes n'ont point d'yeux, & pourtant n'ont que faire de lumière ne de chandelles, & qu'ils aiment autant qu'on leur portast des fetus, que des chandelles.

## CENSURA.

Hæc propositio quantum ad ultimam partem, in qua dicitur : Que les Images n'ont que faire de lumière, qu'il vaudroit autant porter un fœtus, &c. in contumeliam sanctorum prolata, a sanctorum veneratione & populi devotione retrahens, Jacobum cum suo defensore impium demonstrat & schismaticum.

## PROPOSITIO V.

Il vaut mieux abattre les Images des Saints, que le simple peuple se abusât à icelles.

## CENSURA.

Hæc propositio, innuens simplicem populum errare adorando imagines pro pio Ecclesiæ ritu, falsa est & sacris Conciliis adversa.

## PROPOSITIO VI.

En portant des chandelles aux Images, vous démontrez que leur portez hommage, & qu'en icelles mettez votre espérance, qu'est un blasphème contre Dieu, qui a dit par Isaye : *Gloriam meam alteri non dabo.*

## CENSURA.

Hæc propositio quantum ad illam partem, in qua dicitur : Porter les chandelles aux Saints, est leur faire hommage, ex ignorantia damnabili & impio in Sanctos affectu procedit.

## PROPOSITIO VII.

L'Ecriture Sainte ne vous commande point de prier les Saints pour interceder devant Dieu pour nous, mais qu'allez tout droit diriger vos Oraisons à Dieu, comme vous a promis le Fils éternel, en disant : *Dicite Pater noster.*

## CENSURA.

Hæc propositio falsa est & impia, & in quantum prætendit orationes nostras non esse dirigendas ad Sanctos, est hæretica.

## PROPOSITIO VIII.

Vous ne trouvez point aux Legendes des Saints, qu'un Saint se fust fié en un autre Saint; & que pour la prière d'un autre Saint, il se fust confié estre sauvé.

CEN-

## CENSURA.

Hæc propositio, loquendo de confidentia sub Deo, manifeste erronea est, & ex ignorantia historiarum Ecclesiasticarum asserata.

## PROPOSITIO IX.

S'il faut d'avant diriger ses Oraisons aux Saints que à Dieu, J. C. a failli, quand il a enseigné diriger ses Oraisons à son pere, & non point aux Saints.

## CENSURA.

Hæc propositio ex falsa imaginatione procedit, quasi, orando Sanctos, Deus non rogetur.

## PROPOSITIO X.

Jesus-Christ nous a commandé que nous allions à lui, non point à aucun, quand il a dit: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.

## CENSURA.

Hæc propositio hæretica est: accedendo enim ad sanctos ad Dominum venit.

## PROPOSITIO XI.

Nous ne sçavons si les Saints oyent nos Oraisons, pourtant qu'ils ne sont point par tout comme Dieu; & jajoit ce que notre bon Ange leur annonçast, toutefois nous ne trouvons point qu'ils fassent Oraisons particulieres plus à un, mais universelle, desirant la redemption de leurs corps, c'est-à-dire, que le nombre des Elûs soit accompli.

## CENSURA.

Hæc propositio quantum ad primam partem, loquendo de cognitione fidei, hæretica est, nec ratio adjecta suffragatur proposito. Quantum est ad ultimam partem, qua dicitur Sanctos particulares, &c. hæretica est, ut præcedens.

*Septima propositio Pouent.*

Missæ nihil juvant in remissionem peccatorem.

## CENSURA.

Hæc propositio efficaciæ Sacramenti Eucharistiæ impie derogans, Scripturæ sacræ contraria est.

*Defensoris prima Propositio.*

Notre Seigneur a ordonné ce noble Sacrement pour les vivans qui le reçoivent, non pas pour les trépassés.

## C E N S U R A.

Hæc propositio traditioni Apostolicæ repugnans, sanæ Scripturæ intelligentiæ adversatur.

*Octava propositio Pouent.*

Sufficit audire verbum Dei & parum est audire Missam.

## C E N S U R A.

Hæc propositio, universaliter intellecta, falsa est & ab auditione Missæ fideles scandalose retrahit.

*Defensoris prima Propositio.*

Il vaut mieux ouïr un bon Sermon, que ouïr cent Messes.

## C E N S U R A.

Hæc propositio sic indistincte posita, in contemptum & vilipensionem sacrificii Missæ seditiose asseritur.

## P R O P O S I T I O II.

A la Messe, le simple peuple ne reçoit point de édification : car il n'entend point ce que les Prestres disent en chantant.

## C E N S U R A.

Hæc propositio, innuens nullum provenire emolumentum audientibus Missam nisi verba Missæ intelligant, simplices ab audienda Missa irreligiose & schismaticæ revocat, & sapit hæresim.

## P R O P O S I T I O. III.

Ce seroit grand chose, si on chantoit les Messes en François, & au langage du peuple, tellement qu'ils pussent entendre, comme l'on fait en Allemagne.

## C E N S U R A.

Hæc propositio, celebrandæ Missæ usum ab Ecclesia Spiritu sancto inspirante institutum schismaticæ enervare contendit; nec verisimile est inclytam Germanorum Nationem tanti schismatis labe passim commaculari.

*Nona propositio Pouent.*

Bullæ & Indulgentiæ Papæ sunt imposturæ diaboli.

C E N-

## C E N S U R A.

Hæc propositio falsa est, Ecclesiasticæ potestati & Sedi Apostolicæ contumeliosa.

*Defensoris prima Propositio.*

Il est vray qu'il n'y a autre qui remette les pechez que Dieu ; car Notre Seigneur par cette proposition : Quodcumque ligaveris, &c. ne donne point telle autorité & puissance à saint Pierre, mais d'excommunier & de jetter hors de l'Eglise tous Fornicateurs, &c. & de délier iceux, s'ils retournent à faire vraye penitence.

## C E N S U R A.

Hæc propositio quantum ad duas primas partes, quamvis loquendo de primaria potestate remittendi peccata vera sit, loquendo tamen de potestate ministeriali a Christo hominibus commissæ (quam videtur negare defensor) aperte falsa est. Quantum vero ad ultimam partem, qua prætendit defensor nullam esse potestatem concessam Sacerdotibus remittendi peccata nisi absolvendo ab excommunicatione, hæretica est.

*Alia Propositio.*

Icelle puissance à tous vrais Ministres d'Eglise, & à tous vrais Predicateurs d'Evangile a été donnée.

## C E N S U R A.

Hæc propositio ordinem Hierarchicum confundens hæretica est.

*Alia Propositio.*

Le Pape n'auroit nulle puissance de pardonner les pechez, s'il n'a le Saint Esprit avec luy.

## C E N S U R A.

Hæc propositio error est Valdensium & Vvicelistarum.

*Alia Propositio.*

Les trois Vœux sont faits par une dévotion de la chair & du diable.

## C E N S U R A.

Hæc propositio sanctorum patrum institutis & sacris Scripturis repugnat & ideo hæretica.

*Decima Propositio Pouent.*

Baptismus parum est, nempe signum quoddam; aqua quoque benedicta nihil est.

## C E N S U R A.

Hæc propositio januam Sacramentorum baptismum vilipendens & similiter aquam benedictam prorsus nihil faciens, falsa est & impia, & ab aquæ benedictæ asperzione, necessarii quoque Sacramenti susceptione perperam revocat.

*Defensoris Propositio.*

L'ablution d'eau en Baptême n'est grand chose, laquelle seroit vaine, si la chose par elle signifiée n'étoit point en l'homme; c'est assez la foy, & ne seroit point nécessaire, si la chose signifiée par elle y étoit bien enracinée dans l'homme.

## C E N S U R A.

Hæc propositio quantum ad primam partem, impie baptismum contemnit. Quantum ad secundam falsa est. Quantum ad tertiam hæretica.

*Alia Propositio.*

Ledit Jacques tient encore, que ce n'est grand chose de l'Eau benite; & qu'elle n'a point de vertu de faire fuir les diables, comme aucuns faux Prédicateurs ont inculqué aux oreilles du Peuple.

## C E N S U R A.

Per hanc propositionem, defensor perverse & schismaticæ errorum Jacobi laudat & tuetur. Et quantum ad hoc quod dicit, ad expellendos daemones nullam habere potestatem, impia est & hæresin sapiens, prædicatoribus quoque injuria.

*Alia Propositio.*

Après que par l'avarice des Prestres & Ministres d'Eglise, la dite Eglise a été gâtée, les Papes & Evêques ont institué qu'au lieu

lieu du Sacrement du Corps de Notre Seigneur on baillist au peuple le Pain benist; & au lieu du Sacrement du Sang de l'Eau benite; & par ainsi l'on a privé les Fideles de ce noble Sacrement.

### C E N S U R A.

Hujus propositionis prima pars contumeliose statui Cleri derogat; secunda vero, quantum ad hoc quod de aqua benedicta asserit, erronea est & diabolica inventio; ultima pars, qua asseritur fideles Laicos privatos esse injuste communione sanguinis, error est Wiclefi & Boëmorum.

Codex itaque ejusmodi propositiones complectens e Valdensium, Wiclefistarum, Boëmorum & Lutheranorum perniciosis erroribus extractus & confectus, tanquam impius, scandalosus, schismaticus & a doctrina Christiana omnino alienus, publice exurendus venit in Diocesi Meldensi unde prodiit, & ipse *Jacobus Pouent*, & prædictus *Matthæus Saunier*, ad publicam prædictarum propositionum abjuracionem viis omnibus juridicis debent locis opportunis compelli.

Acta fuerunt hæc in nostra Congregatione super hoc specialiter convocata in Collegio Sorbonæ anno Domini millesimo quingentesimo vicesimo quinto, die vero nona mensis Decembris.

### Num. VIII.

Wolgangi SCHUCH, Martyris,  
Epistola ad *Antonium*, Lotharingæ Ducem

A. 1525. data.

Quæ ad hujus Epistolæ illustrationem adinent, in ipso Opere §. XIX. pag. 49. à nobis sunt enarrata: Conservavit eam *Henr. PANTALEON* in Parte II. Martyrologii ab *Joh. Foxo* adornati; fol. 55. & 56.

*Illu-*

*Illustrissimo Principi D. Domino Antonio Lotharingæ Duci. &c.  
 Domino suo Clementissimo, Vuolfgangus Scuch minister  
 Christi felicitatem per Jesum Christum optat.*

**P**OSTEAQUAM ad hanc tuam S. Hippoliti civitatem, clementissimè Princeps, Deo disponente, perveni, reperi turbam, velut oves errantes absque pastore, vagabundam, multis errorum superstitionumque abominationibus miserabiliter perditam: cœpi mox juxta ministerium à Domino mihi commissum in viam revocare errantes, hortari prioris vitæ pœnitentiam, nam esse in propinquo regnum Dei, comminari securim ad arboris radicem positam, haud longè abesse ut præscindatur, qua sterili inventa in ignem conjici: tempus esse quo Dominus angelis suis, id est verbi sui nunciis missis, colligat omnia scandala è Regno suo, Matthei 13. Cœpi, inquam, mox ut boni agricolæ est, evellere quicquid spinarum atque errorum contra Dominum, ejusque verbum succreverat, demoliri, dissipare ac destruere omnem altitudinem, machinam ac munitionem adversus scientiam Dei erectam: plantare arbores, fructum suum in tempore suo reddere non tardantes: ædificare domicilium non transitorium & terrestre, sed æternum in cœlis, superædificatum fundamento Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis structura coagmentata, crescit in templum sanctum Domino, in quo nos omnes coædificari oportet in tabernaculum Dei in Spiritu sancto, & ut apertius loquar, Missus sum ad tuæ Clementiæ populum, prædicare Evangelium Dei, quod ante ptomiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem, virtus enim Dei est ad salutem omni credenti, in quo Dei justitia revelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est, Justus autem ex fide vivit. Justitia Dei (qua coram Deo justii reputamur) per fidem est Jesu Christi in omnes & super omnes qui credunt in eum. Gratis namque per gratiam ipsius justificamur per fidem, in sanguine ipsius, sine operibus Legis. Justificati



cati per fidem, pacem habemus apud Deum per Dominum nostrum Jesum Christum. Ipse enim factus nobis à Deo, sapientia, justitia, sanctificatio & redemptio, ut non gloriatur sapiens in sapientia sua, fortis in fortitudine sua, dives in divitiis suis, sed qui gloriatur, in Domino gloriatur. Hæc fides in Jesum Christum pro nobis mortuum, filios Dei nos facit, hæredes Dei, cohæredes Christi. Ob hanc in nobis instaurandam, unigenitus Dei filius, è sinu Patris ad nos emissus, sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum. Qui credit in eum non judicatur, qui autem non credit, jam judicatus est. Porro, quid aliud uspiam docuit Christus, quàm ut in eum credentes salvi fiant? quærentibus enim turbis quid facientes operarentur opera Dei. Respondit. Hoc est opus Dei ut credatis in eum quem misit ille. Hic clamat dicens, Si quis sitit veniat ad me & bibat, qui credit in me (sicut dicit Scriptura) flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Ad hanc fidem nemo venit nisi cœlestis Patris tractu: ut ne quis se fallat, quasi propriis hanc viribus paraturus: gratia (ait Paulus) estis salvati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei enim donum est, non ex operibus, ut ne quis gloriatur. Nec alia aut minor virtus est hanc in nobis creare, quàm qua Christus ex mortuis suscitatus & ad patris dextram in cœlestibus est collocatus. Hæc non otiosa quædam ac stertens in anima hominis qualitas est, ut finxerunt quidam, sed spiritu Dei in cordibus nostris effuso, efficax & operosa quædam virtus, plena operibus bonis, & iis non à nobis aut nostra prudentia excogitatis, sed à Deo electis & mandatis, hæc sunt charitatis non fictæ opera: Sic ait Apostolus. In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet neque præputium, sed fides quæ per charitatem operatur: Hæc sola veros à falsis Christianis discernunt; Ait enim Salvator. In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem; Et quid aliud mandat tot dulcissimis verbis toto sermone ultima Cœna facto? De his solis in die novissimo exigit rationem dicens, Esurivi & dedistis mihi quo vescerer

&c. Splendentem verò operum quæ ipsi facimus larvam rejicit Dominus, cùm ait : Quis hæc petiit à vobis?

Prosequitur deinceps Schuchus eadem epistola (a) ad Principem Antonium pluribus hunc de vera fide, quam boni fructus sequuntur, sermonem : commendat & verbi Dei auctoritatem, quod à Christo ejusque Apostolis acceptum, se quoque sine fūco concionatum fatetur. Principi ante oculos ponit, idque eleganti servorum Dei, ac mercenariorum Papæ antithesi facta, se adversariorum impudentissimis imposturis inductum fuisse ut contra eos loqueretur, atque in eos inveheretur, qui nihil præter traditiones humanas prædicarent, & ventris causa, non quæ Christi, sed sua quærerent. Deinde refellit calumnias adversariorum qui cum cum toto populo S. Hippolyti jugum obedientiæ, quæ magistratui debetur, excutere velle objectabant : idque validis argumentis è Scriptura petitis facit, non esse cur tale quid de se aut suis Princeps cogitet, cùm illa moneat passim, omni potestati à Deo constitutæ parendum : Cæsari dandum quod sit Cæsaris. Postremò supplicat Duci, cumque per Deum obtestatur, ut ipsum audiat, admonens eum (zelo, quo vir erat, ardenti atque prophetico spiritu) sui officii, quia in causa salutis, inquit, *ἀπροσωπολήτως* cum quibusvis sit agendum. à Deo enim omnem principatum stabiliri : proinde illius, utpote supremi Regis, habendam præcipuè rationem, ne quid temere aut credat aut judicet. Atque ita humilem suam conditionem agnoscens, excusat se, quòd hanc epistolam humili quoque stylo scriptam, de materia quæ per se satis est ornata, ipsius Majestati obtulerit. Tandem summam & perpetuam optans Principi felicitatem finem epistolæ imponit. Actum in oppido S. Hippolyti Martyris 2 Januarii, Anno 1525.

Num.

(a) Ita breviter Epistolæ illius excerptum nobis suppeditat FOXUS l. c. quam integram lingua Germanica *Martyrologio suo* inseruit Ludovicus RABUS Tom. V. fol. 144—152. & lingua Gallica, *Martyrologium Gall. Magn.* fol. 89—91.

## Num. IX.

Desid. ERASMI Epistola ad  
Carolus Utenhovium (a)  
de Martyrio *Lud. Berquini*

Anno 1529.

**M**agnam nobis sollicitudinem exemit, mi *Carole*, qui te nunciavit incolumem pervenisse *Patagium*. Nam ex quo nos reliquisti, nemo literam abs te reddidit, nihilo plus à *Zebridovio*. Expectamus te posthac & pulchrè *Ciceronianum*, & bene *Græcum*. Jam quo minus te poeniteat istius professionis, nos ad Idus Apriles toti commigravimus *Friburgum*. Ea res cessit opinione felicius. Mihi cogitanti quorsum essent evasura illa rerum indies novatarum procemia, nihil læti præfagiebat animus; & hic offendi cælum mirè amicum meæ valetudini. Postremò, si nihil aliud, effugimus, opinor, *Carcinos* & *Planodorpios*.

*Lodovicus Berquinus* proximis ipsius ad me literis promiserat, alias ad te scripturum. Eas literas nè frustra expectes: nam decimo Calend. Majas vitam morte commutavit, exustus *Lutetiae* in *Gravia*. De causa nihil certi hætenus potui cognoscere. Tantum audivi Judicibus duodecim delegatam pronunciandi auctoritatem. Quum instaret dies, hominem fuisse traditum carceri. Hoc parum felix augurium. Pronunciatum est, ut exustis libellis & abjuratis articulis, lingua illi ferro perfoderetur, mox perpetuo carceri dederetur. Is auditâ præter expectationem atroci sententiâ. Regem appellavit & Pontificem. Judices indignè ferentes appellandi verbum: Si non recipis, inquiunt, hanc sententiam, efficiemus; nè posthac quòquam appelles, & postridie pronunciârunt illum flammis tradendum. Ajunt, primum articulum fuisse, quòd scrip-

G 2

fisset,

(a) Legitur hæc in Volumine Epistolarum ERASMI. Vol. II. p. 1206. seqq. Num. MLX. edit. noviss. atque in Editione Londinensi pag. 1277. — 1281. Lib. xxiv. Ep. 4.

sisset, in rem esse pietatis ut sacri libri in linguam vulgarem translati legerentur à populo, id quod senatus fieri vetuerat. Adhibiti sunt satellites armati sexcenti qui cohiberent si quid oriretur tumultus.

Hæc qui retulit, præterea nihil certi potuit adferre, nisi quòd agebat *Guilbelmum Budaum*, unum opinor è Judicum numero, triduo priusquam damnaretur, privatim egisse cum *Berquino*, ut ab insanis, ut agebat, erroribus resipisceret. Verùm hæc audiui tantùm, & quidem ab eo qui multa narrabat audita. *Montius* noster, cujus religiosam nôsti fidem, nihil aliud ausus est scribere, nisi quod oculis suis cominus vidit. Aderat enim valde vicinus, quum curru veheretur ad supplicii locum. Nec vultu nec ullo corporis gestu dedit ullum animi perturbati specimen. Dixisses illum in musæo de studiis, aut in templo de rebus cœlestibus cogitare. Nè tum quidem quum carnifex truculentâ voce crimen ac supplicium pronunciaret, quicquam de vultûs constantia mutare visus est. Jussus de curru descendere, nihil contatus descendit alacriter: Nec erat tale quicquam in eo vel audaciæ, vel ferociæ, quale in maleficis nonnunquam gignit immanitas. Relucebat in eo mentis sibi bene consciæ tranquillitas. Ante mortem verba fecit ad populum, sed unde nemo quisquam potuit aliquid percipere. Tantus erat satellitum fremitus, quem datâ operâ putant excitatum fuisse. Quum ad palum præfocaretur, nullus è turba acclamavit nomen *Jesu*, quod parricidis etiam ac sacrilegis acclamari solet. Sic omnium animos in illum excitârunt, qui nusquam non adsunt, & nihil non possunt apud simplices & imperitos. Eat nunc qui volet, & *Phormiones* istos laceffito.

Aderat illi *Franciscanus* quidam, quem adiit *Montius*, rem expiscaturus num vel moriens agnovisset errorem. Is agebat agnovisse, asseverans se nihil omninò dubitare quin anima illius transierit in quietem. At ego *Franciscani* dictis nihil habeo fidei, præsertim quum hoc sit istis solenne, post extinctum hominem spargere rumores, quòd in incendio cecinerit palinodiam, quo simul & vindicatæ religionis laudem auferant, & multitudinis invidiam calumniæque suspensionem effugiant. Nam quum

*Bruxel-*

*Bruxelle* primitias immolâssent exustis duobus monachis *Augustinensibus*, tertio in carcerem reducto, & clâm interfecto, quum mira constantia mortem oppetiissent, quæ res Judicibus gravem movebat invidiam, sparserunt ridiculam fabulam, unum ex illis apparuisse cuidam *Augustinensi*, qui nunciaret animas illorum esse incolumes, quod in extremis resipuissent, videlicet jam in ipso incendio. Idque factum precibus Virginis matris. Nam & pridie Visitationis exusti sunt, & *Nicolaus Carmelita* magno studio sacrificium hoc procurârat. Rogatus carnifex, ecquam pœnitentiæ vocem edidissent in rogo, negavit, sed quum ducerentur ad palum, clarâ voce testati sunt se mori *Christianos*, & alligati palo admoto igni canere cœperunt *Symbolum fidei*, mox *doxologiam*, *Te Deum laudamus*, donec flamma vocem intercluderet.

Habes *Berquini* conterranei tui fatum, cui mihi natus fuisse videtur. De causa, quoniam mihi prorsus ignota est, non habeo quod pronunciem. Si non commeruit supplicium, doleo, si commeruit, bis doleo. Satiùs est enim innocentem mori quàm nocentem. Illud non dubito quin sibi persuaferit esse pia quæ defendebat. Hinc illa vultûs tranquillitas. Verùm, ut scis, hominem de facie nunquam novi. Ex his qui propiorem cum illo habuerunt consuetudinem diligenter sciscitatus sum de singulis. Erant autem alioquî quod ad causam attinet *Berquino* parum æqui, qui ajebant illum annos natum plus minus quadraginta, *Berquini* regionis dominum, censu modico, fermè sexcentorum quotannis coronatorum, laicum ac cœlibem, sed vitæ adèd puræ, ut nè rumusculus quidem impuditiæ sit unquam in illum exortus; mirè benignus in amicos & egenos, constitutionum ac rituum Ecclesiasticorum observantissimus, putà præscriptorum jejuniorum, dierum sacrorum, ciborum, missarum, concionum, & si qua sunt alia quæ cum pietatis fructu recepta sunt. Alienissimus ab omni furo, ingenio libero ac recto, quod injuriam nec cuiquam facere vellet, neque à quoquam perpeti posset, duntaxat insignem. Ab instituto *Lutheri* plurimùm adhorrebat. Quid multis? Negabant quicquam esse in vita, quod non deceret *Christianam* pietatem.

Hoc agebant in eo crimen esse gravissimum; quòd ingenuè præ se ferebat odium in morosos quosdam Theologos, ac monachos non minùs feroces quàm stolidos. In hos palàm debacchabatur, nec stomachum suum dissimulare poterat. Fuerat illi pridem nescio quid conflictatiunculæ cum *Guilbelmo Querno* Theologo. Hinc ἀρχὴ τῷ πολέμῳ. Mox ex libello, quem opinor ediderat, decerpta sunt aliquot sententiæ; quæ viderentur ad fidei negotium, ac perinde ad Theologorum cognitionem pertinere. Erant quantum memini hujus ferè generis. „ In concioni, „ bus incongruè beatam Virginem invocari pro Spiritu Sancto, „ nec aptè vocari fontem omnis gratiæ, & in cantico vespertino, „ præter Scripturarum consuetudinem, appellari spem & vitam „ nostram, quum hæc magis quadrent in Filium. „ Ob hujusmodi nanias ductus est in carcerem, reus hæreseos periclitatus est. At Judices, ubi viderunt causam esse nullius momenti, absolverunt hominem. Qui detulerant, jactabant eum elapsum favore Regis, ipse prædicabat se jure victorem, & apparabat libellum triumphalem. In hoc articulo rerum mihi primùm coepit innotescere. Scripsit ad me de causa sua, deque judicio parum æquo, quod *Quercus* & *Bedda* tulissent de quibusdam scripsit meis. Ex epistola visus est mihi vir bonus. Admonui tamen amanter ac liberè, si saperet, premeret suum encomium, sineret crabrones, & suis se studiis oblectaret. Deinde, nè me involveret suæ causæ, quod utriq̃ue nostrorum foret incommodum. Ille ut habebat quiddam cum palma commune, adversùs deterrentem tollebat animos. Eam cantionem semel atque iterum occinui, sed surdo, vaticinans illi futurum quicquid evenit postea. Tametsi tam atrocem exitum non expectabam, magnum tamen omnino malum expectabam. Prorepsérunt interim libelli clam excusi, quibus ex meis versis interjeccrat sua quædam. Id ubi sensi, acrius exposulavi cum homine: quòd nec prudenter ageret, sibi pariter ac mihi versuunculis ejusmodi constans gravem invidiam, nullo fructu pietatis; nec satis amicè faceret, qui me plus satis gravatum, pergeret magis etiam aggravare. Si juvaret ipsum ejusmodi conflictatiunculis exerceri, mihi nihil minus esse cordi. Proinde suam causam sic ageret, nè me admisceret. Ille sui similis respondit me

me totâ errare viâ, quum diceret, non aliâ ratione magis conflata invidiam posse opprimi, quàm si vulgus mea legeret. Tum enim deprehensum iri monachorum quorundam improbiſſimam vanitatem, qui ſuis ſycophantiis, fucis, ſufurris, & malis artibus, plurimorum animos in me concitâſſent. Addebat exemplum episcopi cujusdam viri non mali quidem ſed illiterati, quem iſti ſic inflammârunt in me, ut nè nomen quidem *Erasmî* ferre poſſit. Huic tradidiſſe ſe pacis querimoniam, *Gallicè* loquentem. Eâ delectatum Episcopum cœpiſſe in nos amico eſſe animo, & illos delatores vehementer deſectari.

Interim *Beddaici* quidam collectis pluribus articulis, curârunt hominem rurfus pertrahendum in carcerem. Horum aliquot ad me miſit, ſimul cum cenſuris Judicum. Erant, ni fallor, monachi tres; Prior *Cartuſianorum*, Prior *Celeſtino-rum*, tertius neſcio quis. Reſponſionem ad illum remiſi, declarans quàm illic nihil videretur impium. Quum ſubinde mitteret nova capita, ad quædam reſpondi, quæ decerpſerat è meis libellis, ad ea quæ ex ſe propoſuerat, nunquam reſpondi. Quid multis? Monachi pronuntiârunt in carcere ſententiam dēſinitivam, jamque nihil ſupererat, niſi ut exuſtis libellis, ac peractâ palinodiâ, reciperet præſcriptam ſatiſfactionem, quæ nunquam non immitis eſt à monachis, aut, ſi id recuſaret, iret ad ignem. Ille vir fortis nè in uno quidem illis ceſſit, ac perſerât, niſi quidam è ſenatu cordatiores, perſpicientes rem calidis monachorum ac *Beddaicorum* odiis geri, reſpondiſſent, ſe totam cauſam à capite uſque ad calcem denuò velle cognoscere, idque non ſine fremitu eorum qui pronuntiârunt. Hoc enim nihil aliud videbatur, quàm illorum ſententiam reſcindere. Id favore regiæ matris procuratum autumant.

Dum hæc aguntur, Rex commodum reverſus eſt ex *Hiſpania*. Is admonitus *Berquinum* ſuum inter monachos ac *Beddaicos* periclitari, primum per caduceatorem, mox per literas denunciavit ſenatui, nè quid temerè paterentur fieri in ſuum conſiliarium, ſe brevi adfuturum, ac diligentius de toto negotio velle cognoscere. Aliquanto poſt exemptus è carcere, ſervatus eſt in aula ſatis commoda, nihilominus ſub cuſtodia.

Tan-

Tandem suæ libertati redditus est, quo posset facilius suæ causæ consulere. Ibi dictu mirum, quantum fiduciæ conceperit animo. Non enim solum promittebat sibi absolutionem, verum etiam victoriam, & quidem speciosam. Aiebat victoriam esse in manibus, sed malle seriùs aliquanto finire causam, quo magnificentius triumpharet. Jámque mutatis vicibus, ipsam Facultatem sacratissimam, monachos & *Beddaicos* reos peragebat impietatis. Nam quædam arcana deprehenderat in illorum actis. Quo magis sibi placebat, eo magis timebam homini. Proinde crebris epistolis hortatus sum, ut vel arte quapiam semet extricaret à causa, putà curarent amici, ut prætextu regiæ legationis longiùs proficisceretur: fortassis Theologos passuros ut causa tempore evanesceret, nunquam passuros ut impietatis crimen, quod illis objiciebat, agnoscerent. Etiam atque etiam cogitaret qualis excetra esset *Bedda*, quòtque capitibus efflaret venenum: Tum expenderet, sibi cum immortalis adversario rem esse; Facultas enim non moritur: simul illud cogitaret, qui cum tribus monachis belligeratur, cum cum multis phalangibus habere rem, non solum opulentis ac potentibus, verumetiam improbißimis, & in omni malarum artium genere instructis. Illos non inquieturos, donec ei procurassent exitium, etiamsi causam haberet meliorem quàm habuit *Christus*, neque plus satis fideret Regis præsidio. Principum enim favores esse temporarios, ac delatorum artibus facilè in diversum trahi illorum affectus. Postremò, ut nihil horum accadat, magnos etiam Principes vel delassari talium improbitate, vel metu nonnunquam cogi, ut cedant, præsertim cum *Franciscus* Rex, ipse quidem humanissimus, parùm secundis fortunæ flatibus uteretur: Non esse tutum, quamvis imbecillum hostem contemnere, nedum tam multos ac tam potentes. Obtestatus sum, ut si suam incolumitatem pro nihilo duceret, vir doctus ac bonus, certè se servaret studiis & amicis, quibus intolerabilem excitaret invidiam, si quid secus quàm vellemus accidisset. Quòd si nihil horum moveret illius animum, certè suam causam ageret seorsum, me neque cum monachorum agminibus, neque cum Theologica facultate velle habere dissidium, si modò liceat. Quæris, quid profecerim? Tot modis



modis deterrens, addidi animum. Interim veteris comœdiæ licentia ferebatur in monachos ac Theologos, præsertim in *Synodicum Beddæ*, ac propemodum *πρὸ τῆς νίκης ὑπομένειν* peragebat. Mox impetratum est à Rege, ut *Beddæ* libros in *Fabrum* ac me scriptos distrahi vetaret.

Ad hæc impetratæ sunt Regis ad Theologicam facultatem literæ, ut duodecim articulos qui in *Beddæ* libris viderentur habere manifestam impietatem, atque adeò blasphemiam, aut damarent omnium suffragiis, aut sacrarum Scripturarum testimoniis comprobarent. Hæc quum illi pollicerentur certam victoriam, ego respondi nihil aliud esse quàm irritamenta hostium, qui suâ sponte plus satis insanirent. Nam frigidum Regis edictum obfuit etiam *Fabri* meæque causæ: Eo siquidem factum est, ut liber clàm distractus non nisi in hostium manibus versaretur; ac, nè quid haberet detrimenti typographus, in *Germaniam* & *Angliam* deportaretur. Ipsum autem vehementer errare, si crederet talibus nugis adversarios opprimi posse. Nihil profeci monitor, nisi quòd illi magis ac magis accrevit fiducia.

Interea prodiiit edictum gymnasiarchæ, nè magistri collegiorum discipulis prælegerent mea Colloquia. Hic sibi pollicebatur futurum, ut tantâ contumeliâ provocatus, causam operâ communi capefferem; ac subornavit quendam, qui me vehementibus literis eodem provocaret, victoriam esse in manibus, nec defutura magnatum auxilia. Nunc esse tempus ut Theologis in posterum omnis detraheretur autoritas. Ambobus respondi, me demirari illorum animos, qui crederent, me, relictis omnibus negotiis, per omnem vitam velle cum Theologica facultate contendere: imò sic potius animatum esse, ut citiùs passurus sim meos libros præter æquum ab illis damnari, quàm hâc ætate, quæ flagitaret quietem, sine fine belligerari. Et, si meâ potestatis esset, malle efficere ut omnes plurimum tribuerent Theologorum autoritati, quàm ut nemo quicquam illis crederet.

Omnibus epistolis inculcavi, meum animum mihi nihil lætum præfigire, utcunque ille sibi plauderet, animadvertere spes illi adesse mirè pertinaces, sed miserè timere, nè fallacissimas: fiduciam adesse strenuam, sed mendacissimam. Obtestabar ut sibi con-

H

suleret,

suleret, si sibi charus esset, profugeret potius aliquò, vel in *Germaniam*, ubi nulli facessitur negotium ob hujusmodi articulos, nè apud orthodoxos quidem, nisi si quis palàm profiteatur populùmque commoveat. Addebam, me jamdudum pigere nostræ amicitiae, quæ mihi plus mali conciliasset, quàm multorum capitales inimicitiae. Hæc toties occinens nihil profeci. Post hæc tamen rariùs ac frigidius ad me scripsit, præsentiens, opinor, non omnia præclaris istis spebus responsura. Equidem dolebam hominis fatum, quem arbitror, si quid erravit (causam enim, ut dixi, non novi) persuasione errasse, non malitiâ. Sed quid facias homini ultrò morti devoto, & suo jumento, quod ajunt, sibi exitium accersenti? Imposuit illi sua fiducia, nocuit ingenuitas, neque minùs nocuerunt quorundam ineptitumultus, qui ad quamvis occasionem gestiunt ac triumphant. Ut igitur his coërcendis profuerit mors *Berquini*, ita periculum est, nè *Beddis* suâ sponte plus satis insaniensibus nimium accedat animorum.

Inter errores & hæreses variâ sunt discrimina: neque parum interest inter eum qui persuasione seductus est, & eum qui malitiosâ pertinaciâ tuetur impium dogma. Rursus, refert simplicitérne quis erret, an colligendâ factione turbet publicam tranquillitatem. Ob quemlibet errorem exuri hominem novum exemplum est, ac miror unde petitur. *Gallorum* tamen religiosam mentem vehementer approbarem, si quantum nunc propendet ad superstitionem, tantum valeret judicio spirituali. Certè hætenus se præstiterunt *Romano* Pontifici frugi mancipia. Digni Principibus optimis, qui qualescunque contigerunt, bonâ fide serviunt. Et tamen fortassis in hanc partem peccare præstat, quàm effrenem licentiam moliri, quam in aliquot *Germaniæ* civitatibus exoriri videmus, in quibus Pontifex est *Antichristus*, Cardinales creaturæ *Antichristi*, Episcopi larvæ, Sacerdotes porci, Monasteria conventicula Satanæ, Principes tyranni. Summa rerum est penes plebem Evangelicam, sed armatam, & ad pugnandum quàm ad disputandum instructiorem.

Tantum habui, quod de *Berquino* scriberem, qui si decessit cum bona conscientia, quod admodum spero, quid eo felicius? **Damnari, diffecari, suspendi, exuri, decollari, piis cum impiis**  
sunt

sunt communia. Damnare, diffecare, in crucem agere, exurare, decollare, bonis Judicibus cum piratis ac tyrannis communia sunt. Varia sunt hominum judicia. Ille felix, qui Judice Deo absolvitur. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoe* Calend. Julii. Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

## Num. XI.

Articles veritables sur les horribles  
grands & importables abus  
de la Messe papale :

A. 1534.

**A**Nni MDXXXIV. tempus cum ad varios rerum & ancipites eventus plerisque in locis, tum Lutetiae maximè insigne & fatale fuit. Nam cum *Gerardus Rufus* Margaritæ, Francisci (a) Galliae Regis Sororis, Reginae Navarrae auspicio, & *Couraldus* & *Berthaudus*, alique clarissimi viri quidem ita demum Evangelii veritatem enuntiarent, ut tum primum illuxisse Lutetiae verbum domini videretur: Evangelii perduelles Sorbonistæ, quum horum hominum in dicendo virtutem & concurrentis illo populi celebritatem & frequentiam animadverterent, expugnaverunt ut illis suggestus interdiceretur, gravissimo dolore eorum, qui ex hujusmodi concionibus plurimum se consecutos esse arbitrabantur. Illi tanta injuria Reip. Christianae commoti, concionem in privatam & domesticam docendi rationem æquali ferè successu profectuque converterunt, quod ipsum quoque pertæsi hostes jurati veritatis, rursus obtinuerunt, ut de concionibus interdictum etiam ad domesticam Evangelii profitendi & in præcepta dirigendi consuetudinem indicta gravi multa pertine-

H 2

re

(a) Ita in *Actis Martyrum CRISPINI* in 4. editis 1560. fol. 64. b causa refertur, quæ his Articulis propalandis subministravit occasionem. conf. *Operis nostri* §. xxxiv. pag. 100. & seqq. pag. 95. & *BÉZA* in *Histoire Eccles. des Eglises Reformées* Tom. I. p. 15. 16.

re putaretur. Quo nomine *Gerardus* ipse comprehensus, *Couraldus* in custodiam pontificiam traditus fuit. Porro fideles destituti concionibus, defecti Doctoribus, in luctu & squalore versabantur: Unde impetu quodam animi præcipiti commoti magis quam ut ferio rem ad animum revocarent, eò sunt prolapsi nonnulli, ut se reciperent *Genevam* atque *Neocomum* (*Neufchatel*) ibique Programmata quædam in Missæ deliria & rituum papisticorum ludibria typis excuderent, atque satyrico salve conspersos *articulos* quosdam ederent, eosque deinceps *Lutetiam* deportarent, & invitis licet Evangelii ministris, compitatum eas affigerent, successu sane quod ex Historia à nobis l. c. enarrata liquet infelici: Hos Articulos interea informam Protestationis solemnioris conscriptos cum nobis ab interitu servaverit *Martyrologium magnum Gallicum* editionis *Genev. 1597. fol.* inde eos depromere propter rei memoriam visum fuit. Leguntur autem ibi fol. 105. & seq. hunc in modum.

\* \* \*

\* \*

\*

**J**'INVOQUE le ciel & la terre en tesmoignage de verité, contre ceste pompeuse & orgueilleuse Messe Papale, par laquelle le monde (si Dieu bien tost n'y remédie) est & sera totalement desolé, ruiné, perdu & abyssmé: quand en icelle nostre Seigneur est si outrageusement blasphémé, & le peuple seduit & aveuglé ce que plus on ne doit souffrir ni endurer. Mais afin que plus aisément le cas soit d'un chacun entendu, il convient proceder par articles.

¶ PREMIEREMENT, à tout fidele Chrestien est & doit estre tres-certain, que nostre Seigneur & seul Sauveur *Jesus Christ*, comme grand *Evêque* & *Pasteur* eternellement ordonné de Dieu, a baillé son corps, son ame, sa vie & son sang pour nostre sanctification, en sacrifice tres-parfait: lequel sacrifice ne peut & ne doit jamais estre reiteré par aucun sacrifice visible, qui ne veut  
entie.

entierement renoncer à icelui, comme s'il estoit sans efficace, insuffisant, & imparfait, & que Jesus Christ n'eust point satisfait à la justice de Dieu son Pere pour nous, & qu'il ne fust le vrai Christ, Sauveur, Prestre, Evesque, & Mediateur, laquelle chose non seulement dire, mais aussi penser, est un horrible & execrable blaspheme. Et toutes fois la terre a esté & est encore de present en plusieurs lieux chargée & remplie de miserables sacrificateurs: lesquels, comme s'ils estoient nos redemteurs, se mettent au lieu de Jesus Christ, ou se font compagnons d'icelui, disans qu'ils offrent à Dieu sacrifice plaisant & agreable comme celui d'Abraham, d'Isaac & de Jacob, pour le salut tant des vivans que des trespassez: ce qu'ils font apertement contre toute la verité de la S. Escriture, faisans menteurs tous les Apostres & Evangelistes: & se desmentent eux-mesmes, veu qu'avec David ils chantent & confessent tous les Dimanches en leurs Vespres, que Jesus Christ est eternal Sacrificateur selon l'ordre de Melchisedec.

Or ne peuvent-ils faire entendre à nul de sain entendement, que Jesus Christ & ses Prophetes & Apostres (qui rendent tesmoignage de lui) soyent menteurs: mais faut maugré leurs dents que le Pape & toute sa vermine de Cardinaux, d'Evesques & de prestres, de Moines & autres caphards diseurs de messes, & tous ceux qui y consentent, soyent tels: à sçavoir, faux-prophetes, damnables trompeurs, apostats, loups, faux-pasteurs, idolatres, seducteurs, menteurs & blasphemateurs execrables, meurtriers des ames, renonceurs de Jesus Christ, de sa mort & passion, faux-tesmoins, traistres, larrons & ravisseurs de l'honneur de Dieu, & plus detestables que les diables. Car par le grand & admirable sacrifice de Jesus Christ, tout sacrifice exterieur & visible est aboli & evacué: & jamais autre n'est demeuré. Ce que ie di est tresamplement monstré en l'Epistre aux Hebreux, es chap. 7. 9. & 10. lesquels je supplie à tout le monde de diligemment considerer. Toutesfois pour un peu le toucher, & aider l'esprit des plus petis, au 7. il est ainsi escrit, Il estoit convenable que nous eussions un Evesques saint, innocent & sans macule: lequel n'a point necessité d'offrir tous les jours sacrifices,

premierement pour les pechez, puis apres pour ceux du peuple: car il a fait cela en s'offrant une fois. Notamment il dit, *En s'offrant une fois*: car jamais ceste oblation ne fut, ni ne sera reiteree, n'aucune pareille. Item, au 9. cha. Christ Euesque des biens auenir, par son propre sang est entré une fois es sanctuaires. Voici où derechef il dit que par s'estre presenté une fois, la redemption eternelle est faite. Parquoi il est evident que en nostre redemption nous n'auons besoin de tels sacrificateurs, si nous ne voulons renoncer à la mort de Jesus Christ. Item, au 10. chap. Voici je vien, afin, ô Dieu, que je face ta volonté, par laquelle volonté nous sommes sanctifiez, par l'oblation une fois faite du corps de Christ. Et aussi le S. Esprit le testifie, disant, Je n'auray plus souvenance de leurs iniquitez: & là où est remission d'icelles, il n'y a plus d'oblation pour le peché. Ce que par argument inevitable de l'Apostre je monstre ainsi: au chap. 5. 7. 8. & 10. des Hebreux, le saint Apostre dit que pour l'imperfection des sacrifices de l'ancienne Loy, il falloit tous les jours recommencer, jusqu' à ce qu'il en eust esté offert un du tout parfait, ce qui a esté fait une fois par Jesus Christ. Dont je demande à tous sacrificateurs, si leur sacrifice est parfait, ou omparfait. S'il est imparfait, pourquoi abusent-ils ainsi le poure monde? S'il est parfait, pour quoi le faut-il reiterer? Mettez-vous en avant, sacrificateurs: & si vous auez puissance de respondre, respondz.

¶ SECONDEMENT, en ceste malheureuse Messe, on a non seulement provoqué, mais aussi plongé & du tout abyssmé quasi l'universel monde en idolatrie publique, quand faussement on a donné à entendre, que sous les especes de pain & de vin, Jesus Christ est contenu & caché corporellement, reellement & personnellement, en chair & en os, aussi gros, grand & parfait, comme de present il est vivant. Ce que la sainte Escriture & nostre foy ne nous enseigne pas: mais est du tout contraire, car Jesus Christ apres sa resurrection est monté au ciel, & est assis à la dextre de Dieu le Pere tout-puissant, & de là viendra juger les vius & les morts. Aussi S. Paul aux Coloss. 3. escrit ainsi. Si vous estes resuscitez avec Christ, cherchez les choses qui sont en haut, où Christ est seant à la dextre de Dieu. Il ne dit point, Cher-

Cerches Christ qui est en la Messe, ou au sacraire, ou en la boîte, ou en l'armoire: mais au ciel. Parquoi il s'ensuit bien, que si le corps est au ciel, pour ce mesme temps il n'est point en la terre: & s'il est en la terre, il n'est point au ciel. Car pour certain jamais un veritable corps n'est qu'en un seul lieu pour une fois, occupant certain lieu & place en qualité & grandeur certaine. Parquoi il ne se peut faire qu'un homme de 20. ou 30. ans soit caché en un morceau de pain, tel que leur oublie. De repliquer, que comme il est tout-puissant, il est aussi invisible, infini & par tout: cela ne peut avoir lieu, considerant, que comme il est tout-puissant, il est aussi veritable & la verité mesme, nous ayant certifié de la verité de son corps, parce qu'il a respondu à ses disciples que c'estoit lui (parlant de sa presence corporelle) leur faisant entendre qu'il n'estoit point fantome ni invisible: & que l'esprit n'a ne chair ni os comme lui. Et en ce qui est recité en l'Evangile de S. Jean 20. chap. qu'il vint & fut au milieu de ses disciples, les portes fermées, n'est pas à dire (comme ces abuseurs faussement font entendre) qu'elles n'ayent esté ouvertes par la vertu divine de Jesus Christ, pour le passage de son vrai corps. Car s'il a bien eu la puissance de les faire ouvrir par son Ange, pour deliurer S. Pierre de la prison, il lui a bien esté autant facile de se faire ouverture pour entrer à ses disciples: par les moyens miraculeux qu'il lui a plu sans changer la nature de son corps en esprit, ou en un autre qui ne fust point vrai corps. Aussi l'Evangelist ne dit pas que Jesus entra par les portes formées: mais qu'il vint à ses disciples, & qu'il fut là au milieu d'eux, les portes estans fermées. En quoi il a voulu donner à entendre en quelle crainte estoient assemblez ses disciples, & qu'il a en cela voulu monstrier une preuve manifeste de la puissance divine du Seigneur Jesus, par laquelle les portes s'ouvrirent devant lui: sans ce que ils se soyent apperceus, ne comment elles ont esté ouvertes, ne comment elles ont esté closes à la venue d'icelui, entrant miraculeusement, pour rendre ses disciples plus attentifs à sa nature divine. Conclusion, le corps de Jesus Christ n'est point semblable à un esprit. Aussi, qu'il soit infini & par tout, cela ne peut estre: ou autrement il ne seroit ni vrai corps

corps ni vrai homme, s'il estoit aussi bien infini pour raison de sa nature humaine, comme il l'est pour raison de sa nature divine. Il est donc contenu en certain lieu : & y estant, il n'est pas en un autre. Ce que saint Augustin a bien connu, quand en parlant du Seigneur Jesus Christ, il a ainsi escrit, *Donec finiatur seculum, sursum Dominus est, sed tamen hic nobiscum est veritas Domini. Corpus enim in quo resurrexit in uno loco esse oportet : veritas autem ejus ubique diffusa est.* c. Jusques à ce que le monde prene fin, le Seigneur est en haut : neantmoins la verité du Seigneur est ici avec nous. Car il faut que le corps auquel il est resuscité soit en un lieu : mais sa verité (c'est à dire sa nature divine) est espandue par tout. Item, Fulgence escrit ainsi, *Absens erat cælo secundum humanam substantiam, quum esset in terra : & derelinquens terram, quum ascendisset in cælum, secundum verò divinam & immensam substantiam, nec cælum dimittens quum de cælo descendit, nec terram deserens quum ad cælum ascendit.* c. Il estoit absent du ciel selon sa nature humaine, lors qu'il estoit en terre : & il delaisa la terre, lors qu'il monta au ciel. Mais quant à sa nature immense & divine, il ne delaisa point le ciel quand il descendit du ciel, ni ne delaisa la terre quand il monta au ciel.

OUTRE, nous avons infallible certification par la sainte Escri-  
ture, que l'advenement du Fils de l'homme, quand il lui plaira partir du ciel, sera visible & manifeste. Et si aucun vous dit, Ici est Christ, ou là, ne le croyez point. Jesus Christ dit, Ne le croyez point : & les sacrificateurs disent, Il le faut croire. Ils chantent bien, *sursum corda*, exhortans le peuple à chercher Jesus Christ au ciel : mais ils font le contraire, en ce qu'ils l'arrestent pour le faire chercher en leurs mains, & en leurs boites & armoires.

¶ TIERCEMENT, ces sacrificateurs aveugles, pour adjoûter erreur sur erreur, ont en leur frenesie encore dit & enseigné, qu'après avoir soufflé ou parlé sur ce pain, lequel ils prennent entre leurs doigts, & sur le vin, lequel ils mettent au calice, il n'y demeure ne pain ne vin : mais (comme ils parlent de grans & prodigieux mots) par transsubstantiation Jesus Christ est sous les accidens du pain & du vin, caché & envelopé : qui est doctrine des



des diables, contre toute verité, & apertement contre toute l'Eſcrite. Et pourtant je demande à ces gros enchaperonnez, Où ont-ils inventé ce gros mot Transſubſtantiation? ſainct Matthieu, ſainct Marc, ſainct Luc, ſainct Jean, ſainct Paul, & les anciens Peres n'ont point ainſi parlé: mais quand ils ont fait mention de la ſaincte Cene de Jeſus Chriſt, ils ont overtement & ſimplement nommé le pain & le vin, *Pain & Vin*. Voyez ſainct Paul comment il eſcrit, L'homme ſ'eſprouve ſoy-mesme, puis ſ'enſuit, Et ainſi mange de ce pain. Il ne dit point, Mange le corps de Jeſus Chriſt qui eſt enclos, ou qui eſt ſous la ſemblance, ou ſous l'eſpece ou apparence de pain: mais il dit apertement & purement, *Mange de ce pain*. Or eſt-il certain que l'Eſcrite n'uſe point de deception, & qu'en icelle il n'y a point de feintife: dont il ſ'enſuit bien que c'eſt pain. Item, en un autre lieu il eſt ainſi eſcrit, Et un jour de Sabbath les diſciples eſtans assemblez pour rompre le pain, &c. Ausquels tant evidens paſſages, la ſaincte Eſcrite dit & prononce expreſſement eſtre pain, non point eſpece, apparence ou ſemblance de pain. Qui pourra donc plus ſouſtenir, porter & endurer tels moqueurs, telles peſtes, & per-vers Antechriſts? leſquels comme preſumptueux & arrogans, ſelon leur ordinaire couſtume, ont eſté ſi temeraires & hardis, de conclurre & determiner au contraire. Parquoy comme ennemis de Dieu & de ſa ſaincte parole, à bon droit on les doit reietter & merueilleuſement deteſter. Car n'ayans eu nulle honte de vouloir enclorre le corps de Jeſus en leur oublic: auſſi (comme eſfrontez heretiques qu'ils ſont) ils n'ont eu aucune honte & vergongne de dire qu'il ſe laiſſe manger aux rats, araignes, & vermine, comme il eſt eſcrit de lettre rouge en leurs Meſſels en la xxii. Cau telle, qui ſe commence ainſi, *Si le corps du Seigneur eſtant conſumé par les ſouris & les araignes, eſt devenu à rien, ou ſoit fort rongé, ſi le ver eſt trouvé tout entier dedans, qu'il ſoit brulé & mis au Reliquaire*. O terre, comment ne t'ouvres-tu pour engloutir ces horribles blaſphemateurs? O vilains & deteſtables, ce corps eſt-il du Seigneur Jeſus vray Fils Dieu? ſe laiſſe-il manger aux ſouris & aux araignes? lui qui eſt le pain des Anges & de tous les enfans de Dieu, nous eſt il donné pour en

fuire viande aux bestes ? Lui qui est incorruptible à la dextre de Dieu, le ferez-vous fuir aux vers & à pourriture, contre ce que David en a escrit, prophetisant de la resurrection d'icelui ? O miserables quand il n'y auroit autre mal en toute vostre theologie infernale, sinon en ce que vous parlez tant irreuerement du precieux corps de Jesus, combien meritez vous de fagots & de feu, blasphemateurs & heretiques, voire les plus grands & enormes qui jamais ayent este au monde ? Allumez donc vos fagots pour vous bruler & rostir vous mesmes, non pas nous, pource que nous ne voulons croire à vos idoles, à vos dieux nouveaux & nouveaux christes, qui se laissent manger aux bestes & à vous pareillement, qui estes pires que bestes, en vos badinages lesquels vous faites à l'entour de vostre dieu de paste, duquel vous-vous jouez comme un chat d'une souris : faisans des marmiteux, & frappans contre vostre poitrine, apres l'auoir mis en trois quartiers, comme estans bien marris, l'appelans Agneau de Dieu, & lui demandans la paix. S. Jean monstroit Jesus Christ present, vivant & tout entier (qui estoit la verité des agneaux qui ont esté figure de lui en l'ancien Testament) & vous monstrez vostre oublie partie en pieces : puis la mangez, vous faisans donner à boire. S. Jean a-il mangé Jesus Christ en ce poinct ? Que pourroit dire un personnage qui n'auroit jamais veu telle singerie ? ne pourroit-il pas bien dire, Ce poure agneau n'a garde de devenir mouton : car le loup l'a mangé, par l'agneau le Seigneur a ordonné le sacrement de l'agneau pascal : & S. Jean & S. Paul qui ont exposé la vraye signification d'icelui, purroyent-ils reconoistre tels basteleurs pour serviteurs de Dieu ?

¶ QUARTEMENT, le fruit & l'usage de la Messe est bien contraire au fruit & à l'usage de la sainte Cene de Jesus Christ, & n'est pas de merveilles : car entre Christ & Belial il n'y a rien commun. Le fruit & le vray usage de la sainte Cene de Jesus Christ est pour le premier, de considerer comment le Seigneur nous presente de sa part le corps & le sang de son Fils Jesus Christ, à ce que nous communiquions vrayement au sacrifice de la mort & passion d'icelui, & que Jesus nous soit pour nourriture spirituelle & eternelle, & que nous-nous en tenions pour asseurez :  
com-

comme il le nous de clare & nous en assure par ce saint Sacrement. *L'autre point* est, de publiquement faire protestation de sa foy : & en confiance certaine de salut, avoir actuellement memoire de la mort & passion de Jesus Christ, par laquelle nous sommes rachetez de damnation & perdition, avoir aussi souvenance de la grande charité & dilection de quoi il nous a tant aimez, qu'il a baillé sa vie pour nous, & nous a purgez par son sang. *Aussi* en prenant tous d'un pain & d'un breuvage, nous sommes admonnelez de la charité & grande union en laquelle tous d'un mesme esprit nous devons vivre & mourir en Jesus Christ. Et ceci bien entendu, resjouit l'ame fidele, la remplissant de divine consolation en toute humilité, croissant en foy de jour, s'exerçant en toute bonté tresdouce & amiable charité. Mais le fruit de la Messe est bien autre, comme l'experience le nous demonstre. Car par icelle toute connoissance de Jesus Christ est effacee, la predication de l'Evangile est rejettee & empeschée, le temps est occupé en sonneries, hurlemens, chanteries, vaines ceremonies, luminaires, encensemens, desguisemens, & telles manieres de forceries, par lesquelles le pource monde est (comme brebis ou moutons) miserablement trompé, entretenu & pourmené, & par ces loups ravissans mangé, rongé & devoré. Et qui pourroit dire ne penser les larrecins de ces paillards ? Par ceste Messe ils ont tout empoigné, tout destruit, tout englouti. Ils ont desherité Princes & Rois, seigneurs, marchans & tout ce qu'on peut dire, soit mort ou vif. En somme, verité leur défaut, verité les menace, verité les pourchasse, verité les espouvante : par laquelle en bref leur regne sera destruit à jamais.

*Georgii SPALATINI,*  
*Relatio de Colloquio inter Gul. Bellajum*  
*Galliæ Legatum & Ministros Protestantium*  
 habito d. 20. Decemb. 1535.

\* \*  
 \*

**Q**Uæ in hoc Opere §. XXXVIII. pag. 113. seq. de Legatione Gallica ad conventum imperii Smalcaldensem A. 1535. retulimus, itemque, de tentaminibus Galliarum Regis, æstiori fœdere sibi devinciendi Protestantium Principes, quin imò, de Ejus benevolenti in Reformationem & in Evangelicorum sententiam de rebus divinis, animo, ea omnia ex SLEIDANO, Historico gravissimo atque fide dignissimo, hausimus, qui & simul de actis inter *Bellajum Langæum*, Regis Legatum, & *Fœderatorum* Principum Consiliarios & *Theologos* optima fide Lib. IX. retulit.

Interea tamen MAIMBURGIUS Jesuita, qua erat animi impudentia, Sleidanum malæ fidei accusare, atque imposturæ reum facere est ausus, quasi is ex proprio suo ingenio, non toleranda mentiendi libidine, confinxerit ea, quæ vel Oratione Solenni Langæus protulisse, vel cum primis in privato Colloquio egisse referebatur, quippe cum ea non satis consentirent, cum iis quæ Franciscus Rex adversus Hæreticos ita dictos, eodem anno solennem instituendo processionem, atque permultos igni addicendo, perpetraverat:

Huic igitur Homini, ut os obturaret, operam navare videmus III. SECKENDORFIUM in Histor. Lutheran. Lib. III. fol. 105. 106. atque id agere, ut ex præclaro, quod adhuc superest in Archivo Saxiconico-Vinariensi, Documento, evincat, Sleidanum nil quicquam de eo colloquio à Langæo cum Principum Theo-

Theologis habito retulisse, nisi quod nuda atque ipsissima esset veritas, à Georgio Spalatino, Theologo Electoris Saxonici & Historico, qui ob singularem fidem & linguarum notitiam gravissimis negotiis adhibitus erat, scripto consignata, atque Electori tradita & solerter in Archivo publico conservata:

Hanc Relationem ex Seckendorffio depromendam dignissimam judicavimus, ut Documentis nostris infereremus, prouti ea l. c. fol. 105. 106. legitur, sub hac rubrica:

Relatiō Spalatini MSS. Reg. H. fol. 99. n. 42.

*Quid Regis Gallorum Orator* Gulielmus Bellajus Langæi Dominus cum D. Pontano Cancellario Elect. Saxonie & reliquis (a), feria secunda post Domin. IV. Advent. (id est, d. 20. Decembr.) anno 1535. Smalcaldie sub diluculum egerit.

*Primum*, de primatu Romani Pontificis sive Papæ sentire Regem Gallorum nobiscum, jure tantum humano, non divino eum habere, Regem vero Anglorum ne humano quidem illum ipsi tribuere. Hactenus enim hoc Romanum Pontificem conatum perpetuo, ut poneret & ejiceret, quos vellet, Reges regnis: sicut etiam nunc contra Regem Anglorum moliatur, quamlibet deprecante Rege Gallorum, deprecantibus etiam & dissuadentibus Cardinalibus ipsis: quamvis neque Romanum Pontificem, neque suos omnes metuentem.

*Secundo*, sententiam nostram de Sacramento Eucharistiæ Regi placere, ipsius autem Theologis non item, ut qui transubstantiationem velint modis omnibus servatam. Regem igitur quærere certa, ut habeat quod sequatur, esse enim solum qui in regno suo imperet.

*Tertio*, de Missis (additur in margine: *In hunc articulum Orator Regis etiam traxit orationem, invocationem, & intercessionem Sanctorum*) magnam esse altercationem. Hic igitur Regem sic sentire: condonandum esse a nostris aliquid, immo nostris suam

(a) Reliqui illi erant Phil. Melanchthon, Landgravici, & Jac. Sturm, Argentoratensis.

Missam esse permittendam, deinde modum adhibendum: neque plures quotidie in parochialibus templis, quam tres, habendas; unam, eamque primam horis antelucanis, pro operariis & ministeriis; reliquas vero duas pro aliis. Regem etiam esse in eo, ut putet, orationes & legendas multas, ut ineptas & impias, abrogandas, aut saltem emendandas: multa enim esse in his absurda, multa ridicula, ut de Carolo Magno. Ordinanda igitur & redigenda in priorem formam. Regem enim dixisse: se habere orarium, ante multos annos scriptum, in quibus de intercessione Sanctorum nulla prorsus sit mentio: sic audivisse, Bessarionem aliquando dixisse, *sibi multo plus facere negotii novos, quam veteres divos*. Regem igitur de invocatione & oratione nobiscum sentire. Et tamen arbitrari, posse sic in oratione Sanctorum mentionem fieri, ut, si memoria fiat Petri, Pauli &c. naufragantium, oremus & credamus, nos quoque periculo & discrimine liberandos: pro memoria, non pro intercessione.

*Quarto*, Regem quoque probare nostram de imaginibus Davorum sententiam, ita ut plebs doceatur, non adorandas esse, sed ut pro memoria habere possit.

*Quinto*, de meritis Sanctorum Theologos Gallicos sententiam suam mordicus retinere: dicere enim, sic mereri, ut pro nobis exaudiantur, tantum hoc annitendum, ut Rex veritatem intelligat.

*Sexto*, Regi etiam nostram de libero arbitrio sententiam placere. Nam, quamvis primo Theologis displicuisset, inspectis tamen *Locis Philippi communibus*, & eos quoque in hanc nostram inisse sententiam.

*Septimo*, de purgatorio sententiam suam Theologos pertinacissime tueri, ut ex quo pendeant Missæ, indulgentiæ, legata ad pias causas, nundinationes missarum, & breviter omnia. Videre enim eos, alioqui sibi tolli omnes occasiones acquirendi opes, honores & omnia. Eos igitur, quanquam datis & acceptis aliquot mensibus, Regi responsum nullum dedisse, quamvis pollicitos, ex Scripturis se purgatorium probaturos. Tandem, urgente Rege, dixisse, hosti non conferenda arma. Ad hæc

hæc si quicquam scripto responderent, nostros ea confutatos. Itaque Oratori commodum videri, ut aliquis nostrum de purgatorio scribat Regi offerendum.

*Octavo*, de bonis operibus Theologos vehementer tenere suam sententiam, nempe bona opera esse necessaria; Oratorem vero respondisse: nos quoque dicere necessario, non tamen ita, ut per ea vel justificemur vel salvemur. Subjecit hic Orator: fidei & hæreticæ pravitatis Inquisitorem melius sentire, quam Theologos; fateri enim, se ex lectione *Locorum communium* hoc assecutum, ut Augustinum & Ambrosium melius quam antea intelligat. De fide quoque Inquisitorum fidei recte sentire, credere igitur, hac in parte concordiam fieri posse.

*Nono*, de votis monasticis, dixit, sperare Regem, hoc se impetraturum a Pontifice Romano, ut pueri initientur docendi; sed ne ante annum trigésimum vel quadragesimum ad vota monastica cogantur, sed ut liberum sit ipsis deserere, si necessitas tulerit, monasteria, & uxores ducere. Id enim Regi videri esse ex re non solum Ecclesiæ, sed etiam politiæ, ut sint viri idonei, qui ministeriis & functionibus admoveantur. Probare igitur Regem, non monasteria destrui, sed ne ad vota adigantur: nam paulatim esse ad concordiam veniendum: si ut etiam cauda equina non statim & commode tota evelli possit. Ergo monasteria sic instituenda, ut sedes postea sint studiorum, ut sint illic eruditi, qui juventutem doceant, & qui ab ipsis discant. Cæterum utile & necessarium esse, ut modus adhibeatur. Sperare autem Regem, hoc se a Pontifice Romano impetraturum, ut etiam Romanus Pontifex sic sentiat.

*Decimo*, dixit Orator, a Theologis Gallicis conjugium sacerdotale non probari; sed Regi hoc medium placere, ut nostris conjugibus sacerdotibus conjugium eorum relinquatur, reliqui autem & futuri in coelibatu maneant: qui autem duxerint uxores, ut abstineant ministerio sacro & pastoralis cura. Quod enim nostri de Abbatis Paphnutii sententia producant, huc non pertinere, Theologorum judicio: eos enim affirmare, hoc dicere concilium de his, qui ante sacerdotium duxerint uxores, nullos enim unquam inventos, qui duxerint conjuges in sacerdotio.

Un-

*Undecimo*, de utraque specie, ait Orator, hoc Regem apud Clementem Romanum Pontificem diligenter egisse, & spem ipsi esse, fore, ut hoc a Romano Pontifice impetret, ut sanciat & statuatur, utrumque cuique, secundum conscientię suę modum, esse liberum, sive alteram tantum, sive utramque speciem accipiendi. Porro, Regem quoque affirmare, se ex valde senibus & grandævus audivisse, ante annos centum & viginti Gallos etiam Laicos utraque specie Eucharistię usos, sed per fistulam (a), & in sacello seu privato, non in æde publica; sic etiam hodieque Reges Gallorum communicare sub utraque specie. Regem itaque Gallorum, aliquid objicientem Theologis, coactum audire, ipsis Regibus hoc licere, sed non etiam Laicis. De Regibus enim & ad Reges dictum esse: *Vos estis gens sancta, regale sacerdotium.*

*Præterea, expeditis prioribus articulis, adjecit etiam Orator sequentes, nobis jam abituris.*

Clementem Pontificem Romanum dedisse provinciam Cardinali Hispano S. Crucis emendandi orarium, sic & de hymnis, id quoque præstitisse, ut pro impiis & ineptis hymnis posuerit Psalmos. Verum Cardinalem Hispanum eo nomine damnatum a Gallicis Theologis. Adeo enim summum sibi vindicare magistratum Sorbonicos Theologos, ut non solum nos pro hæreticis, ut vocant, sed etiam Cardinales, Papam quoque ipsum, condemnare non dubitent.

Dixit etiam Orator Gallicus, locum de justificatione, ut a nostris tractetur, probare Regem.

Porro,

(a) De illo more sumendi Vinum Eucharisticum per fistulam, quondam differuit Thom. REINESIUS Libro VI. variarum Lectionum, teste ejus epistola ad Christ. Daumium p. 142. sed quoniam sextus ille liber editus non est, eundem in se suscepit laborem Vener. Joh. VOGT, Ecclesiastes cœtus Evangelico-Lutherani Bremensis edito tractatu erudito sub tit. *Historia fistule Eucharisticæ* &c. Brem. 1740. 4.



Porro, quum hæc res ampla sit & sancta, Regem hoc conari, ut fiat concordia Ecclesiæ. Itaque Oratorem aliquando egisse hoc nomine cum *Ducibus Baviaræ*, verum eos multo morosiores Sorbonicis etiam Theologis inventos; quamvis nuper sic fractos, ut *Bonaccursus* meliorem responsum daturus pollicetur: meliora etiam promittere *Pflugium* de suo Principe Duce *Georgio*, & de *Archiepiscopo Moguntino*.

Præterea gratissimum Regi futurum, si duo vel tres ex nostris eruditis in Galliam mitterentur ad ipsum, coram eo his de rebus collocuturi. Regem enim adhibiturum colloquio eruditum, & Sorbonicos morosissimos, & qui nobiscum sentiant, ad eruendam veritatem Evangelicam.

Cæterum de loco, pro habendo concilio, Regem sic sentire, non consentiendum a nostris Principibus & ordinibus, nisi consultis ipsis Regibus Gallorum & Anglorum. Idem vicissim ipsos quoque Reges facturos.

Adhæc non esse consultum, etiamsi omnino opus sit Concilio, ut nunc habeatur: si enim nunc fiat, futurum, ut melior & sanior pars a majore vincatur & opprimatur.

Olim quoque a Pontifice Romano Regem Gallorum & Regem Navarræ regnis privatos, quod sensissent, non solum a Romano Pontifice, sed etiam ab Imperatore & regibus, concilium esse indicendum. Hodieque tantum hoc nomine occupari a Cæsare regnum Navarræ, quod olim sic privatum, Rex Ferdinandus Hispaniarum, Regem Navarræ eo regno excussisset.

In summa, Regem optimè animatum esse ad hanc causam, atque placere sibi locum concilii securum & tutum, ubi tuto cuivis liceret sententiam dicere.

Adhæc Regem arbitrari, valde profuturum, si Principes & Ordines literis orent ex hoc conventu Regem Gallorum pro exulibus nomine religionis, ut eos restituat, ne quid fraudi sit, quod quisque senserit, dixerit, egerit. *Hucusque Spalatinus.*

## Num. XIII.

Facultatis Theologicæ Parisiensis<sup>(a)</sup>  
 Responsum ad Regem Franciscum  
 de articulis Melanchthonianis.

Anno 1535.

**J**E Guillaume du Bellay, Seigneur de Langey, l'un des Gentils hommes de la Chambre du Roy, certifie que les Articles cy-dessus escrits sont extraits de plusieurs cahiers & lettres, qui m'ont esté à diverses fois envoyés d'Allemagne par ceux auxquels je m'estois par ordonnance du dict Seigneur adressé, pour attirer les Eglises d'Allemagne à moderer leurs opinions & doctrines, és quelles elles s'estoient alienées de l'Eglise Romaine, & pour icelles Eglises revoquer & reduire à union. Et les quels Articles j'ay par le commandement du dict Seigneur baillé à Messieurs les Deputés de la sacrée Faculté de Theologie, pour en avoir leur avis, & prendre d'eux instruction de ce que j'auray à dire aux dicts personnages au pays d'Allemagne, pour les attirer & induire à suffisante moderation de leurs dictes opinions & doctrines, & à vraye union & submission à la dicte Eglise Romaine. Pour laquelle fin le dict Seigneur me renvoye presentement au dict pays d'Allemagne en tesmoin de ceste verité j'ay signé la presente, ce 7. jour d'Aoust, 1535.

GUILLAUME DU BELLAY.

Et pour ce que mon dict Seigneur de Langey sollicitoit fort diligemment la Faculté, pour avoir les instructions sur les dicts Articles, la Faculté advisa escrire au Roy lettres dont la teneur s'ensuit; pendant que les dictes instructions se feroient. Pour lesquelles porter au Roy fut élu nostre Maistre Balue pour aller en Cour, & luy fut baillé pour l'associer Maistre Jacques Petit Bedeau.

S<sup>r</sup>

(a) *Responsum hoc cum nobis sit conservatum in Dni d'ARGENTRÉ Collectione Judiciorum de novis Erroribus Tom. I. Part. II. pag. 3953. 96. inde illud depromere atque his Documentis inferere volumus.*

*S'ensuit la teneur des lettres.*

**SIRE,**  
 Nous avons receu la lettre, qu'il a plu à vostre Majesté nous escrire: & outre cela entendu vostre bon & saint propos, que avez declaré à nos Orateurs, dont tous avons remercié & remerciens Dieu, en lui suppliant vous donner la grace d'y perfeverer.

**SIRE,** en obeissant à vostre commandement, le Seigneur de Langey a mis entre nos mains le vii. de ce present mois les Articles contenant la confession des Germain. Et pour les voir selon vostre ordonnance, avons deputed aucuns d'entre nous, gens entendus, sçavans, & en telles affaires exercez: les quels ne cessent & ne cesseront de besoigner aux dicts Articles jusques à l'accomplissement d'iceux, pour toutes fois qu'il vous plaira commander, en informer amplement vostre Majesté. Et cependant ont esté d'avis pour le bien & salut de vostre Royaume vous avertir de ce qui s'ensuit.

Premierement comme il apert par le commencement des dicts Articles, les desdicts Germain ne demandent seulement le contenu d'iceux leur estre condonné, mais aussi veulent contre vostre sainte & Catholique intention, que en ce leur cedions, en nous retranchants, comme S. Augustin, d'aucunes ceremonies & ordonnances, que l'Eglise a jusqu'icy observées. Qui est, **SIRE,** demander de nous retirer à eux, plus qu'eux se convertir à l'Eglise.

**SIRE,** aussi aux dicts Articles sont contenues plusieurs choses contre l'Ecriture sainte ou determination de l'Eglise, que n'entendez estre mises en avant. Comme on peut voir en l'Article du jeusne & election de viandes, où il afferme, jeusne ne devoir estre commandé ne discretion de viandes gardée, qui est repugnant ès Escritures & saints Conciles.

**SIRE,** en l'Article de l'honneur des Saints, de leurs images & statues, ils demeurent en cette opinion, qu'il n'est bon adresser son oraison aux Saints, ne leur attribuer aucunes prerogatives

ves de chasser maladies & autres incommoditez, qui est contre l'Eſcriture, la louable, & devote accoutumance de l'Eglise, dicts des saints Docteurs, & experience du don que voſtre Majesté a de Dieu de garir des ecrouelles.

SIRE, en l'Article de la Messe, ils otent les Messes privées contre la reception & usage de l'Eglise, au grand prejudice & detrimement des vivants & des morts, pour le salut des quelles elles ont esté institués.

SIRE, en l'Article du Sacrement de l'Autel & Eucharistie ils veulent que nulle question soit proposée de ce saint Sacrement, qui ne se puisse former des termes pris de la sainte Eſcriture & non d'autre lieu. Qui est injurieux aux Conciles & saints Docteurs, les quels veritablement en escrivent en autres termes, usant ſpecialement de ce mot, transubstantiation, pour declarer en ce saint Sacrement le pain & le vin par les paroles Sacramentelles, estre convertis & transubstantiez au vray Corps de nostre Seigneur. Ce que ne recoivent. Qui est l'erreur de Luther en ceste matiere.

SIRE, en l'Article des Monasteres, vœux & continence des Moines, ils demandent le Pape dispenser généralement avec les Religieux, qu'ils puissent toutes fois qu'ils voudront sortir de leurs Monasteres, absous de leurs vœux, aux quels toutes fois de droit Divin sont tenus & obligez. Et par ce nous demontrent suffisamment, qu'ils ne querent fors l'everſion de toute Religion. Veu que telle doctrine est de long temps damnée par les saints Conciles. Et n'est moins perilleux ce qu'ils disent en l'Article subſequent, qu'ils ne voyent point de cause pour la quelle on ne puisse dispenser, que les Prestres ne se marient. Qui est contre la determination de toute ancienne couſtume d'Eglise.

SIRE, en d'aucuns des Articles, ils disent une partie de verité. Mais ils ne disent pas aſſés comme nous. Au premier, ils confessent la Police Ecclesiastique estre sainte & utile, mais ils obmettent, qu'elle soit necessaire & instituée de Jesus Christ, & en cette sorte parlent, es autres Articles, de choses, qu'ils appellent indiscrettes, de la Communion ſous les deux especes, de la confession, justification, de la foy, & des œuvres, du Purgatoire

toire & libre Arbitre. Es quels Articles sont contenuës plusieurs choses suspectes & dangereuses.

**SIRE**, ces choses considerées, nous semble en tout honneur & reverence, qu'il est à craindre que les Auteurs des dicts Articles sous ombre de se reduire, ne machinent seduire vostre Peuple. Et de ce ne pourrions vous donner meilleur argument que des Assemblées plusieurs fois faictes en Allemagne sous ombre d'union & concorde, des quelles n'est issu que division, discordes, & perdition de infinies ames. Toutefois, **SIRE**, s'il plaisoit à vostre Majesté leur faire envoyer les questions qui s'ensuivent, on pourroit par leur response connoistre s'il y avoit en eux aucune esperance de reduction.

Premierement leur soit demandé, s'ils veulent confesser l'Eglise militante fondée de droit Divin, estre indeviable en la Foy & bonnes meurs. De la quelle sous nostre Seigneur Jesus-Christ a esté le chef saint Pierre & par ordre les successeurs d'iceluy.

Item: s'ils veulent obeir à la dicte Eglise, & consentir à sa doctrine & determination, comme vrayes enfans & sujets d'icelle.

Item: Pour autant qu'ils desirerent en l'Eglise estre consentement de doctrine, leur soit demandé, s'ils veulent recevoir tous les livres contenus en la Bible, comme saints & Catholiques.

Item: S'ils veulent recevoir les determinations & Decrets des Conciles generaux de l'Eglise.

Item: S'ils veulent adjouter foy ès Canons & Decrets des Papes, recus & approuvés par l'Eglise.

Item: S'ils veulent admettre les Docteurs de l'Eglise, saint Jerolme, S. Ambroise, S. Augustin, S. Gregoire, & autres celebres & fameux, tant Grecs, que Latins, à l'exposition de l'Ecriture sainte, en ce qui concerne à la Foy & bonnes meurs.

Item: S'ils veulent recevoir les bonnes & louables coustumes de l'Eglise, de tout temps observées & gardées.

**SIRE**, s'ils ne veulent affirmativement & absolument respondre ès questions precedentes, qui sont les principes de nostre Foy, on ne pourroit esperer d'eux aucune emendation. Et où ils les recevroient, il nous semble chose decente à vostre Majesté de

les induire par la Foy, reverence, & grande devotion que vous portez au saint Sacrement de l'Autel, que ceux qui par cy-devant ont escrit & publié livres contre la verité du dict Sacrement, escrivent & publient livres au contraire & pour la verité, ainſy qu'ils ſont tenus de droit naturel & Divin, afin que ceux qui ont eſté ſeduits par les premiers livres, ſe puiſſent par les ſeconds reduire.

SIRE, après tous avoir ſaiſt nos tres humbles recommandations à voſtre bonne grace, nous ſupplions le Createur vous donner en toute proſperité longue vie, & à la fin, la couronne de Juſtice. De Paris le penultieſme d'Aouſt, 1535.

*Et après eſtoit eſcrit:* Vos tres humles Orateurs, & tres obſiſſants Sujets, les Doyen & Docteurs de la Faculté de Theologie & voſtre Univerſité de Paris.

*Après eſtoit ſigné, TANNEL.*

#### Num. XIV.

### Facultatis Theologiæ Pariſienſis Inſtructio <sup>(a)</sup> in articulos Melanchthonianos

A. 1535.

#### I.

#### *De poteſtate Pontificia.*

**F**IRMITER tenendum eſt hierarchiam Eccleſiaſticam, quam politiam Eccleſiaſticam nonnulli vocant, non ſolum ſancſtam eſſe & utilem, ſed & jure Divino inſtitutam, quæ uſque ad conſummationem ſeculi perduratura eſt. Nec in humana ſitum eſt poteſtate illam inſtituere, aut deſtituere. Cujus quidem hierarchiæ

(a) Et hanc *Inſtructionem* debemus eidem *Collectioni* Dni d'ARGENTRE l. c. fol. 397—400.

chiæ Ecclesiasticæ, eodem jure Divino, Monarchica potestas est Papalis, cui quilibet Fidelium subesse dignoscitur, cui adjungitur Episcopalis dignitas & plebana, sive Parochialium Curatorum: Quibus omnibus juxta suos gradus competit oves Christi pascere. Nec tamen si aliqua à Patribus sanctè instituta, in quo lapsu temporis inciderunt abusus, immutantur, ideo jam deperit Fides, aut aliqui Articuli Fidei necessarii veniunt delendi.

## I I.

*De traditionibus humanis rerum indifferentium in genere.*

**F**IRMITER tenendum est, superstitionem non esse, sed veritatem Catholicam Juri Divino innixam, Ecclesiam posse justè obligare Fideles ad aliqua præcepta disciplinæ, ut sunt, jejunium, delectus ciborum & pleraque consimilia, ad quæ aliàs non tenerentur. Talia enim ad virtutes comparandas conducunt & ad faciliorem seu commodiorem Divinorum præceptorum adimplerionem, per quæ sanè Deus placatur & flagella sua amover, promerentur Christiani, vitia comprimuntur, magna acquiruntur satisfactionis emolumenta.

## I I I.

*De jejunio, castigatione carnis, & ciborum delectu.*

**F**IRMITER tenendum est prudenter & religiosè Ecclesiam certa præcepisse jejunia & præscriptum delectum ciborum Fidelibus necessariò observanda. Atque huic sententiæ nullus Catholicorum Doëtorum, rectè intellectus, refragatur. Quòd si multi hujusmodi salutaria Ecclesiæ jussa depravato affectu corrupti non observant, nequaquam propterea illa auferri operæ pretium est; Neque rectè jugum Christi per se leve variarum constitutionum Ecclesiasticarum onere aggravatur, quandoquidem pauca sunt Ecclesiæ præcepta universaliter omnes Fideles obligantia, quæ Deo auxiliante, qui nulli suam denegat gratiam, non admodum reperiuntur difficilia. Asserere præterea, quòd nulla lex jejuniorum ferri valeat in tanta hominum & complexio-

num

num inæqualitate, hominis est leges Ecclesiæ non sanè intelligentis. Nonnulla insuper fuerunt olim Judæorum jejunia ad capitale noxam illos obligantia, ut legentibus Scripturas patere potest.

#### I V.

##### *De cultu Sanctorum & eorum imaginibus & statuis.*

**F**IRMITER tenendum est ex sanctis Scripturis, Conciliis & sanctorum Doctorum monumentis, quod sanctæ & pie Fidelium orationes ad Sanctos, tanquam ad eorum Patronos & Intercessores sub Christo immediatè diriguntur. Hujusmodi autem directio Divino cultui minimè derogat, cùm nulla ad Sanctos oratio dirigatur, quæ non potissimum & principaliter in Deum feratur. Sed neque per hoc Divinæ Clementiæ quovis modo detrahitur, aut merito passionis Christi. Divina nempe misericordia & Christi passio præcipua est & firmissima anchora fiduciæ Christianorum, cui in mari hujus seculi maximè innituntur, & eà jam præmuniti, precibus & meritis Sanctorum haud futiliter se confidunt adjuvari, quos magnoperè eniti debent imitari. At verò ubi eos contingeret vitam & mores Sanctorum nequaquam æmulari, & tamen eos orare, non propterea idololatriam committere asserendi sunt. Neque enim Pharao, quamvis Deum non timeret, idololatriæ crimen admisit, rogando Moïsen & Aaron, ut auferrentur tonitrua & grando à se & populo suo. Neque supervacanea fuit aut inutilis ejus deprecatio. Idololatræ item nequiquam censentur, qui statuas & imagines Sanctorum colunt, quas adorandas septima œcumenica Synodus apud Nicæam celebrata decernit, at non utique ea Religione, aut cultu, qui soli Deo competit; id quod aut faciliè non admonitum rude vulgus intelligit. Abusibus tamen, si qui in hujusmodi rebus eveniunt, vigilantia Superiorum occurrendum est. Verùm propter abusus impium est inficiari diversas diversis Sanctis virtutum & miraculorum Divinitus conferri prærogativas. Illæ enim Scripturis & Sanctorum dictis nec non & unanimi populorum colentium retrò seculis consensu comprobantur.

V. De



## V.

*De Missa.*

**F**IRMITER tenendum est, Missam Divinum esse institutum, non humanum, quæ sive publicè, sive privatim & peculiariter dicatur, verum est Sacrificium, Vivis plurimum conducens & Defunctis in peccatorum remissionem & satisfactionem. Excellenti enim innitur merito Passionis Christi, unde virtus procedit Sacramentorum. Quare non solum ex devotione valet celebrantis, sed præcipuè ex virtute & merito Christi, quod ibi applicatur ex ejus ordinatione & à plerisque opus operatum solet appellari: & quia tantus est valor Missæ à quibuscumque Sacerdotibus, sive bonis, sive malis, celebretur, non est contemnenda. Porro celebrantibus jure tribuuntur temporalia, qui ea accipientes reprehendi non debent, aut vocari nundinatores, quamvis magnus sit numerus Sacerdotum celebrantium & vitæ subsidium celebrando suscipientium. Voluit enim Deus, ut docent Scripturæ, multos in lege veteri suo Altari ministrare, & ministrando honestè sustentari, nec pauciores, imò longè plures in lege nova voluit ordinari Altari Ministros, qui ut scribit Malachias, in omni loco, suo sancto nomini sacrificent & oblationem mundam offerant. At verò, licet multitudinem delegerit Dominus Ministrorum, optandum tamen & enitendum, ut tales illi habeantur, qui dignè ambulent sua vocatione, quo sanctè & purè sanctam hanc & salutarem oblationem crebrò offerre atque suscipere mereantur, ex qua nimirum uberes fructus & Missam celebrantibus & audientibus solent provenire, quoties Divinæ majestati in Missa offertur. Immensi enim est valoris & Fidelibus justis atque injustis magna assert & vitæ quæ nunc est, & futuræ emolumenta. Proinde malè suæ saluti consulunt, qui Missas privatas auferendas decernunt. Ingentibus namque commodis se & alios defraudant. Quod pia mater attendens Ecclesia supra annos mille in hunc usque diem servandas illas longævâ suâ consuetudine edocuit. Quamobrem iis, qui talia moliuntur & quærunt sibi concedi, planè respondendum est, *Nescitis, quid*

L

*peta-*

*petatis.* Cæterùm si malitiâ & improbitate Ministrorum in re tam sancta contingant abusus, ut fere fit in omni re bona, non propterea illa tollenda est. Sed ipsi abusus, quibus olim satis superque provisum est per Concilia & summorum Pontificum decreta, modò Episcopi & ii quorum interest, summa diligentia vigilent, & delinquentes pœnâ metuque coërceant, ut in posterum à suis resipiscant erroribus.

## V I.

*De Sacramento Eucharistiæ.*

**F**IRMITER tenendum est in venerabili & sacrosancto Eucharistiæ Sacramento Corpus & Sanguinem Christi realiter & verè sub speciebus panis & vini contineri, ubi, neque Corpus, panis materialis, neque vinum materiale, Sanguis dici debet. Sed hæc materialia post debitam verborum Sacramentalium prolationem potestate Divina transsubstantiantur in verum Corpus & Sanguinem Christi. Atque hoc est verum illud & jure Sacrificium & Sacramentum, quod non passim ab omnibus confici potest, nempe non à Laïcis aut mulieribus, sed à solis Sacerdotibus, ritè secundùm claves Ecclesiæ ordinatis, quas Christus Apostolis & eorum Successoribus concessit; ab omnibus autem adultis baptizatis, dignis & indignis sumitur, verumtamen sorte inæquali, his quidem ad salutem, illis verò ad judicium. Porro ad Catholicorum instructionem & hæresium extirpationem valde utile & sæpè necessarium est, cùm de hoc Sacramento agitur, aut aliis Divinis mysteriis, certa verborum formâ uti in sacra Scriptura non expressâ, ut his verbis, *Transsubstantiatio, consubstantialitas, essentia Divina, persona, Trinitas*, & plerisque aliis, Ecclesiæ exemplo antiquos sanctos Doctores imitando.

## V I I.

*De Communionem sub utraque specie.*

**F**IRMITER tenendum est non esse jure Divino præceptum, quòd Laïci sub utraque specie sumant Eucharistiâ; neque hoc

hoc ex Evangeliiis, epistolis Pauli, & factis Christi colligi potest. His siquidem quos Christus sub utraque specie communicavit, instituens hoc Sacramentum, præcepit ut idem facerent, quod ipse fecerat, hoc est, conficerent, seu consecrarent Eucharistiam, dicens, *Hoc facite in meam commemorationem*, id quod nullis Laïcis competere potest, sed solis Sacerdotibus. Proinde iustis causis inducta Ecclesia sapienter longo usu servavit, simul & suo Decreto sancivit, Laïcos sub unica specie panis communicandos. Quapropter ea in re non opus est Ecclesiam suam immutare institutum. Verum æquum est omnes Fideles, qui filii sunt Ecclesiæ, matris obtemperare jussis.

### V I I I.

#### *De Confessione.*

**F**IRMITER tenendum est Confessionem Sacramentalem non humanitùs, sed Divinitùs à Christo claves Sacerdotibus conferente institutam, quæ sic ad salutem adultorum post baptismum requiritur, ut non sufficiat Deo omnia sua peccata mortalia confiteri, nisi ea Sacerdoti, quantumvis sint occulta, detegantur. Nec sanè superstitiosa censenda est enumeratio mortaliùm peccatorum & circumstantiarum lethaliter aggravantium, cum sit necessaria integritati Confessionis Sacramentalis. Et quia ad exonerandas atque expurgandas conscientias illa ordinatur, magnopere caveri debet in ea nimia severitas, curiosa interrogatio, indiscreta pœnitentiarum impositio, & quæcumque à tam utili & necessario Sacramento Fideles retrahere possunt. Porro quemadmodum non valet hanc Sacramentalem confessionem summus Pontifex instituere, ita nec in potestate ejus est eam & ejus obligationem prorsùs destituere, aut tollere.

### I X.

#### *De justificatione, Fide & operibus, & primò de Fide.*

**F**IRMITER tenendum est, Fidem, Spem & Charitatem, tres esse virtutes distinctas, & Fidem infusam posse esse sine Charitate,

ritate, & tunc dicitur mortua, nec eam sufficere ad salutem cum gratiâ etiam gratis data præveniente, quæ dicitur benignitas Dei gratuita ejus bonitas, assistentia Dei illustratio, inspiratio, aut bona motio ejus. Errant itaque illi, qui Fidem & fiduciam confundunt, dicentes Fidem esse fiduciam & non aliud, quàm fiduciam; cùm Fides ad intellectum spectet, fiducia verò ad effectum. Errant insuper qui afferunt certò cognosci certitudine Fidei citra Divinam revelationem specialem, se esse prædestinatos, aut in statu gratiæ, quamvis credere & certò sperare debeat quisque Fidelis se salvandum, si in bonis operibus cum Dei gratia perseverans decesserit.

## X.

*De libertate voluntatis, impletionem legis, & bonis operibus, quomodo sint Dei & nostra, & an fiduciam aliquam habere possimus in illis.*

**F**IRMITER tenendum est, Deum hominem tantâ donasse libertate, etiam post lapsum primi parentis, ut sicut suapte natura voluntas ejus habet, quòd sit ad malum flexibilis, ita etiam voluntas adjuta Dei bonitate & virtute, suapte natura habet non solum præcavere delicta, verùm quoque & bene agere: adjungendum est, adjuncta Dei bonitate & virtute; Nam cùm non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sufficientiam nos habere ex Dei misericordia & merito Christi exploratum est; non negato tamen liberi arbitrii usu & potestate, quo fit ut sufficienter cum Dei gratia Legem Dei implere possimus ad vitam æternam consequendam, quantum nobis præcipitur pro statu viæ; cùm neque nobis impossibile præcipiat, & ultrò suum semper offerat auxilium ad bene agendum & præcavenda peccata. Sic quoque nostra merita, Dei dicuntur, ut primarii Auctoris, cui debetur primatus meritorum, & principalis actio: Nostra itidem dicuntur merita; cooperatores enim Dei sumus, qui adjuvat imbecillitatem nostram, & mercedem quisque accipiet secundum suum laborem, ac reddet unicuique Deus juxta opera sua. Quæ quidem opera non solum testimonia sunt, exem-

exempla, signa & fructus Fidei, sed & Spei & Charitatis, per quæ tamen ingens nobis accrescit cumulus meritorum, in quibus sub Christo secundo & minus principaliter fiduciam aliquam habere possumus propter gratiam & promissionem Salvatoris, qui nos fecit dignos in partem sortis Sanctorum suorum in lumine: quamquam tamen principaliter omnem spei nostræ anchoram & fiduciam in Christum fatemur. Et idem existimandum de peccatorum remissione, quæ principaliter nobis contingit per Dei misericordiam & propter Christum, qui factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ: Secundo tamen & minus principaliter per contritionem nostram, quæ suam habet dignitatem à charitate & bonitate Dei.

## X I.

*Unde proveniat dignitas bonorum operum? De necessitate justitiæ bonorum operum & justitiæ bonæ conscientie, & quod requiratur Spiritus sanctus in remissione peccatorum: & in quibus ipse Spiritus sanctus non maneat.*

**F**IRMITEM tenendum est dignitatem operum meritoriorum non ex Fide solùm, quam in Christum habemus, procedere, sed etiam ex gratuita Christi promissione & conventionione ejusdem, modò non sit otiosum liberum Arbitrium; Verùm etiam ejusmodi bona opera efficiat ex charitate. Ea nempe opera sunt, quibus homines justì Deo placent eumque promerentur, atque coram Deo dignè ambulent. Unde liquidò constat justis necessariam esse justitiam bonorum operum nec non & justitiam bonæ conscientie, in qua gloriabatur Apostolus, quodque in remissione peccatorum detur Spiritus sanctus, & in iis non maneat, qui mortalia peccata committunt, hoc est, quæ facta sint contra conscientiam, Legem Dei, aut contra Ecclesiæ seu Superiorum nonnulla præcepta.

## XII.

*De Parentalibus, Missis pro Defunctis, & Purgatorio.*

CUM in utroque Testamento exempla proponantur, quibus monstratur Deo placere, quòd Fidelium funera officiosa pietate curentur, celebrentur exequiæ, sepulturæ provideatur, per quæ certè Fides astruitur resurrectionis corporum & pietatis officia implentur. Pio sanè & Christiano more hæc in funeribus Christianorum exhibentur, dum, præeunte cruce, mortui cum honore, honesto comitatu, accensis luminaribus, Clero canente & cæteris orantibus, in terra sancta sepeliuntur. Hæc enim pia obsequia corpori resurrecturo & in æternitate mansuro etiam Fidei resurrectionis testimonium perhibent atque sepultum ostendunt in vita crucem Domini portasse, merito passionis Christi innixum esse & tandem hinc cum lumine Fidei migrasse. Et hæc quidem bene fiunt, & vivorum pro bona parte sunt solatia. Sed addenda sunt & alia subsidia mortuorum. Quamvis autem præstaret unumquemque vitâ comite præesse bonis operibus, quàm alium post mortem præficere, sanctum tamen & salubre ac ritui Ecclesiæ conforme est & Catholicorum Doctorum sententiæ, eos qui cum Dei gratia ex hac luce decessere, & nondum pro suis peccatis plenè satisfecerunt, precibus, oblationibus, Missæ Sacrificio, Jejunio, Eleemosynis, aliisque piis operibus juvare, quibus poena in Purgatorio sustinenda relaxatur. At Purgatorium ponendum esse, & sanctæ Litteræ, & Catholici Doctores ostendunt, de quo in Concionibus ad populum sermonem habere expedit. Hinc enim inducitur populus animas illic existentes suffragiis & cæteris misericordiæ operibus sublevare.

Num.

Num. XV.

Confessio MERINDOLENSIUM  
ad Jac. SADOLETUM, Cardinalem,  
& alios, missa

A. 1542.

**D**E *Merindolienſum & Cabrierienſum*, priſcorum *Waldenſum* propagine, & iis, quæ cum iis geſta ſunt A. 1540. 1. 2. vidimus in ipſo Opere §. XLII. pag. 130—135. Cum verò non deeſſent qui Confeſſionis Doctrinæ ipſorum illuſtriorem commemorationem deſiderarent, ipſique Merindolienſes exiſtimarent operæ pretium fore requirentibus omnibus fidei ſuæ rationem reddere; ac reputarent, quicumque Chriſti Evangeliiſque veritatem & amplitudinem abjurarent coram hominibus, eos ab eodem Chriſto coram Patre cœleſti & Angelis abnegatum iri, denique memoria tenerent, majores eorum in Bohemia, in capitis adductos periculum idem ipſos aliquando feciſſe, ſuæque fidei Confeſſionem ad Uladislauum Hungariæ & Bohemiæ Regem, à quo premebantur, miſſiſſe; Merindolienſes uberiorem fidei ſuæ Declarationem Cardinali Sadoletto, Conſulibus Avenionenſibus, & Episcopopo Cabaglionenſi curaverunt, nec non omnibus hominibus, qui publicè privatimve illud ab eis eſſagitaverunt: Hanc Confeſſionem, cum Johannes CRISPINUS, Aſis & Monumentis Martyrum à ſe Genevæ 1560. 4. editis inferuerit; fol. 104—110. inde eam decerpere voluimus atque ut hic legeretur efficere. Ea verò ita ſe habet.

De ſacra  
Scriptura.] CREDIMUS & conſitemur univerſi, ſanctam Scripturam incluſam veteri novôque Teſtamento, divino aſſlatu planè inſtinctûque cœlitus inſuſam: neque humana aliqua voluntate deſerſamin has terras, ſed ab ore ſanctiſſimorum hominum Spiritus ſancti beneficio impulſûque profeſſam. Ipſumque Deum ex omni memoria vetuſtatis Prophetarum ſuorum ore loquutum: verùm ex-  
tremis.

tremis hisce temporibus loquutum profectò per unicum Filium suum, cui præstandam modis omnibus attentionem imperaverit: pereundum ei ut sit, qui docilitatem & attentionem illi minimè præstiterit. Itaque qui ex Deo est, facilè ejus sermonem audit & auscultat: qui sermo, formula quædam sola, certa, perfectâque est ipsius veritatis, vitæque rectè instituendæ, utilis ad omnem eruditionem, ad omnem animadversionem, ad reprehensionem, ad justitiæ informationem, ut qui ex Deo est, ad integritatem operum paratus sit. Hinc consequitur, Scripturæ sanctæ volumina satis esse fusa amplâque ad restituendam salutem hominibus: ad verum Dei cultum illustrandum: ad depellendum errorem eorum qui oppugnant veritatem: ad hæreses & vitia, depravatosque hominum censendos atque corrigendos mores. His de causis sanctæ Scripturæ scientiam auro & gemmis longè magis expetendam esse: ejusque disciplina omne hominum genus ad præceptorum omnium observationem erudiri, ad ejus lectionem assuefieri oportere. Nec verò quicquam esse tentandum extra cancellos verbi Dei, cui nec adjungendum aliquid, nec detrahendum omnino sit: ne qua Dei animadversio in nos, aut imposterora noxa maximo hominum incommodo consequatur.

De Deo  
Patre. ] Ex ejusdem Scripturæ disciplina confitemur, & credimus in unum Deum, Patrem, Filium & Spiritum sanctum, tribus distinctum personis, sed eadem una, spiritali, æquabili, perpetua, nullum neque principium, neque divinitatis exitum habente essentia præditum: qui maxima potentia sua, infinitâque bonitate creavit omnia, eaque vegetet, tueatur, & conservet. Et quanquam Majestas ejus est planè tanta, ut eam in hac humanæ vitæ luce, cogitatione nullo modo consequi possimus (quicunque enim eam investigare supra sortem humanæ conditionis, ad ipsamque perrumpere conabitur, gloria ejus opprimetur) tamen inanis præstantissimarum rerum testimoniis & insignibus relicta non est. Invisibiles enim Dei actiones, ejusque virtus & divinitas immortalis, oculis animi facilè subjiciuntur cùm ex orbis universi constitutione, ex harmonia & quasi concentu, conservatione denique omnium rerum, quas admirabili, & incomprehensibili consilio suo & sapientia creavit, considerantur. Illustratur quo-



quoque eadem Dei potentia judiciis suis iustis & æquabilibus, suppliciis hominum perniciosorum, præsidio liberationeque eorum omnium, qui ipsum amore venerationeque complectuntur. Quod ipsum ejusdem verbo facile declaratur, ubi peccantium hominum diluvii tempore supplicium animadversioque, Noach autem ejusque familiae totius conservatio describitur. Declaratur item Sodomæ subversione, & ereptione Lothi: postremò, vastitate submersioneque Pharaonis & Ægyptiorum, & contrà liberatione Israëlitarum: aliisque compluribus historiarum monumentis & exemplis, quibus homines instituti Dominum Deum æternum, Regem Regem ac Principem agnoscere confiterique debent. Ac testimonia quidem hæc omnia cum ad præcidendam hominibus excusationis occasionem, si minus Deum cognoverint, nec in gloria qua par est, ipsum quoque posuerint, optima locupletissimaque sunt: tum prolixius adhuc ac familiarius nobiscum agens, exprimere se mortalibus in persona Filii sui voluit: quemadmodum nos in his quæ sequuntur, piè vereque confitemur.

De Jesu Christo filio Dei.] Certum habemus, Dei Filium in hunc mundum venisse, & humanæ carnis involucro tegi voluisse: quæ in re una Christianæ religionis mysterium est constitutum, eoque nomine spem nostram totam & fidem in Jesu Christo, filio Dei, Domino nostro, Deo admirabili, auctori æternæ vitæ, solo salvatore, justificatore, sanctificatore, solo interprete, & patrono generis humani, solo Sacrificatore, cui successore non sit opus: Eumque verè Deum, ac verè hominem existere.

De conceptione.] Credimus atque confitemur Dominum nostrum Jesum Christum conceptum esse ex Spiritu sancto, opere virili in totum detractò sublatoque, quemadmodum Angelus ante conceptionem ipse nunciavit, idque eo consilio potissimum, uti Sanctus integerque nasceretur, cujus procreationem ab omni labe deformationeque vacuum esse necessarium esset.

De incarnatione.] Credimus & confitemur Jesum Christum omni detracta corruptione ex virgine Maria natum in Bethleem civitate (ex Michæa Propheta) corpusque sumplisse ad nostri planè similitudinem, excepto peccato, cui obnoxius esse minimè po-

M

tuit:

tuit: Angelorum autem naturam noluisse suscipere, sed feminis Abrahami, quod testimonio Prophetarum omnium prædictum fuit, ut in peccatorum humanorum expiationem & sacrificium offerretur.

De Passione. ] Credimus & confitemur Jesum Christum sub Pontio Pilato passum, crucifixum, mortuum, sepultum pro peccatis nostris. Illum enim unum Agnum vere Paschalem esse, in victimam oblatum, ut nos ex Diaboli faucibus eriperet, quemadmodum adumbratum id fuit per serpentem æneum in deserto erectum: quoniam qui in Christum crucifixum aciem oculorum direxisset, omni morbo levaretur, maledictioni, ac morti eriperetur, passioneque sua iis qui in eum crederent salutem & vitam restitueret.

De descensu ad inferos. ] Credimus & confitemur descendisse illum ad inferos: non tantum enim corporea morte defunctus est Christus, verum etiam oportuit eum cum inferorum copiis æternæque mortis horrore quasi confertis manibus luctari.

De Christi resurrectione. ] Credimus & confitemur Dominum nostrum Jesum Christum tertio postea die suscitatum à mortuis, ad justificationem nostram, verissimumque testimonium salutis & consecutionis æternæ vitæ eorum qui libenter in Christo fideliterque moriuntur.

De ascensione. ] Credimus, & confitemur Dominum nostrum Jesum Christum quadraginta post resurrectionem suam diebus in cælum ascendisse, corporeamque præsentiam suam ex his inferioribus locis submovisse, quemadmodum prædixerat discipulis suis Joan. 16. & sicut Angeli quoque testati sunt.

De sessione ad dextram Dei Patris. ] Credimus, & confitemur, sedere illum ad dexteram Dei Patris omnipotentis: in omnia quæ sunt in terra & in cælo imperium habentem, constitutum Dominum omnibus ditionibus ac dominationibus: hostes suos nostrosque duxisse captivos in triumphum: eisque exinanitis omnibus rebus, populum suum divitiis omnibus & opibus auxisse: ingressum etiam in Sanctuarium, humano artificio minimè factum atque constitutum, ubi patronus & mediator generis humani perpetuò consistit & apparet.

Cre-

*De secundo Christi adventu.* ] Credimus, Jesum Christum judicatum venturum superstites ac mortuos semel aliquando extremo ipso judicii die, qui quidem soli Deo perspectus exploratusque sit: Venturum, inquam, cum in Regia sua majestate, Angelorum comitatu septum, ad judicium orbis universi constituendum atque pronunciandum.

*De Spiritu sancto.* ] Credimus in Spiritum sanctum, tertiam ejusdem cum Patre & Filio divinæ essentiae personam, ex eodem Patre Filioque manantem, utrique eorum æqualem, depulso-rem molestiarum omnium, consolatorem unicum humani generis: cujus instinctu sancti Patriarchæ, omnes Prophetæ Apostolique Domini nostri Jesu Christi loquuti sunt: per quem sancta Ecclesia omni tempore constituta & gubernata fuit. Hic est doctor sincerus, cujus afflatu omnes Christiani veritatis cognitionem habent: hic Spiritus in ipsis habitat, regenerans eos in vitam novam, veterem hominem in iis mortificans, eosdemque vivificans ad omne opus bonum, in afflictionibus consolans, confirmans in ærumnis, qui suis adest in rebus adversis, testificans eos esse filios Dei per adoptionem, cælestis hæreditatis cum Jesu Christo participes.

*De sancta Ecclesia.* ] Credimus ac confitemur sanctam Ecclesiam catholicam, quæ est congregatio & cœtus omnium verè credentium, fidelium, & electorum Dei qui fuerunt à principio mundi, & erunt usque ad finem: cujus quidem Ecclesiæ Jesus Christus est caput, concilians eam sibi per suum Spiritum, eamque sceptro verbi sui regens, una eademque voluntate ac spiritu eam conjungens vinculo fidei & charitatis. Omnia itaque Ecclesiæ membra conjuncta, unum Deum, & caput unum ac mediatorem Jesum Christum agnoscunt, unam fidem ac legem habent, unus iis est Baptismus, & eadem mensa spiritualis, in qua idem cibus ac potus spiritualis proponitur. Pro hac Ecclesia Christus seipsum tradidit ut eam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo: ut sisteret eam sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut quicquam tale: sed ut esset sancta & irreprehensibilis. Sola corporis, carnis & ossium ipsius membra in sancta censentur Ecclesia: exulant hinc superbi Pharaones, per-

pertinaces Pharisei, & Simones magi, nullum est membrum putridum, corruptum, aut alioqui infectum: nec in ea locum habent Judæ similes, Caino, aut malo Diviti: recipiuntur in eam tantum oves & agni: putidi verò ac foetidi hædi remonentur & excluduntur. Atque hæc differentia est inter Ecclesiam, quæ aliàs capitur pro congregatione bonorum & malorum, & Ecclesiam quam nos credimus, quæ sancta vocatur, sanguine Agni illius immaculati mundata atque sanctificata, extra quam non est salus. Quare in eam qui sunt verè Christiani convenire debent, nam eadem Ecclesia est communio sanctorum, qui omnes sunt membra capitis sui Jesu Christi: ita coadunati, ut simul coràm visuri sint conspectum Dei. Hæc est egregia fraternitas, in quam cooptati & conscripti sunt quicunque verè sunt fideles, vocati à Deo ad communionem Filii sui Jesu Christi.

Remissio  
peccatorum.] Credimus & confitemur remissionem peccatorum gratuitam, à misericordia & mera bonitate Domini nostri Christi protectam, qui mortuus est semel pro peccatis nostris, justus ille pro injustis, qui tulit peccata nostra in corpore suo ad crucem: qui est Agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Is est Jesus Christus ille justus, qui noster est advocatus apud Deum: ipse est pretium reconciliationis nostræ: fidelis & justus ut nobis omnem iniquitatem condonet, sanguis ejus delet chirographum quo obligati eramus, & mundat conscientias nostras ab operibus mortuis, ut serviamus Deo vivo, qui solus peccata condonat, & abolet iniquitates hominum, ut convertantur à vita mala, & deponant iniquitatem quæ in manibus ipsorum est, ut tristitiam habeant, quæ est secundum Deum, quæ gignit certam pœnitentiam ad salutem, cujus rei exempla habemus, Davidem, S. Petrum, filium prodigum, Peccatricem illam, ac plures alios Judæos. Ut non est inter homines qui macula careat, & se justum præbere possit natus ex muliere: ita nec est quisquam per se innoxius coram Deo. Quum stellæ non sint mundæ in conspectu ejus: quanto minus homo in sua putredine, & filius hominis, qui nihil est quam vermis? Omnes facti sumus velut immundi, & justitiæ nostræ quasi pannus mulieris menstrualis, &c. proinde singuli gratia Dei per Christum oblata opus habent, qui

qui solus pro fidelibus satisfecit, quibus peccata non imputantur, quemadmodum incredulis atque reprobis.

Carnis resurrectione.] Credimus resurrectionem carnis benedictorum Dei, ad possidendum regnum cæleste in æternum: maledictorum verò Dei, ad ignem & cruciatum perpetuum, ubi erit ploratus, &c. Credimus item animas esse immortales: fidelium autem ac filiorum Dei animas quamprimum ex hoc corpore migrarunt, ad gloriam cælestem transire, in qua Dominus noster Jesus Christus residet, certi enim sumus cum hæc nostræ commorationis in terra domus destructa fuerit, restare habitationem divinam, ac domum æternam in cælis, quæ non est facta manibus. Infidelium verò ac reproborum animæ, cum è corporibus discedunt, ad inferorum cruciatus se conferunt usque ad diem judicii & resurrectionis carnis, ut ibi corpore & anima in perpetuum torqueantur in gehenna ignis inextincti.

De vita æterna.] Credimus vitam æternam, nobis gratia Dei per Christum oblatam, qui verè vita est, ac mortem confecit, ut fideles vitæ æternæ hæredes fiant, nam quotquot in ipsum credunt, & mandata ejus servant, nunquam moriuntur: neque est ulla condemnatio iis qui sunt in Jesu Christo, qui non ex carne, sed ex Spiritu ambulant: ii non subeunt reatum, sed transeunt à morte ad vitam. Qui enim credit in Jesum Christum non condemnabitur: qui verò non credit jam condemnatus est. Hæ sunt duæ (quas nobis ob oculos Scriptura ponit) viæ, nec ullam novimus tertiam: quarum altera ampla quidem est & spatiosa, atque ea ducit ad interitum, quam magna multitudo & frequentia hominum celebrat: altera verò arcta, quæ ducit ad vitam, ac pauci admodum per eam ingrediuntur.

De Baptismo.] Credimus & confitemur, Dominum nostrum Jesum Christum abolita Circumcisione instituisse Baptismum, per quem in populi Dei Ecclesiam recipimur, ut Domino consecremur, & segregemur ab aliis omnibus qui varias & diversas religiones colunt: quæ nota est & signum visibile. Baptismus verò exterior, alium quoque interiorem nobis exhibet, gratiam scilicet Dei, quæ cerni his oculis non potest, & benevolentiam qua nos prosequitur propter Jesum Christum, qui nos suo Spiritu

baptizat, lavans, purgans ac mundans animas nostras ab omnibus pollutionibus & iniquitatibus, renovans corda nostra: atque eas explet consolatione, fiducia paternæ ipsius bonitatis, ex veteri novam efficiens creaturam, vasa iræ in vasa misericordiæ mutans, idque virtute Dei invisibili sic in nobis operante, nam Christi sanguis lavacrum est animarum nostrarum, non autem elementum. Forma autem baptisandi præscripta est à Jesu Christo, qui dicit: *Ite, & docete omnes gentes, baptisantes eas in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti.* Joannes Baptista, Apostoli atque alii ministri Ecclesiæ baptisant, prolato verbo Dei ad sacramentum, ac signum visibile tantum donant: Dominus verò Jesus Christus *ἀρχιποιῶν*, solus incrementum dat, & facit ut res signatas percipiamus: gratis & donis quæ sub visum non cadunt, suos ornat. Quæ sacrifici ad Baptismum addiderunt, præter sacræ Scripturæ auctoritatem, ut sunt, aquæ conjuratio, chrisma, sal & sputum, mera sunt hominum commenta. Errant etiam graviter qui pueros Christianorum à Baptismo remonent.

De sacra  
Cœna. ] Credimus & confitemur Dominum nostrum Jesum Christum deinde ordinasse sacramentum Cœnæ, quæ gratiarum est actio, & memoria mortis ac passionis Jesu Christi, in cœtu populi Dei ritè celebrata, in quo quidem panis & vinum distribuuntur & sumuntur, ut visibilia signa & monimenta rerum sacrarum, corporis videlicet & sanguinis Jesu Christi, suspensi atque in cruce oblati pro peccatorum nostrorum remissione, & generis humani cum Deo reconciliatione. Quisquis credit Jesum Christum tradidisse corpus suum, & profudisse sanguinem ad remissionem peccatorum, ille comedit carnem & bibit sanguinem Domini, & utriusque fit particeps: considerans convenientiam earum rerum quæ oculis subjiciuntur, & cibi quo corpus istud sustentatur, cum iis rebus quæ non videntur, atque cibo spirituali. Etenim ut corpus in hac vita pane corroboratur, vinumque cor hominis recreat: ita etiam corpus Jesu Christi morti traditum, ejusque sanguis pro nobis effusus nutrit, confirmat, & reficit animam tristem & afflictam. Cæterum ne quis existimet signum visibile cum re per id significata, quæ est invisibilis, ad-

cò

eò conjungi aut conglutinari, ut disjungi aut dissolvi nequeant, quin unum sine altero esse possit. Nam Judas signum quidem cœpit, rem verò significatam & fructum non percepit, nec unquam corporis & sanguinis Jesu Christi particeps factus est: sed infidelitate sua partem sibi apud Sathanam est consecutus, & membrum Diaboli factus. Probet itaque seipsum homo, an sincera fide & pœnitentia cum charitate Christiana conjuncta, ad hanc sanctam mensam accedat: nam aliqui reus erit corporis & sanguinis Domini, dum mortem Jesu Christi, & consilium Dei pro nihilo ducit, qui non temerè sacrosanctum istud sacramentum instituit, sed nos hac ratione excitare ac perducere voluit ad ardentem sui & fratrum nostrorum dilectionem, ut verè efficiamur templa Dei, qui in nobis habitare dignatur, quemadmodum apud Joannem testatur Dominus, Siquis me amat, servabit verbum meum, & Pater meus illum amabit, & veniemus ad eum, atque cum eo habitabimus. Atqui istud non eo modo accipiendum quo nonnulli opinati sunt, verum Christi corpus & naturale, carnem & ossa in pane illo Cœnæ esse ac delitescere, aut in eum converti, nam hæc opinio pugnat cum verbo Dei, & fidei nostræ articulis est contraria, in quibus clarè habemus, Christum ascendisse ad cælos, sedere ad dexteram Dei Patris omnipotentis, unde & venturus est ad judicandum vivos & mortuos, sed Dominus Jesus Christus sacramento Cœnæ adest potentia, virtute, atque præsentia Spiritus sui in cordibus electorum suorum & fidelium. Nullus igitur Christianus carnalem quandam inter Christum & ejus electos communitatem atque unitatem imaginetur, quamvis revera coadunati sint corpori ac sanguini illius, utpote carnis & ossium ejus membra, mysterium enim conjunctionis & communionis Jesu Christi magnum esse norunt fideles, atque hæc ratio copulæ cum sit spiritualis, hominis ingenio nec percipi nec intelligi potest. Christiani autem corporali Domini præsentia non opus habent. Incarnatio ejus & passio, ad salutem mortalium prorsus necessaria fuerunt: id quod ipse testatur, dicens, Exivi à Patre, & veni in mundum: rursus relinquo mundum & vado ad Patrem: quare certum est, impostores esse, qui docent panem Cœnæ esse proprium & reale (ut lo-  
 quun-

quantur) Christi corpus. Errant etiam, qui affirmant, in Cœna Christi corpus comedi corporaliter, caro enim comesta nihil prodest: Spiritus est qui vivificat. Fideles igitur verè Jesu Christi carnem edunt, & sanguinem bibunt spiritualiter in ipsorum cordibus. Quapropter sacrilegi meritò censendi sunt, qui istud Sacramentum contemnunt: pii verò credunt & confitentur uno ore omnes, Cœnam Dominicam publicum esse conventum ad testificandum Jesum Christum panem esse vitæ, qui de calo descendit. In Cœna complementum est ac veritas Agni illius & solennitatis Paschæ: participatio nempe corporis & sanguinis Christi: memoria mortis & passionis ejus: confessio fidei sub symbolis atque insignibus veri Regis: separatio & segregatio ab omnibus sectis: coadunatio in unum corpus, mutua inter Christianos charitatis obligatio, nervus ac vinculum fraternæ illius conjunctionis: exemplum ac monimentum posteris: arrhabo misericordiae Dei: figura Cœnæ æternæ.

De cul-] Credimus & confitemur syncerum Dei cultum consistere  
tu Dei.] in eo, ut voluntati ejus pareamus, atque omnem nostram diligentiam, operam, ac studium conferamus in hoc, ut, quoad in nobis erit, eam sequamur. Regula verò obsequii quod Deo præstandum est, in Præceptis divinæ Legis nobis præscripta est, quibus docemur, quid Deo primùm, deinde quid proximis nostris debeamus. Porro finis præcepti est, Deo obedire in vera charitate, ex puro & integro corde, & conscientia bona, & fide non simulata. Hæc demùm est ratio suum Deo honorem tribuendi, qui nec ex nostro ingenio aut hominum traditionibus coli, nec quod cuique bonum & æquum videbitur, sed quod ipse præcepit tantùm fieri vult, nam omnia bona opera, quæ præparavit Deus ut in iis ambulemus, in Mandatis ipsius habemus.

De Lege.] Confitemur, agnitionem peccati ab ipsa Legis intelligentia proficisci, quæ nostram nobis quasi digito ostendit imbecillitatem, quum nemo sit mortalium qui eam implere valeat. Omnes enim homines peccatores sunt: Legis neutiquam observantes: naturâ filii iræ: justo Dei judicio obnoxii, & quovis reatu ac morte æterna digni. Unde sequitur, nullum restare aliud remedium quàm ut ad gratiam Dei & misericordiam veniamus, quæ



quæ nobis in solo Christo offertur: sicut scriptum est, Verbum propè est in ore tuo, & in corde tuo: hoc est verbum fidei, quod prædicamus. Quod si Dominum Jesum ore tuo confessus fueris, & credideris in corde tuo quòd Deus suscitavit illum ex mortuis: salvus eris, corde enim creditur in justitiam, ore fit confessio in salutem, omnis qui credit in eum non pudebit. Nam Dei promissiones fide apprehenduntur, quæ certa est cognitio amoris Dei erga nos, in gratuita Dei promissione, quam in Jesu Christo habemus, fundata: deinde per Spiritum sanctum in cordibus nostris confirmata atque obfirmata, qua gratis salvi sumus: nec id à nobis, sed dono Dei, non autem operibus, ne quis gloriari possit. Proinde Paulus omnia sibi detrimento esse duxit, nec pluris quàm finem æstimavit, ut sibi Christum lucrificaret, utque in Christo inveniretur indutus non justitia Legis, sed fidei, quæ quidem justitia à Deo est. Præterea idem alibi insert: Nos itaque scientes hominem non ex operibus, sed per fidem justificari: credimus etiam in Jesum Christum, ut per fidem in eum, non ex operibus Legis justificemur. Eadem est doctrina Domini nostri Jesu Christi, qui, quærentibus discipulis, ecquis igitur salvus fieret? respondit, apud homines id quidem, esse impossibile: apud Deum verò, omnia esse possibilia. Ubi itaque restat gloriatio? prorsus excluditur. Qua tandem lege? Operum-ne? Non: sed per legem fidei, quæ reputatur ad justitiam.

*De bonis  
operibus.]*

**Confitemur** bona opera, quæ Deus præparavit ut in iis ambulemus, quæque in verbo ejus propofita sunt, fieri debere atque studiosè adimpleri non quidem spe promerendi aliquid apud Deum, aut metu æterni exitii: sed ex officio atque amore, quo communem omnium nostrum Patrem complecti oportet, ut obsequium nostrum ad ipsius gloriam & proximi ædificationem spectet: utque vera ac viva fides, tanquam arbor à bonis fructibus, dignoscatur. Huc tendunt verba Petri, cum ait. Quamobrem, fratres, date operam ut bonis operibus certior reddatur electio vestra, conversationem vestram inter gentes habentes bonam, ut in quo detrahunt de vobis tanquam maleficis, ex bonis operibus vos æstimantes, glorificent Deum in die visitationis. Quoniam autem frigidi & pigri ad omne opus bonum

num impii in hoc se excusant, quòd Lex sit impossibilis carni, atque ita ducti falso gaudio, sibi in peccatis placent: certum est, quod qui veram fidem habebunt, fructus illius & opera quoque producent: increduli verò mala opera perpetrabunt, necnon hypocritæ qui tantum fidem mortuam jactitant, quos Divus Paulus inquit, ore quidem confiteri se Deum nosse, operibus verò negare: quandoquidem abominabiles sunt, infideles & ad omne opus bonum inutiles.

De je-  
junio. Credimus & confitemur, sobrietatem & continentiam nobis ex præceptis divinis, in omnibus rebus servandam. Jejunium quoque nobis in Scriptura injunctum est, quod corporis afflictione atque humiliatione constat, non id quidem ut tantummodo caro affligatur, sed ut alacriores, magisque ad precandum idonei reddamur. Unde facile patet verum jejunii usum his temporibus negligi, imò prorsus aboleri, quod quidem Isaias reprehendit in Judæis, atque ostendit quinam jejunio abutantur. Nolite inquit, jejunare quemadmodum ad hunc usque diem fecistis, &c.

De ciborum  
quorundam  
abstinentia. Confitemur etiam in veteri quidem Testamento certos cibos fuisse prohibitos, quorum tamen apud Christianos liber mansit usus per Jesum Christum, qui nos planè immunes ac liberos fecit ab istiusmodi ceremonia atque servitute Legis. Qua de re omnia munda mundis, contraque impuris & incredulis nihil purum esse potest, quorum mens & conscientia impura est. Atqui esca nos Deo gratiores non reddit, nam quod per os intrat, nequaquam hominem inquinat: omnis creatura Dei bona est: proinde nec aspernanda, modò cum gratiarum actione utamur, sanctificata enim est verbo Dei & oratione. Sed diligenter nobis videndum est, ne libertatem hanc ad carnis voluptatem traducamus, atque inprimis cautio adhibenda, ne corda ingluvie aut ebrietate, aut solitudinibus & curis hujus seculi impediuntur, ac penitus obruantur.

De Magi-  
stratibus. Confitemur Reges, Principes, ac Magistratus personas esse à Deo constitutas, ut gladium gestent ad bonorum defensionem, atque punitionem facinorosorum. Ideoque iis obedientia debetur non modò propter iram, sed etiam propter conscientiam

scientiam. Reddendum enim suum cuique, tributum, vectigal, honorem & alia pro suo cuique jure persolvenda censemus. Ad Regem in primis obedientia pertinet, utpote qui cæteris dignitate præstet: ad Duces verò, quòd ab illo missi sint. Omnibus denique proceribus ac magistratibus parendum, quòd Deus in hoc ordinavit, ut præmio bonos, sceleratos verò pœna afficiant.

De pastoribus  
& ministris.]

Confitemur ministros & Ecclesiæ pastores, exemplo gregi, & fidelibus esse oportere, in sermone, consuetudine, charitate, fide & castimonia aliis prælucere, concionando Verbum Dei, & perseverando in sincera doctrina. Contrà verò pastores avari, qui turpis lucri causa sub preceptu nihilominus cultus Dei, falsas doctrinas comminiscuntur, istiusmodi mercatores, propolæ, qui suarum rerum aspectum atque eandem rem plus millies vendunt, qui templum Dei prophanant, ut speluncam latronum efficiant: qui pecunia, se animas è Purgatorio ut vocant, redimere posse confirmant, atque accepto precio veniam & peccatorum remissionem promittunt, qui mala opera venditant: tales inquam, impostores, sacrilegi, atque idololatræ, de gradu demovendi Regum ac Magistratuum auctoritate, aliique in ipsorum locum substituendi forent. Quanquam hoc tempore plerique se à Principum obedientia non modò subtraxerint, eorùmq; juga planè excusserint: sed etiam ambitione ac tyrannide diabolica totius ferè orbis dominatum sibi attribuerint. Principum potentiam atque auctoritatem usurparint, derelicto proprio officio, quod erat gregem Dei pascere, providere ei non invito, sed alacri & prompto propter Deum animo: non autem, occupare imperium in Clericatum, quemadmodum satis declarat triplex illa Antichristi corona, regnum etiam Episcoporum atque Abbatum, qui tandem stipendium iniquitatis suæ recipient. Sed cum ἀρχιεπίσκοπος ille venturus est, qui fideles servi inventi fuerint, coronam gloriæ incorruptam accipient.

Num. XVI.

PROTESTANTIUM Ordinum Epistola  
ad *Franciscum* Reg. Galliae  
pro Merindoliensibus

Anno 1541.

FRANCISCO primo, Regi Galliae, Principes atque  
Ordines Imperii Ro. Germanici Protestantes  
Salutem & Obsequium nostrum.

**S**erenissime atque *Christianissime* Rex; Quoniam ea benevolentiae signa Regia dignitas vestra nobis semper exhibuit, quae argumento esse possint, Regiam Majestatem vestram, optimo esse & amicissimo erga nos animo, aliquoties etiam experti sumus apud Regiam Cellitudinem vestram, nostras preces non parum habuisse momenti: Itaque nunc etiam de quorundam privatorum incolumitate, qui partim in variis regni vestri locis, praesertim *Gratianopoli*, & aliis Provinciae Urbibus capti tenentur, partim cum parvis liberis miseri reliquerunt suas domos, & in cavernas fugere coacti sunt, propterea quod de Doctrina *Christiana* idem sentiant quod Ecclesiae nostrae profitentur, ad Reg. Cels. vestram scribendum & pro illis intercedendum duximus.

Magno dolore afficimur, quod cum negari non possit, multos veteres abusus haerere in Ecclesiis, ita tamen exarserit iracundia passim, ut & salutare sententiae obruantur, & non solum homines privati, sed etiam gentes totae veniant in periculum: Quae cum supplices fiunt Regiae Cels. Vestrae, existimet Regia Cels. Vestra non nos tantum, sed ipsam Ecclesiam *Christi* lugentem jacere ad pedes summorum Regem, & opem implorare, ne lux exorientis Evangelii extinguatur, & ut modestis hominibus ac *Christi* membris parcatur.

Scimus hos, qui propter piam doctrinam sunt in odio, interdum praegravari aliis criminibus, ac dici seditiosos. Vidimus autem confessionem ærumnosorum illorum oblatam curiae *Gratianopo-*

*nopolitane* (a), & purgationem objectorum criminum. Quare magis deprecandum esse pro eis duximus, quia doctrinæ confessio pia est, & haud dubiè pura sententia Catholicæ Ecclesiæ *Christi*, quam & nos profitemur.

Oramus igitur Regiam Cels. Vestram ut tum captivorum illorum, tum aliorum, si qui propter easdem causas periclitantur, vitæ parcat, eosque dimittat incolumes.

Audimus quidem, nonnullis ita veniam concedi, ut abjiciant confessionem doctrinæ, quam ipsi piam esse non dubitant: Quod cum facere ipsâ morte sit acerbius, Oramus ut Regia Cels. Vestra id quoque propter Deum mitiget. Neque enim ignorat Majestas vestra, quam grave sit aliquid, præsertim in Religione, contra conscientiam approbare.

Erit hæc clementia grata Deo, & habebit præmia divinitus, sicut Psal. inquit. *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Deus.*

Quare ut hac in re erga miseros illos, ubicunque sint, se clementem præstet Regia Majestas vestra, etiam atque etiam oramus. Idque erit tum nobis, tum omnibus istis, qui nobiscum eandem Religionem profitentur, maximi beneficii loco, præsertim, si intelligamus illos nostrâ intercessione fuisse liberatos: & apud bonos omnes non vulgarem clementiæ & moderationis laudem Regia dignitas vestra obtinebit.

Nos etiam, si hæc impetrabimus, quemadmodum bona spes est, studebimus vicissim, quibus poterimus officiis memores & gratos animos testari, optantes ut Deus Opt. Max. Cels. Vestram diu servet incolumem & florentem. (\*) Datæ *Ratisbonæ* vicefimo tertio Maji, Anno *Christiane* salutis, M. D. XLI.

N 3

Num.

(a) Ea est Confessio, quam No. XV. exhibuimus.

(\*) Legitur hæc Epistola in Volumine Epistolarum Philippi MELANCHTHONIS Editionis Londinensis, in folio. Lib. III. Ep. 2. p. 488. 489.

## Num. XVII.

Senatus Parisiensis Arrestum (a)  
de comburenda Jo. *Calvini*  
Institutione Relig. Christ. A. 1543.

**V**EU par la Cour la Requête à elle présentée par l'Inquisiteur de la Foi, par laquelle & pour les causes contenues en icelle, il requeroit, que suivant l'Arrêt donné par ladite Cour, intervenu sur l'entherinement des Lettres de Remission obtenues par Estienne Dolet, les Livres intitulés, les Gestes du Roy, Epigrammes de Dolet, Caton, Chrispian, l'Exhortation à la lecture de la Sainte Ecriture, la Fontaine de Vie, les Cinquante-deux Dimanches composés par Fabré Stapulense, les Heures de la Compagnie des Penitens, le Chevalier Chrétien, la Maniere de se confesser d'Erasmus, le Sommaire du Vieil & Nouveau Testament imprimé par ledit Dolet en François, les Oeuvres de Melancton, une Bible de Geneve, Calvinus, intitulé *Institution de la Religion Chrestienne* par Calvin, être brûlés, mis & convertis ensemble en cendres, comme contenant damnable & pernicieuse & heretique Doctrine. Le tout à l'édification du peuple & à l'augmentation de la Foi chrétienne & catholique, & aussi défenses être faites à son de trompe & cri public, à tous Libraires & Imprimeurs, d'imprimer ou faire imprimer & exposer en vente tels & semblables livres, & à toutes personnes de quelque état & qualité ou condition qu'elles soient, d'en avoir ou garder en leur possession, ainsi leur être commandé & enjoint incontinent les mettre en Justice, sur peine d'être punis comme heretiques. Et oïi sur ce le Procureur General du Roy, lequel auroit requis ce que dessus. Et tout considéré.

La

(a) Cum Dn. d' ARGENTRE in Collect. de nov. errorib. Tom. II. fol. 133. hoc nobis conservaverit documentum, illud propter rei memoriam, ut hic legeretur, efficere volumus: Est vero ejus Rubrica l. c. hæc: *Arrest de la Cour de Parlement contre les livres de Calvin, Melancthon & quelques Oeuvres d'Erasmus & autres. du 14. Fevrier 1543.*

La Cour a ordonné & ordonne les Livres ci-dessus intitulés & dénommés, être brûlés au Parvis de l'Eglise de Notre-Dame, au son de la grosse cloche de l'Eglise, & inhibitions & defences être faites à son de trompe & cri public de cette Ville de Paris & autres de ce ressort, à tous Libraires & Imprimeurs, d'imprimer ou faire imprimer & exposer en ventes tels & semblables Livres, & à toutes personnes de tel état ou condition qu'elles puissent être, d'en avoir ou garder en leur possession, ains leur commande & enjoint icelle Cour les apporter & metre en Justice, sur peine d'être punis comme heretiques & fauteurs d'iceux, & autres peines, à la discretion de ladite Cour. Fait en Parlement le 14 jour de Fevrier, l'an 1543.

M A T O N.

Num. XVIII.

PRINCIPUM Evangelicorum (a)  
Epistola ad Ducem Lotharingæ

A. 1542.

**I**llustrissime Princeps, & consanguineæ dilectæ; Etsi non ignoramus, apud exteras nationes interdum de nobis judicari durius, propterea quòd iis, qui Ecclesiasticos abusus pio studio & veris rationibus taxârunt, non adversati sumus, tamen cùm sciamus D. T. singulari prudentiâ & gravitate præditam esse, arbitramur eam de nobis quidem judicium suspendere, donec hæc controversiæ aliquando legitimâ ratione audiantur & cognoscantur, præsertim, cum manifestum sit, multos esse veteres morbos Ecclesiæ, de quibus necesse est tandem pios gubernatores populi *Christiani* deliberare. Verè enim hoc affirmare possumus, nos ex animo semper optâsse, ut piè cognitis rebus gloria Dei illustraretur, salutî hominum consuleretur & communi concordîæ, &  
Eccle-

(a) Est hæc, æque ac ea, quam No. XVI. exhibuimus Epistola scripta Aylo *Philippi* MELANCHTHONIS atque inter ejus Epistolas in Editione Londinensi in fol. legitur Lib. I. Ep. 58. pag. 61.

Ecclesiæ pax conservaretur. Nam cum professio nobis ingentia pericula, labores, sumptus adferat, non est existimandum, nos privatâ cupiditate huic negotio favere. Non enim ob alias causas abusus corrigi permisimus, nisi propter gloriam Dei. Quare cum cognitionem Ecclesiæ semper flagitaverimus, nequaquam accusari possumus tanquam sejuncti ab Ecclesia. Et omnes sapientes Principes ubique oramus, nè quid de nobis statuatur, sine cognitione, quæ decet Dei Ecclesiam. Hæc petitio cum sit æquissima, impetret à D. T. nè gravatim has nostras literas accipiat, quas de tranquillitate civitatis *Metensis* scribendas esse duximus. Cùm enim nuper eò Legatos nostros misissemus, nullius privatæ utilitatis causâ, sed tantum ut cives ad concordiam hortaremur, & viam ostenderemus piam & salutarem, intelleximus, quosdam inimicos, iis, qui doctrinam puriorem expetunt, moli-ri, ut ad sua odia adjungant D. T. & auxilio D. T. perterrefaciant aut opprimant honestos homines nobiles & plebeios, qui & sunt tranquilli & fideles in omnibus civilibus officiis præstandis, nec aliud petunt, nisi ut habeant in aliquibus Ecclesiis doctrinam puram, & usum Sacramentorum sincerum. Scimus autem D. T. naturæ bonitate & voluntate ab injusta asperitate abhor- rere, sed tamen calumniosis delationibus interdum optimi & mitissimi gubernatores incenduntur, ut non suæ moderationi, sed alienis affectibus morem gerant. Promittunt cives *Metenses*, pro quibus scribimus, se in omnibus civilibus officiis omnia libenter facturos, se nulla in re paci defuturos, tantùm suas Ecclesias rectè constitui volunt. Id si impediatur, primùm gloria Dei laditur, deinde multa animarum & civitatis pericula sequuntur.

Postquam sparsa est aliqua Euangelii lux, multos abusus jam intelligit populus. Hos si cogitur observare contra conscientiam, excutitur eis vera invocatio Dei. Nam cum perturbatio hæret in conscientia, quæ deponi non potest, fugit mens, non invocat Deum. Quid est autem tristius & detestabilius, quàm impedire veram invocationem Dei? Accidit etiam interdum, ut in tali perturbatione animorum concipiantur, vel ab erroribus oriantur falsæ opiniones, ubi defunt boni concionatores, qui publicè doc-  
ceant.



ceant. Nocent autem privatae opiniones & animabus & paci publicae. E contra verò pia & salutaris doctrina etiam pacem civitatum munit. Constat enim doctrinam de omnibus civilibus officiis, in hac ipsa luce Evangelii magis illustratam esse, quàm antea unquam, Optandum est, omnes vera invocatione & piis moribus Deum colere, tamen hi, qui doctrinam puriorem expetunt, non sunt impedituri caeremonias ceterorum qui secus sentiunt. Vicissim æquum est, non labefactari conscientias horum, qui abusus intelligunt, & vitare cupiunt. Rogamus igitur D. T. & amanter & diligenter, nè se incitari sinat contra partem civitatis, quæ Ecclesias rectè constitui cupit, nec adjuvet iracundiam eorum, qui civilem sanguinem haurire cupiunt. Nam hæc causa qualiscunque videtur, non potest nec debet promiscuis & multis civium cædibus dijudicari. Nec verò dubitamus, quin D. T. pro sua virtute digna Principe bono maximè detestetur civilem crudelitatem, & velit vicinam civitatem tranquillam esse. Sic autem retineri tranquillitas potest, si neutra pars alteram vi impediat. Hæc mutua moderatio, & maximè civilis est, & multis civitatibus in *Germania* salutaris fuit, in quibus paulatim veritate clarius illucente, & dissensio mitigata est, & sanatae sunt similitudines. In his locis si violenta consilia initio tentata essent, omnia funditus periissent. Semper enim in civium dissensionibus magis salutaria fuerunt mitia consilia, quàm violenta. Quare D. T. pro sua bonitate ac sapientiâ annitatur, ut tali moderatione consulatur salutem civitatis *Metensis*. Hæc ut scriberemus ad D. T. non privato affectu, sed honestissimis & publicis causis adducti sumus, ut honesti & innocentes homines, quorum multi propter virtutes & facultates patriæ magno præsidio atque ornamento sunt, & vero timore Dei moventur, ad quærendam de *Christo* Salvatore puram doctrinam, sint in tuto. Tales Principum benevolentia tuendi sunt. Ideo rogamus, ut has nostras literas D. T. in optimam partem accipiat, nosque nostra officia D. T. summâ cum benevolentia deferimus. Bene & feliciter valeat D. T. Datæ VII. Novemb. Anno millesimo quingentesimo quadagesimo secundo.

## Num. XIX.

CAROLI Ducis Aurelianensis  
Literæ ad Philippum Hassiæ.

&amp; Instructio Ant. Malletto data A. 1543.

**D**E FRANCISCI I. Regis in Reformationem animò fluctuante, CAROLI autem *Ducis Aurelianensis* filii ejus natu secundi, in eam propensione certa, quædam in Opere nostro §. XLIX. pag. 155. diximus:

Est ea de re, quam nova ea videri posset, ac incredibilis, documentum certissimum à Doct. VASSORIO conservatum, in ejus Epistolis & Observationibus de Concilio Tridentino pag. 15. 16. Editionis Latinæ.

Scilicet, cum de Ducatu Luxemburgico in eundem hunc Principem Galliæ Carolum conferendo, transigeretur, ipse Princeps ut Electoris Saxonici atque Landgravii Hassiæ sibi conciliaret amicitiam, missa ad eos Francofurti cum reliquis Protestantium Principibus congregatos Legatione, operam navavit.

Ad eam Legationem Secretarium suum ac Cubiculi Ministrum Antonium Malletum designabat, eundemque d. viii. Sept. A. 1543. ad eosdem Principes amandabat, datis ipsi cum Literis tum Instructione, quæ utraque Documenta ex Vassorio ut hic legerentur propter rei memorabilitatem efficere volui:

Facit hujus causæ mentionem Illustris quoque BURNETUS in Histor. Reform. Anglic. Volum. III. fol. 158. 159. editionis Anglicanæ:

Exemplum verò illius Instructionis ex ipsa sua origine descriptum est, teste Vassorio l. c. p. 14.

Verosimile videtur, inter chartas Landgravii Hassiæ fuisse repertum autographum, cum iste à Carolo V. duceretur captivus. Aut forte captus est in Germania Legatus Ducis Aurelianensis, & literæ traditæ Imperatori.

Quic-

Quicquid demum sit, exemplar tenuit Episcopus Atrebatensis ipsius hujus Instructionis:

\* \* \*

\* \*

\*

Literæ Fiduciariæ Caroli Ducis Aurelianensis ad  
Philippum Hassiæ Landgravium.

**M**igrante ad Te, Suavissime Cognate, qui has perfert, Secretario meo Antonio Malletio, illius fidei credidi, ut quædam meo nomine significaret. Fidem habebis ejusdem sermonibus atque huic æquè in iis, quæ pro me dixerit, ac mihi ipsi accedes; Me verò, ut Tibi commendatum habeas rogo, Deumque veneror, carissime Cognate, ut honestis Tuis desideriis ubique satisfaciat. Scripsi Rhemis die VIII. Septembr.

Carolus Cognatus Tuus.

Literæ inscriptæ erant: *Cognato Suavissimo Hassiæ Landgravio.*

Sigillum ceræ subrubæ erat impressum, & armis Galliæ ac Mediolani quadratim dissectum.

Literæ Summam continentes eorum, quæ à Secretario nostro & Cubiculi Ministro Antonio Malletio proponenda sunt, & significanda Ducibus Saxoniz, ut & Hassiæ Landgravio, aliisque Protestantibus Francofurti nunc congregandis.

**E**Xponat his primò desiderium, quod divina favente gratiâ ingens nobis est, ut doctrina de Christianorum Evangelio per totam Galliam prædicetur, præsertim verò ubi mox fieri initium optamus. At, cum metus maximè obstat atque obedientia filialis, ac tandem honor etiam fraternus, quæ cum Regi Christianissimo,

O 2

Do-

Domino nostro ac Parenti honoratissimo debemus, tùm Delphino fratri natu majori, ne liberè per Ducatum nostrum Aurelianensem propagetur; quippe qui imperio atque gubernationi subest dicti modo Domini ac Parentis nostri: cumque & Papa & Imperator atque item Principes ceteri hâc in re adversari poterint: aliæque causæ adhuc suppetant loco magis opportuno à nobis enarrandæ; sincerè Vos Illustrissimos & Excellentissimos Principes ac Dominos Duces Saxonie, Landgravium Hassiæ & qui alias Protestantium nomine appellari velint, ideò obtestamur, iisque indicamus nos constituisse, quodque adeò expressè ipsis sanctèque promittimus, ut commemorata doctrina proponatur in Ducatu *Luxenburgico*, cujus nobis speramus liberum à dicto Rege & quietum imperium relictum iri, quemadmodum & aliarum provinciarum, quæ ad nos belli jure sunt devolutæ. Nos verò vicissim desideramus, ut in fœdus iterum, sive propulsanda omnis injuria sit, sive vindicanda à Potestantibus, recipiamur; quem in finem etiam, ut justæ ejusmodi gravissimisque causis innixæ petitioni assurgant obnixè contendimus. Neque illud quidem eò volumus extendi, ut suppetiis nos viribusque suis aut favore contrà Principem unum alterumve adjuvent; sed in iis tantùm adsint, quæ negotium de Religione Christiana concernunt, cujus nos vehementer ac præcipuè quærimus incrementa. Etenim tantò ea facilius hac ratione poterit in ceteras nostras regiones & Regnum suprâ memoratum inferri, quo prius Rex patrens noster tam arctè nos viderit cum tantis Principibus conjunctos; quippe qui ansam dederint, ardorem eidem hoc in loco insignem ostendendi; imò si & contrà eundem hac excusatione uti licuerit, & contrà hostium impetus consilia nostra defendere. Hinc ergò illis adversum non erit, ut si primùm vera doctrina cœperit in Ducatu *Luxenburgico* prædicari; eodem tempore fœdus nostrum atque pacta invicem inita simul incipiant. Nec est, quod fortè opinentur, nos desiderium haud posse in hoc præcipuè negotio, viribus nostris satis repentè explicare. Etenim Deo annuente, ipso à nobis effectu præstitum iri confidimus; atque adeò nunc omnem nostram potestatem atque Regis parentis nostri offerimus, quæ nobis ab hoc relicta est, eum in finem,

finem, ut quomodocunque è re fore visum fuerit, eâdem uteremur, & opes ipsorum utilitatem atque libertatem promoveremus, eadem ratione, quâ auxilium ab iisdem simili in casu requirimus, & quemadmodum libertatem ipsorum æquè ut res nostras nobis commendatam habemus.

Responsionem quæ inde nobis seretur, idem à Ministris expectabit, quæque in hac causa accident, quam poterit studiofissimè ad nos curabit perferri. Datum Rhemis die VIII. Septembr. 1543.

Copia hæc collata cum authentico à me  
F. Marchantio.

Num. XX.

*Richardi FOXI Ep. Wintoniensis*  
*Epistola ad Thom. Volsejum*

de Neceffitate Reformationis Cleri  
Anglicani A. 1527.

**Q**Uam una fere omnium Nationum, quæ Christianum nomen profitebantur circa principium Seculi XVI. vox esset, Reformatione indigere Ecclesiam, in capite æque ac in membris, in Episcopis & Clero æque ac in Laicis ac populo, luculenter comprobavimus in *Introductione ad Histor. Eccles. Sec. XVI. §. XX. pag. 38. seq.* Prouti verò in superiorum Voluminum Documentis permulta ejus rei extant Monumenta, ita non potuimus non hanc *Richardi FOXI* Episcopi Wintoniensis Epistolam quoque inter eadem recensere, quam nobis conservavit Doctiss. Vir Joh. STRYPE in *Memorabil. Eccles. Reform. Anglic. in Docum. Tom. I. fol. 19. conf. Concilia Magnæ Britann. Tom. III. fol. 708. 709. ubi eadem hæc Epistola ad annum 1527. refertur.*

\* \*  
\*

O 3

Reve-

**R**everendissime Pater & Dne. mihi unicè semper observande, Saltem' Plurimam, & optatum votorum omnium successum.

Ingentem atque mirificam, Pater amplissime, ex proximis vestris ad me Literis, cepi consolationem atque voluptatem; quod ex illis intellexi D. V. Reverendissimam universi Cleri Reformationem secum instituisse; & ad eam inchoandam atque aggrendendam diem brevi futuram præfinitisse & præscripsisse. Eum namque profectò diem jam diu non minus, quàm *Symeon* ille Evangelicus expectatum Messiam, votis omnibus videre expetivi, & ex quo illas D. V. Reverendiss<sup>æ</sup>. Literas legi, Reformationem ampliorem & multo exactiorem universæ *Anglorum* Ecclesiasticæ Hierarchiæ, mihi videor tantum non sentire & palpare, quàm ego hac hominum ætate vel faciendam vel ineundam divinare potui, nedum sperare.

Conatus enim facere (quod mearum erat partium) in ditione hac meâ peculiari & exiguâ, quod V. præstantissima Dominatio instituit in utraque amplissima hujus Regni Provincia; Et hoc ferè perpetuum triennium illi uni negotio diligenter incubui; omniâque mea Studia, Labores, Vigilias, Sudores, in ea ferè una collocavi. Ubi, quod prius non putassem, deprehendi & animadverti, omnia, quæ ad antiquam Cleri, & præcipuè Monachicæ, integritatem spectant, adeo vel Licentiis & Corruptelis depravata, vel Temporum malignitate & diuturnitate abolita & corrupta, ut ætate mihi confecto, voluntatem & studium auxerint; spem verò omnem sustulerint, perfectam & absolutam unquam videndi Reformationem, in hac vel mea Diocesi privata.

Nunc autem ex optatissimis illis V. R<sup>mæ</sup>. Dn<sup>is</sup>. Literis veni in certissimam spem, summamque expectationem, brevi videndi universalem & publicam. Exploratissimum nempe habeo, multisque experimentis luculentissimè perspectum, quicquid D. V. R<sup>mæ</sup>. molietur, instituerit & susceperit, id eam omne prudentissimè & constantissimè, citra negotium aut cunctationem, confecturam & felicissimè absoluturam: Tam incomparabilis extat in ea divinarum humanarumque rerum peritia, tamque singularis apud Serenissimum nostrum Regem, Sanctissimumque D. Pa-

Papam, gratia & Autoritas. Quibus, quum V. circumspiciatissima D. hactenus ita perfuncta sit, ut summam inde Laudem, amplissimamque per universum Orbem famam, sit assecuta; ex hac profecto sua clarissima Legatione, quam compositis, & suâ unâ operâ inter Christianiss. Principes, confirmatis Fœderibus, ad Statum & Ordinem Ecclesiasticum reformandum, & componendum decrevit convertere; solidam & immortalem apud Deum & omnem posteritatem gloriam reportabit. Tanto cæteris omnibus, qui nostra memoria quovis gentium à summi Pontificis latere missi sunt, præstantiorem & celebriorem, quanto vel Pax Bello expetibilior, vel Clerus populo Sanctior, & veneratior. Nam si quamplurimis Pontificibus maximis, vel oblivione, vel silentio præteritis, bini illi olim huc Legati omnium ore ubique terrarum hodiè celebrantur, idque tantum ob nonnullas Sanctiões, quas præmaturo *Romam* reditu infirmiores reliquere, quæ ætas, aut quæ malignitas V. R<sup>mi</sup>. Nomini laudem & celebritatem vel delere possit unquam, vel obfuscare; cum universum *Angliæ Clerum* & Monachiam suæ integritati & dignitati restituerit; & Legem ad eam tuendam, & inconcussè servandam, condiderit; conditāsque moribus & consuetudine comprobari & confirmari fecerit.

Quod D<sup>ni</sup>. V. R<sup>mæ</sup>. non dubito eo multo facilius feliciusque succedet, quod Rex noster Christianissimus, cujus hortatu & auspiciis (arbitror) hanc Provinciam recepit, omnem suam auctoritatem & opem ei ad votum impertiet: Omnēsque Prælati, præsertim Episcopi, suos assensus & studia alacres, ni admodum fallor, adhibebunt.

Et ut de meipso saltem pollicear, quod animus meus ferre præstareque gestit, sic mihi videtur hæc *Reformatio Cleri* & Sacrorum omnium, oblatrantem diu populum placatura, Clerum illustratura, Regem ipsum Sereniss. & Optimates omnes Clero conciliatura; & Deo imprimis Opt. Max. plus omnibus Sacrificiis usque adeo placitura, ut quicquid reliquum sit mihi hujus vitæ curriculi, id in eam lubentissimè impenderem atque confumerem: uti D. V. Rev<sup>mæ</sup>. apertius coram declarabo ad diem in illius Literis præfinitum; si mihi vivo & sano illum videre derur.

Inte-

Interim vero, imo dum vixero, Deum benignissimum cotidie assidueque inter Sacrificium precabor, ut D. V. Rev<sup>am</sup>. diutissime servet, omniaque illius Instituta secundet, & feliciter & fausté. Ex *Marwellis* postridie Calendas *Januarii*.

V. Re<sup>mæ</sup>. Dis. devinct. Orator.

*Ri. Wynton.*

Num. XXI.

*Tho.* VOLSEII Mandatum (a)  
de extradendis M. Lutheri libris

A. 1521. d. 13. Maji.

*Commissio ad monendum omnes Personas, Ecclesiasticas & Sæculares; quod omnia Scripta & Libellos Martini Luther Heretici, penes se existen. ad manus Episcopi, vel ejus Commissarii infra tempus assignat. afferant, & iradant sub Excommunicationis & Hereticorum pœnis.*

**T**HOMAS miseratione divina Tituli Ste *Ceciliæ* Romanæ Ecclesiæ Cardinalis, *Eboracensis* Archiep. *Angliæ* Primas, & Apostolicæ Sedis Legatus, ipsiusque Regni *Angliæ* Cancellarius, necnon Sanctissimi in Christo Patris & Dni. LEONIS divina Providentia hujus Nominis Papæ Decimi, & dictæ Sedis etiam de Latere Legatus ad Illustrissimum & Potentiss. Principem & Dom. nostrum HENRICUM Dei gratia *Angl. & Franc. Hibern.* Regem Universumque ejus *Angliæ* regnum, ac omnes & singulas ipsius Regni Provincias, Civitates, Terras, & loca illi subjecta, & alia illi adjacentia.

Venerabili Fri. nostro Dno. CAROLO *Herefordens.* Episcopo, ipsiusque in Spiritualib. Vicario generali, Salutem in Dno.

Cum

(a) Et hoc ex STRYPPII *Memoriis* loc. cit. fol. 15—18. ut hic legatur, efficere volumus.



Cum jampridem præfatus Sanctissimus Dus. noster multos & varios Articulos sive Errores cujusdam *Martini Lutheri* pestiferos & perniciosos, ac *Græcorum* Hæresim & *Bobemicam* expressè continentes; olim etiam per Concilia Generalia & summorum Pontificum Constitutiones, damnatos, & per ipsum *Martinum* nuper suscitatos, habita primitus super eisdem, & eorum singulas diligenti discussione, atque matura Deliberatione, tanquam pestiferos, perniciosos & hæreticos, ac simplicium mentium seductivos, Veritatisque Catholicæ obviantes; ejusdem quoque *Martini* Libellos, scripta ac scedulas in Latino, vel quocunque alio Idiomate reperta, damnaverit, reprobaverit, atque omnino rejecerit, pròque damnatis, reprobatis & rejectis ab omnibus Christi Fidelibus haberi debere, decreverit, & declaraverit. Inhibueritque idem Sanctissimus Dus. noster, in virtute sanctæ Obedientiæ, & sub majoris Excommunicationis sententia, atque etiam hæreticorum & Fautorum eorundem, aliisque multiplicibus gravibus & formidabilibus pœnis, eo ipso, absque ulteriori declaratione, incurrend. omnibus & singulis, tam Ecclesiasticis quàm secularibus Personis, cujuscunque gradus ac conditionis aut præminentiæ forent; Ne præfatos errores, aut eorum aliquos, asserere, affirmare, defendere, aut quomodo libet favere, vel hujusmodi Libellos, Scedulas, Scripta, vel in iis contenta Capitula, legere, asserere, imprimere, publicare, defendere, vel in sermonibus suis, sive locis aliis, privatè vel occultè, quocummodo tenere, præsumant. Prout in Literis præfatis sanctiss. Dni. nostri sub plumbo cum filis sericiis rubei & glauci coloris pendentibus, more *Romane* Curiae bullatis. Dat. *Romæ*, apud Sanctum *Petrum*, Anno Incarnat. Dominicæ, Millimo, quingentesimo. Viceesimo, xlii. Kalend. *Julii*: Pontificat. sui anno octavo, plenius continetur.

NOS igitur THOMAS Cardinalis *Eboracens.* ac Legatus de Latere antedict. pro divina, & ipsius Sanctiss. Dni. nostri Reverentia, æque Officii nostri debito, hujusmodi Pelli, priusquam in hoc inclyto *Angliæ* Regno radices agat, providere, ac, ne tanquam Vepris nocua latius serpat, viam præcludere cupientes, de Consensu, Voluntate & Mandato expressis, præfati Pon-

rentiff. & Illustriff. Principis, Dni. nostri Regis, quem dictus Sanctiff. Dnus. noster, tanquam præcipuum Fidei Catholicæ Propugnatorem & Defensorem, per suum Breve, ad hujusmodi hæresim hoc inclyto suo Regno explodendum, extirpand. summo opere rogavit & hortatus est; habitoque super hæc re diligenti Tractatu, & exacta deliberatione cum Reverendiff. in Christo Patre & Dno. D. *Williamo Cantuariensi* Archiepiscopo, totius *Angliæ* Primate, & Apostolicæ Sedis Legato, ac cum nonnullis aliis venerabilibus Fratribus nostris, hujus Regni Prælati; deque eorum consilio & expresso consensu; VOBIS Auctoritate nostrâ Legatinâ, qua fungimur in hac parte, firmiter injungendo, Mandamus, quatenus omnes & singulos, Abbates, Priores, Gardianes & Præsidentes, Monasteriorum, Prioratum, & locorum Religiosorum quorumcunque, cujusvis Ordinis, tam exemptorum, quam non exemptorum, necnon Collegiarum Decanos, Præpositos, & Custodes, Parochialiumque quoque Ecclesiarum Rectores, Vicarios, & Curatos quoscunque, tam vestræ quam cujusvis peculiaris, sive exemptæ jurisdictionis intra vestram Diocesim consistentes, distinctè moneatis, & eis injungatis, seu sic moneri & injungi faciatis; quod proximo die Dominico, sive solenni post hujusmodi vestram Monitionem sive Injunctionem eis factam in Ecclesiis suis intra Missarum, sive Divinorum Officiorum solemnia, cum major inibi convenerit multitudo, publicè moneant, vel moneri faciant omnes & singulos Bibliopolas, Stationarios, sive Librorum Venditores, ac omnes alias & singulas Personas, Ecclesiasticas & Sæculares intra Præcinctum Monasteriorum, Prioratum, Collegiorum sive locorum aut Parochiarum suarum respectivè existentes, seu commorantes, cujuscunque generis, status aut conditionis existant; Ut omnia scripta, vel impressa, *viz.* Scedulas & Libellos dicti *Martini Lutheri*, vel ejus nomine composita, edita, sive divulgata in Latino, vel quovis alio Idiomate, penes se existentia ad Vos seu vestrum in hac parte Commissarium citra quintum decimum diem hujusmodi monitionem seu injunctionem ei fact. proximè & immediatè sequent. afferant & ad manus vestras vel vestri hujusmodi Commissarii, realiter tradant & liberent, seu sic afferri,

ferri, & tradi faciant. Recusantes vero, aut ultra dict. quintum decimum diem hujusmodi Scripta inferri, ut premissum est, & realiter tradere, temerè & contumaciter differentes, omnes & singulos, cujuscunque gradus, status & conditionis existunt, majoris Excommunicationis Sententiam eo ipso incurfuros, ac tanquam hæreticæ pravitatis, & hæreticorum celatores & fautores esse reputandos, habend. & judicand. hæreticorûmque pœnis percellendos, & puniendos, denuntient, & declarent.

Prædictos etiam, Abbates, Priores, Gardianos, Præfidentes, Decanos, Præpositos, Custodes, Rectores, Vicarios & Curatos supradict. ut supra moneatis, & eis injungatis, quod & ipsi omnia Scripta impressa, Libellos, seu Scedulas à dict. *Martino* composita & edita, aut sub ejus nomine divulgata, penes se existentia, pari modo citra prædict. xv. diem, ad vos, vel vestrum hujusmodi Commissarium afferant, & realiter tradant. Quod si qui ex ipsis non curaverint, aut prædict. vestras Monitiones debitè executi non fuerint & Personis infra sua Monasteria, Prioratus, Collegia, Pirochia & loca commorantibus (prout eos respectivè concernunt) modo quo præmittitur, minimè publicaverint, eos denuntietis simili modo majoris Excommunicationis Sententia innodatos, & tanquam hæreticorum fautores habendos, ac eorum pœnis afficiendos. Moneatis insuper omnes & singulos Abbates, Priores, Gardianos, &c. & eis Auctoritate nostra injungatis, quod ipsi omnes & singulas Personas, Ecclesiasticas & Sæculares, infra limites Monasteriorum, Prioratum, Collegiorum, &c. respectivè existentes sive degentes, loco tempore & modo præmissis, discretè moneatis, quod si quis hujusmodi libellos vel scedulas, scriptave, sive impressa dict. *Martini Lutheri* opera, penes aliquem cujuscunque Status aut Conditionis fuerit, occulte servari aut suppressi, ac Vobis, vel dicto vestro Commissario, citra præmissum diem quintum decimum tradi ac liberari cognoverit, quod sic servantem, tenentem, & suppressentem, mox ipso quinto decimo, sub pœnis, superius expressis, vobis vestrove hujusmodi Commissario, denuntiet, detegat, & revelet. Quod si fortassis non ante præmemoret quintum deci-

num, sed postea ad alicujus notitiam pervenerit hujusmodi scripta vel inpressa dict. *Martini* opera, à quovis celari, teneri & servari, tunc infra quindecim dies à tempore notitiæ suæ hujusmodi, sub pœnis superius expressis, id vobis detegere, & denuntiare non omittat.

Et quoniam universæ Reip. Christianæ, præsertim hujus Regni, & locorum supra memoratorum plurimum interest, præstas Literas Sanctiss. Dni. nostri Damnationem dict. *Martini Luther.* & opinionum suarum perverfarum continentes, divulgari & publicari; Idcirco vobis committimus & mandamus, quatenus ipsarum Literarum Apostolicarum transumpta per Notarium publicum, in forma autentica redacta, & sigillo nostro sigillat. quæ ad vos una cum præsentibus, transmittimus, in valvis, seu locis publicis Ecclesiæ vestræ Cathedralis, aliarumque Ecclesiarum Regularium, Collegiatarum, & Paroch. vestræ Dioc. magis insignium, firmiter affigatis; sicque affixa dimittatis, seu saltem affigi & dimitti faciatis.

De die vero receptionis præsentium, executioneque, earundem, & quid in præmissis feceritis, nos citra primum diem mensis Augusti proximè futur. debitè, distinctè & apertè certificetis. Ac omnia & singula, Scedulas, Libellos, Tractatus & Opera prædict. *Martini*, edita, scripta & inpressa, per vos recepta, vel aliter quovis modo in manibus vestris, sive penes vos existen. citra prædict. primum diem Augusti, nobis tradere, sive ad nos fideliter, & absque ulla fraude, transmittere curetis. Dat. sub sigillo nostro in Ædibus nostris prope *Westmer* XIII. die mensis *Maji*, Anno Dom. 1521.

Sequuntur aliqui Errores pestiferi *Martini Luther.* &c.

Qui quidem Errores respectivè, quàm sint pestiferi, quàm perniciosi, quàm scandalosi, quàm piarum & simplicium Mentium seductivi; quàm denique sint contra omnem charitatem, ac omnem S. R. E. matris, omnium Fidelium, & magist. Fidei Reverentiam, atque nervum Ecclesiasticæ Disciplinæ, Obedientiam scil. quæ Fons est & Origo omnium Virtutum; sine qua facile unusquisque infidelis esse convincitur; nemo sanæ mentis ignorat. Nos igitur in præmissis, &c. Num.

## Num. XXII.

HENRICI VIII. Regis Angl.

Literæ ad *Ludovicum* Palatinum  
de expellendo Luthero

A. 1521. d. 20. Maji.

**H**anc Epistolam cum E. S. CYPRIANUS V. D. secundæ parti Actorum Reformationis sub tit. *Reformations-Vbrkunden*, lingua Germanica editorum p. 130. seqq. inseruisset, sed in Germanicum idioma translatam, Doctiss. KAPPIUS ex Originali nobis communicavit in ejus *Spicilegio Ad acta Reform.* Part. II. n. XII. pag. 458. seq. unde eam depromere atque Documentis nostris inserere voluimus.

\* \* \*  
\* \*  
\*

HEINRICUS, Dei Gratia Rex Anglie & Francie: ac Dominus Hibernie: Illustrissimo Principi, Domino, Lodovico, Comiti Palatino Rheni, Duci Bavarie, &c. Sacri Rho. Imp. Archidapifero, & Principi Electori, Amico meo Charissimo, Salutem. A Luthero istic exortum incendium diabolicisque suffultum dolis, tamdiu, nec adhuc extinctum inter vos debacchari, tum vettra, tum Christiane reip. causa longe gravius indolemus, quam ullis literis comprehendere, vel humana lingua possit explicari. Nulla enim hominum seu annalium memoria ante hec tempora recolitur, strenuissimam istam patriam, quæ afflictis Christianorum rebus firmissimum tutissimumque presidium semper esse consuevit, aut herefeos seminarium scienter admisisse, aut, si quod forsan incaute obrepit, non confestim eiecisse. Quid namque Germanice nationi ignominiosius accidere potuit, quam

in ea aliquem esse obortum, qui divinas leges, sanctorum patrum statuta, & ad tot annos inveterata Decreta, ex iniqui potius animi licencia, quam ulla aut minima Christiane eruditionis syncretitate, longe aliter quam hi, quorum divinitus infusa doctrina, integerrimi mores, verissima semper & ratissima habuerint, fuerit ausus interpretari? Quod si innate superbie satisfacere cupiebat, vel tristi in aliquos odio, vel sua ipsius ambitione torquebatur: tolerabilior aliquanto fuisset, si sacris saltem pepercisset literis. Nec heresim, aut zizaniam sanctitatis pretextu inducendo superbum infectumque animum ingenti Catholice fidei discrimine centenderet explere, & Christi gregem ab ipso autore deficere doceret. Verum quum scelestissimi illius hominis, aspirante diabolo, premeditata mendacia, consuetique doli, qui, ipso religionis colore obducto, paucorum animos nonnihil obfuscabant, sic tandem toti orbi innotuerint, in lucemque, volente Deo, prodierint: ut non valde sit laborandum, quo falsas per-versasque ipsius opiniones ullis amplius rationibus confutemus. Cum etiam sue ipse culpe conscius, furore atque heresi se nunc tantummodo tueatur, per Catholicam fidem, per Christiane religionis incrementum, per illam, quam hereditario innatoque instituto vobis gerimus affectionem, per communem denique omnium salutem in Domino, rogamus & hortamur, ut contagiose huic extinguende pesti, imminentiique exitio propulsando, velitis alacres admoveere manus, atque Lutherum istum, a Christo rebellem, nisi resipiscat, una cum heretice ausis libellis funditus delere, ignique servandum credere. Sic enim splendorem vestrum, nomenque Christianum augebitis & conservabitis. Neque unius heretici astus ac fraudem, vel paucorum odium, seu superbiam tantum apud vos valere declarabitis, ut sacra divinaque omnia turbare queat, & invertere. Ad quod tam sanctum, tamque Deo acceptum opus perficiendum, favorem, patrocinium, vires, sanguinemque ipsum nostrum vobis ex animo offerimus ac pollicemur. Et feliciter valete. Ex regia nostra Grenwici. Die xx. Maji, M. D. XXI.

Num.

## Num. XXIII.

EJUSDEM Literæ ad *Fridericum*,  
ejusque fratrem *Johannem* & *Georgium* patruelem,  
Principes Saxoniae A. 1523.

Hanc Epistolam in Tomis Lutheri Germanicis mendosè editam, ex protographo membranaceo typis imprimendam dedit Vir Doctiss. *Ern. Sal. CYPRIANUS* in Epistolis Clarorum Virorum ex Bibliothecâ Gothanæ autographis Lips. 1714. 4. No. VI. pag. 9. & seq. quod nullum ferme ejus exemplum hodie inveniretur, etsi ab Emsero jam A. 1521. publicata fuerat. Conf. SECKENDORFF. Hist. Lutheran. Lib. I. §. 156.

\* \*  
\*

ILLUSTRISSIMI atque excellentissimi (a) principes, clarissimi Domini, cognatique nostri longe omnium charissimi, sinceram salutem, ac feliciū suūcessuum assiduum augmentum.

Si quid forte incideret, in quo admoneri me profuerit, pro animi vestri comperta bonitate certissimam spem concepi, admonitionis vestræ beneficiū nunquam mihi defuturum esse. Quam ego rem, quum animum erga me vestrum ex meo erga vos affectu metiens, indubie mihi persuaserim, ingratus admodum ipse mihi videar, si in ea re, quæ non ad honorem modo vestrum, sed fortunas quoque vehementer spectat, ego vicissim vos admonere negligerem.

Quid

(a) Inscriptio harum literarum erat: *Illustrissimis Dominis, Friderico Dei gratia Duci Saxoniae, Sacri Romani Imperii Principi Electori, Landgravi Thuringiae & Marchioni Misniae, & Johanni ac Georgio, eadem gratia Ducibus Saxoniae, Landgraviis Thuringiae & Marchionibus Misniae, & cognatis amicisque nostris longè omnium carissimis.*

Quid enim ad vos & tam potentes & in Christi cultum tam devotos principes aut propius spectare potest, aut debet movere vehementius, quam cohibendæ factionis istius Lutheranae studium? qua nullam unquam in terras nocentiorum malus invexit genius, aut quæ majorem perniciem sit illatura propediem, nisi boni piique omnes obtiterint, & inprimis qui plurimum & possunt & debent principes. Non quod *Lutherum* talem censeam, qui viris probis ac prudentibus possit imponere, aut ea quæ scribit, nesciam, esse tam impia, ut ea bonorum omnium aures exhorreant, sed quod sciam nunquam defuturam improborum hominum colluviem, quibus ineptissimus quisque aptissimus est magister, & ut quidque maxime nascitur absurdum, ita maximo exceptum plausu summo studio & contentione propagent. Nam quod ad ipsum pertinet *Lutherum*, olim visus est nec indoctis, nec malis hominibus ut multa parum bene, ita quædam non omnino male scribere. Verum ita statim profecit in pejus, ut illicit multi perspexerint, quicquid unquam aut plausibile aut tolerabile, non alio fecisse consilio, quam ut meliorum ostentatione viam pararet peioribus & prælito melle venenum redderet vendibilius. Quam rem successione perpetua nocentiorum semper dogmatum adeo testatam reddidit, ut hodie neminem esse usquam putem, cui scintilla ulla maneat aut in capite cerebri aut pietatis in pectore, qui non eum totum cum suis insaniis ex animo prorsus ejecerit. Etenim initio cepit utcumque disputare, deinde irasci, paulo post incendi, postremo furere, jam in eo demum libro, quo debacchatur in me, furias ipsas furore ac vesania superare. Quo in libro si quid scripsisset usquam quod rem videretur attingere, si quid omnino mentis miscuisset amentia, si quid non absurdum prorsus effluxisset ei, quale vel casu solet mente motis excidere, quanquam non admodum decorum putem, ita me comparare, ut cum homine tali publice componar ac disputem; tamen cum rex & propheta David non censuit indecorum ante arcam fœderis nudum saltare cum quolibet, ipse certe non eram quenquam habiturus indignum, quocum in gratiam religionis pro fidei veritate dissererem. Nunc vero, quum nihil ad rem respondeat, sed rationum loco proferat mera deliria,



ria, alios cum illo congregari nec inhortabor nec prohibebo, ipse certe non committam, ut cum insaniente insaniam. Nam quisquis & æquus lector & prudens libellum meum cum illius libro perlegat, is profecto facile iudicabit jam nunc *Lutheri* neniis satis superque responsum esse. Quod si quis illi tam inique faveat, ut mea verba non sustineat inspicere, aut tam insigniter instupescat, ut collatis utrinque locis non sentiat, rem adhuc responso non egere, huic nulla unquam responsione satisfecero, nam, qui queam illis, qui nihil aut velint legere aut possint intelligere præter *Lutheri* scurrilia jurgia? qui quum interim rem ad istum tractet modum, magna me affecit voluptate. Siquidem initio certus eram, rem quidem quam tuendam susceperam suapte natum esse inexpugnabilem, adversus quam nec inferorum portæ possint prævalere, sed imbecillitatis meæ conscius, de meis tamen armis dubitabam. At nunc effecit hostis, ut orbi toti inclarescat alterum, nempe aut ipsum esse prorsus imbecillum, aut meas rationes admodum valuisse, quas contra nihil invenire potuerit præter insulsa scommata & prorsus insana convitia. Quibus si me commoveri putat, egregie profecto fallitur. Etenim quantumvis ille me vocet insanum, vocat opinor plus millies, nunquam tamen tam insanus ero, ut ægre feram quod insanus vocer ab insano: itaque aut mea me fallit opinio, aut itius in me ac regium nomen contumeliosa spurcitia, vos haud paulo magis quam me viri clarissimi commovet. Solet enim generosos animos nobilium reverentia quædam inter se colligare, qua vel in hoste, quum oderint ac persequantur hominem, personam tamen honorent; ac reverentur officium: nec generosus fere quisquam invenitur usquam tam incivis ac barbarus, qui vel inimicitiiis ullis adduci possit, ut scurrilem in modum linguæ petulantia conspergat nobilem: tantum abest ut quisquam ea nobilitate ac generosa virtutis indole, qua mihi persuasi quemlibet esse vestrum, æquo animo ferat, & principis & amici nomen vilissimis nebulonibus haberi ludibrio. Quod meum de vobis iudicium vel is affectus confirmat imprimis, quem in memet ipse sentio. Nam quum ne tantulum quidem me tetigerint omnia, quæ deblateravit in me, tamen perquam indigne tuli blasphemias illas, quibus Augustum

Q

Cæsa-

Cæsarem & cæteros Germaniæ principes virulentissima lingua perfudit. Quos omnes in ejus ipsius libelli frontispicio, quem in meum nomen evomuit, probro contumeliosissimo proscindit. *Wormatiam*, inquit, ingressus sum, etiam cum scirem mihi violatam esse a Cæsare fidem publicam, nam didicerunt principes Germaniæ, olim de fide laudatissimæ gentis, nunc in obsequium idoli Romani, nihil magis quam fidem contemnere, in perpetuam nationis ignominiam. Hæc tam virulenta in Cæsarem ac Principes Germanos convitia, quam falso ac flagitiose mentiatur os illud impudens ac mendaciorum fons perennis, vel illud indicat, quod hodie nisi mentiretur qui posset ista mentiri, non esset. Quis enim dubitat quam facile potuisset meritum reportare supplicium, si Cæsar id voluisset ac proceres? sed quis illud, non dico Cæsar aut procerum quisquam, sed vel honesto loco natus Christianus ullus in animum potuisset inducere, ut fidem violaret publicam? ut illum, quanquam publicæ fidei publicum hostem, per perfidiam tolleretur, ut odio (quod ajunt) nocentis, perderet innocentiam? Istud, quum non Cæsar promissi observantissimus, non procerum aliquis, quibus nihil antiquius honore ducitur, non honesto loco natus Christianus quisquam, ut qui nihil non censeat posthabendum fidei, potuisset unquam cogitare, quis usquam vivit vere Germanusque Germanus, qui ferre possit nebulonem fraterculum, quæ perpetuam infamiam inurerent nationi Germanicæ, ea tam impudenter quam mendacissime non cuipiam sui simili germano, sed proceribus omnibus Germaniæ, atque ipsi quoque principum Germanorum principi per convicium exprobrare Cæsari? Demiror talia si Germani ferant in isto. Nos profecto quanto magis indignamur, in tales ac tantos principes tantum licere fraterculo, tanto minus ejus mendaciis movemur: quæ partim latine, quæ legimus, partim germanice, quod audio, furiosus eructat in me. Nam si quid maledictis illis immiscuit, de cujus veritate poterat, quisquis rem non nosset, aliquid fortasse dubitare, nunc in animum succurret lectoribus, nihil illius maledicentiæ credendum, cui perpetuum institutum esse videat, de Principibus prorsus omnibus, atque ipso etiam Cæsare mentiendi. Neque enim istud Lutheri novum est,

est, omnia comminisci ac fingere, quibus in odium principum scelerate concitet atque extimulet populum. In quod negotium promovendum sceleratorum hominum catervam jam dudum contraxit atque adjunxit sibi. Itaque nulla unquam factio fuit seditiosa, pestilens, nefaria, quæ sic religionem omnem tollere, leges omnes evertere, mores omnes bonos corrumpere, res publicas omnes evertere, machinata sit, ut nunc ista conjuratio *Lutberana*, quæ & sacra omnia profanat, & profana contaminat, quæ ita Christum prædicat, ut ejus sacramenta conculcet, ita Dei buccinat gratiam, ut arbitrii libertatem destruat: ita fidem extollit, ut operibus bonis detrahat, & invehat peccandi licentiam: ita misericordiam sublevat, ut justitiam deprimat, & malorum omnium causam inevitabilem, non in Deum aliquem malum, quod Manichæi saltem commenti sunt, sed in unicum illum vere bonum rejiciat. Quæ quum ad hunc modum impie divina tractarit, velut e cælo dejecta serpens virus effundit in terras, in ecclesia commovet dissensionem, leges omnes abrogat, magistratus omnes enervat, laicos in sacerdotes concitat, utrosque adversus pontificem, populos adversus principes, nec aliud plane molitur, quam ut, (quod omen avertant superi) Germaniæ primum populus, tanquam pro libertate bellum indicat proceribus, deinde ut Christiani contra Christianos spectantibus & iridentibus Christi hostibus pro Christi fide ac religione depugnent. Quod si quis forte non credat ab uno homine nihil tantum unquam periculi nasci posse, huic in mentem velim subeat turcica illas rabies, quæ quum nunc tot per terras & maria se diffundens maximam & pulcerrimam totius orbis partem occupavit, a duobus olim nebulonibus sumpsit initium, ut interim taceam factionem Bohemicam, quæ & ipsa, quis nescit, e quam exiguo vermiculo, in quam immanem Draconem, haud absque magno Germaniæ malo, quam propere adolevit, ita proclive est, malam segetem nullo demetente crescere. Nec ullus unquam socio caruit ad nocendum, neque tam imbecillus est quisquam, quin securo possit ac tanquam lusurum spectanti lethale vulnus infligere. Quæ res, quo minus contingat, in præsentē negotio principibus omnibus adnitendum est, adnitenetur autem, si rem

pro levi non habeant, nec existiment duntaxat esse scholasticam: sed quum & Dei res agatur & hominum, dignam intelligant, cui Christiani principes admoveant manus: quod ut nullius non incumbit officio, ita potissimum incumbit, cognati charissimi, vestro, ut qui & proximi estis periculo, & facillime (ut ferunt) potestis obruere, si nascenti malo propere eatur obviam, priusquam & improbi per malitiam & simplices per errorem in eum numerum ac robur coaluerint, ut facile cohiberi non possint. Cui ego rei prospecturos vos pro vestra prudentia & in Christi fidem observantia non dubito. Nam cum nulla possit hæresis exoriri, quam vos fideles in Deum principes non vehementer aversemini, *Lutherianam* tamen, fieri non potest, ut non præcipuo quodam odio prosequamini. Nam licet homo vaniloquus non uno loco scribat, se in hoc electum a Deo, ut hanc doctrinam, quam ille solam vocat evangelicam, ad istum, quo cœpit, modum spargeret ac prædicaret in mundo, vestra tamen prudentia facile deprehendit, nec illum afferre quicquam, cur evangelica verba credatur melius intellexisse, quam veteres ecclesiæ sanctæ sanctos doctores omnes, quorum iste interpretationes omnes abigit atque contemnit præ suis, & multa non ignoratis per manus ab Apostolis olim tradita ubilibet hætenus observata perpetuo, quorum iste nihil blasphemus non exhibeat. Ad hæc animadvertitis, spiritus hominis arrogans mendax ac maledicus quam longe absit a Spiritu Dei Sancto, qui solet electis suis inspirare veritatem, lenitatem, modestiam, & cum sui contemptu charitatem ac reverentiam omnium. Postremo doctrinam ejus videtis prætextu prædicationis evangelicæ meram esse *Wyclifficam*, a qua vos, Cognati charissimi, non dubito, toto pectore prorsus abhorre, ut quam Germani procures, atque inprimis, ut audio, progenitores vestri vehementer elaborarint extinguere, sed quoniam serius aliquanto cœperant, prorsus exterminare non poterant: hætenus tamen profecerunt, ut eam, velut perniciosam belluam, intra quosdam Bohemiæ terminos, velut in speluncam clauderent, atque cohiberent. Quæ quum ita sint, dubitare profecto non possum, sedulo provisuros vos, ne, quam vestri majores belluam occluserunt, ea vestra incuria sic reperiat exitum,

tum, ut per Saxoniam prorepens totam pervadat Germaniam; & afflatu noxio inferum crucians ignem, illud spargat incendium, quod Germani toties voluerunt sanguine suo restinguere. Qua in re quanquam pro vestra bonitate vos tam propensos esse non ambigo, ut neque monitore vobis neque hortatore sit opus; Ego tamen pro meo in vos affectu me continere non potui, quin ad voluntatis vestræ pronitatem & admonitiones meas & hortationes adjungerem. Etenim quum nullum principem tam alienum putem, quin ei mihi videar id officii debere, ut qua in re possim, ejus honori consulam, vobis viri dignissimi ut id impensius exhibeam, cognati quædam sanguinis inter nos necessitudo constringit, quandoquidem intelligo Serenissimos majores e stirpe clarissima Regum Angliæ progenitorum meorum esse prognatos. Quæ communio stirpis & societas sanguinis sic animum meum afficit erga vos, ut nihil aut commodi prorsus aut incommodi vobis possit accidere, quod ego mihi vobiscum non existimem esse commune. Quam rem quo magis ac magis vos & admonere cogor & hortari, imo per omnia vos obsecrare sacra, ut quam maxime potestis mature detis operam, ut execrabilis ista *Lutheri* secta coercetur, absque cæde cujusquam si fieri potest aut sanguine, sin, id quo minus possit, pervicax obsistat audacia, quoquo modo coercetur tamen, neque permittatis, ut leges, magistratus, principes, respublicæ, divina denique atque humana omnia sic assuescant paulatim vilescere, conculcari, proterî, ut invalescentibus improbis, mussitantibus bonis, eo tandem res perveniat, ut alteri perversæ malitiæ, alteri præposteræ patientiæ Deum aliquando vindicem atque ultorem habeant, cui periculo si vestra occurrat industria, pacatæ patriæ, discussi schismatis, restitutæ concordiæ, religionis cultæ ac perpurgatæ, & apud homines eximiam laudem & apud superos immortalem gloriam consequemini. Valete Viri Clarissimi.

Literas has obsignaturo mihi venit in memoriam, *Lutherum* in suis adversus me neius excusare se, quo minus ad reliqua respondeat impediri transferendo Biblio. Visum est igitur hortari vos, ut omnium rerum maxime provideatis, ne id permittatur facere.

Q 3

Nam

Nam ut bonum esse non negem, in quavis lingua legi Scripturam Sacram, ita certe periculosum est, ex ejus versione legi, cujus mala fides fidem facit omnibus, id illi studium esse, ut bene scripta male vertendo pervertat, ut populus ea se legere putet in Scriptura Sacra, quæ vir execrabilis ab execrandis hausit hæreticis. Iterum valete Viri Serenissimi atque animo meo longe charissimi. Ex regia nostra Grenwici die xx. Januarii Anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo tertio.

*Vester bonus consanguineus & amicus*

HENRY REX.

Num. XXIV.

CLEMENTIS VII. Pont. Rom.

Bullæ Leonis X. de *Titulo*

*Defensoris fidei*, confirmatio. (a)

A. 1523.

CLEMENS Episcopus, servus servorum Dei, charissimo in Christo filio nostro Henrico, Angliæ regi illustri, fidei defensori, salutem, & apostolicam benedictionem. Decet nos dono Dei altissimi in ea positos specula, unde omnium ac præsertim eorum, qui principatus & imperia a Deo optimo maxime obtinuerunt, longe & late merita prospicere possumus, ita bene merentibus habere promptam gratiam, ut siue nostra judicatio quid & quantum unicuique tribuendum sit, & in judicando sumus, & in remunerando liberales, siue prædecessorum nostrorum Romanorum pontificum id fuit arbitrium, quoque libentissimo animo comprobemus.

Cum igitur, tu, fili noster charissime, Henrice, non uno & altero præclare facto, sed perpetuo instituto vitæ tuæ regis maxi-

(a) Legitur hæc Bulla ad Henricum VIII. directâ in Concillis Magnæ Britanniæ Vol. III. ad Ann. 1523. fol. 702. 703.

ximi virtutem ita undique perfectam & absolutam præstiteris, ut & arma, quibus plurimum vales, & doctrinam ac sapientiam, ex qua summam laudem es adeptus, ad Deum & Dei religionem defendendam semper contuleris, fideique sanctæ etiam libro adversus *Lutheri* hæresim mira eruditione & eloquentia edito extiteris defensor, ac pene patronus; felicitis recordationis *Leo*, dominus prædecessor & frater patruelis noster, de consilio fratrum suorum (de quorum numero tunc eramus) sententia, te ad cætera tua nomina regalia atque ampla, *Fidei defensorem* voluit appellari, atque hoc eximio titulo, non tam laude hominum, quam ex cælesti commendatione deprompto, serenitatem tuam insignivit, quod nos ab illo factum justissime ac sapientissime agnoscimus.

Cum enim tuam & in regendis populis tibi creditis justitiam, & in amplissima potestate pari clementia temperanda moderationem, & christianæ religionis integram, puram, inviolatamque observantiam, in Deum quoque ipsum, & omnia quæ Dei sunt, admirabilem quandam pietatem respicimus; cum intelligimus & cernimus quanto in bello consilio, & virtute polleas in pace, ut omnia ad subditorum salutem dirigenda putes, quemadmodum tu unus propemodum regum omnium, inaudita quadam magnitudine ingenii, duo diversa studia in unum conjuncta habeas, & quod in doctrina & sapientia positum, quietem & suavitatem habet contemplationis, & quod in tumultu actionibusque civilibus agitatum curam suscipit rationis; in utroque vero usque adeo excellas, ut possis cum iis, qui in singulis elaborabunt, maximis & prudentissimis principibus comparari. Hæc, inquam, de te cum cogitamus & agnoscimus, omnem humanam laudem tua incredibili virtute inferiorem statuamus necesse est. Atque hæc tanto in te præstantiora admirabilioraque sunt, quod nulla unquam querela violata, nulla commutatione voluntatis fuerunt interrupta, neque vero aut privatæ cupiditatis causa simulata aut populari gloriæ data, sed vera & incorrupta virtus; nec præmium aliud requisivit quam semetipsam, & theatrum unicum suæ gloriæ voluit esse Deum. Itaque in divinis ferme versata rebus, incredibilem quodammodo & communi naturæ repugnantem celebritatem assecuta

cuta est; nam belli labores & pericula ob eas causas suscipiuntur, ut aut ultio injuriæ ab hostibus repetatur, aut plus habendi cupiditas expleatur; tu nulla privatim læsus injuria, nullius rei alienæ appetens, ubi primum sensisti sanctam sedem apostolicam, & ecclesiasticam libertatem vocari in discrimen, tanquam pius filius matris tuam implorantis opem voce excitatus, bellum difficile atque arduum suscepisti, tuamque præstantissimam virtutem suis affectibus placatam, & liberam alienis, acrem & animosam præbuiisti: deinde vero cum reconciliatis animis eorum, qui sedi apostolicæ vim afferebant, expediret christianæ reipublicæ arma ubique poni, tu quanquam victor & in hostium agro, pluribus eorum jam urbibus expugnatis, castra habens, in obtemperando tamen publicæ utilitati voluisti esse princeps. Neque arma solum (id quod alii quoque egerunt) sed victoriam ipsam dimisisti, longe majorem & diviniorum victoriam nactus; vicisti enim tuum animum, qui cæterorum omnium potuisset esse victor.

Ita cum cæteri principes humanis quibusdam gradibus ad nobilitatem famæ ascendant, tu ad singularem & inusitatam laudem cælestibus operibus pervenisti. Secutum est tempus non minus damnosum christianæ fidei quam turpe; quo (turbante Germaniam impiis & pravis opinionibus *Luthero*) non mediocris in animabus fidelium labe facta est; quo tempore tu cum armorum movendorum pro fidei tutela occasionem non haberes, etiam præstantiora, & ad simile opus accommodatiora tui ingenii & doctrinæ arma vibraſti, libroque in *fidei christianæ sacramentorum defensionem* scripto ac divulgato, impiis hæreticorum conatibus obviam ivisti. Qui quidem liber, sancto distante Spiritu, eis luminibus ingenii scientiæque refertus est, ut facile appareat, optimam naturam, quocunque se verterit, ad omnia aptam esse, optimam vero voluntatem, etiam Dei ope & munere in cunctis felicem esse & fortunatam. Propter quæ omnia titulum illum & cognomen „*Fidei defensoris*“, Serenitati tuæ per supradictum prædecessorem nostrum justissimis & plurimis rationibus delatum, nos quoque in apostolicæ potestatis plenitudine beati Petri, & illius veri successores, ex certa scientia & propria voluntate nostra approbamus, confirmamus, tibi que perpetuum & proprium



prium deputamus; Deum optimum maximum servatorem iustorum regum supplicibus votis deprecantes, ut tantum & fidei suæ sanctæ tam beneficum Regem cum diuturna salute & vita in ipsius consiliis & factis omnibus secundans, ad extremum immortali tibi gloria parata largiatur, ut cum cæteris tuis titulis præstantibus & magnis, pii victoris, semper felicitis, hoc præcipuum & maximum „*Fidei defensoris*„ decus ac nomen te in cælum usque & ad perennem illam beatitudinem comitetur. Dat. Romæ apud sanctum Petrum. anno Incarnationis dominicæ millesimo quingentesimo vicesimo tertio, tertio non. Martii, pontificatus nostri anno primo.

Num. XXV.

Thomæ BILNEYI

Epistola ad

*Cuthbertum Tonstallum*

ex carcere scripta 1528.

**T**HOMAM BILNEYUM spectatæ virtutis ac pietatis virum in ipso Opere §. LX. p. 193. 194. descripsimus, atque, quomodo, cum primum carnis imbecillitate ad retractandum fuisset inductus, deinceps tanto majori cum parrhesia veritatem & impavide & constanter ad extremum usque, cui addicebatur, rogum fuerit professus, exposuimus:

Ejus igitur cum Epistolas quasdam ex carcere priori scriptas nobis conservaverit FOXUS in Act. & Monum. Hist. Eccles. Anglicæ editis Vol. II. fol. 217. & seqq. cumque inter eas una Latino idiomate scripta ibi legatur, eam, quippe quæ totam conversionis ejus historiam nobis exhibet, in rei memoriam hic legi volumus: Ea verò ita se habet.

\* \*  
\*

R

Rt:

*Reverendo in Christo Patri D. Chutberto Tonstallo, Londini Episcopo, T. Bilneus Salutem in Christo, cum omni subjectione tanto Præsuli debitam.*

**H**Oc nomine, Pater in Christo observande, longe beatior me puto, quod ad tuæ Paternitatis examinationem vocari me contigit. Ea enim eruditione es, ea vitæ integritate (quod omnes fatentur) ut ipsemet non possis (alioqui divinarum in te dotium æstimator non admodum magnificus) quoties tibi succurrat, quanta tibi gratis fecerit Deus, in illius laudes non erumpere, ac tecum in corde tacitus exclamare, fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen ejus. In talem nunc me judicem incidisse gratulor, ac Deo, qui moderatur omnia, gratiam provirili habeo. Et quamquam (testis est mihi Deus) nullius in omnibus meis concionibus erroris mihi conscius sum, nedum hæreseos aut factionis (quod calumniantur quidam, quæstus sui, quam animarum lucri avidiores) tamen supra modum lætor, divina (haud dubie) benignitate provisum esse, ut ob veritatis testimonium ad Tonstalli tribunal sisterer: qui, si quis alius, optime novit, nunquam defuturos Iannes ac Iambres, qui veritati resistant: nunquam defuturos Elimates, qui conentur subvertere vias domini rectas; denique nunquam defuturos Demetrios, Pythionissas, Balaamos, Nicolaitas, Cainos, Ismaeles; qui omnes, cum, quæ sua sunt, non quæ Jesu Christi, avidissime sectentur & quærant, quæ fieri potest, ut Christum sincere ac simpliciter annunciatum perferant? Nam si populus semel in Christum profectus solide ac pure confidere occæperit, ruent mox in vere fidelium pectoribus, quæcunque hætenus pro Christo amplexi sunt. Tunc intelligent non hic aut illic Christum esse, sed Regnum Dei in semetipsis esse. Tunc intelligent Patrem neque in montibus Samariæ, neque Hierosolymis adorandum esse, sed in omni loco, in spiritu & veritate. Quod si fit, ætæ de lucris suis putabunt bestiarum agri, quorum interest impleri illud Ezechielis, 34. Dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset pastor & factæ sunt in devorationem omnium bestiarum agri, & dispersæ sunt.

sunt. Erraverunt greges mei in cunctis montibus, & in universo colle excelsio, & super omnem faciem terræ dispersi sunt greges mei, & non erat qui requireret: non erat, inquam, qui requireret. Imo, si quis requirere velit, ac in caulas Christi, unitatem dico fidei, errabundos reducere, mox insurgunt nomine Pastores, sed revera lupi, qui non aliud de grege, quam lac, lanam, pellem, quærunt; animas cum suas, tum gregis permittentes diabolo. Insurgunt inquam, ac Demetrii instar exclamant: Hic hæreticus ubique suadet avertitque multam turbam, dicens, quod non sunt dii qui manibus fiunt.

Hi sunt, hi (pater colende) sunt, qui, sub prætextu persequendi hæreticos, ventris sui negotium agunt, inimici crucis Christi. Qui quidvis potius ferre possunt, quam puram Christi pro peccatis nostris crucifixi annunciationem. Hi sunt, quibus Christum æternam minatur damnationem, cum ait, Væ vobis Scribæ & Pharisei, Hypocritæ, qui clauditis regnum cælorum ante homines: vos enim non intratis, nec introeuntes finitis intrare. Hi sunt, qui, cum ipsi aliunde ascenderunt, alios intrare non sinunt. Quod patet, quia si quis per me, inquit Christus, introierit, salvabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inveniet: & hi non inveniunt pascua (nunquam enim docent) & alios post se trahunt, ut non per Christum, qui solus est ostium per quod ad patrem pervenitur, sed aliunde per opuscula, quæ ovibus, tacito nonnunquam Christo, suadent, proponunt, & injungunt, ad suum potius quæstum, quam animarum salutem spectantes; hoc deteriores, quam illi, qui super Christum fundamentum ædificant lignum, fœnum, stipulam. Isti fatentur se Christum scire, sed factis negant. Denique hi sunt medici illi, in quos mulier illa, annis duodecim sanguinis profluvio vexata, omnia sua consumpserat, nec adjumenti quicquam senserat, sed deterius se habebat, donec vix tandem ad Christum venerat: quæ simulatque simbriam vestimenti ejus in fide tetigerat, sic sanabatur, ut statim in corpore id ipsum sentiret. O mutationem dexteræ excelsi? quam & ego miser peccator non semel sensi: qui tamen antea quam ad Christum venire potui, sic omnia mea insumpseram in ignaros medicos, indoctos confessionum

auditores, ut parum mihi virium (alioqui natura imbecilli) reliquum fuerit, parum pecuniæ, ingenii item parum. Indicebant enim mihi jejunia, vigiliæ, indulgentiarum ac missarum emptiones, in quibus omnibus (ut nunc intelligo) sua potius quærebant, quam salutem animæ meæ languentis.

Sed tandem de Jesu audiebam, nimirum tum, cum Novum Testamentum primum ab Erasmo ederetur. Quod cum ab eo Latinius redditum accepi, Latinitate potius quam Verbo Dei (quod tunc quidnam esset prorsus nesciebam) allectus, emebam, providentia (sine dubio) Divina, ut nunc interpretor. Incidi prima (ut memini) lectione in hanc (o mihi suavissimam) 1 ad Tim. 1. *Certus sermo, & dignus, quem modis omnibus amplectamur; quod Christus Jesus venit in mundum ut peccatores salvos faceret, quorum primus sum ego.* Hæc una sententia, Deo intus in corde meo (quod tunc fieri ignorabam) docente, sic exhilaravit pectus meum, prius peccatorum conscientia faucium ac pene desperandum, ut mox visus sim mihi, nescio quantam intus tranquillitatem sentire, adeo quod exultaverunt ossa humiliata. Postea Scriptura cœpit mihi dulcior esse melle ac favo: in qua paulatim didici omnes meos conatus, omnia jejunia, omnes vigiliæ, omnes missarum indulgentiarumque redemptiones quæ sine fiducia in Jesum (qui solus saluum facit populum suum a peccatis suis) fierent; didici, inquam, hæc omnia nihil aliud fuisse, quam (quod ait Augustinus) celerem cursum extra viam, quam perizomata illa ficulnea, quibus Adam & Eva verenda olim sua frustra tegere conati sunt: Nunquam prius tranquillati quam promissioni Dei, de Serpentis capite, per mulieris semen Christum conterendo, credidissent: Nec ego prius a peccatorum aculeis ac moribus sanari potui, quam a Deo doctus essem illam lectionem, de qua loquitur Christus, Job. 3. Sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam.

Hanc tandem sublimem lectionem, quam nullus docere potest nisi Deus, qui hanc Petro revelavit, ubi pro modulo gratiæ Dei mihi datæ gustare cœpi, rogavi Dominum, ut augeter mihi fidem,

ac

ac tandem nihil magis optavi, quam ut, sic reddita mihi lætitia salutaris sui, spiritu me suo utcunque confirmaret, ut virtute nonnulla donatus ex alto, docerem iniquos vias ejus, quæ sunt misericordia & veritas, ut impii ad ipsum, per me olim impium, converterentur. Quod dum pro virili conor apud R. D. Cardinalem, ac tuam Paternitatem, blasphematur in me (hæc est unica mihi in his tribulationibus fiducia) Christus, quem pro virili doceo, factum nobis a Deo Patre sapientiam, justitiam, sanctificationem, redemptionem denique & satisfactionem. Qui factus est pro nobis peccatum, id est, hostia pro peccato, ut nos efficeremur justitia Dei per illum. 2 *Cor.* 5. Qui factus est pro nobis maledictio, ut nos a maledictione legis redimeret. Et qui non venit ad vocandum Justos, sed peccatores ad pœnitentiam: justos inquam qui se sanos putant & falso putant: (omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei, qua gratis remittit credentibus peccata per redemptionem quæ est in Christo Jesu: *Rom.* 3.) quia omne genus humanum sauciatur gravissime fuerat in eo, qui inter Hierusalem & Hierico incidit, in latrones. Ideo pro virili doceo, ut omnes primum peccata sua agnoscant ac damnent, deinde esuriant ac sitiant justitiam illam, de qua Paulus loquitur, *Rom.* 3. Justitia Dei per fidem Jesu Christi in omnes & super omnes qui credunt in eum. Non est enim distinctio; omnes enim peccaverunt & egent gloria Dei; justificantur autem gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu. Quam qui esuriunt ac sitiunt, haud dubie sic aliquando saturabuntur, quod neque esurient neque sitient in æternum.

Sed quoniam hanc esuriem ac sitim extinguere solet humanæ justitiæ saturitas, quam parat potissimum opusculorum nostrorum electiorum fiducia, qualia sunt, peregrinationes, cereorum oblationes, electa a nobis jejunia, & interdum superstitiosa, denique qualescunque (ut vocant) voluntariæ devotiones, contra quæ loquitur Scriptura Dei, *Deut.* 4: 12. Non facies quod tibi rectum videtur, sed quod ego præcipio tibi, hoc tantum facito, nec addens nec minuens: ideo inquam, hujusmodi opusculorum mentionem nonnunquam facio; non ea (Deum testor) unquam damnans, sed eorum abusum reprehendens, legitimumque usum

penitus manifestum faciens, hortans, ne sic his adhæreant, ut his saturati (quod plerique faciunt) Christum fastidiant. In quo foeliciter valeat Paternitas tua. Et hæc omnium summa. Si indixeris mihi, ut singula dilatem, non recusabo, modo tempus mihi concesseris. Nam statim hoc facere non est harum, quoad corpus, virium; paratus semper, sicubi lapsus fuero, meliora doceri.

*Totus tuus.*

*T. Bilneus.*

Num. XXVI.

Decretum (a) de hæreticis & hæreticorum  
libris, in Concilio Provinciali A. 1529.

**N**ostræ sollicitudinis præcipua cura esse debet, statim ut pululare aliquid cognoscimus, quod fidei christianæ puritatem vel ecclesiæ Christi concordiam, pacem, & tranquillitatem offendit, illud penitus rescindere, agrum dominicum a noxiis, zizaniis, & vepribus omni diligentia expurgare. Sane dudum in nostra provincia, quod dolenter referimus, quidam hæresiarchæ damnabiliter excæcati, alios secum in infidelitatis interitum trahere satagentes, libellos nonnullos Latino & vulgari sermone conscriptos edere, spargere, & publicare curaverunt, contraria fidei catholicæ & sanctæ matris ecclesiæ doctrinæ dogmata continentes.

Cujus generis est liber ille, qui Parabola Mammonæ iniquitatis inscribitur.

Item alius liber, qui Obedientia christiani hominis vocatur.

Item translatio Novi Testamenti in lingua Anglicana a Wilhelmo Hitchyns, alias Tindall, corrupta.

Item alius liber, qui Revelatio Antichristi intitulatur.

Item alius liber, qui Dialogus inter patrem & filium vocatur.

Item

(a) vid. *Concil. Magn. Brit.* Vol. III. fol. 719. 720.

Item alius infamis liber, qui De sepultura missæ rhythmico sermone vernaculo compositus est.

Item alius, qui Introductio in epistolam Pauli ad Romanos inscribitur.

Item alius, qui Practica prælatorum; & alius, qui vocatur A. B. C. to the prelacy; & alius, qui vocatur Defensorium pacis; & alius vocatus Dialogus inter generosum & rusticum.

Item alius, in vituperium divi Thomæ, quondam archiepiscopi Cantuariensis.

Item alius, qui De abroganda missa privata Martini Lutheri inscribitur.

Alius, qui Enarrationes Martini Lutheri in epistolas Petri nominatur.

Alius, qui Lutherus in epistolas Pauli & Judæ vocatur.

Alius De votis monasticis Martini Lutheri.

Item Lutheri commentarius in epistolam Pauli ad Galatas.

Item Annotationes Johannis Oecolampadii de genuina verborum Domini „hoc est corpus meum„ expositione.

Item Commentarius Johannis Oecolampadii in postremos tres prophetas, nempe Aggeum, Zachariam, & Malachiam.

Item Johannis Oecolampadii liber in epistolam Johannis catholicam.

Demegoriarum farrago annotationum in Genesim, ex ore Hil-drici Zwinglii.

Commentarius Pomerani in quatuor capita epistolæ ad Corinthios.

Annotationes Pomerani in Deuteronomium & Samuelem.

Item Pomeranus in Psalmos.

Francisci Lamberti Avenionensis in divi Lucæ evangelium commentarii.

Francisci Lamberti commentarii in Joëlem prophetam.

Farrago omnium fere rerum theologicarum, Francisco Lamberto auctore.

Francisci Lamberti in Sophoniam, Aggeum, & Zachariam.

Franciscus Lambertus in Amos, Abdiam, & Jonam prophetas.

Nova

Nova scholia Philippi Melanchthonis in Proverbia Salomonis.

Commentarii Philippi Melanchthonis in epistolas sancti Pauli ad Colossenses.

Annotationes Philippi Melanchthonis in epistolas Pauli ad Romanos & unam ad Colossenses.

Translatio sententiarum Salomonis ad Hebreum a Philippo Melanchthone.

Lambertus in Oseam.

Annotationes Christophori Hegendorphini in sancti Marci evangelium.

Job cum commentariis Johannis Brentii.

Ecclesiastes Salomonis cum commentario Johannis Brentii.

Item Johannis Brentii exegetis in divi Johannis evangelium.

Andree Althameri Brentii Annotationes in epistolam Jacobi.

Commentarius Lutheri in Sophoniam.

Commendaticia brevis Lutheri ad Othonem Brunfelsium de vita, candore, doctrina, & martyrio Johannis Hussi.

Responsio Johannis Tindall ad dialogum Thomae Mori militis, in sermone Anglicano.

Item alius liber, qui intitulatur „The disputation of purgatory“, editus per Johannem Frizthe.

Felinus super psalterium.

Brentius super Ecclesiasticum.

Brentius in Johannem.

Hegendorphinus in Marcum.

Pandecta Othonis.

Catalogus virorum illustrium.

Lambertus in Lucam.

Bucerus super quatuor evangelia.

Annotationes Justi Jonæ in Acta apostolorum.

Matrimonium Johannis Tindall.

Alius liber compilatus per fratrem Willielmum Roy contra septem sacramenta ecclesiæ.

Qui quidem libri, una cum aliis multis pestiferis, partim a Willielmo Hitchyns alias Tindall, a Simone Fishe, Willielmo Roy,



Roy, Richardo Brightwell, partim a Luthero, Pomerano, Francisco Lamberto, Huldrico Zwinglio, Johanne Brentio, Philippo Melanchthone, Christophoro Hegendorphino, Andrea Althamero Brentio, eorumque complicitibus, compositi sunt.

Quos omnes & singulos libros infandis & pestilentissimis hæresibus & blasphemiiis repletos, innumeris erroribus plenos, una cum prædictis & aliis eorundem & similium auctoribus quibuscunque, hoc sacrosancto concilio approbante, damnamus, reprobamus, & hæreticos esse judicamus & decernimus. Præterea etiam patrum nostrorum vestigiis inhærentes, prohibemus, ne quis in posterum tractatus, opuscula, schedulas, aut libros quoscunque, sacram Scripturam, aut ejus interpretationem in se continentes, in linguam vulgarem translatos vendere, donare, commodare, emere, imprimere, inscribere, edere, legere, spargere, vel publicare, in parte vel in toto, publice vel privatim, vel penes se scienter retinere, absque sui diocæsani in scriptis licentia præsumat, nisi prius hujusmodi libri episcopo loci exhibiti, atque ab eodem diligenter examinati, atque auctoritate ejusdem comprobati fuerint. Qui vero contra fecerit, ut zizaniorum sator & hæreticæ pravitatis fautor puniatur. Si qua vero persona ecclesiastica vel in prædicto excessu, vel in quavis hæresi vel errore pernicioso, quem illico ad monitionem diocæsani loci recantare recusaverit, manifeste deprehensus fuerit aut convictus, beneficiis, si quæ habeat, hoc sacro approbante concilio, sit ipso jure privatus, & ad dignitates ecclesiasticas, vel alia beneficia, curam animarum habentia, nec non ad curati officium gerendum perpetuo inhabilis reddatur. Et quia multi libri hæretici etiam in lingua Latina a Luthero, Lamberto, Pomerano, Zwinglio, Oecolampadio, Bucero, Melanchthone, Carolstadio, Brentio, Jona, Westhemero, Hegendorphino, Johanne Agricola, Urbano, Brismano, Andrea Knopkyne, Simone Hesso, Johanne Veltkirch, Othone Brunfelsio, Wesselo compositi & editi, & quidam alii libri nullius auctoris nomine prodeuntes;

Cujusmodi est liber ille, qui De veteri & novitio Deo inscribitur.

S

Alius,

**Alius**, qui *Piæ* precationis nomine venit.

**Alius**, qui *Oeconomia christiana* vocatur.

**Alius**, qui *Processus consistorialis martyrii Johannis Hussi* intitulatur.

**Alius** in sermone Anglicano, vocatus, *The prologue into the fifth boke of Moyfes, called Deuteronomy.*

**Alius** nuncupatus, *The first boke of Moyfes, called Genesis.*

**Alius**, qui inscribitur, *The prologue into the thirde booke of Moyfes, called Leviticus.*

**Alius**, qui intitulatur, *The prologue into the fourthe boke of Moises, called Numeri.*

**Alius**, qui vocatur, *The prologue into the seconde boke of Moises, called Exodus.*

**Alius**, nuncupatus, *The somme of Scripture.*

**Alius**, nominatus, *The exposition into the seventh chapter to the Corinthians.*

**Alius**, nominatus, *Hortulus animæ, in sermone Anglicano.*

**Complanationes** in *Isaiam.*

**Complanationes** in *Hieremiam.*

**Capita** in *Osiam.*

**Capita** in *Abacuc.*

**Unio** dissidentium.

**Confessio** exhibita *Cæsari* in comitiis *Augustæ*, an Dom. **M. D. xxx.**

Omnes innumeris erroribus & pestilentissimis hæresibus pleni, brevi gregem dominicum infecturi videntur, si in vulgus prodire, & passim ab omnibus nihil in iis non rectum subesse suspicantibus, lectitari possent. Et alii etiam ejusdem generis libri, aliis nominibus & titulis quotidie novi parantur & educuntur; ad occurrendum huic eminenti malo, hoc sacro approbante concilio, prohibemus, ne quis librum quemcunque sub prædictis titulis aut auctorum præfatorum nomine inscriptum aut compositum, vel in posterum componendum habere, legere, edere, publicare, seu penes se retinere præsumat. Quod si fecerit, ut de hæresi suspectus habeatur & puniatur, nisi forte episcopus loci eidem propter singularem ejus doctrinam, fideique integritatem,

tatem, hujusmodi librum, five in lingua vernacula, five Latina editum, ad effectum impugnandi eundem, habere, legere, & penes se retinere concesserit. Nova vero opera quæcunque ad sacram scripturam, ejusque interpretationem, seu ad dogmata ecclesiastica pertinentia, cujuscunque fuerit auctoris aut tituli, ne prius edantur, aut publicentur, præcipimus, quam ab episcopo loci examinati & comprobati fuerint, sub pœna prædicta.

## Num. XXVII.

## Index Librorum Prohibitorum. (a)

1529.

*Libri Sæctæ sive Fæctionis Lutherianæ importati ad Civitatem London. per fautores ejusdem Sæctæ, quorum nomina & Auctores sequuntur.*

**J**OANNIS Wicleff viri piiſſimi Dialogorum libri quatuor, quorum primus divinitatem & ideas tractat. Secundus rerum univerſarum creationem complectitur. Tertius de virtutibus vitiisque iſtis contrariis copioſiſſime loquitur. Quartus Romanæ Eccleſiæ Sacramenta, ejus peſtiferam dotationem, Antichriſti Regnum, Fratrum fraudulentam originem atque eorum hypochriſm demonſtrat.

De bonis operibus Doctõris Mart. Lutheri.

Epistoła Lutheri ad Leonem X. ſummum Pontificem.

Tessaradeca conſolatoria pro laborantibus & oneratis Mart. Lutheri.

Tractatus Lutheri de libertate Chriſtiana.

Sermo Doctõris Martini Lutheri.

Enarrationes Martini Lutheri in Epistołas D. Petri.

Reſponſio Martini Lutheri ad librum Magiſtri Bartholomæi Catharini deſenſoris Silveſtri Pontificis, cum expoſita Viſione Danielis 8. De Ann. Chriſti.

S 2

De

(a) Eum ex FOXI A& & Monum. Angl. Tom. II. p. 234. depromimus.

De operibus Dèi, Martino Cellario autore.

Deuteronomos Moſis ex Hebræo calligatus, cum annotationibus Mart. Lutheri.

Lutheri Catechiſmus Latina donatus civitate, per Joannem Lonicerum.

Jonas Propheta, Martini Lutheri commentariolo explicatus.

In Epistolam Pauli ad Galatas, Mart. Lutheri commentarius.

Martini Lutheri Epistolarum farrago pietatis & eruditionis plena, cum Psalmorum aliquot interpretatione.

Enarrationes seu Postillæ Martini Lutheri in lectiones quæ ex Evangelicis Historiis, Apostolorum scriptis, aliisque sacræ Scripturæ literis desumptæ per universum annum, tam diebus Dominicis, quam divorum memoriæ sacris, super missam faciendam recitantur.

Conclusiones sedecim Rev. patris Domini Martini Lutheri, de fide & ceremoniis.

Ejusdem de Fide & Operibus saluberrima declaratio.

Ceremoniarum eruditissima resolutio, quid sint & quo modo eis utendum.

Conclusiones quinquaginta ejusdem pro timoratis conscientii.

Resolutio Lutheriana super propositionem suam 13. De potestate Papæ.

Didimi Faventini adversus Thomam Placentinum, pro Martino Luthero theologo oratio.

Enarrationes novæ Domini M. Lutheri in Jonam Prophetam.

De votis Monasticis, Martini Lutheri judicium.

Enchiridion piarum precationum Martini Lutheri.

Conciunculæ quædam Martini Lutheri in deiparæ Virginis, & aliquot festos dies, nuper e populari lingua Latine factæ.

In Esaiam Prophetam commentarius Joannis Oecolampadii.

In Danielem Prophetam Joannis Oecolampadii libri duo.

Apologetica Joannis Oecolampadii de dignitate Eucharistiæ.

Item. Sermones duo ad Theobaldum Billicanum, quinam in verbis Cœnæ alienum sensum inferant.

De non habendo pauperum delectu, Joannes Oecolampadius.

IN

In postremos tres Prophetas, nempe Haggeum, Zachariam & Malachiam, Commentarius Johannis Oecolampadii.

Quid de Eucharistia veteres tum Græci, tum Latini senserint dialogus: in quo Epistolæ Philippi Melancthonis & Johannis Oecolampadii insertæ sunt.

Apologetica Joannis Oecolampadii de dignitate Eucharistiæ.

Joannis Oecolampadii de genuina verborum Domini, Hoc est corpus meum, significatione.

In Epistolam Pauli Apostoli adnotationes a Joanne Oecolampadio recognitæ.

Acuta exegesis, id est, Expositio Eucharistici negotii ad Martinum Lutherum, Huldrico Zuinglio auctore.

Complanationes Esaiæ Prophetæ sæctura prima, cum Apologia per Huldricum Zuinglium.

Farrago annotationum in Genesim, ex ore Huldrici Zuinglii. Annotatiunculæ per Leonem Judam, ex ore Zuinglii in utramque Pauli ad Corinthios Epistolam.

Ad Philippenfes annotatiunculæ per Leonem Judam, ex ore Huldrici Zuinglii exceptæ.

Ad illustrissimos Germaniæ principes Augustæ congregatos de convitiis Eckii.

In Catabaptistarum Strophas Elenchus Huldrici Zuinglii.

De veteri & falsa Religione Huldrici Zuinglii Commentarius.

Ad illustrissimum Cattorum principem Philippum, Sermones de providentia Dei, Huldrici Zuinglii auctore.

Complanationes Jeremiæ Prophetæ sæctura prima cum Apologia, per Huldricum Zuinglium.

Ad Theobaldi Billicani & Urbani Regii Epistolas responsio Huldrici Zuinglii.

Quo pacto ingenui adolescentes formandi sunt, præceptiones pauculæ, Huldrico Zuinglio auctore.

Annotationes Johannis Bugenhagii Pomerani in Epistolas Pauli ad Galatas, Ephesios, Philippenfes, Colossenses, Thessalonienfes, primam & secundam.

In Regum duos ultimos libros annotationes Joannis Bugenhagii Pomerani post Samuelem, jam primum emissæ.

Johannis Bugenhagii Pomerani annotationes in Deuteronomium, & in Samuelem Prophetam, id est, duos libros Regum.

De conjugio Episcoporum & Diaconorum, ad venerandum Doctorem Wölfgangum Rysenbusts, per Johannem Bugenhagium Pomeranum.

Explicatio brevis, simplex, & canonica Libelli Ruth, ea forma qua totius veteris testamenti Canonici Libri expoliti sunt, autore Conrado Pellicano.

Psalterium Davidis, Conradi Pellicani opera elaboratum :

Non esse ferendas in templis Christianorum imagines & statuas coli solitas, authoribus Ecclesiasticis Argentoratensibus.

Epistola Martini Bucer, Evangelistarum enarrationes nuncupata. De hebdomadis quæ apud Daniele sunt opusculum, in quo tractatur de sacrificio missæ abolendo; incerto autore.

Novæ Doctrinæ ad veterem collatio per Urbanum Regium, in quo tractat de sacris Ecclesiis.

Collectaneæ Communium Troporum sacrosanctæ Scripturæ, Bartholomæo Westhemero collectore.

In Epistolam ad Romanos, Andreæ Knophen Custremensis interpretatio, Adjecta est Epistola a Philippo Melanct.

Loci utriusque Testamenti complectentes præcipua capita totius Christianismi, cum adjectis scholiis.

Epistola pauli ad Titum jam recens per Joann. Agricolam scholiis novis illustrata.

In Hoseam Prophetam quinque Sermones Capitonis.

Dispositio orationis in Epistolam Pauli ad Romanos Phil. Melanct. Autore.

Sancti Pauli ad Colossenses, cum commentariis Phil. Melancthonis.

Nova scholia Philip. Melancthon. in Proverbia Salomonis.

De autoritate, officio & potestate Pastorum Ecclesiasticorum, ex Phil. Melanct. editione.

Philippi Melancthonis Annotationes in Johannem.

Annotationes Philippi Melancthonis in Evangelium Matthæi.

Enarrationes perpetuæ in sacra quatuor Evangelia per Martinum Bucerum.

In

In sancti Pauli Epistolam ad Ephesios, Martinus Bucerus.

In Theophaniam, quem Sophoniam vulgo vocant, Epitomographus, ad Hebraicam veritatem versus, per Martinum Bucerum.

Job cum Commentariis Joannis Brentii.

Ecclesiastes Salomonis cum Commentariis Joannis Brentii.

In Divi Joannis Evangelium Joannis Brentii exegetes.

Francisci Lamberti Avenionensis, in divi Lucae Evangelium Commentarii.

Francisci Lamberti Commentarii de Prophetia, Eruditione & Linguis, deque Litera & Spiritu.

In Regulam Minoritarum, & contra universas perditionis Sectas, Francisci Lamberti Commentarii.

Ejusdem libellus de differentia stimuli carnis sathanæ nuncii, & ustionis.

In Cantica Canticorum Salomonis, libellum quidem sensibus altissimis, in quo sublimia sacra conjugii mysteria, quæ in Christo, & Ecclesia sunt, pertractantur, Francisci Lamberti Commentarii.

In Amos, Abdiam, & Jonam, Prophetas, Commentarii Francisci Lamberti.

Francisci Lamberti Commentarii in IV. ultimos Prophetas, nempe Sophoniam, Aggeum, Zachariam & Malachiam.

Wessellus de Sacramento Eucharistiæ, & de audienda missa. Farrago Wesseli Groning. Lux mundi olim vulgo dicta, in qua tractatur de providentia Dei, de dignitate & pietate Ecclesiastica, de Sacramento poenitentiae, & quæ sunt claves Ecclesiæ, & de Purgatorio.

Wesselli Epistola adversus M. Eugelbertum Lerdens, in qua tractatur, quid sit tenendum de spirituum & mortuorum apparitionibus, ac de suffragiis & celebrationibus.

Tractatus Wesselli de Oratione & modo orandi.

De Christi Incarnatione, de magnitudine, & amaritudine dominicæ passionis, libri duo, Wessello Groningensi autore.

In Dei gratiæ & Christianæ Fidei commendationem, contra falsam & Pharisaicam multorum de justitiis & meritis operum doctrinam.

doctrinam & gloriationem, fragmenta aliquot D. Joannis Gocchii, nunquam antehac excusa.

Dialogus D. Joannis Gocchii Mechliniensis, de quatuor erroribus circa Evangelicam legem exortis.

Quod non sit onerosa confessio paradox. Joannis Oecolampadii. De cœlibatu, monachatu, & viduitate, Domino Andrea Carlostadio Authore.

Francisci Lamberti Commentarii de causis excæcationis multorum seculorum, ac veritate denuo & novissime Dei misericordia revelata, &c. Ex Regist. Lond.

Num. XXVIII.

Thomæ CRANMERI  
Protestatio contra Jurisdictionem (a)  
Papæ Romani.

**I**N Dei nomine, Amen. Coram vobis, autentica persona & testibus fide dignis, hic præsentibus, ego Thomas, in Cantuariensem archiepiscopum electus, dico, allego, & in his scriptis palam & publice, & expresse Protestor; quod cum juramentum sive juramenta ab electis in Cantuar. archiepiscopos summo pontifici præstari solita, me ante meam consecrationem aut tempore ejusdem pro forma potius, quam pro esse, aut re obligatoria ad illam obtinendam oporteat, non est, nec erit meæ voluntatis, aut intentionis, per hujusmodi juramentum vel juramenta, qualitercunque verba in ipsis posita sonare videbuntur, me obligare ad aliquod ratione eorundem posthac dicendum faciendum aut attemptandum, quod erit aut esse videbitur contra legem Dei, vel contra illustrissimum Regem nostrum Angliæ, aut rempublicam hujus sui regni Angliæ, legesve aut prærogativas ejusdem, & quod non intendo per hujusmodi juramentum aut juramenta quovismodo

(a) vid. *Concil. Magn. Brit.* Vol. III. fol. 757. ex STRYPPI Vita Archiepiscopi Cranmeri ling. Angl. Append. num. V. pag. 9.



modo me obligare, quominus libere loqui, consulere, & consentire valeam in omnibus & singulis reformationem religionis christianæ, gubernationem ecclesiæ Anglicanæ, aut prærogativam coronæ ejusdem, reipublicæ commoditatem, quoquomodo concernentibus, & ea ubique exequi & reformare, quæ mihi in ecclesia Anglicana reformanda videbuntur. Et secundum hanc interpretationem & intellectum hunc, & non aliter, neque alio modo, dicta juramenta me præstiturum protestor & profiteor. Protestorque insuper, quodcunque juramentum sit, quod meus procurator summo pontifici meo nomine antehac præstiterit, quod non erat intentionis aut voluntatis meæ, sibi aliquam dare potestatem, cujus vigore aliquod juramentum meo nomine præstare potuerit, contrarium ut repugnans juramento per me præstito aut in posterum præstando, præfato illustrissimo Angliæ Regi. Et casu, quod aliquid tale contrarium aut repugnans juramentum meo nomine præstitit, protestor quod illud, me inficio, & absque mea auctoritate præstitum, pro nullo & invalido esse volo. Quas protestationes in omnibus clausulis & sententiis, dictorum juramentorum repetitis, & recitatis, volo; a quibus per aliquod meum factum vel dictum quovis modo recedere non intendo, nec recedam; sed eas mihi semper salvas esse volo.

Num. XXIIX.

Abdicatio primatus Pontificis Romani (a)  
à sex Proceribus domuum Religiosarum  
signata 1534.

**Q**Uum ea sit non solum Christianæ Religionis & pietatis ratio, sed nostræ etiam obedientiæ regula, ut Domino nostro HENRICO ejus nominis pro Dominio Regio Octavo, cui uni & soli post Christum Jesum Salvatorem nostrum debentur omnia, non modo omnimodam in Christo, & eandem sinceram

T

ram

(a) vid. BURNET. Collect. Docum. Tom. I. Lib. I. n. L. fol. 74. 75.

ram perpetuamque animi Devotionem, Fidem, observantiam, honorem, cultum, reverentiam præstemus, sed etiam de eadem fide & observantia nostra rationem quotiescunque postulabitur reddamus, & palam omnibus si res poscat libentissimè restemur: Norint universi ad quos præsens scriptum pervenit, quod nos Priores & Conventus Fratrum, viz. prædicatoris Langley Regis ordinis Sancti Dominici Minorum de Ailsburi, Ordinis Sancti Francisci prædicatorum Dunstopleiæ, ordinis antedicti Minorum de Bedford, Ordinis Sancti Francisci Fratrum Carmelitarum de Hechyng, Ordinis Beatae Mariæ Minorum de Morea, Ordinis Sancti Francisci, uno ore, & voce, atque unanimi omnium & singulorum consensu & assensu, hoc scripto nostro sub sigillis nostris communibus, & in domibus nostris capitularibus dato, pro nobis & successoribus nostris omnibus & singulis, in perpetuum profitemur, testamur & fideliter promittimus & spondemus, nos dictos Priores & Conventus & successores nostros, omnes & singulos, integram, inviolatam, sinceram perpetuamque fidem, observantiam & obedientiam semper præstituros erga Dominum Regem nostrum HENRICUM Octavum, & erga Serenissimam Reginam ANNAM Uxorem ejusdem, & erga castum Sanctumque Matrimonium, nuper non solum inter eosdam jussu & legitimè contractum, ratum & consummatum, sed etiam, tam in duabus Convocationibus Cleri, quàm in Parlamento Dominorum Spiritualium & Temporalium atque Communium in eodem Parlamento congregatorum & præsentium determinatum, & per Thomam Cantuariensem Episcopum solenniter confirmatum, & erga quamecunque aliam ejusdem Henrici Regis nostri Uxorem, post mortem prædictæ Annæ nunc Uxoris suæ legitimæ ducendam, & erga sobolem dicti Domini Regis Henrici ex prædicta Anna legitimè tam progenitam quàm progignendam, & erga sobolem dicti Domini Regis ex alia quacunque legitima uxore post mortem ejusdem Annæ legitimè progignendam, & quod eadem populo notificabimus, prædicabimus, & suadebimus ubicunque dabitur locus & occasio. Item, quod confirmatum ratumque habemus, semperque perpetuò habituri sumus, quod prædictus Rex noster HENRICUS est *Caput Ecclesie Anglicane*. Item, quod

Episco-

*Episcopus Romanus*, qui in suis Bullis PAPÆ nomen usurpat, & summi Pontificis Principatum sibi arrogat, nihilo majoris neque Auctoritatis aut jurisdictionis habendus sit, quàm cœteri quivis Episcopi in Anglia vel alibi in sua cujusque Diocesi. Item, quod soli dicto Domino Regi & Successoribus suis adharebimus, atque ejus & Proclamationes, insuper omnes Angliæ Leges, atque etiam Statuta omnia, in Parlamento & per Parlamentum decreta, confirmata, stabilita & ratificata, perpetuò manutenebimus, Episcopi Romani legibus, decretis & Canonibus, si qui contra legem Divinam & Sacram Scripturam esse inveniuntur, in perpetuum renunciantes. Item, quod nullus nostrum omnium in ulla vel privata vel publica concione quicquam ex Sacris Scripturis desumptum ad alienum sensum detorquere præsumet, sed quisquis Christum ejusque veritatem, prædicabit Catholicè & orthodoxè. Item, quod unusquisque in suis orationibus & commendationibus de more faciendis, primum omnium Regem, tanquam supremum Caput Ecclesiæ Anglicanæ, Deo & populi precibus commendabit; deinde Reginam cum sua sobole, tum demum Archiepiscopum Cantuariensem cum cœteris Cleri Ordinibus, prout videbitur. Item, quod omnes & singuli prædicti Priores & Conventus & Successores nostri, Conscientiæ & Jurisjurandi Sacro firmiter obligamur, quod omnia & singula prædicta fideliter & in perpetuum observabimus. In cujus rei testimonium huic Instrumento, vel scripto nostro, communia sigilla nostra appendimus, & nostra nomina propria quisque manu subscripsimus, Sacris in Domibus nostris Capitularibus, die quinto Mensis Maji, Anno Christi millesimo quingentesimo trigésimo quarto, Regni verò Regis nostri Henrici Octavi viceésimo sexto.

Ego Frater Richardus Ingerth Prior Conventus, & Prædicator Langley Regis, cum consensu omnium Fratrum Conventus prædicti, non coactus sed sponte subscribo.

Ego Frater Joannes Cotton, Prior Conventus Prædicatorum Dunstabliæ, cum assensu omnium Fratrum Conventus prædicti, non coactus sed sponte subscribo.

Ego Frater Joannes Sutler, Prior Conventûs Carmelitarum Hicchiæ, cum assensu omnium Fratrum Conventûs prædicti, non coactus sed spontè subscribo.

Ego Frater Eduardus Tryley Sacræ Theologiæ Baccalaureus & Conventûs Ailsberciæ, cum assensu omnium Fratrum Conventûs prædicti, non coactus sed sponte subscribo.

Ego Frater Joannes Wyatt, Sacræ Theologiæ Doctor Conventus Bedfordiæ, unâ cum assensu omnium Fratrum, sponte hoc scribo & non coactus.

Ego Frater Joannes Chapmanus Sacræ Theologiæ Baccalaureus, Magister immeritus Conventûs Moreæ, cum assensu omnium Fratrum, mea sponte subscribo.

*Alia Declaratio, eodem fine, mutatis Mutandis adornata fuit ab Antistite Bedfordiæ in Cantio, Ordinis Sancti Dominici, Maji 4. 1534. Regn. Viceſimo ſexto. Rot. Clausa.*

Num. XXX.

*Richardi* SAMPSONIS, Oratio  
de Dignitate & Potestate Regia,

A. 1535.

**H**anc Orationem, tantò lubentius Documentis nostris inferere volumus, quod Cl. SCHELHORNIIUS in Amœnit. Historico-Eccles. T. I. pag. 27. disertè profitetur, se magnopere velle, ut ipsam hanc Sampsonis Orationem inspicere posset, atque perlustrare; *se enim vereri*, (dicit) *ut Reginaldus Polus*, (qui in Opere adversus Henricum VIII. scripto, hanc Orationem imprimis convellit) *in singulis cordate cum adversario suo egerit, siquidem ita frigide pleraque ejus argumenta proponit, ut robore suo ferè destituta videantur omnia &c.*

Exhibemus eam verò ex STRYPPII Collectione Documentorum ad Volumen I. Memoriar. Ecclesiasticar. num XLII. fol. 109. seqq. neque diffitemur, sæpenumero haud admodum stringere

gere ejus argumenta, saltem non eo verborum tenore atque stylo semper esse proposita, ut animum veri cupidum informare, atque ab omni oppositi formidine liberum sistere queant; Ut verè mirum quoque (ne quod res est celemus) nobis videatur, quod hanc præ ceteris elegerit Rex, dignamque judicaverit, quam Reginaldo Polo, tanquam validissimum causæ suæ præsidium, cui nihil faciliè reponi posset, transmitteret.

Tu interim, B. L. lege atque judica: Ipsa Oratio hanc habet rubricam.

## RICHARDI SAMPSONIS,

*Regii Sacelli Decani, Oratio: Qua docet, hortatur, admonet omnes, potissimum Anglos, regie Dignitati cum primis ut obediant; quia Verbum Dei præcipit; Episcopo Romano ne sint audientes, qui nullo jure divino in eos quicquam Potestatis habet, postquam ita jubet Rex, ut illi non obediant. Qui contra fecerint eos præcipue docet Legem divinam contemnere. Non est ergo quod sibi timeant Angli, de humana quavis Potestate Episcopi Romani, qui aliam quam humanam, hoc est, humano Consensu, in Anglos non habet. Obediant igitur Deo, non homini.*

*Hæc est Veritas Verbo Dei firmata.*

**N**IHIL est aliud in sacris literis, quod me tantopere ad dilectionem Dei, & Proximi invitat quam illud *Joan. 13. ca. Mandatum novum* (inquit Christus) *do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi Vos, ut & vos diligatis invicem. Novum* (inquit Christus) *Mandatum, &c.* Quia prius solo Verbo docti estis: Nunc autem Verbo & Exemplo: *quia Exemplum vobis dedi, ut sicut dilexi Vos, &c.* Ex hoc loco, Dilectionis duo genera docentur, Dei scilicet erga hominem, & hominis erga hominem. Neque non ex priore dilectione proficiscatur tertium dilectionis genus necesse est, nempe hominis erga Deum. Causam itaque primæ Dilectionis cum audieritis, erit quoque & postremæ Dilectionis

tionis manifesta vobis Causa, neque non esse necessarium tertiam illam Dilectionem, hominis erga hominem, facile perspicietis. Si non esset alius locus ullus quam primum illud *Geneseos* Caput, satis perspicua est Dei erga hominem Dilectio. Postquam enim alia omnia, quæ in Cælo, in Terra, in Mari, quinque primis diebus creaverat Deus, tum sexto die Hominem qui omnibus præesset, fecit. Neque modo fecit, ut alia priora, sed ad Imaginem suam fecit, deditque omnium rerum Dominum, (fecit inquam) *ut præsit*, &c. Hinc ait Benedicens, *Crescite*, &c. *Et dominamini Piscibus*, &c. Fecit præterea ad imaginem suam, quia sensum & intellectum & animam immortalem dedit. Quod ait ad similitudinem, &c. Innocentiam præstitit, quoad [quam] peccato amisit, neque tamen è Paradiso abjecto, rerum Dominum sustulit. Hinc *David* Bonitatem Dei admirans erga hominem tam ingratum. *Quid est homo* (inquit) *quod memor es ejus*, &c.? *Minuisti eum paulo ab Angelis, gloria & honore coronasti. Omnia subiecisti sub pedibus ejus*, &c. Nunquid non maxima sunt hujusmodi Beneficia ergo hominem? Sed aliud longè maximum Dei beneficium est, quod priora omnia longissimè vincit. *Misit enim filium suum Deus Pater*, cui non pepercit, ut ait Apostolus ad *Rom.* 8. ut nos filios iræ & damnationis, filios Adoptionis efficeret. Misit, inquam, Filium, ut per eum ad patrem, qui nobis prius irascebatur, facilem accessum haberemus. Factus est enim homo nostra causa. Omnes nostras misérias ut homo sustulit. Passus est. Redemit nos. Patri nos reconciliavit. Lavit, mundavit peccata nostra suo sanguine, pro omnibus mortuus. Per ipsum datur nobis Remissio peccatorum. Ipse interpellat pro nobis, pro nobis apud Deum Patrem Mediator est. Nobiscum præsens est semper, quoties eum in veritate invocaverimus, ut opem ferat in tempore. Sed frustra hujus benignissimi Christi erga genus humanum beneficia numerare conarer, cum sint longissimè ineffabilia.

Nos tamen suo monet exemplo *Sicut ego dilexi vos*, &c. Quis tam ferreus est, ut hunc optimum Deum ex toto corde, &c. amare nolit? Hoc est dilectionis secundum genus; de quo tota scriptura loquitur, & toties admonet, ut Deum diligamus, ut  
in

in eo spem omnem nostram constituamus, illi nos totos committamus. Neminem præter ipsum timeamus, si ejus negotium urgeat. *Dominus protector* (inquit) *vitæ meæ, a quo trepidabo?* Psal. 26. *Timeo cum* (inquit Christus) *qui potest tradere Corpus & Animam in Gehennam ignis.* Matt. 5. Neque tamen servilis timor esse debet, sed sanctus, purus, reverendissimus, non aliter quam obsequiosissimus Filius amantissimum suum Patrem timet. Patrem amat ex animo. Offendere metuit, quia amat. Et si aliquando deliquerit, a Patre non abhorret, sed eundem humiliter petit, ut veniam impetret. Eodem modo & diligamus nos Deum. Et bonus quidem hic Deus, ne simus Voluntatis ejus ignari, vitæ regulas tradidit. Docuit nos vias vitæ, non hujus tantum, sed potius æternæ.

Neque multa sunt Præcepta, sed duo tantum; *Ut Deum ex toto corde diligas, & Proximum sicut Teipsum*, id quod est Dilectionis tertium genus. Visne scire quonam pacto Deum diligas? Paucissimis verbis docet Christus. *Si diligitis me* (inquit) *Mandata mea servate.* Joh. 14. Hic Labor. Neque prodest omnis labor, nisi diligatis. Hinc orat Propheta. *Dirige gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea.* Item. *Gressus meos dirige secundum Eloquentium tuum.* In hac prece solliciti sumus, (cum neutiquam sufficit nostra Imbecillitas, ut Dei Mandata servemus) ut dirigamur in Deum. Sunt tamen multi civiles mores. Natura docente, quos præcipit quoque Deus, qui in nostro sunt arbitrio & potestate ut faciamus. Ab illis qui se excusare potest, nullus est. Qui igitur ea præcepta non facit, non servat, *dig- nissimus est qui vapulet multis.* Luce 12. Cujus generis sunt, proximo non nocere, ejus bona injustè non auferre, furtum non facere. Neminem dolo decipere, falso crimine non urgere, id quod cumprimis impium est, &c. Præpositis obedire. Hæc etenim, & id genus alia multa, hominis ipsa natura docet. Sed postquam & eadem suo mandato firmaverit Deus, omni conatu ut servemus, elaborandum est. Et nisi quidem servaverimus, erimus planè digni multimodo supplicio.

Quod autem adjeci inter alia, Præpositis obediendum esse, diligentem cautionem habeamus oportet, ut illi obedientiam præstemus,

stemus, cui debetur. *Cui Honorem, Honorem, &c.* Ad Rom. 13. *Regem honorificate.* 1 Pet. 2. Et sis cautus oportet, ne spreto eo Dei præcepto, cui obedire teneris, illi obedias, cui nullam Obedientiam debes. Hoc enim grave Peccatum est. Mandat Deus, ut Regi obedias. Neque modo hoc præcipit, sed præterea nisi feceris Damnationem minatur. Ad Rom. 13. Quicquid ergo mandat Princeps, id facias oportet, quia sic præcipit Deus, modo nihil mandet contra Deum. Neque illi aut Verbo, aut Facto resistendum est, quia Potestatem habet a Deo. Et qui ei resistit, Dei potestati resistit (inquit Apostolus) a quo potestatem accepit. Et qui illi resistit, sibi Damnationem acquirit, inquit idem. O! magnum Præceptum, & ab omnibus observandissimum! Si vero, ut serves, non admonet Dei Amor, æternæ Damnationis timore, nisi deploratissimus fueris, servabis plane. Hoc est Præceptum, quod ex voluntate tua pendet, ut facias. Potes enim id facere. Et nisi quidem id feceris, non modo præsentaneam vindictam, ex manu Regis meritis es, sed etiam æternam, ex manu Dei. Hinc ait Apostolus, *Ideoque Potestati subditi estote, non modo propter iram*, quia se potest vindicare de te, *sed etiam propter Conscientiam*, quia Præceptum Dei est. Et qui agit contra Conscientiam, ædificat ad Gehennam. *Vis ergo non timere Principis Iram?* Obediens esto, & malum ne facito. Si enim non obedieris, malum facis. Iram igitur time.

Ab hac Ira, ab hoc jure Principis inobedientes afficiendi, eximitur prorsus nemo, nullum genus hominum, nisi quos suo donaverit beneficio. Quicunque ergo is est, qui non vult time-  
re gladium, Regi & ejus Legibus obediat. Sin autem, time, quia potestatem habet a Deo Princeps, *in hoc ipsum*, (ut ait Apostolus) *quia Minister Dei est*, ut inobedientes & malos coerceat. *Est enim constitutus ad Vindictam malefactorum & laudem Bonorum*, quos tuetur, defendit, honorificat. 1 Pet. 2. Et quemadmodum ad ejus Officium pertinet, Bonos & Probos tueri & defendere, sic inobedientes & immorigeros, dignis pœnis afficere. Hanc Potestatem habet a Deo. Palam est. Scripturæ manifestæ sunt. Est enim Verbum Dei, quo docemur, ut huic Potestati obediamus. Neminem prorsus excipit. Neque in sacris literis unum

Jota



Jota reperitur, quod immorigerum & peccantem quempiam, a regia Potestate eximat.

Non est ergo quod mireris, si delinquentem, aut Sacerdotem, aut Monachum, aut Episcopum, supplicio affectum videris, magis quam Laicum. *Si malum feceris* (inquit Apostolus) *time potestatem gladii*. Hoc enim omnibus, & ad singulos omnes loquitur. *Nam si deliqueritis, quenam gratia* (inquit D. Petrus) *si colaphisati suffertis*. 1 Pet. 2. Conversationem igitur bonam habete (inquit) ne vobis detrectare possint homines, tanquam de malefactoribus. *Subditi igitur estote*, &c. inquit. Ut simus ergo Regi & ejus Potestati, ejus Legibus subditi in omnibus, quæ ad hujus Sæculi negotia pertinent, mandat Deus ipse.

Cum ergo hanc SUPREMAM Potestatem habeat Deus, ut jam a Verbo Dei accepistis, mirum est reperire tam stultos homines, qui hunc Regem SUPREMI CAPITIS Appellatione ornari, quantum in eis est, non sinunt, & ut non recipiant alii, aut imprudenter & impudenter & malevolè contendunt. Nonne supremi Capitis nomine dignus est, cui Soli in Terris data est Verbo Dei, illa quam diximus suprema Potestas? Velim qui se Doctos arbitrantur, unam aliam Potestatem proferant è sacris Literis, quæ possit huic æquari. Hanc ergo Potestatem habent Reges ab ipso Deo, *ejus Ministri sunt*, ab eo *missi sunt*, (ut ait D. Petrus in priore loco) *ejusque Vicarii sunt*. Omnes ergo huic Potestati obediant necesse est, qui volunt esse subditi Deo. Alias quidem Deum vere rejicit, vel spernit potius, qui non recipit eum, & ei non obedit, quem mittit Deus, cui expressam hanc Potestatem dedit. Vocetur idcirco SUPREMUM CAPUT, quia verè talis est. Verbo divino confirmatus.

Id quod naturalis quoque Ratio, & usus rei apertè docent. Quis nescit totum Regnum unum esse Politicum Corpus, singulos homines ejusdem Corporis Membra esse? Ubinam est hujus Corporis Caput? Est ne aliud quam Rex? Aliud plane non est. Aliud usquam reperiri non potest. Usus rei hoc te manifestissimè docet. Quid fieri, quid statui, quid decerni potest absque Regio Consensu? Quid laxari, quid dissolvi, quid remitti, absque eodem potest? Videsne supremi Capitis Supremam Po-

V

testa-

testatem? Cur detrectas illum suo nomine vocare? Si id per imprudentiam feceris, disce & resipisce. Si malevolè, pœniteat te celeriter, & esto subditus Deo, qui hoc mandat. Sin autem, ut communis Pacis perturbator afficiaris, jure pateris, & quidem divino. Mandat jus divinum, ut obedias. Pœnam statuit Lex humana, suo jure. Hoc enim Regi statuendum relinquitur. Neque est Rex qui vindicat, sed Deus, cujus Minister est, & a quo hanc accipit Potestatem. *Meum est enim Consilium*, &c. *Per me Reges* (inquit Deus) *regnant*, &c. Prov. 8. *Mibi* (inquit Deus) *Vindicta & ego retribuam*, quia Minister, Vicarius meus, vel in hoc sæculo retribuet meo nomine, vel ego æterna pœna afficiam. Esto cautus, ne utrunque patiaris. Non potest planè non utrunque pati, qui Verbum Dei contemnit. Quid aliud est quàm contemnere Verbum Dei, non obedire Regi, Ministro Dei, Vicario Dei?

Non Episcopum illum *Romanum* Vicarium Dei intelligo, qui jure suo non habet quod agat, extra suam Provinciam. Episcopus est *Romanus*: Agat *Romæ* Episcopum. In *Anglia* plus Potestatis non habet, quam habeat *Cantuariensis* Episcopus *Romæ*. Nullum planè Verbum est in sacris Literis, quod illi extra suam *Romanam* Provinciam Ministerii quicquam tribuat. Id quod tibi exploratissimum efficiam. Si, quam tantopere ambit jure divino, Potestatem habet, Verbo Dei manifestum faciat, oportet. Sed de *Romano* Episcopo magis quam de *Cantuariensi*, nulla prorsus est in sacris Literis mentio. Ex hoc igitur fonte, hanc aquam haurire nequit, ubi nulla prorsus est.

Quod ait se *Petri* Successorem esse, tum ab hac successione hanc Potestatem accepisse, si adesset D. *Petrus*, negaret planè, & in hunc mendacem haud dubiè clamaret. O! impostorem. O! virum ambitiosum, superbum, arrogantem. Docuit me Magister meus *Christus*, Humilitatem, Abnegationem mei ipsius, hujus sæculi, totiusque Fastus ejus Contemptum, Pacem, &c. Sed qui meo nomine Primatum sibi vindicat, quam habet nihil Humilitatis, docent perspicuè quidem externi mores. Ex fructibus cognoscitur Arbor. Pro Abnegatione sui ipsius, omnia pro Voluptate & libidine facere ambit. Pro hujus Sæculi Contem-

ptu,

ptu, nihil tam amat quam quæ sunt hujus sæculi. Fastu, Pompa, Gentium Principes vincit. Pro Pace Bellum ubique ferit, non aliam ob causam, quam ut vivat ipse, agatque omnia pro Libidine. Hæc, inquam, & longe plura de *Romano* Episcopo diceret D. *Petrus*, si adesset. Sed de *Romanis* corruptissimis moribus & abominabilibus, ut ait Psal. 13. interim taceo. Non enim minori negotio Oceani omnem prope aquam exhaurirem, quam illos mores omnes recenserem, & pro dignitate tractarem. Deum precor pro Christiana Charitate, ut Deum agnoscere discat, agnitum amet. Ut, quæ præcipit Christus, tandem incipiat studiosius Episcopus *Romanus* imitari. Ut quemadmodum jam plerisque annis, omnium fuit Abominationum (ut uno vocabulo mala omnia complector) Parens & Pater, non Christi, sed Sathanæ Opera porrigens, ita & tandem respiscat, ut de uno tam famoso Peccatore converso, gaudeant multi Christiani viri; qui nunc illum odio prosequuntur; Odio inquam bono & justo. *Iniquos* (inquit Propheta) odio habui. Et cum primis discat Episcopus *Romanus* intra suos fines se continere. Stulte enim id vendicat hæreditario jure, quod Sancti Parentes neque habuerunt unquam, nec habere voluerunt.

Nihil enim minus arrogavit sibi D. *Petrus*, quàm hujusmodi Primatum. Exercuit nunquam. Ideo non exercuit, quia non accepit. Nusquam reperies illum, aut aliquem Apostolorum aliquando misisse, aut alicui jussisse quicquam. Illum ab Apostolis una cum *Johanne* missum legimus, *Act.* 8. Quod autem in *Ananiam* fecit *Petrus* *Act.* 5. non ut Primatum habens, sed tanquam unum Apostolorum fecisse, tam ex principio illius Cap. quam ex alia parte exploratum est. Ait enim, non ad *Petri*, sed ad Apostolorum pedes *Ananiam* agri pretium posuisse. Postea verò, ne *Petrum* in *Ananiam* id fecisse putaretur; superioris Potestatis gratia, non per manus *Petri*, sed per manus Apostolorum (inquit *Lucas*) fiebant signa, & prodigia multa in plebe, Spiritu Prophetiæ huic malo velut occurrente. Neque in alio loco, ut tolleretur murmur *Græcorum* contra *Hebræos*, multitudinem discipulorum convocavit *Petrus*, sed Duodecim, inquit, &c. *Act.* 6. Neque constat in illo loco. Quis eorum, ad Multitudinem ser-

monem fecerit? *Dixerunt* (inquit) &c. cum tamen præfentes essent Duodecim omnes; quia sic narrat *Lucas*, quorum unus erat *D. Petrus*.

Quod si absolutam illam, quam jactant, haberet solus *Petrus* Potestatem, quid de *Paulo* dicemus, qui eo inconsulto, *Corinthios*, *Galatas*, *Romanos* ipsos, &c. sua Doctrina solidavit? *Timotheum Ephesium*, *Titum Cretis*, ut quæ decissent, corrigeret, Presbyteros per Civitates constitueret, &c. præposuit? ipsum *Petrum* in facie reprehendit; &c.? Neque contulit Evangelium cum solo *Petro*, sed cum Apostolis, ad *Galat. 2.* Quod si *D. Petro* Primatum Potestatis asserere voluerimus, ultra *Judeos* non protenditur *Pauli* testimonio, qui se positum ait Prædicatorem Gentium & Doctorem, 1 *Timoth. 2.* Et non minus creditum ei Evangelium Præputii, quam *Petro* Circumcisionis. Neque *Petrum*, neque Apostolos reliquos omnes, quicquam illi contulisse, ait. Neque *Petro* Primatus quicquam tribuit supra alios Apostolos. Ait enim, *Jacobus*, *Cephas* & *Joannes*, qui videbantur Columnæ esse, Societatis dextras dederunt mihi & *Barnabæ*. Ad *Galat. 2.* In quo loco non modo *Petrum* æquat aliis, sed etiam primæ Vocationis honore non præmittit. Priorem enim *Jacobum* nominat.

Neque ad rem pertinet, quod *Petro* loqueretur Christus in Evangelio, dicens; *Ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam: Matt. 15.* Non enim ædificavit Christus Ecclesiam super *Simonem Petrum*, super Hominem, hoc esset planè super harenam ædificare, sed super illam Fidem, quam confessus est *Petrus*, quod Christus esset filius Dei, &c. Hinc ait in *Simonis Petri* persona omnibus Apostolis, *Simon ecce Sathanas expetivit vos*, &c. *Ego autem rogavi, ut non deficiat Fides tua*, &c. *Luc. 22.* Quod autem dixi Christum loquutum omnibus Apostolis in personam *Petri*, ne videatur Somnium esse meum, omitam omnes veteres Interpretes, tam Græcos quam Latinos, & solum mihi *Lyranum*, familiarem illum & domesticum, omnibus *Romani* Episcopi Adulatoribus Interpretem, accipio. In illo enim loco 16. *Matt.* sic explanat. „*Et ego dico tibi, pro te* (inquit *Lyranus*) *& pro Sociis tuis, quia Tu es Petrus,*

„*trus*, id est, Confessor veræ Petræ, qui est Christus factus;  
 „Et *super hanc Petram* quam confessus es, id est, super Chri-  
 „stum, ædificabo Ecclesiam meam. „ Hæc *Lyranus* ad Ver-  
 bum. Neque alius est sensus illius loci, *Luc. 22.* Fides etenim  
*Petri*, quam confessus est, non illius solius *Petri* est, sed totius  
 Ecclesiæ. Sic orans pro Fide illius, oravit Christus pro fide  
 Ecclesiæ, id quod solum Fundamentum est, *1 Corinth. 3.* Quod  
 autem addidit *Luc. 22.* *Tu aliquando conversus, confirma Fratres*  
*tuos*; Hoc enim & ad omnes, & ad singulos quosque Fideles,  
 in *Petri* persona, loquebatur Christus. Est quidem Officium  
 uniuscujusque Christiani viri, Fratrem sollicitè docere, consola-  
 ri, corripere, &c. „ Convertamur igitur omnes (inquit ibidem  
 „ *D. Ambrosius*) & caveamus, ne in perditionem, aliqua inter  
 „ nos de Prælatione possit esse contentio. Item paulo post, Ser-  
 „ monem ad Deum vertens; Tua (inquit) Ædificatio quæritur,  
 „ non alterius Honor. Et ideo datur una omnibus forma senten-  
 „ tiæ, ut non de Prælatione Jactantia sit, sed de humilitate  
 „ Contentio. Hactenus *Ambrosius*.

Quod autem ait Christus ad *Petrum*, *Et tu Conversus*, &c.  
 non sentit de futurâ suâ Potestate, sed quod modo, cum con-  
 versus fuerit, & Fidem receperit, & quidem celeriter, quia pri-  
 mam Dei sequutus est Vocem, (ut ait *D. Ambrosius*) studeat  
 alios in eadem Fide confirmare. Id quod nullius Christiani viri  
 non est officium, ut supra dixi. Hanc itaque Doctrinam omni-  
 bus dedit in persona *Petri*; potissimum Verbi Prædicatoribus.

Non erat itaque Ecclesiæ Potestas in Persona *Petri*. Absit,  
 ut ab humana Fragilitate pendeat Christi Ecclesia; sed cum esset  
 primus Apostolorum, Ordine, non Potestate, propter illum  
 Primatum (inquit *Augustinus Joan. ultimo*) non verè, sed figurata  
 generalitate, Ecclesiæ Personam gerebat. Quod autem ad ipsum  
*Petrum* propriè pertinet (inquit *Augustinus*) unus homo erat,  
 Gratiâ, unus Christianus abundantiore Gratiâ, unus idemque  
 primus Apostolorum, &c. Lege ibidem quæ sequuntur in no-  
 stram sententiam, adeo perspicuè, ut nihil clarius. Primus erat  
 Apostolorum primaria potestate præditus. Erant enim Potestate  
 æquales.

Nec trina illa Interrogatio, una cum Commiſſione, ut Oves paſceret, *Joan.* ultimo, magis ad *Petrum* quam alios Apoſtolos pertinet, niſi quod trina illa interrogatione *Petrum* confirmare voluit Chriſtus, commemoratione prioris trinae Negationis ſuae, ut ſolidius in Fide incederet. Hinc ait, *Sequere me.* Neque trina illa Chriſti Interrogatio de Dilectione, omnes non ſolicite admonet de Fide erga Deum & Dilectione ejus, unde omnis virtus emanat.

Si adeſſet itaque D. *Petrus*, nihil haud dubie magis ægre ferret, quam quod ſuo Titulo ſuoque nomine, hanc plusquam ſecularem Potestatem ſibi vendicat *Romanus* Episcopus. Si enim D. *Petrus* hanc Potestatem a Chriſto accepiſſet cum illo Mandato, ut ſolus exerceret, ab eoque ſuam Potestatem acciperent alii omnes, ut nunc ſibi arrogat *Romanus* Episcopus, & peccaſſet valde *Petrus*, qui juffioni non obtemperabat; & perditiffime erraſſent, qui abſque eo in Eccleſia Chriſti miniſtraſſent. Neque hanc rem taciſſet, in Apoſtolorum *Actis* *Lucas* haud dubie, qui poſt Chriſti aſcenſionem Apoſtolorum Geſta ſcripſit. Sed quam alienum eſt ab *Actis* Apoſtolorum jam ſatis perſpicue diximus.

Cum ergo hanc non haberet Potestatem D. *Petrus*, unde arrogavit ſibi *Romanus* Episcopus? A Principum ſcilicet atque Populorum nimia Tolerantia, & illius loci Episcoporum ſœda Ambitione & Superbia. Id quod ut omni ſole clarius perſpicias, efficiam; neque tam multis. Primum, certius aliud nihil eſt ſub cœlo, quam quod Episcopo *Romano* aut Primatus aut Potestatis plus non tribuatur jure divino, quam cuiſvis alii Episcopo, ſive in *Anglia*, ſive in *Gallia*, ſive in *Italia*, cum ne D. quidem *Petrus* haberet. Superest ut eam, quam arrogat Potestatem, humano jure habuerit, neceſſe eſt. Plerique igitur ex primis *Romanis* Pontificibus neque ambierunt, neque exercere aliquando conati ſunt, neque illis, aut eorum cuiſvis tribuerunt alii, talem Potestatem. Extant quidem nonnullæ familiares Epistolæ D. *Cypriani* Episcopi *Carthaginenſis* ad *Cornelium Romanum* Episcopum, ducentos & quinquaginta circiter annos poſt Chriſtum. Quantum vero Primatus illi tribuat, illarum ſuperſcriptio docet

docet non obscurè: *Cyprianus Cornelio Fratri* (inquit) *Salutem*. Neque Epistolarum Verba ampliorem illi Potestatem tribuunt. Fidem verò Verbi Dei, quam ambo Apostoli *Petrus & Paulus*, tam sua Doctrina quàm tandem Martyrio, solidam reliquerunt, præ cæteris locis *Romæ*, & venerati sunt prisca illi Patres, & integram adhuc *Cypriani* ætate, servarunt felices *Romani* Episcopi. Neque *Damaso Romano* Episcopo trecentos & quadraginta octo circiter annos, post Christi ad Patrem hinc reditum, alium Primatum tribuit *D. Hieronymus* in suis ad eum Epistolis, quam ut Fidem illius *Romanæ* sedis imitetur, & eam magnificiat. Quod autem ait *D. Hieronymus*, *Extra hanc domum qui Agnum Comederis, prophanus est*, in Epistola quæ incipit, *Quoniam vetusto*, Tom. 3. pag. 59. *Extra hanc Fidem* haud dubie sentit; quantumvis in illo potissimum loco non tam sincerè loqui videtur *Erasmus*, quam in aliis plerisque locis, qui illam Domum nimis inadvertenter *Romanæ* Ecclesiæ Primatum interpretatur. Non enim in illa ætate agnoscebatur hujusmodi Primatus.

Quod si aliud nihil extra sacras literas hujus Primatus vim eneraret, de ipsoque omnem Opinionem tolleretur, satis, mea sententia, primum illud sanctissimum *Niconi* [*Nicenum*] Concilium, omnibus ut certam Doctrinam accipiant, sufficeret; in quo neque aderat *Romanus* Episcopus, neque præerat Vicaria quavis Potestate. Procuratorem ut Confrater & Coepiscopus illuc miserat, in eodemque in hunc ordinem constitutus est *Romanus* Episcopus, ut Apostolorum *Petri & Pauli* Honoris gratia, primum locum inter Episcopos haberet, alium Primatum nullum.

Neque Græcorum Ecclesia inter tot Beatissimos, eodemque in sacris Literis doctissimos Viros, alium aliquando de *Romana* Ecclesia Primatum agnoscere voluit. Id quod miretur nemo, cum postea in *Africano* Concilio ducentorum decem & octo Episcoporum id idem negatum est *Bonifacio Romano* Episcopo, qui Primatum ambiebat. Præsens erat Divus *Augustinus*, *Aurelio Valentino* Episcopo præsidente. Si verbo Dei hanc supremam Potestatem haberet *Romanus* Episcopus, tot optimos & eruditissimos Patres utriusque Linguae haud dubiè id non fugisset, neque negassent, quod sacrae Literæ firmassent. Nulla ergo de Verbo Dei

Dei erat Controversia in *Africano* Concilio, quod ad Primatum *Romani* Episcopi attinet, sed an talem Illi Potestatem dedisset *Nicenum* Concilium? humanus consensus in dubium vocabatur. Hinc & *Romani* Episcopi Procuratores, ut *Niceni* Concilii Articulos acciperent, rogarant *Africani*, & ne dolo circumvenirentur, in *Græciam* nuntios miserunt illi, qui afferrent. Hæc gesta sunt ad quadringentos viginti quatuor annos ab anno salutis.

Non obijciat nobis *Anglis* argutus quispiam, quod *Romanæ* sedis sollicitudine, Regnante *Lucio*, primi omnium Provinciarum, Anno salutis humanæ 182. Christi Fidem accepimus. Quis nescit non hominis, sed Dei esse Donum, Fidem? ut ait Apostolus ad *Rom.* 12. Id quod in hoc loco perspicuum est. Quia *Lucium* Regem non sollicitavit *Eleutherius Romanus* Episcopus, sed per Literas egit *Lucius* cum *Eleutherio*; ut Christi Fidem, hoc est - - - - as, acciperet. Misit itaque *Eleutherius Fugatum* & *Damianum* &c. Neque non postea, Anno a Natali Christi 603. *Augustinum* & *Miletum* [*Mellitum*] Monachos, una cum aliis misit *D. Gregorius*, qui prope extinctam in *Britannia* Fidem, *Anglorum* Dominio, renovavit, normas religiosæ vitæ in Christo nonnullas dedit, &c. Hæc & nonnulla alia nobis, inquam, obijciunt; quibus *Romanæ* sedis nos obligatiores docere cupiunt, quam alias Nationes; Paucis respondetur. Nisi *Eleutherius* rogatus a Rege viros misisset, qui sanctum conatum suum auxissent, ejusque Petitioni satisfecissent, haud Episcopi nomine, sed Dæmonis dignior fuisset. Magis miror illum non accurrisse. *Gregorii* sollicitudinem quis non laudat? Ejus Canones libenter *Ethelbertus* Rex amplexus est, aliud non docentes quam sanas, & religiosæ vitæ in Christo Regulas, quibus velut duceretur facilius in Fidem Christi novitius adhuc Populus. Non imperium sibi arrogavit, dominari non ambiebat, venit exemplo Christi ministrare, non ministrari. Aliis Mandatis, Justionibus, Imperiis regnare noluit, quam Verbo Dei. Non coegit Provinciæ homines ad se venire, dirimendarum Causarum gratia, Citationibus, Comminatoriis, Excommunicationum [*Fulminibus*] Populum vexare noluit. Tantum ad sanam vitam hortatus



tatus est. In hac re omnem sollicitudinem exercuit, omnes vires exhibuit, quærens non quæ sua fuerunt, sed quæ Christi. His Mandatis obediebat Christianissimus Rex, his monitionibus parebat Populus Deo deditus, non quia jubebat homo, *Romanus* Episcopus, sed quia mandat Deus. Non suis verbis hortatus est, sed Christi.

Ab hoc verbo cum degeneraverit *Romanus* Episcopus, quid iustius, quam illum, & ambitiosos ejus Canones omnes rejicere, respondere prorsus? Non enim sunt Christi, sed verè hujus sæculi Canones, quid? aliud quam Fastum, Ambitionem, Superbiam, Avaritiam non docent. Hinc insignis hujusmodi Primatus, hinc Dominium, plusquam Regum Gentium, hinc abhorrendum illud Pedum Osculum. *Paulus & Barnabas* exsiliunt in turbam, etiam conscissis vestibus præ dolore, cum eos cæpisset adorare Populus, clamantes, & nos mortales sumus, similes Vobis Homines *Act. 14.* Cum vero ad *Petri* pedes procideret *Cornelius*, illico elevavit eum *Petrus* dicens, *Surge, & ego ipse Homo sum. Act. 10.* Quoniam igitur modo cupit *Romanus* Episcopus ut ei sint audientes Christiani Populi, postquam omnia quæ mandat tam sunt adversa Christo? Aut ergo Christus deferendus est, aut his moribus *Romanus* Episcopus. Nemo potest duobus his Dominis servire.

Quamdiu Christum sequuti sunt *Romani* Episcopi, nulla fuit omnium Christianorum Natio, tam illi subiecta, tam obediens (non supremæ Potestatis gratia, sed sua sponte) quam *Anglica*, in magnam usque superstitionem. Neque non diu & multis quidem annis intolerabiles ab hac sede *Romana* molestias injuriâque sustinuit *Anglica* Respublica. Postquam vero, neque modus neque finis reperiri posset, prudentissimus Rex non aliter quàm debuit, quamvis tardè, suæ Reip. consuluit. Constituit ille, cui omnes Verbo Dei obedire tenemur, ne obedientiam illi præstemus, qui nullo verbo Dei Obedientiam exigit. Qui ergo Christianus & haberi & esse vult, Christi verbo obediat, necesse est. Regi obedire teneri verbo Dei, ut perspicuè docuimus, *Romano* Episcopo neutiquàm. Jubet *Romanus* Episcopus, ut illi te subicias: Jubet Rex, verbo

X

Dei,

Dei. Humano jure sibi vendicat *Romanus* Episcopus. Si te Christianum fatearis, Dei verbo parebis. *Si me diligis* (inquit Christus) *serva mandata mea. Nam quicumque non diligit me, mandata mea non servat. Et quicumque non mecum est, contra me est*, inquit. Ut ergo sis ex parte Dei, agas quod mandat Deus, necesse est. Alias quidem eris planè de inimicis illis, qui noluerunt Regem regnare super se, ut ait *Lucas*, cap. 19. Moriemini in peccatis vestris, quia Deum non modo non diligitis, sed etiam odio eum habere videmini, quia Verbum ejus respuitis, & planè contemnitis, postquam id docti estis, nisi spreta omni humana Potestate, Verbo Dei obedieritis. Verbum Dei est, Obedire Regi, non Episcopo *Romano*.

Quodam tacito humano consensu irrepsit in hanc ditionem *Romanus* Episcopus. Ex multis, & quidem justissimis causis, ut partim supradiximus, expresso consensu sancitum est, huic Potestati amplius ne subjugamini. Hoc mandat Deus, quia Rex, Dei in terris Minister; Cui verbo Dei suprema Potestas datur, hoc præcipit. Utitur jure suo. Non vult amplius pati, ut qui diu nimis, non alia quam precaria Potestate usus est, illum è suo jure extrudat. Huic sanctioni obedire tenetur quisquis *Anglus* est, ut cum primis Regem . . . . . Reip. *Supremum Caput* diligatis, ut Vos . . . . . hujus capitis membra estis. Diligatis vos invicem magis ac magis, sicut ego (inquit Christus) & dilexi vos. Ut ab hac unanimi . . . . . quietam in hac momentanea vita agatis, & post hanc vitam, Filii sitis Dei, coheredes Christi, quem diligitis, cujusque Verbo obediistis in vitam æternam.

Num. XXXI.

# HENRICI VIII. Reg. Angl. (a) Literæ, pro

Observatione Legum Ecclesiasticarum  
à se reformatarum. 1534.

**H**ENRICUS octavus Dei gratia Angliæ & Franciæ rex, fidei defensor, & dominus Hiberniæ, ac in terris Anglicanis, sub Deo, caput supremum, omnibus archiepiscopis, episcopis, abbatibus, clericis, ducibus, marchionibus, comitibus, baronibus, militibus, generosis, ac aliis cujuscunque generis hominibus, subditis & legiis nostris, per regnum nostrum & dominia nostra ubilibet commorantibus, salutem, & evangelicæ veritatis incrementum.

Cum vos, optimi cives mei, mihi que charissimi, me nunc unum atque solum hujus regni principem, in terrisque, secundum Deum, hujus ecclesiæ Anglicanæ unicum supremumque caput, quemadmodum divini atque humani juris ratio postulat, potestatemque tam ecclesiasticæ quam mundanæ politiæ mihi majoribusque meis ipso jure divino concessam (verum multis seculis unius Romani episcopi malitia, fraude, dolis, atque astutia creptam) ad me, & successores meos pertinere, una voce, uno omnium assensu agnoscitis; non possum indies magis magisque muneris atque officii mei rationem non habere, deque illustranda Dei gloria, de christianæ pietatis vera doctrina propaganda, de imperii hujus incolumitate, & quiete tuenda, summi animi cura atque cogitatione non esse sollicitus. Occurrunt enim subinde animo meo verba illa, quæ Sapientiæ, cap. septimo, habentur, ad hunc modum: „Audite reges, & intelligite, quoniam data est a Domino potestas vobis, & virtus ab altissimo, qui interro-

X 2

gabit

(a) Has literas nobis conservavit doctiss. STRYP. in Vita Th. Cranmeri Append. pag. 72. atque inde eas videmus insertas *Collectioni Conciliorum Magnæ Britanniæ* Tom. III. fol. 779. 780. ad Ann. 1534.

gabit opera vestra, & scrutabitur cogitationes. Ad vos ergo reges, sunt hi sermones mei, ut discatis sapientiam & ne excidatis. Qui enim custodiunt iustitiam, iuste judicabuntur, & qui didicerunt iusta, invenient quid respondeant, &c., Hinc facile perspicui potest, exactissime a regibus potestatis suæ reddendam esse rationem, illosque gravissimas manere pœnas, si non, ut oportuit, in rep. administranda sese gesserint.

Quodsi tanta cura ac sollicitudine quibuscunque regibus opus est, quam anxios igitur ac sollicitos christianos reges esse debere consensum est, quibus non politia modo civilis, sed ecclesiastica etiam potestas data est? Hos enim non tantum quæ ad humanam societatem pertinent, sed etiam quæ divinæ christianæque religioni maxime consentanea sunt, curare necesse est. Præsentem hujus seculi felicitatem principes christianos ita metiri convenit, ut hac potestate sua ad Dei cultum dilatandum utantur, & in hoc incumbant, ut recta doctrina propagetur, orneturque Dei gloria.

Cum igitur a christianis regibus iustitiam in imperio, pacis tuendæ curam, pietatem, studium juvandæ & ornandæ religionis christianæ, exigi animadverterem, nihil mihi potius esse debere judicabam, quam ut omnes inirem rationes, quominus in hoc meo regno hæc a me desiderentur, & quoad possem, muneris imposito satisfacerem. Hoc ut facilius expeditiusque præstare valeam, non ignoratis vos, quantam curam adhibuerim in illis rebus promovendis, tuendisque, quæ huic negotio maxime conducere, atque adjumento esse videbantur, quæ contra impedire atque obesse visa sunt, quanto studio tollere ac delere conatus sum, assidueque conor.

Abunde enim vobis declaratum hætenus fuit, quam in hac nostra Britannia, multis retro seculis, Episcopi Romani vis injusta ac non ferenda, sacrosancto divino Numini inimica fuit, tantopere religioni christianæ, veræ doctrinæ propagandæ adversata est, quantum hujus reipublicæ pacem ac tranquillitatem sæpissime inturbavit, potestatemque regiam divinitus constitutam labefactando, debitam omnium obedientiam a vero ac iusto principis sui imperio contra omne jus divinum & humanum ad se transferre ausus est. Hujus potestatem

tem huic cum divino munere sublatam esse manifestum est, & ne quid superesset, quo non plane fractam illius vim esse constaret, leges omnes, decreta, atque instituta, quæ ab auctore Episcopo Romano profecta sunt, prorsus abroganda censuimus. Quorum loco ut facilius in posterum Dei Optimi maximi gloria illustretur, & vera philosophia christiana, regnumque Christi vigere possit, & quo omnia decenter & ordine in Christi hac ecclesia gerantur; en vobis auctoritate nostra editas Leges damus, quas a vobis omnibus suspici, coli, & observari volumus, & sub nostræ indignationis pœna mandamus, ut vestra in Deum pietas, amor erga patriam, principemque vestrum obedientia, non sine immensa divini nominis gloria omnibus conspicua sit, ac vosmetipsos non minus de vestris rationibus sollicitos ostendatis, quam ego vestra causa de officio fuerim meo; stricte præcipientes, ut his nostris constitutionibus vos omnes & singuli tam in judiciis quam in gymnasiis utamini; severe prohibentes, ne quisquam vestrum alias, præter has & regni nostri leges admittere præsumat. Valete.

Num. XXXII.

Annæ BOLENIÆ, Reginæ (a)

Literæ ultimæ

ad Regem Henricum.

Domine.

**M**Ajestatis Tuæ offensio & mea in carcere detentio, adeò insolitæ mihi sunt res, ut quid scribere, aut quomodo me excusare debeam, ignorem. Quandoquidem ad me mittis mandatum (ut veritatem fatear, & sic gratiam apud Te impetrem) per talem, quem juratum hostem meum esse nôsti. Vix accepi nuntium ab eo; quin mentem Tuam abundè perceperim; quasi confitendo veritatem, salutem atque libertatem impetrare possem, ideòque spontè mandatum Tuum exequerer.

X 3

Nc-

(a) vid. BURNET. Document. ad Lib. III. Num. IV. fol. 88.

Neque verò Clementia Tua unquam sibi imaginetur, Uxorem Tuam crimen confessuram, quod ne quidem ei in mentem venit. Atque, ut quod verum est, dicam, nullus unquam Principum uxorem habuit in cunctis officiis, veròque amore, magis fidelem, quàm Tu in *Anna Bolenia* deprehendisti, quo nomine potuisssem contenta esse, si Deo & Clementiæ Tuæ visum fuisset. Neque tamen in mea Exaltatione ita mei sum oblita, quin talem mutationem, qualem nunc experior, præviderim; cùm enim fundamentum exaltationis meæ, sola voluntas Tua fuerit, non me latebat, minimam alterationem efficere posse, ut eadem voluntas in aliud objectum dirigatur. E conditione mediocri me selegisti, ut essem Regina & socia Tua, longè supra meritum & desiderium meum. Quòd si tum me isto honore dignam judicasti, ne permitte quæso, ut levis aliqua voluntas, vel malum adversariorum meorum consilium, favore Tuo Regio me privet, neque ut crimen, indignum illud crimen animi perfidi erga Clementiam Tuam, maculam inurat fidelissimæ uxori, aut filix Tuæ: Explora me, Rex optime; sit autem exploratio juxta leges & æquitatem, nec permitte, ut hostes mei jurati & actores sint & judices; imò fac, ut publicam subeam explorationem, Veritas enim mea non metuit publicum opprobrium; tunc videbis, vel innocentiam meam demonstratam, suspensionem & conscientiam Tuam pacatam, ignominiam & calumnias mundi suppressas, vel culpam meam publicè manifestatam. Quicquid Deo & Tibi placuerit de me decernere, Clementia Tua libera erit & immunis à Censura publica; culpa autem mea legitime demonstrata, liberum Tibi erit & coram Deo & coram hominibus, non-solum de me, ceu perfida uxore, supplicium sumere, sed & affectionem Tuam erga Personam illam, ob quam id sum quod sum, sequi, cujus nomen jam ab aliquo tempore indigitare potuisssem; Non enim suspicio mea hac in causa Te la-

tet. Sed verò decretum est, ut non solum mors mea, sed infamis etiam calumnia, medium sit ad fruitionem desideratæ Tuæ felicitatis perveniendi, Deum precor, ut Tibi & inimicis meis, ceu instrumentis, gravia condonet peccata, neque exactam à Te

ex-

exigat rationem Tuæ erga me actionis crudelis & Principe indignæ, in ultimo judicio, ubi & Tu & ego brevi comparebimus, & ubi, procul dubio, (quicquid mundus de me judicet) innocentia mea publicè & sufficienter manifestabitur.

Hoc nunc peto, ut ego sola feram onus offensionis Tuæ, nec idem innocentes illorum Nobilium tangat animas, qui (ut audio) mei causâ in carcere detinentur. Si unquam gratiam inveni in oculis Tuis, si nomen *Annæ Boleniæ* unquam gratum fuit auribus Tuis, noli petitionem hanc recusare; quare, ne ulteriùs tibi molesta sim, Sacro-Sanctam Trinitatem supplex oro, ut Tuam Clementiam benignè conservare, & in omnibus actionibus dirigere dignetur. E lugubri carcere in *Turri*, sexto *Maji*.

Fidelissima & obsequentissima  
uxor Tua.

*Anna Bolenia.*

Num. XXXIII.

## Articuli Religionis (a)

A. 1536. editi

in Anglia.

**P**rimò, Omnes Episcopi & Concionatores tenentur populum instruere, ut universæ Scripturæ Sacræ, tribus Symbolis, Apostolico, Niceno & Athanasii, fidem adhibeant; tenentur quoque omnia interpretari juxta illa, & iisdem verbis, atque omnes illis contrarias hæreses, præcipuè à quatuor prioribus Conciliis damnatas, rejicere.

*Secundò*, De *Baptismo* populus informandus: esse Baptismum Sacramentum à Christo institutum, in Remissionem peccatorum,

(a) vid. FULLERI Hist. Eccles. Magn. Britann. fol. 214. seq. unde eos deponit BURNETUS, eosque suæ inseruit Historiæ Reform. Eccl. Anglic. Vol. I. Lib. III. fol. 122.

rum, sine qua nemo possit consequi vitam æternam: neque solum adultos, sed etiam infantes posse & debere baptizari, in remissionem peccati originalis, & impetrationem donorum Spiritus Sancti, per quæ in filios Dei assumantur. Nullum baptizatum esse rebaptizandum. Opiniones *Anabaptistarum* & *Pelagianorum* abominandas esse hæreses: adultos Baptismi administrationem petentes cum eo conjungere debere Pœnitentiam & Contritionem propter peccata, ac Articulos fidei firma fide recipere.

*Tertiò*, De *Resipiscencia* populum instruendum, eam à Christo fuisse institutam, & ad salutem absolutè esse necessariam. Consistere eam in Contritione, Confessione & vitæ Emendatione, cum externis operibus charitatis, quæ sint *fructus resipiscentiæ conuenientes*. Contritionem esse internum pudorem & dolorem de peccatis, quibus Deus offensus & ira ejus provocata fuit. Cum Contritione conjungendam esse fidem in Dei misericordiam, quâ pœnitens debeat sperare, Deum sibi peccata remissurum, seque in numerum electorum filiorum suorum assumpturum, non ex dignitate meriti vel operis à se præstiti, sed propter meritum sanguinis & passionis Domini & Salvatoris nostri Jesu Christi. Fidem hanc generari & confirmari per applicationem promissionum Evangelii, & usum Sacramentorum: atque eo fine Confessionem, quæ fit Sacerdoti, esse necessariam, cujus absolutio à Christo instituta, ad applicandas pœnitenti divinæ gratiæ promissiones: Idcirco populum instruendum, Absolutionem proferri auctoritate Sacerdotibus à Christo in Evangelio data, cui fides adhibenda, ac si à Deo ipso prolata esset, juxta Salvatoris nostri verba; proin Confessionem auricularem à nemine esse rejiciendam, sed ad conscientiarum solatium adhibendam. Populum itidem erudiendum, quamvis Deus propter solam Christi satisfactionem peccata remittat, oportere tamen illos fructus ferre resipiscentiæ, Preces, Jejunia, elemosynam, cum satisfactione pro injuriis aliis illatis, aliaque misericordiæ & charitatis opera, secus non posse illos salvari: hæc autem faciendo ipsos vitam consequuturos æternam, & afflictionum hujus vitæ mitigationem, juxta Scripturas.

*Quar-*



*Quartò*, De Sacramento Altaris populum edocendum, sub specie Panis & Vini ipsum Christi corpus ex *Maria* Virgine natum verè & substantialiter exhiberi, ideoque summa cum veneratione recipiendum esse, ac cuius incumbere, ut juxta *Pauli* verba, convenienter seipsum exploret.

*Quintò*, Populum docendum, Justificationem significare Remissionem peccatorum, & receptionem in gratiam Dei, adeoque esse perfectam in Christo Renovationem. Ad eam verò impetrandam requiri Contritionem, Fidem & Charitatem, quæ tum ad illam concurrant, tum illam sequantur; bonaque opera ad salutem necessaria, non saltem esse externa civilia opera, sed internos motus & dona Spiritûs Sancti ad timendum & amandum Deum, ad confidendum illi, ad ipsum adorandum; ad exercendam in calamitatibus patientiam, ad detestanda peccata, & ad servandum firmum adversus illa propositum; cum aliis ejusmodi moribus & virtutibus cum lege Dei consentientibus.

Reliqui Articuli Ecclesiæ Cereemonias spectant.

*Primò*, De imaginibus. Populum instruendum, usum illarum in Scriptura S. esse præceptum, illas bonis exemplis proponendis inservire, & ad pietatem excitare, proin in templis esse collocandas. Ne verò populus in priorem prolabatur superstitionem, abusus istos tollendos esse, populumque, ad vitandam Idololatriam, edocendum, suffitum, genuflexionem, oblationes & Cultum, non Imaginibus, sed Deo ejusque honori tribui.

*Secundò*, Quantum ad Honorem Sanctis exhibendum attinet, non putandum, ab illis posse impetrari, quod à solo Deo impetratur; honorandos autem esse Sanctos, ceu tales qui nunc æterna fruuntur gloria; pro illis laudandum Deum, virtutes ipsorum imitandas, & ad plurimorum ex illis exemplum mortem pro veritate masculè subeundam.

*Tertiò*, De Invocatione Sanctorum populum informandum, bonum esse & proficuum, illos invocare, ut pro nobis & nobiscum orent. Ut autem abusus hac in re tollantur, illos saltem dies, quos Ecclesia in ipsorum recordationem instituit, observandos esse, nisi Regi placeat, numerum illorum diminuere, quòd si fiat, obedientiam mandato esse præstandam.

Y

*Quar-*

*Quarto*, De Ceremoniis, Populum edocendum, illas nec damandas esse nec rejiciendas, sed observandas ceu laudabiles, mysticas habentes significationes, & ad excitandos animos proficuas. Ejusmodi Ceremonias esse vestimenta in Cultu Dei, Asperisionem aquâ lustrali, ut nobis in memoriam revocet Baptismum nostrum & sanguinem Christi: Distributionem Panis sacri, in signum unionis nostræ cum Christo, recordationem Sacramenti: Gestationem tempore *Lustralium Deiparæ*, in recordationem, quod Christus sit lux mundi: Asperisionem cinerum in die *cinerum*, ut in mentem nobis revocemus Resipiscentiam & mortalitatem: Bajulationem Palmarum, die *Palmarum*, ut testemur desiderium recipiendi Christum in corda nostra, quemadmodum ingressus fuerat urbem *Hierosolyman*: Reptationem ad crucem in *Parasceve magna*, crucisque deosculationem, in memoriam mortis & sepulturæ Christi: Consecrationem Baptisterii, aliosque Exorcismos & Benedictiones.

*Tandem*, de Purgatorio docendum, bonum esse & charitati conveniens pro animabus defunctorum precari, hoc enim à principio in Ecclesia usitatum fuisse: ideoque populum erudiendum, cum charitate optimè consistere, pro defunctorum animabus orare, & ut alii in Missis & Exequialibus pro illis orent, curare, illoque fine eleemosynas erogare. Cum verò locus, in quo sunt, & pœnæ quas patiuntur, ex Scriptura sint incerta, divinæ ea misericordiæ unicè relinquenda esse; Abusus itaque, qui sub Purgatorii prætextu irrepsert, tollendos, quasi scilicet indulgentiæ. Papales animas ex eo liberent, vel Missæ certo loco & coram certis Imaginibus celebratæ, ejus sint efficaciar, cum aliis ejusmodi abusibus.

Ecclesiæ Anglicanæ Consilium (a)  
de Conciliis Oecumenicis

A. 1536.

**Q**Uantum ad Concilia Oecumenica, quemadmodum (diuturnâ edocti experienciâ) ultrò agnoscimus, nihil magis salutare vel necessarium magis pro stabilienda fide, extirpandis hæresibus, abrogandis Schismatibus; ac tandem pro reducendo populo Christi ad unitatem & concordiam in Religione, à Majoribus nostris inventum, excogitatum aut institutum fuisse, quàm Concilia Oecumenica; si legitimè convocentur in *Spiritu Sancto*, & conformia sint, tam quoad securitatem locorum, quàm alia ad id requisita, salutari & piæ institutioni & usui, ad quem in Primitiva Ecclesia fuerunt ordinata & instituta: pari modo ex altera parte, eadem experienciâ edocti, censemus atque judicamus, nec esse, nec esse posse quicquam magis noxium in Republica Christiana, vel quod veritatem Verbi divini præteritis temporibus magis deformarit & subverterit, vel ex quo plura diffidia, alique effectus diabolici sint orti, quam quando ejusmodi Concilia Generalia convocata fuerunt non juxta normam & charitatem Christianam, sed ex privata malitia & ambitione, vel ob alios respectus mundanos, juxta dictum *Gregorii Nazianzeni*, in epistola ad *Procopium*, in qua sententiam profert sequentem; *sic sentio, si verum scribendum est, omnes Convocatus Episcoporum fugiendos esse, quia nullius Synodi finem vidi bonum, neque habentem magis solutionem malorum, quam incrementum: Nam cupiditates contentionum, & gloria (sed ne putes me odiosum ista scribentem) vincunt rationem;*

Quocirca censemus, Principum Christianorum munus & officium requirere, ut omni cura & diligentia prospiciant, ne sanctissima hac in parte majorum Instituta, ad improbissimos ambitio-

Y 2

vid. BURNET. Hist. Ref. Angl. in Docum. ad Vol. I. Lib. III. No. V. fol. 88. 89.

*bitionis aut malitiæ effectus explendos, diversissimo suo fine & sceleratissimo pervertantur: Neve ad alium pretextum possint valere, & longè diversum effectum orbi producere, quam sanctissima rei facies præ se ferat.* Ac primò quidem perpendendum nobis videtur, quis potestatem habeat convocandi Concilium Oecumenicum? Secundò, num causæ allegatæ ejus sint ponderis & momenti, ut necessariò Concilium requirant Oecumenicum, nec aliunde remedium adferri possit? Tertiò, qui in Concilio Oecumenico Judices esse debeant. Quartò, quis ordo in illo sit observandus, & an sententiæ Patrum in consilium sint vocandæ? Quintò, quales doctrinæ probandæ sint & defendendæ? cum aliis rebus, quæ in Concilio Oecumenico ex ratione & æquitate sunt observandæ. Primum quod attinet, nobis quidem videtur, nec Episcopum *Romanum*, nec ullum Principem, cujus dignitatis aut gradus sit, posse propria autoritate, convocare aut indicare Concilium aliquod Oecumenicum absque consensu & assensu cæterorum Principum Christianorum, cumprimis eorum, qui in Regnis & Dominiis suis habent *Imperium meum*, hoc est, qui habent integrum, absolutum & supremum dominium & auctoritatem in suos subditos, nec aliam superiorem potestatem vel auctoritatem agnoscunt.

Hoc autem verum esse, autoritate & exemplis plurimorum inducti credimus. Quod, quoniam tædiosum foret multis deducere, hoc loco omittimus. Atque in testimonium determinatæ hujus nostræ sententiæ atque opinionis, Præmissas concernentis, nos Prælati & Clerici subscripti, in Synodo Provinciæ *Cantuariensis* congregati, totumque ejus Clerum repræsentantes, præsentis nominum subscriptione communivimus, 20. Julii, Anno Domini 1536. *Henrici Octavi*, 28.

Signatum à

*Thoma Cromwello, Thoma Cantuariensi, Johanne Londono,*  
cum 13. Episcopis & Abbatibus, Prioribus, Archidiaconis, Decanis, Advocatis, Clericis, aliisque Ministris 49.

Num.

Num. XXXV.

Regis S. P. Q. Anglicani (a)  
 Declaratio de  
 Concilio à Paulo III. P. R. indicto  
 Mantuæ celebrando.

CUM orbi pene testatissimum sit, nos jam pridem prorsus in hanc unam rem incumbere, ut & vetus honos & pristina dignitas sacris literis restituta tandem aliquando sit, existimamus nostras partes esse, non tam nullam restaurandæ religionis occasionem omittere, quam omnibus Romanorum pontificum machinis, qui nunquam desinunt veritatem turbare, obviam ire. Huc nos cum veritatis studium, tum jampridem a nobis susceptum religionis patrocinium vocat. Certe, cum PAULUS Episcopus Romanus, maximis propositis præmiis, undique homines doctos ad veritatem oppugnandam conducatur, neminem non in collegium Cardinalium cooptans, a quo aliquam imposturarum defensionem sperare possit, jam pridem nos non potuimus non anxio animo esse, non sæpe cogitare, quid tantus rerum & ingeniorum apparatus sibi velleret? Quod res est, divinabamus. Nimirum jam diu ad Pontificum fraudes & stratagemata assuefacti, facile augurabamur, hominum in verba & voluntatem Pontificis Romani juratorum *Concilium*, quod illi falso *generale* appellant, etiam tum futurum, cum nondum ulla Concilii mentio esset. Quid multis? Tandem, rebus recte ad fraudem constitutis, Concilium ad quod, vel neminem, vel quam paucissimos ex Christianorum Monarchis accedere posse, Paulus Pontifex certo noverat, indicitur. Videlicet & tempus, quo celebrandum erat, & locus

Y 3

quo

(a) Scriptum hoc prorsus memorabile, Witebergæ apud Joh. Lust 1537. impressum, ac deinceps repetita vice editum, in Biblioth. Brem. Class. V. n. VII. p. 507. & seqq. ut inter hæc Documenta legeretur, bona cum Lectoris venia efficere voluimus.

quo futurum statuerat, poterant illi certo promittere, Regem nullum adfuturum.

Bulla quo non vadit? quem regum non accersit, audax regum minister, & ad fraude causam suscipiendam, & ad promovendam indicti Concilii simulationem? Nam quis est, qui non existimat, Paulum & suos, simulare potius, quam ex animo moliri generale Concilium? Quis enim est, qui minus desideret publica hominum Christianorum comitia, quam ii, quibus plane de causa sua desperandum est, nisi ipsi iudices de suorum adversariorum lite pronuncient? Certe nos, qui non nisi ægre a regni & reipublicæ nostræ procuratore avocamur, possumus ad hoc Concilium nec venire ipsi, nec procuratorem quenkum nostræ causa eo mandare, neque culpæ vel levem aliquam suspicionem metuere. Quis enim nos accuset, quod illo vocante non veniamus, qui nullum jus vocandi nos habet? & ut demus, jus illi esse, ut largiamur, quod nemo, nisi sacrarum literarum imperitus, illi dat. Quid attinet ad id Concilium accessisse, in quo nisi vera oppugnes, falsa confirmes, nullus tibi locus sit? Vident omnes, quæ integritate, fide, religione, isti res controversas explicaturi sint, qui hoc turbulentissimo tempore se de his disceptaturos polliceantur. Cum Mantuam ad hoc Concilium celebrandum delegerint, nonne palam est, quam nihil fructus ex hoc confessu respublica Christiana sperare debeat? An est quisquam Christianorum principum extra Italiam, quisquam etiam Italus, qui, cum dissentiat ab Episcopo Romano, ausit isthuc accedere? Cum accedat nemo, qui oppressæ veritati audeat vocem commodare, hoc est, vitam dedisse. Mirumne est, si Papa iudice, nemine repugnante, ne reclamante quidem, papatus patroni hoc impetrent, ut Papæ autoritas, jam pridem labefactata, ac prope collapsa quoque, nunc isto Concilio restituatur? Hoccine est rebus afflictis, turbatis religionibus, concussæ veritati opem ferre? Tun' Paule Pontifex, vel tuorum quisquam, unquam aliquando vel per somnium cogitet (si ad istum modum, solis, sine ullo adversario, de rebus controversis vobis pronunciare licent) Ecclesiæ Ecclesiasticorumve morbos, qui irrepserunt in Ecclesiā, non aliunde potius, quam ex hujusmodi Conciliis,

ciliis, sanare? Est profecto admodum verisimile, vos, qui nihil aliud quam quæstum quæritis, libenter ea antiquaturos, quæ invito Christo, invitis sacris literis, per aliquot secula vestri lucri causa per vestros majores constituta sunt. Imo cum illi, quoties status sui quæstio, honos, potestas, primatus, in judicium adducebantur, perpetuo proculcatis Dei legibus, per seculum dignitati suæ, vel ut verius loquamur, intolerabili superbiam consultum vellent, annon certum pene esse potest, vos nequam filios degeneres patrum vestrorum vestigia secutuoros, novosque canones, qui majorum decreta tutentur, statuturos esse? Sed, quid nostra refert, vel quid illi olim decreverint, vel quid deinceps vos statuatis, cum Anglia jam pridem vestris fraudibus æternum veledixerit? Nihil Romano Pontifici negotii cum Anglis, nihil commercii. Certe ut nobis negocium faceßat, merces suas posthac nemini nostrum obtruserit. Ea vero quæ ille figit vel refigit, nihil ad nos pertinere volumus, certe quidem non magis, quam quæ quivis alius Episcopus statuit.

Verum ne videamur orthodoxis hominibus animi libidine abuti potius, quam judicio duci, hic orbi testatum volumus, nos sinceram fidem & doctrinam Christianam, & ea omnia, quæ has vel juvent, vel ornent, amplexari, profiteri, perpetuoque professuros, omnia fidei dogmata ita nobis curæ esse, ut de regno nostro libentius periclitemur, quam ullum fidei dogma apud nos periclitetur. Testamur a Catholicæ fidei unitate, neque discessisse nos, neque unquam discessuros, imo vitam deposituros potius esse nos, quam ullus hujus fidei articulus apud Anglos concidat. Testamur nos, qui in hac tota causa nihil aliud, quam Christi gloriam, & orbis cum utilitatem, tum tranquillitatem spectamus, impostores diutius ferre non posse, Imo vel honestissimis rationibus nos adductos, repudiassse pontificum Romanorum autoritatem, sententias, decreta, Concilia. Testamur denique, nos neque antehac unquam ad publica Christianorum comitia venire recusasse, neque nunc, non omnem operam nostram, studium, fidem polliceri, quo & religio turbata aliquando suo loco consistere possit, & cæteræ controversiæ, quæ orbem jam diu vexant, tandem finiantur. Tantum Christianos

stianos omnes admonitos etiam atque etiam volumus, nos diutius pati non posse, ut ii putentur errores tollere velle, qui modis omnibus hoc agunt, ne quisquam citra capitis periculum eos convellere possit. *Concilium* volumus, expetimus, atque adeo efflagitamus, sed quale inter Christianos celebrari par est, hoc est, *liberum*, quo quisque intrepide, quæ vera sunt, dicat. *Pium* volumus, ubi omnes omnem operam suam Christianæ pietati restituendæ non opprimendæ veritati navent. *Generale* volumus, hoc est, eo tempore & loco celebrandum, quo, sine suo periculo, quisque, qui gloriam Christi quærit, adesse, libereque sententiam suam dicere possit. Tum enim Concilium generale videri potest, vel cum nemo Christianorum, qui dissentiat ab Episcopo Romano, abesse cogitur, vel cum, qui adsunt, nullo proposito terrore, impediuntur, quo minus quæ vere sentiunt, audacter pronuncient. Nam quis est præter pontificem Romanum, Cardinales, & Episcopos aliquot papisticos, qui non ad ejusmodi Concilium lubentissimo animo veniret? Rursus, quis tam stultus esse potest, ut, cum videat Pontificis Romani causam pene solam agi, pontificem Romanum in hoc Concilio regnare, dominari, præsidere velit? Imo, si iste, qui causam suam nullo modo apud alium quam se judicem defendere potest, perpetuo judex, litem non tam dirimat, quam impios errores constituat, quid magis in republica Christiana veritati perniciosum excogites, quam generalia Concilia? Atqui ut de istorum audacia aliquid dicam, quo jure, quove titulo ad Concilium a pontifice Romano vocentur Reges? An cum olim Concilia omnia Imperatorum, Regum & Principum autoritate, consensu & mandato fieri consueverunt, non par est, vel ut hodie fiant, vel ut cur non fiant, causam adferatis? Verisimilius est, inquiunt, Pontifices religionis curam suscepturos quam Reges. Expertus est orbis magna cum pietatis clade, quanta fide hoc negotium, isti tractent. Annon nunc videmus omnes, quam probe Paulus Pontifex constituendæ tyrannidis suæ occasionem captarit? Non videmus, quod tempus homo religiosus ad generale Concilium delegerit? Annon verisimile est, hunc ex animo cogitare de restitutione religionis, qui nunc Concilium indicit, cum Cæsar &

Rex



Rex Galliæ, duo potentissimi principes, sic acerbis studiis inter se bellum gerant, ut neque illis, neque cuiquam Christianorum Regi, ullus Concilii locus relictus videatur? Age vero, age, Romane Pontifex, occasio, quam tot annos tu & tui omnes, tam ardentibus votis optastis, contigit, præsentem preme, porrectam ad scelus & fraudes ansam arripe. Convoca Cardinales, creaturas plane tuas, ostende, illudendi principibus & populo Christiano occasionem mire in tempore sese obtulisse. O homines, (quod ægre dicimus,) plane stultos, & quod libenter dicimus, prorsus improbos. Diu apud principes populumque Christianum hæc suspicione laborastis, vos quidvis velle potius, qui probe simulatis ac dissimulatis omnia, quam generale Concilium. An tam stultos esse vos par est, ut nunc aperte omnibus ostendatis, nihil moliri vos aliud, quam ut privatis his vestris conciliabulis legitimi, catholici, generalisque Concilii spem omnem orbi præcidatis? Tantumne odium cum veritate geritis, ut nonnisi illa plane in æternum exilium ejecta cessetis? Vivit Deus, nec illo vivo ad tantum dedecus, contumeliam, injuriam, veritas vocari potest. Fallimur, ad hæc omnia vocari potest, venire non potest. Quis non vehementer doleat, homines tanta audacia esse, ut aperte hostilem animum in Christum gerant? Rursus, quis non afficiatur summa lætitia, parem cum impietate stultitiam conjunctam esse? Orbis, o Paule pontifex, non nunc in tenui quadam suspicione versatur, ut olim, imo positas ante oculos fraudes vestras cernit, immortale illud vestrum in veritatem odium detestatur. Vident omnes, quantas tragœdias ille vester concordie unitatisque prætextus in orbem Christianum invexit. Intelligunt vestrum faciendæ pacis studium, contra Reip. tranquillitatem, a seditione diu stetisse. Cernunt, vos nunquam acrius religionem oppugnare, quam tum, cum eam maxime defendere videri vultis. Dolent, summas ingeniorum vires fraudum patrocinia tam diu sustinuisse. Dolent, rationem vim omnem suam ad scelus, superbiam, impietatemque promovendam convertisse. Dolent, virtutes etiam aliquot operam suam vitiis locasse, sanctimoniam hypocriti, prudentiam calliditati, justitiam tyrannidi. Gaudent, sacras literas nunc tandem pro se non contra se, pug-

nare. Gaudent, Deum non nunc Deo negocium facessere, Christum non nunc oppugnare Christum. Gaudent, non tam olim calliditatem veritati vim fecisse, quam nunc factum esse, ne posthac plus agat contra religionem audacia, quam pro veritate constantia possit. Vident, olim omnium pene vestrorum Conciliorum finem fuisse LUCRUM. Vident, vestra commoda vel cuni veritatis interitu vos ambiisse, vos maluisse Evangelicis præceptis fraudem facere, quam vestram autoritatem, hoc est, audacem impudentiam labefactatam, cernere. Certe Paulus Pontifex vix hodie aliud agere videri potest, qui principibus, tot tantisque rerum tumultibus occupatis, ac pene obrutis, etiam Concilium generale, si Diis placet, indicit, quam ut posthac titulum aliquem habeat, quem suæ improbitati prætexat, si tum is ad Concilium venire recuset, cum tempus & locus commodior de religionis negociis consultandi sese obtulerint. Licere sibi putabit, par pari referre. Putabit fas, tum non venire, quod reges hodie non veniunt. Superi velint, ne perpetuo mutuis conviciis nos inter nos rixemur, neve cum maxime dissentiamus, jactemus utrique, nos meliorem partem defendere. Velint, ut veritas firma tandem & constituta nefarios impostorum conatus frangat. Velint, ut orbi Christiano reddita pax & tranquillitas disceptandi tempus & spacium de religione Christiana aliquando dent. Nisi enim Reges inter se convenient, depositoque bello pacis artes amplectantur, non videmus, quid aliud sit Concilium indicere, etiamsi Concilium maxime expetis, quam oleum & operam perdere. Immo vero, cum illi bello & armis occupati, nihil aliud quam bellum cogitent, Pontifex non omnia in rem suam conversurus videatur, non confirmaturus errores, si istis absentibus Concilium suffuretur. Nimirum cum illis non vacet adesse, qui alioqui adfuturi erant; & nobis de jure nostro tantum Pontifici cedere non lubet, non ille & in rem suam, & in errorum defensionem, pulchre omnia statueret? Quomodo quisquam nostratum Mantuam, tot periculis adeundam, tam procul a nobis distitam, tot tuis, o Paule, parentibus, cognatis, amicis, quos vel eadem patria, vel naturæ fœdera, vel lucris spes, vel alia quævis causa tibi paravit, undique circumseptam, non

non recuset adire, qui prorsus amens non sit? Annon perire dignus est, qui vivus vidensque in flammis se conjicit? cum is de vita periclitetur, qui Cremonam, Mantuæ vicinam urbem, hac tempestate adierit, hostis tuus, hoc est, ut vulgus hæreticorum hominum interpretatur, hæreticus, an nostratium quisquam tuto vel intra Mantuæ muros versabitur? Quid? quod, Mantua, si justus celebrandi concilii numerus eo accedat, vix tot hospitibus excipiendis satis ampla est? Quid quod iter omne, quo hinc Mantuam usque nostris eundum sit, plenum periculis est? An nescitis hanc Legum omnium vocem & sententiam esse, cogi neminem per loca nusquam tuta ad Concilium venire? Quid quod hæcenus nullam eundi & redeundi liberam facultatem, nullam securitatem ab iis, quorum sub ditione ea loca sunt, nobis impetraveritis? Quid quod, si hanc etiam impetrassetis, temerarium notam subeamus nos, qui cum justo alioqui timore deterreri & potuimus & debuimus, tam periculoso itineri nosmet commiserimus? Nam næ ille profecto, qui rebus sic se habentibus, ut nunc se habent, ex Anglia ad Mantuam proficiscitur, securus esse potest, si mentis illi nihil sit, certus esse non potest. Nam cui ignotum est, quoties Romani pontifices in hujusmodi negociis fidem sefellerint? Quoties per pontificum fraudes, perfidiam & scelus interierunt hi, qui data fide, neque in itinere, neque in terra Concilii, neque dum redirent, quicquam periculi illis creatum iri ad Concilium venerint? Novum non est Papas perfidos esse, promissis non stare, contra jusjurandum, bonorum virorum sanguine cruentas manus fœdare? Sed nimium diu in istis moramur, quæ nobis cum cæteris nationibus communia sunt, ista diutius non persequemur, ad ea orationem conversuri, quæ privatim & seorsim cum Anglorum Regem, tum omnes Anglos commovere debent.

Estne quisquam hominum, qui nesciat, Paulum Pontificem animo plane hostili in Regem esse? illum modis omnibus omnes insidias struere salutis, cum Regis, qui tyrannum ejecerit, tum Episcoporum ac nobilitatis plane interitum moliri, quod summis istorum studiis effectus sit? Quis non videt, hominem adeo jam flagrare odio, ut diutius vel iræ impetum cohibere, vel in-

fidias tegere non possit? Apertus est hostis, non dissimulat, neminem non provocans in Regis caput, in regni cladem neminem non armans. Jam totum triennium nihil aliud quam populum Britannicum, nunc pecuniis, nunc ultro delatis honoribus, ad seditionem concitat. Nihil dicemus, quanto studio, quanto cum scelere, principes Christianos contra nos excitare conatus sit, Haud dubie homo Christi vicarius, vita ostendit, quomodo, quæ Christus dixerit, intelligat. Vicarium se putat, cum sibi liceat illud Christi dicere. *Non veni pacem mittere in terram, sed gladium.* Gladium inquam, non illum, quo Christus suos armatos voluit, sed quo immanes homicidæ in proximorum sanguinem, eadem, strages abutuntur. Non valde miramur, si sæpe in alios sæviant, cum nobis, quorum beneficia nec pauca, nec mediocria senserint, pro gratia contumeliam, pro bene meritis injurias rependere student. Non libet hic commemorare, quot nostra officia, in pontifices Romanos collata, perierint. Valeant ingratisimi homines, indigni plane vel hominum nomine. Certe ejusmodi, ut nescias, Deusne, an homines eos pejus odisse debeant. Nos, nisi didicissemus, vel inimicis bene velle, quid istis tam male imprecemur, quin minus quam pro eorum in nos maleficiis imprecari videamur? Tantum hoc imprecamur, Deus mentem meliorem illis ut det. Nos, gratia sit superis, seditiones illorum conatus irritos redidimus; ita tamen, ut perpetuo nobis ab inimicis cavendum arbitremur. Certe quamdiu isti nobiscum simulates gerunt, non commitemus, ut grex a nobis desertus a lupis sanguinariis dilanietur. Imo insidiæ omnes nunc cum nulli, nisi insidiatoribus, obsunt, consumantur. Sæpe indicent, quam nobis male volunt, quam cupiant nos lædere. Cognitus hostis nonnisi stultum & incautum lædit. Manet, alta mente repositum spretei judicium Clementis septimi, Pauli tertii. Metuunt, ne si nos damno nullo afficiamur, cæteris principibus Christianis exemplo simus, ut Romani pontificis injustum alioqui imperium diutius non ferant. Dolent suæ tyrannidi, avariciæ, superbiæ, iter omne apud Anglos præclusum esse. Ægre patiuntur, a majoribus nostris concessa privilegia; hoc est, liberam prædandi illudendique civibus nostris, atque adeo nobis

ipsis,

ipsis, ereptam licentiam. Iniquum putant æqua a se postulari, qui legibus nullis se subditos esse volunt. Injuriis affici se credunt, quod illi alios ne afficiant prohibeantur. Vident interdictas indulgentiarum merces, ingentem auri vim hinc sibi periisse. Diplomata nulli jam obtrudi posse. Nimirum Anglia infantiam posuit, Nemo est, qui nesciat, stulte facere eos, qui aurum plumbo, etiam si Petri & Pauli facies ad imposturas prostet, commutant. Imo dolent sanctorum vultus horum audacia, ad quæstum cogi. Certe nisi superi nobis irati mentem adimant, Papæ nomen etiam apud Anglos brevi interciderit, nedum auctoritas ulla illi fuerit. Profecto jus ille suum in nos, ac cives nostros, posthac nunquam exercebit. Ab illo consilium petere tum volumus, cum lubet decipi, falli, errare. An si ex fraudulenter jactis fundamentis fraudulentam fore totam fabricam conjicere fas sit, ab istis expectas aliud, quam pietatis Christianæ cruces, carceres, flammæ? Veritatis vulnera? cicatrices? interitum? Aliud si quid erit in hoc Mantuanensi confesso statuto, nobiscum cogitate, Pontificum non mediocrem laudem esse, honestatis specie ad honestatis perniciem subinde abuti. Volunt, cum libet, quædam in gratiam concessisse videri, nusquam magis metuendi, quam cum maxime nobis obsequundant. Falli volunt, hoc est, patiuntur quædam sua dogmata explodi, abusus aliquot reprehendi. Verum cum ista largiuntur, plura & longe graviora poscunt. Vix fieri potest, ut tibi ab istis satis caveas. Profecto accedant ad has technarum nundinas, ad has fraudum officinas, qui volunt, nos jus nostrum incolumè volumus. Nos neque veniemus ipsi, neque quenquam nostrum procuratorem illic esse patiemur.

Hactenus hanc rem ita disputavimus, perinde ac si Mantuæ Concilium futurum esset. Nunc paucis de ea bulla dicemus, quæ nuper Concilium ad Calendas Novembres, stulto ubi celebretur, designato loco, prorogavit, An non verisimile est, si nusquam celebretur, si Papa locum nullum, quo victoriam sperantes mystæ sui confluant, reperiat, si denique Concilium nullum nullibi sit, nulla decreta in eo contra religionem Christianam constitutum iri? Factum, ita Deus bene amet Paulum &

suos, factum bene. In aliud tempus Concilium Mantuanense protrahitur. Quamobrem tandem? Cur, cum ii jam in urbe Mantua sunt, qui tuis bullis parendum censent. Cur pollicitis, Paule, non stas? Cur non cogis Concilium? Bulla nobis obstreperit, Audimus, Dux Fredericus nobis super hoc respondens, non parvam huic negotio intulit difficultatem, asserens militare præsidium, & pro eo nutriendo stipendium necessarium esse. Id quod, inquit, nihil aliud erat, quam civitatem prædictam manifeste negare.

Quæ contumelia magnanimos heroas unquam tetigerit, si ista tam insignes eorum omnium animos non commoveat, non accerbet, non exulceret? An non aperte irrides, & plane contemnis Cæsarem, reliquosque orbis monarchas, qui ad eam urbem, maximo cum rerum suarum dispendio accessuros, accerxis, quam nec ipse tu Concilii celebrandi causa intrare possis? Si ulli unquam Reges habiti sunt ludibrio, næ tu Paule Reges bis ludibrio habes, vel quod vocas, quo venire non possis ipse, vel quod Concilium differs, nec ullum locum designas? An si tibi parvisent, iterque, cum tu primum ad Mantuam neminem non vocares, ingressi fuissent, non probe derisi domum rediissent? Habes nimirum, cur posthac Principes accuses, si minus venerint vocati, quos cum vocas, sic contumeliose derides. Finge, omnes imperium tuum agnoscere, omnes tibi parere debere, an non verendum, ne ab obedientiæ officio discedant, si tu tuo imperio in eos sic abutare? Nunc vero, cum illi tibi parere nullo modo debeant, tu omni humanæ creaturæ, nedum Regi, tanquam præexcellenti, obedire jubearis. Potes posthac sperare Monarchas morigeros, quos tam aperte ludis ac deludis? Quis unquam tam temerarius, audax, impudens ut Reges ad Concilium vocet, neque certum aliquem locum, ubi consultant, illis significavit? Paulus vocat Reges ad Concilium. Quo? Nusquam. Quid est Regum majestati illudere, si hoc illudere non est? At tandem homo memor, quanta injuria vel contumelia potius omnes affecerit, dolere se simulat: Magnum profecto illi negotium, dolorem simulare, qui nihil non probe norit simulare. Falsum se fuisse dicit, sperasse se dicit; Ducem Mantuæ libenter passurum, ut

Man-

Mantuae Concilium fieret. Dux passurum se negat, nisi dato praesidio. Paulus hinc veretur, ne aliqui indictioni suae confisi iter ceperint, metuit, ne recta Mantuam progressi sint, unde jam exclusi, magno cum suo incommodo domum repetere cogantur. Verum ut omnes intelligant, quam nihil Papae metuere possint, ait se aequiore animo hanc orbi illatam injuriam ferre, quod aliena, non sua culpa hic peccatum sit. Hanc vero? Non fatis est tibi absentes contumelia affecisse, nisi tua culpa Federicum Mantuae Ducem oneres? Quid peccat ille, quod tantum hominum numerum intra civitatis suae muros, nisi accepto militum praesidio, se recepturum negarit? Tu qui venerabiles fratres tuos, patriarchas, archiepiscopos, episcopos & dilectos filios tuos abbates, & ceteros ecclesiarum & monasteriorum praelatos fulmine feris, nisi illic sint, ubi esse non possunt? An ejaculata fulmina pro tuo arbitrio revocantur, quoties libet? At pulchre te purgas, omnique crimine facile te eximis, qui dicis, te judicasse rem incongruam, & mali exempli, armatum Concilium celebrare. Nonne bellum hoc, & plane paparium? Si non das praesidium, Dux non permittit tibi & tuis Mantuam suam, sin das, praeter juratos tuos eo accedat nemo. His artibus facile declaras, quod omnes jam diu suspicati sunt, te omnino generale Concilium nolle. Vis omnes adesse ad Calendas Novembres, nec, ubi tum tu futurus sis, etiam dum nosti. Quanquam quid attinet, quo nos voces, cum paria sunt, nusquam esse, & ibi esse, ubi Concilium fieri non possit. Nullus locus perinde tibi servit, qui prorsus decrevisti, nullum Concilium haberi, ac quisque locus. Imo praestiterit tibi, qui tecum statueris non adesse, nullum, quam certum aliquem locum praescribere. Facile fidem liberas, si nihil pollicere. Nonnisi semel Principibus illuisse, in Papa magna quoque laus est. Certe si quem tandem locum designet, non dubium est, quin vel ad civitatem aliquam suam (suae putantur verius quam sunt, quas & majores sui per vim & dolos sibi compararunt, & iste contra jus & aequum malae fidei possessor, deturbatis iis, ad quos jure haereditario venire debent, occupat) vel ad cujusquam alterius principis imperio subjectam, nos vocet. Ad illam nemo unquam, cui aliquid mentis est, si

ab

ab isto dissentit, sese contulerit. Et si eo nos invitet, ubi nec is esse potest, nisi exercitum alat, annon plus quam stulti sunt, qui semel illusi, bis se decipi patiantur? Annon verisimile est, non deceptum iri, si illi credimus, qui promittit, quod præstare non potest, si velit, nec vult, si posset? Sed in re, quæ nihil ad nos pertinere videri potest, nimium diu moramur. Nam locum reperiat, quem velit, tutum, quo omnes tuto sine ullo vel periculi metu accedant, nos, is quò vocant, ad nullum unquam Concilium veniemus. Imo & Paulo & suis, hoc, quod sæpe diximus, aperte dictum volumus, nullum jus illis in Anglos esse, nos nullum illis cedere, & id quicquid est, quod a nobis olim per vim & scelus extortum est, jure & optimo jure repetere. Olim dedimus vobis primatum, si a nostro consensu vestra in nos autoritas initium habeat, per nostrum quoque consensum finem habeat, Cur enim, qui dedimus, sustulisse non possumus? Olim scripsimus, nos Pontificibus minores esse, minores quamdiu nobis visi fuimus, illis libenter parvimus. Longe alia nunc scribimus. Et proinde, si posthac eorum decretis non obtemperemus, non est, quod valde mirentur. Leges cum civiles, tum Dei, pro nobis pugnant. Non enim amittit libertatem ingenuus, imo nec libertatis causam lædit, qui se servum scribit. Si consuetudine nos oppugnant, Cypriano respondeant volumus, qui, cum veritas abest, putat, consuetudinem nihil aliud, quam erroris vetustatem esse. Quid quod Christus perpetuo dixit, *Ego sum via, veritas & vita*. Nunquam dixit, Ego sum consuetudo. Et proinde cum hac parte pro vobis consuetudo, ex illa pro nobis Sacræ literæ pugnent, audetis in harenam descendere? Christus quoties vos admonet (si tamen ejus discipuli estis, qui præceptore vestro multo doctiores illius leges violatis, vestras traditiones extollitis) ut nullo quæsito primatu vosmet ceteris non anteponatis. Sed non commemorabimur in re aperta. Cautum optamus, ut Caesaris & Christianorum principum autoritate Concilium generale, idque liberum, sit, uti veritati & religioni consulatur, quæ hætenus non alia re magis oppressæ sunt, quam istis Romanorum Conciliis, vel ut verius dicamus, conciliabulis. Jampridem in immensum crescunt errores, abusus,

im-



impietates. Erudimini tandem, qui judicatis terram, & tot malis, tantis ægrotantis Ecclesiæ morbis, aliquid saltem remedii excogitate. De generali Concilio, qui prudentiores sunt, vident plane desperandum esse. Nos optimum arbitramur, ut interea, dum magis Concilium optamus, quam speramus, sui quisque regni errores sua autoritate tollendos curet. Consilii nostri omnes participes esse volumus, si recta monuisse videbimur, non credimus hortatore opus esse, qui ad hæc eos invitat. Bona spes nos habet, quemque Regem Regum majestati jam pene restitutæ ad futurum. Non alent posthac lupi catulos. Nòn, si nos audient, callidis Paparum commentis, audaciæ, impietati subscribent.

Cœptis favete Principes, vester honos, dignitas, majestas restituta est. Memineritis, hoc unum ad vestrum officium vel maxime pertinere, ut veritati religionique Christianæ operam vestram navetis, Cavete, ne plus hostium doli, quam vestra virtus possit. Nobiscum una bellum gerite cum Pontificum vitiis æternum. Ita eorum decretis aures vestras accommodate, ut si quid vel in hoc Mantuanensi, vel quovis alio Concilio decernant, quod religionem adjuvet, veritatem illustret, id libenter amplexemini. Non quidem quod a Pontifice suisque Cardinalibus decretum est, sed quod hic honos religioni veritatique perpetuo deferendus est. Vera enim & honesta etiam ab Ethnico libenter discimus.

Atqui quemadmodum libenter ea admiserimus, si qua sunt, quæ Christianæ pietatis negotium promovere videantur, ita si quicquam statuunt in veritatis præjudicium, vel quod ad eorum primatum, potestatemve papariam confirmandam faciat, vel quod Regum jus, auctoritatem, majestatem minuere, lædere, violare, videatur, hac nostra testatione orbi denunciamus, nos eorum nihil neque probare, neque unquam probaturos.

Habetis, Christiani orbis incolæ, quæ de Concilio generali nos in præsentiarum scribenda putavimus. Arbitramur, vobis planum esse, Episcopum Romanum sibi que addictos Cardinales, Episcoposque, non hoc animo Concilium velle, ut veritas regnet, sed ut hæc una cum Christo conculcetur.

Intelligitis, non hoc tempus Concilii celebrandis idoneum esse, non Mantuam locum esse idoneum, multo minus, nullum locum idoneum esse. Videtis ubi ubi sit, nos neque ipsos venire debere, neque quenquam nostra causa eo mandare. Videtis, vix tenuem spem Concilii generalis esse. Admonitos vos videtis, quo pacto quisque principum domi suæ, res religionis alioqui turbatas, tranquillet. Si qui vestrum meliora adferat, pollicemur, nos ea libenter facturos, quæ maxime a religione stent, neque nos nostro consilio ufuros, si quis nobis rectius consulat.

Quem animorum nostrorum affectum Deus Opt. Max. qui dedit, pro sua bonitate, non tam in nobis augere, quam in omnes vel cum ipsum, vel meliorem effundere dignetur. Cui honor omnis, omnis gloria, in omnia secula seculorum.

Num. XXXVI.

HENRICI VIII. Mandata (a)

Regia, de  
Bibliis Anglicanis. &c.

**I**N nomine Dei, Amen. Autoritate & mandato Serenissimi Principis, HENRICI, Dei gratia Regis *Angliæ & Franciæ*, Defensoris Fidei, Domini *Hiberniæ*; & in terris, sub Christo, supremi Ecclesiæ *Anglicanæ* Capitis. Ego *Thomas* Dominus CROMWELL, privati sigilli Custos, & in causis Ecclesiasticis intra hoc regnum autoritate regia Vicem gerens, in omnipotentis Dei honorem, incrementum virtutis, & expletionem mandati regii, vobis do & exhibeo sequentia mandata, servanda, observanda & implenda, sub pœnis infra declaratis.

*Primò*; Ut sincerè serves & observes omnia & singula Regis mandata, meo nomine antehac, ipsius autoritate, data; non solum sub pœnis heic expressis, sed etiam, in casu delicti post secun-

(a) v. BURNET. ad Lib. III. n. XI. fol. 101. 102.

secundam hanc admonitionem, ulterioribus pœnis ex arbitrio Regis, vel ejus Vicem gerentis, irrogandis.

*Item;* Ut cures Festo proximo librum Bibliorum Anglicanorum, loco convenienti, in Ecclesiam curæ tuæ commissam collocari, quò parochiani tui commodè in illo possint legere; cujus libri pretium pro rata parte à pastore & parochianis solvendum, dimidia scilicet pars à pastore, altera verò à parochianis.

*Item;* Ut neminem, neque clam neque palam à lectione vel auscultatione dictorum Bibliorum arceas, sed potius quemvis, ut illa legat, exhorteris, cum sint ipsum vivum Dei verbum, à quovis Christiano amplectendum, credendum & imitandum, si salutem speret sempiternam; ita tamen ut sedulò moneas, ut omnes vitent altercationes & litigia, atque in pervestigando vero sensu honesta utantur sobrietate, explicationemque locorum obscurorum viris in Scriptura Sacra exercitatis relinquunt.

*Item;* Ut singulis diebus Solis & Feriis, publicè & planè, bis vel ter, vel, si opus sit, sæpius, partem vel sententiam Orationis Dominicæ, vel Symboli, lingua Anglicana, recites, eo fine, ut illa memoriæ tradant; Atque ita de die in diem lectionem aliquam seu sententiam illis proponas, donec integram Orationem Dominicam & Symbolum Anglicè memoriter teneant. Ac dum sententiam aliquam memoriter ediscunt, explicabis ipsis sensum earundem, & hortaberis Parentes & Oeconomos, ut illos liberos & servos suos doceant, quemadmodum ex conscientia tenentur. Quo factò, Decalogum ipsis explicabis, singulis diebus Dominicis & Feriis præceptum, donec illa pariter edidicerint.

*Item;* Ut quovis tempore Verno in Confessionibus quemvis ad Confessionem accedentem examines, an possit recipere Articulos fidei & Orationem Dominicam Anglice, & illa audias, si non sciat perfecte, indicabis illi, quemvis Christianum debere illa nosse, priusquam Sacramentum Altaris possit recipere, & monebis, ut in annum sequentem melius illa ediscat, secus non posse ipsum absque perfecta eorum notitia ad mensam Domini admitti, imò cum periculo animæ id futurum: declarabis quoque & sig-

nificabis, te hoc ipso tempore, nova, pro arcendis à Domini mensa ignorantibus, à Rege expectare mandata, proin hortaberis, ut & animæ periculum, & mundi opprobrium vitare studeat.

*Item;* Ut quovis quadrimestri, in dicta Ecclesia, & quovis Coetu Tibi commisso, minimum Concionem unam habeas, vel habendam cures, ut in ea purè & sincerè verum Christi Evangelium explices, populumque ad opera Charitatis, Misericordiæ & Fidei in Scripturis mandata, horteris atque doceas non fidentum esse in ullis aliis, hominum arbitrio extra Scripturas excogitatis operibus, peregrinationibus religiosis, oblatione nummorum, Candelarum, vel Cereorum, Imaginibus ac Reliquiis, vel earundem deosculatione, recitatione certarum precum sine intelligentia, vel aliis similibus Superstitionibus; talia namque opera non solum non habere promissionem remunerationis, sed potius comminationem maledictionis, cœu talia, quæ ad Idololatriam tendunt & superstitionem, quæ Deus præ cæteris detestatur, quoniam ejus honori & gloriæ maximè adversantur.

*Item;* Ut fictas ejusmodi Imagines, quibus homines ad peregrinationes vel Oblationes in Cœtibus tuis abutuntur, ad vitandum detestabile Idololatriæ crimen sine mora è medio tollas; nec impostertum patiaris Candelas, Cereos, vel imagines cereas coram ulla imagine aut pictura collocari; & saltem lumen, quod transversè per Ecclesiam prope Statuarium est, lumen coram Sacramento Altaris & lumen prope sepulchrum, pro ornamento Ecclesiæ, & cultu divino retineas, atque Parochianos tuos edoceas, non esse alium Imaginum usum, quam quod libri sint illiteratorum, legere nescientium, ut hac ratione erudiantur de vita & conversatione eorum, quos imagines istæ repræsentant; qui vero illis aliter quam ad talem recordationem utuntur, illos cum animarum suarum damno enormem committere Idololatriam. Rex enim salutem animarum Subditorum suorum unicè querens & jam & impostertum, istiusmodi imagines, occasiones criminis adversus Deum, & animabus dilectorum suorum periculosas, omni studio abrogabit & è medio tollet.

*Item;*

*Item;* Ut omnibus beneficiis, & Coetibus, quibus non ipse praesens es, loco tuo talem praeficias Curatum, qui & aptus sit & promptus ad perficienda haec mandata, quique Coetum tam exemplari vita quam Verbi divini explicatione aedificet, secus neglectus tibi imputabitur, & ratio à te, si aliter fecerit, exigetur.

*Item;* Ut nemini in ullo Beneficio vel Coetu ad concionandum admittas, nisi qui sufficientem à Rege, vel ejus auctoritate, ab Archiepiscopo Cantuariensi, vel ab Episcopo Diocesanos, impetravit vinam; qui verò veniam habent, illos ad praedicandum Dei Verbum, absque repugnantia vel contradictione, admittas.

*Item;* Si antehac Parochianis tuis quicquam proposuisti pro extollendis Peregrinationibus, fictis reliquiis, vel Imaginibus, vel aliis superstitionibus, ut nunc palam coram iisdem eadem revoces & damnes, atque ostendas, (prout verum est) te id nullo Scripturae fundamento, sed communi errore & abusu, qui in Ecclesiam per tolerantiam & avaritiam eorum, quibus superstitiones proficuae erant, irrepserrat, seductum fecisse.

*Item;* Si quempiam in Coetu tuo vel alibi scias, qui impedire conatur, ne Verbum Dei in lingua Anglica legatur, vel iis qui sincere id annunciant, impedimento est, vel executionem horum mandatorum inhibet; vel fictitiae Episcopi Romani potestati, Legibus Regni hujus meritò nunc abrogatae, favet; ut eum deferas vel Regiae suae Serenitati, vel venerabili ejus Senatui, vel ejus Vicem gerenti jam nominato.

*Item;* Ut Tu, & quivis Pastor, Vicarius aut Curatus, pro quavis Ecclesia in Diocesi sua habeat librum seu Indicem, in quò diem & annum cujusque Matrimonii, baptismi & sepulturae consignet, insertis nominibus eorum, qui copulantur, baptizantur & sepeliuntur; atque, ut liber iste tuto asservetur, Paroecia communibus sumptibus capsulam cum gemina sera & clavi conficiendam curabit, quarum altera penes te, altera penes custodem cujusque Paroeciae, pro asservando libro isto, manebit; atque in hunc librum, praesente dicto custode, singulis diebus Dominicis, nomina copulorum, baptizatorum & sepultorum, septimam praeteritam, consignabuntur; quo facto liber in dicta capsula asservandus: qui verò hoc facere negligit, multam

solvat (36 stiveros) pro reparatione dictæ Ecclesiæ collocandam.

*Item;* Ut quovis quadrimestri hæc & priora mandata, auctoritate Regiæ suæ Majestatis tibi injuncta publicè coram Parochialibus tuis legas, eo fine, ut tu tantò melius de tuo admonearis officio, & Parochiales tui eo majorem illis præstent obedientiam.

*Item;* Quandoquidem lege stabilita, quivis tenetur Decimas persolvere; nemo, sub prætextu officii à Curato suo omissi, Decimas detinebit, ut malum malo cumulet, vel suus sit Judex, sed eas sincerè, pro more & consuetudine, Pastoribus & Curatis, sine restrictione vel imminutione solvet; defectus verò vel negligentia Pastorum & Curatorum ad ordinarios deferatur, vel ad alios Superiores, quorum erit, defectus manifestos emendare atque corrigere.

*Item;* Ut nemo imposterum immutet ordinem vel modum Jejunii ab Ecclesia mandati & indicti, neque Precationem vel Cultum Divinum, secus quam in dictis Mandatis continetur, donec Regia auctoritate injungantur vel transferantur; Vigiliis illorum Sanctorum, quorum Feriæ abrogatæ sunt, exceptis; illæ enim imposterum non amplius erunt dies Jejunii; excepta quoque commemoratione *Thomæ Becketi*, quondam Archiepiscopi *Canuariensis*, quæ penitus omittenda, ejusque loco Feriale servitium adhibendum.

*Item;* Ut Campanarum pulsatio ob salutationem Angelicam peractis sacris, aliisque temporibus, prætextu Indulgentiæ Episcopi Romani introducta, imposterum omittatur, ne populus credat, se peccatorum veniam recitatione Salutationis Apostolicæ, tempore pulsationis istius, impetrare, quemadmodum hætenus factum fuerat.

*Item;* Prosc hætenus usitatum fuit variis in locis in Processionibus canere *Ora pro nobis*; illamque Canticum ad tot Sanctos dirigere, ut tempus non permiserit sequentia canere Suffragia, *Parce nobis Domine*, & *Libera nos Domine*: ideo populus erudiat, omittendum esse illud *Ora pro nobis*, cæteraque suffragia canenda.

Quæ

(191.)

Quæ mandata omnia & singula Ego Vobis & Successoribus vestris nomine & autoritate Regis mihi concessa injungo, ut ea servetis & observetis sub pœna privationis, confiscationis reddituum, vel alius coërcitionis, prout Regi vel ejus Vicario p. t. expedire videbitur.

*Eadem mandata in Episcopi Londinensis Indice fol. 29. 30. reperiuntur, unâ cum Bonneri Mandato ad Arbi-Diaconos suos pro eorundem observatione, 30. Sept. 1541. Anno Regni 32.*

Num. XXXVII.

*Philippi* MELANCHTHONIS

Epistolarum biga

ad Henricum VIII. Angl. R.

1539.

PRIorem Epistolam nobis conservavit, qui eam ex autographo edidit Illustris BURNETUS in Collectione Documentorum ad Librum Tertium Historiæ Reformationis fol. 249. seq. Posteriorem decerpimus ex Epistolarum Melanchthonianarum Volumine editionis Londinensis in folio Lib. I. Ep. 28. fol. 22—29.

A.

S. D. Serenissime & Inclyte Rex; Etsi audieramus Romanum Episcopum, omnibus artificiis incendere Cæsaris Caroli & Regis Gallici animos adversus Britannos & Germanos, tamen quia spero Deum hæc pericula gubernaturum esse, & defensurum tranquillitatem tuam, scripsi in alteris literis de Ecclesiarum emendatione, quam, si tempora sinent, rogo ut Regia Majestas tua suscipiat. Postea adjeci hanc epistolam, non impudentia, sed optimo studio, & amore cum Ecclesiarum, cum Regiæ Majestatis tuæ incitatus: quare per Christum obtestor. Regiam Majestatem tuam ut meam libertatem boni consulat. Sæpè

co-

cogito Britannicæ Ecclesiæ primordia, & cæteras laudes: hinc enim propagata est doctrina Christiana in magnam Germaniæ & Galliæ partem; imò Brittannicæ Ecclesiæ beneficium fuit, quod primum Romanæ Provinciæ liberatæ sunt persecutione. Hæc primum nobis Imperatorem pium Constantinum dedit: magna hæc gloria est vestri nominis. Nunc quoque Regia Majestas tua, primum heroica magnitudine animi ostendit se veritati patrocinatorum esse, excussit Romani Episcopi tyrannidem, quare veterem puritatē Ecclesiæ vestræ maximè optarim restitui integram. Sed animadverto istic esse quosdam, qui veteres abusus ortos aut confirmatos à Romano Episcopo adhuc mordicūs renent. Mirum est autem, Authore abusu ejecto, ipsa tamen venena retineri, qua in re illud etiam periculi est, quod illi ipsi aut eorum imitatores aliquando revocaturi potestatem Romani Episcopi videntur, si populus hunc putarit esse Magistrum Ecclesiarum, incurrunt enim ritus in oculos & admonent de authore, ut Solonis memoria cum legibus Athenis & propagata & jucunda fuit.

Gaudebam igitur in edicto recens istic proposito de Religione, promitti publicam deliberationem & emendationem de Ecclesiarum ritibus & legibus, eaque sententia mitigavit decreti acerbiter: quanquam enim laudo pietatem, quod errores prohibentur, qui pugnant cum doctrina Catholicæ Ecclesiæ, quam & nos profitemur; tamen doleo ad eas causas adjectum esse articulum, in quo præcipitur omnium rituum usitatorum & cælibatus observatio. Primum enim multi transferent edicti auctoritatem ad stabiliendos abusus Missæ. Deinde in universum confirmatur pertinacia eorum, qui doctrinæ nostræ sunt iniquiores, & debilitantur studia piorum. Augustinus queritur, sua ætate jam duriores fuisse servitutem Christianam quàm Judaicam, quantò erit asperior servitus, si superstitiones incipiæ, ut reptatio ad crucem aut res similes, munientur corporum suppliciis? Gerson scribit prodesse piis, qui tamen superstitionis observant ritus, ut invitentur ad eos violandos, ut usu & exemplo dediscant superstitionem.

Sed munio tranquillitatem, dices, & nolo dissimilitudine risuum excitari discordias. Ego de piis & modestis loquor, qui hu-



humanas traditiones sine tumultibus violant, non de his qui in cœtu publico seditiosè tranquillum populum aut concitant aut perturbant, Extant autem antea leges de seditiosis, nec statim violatio inepti & non necessarii ritus judicanda est seditiosa, at tamen hac in re non solum tranquillitatis, sed etiam piarum conscientiarum ratio habenda est: est enim tenera res conscientia, faciliè languescit percussa potentum iudiciis.

Nec ignoro quosdam novo jam uti genere sapientiæ, excusant abusus, & leniunt eos astutè effictis interpretationibus, ut habeant speciosam causam cur eos retineant, sicut nefarios abusus excusat Author Reformationis Colonienfis, ut campanarum consecrationem & similes imposturas. Quam multa sunt in fabulosis historiis sanctorum, ut Christophori, Georgii, quæ ut poemata continent venustissimas allegorias; nec tamen propter has cogendæ sunt Ecclesiæ ut illas poeticas personas colant.

Erat in Ægypto sacrum cum fici maturuissent, populus enim in templo edens recentes ficus, addebat canticum his verbis, dulcis veritas. Huic ritui faciliè est bellam significationem addere, eumquè accommodare ad laudem verbi Dei, nec tamen propterea hic mos in Ecclesias revocandus est; atqui hanc novam sophisticam exoriri passim videmus. Sic in Italia dicuntur abusus patrocinari, Contarenus, Sadoletus, & Polus Cardinalis; nam hi præcipuè susceperunt sibi jam has partes defendendæ Romanæ impietatis, & hanc ducunt esse magnam ingenii laudem fucos illinire vitiosis ritibus, putantque se his ineptiis Dionysii Theologiam Mysticam renovare. Hæc Sophistica, nisi prudentes gubernatores Ecclesiarum obsistent, pariet horribilem confusionem religionum, & rursus obruet veritatem. Donec flagitantur humani ritus tanquam necessarii, confirmatur prava opinio de cultu; ideo Paulus tam vehementer non modo opinionem, sed ritus ipsos Leviticis infectatus est, prævidebat enim non excuti posse superstitionem, si ritus manerent, quare gravissimè inquit, *si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit.*

Retineatur ergo simplex & perspicua sententia de libertate in adiaphoris, & doceant Concionatores quæ scandala vitanda sint; retineantur ritus divinitus instituti, & aliquæ humanæ traditiones

utiles ad bonum ordinem, ut Paulus loquitur, & sit modus ceremoniarum quæ habeant conjunctam gravitatem & elegantiam; decet autem abesse ab Ecclesiis barbariem: Ceteri inutiles & inepti ritus non duriter flagitentur.

Deinde quantum periculi adfert conscientiis prohibitio conjugii, nec ignorat Regia Majestas tua, legem de cœlibatu perpetuo tantum Romæ, natam esse: extant Epistolæ Episcopi Tarraconensis defendentes conjugia Presbyterorum in Hispania contra Romanum Episcopum. In Germania ante annos quingentos adhuc Sacerdotes fuerunt mariti, adeoque ægrè tulerunt sibi eripi hanc libertatem, ut in Episcopum Moguntinum recitantem edictum Romanum tumultuantes impetum fecerint, quare Episcopus fugere coactus recitationem omisit. Erat author edicti Gregorius septimus qui cuilibet tyrannorum veterum audacia & impietate par fuit. Hic cum longo & funesto bello civili nostros Germanicos Imperatores implicuisset, simul etiam Ecclesias tyrannide oppressit. Audio & in Anglia Sacerdotes fuisse maritos: denique nostræ sunt historiæ, quæ exempla satis multa continent, quare miror in edicto citari epistolam ad Corinthios, cum hæc longè aliud tradat de conjugio, ac præcipiat conjugium iis qui non sunt idonei ad cœlibatum.

Nec obijcienda sunt Vota, quæ & expressè pugnant cum divinis mandatis, & trahunt secum multiplicem superstitionem & morum corruptionem; videmus enim qualis sit vita multorum Sacerdotum cœlibum: itaque non sine dolore aliquo legi in edicto, quod hi qui uxores duxerunt accusantur levitatis, nam hoc convicio causa nostra prægravari videtur, quæ tamen Ecclesiæ necessaria est, ut conjugii dignitas clarius conspiciatur, ut superstitiosi cultus votorum reprehendantur, ut arceantur libidines. Non enim impurus cœlibatus, sed honesta & pia conjugum consuetudo, est castitas Deo grata, sicut Christus sua voce divinam conjunctionem appellat connubium, inquit, *Quos Deus conjunxit*, &c. Discamus Dei ordinationem in natura magnifacere, eaque reverenter uti, non fingamus ipsi novos cultus sine verbo Dei; de quo genere Paulus nominatim concionatur, cum ad Timotheum scribens duriter reprehendit eos qui prohibent nuptias.

Pro-

Propheta Daniel insignes notas addidit Antichristo duas, cum ait, „colet Deum Maolim argento & auro, & Deum patrum suorum non intelliget, & mulieres non curabit.“ Hæc quadrant maximè ad Romanos mores: Missarum abusus & sanctorum cultus pepererunt immensas opes & Regiam potentiam. Nova numina confecta sunt, adorantur aureæ & argenteæ statuæ, & auro atque argento ornantur. Deinde accedit lex de cœlibatu, unde magna corruptio morum orta est. Hæ notæ, cui genti, cui Regno usquam competunt nisi factioni Episcopi Romani? qui cum sit Antichristus, pio & forti animo ipsius authoritati & legibus adversandum est.

Porro feliciter cœpit Regia Majestas tua quædam emendare, fustulit aliqua idola quæ impiè colebantur: Obtestor ergo Regiam Majestatem tuam, ut reliquam impietatem Romanam etiam ex ecclesiis tollat. Exempla testantur, ingentibus victoriis ornatos esse Reges qui fustulerunt idololatriam, ac sæpe testatur Deus quantopere requirat hunc cultum, ut removeantur superstitiones, & pro hoc officio ingentia præmia pollicetur: quare Deus etiam defendet Regiam Majestatem tuam, si ut Ezechias & cœteri pii Reges impios ritus fustuleris. Audit Regia Majestas tua in Belgio & alibi immanem sævitiam exerceri adversus pios; & hæc tyrannis gignit alia multa vitia, stabilit idololatriam, delet veram invocationem, extinguit penitus veram Religionem; cumque defint boni Doctores, multi in populo fiunt palam athei. Constat enim penè Ethnicam licentiam esse in Belgio, alii supersticiosi natura, alii fanaticas opiniones Anabaptistarum amplectuntur. Talis est in belgio status, quod quidem floret pace, otio, opibus; adfluunt luxu ditiores, ita se beatos esse putant, nec interea prospiciunt quot poenæ ipsis impendeant: Deus autem haud dubiè tantam impietatem & crudelitatem atrociter punit. Nollem igitur in Regno tuò renovari asperitatem adversus pios, quam ita prohibebit Regia Majestas tua, si edictum leniet & Ecclesias constituere perget. Deinde, ut etiam ad posteritatem, animi abhorreant à Tyrannide Romani Episcopi, plurimum refert illas leges tolli, quæ sunt nervi authoritatis ipsius; magna verò adminicula potentiae Romanorum Episco-

porum fuerunt, Missarum abusus, & Cœlibatus, quæ si durabunt, aliquando poterunt præbere occasionem iis qui depravatæ sunt opinionis Romanæ aulæ, ut ad eam rursus inclinationem faciant. Id caveri quantum referat, si doctrinæ puritas conservanda est, satis intelligit Regia Majestas tua. Verum adhuc est quod *Juvenalis* (Sat. 2. vers. 167.) de Romana aula scripsit, *hic sunt homines, &c.* imbuti eo loci malis artibus, contumaciam singularem adversus Reges inde referunt, ut multa exempla testantur.

Hanc epistolam loquaciorem ac liberiores ut Regia Majestas tua boni consulat oro. Precor autem Deum & Dominum nostrum Jesum Christum, ut Regiam Majestatem tuam servet & defendat, ac gubernet ad salutem Ecclesiæ. Bene & feliciter valeat Regia Majestas tua. Ex Francofordia.

Cal. Aprilis 1539.

## B.

**I**Nclyte & serenissime Rex, Clementer acceperunt aliquot *Romani* Imperatores *Adrianus Pius*, & deinde fratres *Verus* & *Marcus*, Apologias *Christianorum*; quæ quidem tantum apud illos moderatos Principes valuerunt, ut eorum iracundiam adversus *Christianos* lenirent, & atrocium delictorum mitigationem impetrarent. Itaque postquam Edictum istuc contra piam Doctrinam & Ecclesiæ necessariam, quam profitemur, editum est, rogo ut R. M. T. benignè hanc nostram querelam & legat & consideret, præsertim cum non solum nostra causa, sed multo magis propter publicam Ecclesiæ salutem, hoc ad te scriptum instituerim. Cum enim illi Ethnici Principes defensiones nostrorum & admiserint, & approbaverint, quanto magis Regi *Christiane* professionis & versato in studiis sacrarum literarum, decorum est, & audire piorum in Ecclesia querelas & admonitiones? Scribo autem cò ad te libentius, quia antea cum singulari benevolentia significatione meas literas accepisti. Et in hac causa spem aliquam mihi facit, Te non gravatim hæc lecturum esse, quod phraſis ostendit, Episcopos haud dubiè autores esse articulorum  
istic

istic editorum, non Te. Etsi, ut sæpè accidit laudatissimis Principibus, Sophistica sua perfecerunt, ut tua suffragatio accederet: ut *Darium* Regem sapientem & justum, impulerunt tamen Satrapæ, ut *Daniclem* Leonibus objiceret. Nunquam autem indecorum fuit bonis Principibus, corrigere injustam asperitatem, (ut dicitur) habere *δελήτας* *ἑπολίδας*, hoc est, secundas deliberationes. Sapientissima civitas *Attica* decretum fecerat, recuperatâ *Mitylene*, quæ defecerat, ut civibus omnibus interfectis, funditurs urbs deleteretur. Navis missa est, quæ ad exercitum hæc mandata adferebat. Postridie iterum relato negotio ad eodem Judices, sit contrarium decretum, nè pœna vagaretur per omnes, sed ut pauci autores desertionis plecterentur, & civitas servaretur. Missa est igitur altera navis, quæ properare iussa est, ut priorem anteverteret: sicut accidit. Nec pudit civitatem tunc quidem latè regnantem, publicè corrigere prius decretum. Multa hujus generis exempla extant, quorum pleraque notâ esse Tibi non dubito. Ac de Ecclesia sapientissimè Principes correxerunt edicta: ut *Nabuchodonosor*, *Darius*; *Assueri* nomine editum fuerat decretum de interficiendis *Judæis*, id postea retractatum est. Ita sua edicta *Adrianus* & *Antonini* correxerunt. Quanquam igitur extat edictum in *Anglia* factum, quod supplicia minatur aliena à consuetudine veræ Ecclesiæ, aliena à Canonibus: tamen existimavi adhuc licere nobis deprecari hanc asperitatem. Eaque in re non tantum periculo eorum qui nobiscum sentiunt moveor, sed doleo te alienæ sævitix atque impietatis ministrum fieri. Doleo etiam *Christi* doctrinam arceri, stabiliiri vitiosos ritus, confirmari libidines. Audio viros excellenti doctrina & pietate præditos, *Latimerum*, *Saxtonum*, *Granmerum*, & alios teneri in custodiis: quibus opto animum ac robur dignum *Christianis*. Etsi autem ipsis quidem nihil melius accidere, aut gloriosius potest, quàm ut in tam manifestæ veritatis confessione mortem oppetant: tamen nollem R. M. T. sanguine talium virorum respergi, nollem hæc Ecclesiæ vestræ lumina extinguere, nollem impietati & virulentis ac Pharisaicis odiis inimicorum *Christi* morem geri, nollem præberi voluptatem *Antichristo*, qui gaudet in sinum, Te jam adversus nos pro ipso arma gerere: ac sperat Episcoporum

opera faciliè possessionem, ex qua honestis & piis consiliis deturbatus est, aliquando recuperaturum esse. Videt Episcopos ad tempus morem gerere voluntati tuæ, sed æterno & perpetuo foedere cum *Romano Pontifice* conjunctos esse. Nôrunt has artes *Romani Pontifices*. Ex multis sævissimis tempestatibus eluctati sunt, ante hæc secula, contendo. Meminerunt vim esse maximam temporum: cogitant illud,

*Multa dies, variusque labor mortalibus ævi  
Restulit in melius. — —*

Multi boni & Docti viri in *Germania* spem conceperunt, fore ut autoritas Tua etiam cæteros Reges mutaret, ut tandem indignam crudelitatem Principes *Germaniæ* deponerent, & de emendandis erroribus deliberarent. Hujus sanctissimi & pulcherrimi consilii ducem atque autorem te fore statuebant. Sed nunc præjudicio tuo nos non leve vulnus accepimus. Confirmatur cæterorum Regum iracundia, augetur pertinacia impiorum, stabiliuntur veteres errores ingentes. Sed illud haud dubiè contendunt Episcopi, se non errores, sed veras sententias & jus divinum tueri. Et quanquam non ignorant, se re ipsa cum jure divino & Apostolica Ecclesia pugnare, tamen homines astuti possunt invenire bellas interpretationes, & ut vocat *Euripides*, σοφὰ καί *ῥηματα*, quæ in speciem excusare errores & abusus videntur. Hæc sophistica nunc non tantum in *Anglia* habet admirationem sapientiæ, sed *Romæ* dominatur: ubi Cardinalis *Contarenus*, *Sadoletus*, *Polus*, novis fucis tingunt abusus. In *Germania* etiam multorum nobilium animos hæc sophistica depravat. Itaque nil miror, his præstigiis istic moveri plurimos. Et quanquam tibi nec eruditio nec judicium deest, tamen etiam sapientes speciosis persuasionibus interdum à veritate abducuntur. Laudatur illud *Simonidis*, qui summis viris suæ ætatis, *Themistocli* & aliis, familiaris fuit: Opinio sæpè vim adfert veritati. Sæpè magis speciosa est falsa opinio, quam veritas. Idque maxime in religionis controversiis accidit, ubi Diabolus se in angelum lucis transformat, ornat, quibus potest fucis, falsas opiniones. Quam concinna est *Samosatensis* cavillatio de dicto *Johannis*, *In principio erat Verbum*? Et tamen plena

plena est impietatis. Sed omitto aliena exempla. In ipso decreto, quam multa sophisticè & insidiosè posita sunt? *Confessio* (inquit articulus) *necessaria est, & retinenda*. Cur non disertè dicit, *necessaria est jure divino enumeratio delictorum*? Sciebant Episcopi, hanc sententiam falsam esse: ideo generaliter verba posita sunt, ut offundatur caligo plebi. Cum audit *necessariam esse confessionem*, intelligit *enumerationem jure divino necessariam esse*. Similes præstigiæ sunt in articulo de privatis Missis. Et si initium planè falsum est, *Neceesse est retinere privatas missas*. Quis sic sensit annis amplius quadringentis post Apostolos, cum nullæ essent privatæ missæ? Sed postea sequuntur sophismata, *Ut populus per eas recipiat divinas consolationes, & beneficia*. Cur non addunt, quas consolationes, quæ beneficia? Non nominant Episcopi applicationem & meritum; quia sciunt defendi non posse. Ludunt verbis, ut elabi possint, si applicatio vituperetur. Et tamen à populo applicationem intelligi volunt. Volunt confirmari persuasionem idololatricam, mereri hoc sacrificium aliis remissionem culpæ, pœnæ, levationem omnium calamitatum, denique lucra in negotiis, & quicquid affinxit hominum sollicitudo. Similis est Sophistica, cum dicunt, *conjugium sacerdotum pugnare cum jure divino*. Non ignorant Pauli locum: *Oportet Episcopum esse unius uxoris virum*. Quare sciunt, sacerdotibus concedi conjugium jure divino. Sed quia nunc ajunt accessisse votum, ludunt verbis, non dicunt *voto impediri conjugium*, sed simpliciter ponunt articulum, *pugnare conjugium sacerdotum cum jure divino*. Deinde quantum impudentiæ & Phalarismi addunt, cum jubent dissolvi conjugia: cum jubent interfici eos, qui illa conjugia nolint dissolvi, cum tamen votum sacerdotum, etiam si quod esset, aut si valeret, tantum eatenus eos obligaret, nè in ministerio manerent, si ducerent uxores. Hanc esse Synodorum & Canonum sententiam, manifestum est. O sceleratos Episcopos! o impudentem *Wintoniensem*, qui his fucis arbitratur se oculos *Christi* & omnium piorum judicia toto orbe terrarum fallere!

Hæc recitavi, ut deprehensa Sophistica, judices de voluntate & consilio Episcoporum. Nam si candidi & ex animo veritatem quærerent, non his fucis & imposturis uterentur. Est autem cum  
in

in cæteris negotiis illiberalis, & digna odio sophistica, tùm verò maximè fugienda in religionibus, in quibus impietas est summa, corrumpere & contaminare cœlestia dicta. Itaque ab hoc artificio Diabolus nomen habet, qui cavillationibus & præstigiis excutit hominibus verbum Dei. Cur Episcopi non ingenuè fateantur se doctrinæ & cultuum emendationem nullam permissoiros, quia sit labefactatura ipsorum dignitatem, opes & voluptates? Cur cæteri quos habent suffragantes non apertè dicunt, se retinere præsentem formam Ecclesiæ propter utilitatem, tranquillitatem & splendorem. Hæc fateri, esset ingenuitas. Nunc, dum simulant studium veritatis & pietatis, effingunt inepta sophismata, & tamen voluntatem produnt. Nec sophismata illa tegunt errores, sunt enim falsi & impii Articuli in illo edicto, quantumvis speciosè propositi. Quare optandum erat Episcopo, meminisse cœlestem comminationem apud *Esaiam*, *Væ vobis qui leges iniquas conditis. Quid facietis in die Visitationis, & calamitatis venturæ, &c. Væ qui dicitis malum bonum &c.*

Accedo igitur ad res ipsas. Negari non potest, diuturnas & horribiles tenebras in Ecclesia fuisse. Traditiones humanæ non tantùm fuerunt carnificina piarum mentium, sed, quod est indignius, fuerunt cultus multipliciter vitiosi. Erant vota, donaria templorum, vestitus, ciborum delectus, battologiæ precum, indulgentiæ, honos statuarum, colebantur sancti manifesta idololatria, ignorabantur veri cultus Dei, & vera opera. Denique magna similitudo erat Ethnicarum religionum. Et *Romæ* adhuc est. Erat ignota doctrina vera De pœnitentia, De remissione peccatorum, quæ fide in *Christum* contingit, De iustitia fidei, De discrimine Legis & Evangelii, De usu Sacramentorum. Claves translatæ erant ad Tyrannidem Pontificiam constituendam, longè anteferebantur politicis officiis ceremoniæ humanæ. Ad hos errores accedebat vita contaminata libidinibus propter legem de cœlibatu. Ex his tenebris Deus nonnihil evoluit Ecclesiam repurgata doctrina: sitendum est enim non humanâ diligentia deprehenso esse tam inveteratos errores, sed Dei donum est hæc Evangelii lux, quæ Ecclesiis rursus ostensa est. Nam Spiritus sanctus vaticinatur postremis temporibus certamina

vehementi-



vehementiora piis fore cum *Antichristo*, vaticinatur & *Antichristum* stipatum satellitio ingenti Episcoporum, hypocritarum, Principum, adversaturum esse veritati, interfectorum pios.

Hæc fieri nunc res loquitur ipsa. *Romani* Episcopi tyrannis partim invexit errores in Ecclesiam, partim confirmavit, & nunc tuetur viribus, ut prædixit *Daniel*. Gaudebamus autem te ab eo sejunctum esse, ac sperabamus fore, ut Anglicæ Ecclesia refloresceret: Sed Episcopi tui non sunt avulsi à *Romano Antichristo*, illius Idololatriam, errores, vitia, tuentur. Nam articuli nunc editi astute delecti sunt: confirmant omnes humanas traditiones cum stabiliunt præcipue Vota, Cœlibatum & Confessionem. Muniunt non solum auctoritatem, sed omnes errores, cum retinent privatam Missam. Ita arte caverunt, nulla ut emendatio institui possit, dignitas & opes in tuto sint. Hoc egisse Episcopos res ostendit ipsa. Quis autem non doleat sic opprimi gloriam *Christi*? Etenim, ut dixi, non tantum de his articulis, quorum ibi sit mentio, agitur: opprimuntur Articuli cæteri quoque purioris doctrinæ omnes: Si cultus humani necessarij & retinendi sunt, *Cur*, inquit *Christus*, *Frustra colunt me mandatis hominum*? *Cur* toties detestatur *Paulus* humanas traditiones?

Non est leve peccatum, instituere cultus sine mandato Dei, aut tales cultus defendere. Hanc audaciam Deus horribiliter detestatur, qui vult agnosci in verbo suo, non vult fingi religiones humano arbitrio, alioqui omnes omnium gentium religiones essent probandæ. Non innitaris, inquit, prudentiæ tuæ, sed *Christum* misit; hunc jubet audire, non hominum astutorum inventa, qui religiones attemperant suis utilitatibus.

Porro, privatæ Missæ, Vota, Cœlibatus, Enumeratio delictorum in Confessione, ut constat, sunt cultus ab hominibus instituti. Etsi enim Cœna Domini à *Christo* instituta est, tamen privata Missa est impia prophanatio Cœnæ Domini. Nam in Canone quantum est sceleris, qui inquit, hic offerri *Christum*, & hoc opus sacrificium esse, quod redimat vivos & mortuos? Hæc non sunt instituta à *Christo*, imò multipliciter pugnant cum Evangelio, non vult se offerri *Christus* à sacrificiis, nec opus illud offerentis aut sumentis sacrificium pro alijs ullo modo esse

potest. Idololatria manifesta est, & opprimit doctrinam de Fide, & de vero usu Sacramentorum: fide in *Christum* justificamur, non opere sacrificuli; & Cœna instituta est ut minister aliis porrigat, quo agentes pœnitentiam admoneantur, ut credant verè ad se pertinere promissiones Evangelii, cum hic proponatur testimonium nos fieri membra *Christi*, & ablutos esse sanguine *Christi*.

Ab hoc usu, qui institutus est in Evangelio, & observatus in veteri Ecclesia annis amplius trecentis, non licet discedere. Impietas est enim transferre ritum divinum ad alios usus, juxta secundum præceptum Decalogi. Quare Missæ privatæ, cum multis modis oblatione, sacrificio, applicatione, denique aliis modis longissimè discesserint ab instituto *Christi*, non retinendæ, sed abolendæ sunt. *Fugite*, inquit *Paulus Idololatriam*, Est autem multiplex idololatria in privatis Missis, quam quidém tueri Pontifices non est mirum, quia postremis temporibus ait scriptura, insignem idololatriam regnaturam esse in loco Ecclesiæ. Sicut *Christus* significat, inquiens: *Cum videbitis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta, stantem in loco sancto, qui legis intelligat. Et Daniel. cap. 11. Et Deum Maosim in loco suo venerabitur, & Deum quem nescierunt patres ejus, colet, auro, argento, & lapidibus preciosis: uterque locus de Missa concionatur. Hunc cultum, hanc tetram prophanationem Sacramentorum abominatur Deus.*

Quàm multa sunt enim manifesta flagitia in hoc ritu, conferatur ad quæstum, coguntur indigni sumere, vel si nolint, applicat pro vivis & mortuis, promittunt aliis faustam navigationem, aliis alia. Hæc sunt apertè flagitia, sed alia non minùs reprehendenda sunt, quæ imperiti non perinde cernunt. Non sunt humano arbitrio instituendi cultus sine mandato Dei. Quare errant homines, cum offerunt sine mandato Dei, cum ex hoc opere faciunt sacrificium, imaginantur, privatas Missas faciendas esse, quia hoc ritu Deus coli velit. Et videmus auro & argento, apparatus, sumptu ingenti Missas emi, Sacramentum circumferri adorandum in auro & argento, cum in hunc usum non sit institutum Sacramentum.

Qua-

Quare cùm mandatum Dei jubeat fugere idololatriam, non erunt retinendæ privatæ Missæ; Ac miror, cur dixerint, *necessariò* esse retinendas, cum constet olim nullas fuisse. An deerant priori Ecclesiæ annis trecentis post Apostolos, res necessariæ in cultu Dei? Quid potest dici absurdius?

Videmus acerrimis studiis defendi privatas Missas, quòd fit magis ab aliis, quia quæstui metuant, ab aliis, quia inserviant vulgi affectibus, quod ægrè sibi eripi hoc præsidium, ut existimat, patitur, quàm verà aliquà ratione; sed tamen firma & perspicua causa est, cur abrogari debeant. Primùm enim applicatio haud dubiè est impia, non meretur alteri gratiam opus sacrificuli, sed suâ quisque fide justus est. Nec vult Deus confidere ququam ceremoniâ ullâ; sed tantum *Christi* beneficio. Et certè applicatio pro mortuis plena est erroris. Ac frustrà hîc finguntur sophisafata ad excusandam applicationem. Nemo ex universo populo aliter sentit, quàm hoc opus prodesse universæ Ecclesiæ. Ipse etiam canon Missæ hoc profitetur. Quid ludunt verbis quidam astuti, qui negant se applicare Missas, cùm sciant suo facto confirmari populi errorem, etiamsi ipsi aliter sentiant. Quamquam quotus quisque aliter sentit?

Abstineat simulatio à divinis ritibus, utamur eis, ut docent sacræ literæ, & ut mos fuit primæ Ecclesiæ aliquot seculis. Cur hominum audacia discessit à veteri more, cur nunc defenditur aliorum erratum, qui mutaverunt *Christi* institutum?

Jam etiamsi fingat aliquis, se non applicare, tamen ita ceremoniam seorsum facit, ut existimet hanc oblationem esse cultum quem Deus requirat, id quoque improbandum est. Quia non sunt instituendi cultus humano arbitrio sine mandato Dei.

Quare obsecro per gloriam *Christi*, ut de Missa non defendas articulum decreti illius, sed finas rem diligentius à piis & doctis deliberari? Nostra habent evidens & firmum testimonium primæ Ecclesiæ, quod non dubito omnium posteriorum judiciis opponere, qui veterem doctrinam, veteres ritus multis erroribus contaminârunt.

Reliqui articuli non habent opus longâ disputatione: Vota impia, fictitia, impossibilia non sunt servanda.

Non dubium est omnium de Votis hanc esse persuasionem : hæc opera ab hominibus instituta, esse cultus Dei. Sic sentiunt etiam qui modestissimè loquuntur; Alii plus errorum addunt, Hæc opera esse perfectiones, mereri vitam æternam. Porro hæc opinioniones omnes sæpe taxant divinæ literæ. *Christus* inquit: *Frustra colunt me mandatis hominum.* Et *Paulus* ait, *Hæc ipsas observationes esse doctrinam Dæmoniorum,* quia tribuunt humanis ritibus falsum honorem, quod sint cultus, obscurant fidem, & veros cultus. Item ad *Coloss.* ait: *Nemo vos decipiat simulatâ humilitate,* &c. Quare decreta facitis. Ergo hæc vitia humanarum traditionum sunt reipsâ impii cultus.

Accedunt deinde multa alia vitia. Totum genus vitæ monasticæ, quantum habet superstitionum, prophanationes Missarum, invocationes Sanctorum, vestitus, ciborum delectus, superstitionas preces sine modo? Hæ causæ singulæ sufficiunt quare Vota sint irrita. Quid? quod maxima pars hominum invitatur ad hoc genus vitæ, propter culinas, postea prætexitur Voti religio.

Præterea Votum Cœlibatus non omnibus est possibile, ut *Christus* ipse inquit: *Non omnes capiunt hoc.* Rescindenda autem sunt vota, quæ sine peccato præstari non possunt; sed hæc satis alibi à nobis explicata sunt.

Valde autem miratus sum, Votum Sacerdotum in *Anglico* decreto etiam arctius adstringi, quàm Votum Monachorum, cum Canones ipsi tantum eatenus velint obligatum esse presbyterum, si sit in ministerio; planèque cohorrui, legens hunc articulum, *prohibet matrimonia, & contracta dissolvit, & addit pœnam capitalem.* Etsi autem alicubi interfecti sunt sacerdotes pii propter conjugium, tamen legem hanc scribere nemo adhuc ausus est. Videbant enim plerique omnes sanos & moderatos hanc crudelitatem detestatos esse, verebantur etiam judicia posteritatis. Quis credat it. Ecclesia, in qua lenitas præcipuè erga pios esse debet, tantam existere posse sævitiam, ut capitales pœnæ constituentur in homines pios propter Conjugium.

At violant Votum. Id enim opinor allaturos Episcopos. Primum, id Votum, ut dixi, irritum est, cum sit falsus cultus, & sit impossibile. Deinde, etiam si valeret, tamen non obligaret dis-

scere.

scedentes à ministerio. Postremò, si hîc vellent Episcopi consilium conscientiiis, deinde ordinarent presbyteros sine votis, sicut constat ex veteribus Canonibus, olim multos sine voto ordinatos esse, & hos cùm postea ducerent uxores, mansisse in ministerio, ut testatur *Cap. Diaconi dist. 28.*

Profecto, quid querar, dubito. Non in hoc articulo inscitiam accusare possum. Nemo ignorat mandatum Dei, *Propter fornicationem habeat unusquisque uxorem suam.* Nemo non videt qualis sit vita cœlibum, bonorum querelæ notæ sunt, malorum turpitudine manifesta est. Sed fortassis Episcopi isthîc Epicureas opiniones habent, judicant Deum non offendi libidinibus, quod si sentiunt, difficilem nos quidem causam agimus apud tales Judices.

Scio cœlibatum aptiorem esse ad splendorem Episcoporum & collegiorum conservandum, & ad opes tuendas. Hanc, opinor, quibusdam esse causam, cur tantopere abhorreant à conjugio Sacerdotum. Sed ô miseram Ecclesiam, si servire leges non veritati, non voluntati Dei, sed injustis utilitatibus coguntur! Errant, qui putant licere sibi leges condere pugnantes cum mandato Dei, cum jure naturæ, modò sint utiles ad opes tuendas.

Ac profectò ex animo doleo, & tuam vicem, Rex inclyte, & vicem Ecclesiæ *Christi*. Ostendis te *Romani* Episcopi tyrannidem improbare, & verè eum vocas *Antichristum*; interea eas leges *Romani Antichristi*, quæ sunt nervi potentiae ipsius, defendis, Missas privatas, Cœlibatum, & cæteras superstitiones. Minaris atrocissima supplicia viris bonis & membris *Christi*; Opprimis illucescentem in Ecclesiis tuis veritatem Euangelii. Hoc non est *Antichristum* tollere, sed confirmare.

Obtestor igitur te propter Dominum nostrum *Jesum Christum*, nè conscientiam tuam horum articulorum defensione polluas, quos Episcopi de privatis Missis, de Confessione, de Votis, de Cœlibatu Sacerdotum, de Prohibitione integri Sacramenti, ediderunt. Non est leve peccatum, idololatriam, errores, crudelitatem, libidines *Antichristi* stabilire. Si nunc haberet *Romanus* Episcopus Synodum, quos alios articulos præcipuos conderet, & orbi terrarum imposeret, nisi illos, quos recensent Episcopi tui.

Agnosce quæso Diaboli insidias, qui quidem, inprimis gubernatores adoriri, ac tentare solet. Et cum sit hostis *Christi* ab initio mundi, præcipuè hoc molitur omni vafricie, ut *Christum* contumeliâ afficiat sparsis impiis opinionibus, & excitatâ idololatriâ. Deinde ut injustis cædibus & libidinibus polluat humanum genus. Ad has res abutitur hypocritarum ingeniis & potentum viribus, ut historiæ omnium temporum ostendunt, Magna imperia sævisse in Ecclesiam.

Sed tamen aliquos Principes Deus ab illo Gigantum exercitu traduxit ad Ecclesiam, & agnoscere veram doctrinam & veros cultus voluit, ut *Abraham* erudiit *Abimelech*, *Ioseph Egyptias* Reges. Postea *David*, *Iosaphat*, *Ezechias*, *Iosias* excelluerunt pietate. *Daniel* flexit ad agnitionem Dei Reges *Chaldeos* & *Persas*. Dedit & *Britannia* pium Principem orbi terrarum *Constantinum*. In hoc te cætu potius optarim esse, quàm inter hostes *Christi*, contaminatos idololatria, & resperfos sanguine piorum, de quibus Deus pœnas sumet, ut sæpè concionatur, & ostendunt multa exempla.

Rursus igitur te propter Dominum nostrum *Iesum Christum* obtestor, ut decretum Episcoporum lenias & emendes. Eaque in re gloriæ *Christi* servias, & consulas tuæ, & Ecclesiarum tuarum saluti. Moveare votis multorum piorum toto orbe terrarum, qui optant ut aliqui Reges conferant autoritatem suam ad veram Ecclesiæ emendationem, & ad tollendos impios cultus, ac propagandum Euangelium. Respicias & illos pios viros victos propter Euangelium, qui sunt vera *Christi* membra.

Et si non mutabitur decretum, sine fine grassabitur in Ecclesia sævitia Episcoporum. Hos enim habet Diabolus odii sui adversus *Christum* & furoris administratos, hos impellit ad *Christi* membra trucidanda. Horum impias & crudeles sententias, & sophisticas cavillationes, nostræ veræ & iustissimæ deprecationi, ut non anteferas, omnes pii te orant & obtestantur. Quod si impetrabunt, haud dubiè Deus ingentia præmia tibi pro pietate reddet, & piorum literis, & voce, virtus tua celebrabitur. *Christus* enim iudicaturus est benè & malè meritos de Ecclesia. Et dum vivent literæ, extabit ad posteritatem memoria rerum

tam-

tantarum. Et cum *Christi* gloriæ serviamus, & Ecclesiæ nostræ sint *Christi* Ecclesiæ, non deerunt qui piæ causæ patrocinari, qui benè meritos debita laude ornare, & crudelitatem vituperare poterunt. Circumit *Christus* esuriens, sitiens, nudus, vinctus, conquerens de Pontificum rabie, de multorum Regum injustissima sævitia, petens nè lacerentur corporis sui membra, sed ut defendantur veræ Ecclesiæ, ornetur Euangelium. Hunc agnoscere, excipere, fovere pii Regis est officium, & cultus Deo gratissimus. Bene vale, primo Novembris, Anno M. D. XXXIX.

Num. XXXVIII.

Thomæ CRANMERI Archiep. Cant.

Epistola ad Henricum Regem (a)

unâ cum HENRICI responsione (b)

A. 1545.

De abolendis quibusdam cerimoniis superstitiosis.

A.

**N**on gravabitur Celritudo tua moneri; Quod cum Londini moras trahere non possem, quia statueram postridie discessus mei a Majestate tua, *Roffæ* esse, ut sequenti die mane Delegatos omnes *Cantiæ*, possem *Durolevi* (*Sittingbourn*) reperire; Quapropter eadem nocte qua *Hamptoniæ* Curia *Lambethum* reverti, *Worcestriciæ* Episcopum illico accersivi, totam Majestatis tuæ Voluntatem ei patefeci, in iis quæ fieri Majestas tua mihî præscripserat.

(a) vid. BURNET. Hist. Ref. Angl. in Documentis ad Tomum II. No. LXI. fol. 139. 140.

(b) Equidem non verè hanc Responsionem Regis, Cranmerum accepisse reor, sed eam tamen ad Craumerum mittere statuisse Regem asserit H. BURNETUS.

rat. Et primo cum Majestatis tuæ voluntas esset, habere Viro-  
rum nomina quos Cellitudo tua olim constituerat ad *Leges Ec-*  
*clesiasticas* pro Clementiæ tuæ Regno condendas, *Worcestræ*  
Episcopus mihi promisit absque ulla mora eorum nomina ex-  
quirere, librumque ab ipsis adornatum, Nominaque ac Librum  
ad tuam Majestatem deferre; Quæ eum jam fecisse confido.

Quod autem spectat ad Nolarum pulsationem nocte Festi  
*Omnium Sanctorum*, Imaginumque in Quadagesima erectionem,  
& inclinationem ante Crucem, necessarium censebat, Epistolam  
qua Majestatis tuæ hac in re voluntas declarabatur, a Clementia  
tua ad duos Archi-Episcopos mitti; a Nobis vero eandem ad  
omnes cæteros Clementiæ tuæ Regni Præsules circummitti. Si  
autem Majestati tuæ id facere arrideat, ad majorem rei accele-  
rationem, Epistolæ summa capita delineavi in quibus Majestas  
tua pro libitu mutationes facere poterit. Nihilominus, ut opinor,  
si ea immutentur aut tollantur, proponenda simul esset Doctrina  
quæ Abrogationis aut Alterationis Causam edissereret, ad satis-  
faciendum Populi Conscientiæ. Si enim Crucis Cultus, nimi-  
rum inclinatio & genufluxio ante ipsam tollantur, ignara Plebs  
Christi Cultum aboleri putabit, nisi bona quædam Doctrina si-  
mul exhibeatur ad ipsam sufficienter hac in re erudiendam. Quod  
si Majestas tua *Worcestræ* & *Cicestræ* Episcopis, aliisque Cle-  
mentiæ tuæ Sacellanis, id præstare mandaverit, Plebs tuæ Ma-  
jestatis lubens obsequetur, grates Majestati tuæ agendo quod  
Veritas sibi innotuerit, quibus alias gravate ac murmurando pa-  
reret. Omnibusque aliis Gentibus satisfactio accedet, cum vide-  
rint Majestatem tuam nihil agere nisi e Divini Verbi Authorita-  
te, & ad Honoris Dei promotionem, non vero diminutionem.  
Cæterum Majestati tuæ ab Omnipotenti Deo Incolumitatem &  
Regni diuturnitatem precor. Ex Villa mea *Beckisbourinie*. Ja-  
nuarii 24. Ann. 1545.

Clementiæ tuæ addictissimus  
Sacellanus & Orator.

*Post-*



*Postscriptum.*

**M**Ajestatem tuam rogo ut mihi liceat erga ipsam supplicem me gerere pro Cathedrali *Cantorbie* Ecclesia; quæ magnæ suæ inquietudini, gravique dispendio agros suos quotidie alienat, idque, ut ajunt, Majestatis tuæ jussu. Verum certe scio, alios, non autem Majestatem tuam ejus Agros acquisivisse. Quapropter hoc unum peto ut cum Majestati tuæ aliquem ex ejus Agris habere libuerit, aliqua Epistola exhibeatur qua de Majestatis tuæ voluntate constet, absque qua juretur nullam Alienationem factum iri, Eaque Alienatio non fiat ad aliorum Hominum libitum, sed unice ad Majestatis tuæ usum. Nunc enim, quisquis aliquem ex ejus Agris habere cupit, Petitionem exhibet ad eum in Majestatis tuæ manus tradendum; non ut a Majestate tua retineatur; sed ut Majestatis tuæ venditione vel donatione, a Clementiæ tuæ Cathedrali Ecclesia ad se illum transferant.

*T. Cantuarien.*

B.

**Q**Uandoquidem & nomine tuo, & nomine Episcoporum Worcesteriæ & Ciceriæ aliorumque Sacellanorum nostrorum eruditorumque virorum, quibus mandaveramus perlegere Librum quendam Cultus, a nobis tibi traditum, Nos hortatus es, ut Vigilia & Nolarum pulsatio tota nocte *Festi omnium Sanctorum*, Imaginumque in templis rectio *Quadragesimæ* tempore, veli Crucem operientis sublationem, *Palmarum* Die Dominica, cum genuflexione ante Crucem, eodem tempore abolerentur & tollerentur; ob superstitionem aliasque eorum enormitates & abusus. Primo, Cum omnes Dominiæ nostræ ac Apostolorum Vigiliæ, omnesque reliquæ, quarum Ecclesiæ initio pius erat usus, tamen ob multiplices superstitiones & abusus, qui

D d

postea

postea per illas invaluerunt, jam a multis retro annis per totum christianum orbem abolitæ fuerint, nihilque præter merum, in *Calendario*, Vigiliæ nomen remanserit, re penitus abrogata & sublata, præter unicam noctem *Omnium Sanctorum*, quæ observatur Vigilia, plebs vigilat, pulsanturque Campanæ per totam noctem;

- Cum, inquam, Vigilia illa ut cæteræ in abusum abiverit, Volumus, ut, quemadmodum petis, Vigilia præfata aboleatur, ut cæteræ fuerunt abolitæ, neque vigilet plebs, neque pulsentur Nollæ, nisi ut vulgo usus obtinet nocte aliorum Festorum.

Libet etiam & placet Nobis ut Imagines in Templis non tegantur, ut temporibus præteritis consuetum erat; neque sit ullum super Crucem velum, nec ad ipsam genua flectantur *Palmarum* Dominica, nec alio ullo tempore.

- Quandoquidem vero Reptationis ante Crucem nullam mentionem facis, licet quovis aliorum gravior sit Abusus; tunc enim dicitis, *Crucem tuam adoramus Domine; & Ordinale* dicit; *Procedant Clerici ad Crucem adorandam nudis pedibus*; Et postea sequitur in eodem Ordinali, *Ponatur Crux ante aliquod Altare ubi a Populo adoretur*; Quod juxta proprium tuum librum cui *Titulus, Doctrina Necessaria*, Mandato secundo repugnat: Ideo Voluntas nostra est, Ut præfata inclinatio ad Crucem deinceps cesset & aboleatur cum cæteris abusibus prius recensitis.

Hoc autem volumus stricteque jubemus te significare universis Provinciæ tuæ *Cantuariensis* Præsulibus & Episcopis, iisdem Nomine nostro præscribens ut quisque in sua Diocesi hujus executioni congruæ prospiciat.

## Num. XXXIX.

Catharinæ PARRIÆ Reginæ, Ep. (a)  
ad Mariam Principem,

de Paraphrasi Erasiana in Evang. Johannis &amp;c.

CUM multa sint, Nobilissima ac Amantissima Domina, quæ me facile invitant hoc Tempore ad scribendum, nihil tamen perinde me movet atque Cura Valetudinis tuæ, quam, ut spero, esse optimam, ita de eadem certiores fieri, magnopere cupio. Quare mitto hunc Nuntium, quem judico fore tibi gratissimum, tum propter Artem illam Musicæ, qua te simul ac me oppidò oblectari non ignoro; tum quod a me profectus tibi certissimè referre possit de omni statu ac Valetudine meâ. Atque sanè in animo fuit ante hunc diem iter ad Te fecisse, rēque coram salutasse; verum Voluntati meæ non omnia responderunt. Nunc spero hac Hyeme, idque propediem, propius nos esse congressuras. Quo sane mihi nihil erit jucundum magis, aut magis volupe.

Cum autem, ut accepi, summa jam manus imposita sit per *Maletum* Operi *Erasmico* in *Johannem* (quod ad Translationem spectat) neque quicquam nunc restet, nisi ut justa quædam Vigilantia ac Cura adhibeatur, in eodem corrigendo, Te obsecro, ut Opus hoc pulcherrimum atque utilissimum, jam emendatum, per *Maletum* aut aliquem Tuorum, ad me transmitti cures; quo suo Tempore prelo dari possit: Atque porro significes, an sub tuo Nomine in lucem felicissimè exire velis, an potius incerto Autore. Cui Operæ mea sane opinione injuriæ facere videberis, si tui Nominis Autoritate etiam posteris commendatum iri recusaveris: in quo accuratissimè transferendo tantos Labores

D d 2

sum-

(a) Hanc Epistolam acceptam ferimus doctissimo STRYPPIO, quicquid Documentis ad Volumen II. Historical Memorials &c. concern Religion, and the Reformation of it under Reign of Edward VI. Lit. G. fol. 32. 33, inseruit.

summo Reip. Bono suscepisti, plurésque (ut fatis notum est) susceptura, si valetudo corporis permisisset. Cum ergo in hac re abs te laboriosè admodum sudatum fuisse nemo non intelligat, cur, quam omnes tibi meritò deferant, laudem rejicias, non video. Attamen, ego hanc rem omnem ita relinquo Prudentiæ tuæ, ut quancùnque velis rationem inire, eam ego maximè approbandam censuero.

Pro Crumena quam ad me dono misisti, ingenteis tibi gratias ago. Deum Opt. Max. precor, ut vera ac intaminata Felicitate perpetuò te beare dignetur. In quo etiam diutissimè valeas. Ex *Hanworthia 20. Septembris.*

*Tui Studiofissima ac Amantissima*  
Katherina Regina KP.

Num. XL.

Joh. CALVINI Epistola ad Eduardum  
Somerseethum, Protectorem Angliæ &c.

ex Epp. Calvini fol. 39.

**E**T si pro ea provincia, quam nunc sustines, Amplissime Domine, Deus te singulari prudentia, fortitudine & aliis virtutibus quas muneris illius magnitudo postulat, intruxit: quia tamen me agnoscis pro Filii ipsius servo, cui ante omnia te approbare cogitas, sic mihi persuasi, benigne à te susceptum iri, quod ipse nomine ad te scriberem. Neque enim mihi aliud proposui, quam ut opus cœptum persequendo, magis ac magis ipsius gloriam promoveas, donec ipsius Regnum: in optatissimum illum statum perduxeris, qui in terris extare quidem potest. Ex ipsa porro lectione percipies, quam nihil de meo attulerim, sed ex ipsius Scriptura, quicquid hic habes, in usum tuum protulerim. Jam si in unam magnitudinem intuerer, in quam istic evectus es, satis scio quam difficilis ad illam aditus esset tenuitari meæ: quum vero non asperneris illius Magistri doctrinam, cui addictus sum, quin potius singularis privilegii loco ducas te unum

unum haberi ex ipsius discipulis, non est quod pluribus me apud te excusem, quum te satis bene comparatum iudicem ad illud suscipiendum quod, ab ipso profectum esse constabit.

Est sane de quo gratias agamus Deo & Patri nostro, quod opera tua uti voluerit ad tantum opus, ut per te in primis purum & sincerum suum cultum in regno Angliæ restitueret, præstitit etiam, ut salutis doctrina audiretur passim, & fideliter annunciaretur omnibus qui aures arrigere dignarentur: quod etiam tantam fortitudinem & constantiam tibi indiderit, ut contra tot insultus & difficultates infracto animo pergeres: ac manu potenti te asseruerit hætenus, ut tua consilia & labores sua benedictione prosequutus sit, atque prosperaverit. Totidem, inquam, illa sunt piis omnibus argumenta, pro quibus ipsius nomen concelebrent. Sed tamen quia Satan totus in eo est, ut novas pugnas perpetuo accendat, ipsaque illa res per se omnium difficillima una est, dare operam nempe ut Dei veritas placide apud homines obtineat, quum illi natura mendacio addicti sint: quum etiam non desint alia quædam, quæ ipsius cursum remorentur, ac nominatim, quod superstitiones Antichristi tam altas radices egerunt, ut ex animis multorum ægre revelli queant; tu unus mihi tanto magis visus es ad opus tam arduum sanctis omnino exhortationibus confirmandus, uti ipsa experientia te hoc quoque comperturum non dubito. Atque hoc faciet ut apertius hic & liberius me geram: & sane quia meum consilium voto tuo, ut spero, respondebit, sic statuo, te etiam exhortationem meam boni consulti, ut ipsa non omnino necessaria fuerit, quum zelus & sollicitudo quæ me huc impulerunt, tibi non probari non possint. Ac tanto magis illa quam ipse agnoscis necessitas faciet, ut acceptius etiam hoc apud te meum studium reddatur. Quare à te peto, Amplissime Domine, ut me hic patienter audias in iis de quibus te admonere paucis institui: ac vicissim spero, ubi illa attenderis, ipsa tibi solatium allatura, quo animo tuus deinde opus illud sanctum persequaris, ad quod Domino placuit te huc usque ut ministro uti.

Equidem non dubito quin turbæ illæ ingentes quæ ab aliquo tempore acciderunt, tibi valde molestæ & acerbæ fuerint: præ-

sertim quum inde plerique offendiculum captarent, quos ex parte mutatio in religionis causa concitabat. Fieri, inquam, non potest, quin te illa cernentem varii motus exceperint: sive ad animum & sensum tuum ipse tum illa referres, sive ad strepitus improborum, sive ad proborum consternationem teipsum converteres. Et me enim rumor ille tam longe dislitum ita vehementer constrictum tenuit, donec accepi affulgere cœpisse auxilium à Domino. Sed quando vel ignis ille nondum plane consopitus est, vel non ita difficile sit à Satana rursus excitari, propone tibi ante oculos memorabile illud piissimi regis EZECHIELÆ exemplum, quod à Scriptura tam diserte traditum habemus: qui cum sublatis ex Judæa superstitionibus purum Dei cultum ex ipsius Lege constituisset, tanta subito belli mole exceptus est, ut pro homine perduto & deplorato habendus passim judicari posset. Sic enim Scriptura apposite ista simul convertit, quod quum totus ille in eo esset, ut verum Dei cultum suo loco reponeret, rem illi in speciem quam infelicissime successisse. Plane enim quum ita se cordate in Dei regno erigendo gessisset, regnum quoque ipsius cum summa tranquillitate conjunctum iri sperari poterat. Hinc igitur exemplum sibi statuunt pii omnes Principes ac provinciarum Rectores, quo se animosius gerant, tum ad ableganda omnia idola, tum ad verum Dei honorem, uti eo tenentur, legitime procurandum: fidem ipsorum nempe per varias tentationes consimili examini subijciendam esse. Sic permittit Dominus, sic vult denique, ut & suorum constantiam patefaciat, & illos comparatos reddat, ut oculos supra mundum attollere discant. Interea vero Satan sese immiscet, ut quum veram doctrinam aperte evertere non valer, obliquis artibus ac veluti per cuniculos idem moliri non desinat. Atque huc facit illa JACOBI admonitio, ut *ad Jobi tolerantiam attenti, in illius etiam exitum intueamur*. Perinde enim res tandem illi piissimo Regi cessit, cui Dominus ita adfuit in summis ipsius angustiis, ut tandem victoriam insignem inde retulerit. Quare, quum neque manus ipsius abbreviata sit, neque porro minus illi sit nunc cordi, quam superioribus seculis veritatis ipsius assertio, non est quod de illius ope desperes, quicumque te fluctus

excipiant. Maximam hominum partem Evangelio resistere, & omnes conatus eo conferre ne illud emergat, adeo mirum videri non debet. Ea siquidem est perpetua mundi ingratitude, ut Deo vocanti tergum obvertat & adversus illum calcitret, ubi jugum suum illi imponere cogitat. Quumque natura homines addicti sint hypocrisis, ferre non possunt, ut ad lumen verbi Dei adducantur, quod eorum fœditatem & probum revelet, aut, ut ex superstitionum suarum latebris extrahantur, sub quarum umbra somnum suum dormiunt. Quare novum non est, ubi ab illa parte contradicitur, quum de redigendis ad Dei cultum & obedientiam hominibus agitur. Hoc tamen facere non debet, ut negligentes aut timidi hic deprehendamus. Tandem enim ubi tumultuati fuerint satis ac suum furorem despumaverint, momento confundi & cum suo tumore considere necesse est.

Sane quod ad Deum attinet, omnes illi hominum fremitus & bullæ ipsi tantum ludus erunt, ut est in 2 *Psalm.* adeoque quasi conniventibus oculis ad illorum æstus ipse conticescet, quasi res ad illum non pertineret, atque tandem ipsius potentia comprimentur. Nos vero eadem illa armati, invicto præsidio sustinebimur, quicquid adversum nos moliatur Satan: tandemque re ipsa percipimus, Evangelium, ut nuncium pacis affert & reconciliationem cum Deo, ita etiam ad pacem inter homines constituendam pertinere, uti apud Jesaiam testatur Dominus, *Ubi Regnum Christi per ipsius doctrinam erectum fuerit, futurum ut & gladii in vomeres, & lanceæ in falces transformentur.* Interea vero quamvis ex hominum improbitate & perversitate prodeant, quæ adversus Evangelium insurgunt seditiones & turbæ, in nos ipsos tamen descendere oportet, ac statuere, Dominum ita nos plectere propter nostra ipsorum peccata, etsi utatur illis instrumentis quæ vere Satanæ mancipia esse constet. Vetus est illa querimonia, quæ in Evangelium derivata est omnium malorum causa, quæ humano generi pridem incumbunt. Constat siquidem ex historia, jam ab ipso initio quo Christianismus per orbem spargi cœperat, vix ullum fuisse angulum qui non extremis malis premeretur. Bellorum motus extabant continui cujusdam incendii instar, quo universa conflagrarent. Diluvies hinc, illinc pestes

&amp;c

& fames: extrema & rerum omnium & ordinum inversio, quasi orbis terræ in seipsum commissus plane dissiliret & confringeretur. Idem prorsus accidit hoc seculo, ex quo Euangelium coepit emergere: miserabilis quædam exitit rerum omnium facies, ut passim volitet illa querimonia, nos scilicet infelicissimo seculo natos esse, ac perpauci non sub tanta mole fatiscant. Atqui dum vulnera illa persentiscimus, & ad manum ferientis attendere oportuit & ad causam: quænam illa porro sit neque adeo obscurum est, neque perceptu difficile. Constat verbum Dei, per quod ad viam salutis perducimur, incomparabilem thesaurum esse: excutiamus vero nosipsos, quam reverenter nempe uti ab ipsius auctore oblatum nobis est, ita etiam à nobis admissum sit. Quando igitur ita vilescit apud nos quod est apud illum tanti momenti, quis non iustissimum agnoscat, qui nostram ingratitude ita vicissim ulciscatur? Audimus & illud Christi apud Lucam, *Servum qui teneat voluntatem Domini, neque illam opere præstat, duplo graviores pœnam commereri.* Quum igitur tam negligentes simus ad obediendum voluntati Dei, cujus centuplo uberior extat notitia inter nos, quam superioribus seculis, alienum videri non debet, si vehementius in nos exandescat, qui omnium hominum minime excusabiles sumus. Quumque operam non damus, ut bonum semen promoveatur & incrementum capiat, merito inter nos spinæ & sentes artificio Satanæ subcrescunt, quarum deinde punctiōibus infestemur. Quum denique Creatori ipsi jus illud suum non exhibeamus in nobis ipsis, non minus æquum est hominum contumaciam adversum nos ipsum experiri.

Ut ad rem vero me propius conferam, Amplissime Domine, audio esse duo seditioforum genera, quæ adversus Regem ac Regni statum caput extulerunt. Alii enim, cerebrosi quidam videlicet, sup̄ Euangelii nomine ἀταξίαν passim investam velent. Alii vero in superstitionibus Antichristi ita obduruerunt, ut earum revulsionem ferre non possint. „Ac merentur qui, dem tum hi, tum illi, gladio ultore coëcери, quem tibi tradidit Dominus: quum non in Regem tantum insurgant, sed „in Deum ipsum, qui & Regem in Regia sede constituit, & te „Pro-



„Protectorem instituit, tum Personæ, tum ipsius etiam Regiæ Majestatis. „ Illud vero hic ante omnia procurandum est, ut quantum fieri poterit, illi qui eo Evangelii gustu præditi sunt, ut illi jam addictos esse constet, ipsum porro ea animi dejectione ac reverentia admittant, ut & sibi ipsis plane abrenuncient, & sese Deo in solidum, ut par est, addicant. Sic enim illos cogitare oportet, Dominum nempe istiusmodi occasionibus ipsos expergefacerere, ut magis serio in ipsius verbo proficiant, quam hætenus præstiterint. Phrenetici quidem illi, qui mundum in supinam quandam licentiam transversum cuperent, excitantur à Satana nominatim, ut per illos Evangelium male audiat: quasi Evangelium causam præberet rebellionem adversus Principatus, atque meram in mundum dissipationem inveheret. Piorum est vero, ad tam infaustos conatus perditorum hominum ingemiscere, dum lucem à Domino, qui illas tenebras serius ocus certissime discussurus sit, sustinendo implorant. Papistæ vero, dum idoli sui Romani fecditates & abominationes tueri student, apertum odium & beneficii Christi & omnium ipsius mandatorum magis ac magis produnt: quod tamen non potest non extremum mœrorem illis asferre, apud quos vel gutta sinceri zeli superest. Quare sibi & ista à Domino destinari pii agnoscant, quæ totidem sint ad ipsos castigandos flagella, quia nempe legitimos Evangelii fructus non ferant. Summa ratio igitur atque unice apponita esto ad istiusmodi motus semel conspiciendos, ut qui Evangelio nomen dederunt, vere ad Dei imaginem reformati deprehendantur: atque ita testentur Christianismum legitimum ab omni *εραξία* omnimodo abhorrere: æquabili modestia & temperantia approbent se Dei verbo regi, nedum ut exleges & effrenes habeantur: recta denique & sancta vita os impiorum obtulerent. Sic placatus Dominus ferulas demum subducet, atque pro vindicta, quam in verbi contemptores exerit, illam suorum resipiscentiam certissima benedictione prosequetur.

Nominatim vero Nobilitas ipsa ac Magistratus hic exemplo præeant oportet, ut primi omnium colla submittant cum summo timore ac reverentia supremo illi omnium Regi Christo Dei Filio: ipsi, inquam, fidem & obsequium animæ & corporis sine

E e

cere

cere præsent, ut & ipse vicissim eorum tumorem & fastum comprimat, qui aduersus ipsos iniuste cristas tollunt. Hoc est nimirum summum Principum hujus seculi munus, ut ita subditos suos regant, ut primi omnium Christo subesse gestiant, dentque omnem operam, ut illius unius auctoritas supra omnes & summos & infimos emineat. Quare à te peto, Amplissime Domine, per Dominum ipsum, & illam qua regnum Nepotis tui complecteris singularem charitatem, uti luculente passim testaris, ut eo unice omnem conatum ac vigilantiam adhibeas, ut & Dei veritas prædicetur cum plenissima auctoritate & efficacia, & ut fructus quoque extent qui cælesti illi sementi respondeant: atque ut illud assequaris, nunquam manum remittas ab incepta plena & integra Ecclesiæ reformatione prosequenda. Hic vero ut meam mentem facilius percipias, totum istud in tria capita conferam, quorum *Unum* sit, De vera ratione populi recte docendi. *Alterum*, de extirpandis abusibus qui hæcenus obtinuerunt. *Tertium* ac postremum, de vitiis exacte corrigendis, & adhibenda opera, ne scandala & luxus passim vigeant, ut inde nomen Domini blasphemetur. Ac, quod ad *primum* illud attinet, non est quod in tradenda doctrinæ substantia immorer. Est magis, de quo Domino gratias agam, à quo ita illuminatus es puræ doctrinæ cognitione, ut eandem etiam publice doceri cures. Non es, inquam, mihi docendus, quæ sit *Christianorum fides*, & quæ illis doctrina tenenda sit, quum per te adeo veritas fidei in Ecclesiæ cœtu restituta personet.

Quod si quis obiter comprehensum habere velit, quæ sit Dei cultus summa, res nempe eo redit. Ut unum Deum habeamus rectorem nostrarum conscientiarum: ad ipsarum regimen quod spirituale est, Legem ipsius unicam adhibeamus pro pietatis regula, ne quid ad ipsius cultum ex hominum traditionibus quæ vanæ sunt conferamus: ipsum porro pro sua natura, spiritus & cordis integritate ab omnibus colendum esse. Quum vero in omnibus nobis nihil extet præter miserabilem corruptionem, quæ tum sensus omnes tum affectus nostros occupet, nostrum esse meram illam iniquitatum abyssum in nobis agnoscere, & agnitam exhorrescere: eo modo nobis probe cognitis, atque in nobis penitus

nitus fractis, contrusis, perditis, exutis omni dignitatis, sapientiae, facultatis denique ullius ad bonum praesumptione, tum demum accurrere oportere ad unicum fontem bonorum omnium Dominum nostrum Jesum Christum, ab illo quicquid offert percipere, ac inprimis incomparabilem illum mortis ac passionis ipsius thesaurum, ut ea una ratione Deo Patri in solidum reconciliemur, purgatique aspersione sanguinis ipsius certo persuasi simus, nullas in nobis extituras maculas, quae apud ipsius caeleste solium pudore nos suffundant: sic nobis certo constabit vis illa sacrificii perpetui, qua peccatorum gratuita remissio nobis ita obsignata est, ut illic praesidium & anchoram salutis constanter defigamus. Sic ipsius Spiritu sanctificati, in obedientiam iustitiae Dei consecrabitur: ipsius gratia confirmati, victoriam de Satana, mundo, carne, reportabimus. Postremo, quum membrum corporis ipsius simus, non dubitabimus quin Deus in filiorum suorum albo nos recenseat, ut vera fiducia ipsum illo Patris amantissimo nomine legitime compellemus. Hic est nempe scopus verae doctrinae, quae & in Ecclesia Dei habenda est semper & ab omnibus audienda, ut in eum scopum omnes sincere colliment, dum sese à mundo sensim subducendo, ad caput illud suum quod est in caelis, intento affectu & apertis votis, moribus, institutis, singuli sese attollant. Qua te vere pretiosissima tua luce, quae tamdiu sub Antichristo sepulta latuerat, quum nunc ita uberrime perfuderit Dominus, pluribus ista apud te non exequar.

Tantum quod attigi de docendi forma eo pertinet, ut quae sit idonea ratio sequenda in populo instituendo teneatur. Pungendi sunt nempe ad vivum, ut sentiat in singulis illud Apostoli, verbum Domini nempe gladium ancipitem esse qui intima usque cogitationum & affectuum configat, & ad ipsam usque ossium & medullarum compaginem pervadat. Hoc, inquam, inculco nominatim, quoniam vereor ne paucae extent in Regno vivae conciones: major pars autem in recitationis modum decurrat. Ac video quidem aliquam istius necessitatis occasionem inter vos: quia nempe vobis non sunt ad manum probi & idonei Pastores, defectus ille suo quodam modo explendus est. Deinde cavendum

est ab erraticis hominibus & temerariis, qui (ut in rebus novis accidit) plurimum extra metas abriperentur, ut somnia sua pro Dei verbo effutirent: sed nulla ejusmodi ratio ob stare debet, quin ipsa Christi institutio obtineat, quod ad Evangelii prædicationem. Porro legitima prædicationis mortua esse non potest, sed viva & efficax ad docendum, exhortandum, arguendum, uti ad Timoth. testatur Apostolus: adeo ut infidele ingrediente in cœtum fidelium, affici illum oporteat & quasi transfodi ipsa verbi auditione, ut det gloriam Deo, ut alibi idem Apostolus ostendit. Neque etiam te latere potest, quod idem Apostolus tradit de vi & energia quæ in illis extare debet, qui se probos & legitimos verbi ministros approbare student: ut abesse ab istiusmodi quidem velit omnem ornatum & fucum eloquentiæ, quo se homines theatro venditant: ita tamen ut tanto luculentius in eorum sermone sese prodant vis illa Spiritus, quæ potentissimè agat in animis auditorum. Nulla igitur præcautio facere debet, quominus Spiritus ille Dei suam libertatem ac perpetuum vigorem retineat in illorum ministerio, in quos sua dona contulit Dominus ad Ecclesiæ ædificationem. Expedit quidem prospicere desultoriis ingeniis quæ sibi nimium licere volunt: claudenda est etiam janua curiosis doctrinis. Ratio autem expedita ad eam rem una est, si extet nempe summa quædam doctrinæ ab omnibus recepta, quam inter prædicandum sequantur omnes: ad quam etiam observandam omnes episcopi & parochi jurejurando adstringantur, ut nemo ad munus Ecclesiasticum admittatur, nisi spondeat sibi illum doctrinæ consensum inviolatum futurum.

Extet præterea communis formula catechismi in usum puerorum, & si qui erunt rudiores in populo: sic ipsa veritas illis familiaris reddetur, ac simul eam ipsam discent ab imposturis & corruptelis discernere, quæ sensim apud cessantes irrepere solent. Plane enim tibi persuasum esse oportet, Ecclesiam Dei catechesi carere non posse: illic enim verum semen doctrinæ contineri, ex quo demum messis pura ac proba constatura, ac deinceps multiplicanda sit magis ac magis. Quare si ædificium ejusmodi instituere cogitas, quod & diu stare possit, & à ruina tutum maneat, da operam ut pueri nominatim introducantur ad fidem, catechis-

techismo ad eam rem edito, unde discant breviter & pro suo capto, in quo situs sit verus Christianismus. Neque vero in puerorum institutione stabit tantum catechismi utilitas. Accedet enim & illa altera, ut tum populus per eum edoctus, melius ad proficiendum in ordinaria verbi auditione comparatus sit, tum vero, ut si quis inflatus novum aliquod dogma invehret, ad catechismi examen revocatus statim deprehendatur. Quod ad formulam precum & rituum Ecclesiasticorum, valde probo, ut certa illa extet, à qua Pastoribus discedere in functione sua non liceat, tam ut consulatur quorundam simplicitati & imperitiæ, quam ut certius ita constet omnium inter se Ecclesiarum consensus. Postremo etiam, ut obviam eatur desultoriæ quorundam levitati, qui novationes quasdam affectant, uti eo pertinere catechismum ipsum ante ostendi. Sic igitur statum esse catechismum oportet, statam Sacramentorum administrationem, publicam item precum formulam. Sed non hoc eo pertinet, ut istius politici ordinis in Ecclesia occasione, vigor ille natus prædicationis Evangelii ullo modo consenescat. In illud potius incumbendum est tibi, ut idonei & sonori buccinatores conquirantur, qui ad intima usque cordium vocis Evangelii clangore pervadant. Periculum est enim, ne multo tenuior fructus extet institutæ reformationis, nisi cum illa sese etiam exerat prædicationis verbi potentia quam efficacissima. Non frustra de Christo scriptum est, Percussurum illum terram sceptro oris sui, ac percussurum impium Spiritu labiorum suorum. Hæc est nimirum vera ratio, qua nos sibi perdomitos sistit, dum verbi sui virtute evertit ac dejicit quicquid ipsius gloriæ obstat in nobisipsis. Atque inde etiam constat Evangelio nomen illud quod regnum Dei appellatur. Quare quum edicta & constitutiones Principum Christianorum magnum pondus habeant ad promovendum & asserendum Christianismi statum, Deus tamen singulari modo præcipuam illam viam suam exerere vult in gladio spirituali verbi sui, quem Pastoribus exerendum mandat in Ecclesia.

Venio ad caput *alterum*, de abolendis & evellendis radicibus abusibus & corruptelis, quas invexit Satan superioribus seculis in Dei ordinationem. Constat Christianismum Papatus plane esse

nothum & adulterinum, & qui Dei judicio ultimo illo die dam-  
 nandus sit, quum jam ipsius verbo tam aperte repugnet. Quare  
 si ab illa voragine plebem educere est animus, exemplo Apostoli  
 utendum est. Ubi enim agit de restituendo vero usu Cœnæ Do-  
 mini apud Corinthios, ut quæ obrepserant additamenta, valere  
 jubeat semel: *Quod, inquit, accipi à Domino, hoc est tradidi*  
*vobis.* Inde colligenda generalis doctrina, quum de legitima re-  
 formatione & quæ Deo accepta sit, agitur, ad ipsum purum pu-  
 tum Dei verbum redeundum nobis esse. Quot enim supererunt  
 mixturæ ex hominum ingenio prolatae, totidem extabunt pollu-  
 tiones, quæ homines distrahant à recto eorum usu, quæ Domi-  
 nus in ipsorum salutem instituerat. Proinde dum istiusmodi sen-  
 tentia ex parte tantum exhauritur, res suo loco vere restituta dici  
 non potest, ubi Christianismus larvatus pro sincero & nativo de-  
 prehenditur. Atque illud à me ideo dicitur, quod multes longe  
 aliter judicare intelligam: tolerandos nempe esse abusus, neque  
 attingendos, dummodo crassissimæ corruptelæ sublatae dici pos-  
 sint. Atqui ex opposito ipsa experientia edocuit, quam fertilis  
 sit mendaciorum seges, humanum ingenium: ut vel minutulis  
 granis conspersum, in altissimum cumulum assurgat, uti totum  
 natura eo ferri constat. Longe alia vero est ratio, quam tradit  
 Scriptura. David enim de idolis agens, ne ipsorum quidem no-  
 minis se recordaturum testatur, ut ostendat quam illa sibi omni-  
 bus modis detestanda judicet. Præsertim ubi attendimus, quam  
 graviter eo nomine peccaverimus in Deum, quum in ignorantia  
 versaremur, illud nos tanto magis serio afficiat oportet, ut ab  
 omni Satanae fermento quam longissime pedem referamus. Quid  
 enim illæ ceremoniæ aliud fuerunt, quam totidem lenocinia, quæ  
 miseras animas ad malum perducerent; uti ad ipsas illaqueandas  
 omnino positæ erant? Jam si de cautione agitur, monebuntur  
 homines scilicet, ne ad illas nunc impingant, quum superioris  
 vitæ peccata hæc in parte illis reteguntur. Quis tamen non videt,  
 obdurari ipsos nihilominus, nihil ut infelici illa cautione obtineri  
 possit? Quare si quid istiusmodi intactum relinquetur, certissi-  
 mum erit gravioris obfirmationis in malum fomentum, idemque  
 velamen appositum, ne sincera doctrina quæ proponetur, admit-  
 tatur

ratur ut par est. Fateor quidem moderationi locum esse oportere, ut extremitates nimis abscissæ neque hic utiles sint, neque simpliciter usurpandæ, adeoque ceremonias ipsas ad usum & captum populi esse accommodandas: sed non minus constanter affirmo, videndum esse, ne sub illo prætextu toleretur quidquam quod à Satana vel Antichristo profectum sit. Quo pertinet illa Scripturæ loquendi ratio quæ in historiis regum Juda non uno loco extat, in plerosque nempe, qui quum idola sustulissent, omnia tamen ad vivum non refecerunt: hanc, inquam, illis aspergit notam, quod nihilominus excelsa quæ nos sacella dicimus, & loca illa stultæ devotioni dicata non abstulerint. Quum igitur eo usque te Deus provexerit, Amplissime Domine, da operam obsecro, ut veri templi ipsius Reformatoris nomen referas, ac seculum hoc sub Rege nepote tuo, piissimi Josiæ seculo respondeat: atque ita omnia suo loco reposita cures, ut Regem deinde una sollicitudo ordinis bene positi conservandi maneat. Proferam tibi istiusmodi corruptelarum exemplum, quod instar fermenti esse possit, quo massa integra sanctæ Cœnæ quodammodo acefieret. Audio recitari istic in Cœnæ celebratione orationem pro defunctis: neque vero hoc ad Purgatorii Papistici approbationem referri satis scio. Neque etiam me latet proferri posse antiquum ritum mentionis defunctorum faciendæ, ut eo modo communio fidelium omnium in unum corpus junctorum declaratur: sed obstat invictum illud argumentum, nempe Cœnam Domini rem adeo sacrosanctam esse, ut ullis hominum additamentis eam conspurcare sit nefas.

Præterea, ubi Deum invocamus, non est indulgendum nostris affectibus, sed potius regula illa retinenda est quam tradit Apostolus, ut verbum Dei pro fundamento habeamus: illa vero defunctorum commemoratio, quæ ipsorum venerationem vel commendationem conjunctam habet, non respondet veræ ac legitimæ recte orandi institutioni, ac proinde assumendum est, quod in Cœna Domini nullo modo ferendum sit. Sunt & alia non perinde damnanda fortasse, sed tamen ejusmodi ut excusari non possint, chrisma videlicet & unctionis cerimonia: siquidem chrisma illud inventio est frivola illorum qui jam olim in Domini insti-

institutione per ignorantiam non acquieverunt, & qui novo illo signo Spiritum sanctum in Baptismo ita sibi repræsentandum duxerunt, quasi aquæ signum ad illud non sufficeret. Extrema unctio vero ab illorum inconsiderato zelo emanavit, qui Apostolos æmulari voluerunt, quum eodem cum ipsis dono non pollerent. Quum enim Apostoli oleum in ægrorum sanatione adhibuerunt, illud eo pertinebat ut sanationis miraculum ea tessera quasi exhibitum obsignaretur. Cessante demum miraculorum dono, usum quoque externæ illius unctionis cessare oportuit. Quamobrem illa omnia abscindi semel præstiterit, ut nihil in Ecclesia Dei usurpetur, quod non & ipsius verbo conforme sit, & ad Ecclesiæ ædificationem pertineat: ita vero tolerandi sunt infirmi ut & confirmentur sensim & ad meliora promoveantur. Neque interea stultis immorandum est, ut illis satisfiat, quibus hoc vel illud aridet simpliciter, quum nulla idonea causa subest.

Scio qua consideratione plerique ulterius progressi non sint: quia nempe veriti sunt, ut major rerum mutatio ferri non posset, præsertim ubi vicinorum ratio habenda visa est, quibuscum pax fovenda esset connivendo ad plurima. Habeat sane hoc locum in rebus istius vitæ, in quibus licet de jure suo tantum remittere, quantum pacis studium & amor requirer. Atqui alia prorsus est ratio regiminis Ecclesiæ quod spirituale est, in quo nihil non ad Dei verbum exigere fas est: non est, inquam, penes ullum mortalem quidquam hic aliis dare, aut in illorum gratiam desistere, quum non alia res Deo magis invisita sit, quam ubi humana illa nostra prudentia calculum hic suum apponere audeat, ut vel moderemur vel rescindamus vel retroferamur præter ipsius unius cælestis arbitrium. Ergo nisi illi displicere volumus, ad omnem carnis intuitum oculi nobis semel claudendi sunt: & quod ad pericula attinet, quæ instare videbuntur, sic illa nobis declinanda erunt, quantum erit in nobis, ut tamen à recta via discedere semper sit nefas. Extat Domini promissio, qua se nobis adfuturum statuit rectam insistentibus viam: superest igitur hoc unum, ut partibus nostris strenue fungendo, eventum illi commendemus. Neque enim aliunde est, quod sapientes hujus sæculi suæ spes frustrantur ut plurimum, quam quod Dominus recedit ab illis, qua-



quatenus ipsius auxilio diffusi sese ad media obliqua & quæ Deo minus probantur convertunt. Quare si Dei ipsius potentiam à nobis stare volumus, sequamur simpliciter quod jubet: atque in primis hoc fundamentum statuendum nobis est, Reformationem Ecclesiæ singulare manus ipsius opus esse, ut hac in parte homines sese illi in solidum regendos tradant: quodque etiam majus est, solere Dominum ut plurimum, tam in restituenda quam in conservanda Ecclesia sua operari ratione quadam plane admirabili, & quæ omnium hominum captum omnino superet. Proinde nullam rationem sinere opus illud reformationis Ecclesiæ ad humani sensus modulum exigi, & quod cæleste est, ad terræ & mundi formam compositum habere velle. Neque tamen ita exclusam rectam illam prudentiam velim, cujus maximus hic quidem est usus, ut non appositæ rationes ineantur, ne in hanc vel illam partem nimis propendeatur, dum omnes Domino lucrari volumus: sed prudentiam hic spiritus non carnis regnare cupio, dum os Domini interrogabimus, ac precabimur ut nostro sensu valere jussu, unus ille nos in omnibus dirigat atque perducatur. Ubi nos ita geremus, facile erit ansam præcidere variis tentationibus, quæ nos in medio cursu remorari possent.

Tu igitur, Amplissime Domine, uti feliciter illam Christianismi restitutionem integram in regno Angliæ instituisti, non innixus tibi, sed potenti Dei manu, quæ te hætenus sustinuit & mirabiliter confirmavit, sic etiam in eadem illa fiducia tibi pergendum esse existima. Ac sane quum Dominus ipse tot passim Principatus sustentet sua providentiæ qui tamen ipsi adversantur, multo magis illos respiciet, qui & in illum sunt defixi & toto suo conatu supremum illum herum sibi asciscere cupiunt.

Venio ad tertium caput, quod est tum de *vitiis coercendis* tum de *scandalis comprimendis*. Ego vero non dubito, leges & edicta posita istic esse, quæ recta & laudanda sint, & quibus populum in honestis moribus contineri conveniat: sed ingens illa *irraçia* quam in mundo animadverto, me cogit, ut te hic etiam appellem, ut in illud incumbas ut homines sub bona & honesta disciplina habeantur. In primis ut Dei honorem in eo asseras dum illa crimina ulcisceris, quorum persecutio apud homines insuper haberi

solet. Quum enim furta, cædes, rapinæ severissime plectantur, quia ad homines injuria pertineat, connivetur interea ad scortationes, adulteria, ebriositates, blasphemias nominis Dei, tanquam ad res licitas, aut non ita graviter vindicandas. Atqui Deus longe aliter iis de rebus pronunciat: ostendit enim quam pretiosum ipsi sit nomen suum, dum apud homines proscinditur & pedibus proculcatur. Neque vero fieri potest, ut tam horrenda probra diutius inulta sinat: nam & ex Scriptura colligi potest, vel una tantum Benhadadi & Sancheribi profanorum regum in Deum contumelia, horrendum Dei judicium ipsos cum suis omnibus tantum non adobruisse. Et quod ad adulteria attinet, quis pudor est, nos qui Christiano nomine censemur, in illis vindicandis, Ethnicis ipsis longe molliores deprehendi, quum adeo joco etiam ejusmodi scelera transmittantur? Tanti est scilicet sacrum ipsum conjugium, imaginum (inquam) illarum vivam sacratissimæ nostræ cum Dei Filio conjunctionis impune pollui, arctissimam vero supra alias humanas omnes confederationem perfidissime diffringi? Scortationes vero (si Apostolum audimus) non alio quam totidem sacrilegiorum loco habebimus, quatenus templa Dei, nostra corpora nimirum, manifeste ita polluta, à Dei Spiritu & Christo ipso indignissime abscinduntur. Unde & illud subjicit, Scortatores & ebriosos ad Dei regnum non pertinere: ut & istorum commercium fidelibus nominatim interdicitur. ex quo consequitur, in Ecclesia Dei tales ferri nullo modo oportere. Atque his omnino malis accepta ferenda sunt flagella Domini quibus orbis terrarum concutitur: sit enim ut dum enormia ista scelera homines inter sese condonant, manum Dei vindicem in seipsos accersant.

Quamobrem ut Dei iram averti procures, à te peto, Amplissime Domine, ut ferrum hac in parte serio adhibeas, deque operam ut qui se istic Christianos profitentur, illud demum reipsa & moribus, qui sanctæ vocationi respondeant, expriment atque commonstrent: quemadmodum enim Doctrina ipsa est instar animæ ad Ecclesiam vivificandam, ita etiam Disciplina & vitiorum correctio nervorum loco haberi debent, quibus corpus integrum ac vegetum foveatur atque conservetur.

cur. Episcopi & Parochi in illud præcipue intenti sint, ne Cœna Domini polluat, si ad illam ii admittantur quorum vita propter scandala male audiat. Te vero pro eo in quem te Deus evexit loco curare in primis par est, ut alii omnes subditi pro suo quisque loco & vocatione manum operi admoveant, singuli partes suas impleant, ut ordo legitime positus perinde etiam observetur. Hic vero, Amplissime Domine, in excusanda epistolæ prolixitate non ero prolixior, neque valde deprecabor offensionem quod ita aperte animi mei sensum tibi aperuerim: confido enim exploratum esse tibi animum meum pro tua prudentia; ac pro eo usu Scripturæ quem habes, facile agniturum ex quo fonte hauserim, quæ superius comprehensa à me hic habes. Quare non est quod metuam, ne fastidium tibi attulerim aut importunius egisse videri possim, ubi ostendi pro mea tenuitate sincerum illum affectum, qui eo fertur unice ut Dei nomen per te semper quam amplissime glorificetur. Hoc ab illo supplex in dies postulo, ac precor, ut sua in te dona cumulate adaugcat, suo te Spiritu in vera & invicta constantia confirmet, tueatur & sustineat contra omnes adversarios, te tuosque præsidio suo tegat, tuam illam administrationem ita prosperet, ut Regi argumentum inde extet ipsius concelebrandi, cui tam opportunus & sui rector & regni in illa ætate contigerit. Tandem igitur perquam demississime salute à me tibi adscripta, finem scribendi faciam. Genevæ, 22. Octobris. M. D. XLV III.

*Tuæ Excellentie deditissimus  
Joannes Calvinus.*

## Num. XLI.

## EDUARDI VI. Regis

Fragmentum (a) de Reformatione  
abusuum &c.

**R**egni hujus administratio in duas partes distincta est, una est Ecclesiastica, altera verò Temporalis. Ecclesiastica consistit in verbi Divini propagatione, Populum in precibus & Disciplina exercendo.

Verbi Divini propagatio consistit in Doctorum & Spiritualium Ministrorum sana Doctrina & laudabili exemplo; Quemadmodum enim bonus Colonus agrum suum bonum & uberem reddit, sic etiam verus Concionator, Doctrina & Exemplo, Dei Verbum hominum mentibus imprimit & inserit; ita ut tandem fecundi evadant.

Preces etiam ad Deum indefinenter tum à populo, tum ab Ecclesiæ Ministris fundi debent, ut Gratiæ ejus auxilium assequantur. Hujusmodi autem preces accurato primum examine evulgari & ab erroribus repurgari convenit, deinde populus ad illas audiendas continuo sollicitandus.

Quoad Disciplinam, optimum esset eam acriter exerceri, & eos qui notabili scandalo sunt, dejerando, luxuriando, Dei verbum negligendo, aliisve hujusmodi vitiis, debitas luere pœnas: Eoque tandem quibus incumberet munus hanc disciplinam administrandi, probatæ honestatis ac prudentiæ viros esse. Verum quia Episcopi quorum esset illam exequi, quidam ob Papismum, quidam ob ignorantiam, quidam ob ætatem, quidam ob infamiam, his omnibus de causis ad Disciplinæ administrationem inepti sunt; res est ab hujusmodi viris aliena. Quapropter necesse esset ut qui in Episcopos & Concionatores deliguntur, quoad vitam honesti, quoad doctrinam eruditi forent, ut alii talium virorum exemplo ad probam ipsorum vitam imitandam allicerentur.

Quod

(a) Id nobis conservavit BURNETUS in Docum. ad Vol. II. Reformat. Angl. fol. 44.

• Quod attinet ad Preces Cultumque Divinum, congruum esset ut errores (quemadmodum fuerat decretum) ab eruditis Viris inde eximerentur, & omnes convenire juberentur ad Cultum divinum audiendum, ut Parlamentum hodiernum in Articulis de ejus Statutis commonefeci.

Sed quoad Disciplinam, optarem, ut non omnibus Episcopis indiscriminatim, sed iis tantum qui inter eos melioris notæ sunt, autoritas illam exercendi in Diocæsesibus suis, conferretur.

# Num. XLII.

## Richardi COXI Epistola (a) ad Henr. Bullingerum

A. 1552.

ET si nihil est alicujus momenti, Charissime in Christo Frater, quod ad te jam scribam, tamen *Joannem* hunc nostrum sine literis meis omnino dimittere nolui: id quod ipse quoque ægerimè tulisset. Quod ad sinceræ Religionis negotium attinet, benedictus Dominus Deus, cujus Jubar mirificè nobis indies affulget. Jam iterum publicarum Precum Ritum, atque etiam Sacramentorum ipsorum immutavimus; & ad normam Verbi Dei expolivimus. Sed acerbas istas Christianæ Disciplinæ Institutiones, cane pejus & angue, odimus. Volumus esse Filii, quin & hæredes etiam, sed virgam exhorrescimus. Excita nos, id est, Optimates nostros, per spiritum qui datus est tibi, ad Disciplinæ studium, qua sine (dolens dico) *auferetur à nobis Regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum ejus.*

Sed unum est, mi Bullingere, quod penitus edoceri percupio. Lego in Libro tuo De Cæna Domini, in quinta Decade, hæc Verba, *Quoniam non est publicus vel generalis Cætra, quando quatuor vel quinque cum ægro communicant, nihil dicunt qui ajunt apud ægros cænam instrui posse, si alii quoque simul cænent.* Quod si co-

F f 3

acto

(a) vid. STRYPE loc. cit. fol. 150.

actio publico cœtu, tres, quatuor aut quinque tantum ex multis centenariis (aliis omnibus reculantibus) percipere velint Sacramentum Eucharistiæ, annon aliis præsentibus, aut è Templo discedentibus, id facere liceat? Cur ergo ægrotus hoc beneficio fraudabitur? De hac re plenius intrui exopto, cum per otium tibi vacaverit. D. *Iesus* te nobis diutissime conservet incolumem ad Christi gloriam, & Ecclesiæ suæ ædificationem. *Windsoræ Anglorum. V. Obris 1552.*

*Tuus in Christo Frater*

Ric. Cox.

Num. XLIII.

EDUARDI Regis  
Edictum (a)

De Reformando Jure Canonico

A. 1552.

**E**DUARDUS Sextus, Dei gratia, Angliæ, Franciæ, & Hiberniæ Rex, fidei defensor, & in terra, Ecclesiæ Anglicanæ & Hibernicæ supremum Caput, Reverendissimo in Christo Patri, *Thomæ*, eadem gratia Cantuariensi Archiepiscopo, totius Angliæ Primati & Metropolitano: Reverendoque in Christo Patri, *Thomæ*, Eliensi Episcopo, Ac dilectis nobis in Christo, *Richardo Cox*, Eleemosynario nostro, *Petro Martyr*, Sacræ Theologiæ professoribus, *Wilhelmo Maye*, *Roulando Tayleur de Hadley*, Legum Doctoribus: Nec non dilectis & fidelibus nostris, *Johanni Lucas*, & *Richardo Gooderike* Armigeris, salutem: Cum vos triginta duo viros, ad leges nostras Ecclesiasticas perlegendas & componendas, juxta vim, formam, & effectum cu-

(a) Legitur illud præfixum libello rarissimo, cui tit. *Reformatio Legum Ecclesiasticarum* &c. Londini 1649. 4.

Quidam Acti Parliamenti, in tertio Regni nostri anno, apud *Westm.* facti, brevi assignare & deputare proponimus, & ubi numerus prædictus ad tractatum legum prædictarum, describendarum & componendarum nimius videtur, tamen id tum propter consultationem & iudicium super eo habendum, tum etiam propter perfectionem & complementum earundem longè expediens existit, nobis, moventibus Consiliariis nostris à secretis, consentaneum magis videtur, hujus rei initium, introitum, primam formam, & lineaturam, numero *octavo*, qui doctorum triginta erit portio, committere: nempe quasi præparationem quandam grandiori numero futuram.

Quapropter de prudentia, scientia, & diligentia vestris plurimum confidentes, de sententia consilii, novimus, & deputavimus vos commissarios nostros, & vobis auctoritatem per præsentem impartimus, ut loco & tempore congruis, & opportunis, celeritate conveniente, qua poteritis maxima, insimul conveniatis, cursumque legum Ecclesiasticarum, infra regnum nostrum in usu existentium, aut antehac uti solitarum, diligenter perlegatis, consideretis, & ponderetis, eoque facto, illarum loco & vice, collectionem, compilationem, & ordinem talium legum Ecclesiasticarum inveniatis, & in scripta redigi faciatis, quales in usu esse, practicari, & in quibuscunque curiis & jurisdictionibus nostris Ecclesiasticis, infra istud regnum nostrum & alia nostra dominia, proponi & publicari, de scientia, sapientia, & iudicio vestris maximè expediens fore putaveritis. Habentes considerationem & respectum debitum ad tenorem statuti prædicti, pro præservatione legum nostrarum communium, in suo vigore remanentium, & pro omnibus aliis articulis & ramis dicti statuti. Et quamprimum leges prædictæ per vos adinventæ, formatæ, descriptæ & compilatæ sunt, easdem statim nobis exhiberi, & in scriptis tradi volumus, ut eas de consilii nostri sententia, de residuo *triginta duorum*, unà vobiscum, pro alteriore legum prædictarum Ecclesiasticarum ratificatione & perfectione, tanquam commissariorum nostrorum, juxta formam statuti prædicti, conjunctim nominandorum transmittamus.

Et

Et quamvis vos ea modestia & sapientia præditos esse scimus, quòd onus istud humeris vestris commissum & impositum, haud parvi esse momenti & ponderis æstimabitis, considerantes tamen, quòd propositum nostrum non est aliud, quàm præparationis cujusdam gratia istud à vobis effectum reddi: ita quòd major numerus ad consultationem, & perfectionem ejusdem, magis certò & ordinatè procedere valeat, certiores vos esse volumus, quòd actiones & studia vestra in hac parte, cùm erunt nobis gratissima, tum & benignissima, & maximè favorabili interpretatione accepta.

Et præterea volumus, quòd statim post receptionem præsentium unà conveniatis, & hac in re, celeritate & expeditione ea utamini, quàm causa exposcit: Mandantes & strictè præcipientes omnibus & singulis personis, quarum consilio, sententia, & ope, in hac parte, vos opus habebitis, quòd illi per vos requisiti opem præstent, consulant, & juvent, quemadmodum nobis placere cupiunt. In cujus testimonium has Literas nostras fieri fecimus Patentes. Teste meipso apud *Westm.* xi. die *Novemb.* Anno regni Regis quinto.

Marton.

*Per ipsum Regem, & de data  
prædicta autoritate Parliamen-  
menti.*

Num.



Num. XLIV.

## EDUARDI Precatio (a),

quam meditabundus clausis oculis, antequam  
ageret animam, fudit ad Deum,  
Ao. Christi 1553.

**O** Domine Deus, eripe me ex hac misera & molestissima vita, atque in cœtum electorum tuorum recipias. Attamen non quod volo, sed tua solius voluntas fiat. O Domine tibi animam meam commendo. Tu Domine nosti, quam felix ac beata foret mea conditio, si tecum essem.

Sed in gratiam electorum tuorum serva vitam hanc, meque pristinae sanitati restituito, ut possim fideliter tibi inservire.

Ah mi Domine, benignus & propitius esto populo tuo, ac hæreditarium tuum regnum serva. Ah Domine Deus: serva electum populum tuum Anglicanum. Ah mi Domine Deus tue re hoc regnum, atque ab eo papismum prohibeto; & veram religionem ac purum nominis tui cultum defendito, quò valeamus ego & populus meus laudare & celebrare Sacrosanctum Nomen Tuum. (b) Amen.

G g

Num.

(a) Hanc damus ex editione *Valerandi* POLANI, qui eam præmisit *Actis Disputationis Londinensis sub Maria Regina habitæ* A. 1553. de qua vide *Scrinium nostr. antiquar.* Tom. III. P. I.

(b) Post horas tres animam Deo reddidisse dicitur, cum his verbis & brevi precatiuncula: *Jam mihi deficiunt vires. O Domine miserere mei, atque hanc animam accipito.* v. Valer. POL. l. c.

Num. XLV.

## Thomæ CRANMERI

Purgatio <sup>(a)</sup> adversus rumores

vanos de Missa restituta Cantuariæ

A. 1553.

Quamquam Sathan vetus Christi hostis, mendax ipse, atque mendacii parens, nullis unquam temporibus abstinuit suarum armandis mancipiis & membris adversus Christum & veram ipsius religionem, variis subinde excogitatis mendaciis: idem tamen his nostris temporibus agit sane perquam sedulo. Nam cum rex HENRICUS VIII. Princeps Illustriss. memoriæ, deprehensus erroribus atque infandis abusibus latinæ missæ, ipsam aliquousque cœpisset corrigere, deindeque filius, qui proxime secutus est, supremus Dominus noster Rex EDUARDUS VI. non ferens hos tantos tamque manifestos errores atque abusus omnes penitus sustulisset: restituta sacrosancto Christi cœna, plane ad ipsius institutum atque Apost. & Ecclesiæ primitivæ exemplum: diabolus, contra tentavit nuper, si posset, rursus ejecta dominica cœna, latinam ac satisfactoriam missam (suum ipsius inventum & institutum scil.) rursus hominibus nostris obtrudere. Atque id quo facilius posset effici, ausi sunt quidam abutiri nomine nostro THOMÆ Cantuariensis Archiepiscopi: spargentes in vulgum Missam meo jussu Cantuariæ restitutam, meque adeo cantaturum fuisse Missam in funere nuper Principis nostri summi Eduardi VI. Regis: imo idem quoque facturum recepisse eoram majestate Reginea, & ad Paulum, & nescio ubi præterea.

Por-

(a) Hanc purificationem industriæ ejusdem Valer. POLLANI acceptam ferimus, qui eam subjunxit *Actis Disput. Londinensis* loc. cit.

Porro, tamen jam 20. ut tunc annis multos ejusmodi rumores  
de me vanos & falsos pertulerim, utcumque fortiter & modeste,  
nunquam data haecenus significatione ulla commoti animi, ob  
res ejusmodi: adtamen, si quando in fraudem atque injuriam ve-  
ritatis Dei talia jactarentur, haud quaquam perferri posse judico.  
Quæ mores impulit ut scripto hoc testatum universo orbi face-  
rem, nunquam me auctore missæ Cantuariæ cantatam: sed va-  
num quandam adulatorum, mendacem atque hypocritam mona-  
chum, me nec consultore neque conscio, ibidem hoc ausum fu-  
isse, *Dominus illi reddat in die illo.* Quod porro me ipsum ob-  
tulerim ad legendam missam coram majestate R. aut usque ali-  
bi, quam id vanum sit, satis novit ipsius Majestas. A qua si  
potestatem impetro, palam omnibus faciam, contraque omnes  
diversum putantes probabo, omnia quæ in communione (quam  
restitui innocentissimus idemque optimus princeps Rex EDU-  
DARUS VI. in comitiis regni) leguntur, respondere institutioni  
Christi atque Apostolorum & primitivæ ecclesiæ exemplo mukis  
annis observato. Missam contra, in plurimis non tantum hoc  
fundamento carere Christi & Apostolorum & primitivæ Ecclesiæ,  
sed imo adversari prorsus, atque ex diametro pugnare, undi-  
quaque erroribus atque abusibus refertissimam. Quamvis autem  
a nonnullis imperiis & malevolis dicatur D. Petrus Martyr in-  
doctus, si tamen hanc libertatem det Majestas Regia ego cum  
Petro Martyre atque aliis 4. aut 5. quos mihi delegero, favente  
Deo, confido, nos idem omnibus adproburos, non solum pre-  
ces communes ecclesiasticas, administrationem sacram, cum cæ-  
teris ritibus & cærimoniis, verum doctrinam quoque universam  
ac religionis ordinem constitutum a supremo nostro D. Rege  
Eduardo VI. puriora hæc esse, & verbo Dei magis consentanea,  
quam quidquid mille retro annis in Anglia usurpatum novimus:  
tantum modo judicentur omnia per verbum Dei, ac describantur  
partis utriusque argumenta, quo primum possit orbi universus  
ea examinare & judicare, deinde nequeat pars ulla dicta factave  
sic descripta inficiari. Quoniam vero gloriantur Alii, & jactant  
Ecclesiæ fidem, quæ fuit 1500. ab hinc annis: nos hac quoque  
in parte cum illis periclitari audebimus, quod eadem doctrina at-

que idem ordo ab omnibus servari debeat, qui fuit illi ante annos 1500. ac præterea docebimus argumentis firmitatem rationem cultus Ecclesiastici, quæ nunc in hoc revatur auctoritate comitiorum, eandem esse, atque illam quæ fuit ante annos 1500. Id quod alii de suis nunquam probaverint.

NB. Lecta publ. Londini in vico mercatorum ab arclam autographum surripuerat 5. Septemb.

Anno Dom.

F I N I S.



# TOMI QUARTI.

## DOCUMENTA AD HISTORIAM REFORMATIONIS GALLICANÆ.

- I. **A**rticuli in Conventu TURONENSI ab Ecclesia Gallicana definiti Anno 1510. Mense Septembri, auctoritate Ludovici XIII. Regis Galliarum ex Editione Ill. Puteani, & ex edit. Cel. Kappii. . . . . p. 3—20.
- II. Determinatio *Theologorum* PARISIENSIIUM adversus Lutherum Ao. 1521. . . . . p. 10—15.
- III. Conclusio Fac. *Theol* PARISIENSI, cum ejusdem responsione ad Reginam, de via, qua *Lutherani* errores extirpari queant. . . . . p. 15—21.
- IV. Lamb. AVENIONENSIS rationes, propter quas deseruit Papismum. . . . . p. 21—28.
- V. Huldrici ZWINGLIJ Epistola ad Petrum Sebevillam Ecclesiasten Gratianopolitanum. 1523. . . . . p. 28—32.
- VI. Petri VIRETI Epistola ad Ecclesiam Mompeliensem. 1562. . . . . p. 32—36.
- VII. Propositiones Jacobi POWENT & Math. SAULNIER à Sorbonistis cōdemnatæ. 1525. . . . . p. 36—47.
- VIII. Wolfgangi SCHUCHI Epistola ad Ducem Lotharingiæ, Antonium Ao. 1525. . . . . p. 47—50.
- IX. Desid. ERASMI Epistola ad Carolum *Utenbovium*, de Martyrio Ludovici Berquini. A. 1529. . . . . p. 51—59.
- XI. Articles veritables sur les horribles, grands & insupportables abus de la Messe papale. 1534. . . . . p. 59—67.
- XII. Georgii SPALATINI relatio de Actis inter Gul. Bellajum Galliæ Legatum & *Ministros Protestantium*. 1535. p. 68—73.
- XIII. Fac. *Theol*. PARISIENSIS Responsum ad Franciscum R. de articulis Melanchthonianis. 1535. . . . . p. 74—78.
- XIV. — Instructio in articulos Melanchthonianos. 1535. . . . . p. 79—86.
- XV. Confessio MERINDOLENSIUM ad Jac. Sadoletum Cardinalem & alios missa. 1542. . . . . p. 87—99.

# I N D E X.

- XVI. PROTESTANTIUM Ordinum Epistola ad Franciscum  
R. Galliae pro *Merindoliensibus*. 1541. - - - p. 104—105.
- XVII. Senatus PARISIENSIS arrestum de comburenda  
*Calvini Institutione* Relig. Christ. 1543. - - - p. 10. 1
- XVIII. PRINCIPUM Evangelicorum Epistola ad Ducem L  
tharingiae. A. 1543. - - - - - p. 103—104
- XIX. CAROLI Ducis Aurelianensis Literæ ad Philippum  
Hassiae Landgravium, & exemplum Instructionis, Anton  
Malleto traditæ ab eodem Carolo &c. A. 1543. p. 106—107.
- DOCUMENTA AD HISTORIAM REFORMATIONIS  
ANGLICANÆ.
- XX. **R**ichardi FOXI Episcopi Wintoniensis Epistola ad  
*Thomam Wolsejum*, de necessitate Reformationis  
Cleri Anglicani. 1527. - - - - - p. 109—112.
- XXI. Th. WOLSEJI mandatum de extradendis *Mart. Lutheri*  
libris. 1521. d. 13. Maji. - - - - - p. 112—116.
- XXII. HENRICI VIII. Regis Literæ ad Ludovicum Palatinum  
de expellendo Luthero 1521. d. 20. Maji. - p. 117—118.
- XXIII. EJUSDEM Literæ ad *Fridericum*, ejusque Fratrem *Jo-*  
*bannem*, & *Georgium* patruelem, Principes Saxoniae. 1523.  
- - - - - p. 119—126.
- XXIV. CLEMENTIS VII. Pontif. Rom. Bullæ Leonis X.  
de titulo *defensoris fidei* confirmatio. 1523. - p. 126—129.
- XXV. Thomæ BILNEYI Epistola ad Cutbertum *Tonstallum*  
ex carcere scripta. 1528. - - - - - 129—134.
- XXVI. Decretum de *hæreticis & hæreticorum libris* in Concilio  
Provinciali. 1529. - - - - - p. 134—139.
- XXVII. Index librorum prohibitorum. 1529. - p. 139—144.
- XXVIII. Thomæ CRANMERI Protestatio contra Jurisdic-  
tionem Papæ Romani. - - - - - p. 144. 145.
- XXIX. Abdicatio primatus Pontificis Romani à sex Proceri-  
bus domorum religiosarum signata. 1534. - p. 145—148.
- XXX. Richardi SAMPSONIS Oratio de dignitate & Pote-  
state regia. A. 1535. - - - - - p. 148—162.
- XXXI.

- XXXI. HENRICI VIII. Literæ, pro observatione Legum  
Ecclesiasticarum à se reformatarum. . . . . p. 163—156.
- XXXII. Annæ BOLENIÆ Reginae, Literæ ultimæ ad Henri-  
cum Regem. . . . . p. 161—167.
- XXXIII. Articuli Religionis A. 1536. editi in Angia. p. 167—170.
- XXXIV. Ecclesiæ Anglicanæ Consilium de *Conciliis Oecume-  
nicis*. 1536. . . . . p. 171. 172.
- XXXV. Regis S. P. Q. ANGLICANI Declaratio de *Concilio*  
à Paulo III. P. R. indicto, *Mantue* celebrando. p. 173—186.
- XXXVI. HENRICI VIII. Mandata Regia de *Bibliis Anglica-  
nis*. . . . . p. 186—191.
- XXXVII. Philippi MELANCHTHONIS Epistolarum biga  
ad Henricum Regem Angl. 1539. . . . . p. 191—207.
- XXXVIII. Thomæ CRANMERI Epistola ad Henricum Re-  
gem unâ cum HENRICI Responsione 1545. de abolendis  
quibusdam ceremoniis superstitiosis. . . . . p. 207—210.
- XXXIX. Catharinæ PARRIÆ Reginae viduæ, Epistola ad  
Mariam Principem Angliæ, de paraphrasi Erasmi in Evang.  
Johannis &c. . . . . p. 211—212.
- XL. Jo. CALVINI Epistola ad Eduardum Somersetum  
Angliæ Prosectorem &c. . . . . p. 212—227.
- XLI. EDUARDI VI. Regis fragmentum de Reformatione ab-  
utum &c. . . . . p. 228. 229.
- XLII. Richardi COXI Epistola ad Henricum Bullingerum. 1552.  
. . . . . p. 229. 230.
- XLIII. EDUARDI Regis Edictum de Reformando Jure Cano-  
nico. 1552. . . . . p. 230—232.
- XLIV. EJUSDEM Precatio, quam meditabundus clausus ocu-  
lis antequam ageret animum, fudit ad Deum. . . . . p. 233. 234.
- XLV. Thom CRANMERI Purgatio adversus rumores sparsos  
de Missa restituta Cantuariæ. 1553. . . . . p. 235. —

ELEN-

ELENCHUS ICONUM  
HUIUS VOLUMINI  
INSERENDARUM.

- I. **I** Con. Jacobi FABRI Stapulensis. - pag. 13.  
 II. --- Gulielmi FARELLI. - - - 29.  
 III. --- Petri VIRETI. - - - 33.  
 IV. --- Gulielmi TYNDALLI, Martyris. 185.  
 V. --- Thomæ CRANMERI Archiepiscopi.  
       - - - - - 200.  
 VI. --- Thomæ CROMWELLI, Cancel-  
       larii. - - - - - 231.



005648f29

